

OSREDNJA
KNJIŽNICA
CELJE

P23199

Celjski zbornik 1971—1972

CELJSKI ZBORNIK

1971-1972

CELJE
1972

JOŽE MAROLT

OB TRIDESETLETNICI VSTAJE SLOVENSKEGA LJUDSTVA

Letos smo praznovali trideseto obletnico oborožene vstaje jugoslovanskih narodov proti okupatorju. Ob tem pomembnem jubileju smo se bolj kot kdajkoli doslej ponosno spominjali tistih prelomnih dni naše preteklosti, ko je Komunistična partija Jugoslavije pozvala naše narode v brezkompromisni boj za popolno nacionalno in socialno osvoboditev.

Jugoslovanski narodi so se odločno uprli do zob oboroženemu sovražniku prav tedaj, ko je bil na višku svojih moči, ko je že zaslužnil velik del Evrope in se pripravljaj na uničevalni pohod proti vzhodu. Dne 27. marca 1941 so v mogočnih demonstracijah obsodili in razveljavili pristop Jugoslavije k trojnemu paktu, ki ga je podpisala izdajalska vlada starega režima. Nacistični osvajalni načrti, izdelani za zeleno mizo, so se na mah zrušili. Toda Hitler jih je hotel uresničiti za vsako ceno. Kar ni dosegel s pogovori, zvijačami, grožnjami, političnim, gospodarskim in vojaškim pritiskom, je hotel doseči s silo. Zato se je odločil za vojni pohod proti Jugoslaviji in jo po zaslugi izdajalske kapitulantske politike državnih in vojaških vršičkov, gnilih razmer, slabe organizacije in splošne nepripravljenosti na obrambo tudi hitro okupiral. Naše ljudstvo se je tedaj znašlo v veliki negotovosti in strašni nevarnosti. Nacisti so ga hoteli popolnoma zaslužniti, slovenski narod pa ponemčiti in uničiti.

V aprilski katastrofi je bila stara Jugoslavija potemtakem hitro premeta in razkosana. Z njo so hitro razpadle tudi vse politične strukture in meščanske stranke. Njihovi prvaki so zbežali na varno ali pa počakali na mednarodni razplet dogodkov in se vdinjali okupatorju. Edina organizirana politična sila je ostala samo KPJ, ki je prav v obdobju največjega razsula, zmede in nevarnosti pokazala svojo pravo moč, zvestobo lastnemu ljudstvu, sposobnost, zrelost in pripravljenost, da prevzame odgovornost za bodočnost jugoslovanskih narodov v svoje roke. Partija je tedaj vneto pojasnjevala vzroke razpada stare Jugoslavije, cilje in namene okupatorjev, vlogo izdajalcev ter pozivala in pripravljala ljudi na aktiven odpor. Prva navodila za nadaljevanje oboroženega boja proti okupatorjem je izdal CK KPJ že 10. aprila v Zagrebu, ko je bil ustanovljen tudi vojni komite s tovarišem

Titom na čelu. Priprave na vstajo so se pozneje hitro širile. Dne 27. aprila 1941 je bila na pobudo CK KP Slovenije v Ljubljani ustanovljena Protiimperialistična fronta, ki se je kmalu nato preimenovala v Osvobodilno fronto Slovenije, v katero so poleg komunistov vstopili tudi predstavniki krščanskih socialistov, naprednega dela Sokola in kulturnih delavcev. V maju in juniju so pri partijskih vodstvih ustanavljali vojaške komiteje, ki so zbirali orožje, municijo, sanitetni material, prirejali vojaške tečaje in pripravljali udarne skupine, iz katerih so se pozneje razvile partizanske čete, bataljoni in odredi. Napad nacistične Nemčije na Sovjetsko zvezo je priprave na oboroženo vstajo le še vzpodbudil in dvignil borbeno razpoloženje. Dan splošnega upora se je hitro bližal. Politbiro CK KPJ je 27. junija že ustanovil glavni štab narodnoosvobodilnih partizanskih odredov, 4. julija pa izdal poziv na oborožen boj, ki se je hitro razširil. Julija je vstaja že zajela Srbijo, Črno goro, Bosno in Hercegovino, Hrvatsko in Slovenijo, pozneje pa tudi Makedonijo. Jugoslavija je postala v osrčju okupirane Evrope pomembno bojišče, na katerem je narodnoosvobodilna vojska do konca II. svetovne vojne vezala in neprestano uničevala velike okupatorjeve sile ter s tem prispevala pomemben delež k skupni zmagi nad fašizmom.

Temu boju se je že v začetku pridružila tudi Štajerska. Neposredne priprave na vstajo je v tem delu slovenske zemlje vodil pokrajinski komitej KP za severno Slovenijo s sekretarjem Slavkom Šlandrom na čelu. V tem izredno nevarnem, naporsem in odgovornem delu so sodelovali tudi v težkem ilegalnem boju prekaljeni stari komunisti Miloš Zidanšek, Franjo Vrunč, Peter Stante-Skala, Rado Iršič in mnogi drugi. Dne 22. maja 1941 je bil na Kojzici pri Rimskih Toplicah ustanovljen pokrajinski odbor OF za Štajersko, sredi julija pa tudi prve partizanske enote. Med prvimi je bila 20. julija ustanovljena celjska, nekaj dni pozneje pa savinjska, revirska, pohorska in brežiška četa ter več drugih manjših partizanskih skupin. Oktobra meseca se je večina štajerskih partizanov združila v I. štajerski bataljon, ki ga je tedaj vodil legendarni komandant Franc Rozman-Stane. Vse te enote so opravile veliko politično in organizacijsko vojaško delo. Zanečile so plamen vstaje, ki ga okupator kljub silnemu divjanju ni mogel več zadušiti, zasejale so dvom v nepremagljivost Nemčije, močno preplašile okupatorja in domače izdajalce, pri zavednem prebivalstvu pa okrepile vero v končno zmago narodnoosvobodilnega boja.

Za nastanek in razvoj partizanskega gibanja so bile razmere na Štajerskem izredno težavne. Nacisti so nameravali ta del Slovenije skupno z Gorenjsko in slovensko Koroško čimprej priključiti k tretjemu rajhu. Zato so hoteli slovensko zavest, jezik, kulturo, običaje in vse, kar je spominjalo na slovenski videz dežele, hitro zatreti in uničiti. Izredno ostro, grobo in zagrizeno pa so seveda zatirali sleherno uporno misel in dejanje. Pri tem niso izbirali sredstev. Ves nacistični ponemčevalni aparat z gestapom, policijo in vojsko je bil v neprestani akciji. Vrstile so se množične aretacije, izseljevanje, zapiranje, mučenje in ubijanje nedolžnih ljudi. Najbolj sistematično so zasledovali in preganjali uporne partizanske enote, aktiviste OF in vse, ki so kakorkoli podpirali narodnoosvobodilno gibanje. Partizanskemu gibanju so že v začetku prizadejali hude izgube. Sredi avgusta je

policija razbila in uničila celjsko, v jeseni istega leta pa brežiško četo. Po vztrajnem zasledovanju in s pomočjo izdajalcev so nacisti v spopadih ubili, ujeli ter izmučili in ustrelili tudi večje število najpomembnejših organizatorjev narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem. Med prvimi so padli v roke gestapa Slavko Slander, Franjo Vrunč, Slava Klavora, pozneje pa tudi Angel Besednjak, Tončka Čeč, Jože Lacko in drugi. Te izgube, silne grožnje in nasilje okupatorja ter neugodne vremenske razmere so v zimi 1941—1942 seveda močno zavrle širjenje oborožene vstaje na Štajerskem. Vendar so preostali maloštevilni borci in aktivisti kljub izredno težavnim razmeram za ceno največjih žrtev vztrajali na položajih in uspeli, da se je pomladi 1942 narodnoosvobodilno gibanje spet začelo hitro širiti. Poleti sta na Štajersko prišla tudi Kranjčev in Simonov bataljon iz II. grupe odredov. V partizane so vstopili tudi novi borci. Zato je štab II. grupe odredov lahko izvedel reorganizacijo enot in ustanovil savinjski, moravški, pohorski in kozjanski bataljon, ki so v mnogih spopadih prizadejali okupatorju hude izgube in ga neprestano vznemirjali.

Toda tudi Nemci niso mirovali. Pripravljali so se na dokončni obračun s partizanskim gibanjem. In jeseni 1942 se je resnično začelo najtežje obdobje narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem. Nacisti so namreč skrajno zaostrili vse oblike nasilja nad civilnim prebivalstvom, proti partizanom pa poslali velike sile z namenom, da jih popolnoma uničijo. Prav v tem obdobju so se vrstila najbolj množična streljanja talcev in pošiljanja ljudi v koncentracijska taborišča. Hude izgube so Nemci prizadejali tudi partizanskim enotam in organizacijam osvobodilne fronte. Avgusta 1942 so uničili slovenjegoriško in kozjansko četo, 7. novembra savinjski, 8. januarja 1943 pa pohorski bataljon.

Kljub hudim izgubam pa so si partizanske enote hitro opomogle, se začele znova številčno krepiti in še bolj odločno napadati in vznemirjati sovražnika. Ob koncu leta 1942 je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet odpravilo dotedanje grupe odredov in namesto njih ustanovilo operativne cone. Štajerska je prišla pod poveljstvo štaba IV. operativne cone. Začel se je nov polet narodnoosvobodilnega gibanja. Ugodni pogoji zanj so nastali zlasti na Moravškem, kjer je gibanje že dobilo oblike splošne ljudske vstaje. Dne 6. avgusta 1943 je bila na Šipku že ustanovljena VI. narodnoosvobodilna brigada Slavka Šandra, novembra pohorski odred, januarja 1944 Zidanškova brigada in pozneje še kamniško-zasavski, kozjanski, Lačkov in koroški odred. Tem enotam se je pridružila še slavna XIV. divizija, ki je v legendarnem pohodu februarja 1944 prišla na Štajersko in sprožila množično vstajo. V NOV je tedaj vstopilo več tisoč novih borcev. Hkrati so se močno razširile in okrepile organizacije OF, SKOJ, mladine in Antifašistične fronte žena. Nacistični okupacijski sistem se je začel hitro majati in podirati. Enote IV. operativne cone so poleti 1944 v nezadržnem naletu začele splošno ofenzivo na okupatorske postojanke in osvobodile obsežno ozemlje v Zgornji Savinjski dolini, na Pohorju in Kozjanskem. Na tem ozemlju se je razvila zelo intenzivna in raznovrstna politična, vojaška, gospodarska, izobraževalna in kulturna dejavnost. Izvršene so bile prve demokratične volitve v NOO. Odprli so večje število sloven-

skih šol, organizirali tečaje, seminarje in zborovanja, ustanavljali tiskarne, tehnike in bolnišnice ter prirejali dramske, pevske, glasbene in likovne prireditve. Žal pa taka dejavnost ni trajala dolgo in brez motenj. Nemci so osvobojeno ozemlje pogosto resno ogrožali in vznemirjali. Oktobra 1944 so v nenadnem napadu izropali in požgali Bočno, Novo Štifo, Šmartno ob Dreti in Solčavo. Ob koncu leta pa so osvobojeno ozemlje po hudih bojih znova okupirali in ljudstvu spet vsilili svojo strahovlado. Toda partizanskemu gibanju niso mogli prizadejati večjih izgub in ga omejiti. Čeprav so izgubile osvobojeno ozemlje, so enote IV. operativne cone v neprestanih napadih in srditih bojih zadajale okupatorju hude izgube. Uspešno so vzdržale tudi silovito zadnjo ofenzivo, s katero so Nemci hoteli očistiti zaledje svojih armad in balkanske fronte, ki se je hitro bližala Sloveniji. Zelo so se izkazale tudi v zaključnih operacijah. Med drugim so maja 1945 prisilile k vdaji komandanta polmilijske nemške armade von Löhra, ki se je umikal z Balkana, da je 9. maja 1945 v Metlečah pri Šoštanju podpisal brezpogojno kapitulacijo. Toda bojev ni bilo konec. Nekatere najbolj zagrizene nemške enote so se še nadalje upirale. Zato je bila poslednja bitka II. svetovne vojne v Evropi končana šele 15. maja 1945 na Poljanah. Dobojevale so jo skupno s III. armado prav enote IV. operativne cone, ki so končno osvobodile še velik del Koroške in postavile stražo na Gosposvetskem polju.

Ko smo po štiriletnem težkem in neenakem boju z epohalno zmago nad okupatorjem in domačimi izdajalci dosegli svobodo, neodvisnost in mir, smo končno ustvarili tudi pogoje za nadaljnjo globoko, socialistično preobrazbo Jugoslavije. Začeli smo boj za obnovo, gospodarsko izgradnjo in splošno družbeno preobrazbo naše domovine, kakor jo je načrtala KPJ. Delovni ljudje so se zavestno lotili te velike naloge. Z ogromnimi naporji, požrtvovalnostjo in neponovljivim delovnim zanosom so odpravljali posledice štiriletnega vojnega pustošenja in dediščino zaostalosti ter začeli z izgradnjo novih tovarn, železnic, cest, šol, bolnišnic, kulturnih ustanov in stanovanj. Rezultati teh naporov pa prepričljivo dokazujejo, da so delovni ljudje tudi v tej etapi naše revolucije dosegli še en zgodovinsko pomemben uspeh. Staro polkolonialno zaostalo agrarno državo so v razmeroma kratkem času spremenili v sodobno gospodarsko-politično in državno enakopravno skupnost vseh narodov in narodnosti Jugoslavije. V tej demokratični in samoupravni družbeni ureditvi so delovni ljudje postali resnično svobodni, edini pravi nosilci oblasti in našega nadaljnjega razvoja, saj si v skladu z lastnimi interesi, potrebami in željami sami utirajo pot v socializem. To pa je tisto, za kar so se borili in umirali borci narodnoosvobodilne borbe. Zato lahko mirno trdimo, da njihove žrtve niso bile zaman.

LOJZE POŽUN

VELIČKOVA PARTIZANSKA ČETA

*»Sonce kaže krvav obraz,
ko da so ga zbičale fašistične horde...«
»Dovolj glasna in jasna je naša pesem:
Živeti hočemo, svobodno živeti
na zemlji svobodni!«*

(Iz pesniških zapiskov borca Veličkove čete
Frančka Pintariča-Švabe, avgust 1942)

Podrobnosti o nastanku, sestavi, razvoju in delovanju štajerskih partizanskih enot v letu 1942, še posebej I. štajerskega bataljona, so bile doslej v zgodovinopisju bolj ali manj neznane, kakor nista bila z njimi v celoti seznanjena svoj čas ne nadrejeni štab II. grupe odredov, vsaj do prihoda na Štajersko septembra 1942, niti ne glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, pač zaradi pomanjkljivih zvez med Štajersko in »Ljubljansko pokrajino« na italijanskem zasedbenem ozemlju. Tudi so mnogi dogodki in prizadevanja povsem nase navezanih štajerskih enot po prihodu II. grupe odredov na Štajersko začeli bledeti ali so jih posploševali ali pa nehote prikazovali v drugačni luči, kot so bili v resnici.

Prispevek o Veličkovi četi, se pravi o 4. četi I. štajerskega bataljona, ki so jo ob reorganizaciji v septembru 1942 preimenovali v 3. četo savinjskega bataljona, je nastal v prvi vrsti na osnovi ohranjene dokumentacije. Izvirnih partizanskih dokumentov se je ohranilo le malo, pač pa je v nemškem prevodu nekaj pomembnih četnih in bataljonovih odredb, poročil, dnevnikov in drugih zapiskov. Nemške enote so jih bile namreč zaplenile partizanom, komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem Lurker pa jih je zatem objavljval v svojem zaupnem glasilu, da bi jih razna nemška poveljstva izkoriščala v protipartizanskem boju. Največ izvirnih dokumentov je okupatorskega porekla, tako poročila orožniških postaj, policijskih enot ter upravnih in političnih oblastnih ustanov. Z njimi je moč primerjati dogajanje še z nasprotnikove strani. Ob partizanskih in nemških virih je avtor za osvetlitev uporabljal še izjave, pojasnila ter spominske prispevke tedanjih soudeležencev in sodobnikov.

Večino dostopnih partizanskih in nemških dokumentov hranijo v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani pa v arhivskih in muzejskih ustanovah v Mariboru in Celju, nekaj jih je celo v Nacionalnem arhivu v Washingtonu in še kje drugje.

Ker gre v prispevku v glavnem za pregled vojaškega razvoja enot, se je pisec dotikal politične plati narodnoosvobodilnega gibanja ter okupatorjevega političnega in upravnega sistema ter gospodarstva in drugega le toliko, kolikor je bilo to nujno potrebno.

Nemški nacisti so hoteli čimprej in za vsako ceno vključiti severno Slovenijo v svoj velikonemški rajh. Narodnoosvobodilno gibanje se je zato pod nemškim okupacijskim sistemom razvijalo v posebno težkih razmerah. Zavirali so ga tako nacistična demagogija o socialni pravičnosti nemškega »novega reda« ter do podrobnosti izdelana upravna in politična okupacijska strahovlada kakor odstranitev tisočev političnih nasprotnikov in narodno zavednih z družinami vred v Srbijo in na Hrvaško, izseljevanje desetisočev obmejnega prebivalstva z rodne grude v Nemčijo, pa streljanje rodoljubov, voditeljev, sodelavcev in podpornikov osvobodilnega gibanja v maščevanje za partizanske akcije, posebej pa še postopno uničevanje komaj nastalih partizanskih skupin in čet — krške, prve revirske, prve in druge celjske, brežiške in drugih ter številni uničevalni vdori v organizacije Komunistične partije in Osvobodilne fronte.

Osvobodilno gibanje na Štajerskem je stopalo v leto 1942 močno okrnjeno. Mimo prav redkih preživelih političnih delavcev-ilegalcev je razpolagalo le še s približno petdesetimi partizani revirske, savinjske in pohorske čete v sestavi štajerskega bataljona, ki se je bil po neuspelem »brežiškem« pohodu z Dobrovelj v Savinjski dolini na Kozjansko ter povratku v Griže pri Celju sredi novembra 1941 razdelil na več skupin za prezimovanje, da bi si stalno zasledovani in utrujeni borci znova opomogli.

Spričo težavnega položaja na Štajerskem je politično in vojaško vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja proti koncu leta 1941 postavilo novi pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo s sekretarjem Sergejem Kraigherjem-Andrejem in članom Tonetom Žnidaričem-Štefanom, da bi vzpostavil štajersko organizacijo KPS in OF ter osvobodilno gibanje, dotedanjemu komandantu štajerskega bataljona Francu Rozmanu-Stanetu ter bivšima komandirjema celjske in brežiške čete Petru Stantetu-Skali in Dušanu Kvedru-Tomažu pa je ukazalo, naj iz dolenjskih partizanskih čet sestavijo bataljon — II. štajerski bataljon, preidejo z njim na Štajersko, poživijo upor ter pripomorejo k osvobajanju ozemlja med Kamnikom, Savinjsko dolino in zasavskimi rudarskimi revirji. Vendar pohod na Štajersko ni uspel ne temu bataljonu ne enotam, ki so se razvile iz njega, se pravi II. grupi odredov, vse do konca avgusta 1942.

Naj so bile politične organizacije, partizanske enote in sploh osvobodilno gibanje na Štajerskem z letom 1942 še tako omajani, jih je pred upadom reševalo in tudi znova razvnelo nekaj deset prekaljenih komunistov. Pokrajinski komite KPS je že do pomladi vzpostavil ali na novo uredil in povezal litijsko, revirsko, savinjsko, šaleško-mislinsko, celjsko, ro-

gaško, kozjansko, ptujsko in mariborsko okrožje, vpeljal je široko politično akcijo za obnovo osnovnih organizacij in prostovoljno mobilizacijo v partizane ter proti vstopanju v nemško obvezno delovno službo, vojsko in vermanšaft. Vendar so njegovo uspešno zastavljeno delo ponovno zavrli gestapovski vdori v skoraj vse štajerske organizacije, deloma že padec okrožnih sekretarjev za Rogaško Slatino, Celje in Litijo v maju, zlasti pa v obdobju od avgusta do konca leta 1942 padec sekretarjev Tončke Čečeve-Roze za Kozjansko, Jožeta Letonje-Kmeta za Savinjsko dolino, Frica Keršiča-Gala za Revirje ter Toneta Grčarja-Johana za Maribor in Celje.

Od vojaških enot v začetku leta 1942 pohorska četa ni več obstojala. Borci so se razšli na več strani, nekaj se jih je vključilo na Dolenjskem v II. štajerski bataljon, nekaj pa jih je s komandirjem Miho Pintarjem-Toledom zimovalo nad Rušami, kjer se je začela samostojno razvijati ruška četa. Borcem savinjske čete pod vodstvom Vlada Letonje-Mirka se je v prezimovališčih vzdolž Savinjske doline pridružil nekaj novincev. Njihovim akcijam proti izdajalcem so sledile kot uvod v spomladno vstajo sabotaže pri rudnikih, požigi nemških gospodarskih poslopij ter propagandne akcije. Glavnina revirske čete se je pod vodstvom komandirja Rudija Kneza-Silasa gibala med Laškimi in Zagorjem ob Savi, precej borcev se je vključilo tudi v dolenske enote, deloma pa so prezimovali družno s Savinjčani. Po hudih izgubah v začetku leta 1942 je četa na pomlad napadla postojanko v Št. Ožbaltu pri Trojanah, razstrelila železnico pri Zagorju in tik pred množično mobilizacijo prostovoljcev v partizane izvedla večjo propagandno akcijo v Revirjih.

Štajerskemu bataljonu iz leta 1941 je na pomlad 1942 sledil novi I. štajerski partizanski bataljon. Ob njegovi ustanovitvi konec marca mu je bila za osnovo revirska četa z okoli trideset borcev. V bataljonskem štabu so bili komandant Rudi Knez-Silas, namestnik Lojze Vresk-Slavko in politkomisar Boris Čížmek-Bor. Do srede aprila se je zbralo v taboru na Plešah nad Zagorjem toliko revirskih prostovoljcev, večidel Zagorjanov, da so ustanovili dve četi s šestdesetimi borci, do konca meseca pa je bataljon narasel še za eno četo. Med skoraj vsakodnevnimi akcijami sta bila najpomembnejša napada na Moravče 19. aprila in na Trbovlje 28. aprila 1942.

V začetku maja, ko so se na Tolstem vrhu nad Preboldom vključili v bataljon še savinjski in šaleški partizani, je štab po preureditvi enot odposlal 1. četo »Franca Fakina« v zasavske Revirje, 2. četo »Slavka Šlandra« v osrednjo Savinjsko dolino ter ob Pako, 3. četo »Antona Pečnika« v Zgornjo Savinjsko in Zadreško dolino, hkrati pa še jedri za kozjansko in šaleško četo. Ko sta se nato obe enoti v Savinjski dolini do junija okrepili s tamkajšnjimi prostovoljci-domačini, se je ob 3. četi razvila še 4. četa in ob 2. četi 5. četa, julija pa so ustanovili moravško četo.

Kakor je bilo skozi leto 1941 v štajerskih partizanskih enotah največ delavcev iz industrijskih središč oziroma komunistov, tako je bil za leto 1942 značilen nastop mlajše generacije delavstva, deloma partijcev, skojcev in pa mladincev, ki so zrasi že iz Osvobodilne fronte, pa še obrtnikov, kmetov in drugih, ki so bili pred vojno večidel politično neopredeljeni ali pa, v manjši meri, Sokoli in krščanski socialisti, in so sicer sodelo-

Štab I. štajerskega bataljona (komandant Rudi Knez-Silas in politkomisar Boris Čížmek-Bor)

vali bolj kot podporniki in člani odborov OF na terenu kot pa v vojaških enotah.

Julija, ko je bilo v sestavi osmih čet I. štajerskega bataljona nad 190 borcev, je bilo članov in kandidatov KPS okoli šestdeset ter prav toliko članov SKOJ. Bataljonsko organizacijo KPS je vodil bataljonski zdravnik Franc Polh-doktor Kos (Izak), po četah pa celični sekretarji. Med najbolj uspešnimi organizatorji mladinskega komunističnega gibanja je bila Vera Šlandrova-Lojzka, ki je za delo SKOJ odgovarjala v pokrajinskem merilu. Organizacije v vojski so bile najtesneje povezane s političnimi delavci-ilegalci, člani okrožnih komitejev na terenu. Ti so bili v pomoč pri političnem delu v četah, skrbeli so za literaturo ter vsklajevali terenske politične zadeve z vojaškimi.

Mimo pomembnega vojaškega delovanja, ko je I. štajerski bataljon kljub sovražnikovi veliki premoči na vseh področjih uspel izsiliti svoj obstoj, je še predvsem v političnem pogledu predstavljal izredno dragoceno oporo osvobodilnemu gibanju na Štajerskem. To gibanje pod vplivom obljubljene pomoči z Dolenjskega ni životarilo v pasivnem pričakovanju na reševanje vojaškega in političnega položaja od drugod. Moralo je računati na lastne sile. Politična in vojaška aktivizacija na terenu je kljub hudim udarcem in strašnem nacističnemu nasilju na splošno naraščala, čeprav je ponekod občasno pojenjala. Sam I. štajerski bataljon je bil na primer ob neuspelem poskusu preboja II. grupe odredov pri Jančah v drugi polovici maja, pa še junija in julija, na višku svoje moči, njegove čete v porastu in stalni akciji na vsem ozemlju od Moravškega, Revirjev in Savinjske do-

line do Koroškega, Pohorja in Kozjanskega, zunaj bataljonovega območja pa sta se razvijali še partizanski skupini nad Rušami in v Slovenskih goricah.

V sovražnikovih akcijah proti I. štajerskemu bataljonu so sodelovali orožništvo, policija, varnostna policija in varnostna služba, deloma vojaštvo, obratna in objektna zaščita, posebej pa še deset čet vermanshaftskega bataljona »Süd«, ki so ga sestavljali v glavnem mobilizirani Slovenci pod nemškim poveljstvom. Težišče sovražnikovih sil se je premikalo s težiščem osvobodilnega boja, zato jih je bilo največ vselej v partizansko razgibanih področjih. Po prihodu II. grupe odredov na Štajersko so Nemci okrepili svoje sile še z II. bataljonom 5. policijskega polka, ki je prispel na področje nemškega upravno-političnega okrožja Celje z Gorenjskega in so mu bile od konca avgusta v protipartizanskem boju podrejene vse tamkajšnje čete vermanshaftskega bataljona ter policijska četa »Wien« in 1. orožniška motorizirana četa »Alpenland«, medtem ko so se v trboveljskem in brežiškem okrožju vermanshaftske čete ter policijski četi »Salzburg« in »Wiesbaden« podredile I. bataljonu 19. policijskega polka. Za večje ofenzivne akcije proti štajerskim partizanom so Nemci pritegnili še svoje sile z Gorenjskega in celo s Koroškega.

Nekajmesečno obdobje po prihodu II. grupe odredov na Štajersko je bilo eno najtežjih v zgodovini štajerskega osvobodilnega gibanja. Okupator se je namenil gibanju zadati smrtni udarec z vsemi mogočimi sredstvi in za vsako ceno, z oboroženo silo, nepopisnim nasiljem, ki ga je utemeljeval kot povračilo za partizanske akcije in ki ni nikoli prej ne pozneje dosegel take krutosti, saj je bilo v 21 streljanjih v Mariboru in Celju leta 1942 ustreljenih kar 866 talcev, nadalje z vrinjanjem provokatorjev v osvobodilno gibanje, pa »raztrgancev«, civilnih lovskih odredov v gozdove in vasi, z vcepljanjem nezaupljivosti in zmede na teren in v partizanske vrste, posnemanjem partizanskega načina bojevanja in še drugače. Sovražnik je postavljaj partizanske enote na področju, tako gosto prepletenem s prometnimi potmi in z lahko gibljivimi ter premočnimi oboroženimi silami v vedno tesnejši precep: ali izvrševati partizanske naloge in s tem izpostavljati že tako zdesetkane svoje družine, sodelavce in podpornike okupatorjevemu maščevanju — streljanju, odgonom v koncentracijska taborišča in podobnim ukrepom, ali pa se izogibati akciji, se puščati v stalni defenzivi postopoma pobijati ter životariti v malodušju, nesoglasjih in moralnem propadanju.

Z zavestjo, da edinole na njem leži vsa teža odgovornosti za sam obstoj naroda v tem obdobju, in to le za ceno lastnega življenja in pa s prekaljeno vero v končno zmago pravične stvari nad kletim sovražnikom je partizan vendarle tudi to pot našel izhod iz svoje velike stiske. Naj je bilo stanje še tako brezupno po sovražnikovih ofenzivnih akcijah, ki so se vrstile ena za drugo, po razbitju savinjskega bataljona in še posebej njegove Veličkovce čete novembra 1942 na Dobrovljah, uničenju pohorskega bataljona januarja in dela kozjanskega bataljona februarja 1943, partizan se je povsod kmalu spet pojavil, razrasle so se čete in bataljoni v okviru novo nastale IV. operativne cone (štajerske). Po zgodovinski prelomnici druge

svetovne vojne pred Stalingradom in na afriškem bojišču so ob pomembnih uspehih narodnoosvobodilnega gibanja v jugoslovanskem in slovenskem merilu na pomlad 1943 tudi na Štajerskem nastajale čedalje ugodnejše razmere za njegov nadaljnji politični in vojaški razvoj.¹

...

Kmalu po okupaciji se je od velikega predvojnega okrožja KPS Celje ločilo in osamosvojilo okrožje Savinjska dolina, ki je zajemalo ozemlje od Levca pri Celju do Solčave ter od Mrzlice, Čemšeniške in Menine planine na jugu do Šaleške doline in Pohorja na severu. Na tem področju so se razvijale tudi organizacije OF in savinjsko partizanstvo. Po padcu prvega sekretarja okrožnega komiteja KPS za Savinjsko dolino Antona Pečnika in člana Franca Lapajnet 14. novembra 1941 sta z njunim delom nadaljevala organizatorja savinjskega narodnoosvobodilnega gibanja in člana OK KPS Albin Vipotnik-Strgar ter Jože Letonja-(Golob) Kmet, ki je bil sicer komandir savinjske partizanske čete. Ob sodelovanju domačinov, aktivistov OF, ki so bili že v letu 1941 povezani s savinjskim političnim vodstvom, savinjsko četo oziroma štajerskim bataljonom, sta prek zime povezala številne zaupnike in postavila vrsto krajevnih odborov v osrednji in Zgornji Savinjski dolini, medtem ko sta v obceljskem predelu Spodnje Savinjske doline v letu 1941 in skozi vse leto 1942 delovala s skupino terenjskih aktivistov član OK KPS za Savinjsko dolino Julka Cilenšek-Betka in Rudi Cilenšek-Vrankar.²

Po januarju 1942, ko je pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo postavil Jožeta Letonjo-Kmeta za sekretarja okrožnega komiteja, je Albin Vipotnik-Strgar prevzel organizacijo v Zgornji Savinjski dolini, kjer je v začetku junija nastala 4. (Veličkova) četa I. štajerskega bataljona. Med prvimi odbori OF, nastalimi pozimi 1941/1942, je bil skupni krajevni odbor OF za Ljubno—Radmirje, najmočnejši je bil odbor Bočna—Kropa, ki je štel enajst članov, nadaljnji pa so bili še za Zgornje in Spodnje Kraše, na Pustem polju in Brdu. Posebno uspešno je deloval odbor v Nazarjah, ki se je spomladi 1942 skoraj v celoti vključil v partizanske enote, z njim pa še nekaj drugih sodelavcev. S šmihelskim odborom OF je bilo tesno povezano Mozirje, kjer po sovražnikovem razkritju organizacije v začetku maja 1942 ni bilo mogoče obnoviti odbora. Poleg naštetih so tedaj obstojali odbori oziroma zaupniki OF še v Gornjem gradu, Št. Janžu—Nizki in Rečici ob Savinji.

Poleg opravljanja političnih organizacijskih poslov je Vipotnik pripravljal tudi množični odhod prostovoljcev v partizane. Ta akcija je dosegla višek prav v času, ko je na področje onkraj Dobrovelj, v Zgornjo Savinjsko in Zadreško dolino prispela 3. četa I. štajerskega bataljona pod vodstvom komandirja Vlada Majcna-Lada in politkomisarja Lojza Zupančiča-Cvajerja.³

Zaradi čedalje močnejšega razmaha narodnoosvobodilnega gibanja v Zgornji Savinjski dolini se je akcijsko območje rezervne policijske čete »Wien« v maju 1942 razširilo še zahodno od Mozirja. Tako je bilo poleg

orožniških postaj v večjih krajih v samem Mozirju nameščenih še 27 policistov z inšpektorjem, v Soštanju 21, Gornjem gradu 14, Lučah 6, Pondorju 11 ter v Braslovčah 8 policistov, četi pa je bil podrejen tudi vod 31 stražmojstrov rezervne policijske čete »Wiesbaden« v Preboldu. Po posebnem ukazu vermanshaftskega oberführerja Blascha so maja v Savinjsko dolino prestavili iz sestave vermanshaftskega bataljona »Süd« še njegovo 2. četo v jakosti 144 mož, in sicer dva voda in četni štab v Braslovče, en vod pa v Gornji grad.⁴

Po eni najuspešnejših partizanskih akcij v Zgornji Savinjski dolini — napadu na trg Ljubno, ki jo je z odborom OF Ljubno—Radmirje pripravil Albin Vipotnik-Strgar in sta jo izvedli 2. in 3. četa v noči na 19. maj 1942 pod vodstvom namestnika bataljonskega komandanta Lojza Vreska, je 3. četa v naslednjih dneh opravila nekaj uspešnih akcij okrog Nazarij, Kokarij, v Spodnjih Krašah, Čepljah, Bočni, Kropi ter Šmartnem ob Dreti. Med tem se ji je pridružilo toliko novincev-prostovoljcev, da je narasla na okrog petdeset borcev.⁵

V taboru na Dobrovljah se je 3. (Majcenovi) četi 4. junija 1942 pridružila s šentandraške strani 2. (Mirkova) četa pod vodstvom komandirja Vlada Letonje-Mirka in politkomisarja Ivana Kalšana-Bosanca, z njo pa še preostanek Toledove partizanske skupine, ki jo je bil sovražnik prejšnji dan deloma uničil v Šaleški dolini.

V dneh od 4. do 7. junija je zatem prišlo v navzočnosti Lojza Vreska do reorganizacije obeh čet. Iz prav tako močno narasle 2. čete sta nastali 2. in 5. četa, ob 3. četi pa so ustanovili 4. četo pod vodstvom Lojzeta Hafnerja-Velička, hrastniškega rudarja, simpatizerja KP in borca iz leta 1941, ter politkomisarja Franca Hribarja-Savinjska, tekstilca iz Št. Pavla pri Preboldu, predvojnega komunista in ilegalca iz leta 1941, ki se je po vrnitvi iz koncentracijskega taborišča Mauthausen z bratom Dominikom Hribarjem-Oskarjem 4. junija priključil 3. četi na Dobrovljah. Od starih borcev so v Veličkovo četo dodelili še Pongraca Račka-Matevža, prekaljenega predvojnega komunista, rudarja iz Zabukovice, partizana Savinjske čete od njenega nastanka v letu 1941, in dijaka Frančka Pintariča-Švabo, skojevca in borca revirske čete iz leta 1941. Iz 3. čete v 4. četo so prestavili še dijaka Stojana Burgerja-Staneta in brivskega pomočnika, skojevca Mirka Gričarja-Kostjo, oba iz Zagorja ob Savi, nadalje Matijo Sloparka-Matijo, Mirka Gračnerja-Simona, Albina Polaka-Krvavega in Nandeta Koprivška-Nandeta, ki so prišli v partizane iz Trbovelj aprila in maja, ter Antona Gračnerja-Borotina, tovarniškega delavca iz Liboj, in Avgusta Hrvatina-Čata, rudarja iz Griž, ki sta se pridružila partizanom 5. in 7. maja 1942. Od novincev sta prišla v sestavo Veličkove čete Franc Mlinar-Branko iz Št. Janža in Rudolf Stopar-Kitak, delavec iz Rečice ob Savinji.⁶

Koncentracija savinjskih čet na Dobrovljah v začetku junija ni bila le slučajna. Štab I. štajerskega bataljona je že od srede maja naročal Lojzu Vresku, svojemu zastopniku pri savinjskih enotah, naj jih zaradi predvidenega prehoda II. grupe odredov z Dolenjskega čez Savo takoj zbere na Dobrovljah, da bi jih lahko vsak čas poklicali v bataljonsko sestavo v Zasavje. Na Dobrovljah zbrani partizani pa niso odšli v Zasavje takoj 4. ju-

Der Kommandeur
der Sicherheitspolizei und des SD
in der Unterferiemark

Trifail, den
7. Dezember 1942.
Senesal Str. 29

Geheime Staatspolizei
Aufendienststelle Trifail

Igb-Nr. 1815/42
Bei Sachverhaltswandel ist dieser
Igb-Nr. unterliegt auszutauschen.

Gie/La.

An den
Gendarmeriekreis
Trifail.

An das
4. Pol. Wachbattl. I/Wien
in Trifail.

An die
2. Komp. d. I/Pol. 19
in Edlinggen.

An den
Gendarmerieposten
Eichtal.

Betreff:

Hafner Alois, geb. 8.4.1918.

Anlage:

1 Lichtbild.

Anliegend wird ein Lichtbild des Banditenführers
Hafner, Bergmann aus Eichtal zu Fahndungszwecken übersandt.
Hafner führt den Banditennamen "W e l i t s c h k o".

I.V.
gez. G i e l k e

Erhalten
194
Igb-Nr. _____ Anlg _____

Gl.:
Kanzl. Angestellte.

22557

Tiralica gestapovske izpostave Trbovlje za komandirjem Lojzetom Hafnerjem-Veličkom

Politkomisar Franc Hribar-Savinjšek kot predvojni politični jetnik v Sremski Mitrovici

nija, ko so od tam prispeli štabni kurirji. Prav tedaj so namreč končali s pripravami za napad na Nazarje, od katerega so si obetali precejšen plen za opremo številnih neoboroženih novincev, hkrati pa so tudi že razposlali patrolje, da bi vzporedno z glavno akcijo z demonstrativnimi napadi odvrgli okupatorjevo pozornost drugam.⁷

Napad na graščino v Nazarjah, v kateri je bila nemška postojanka s približno dvajsetimi vermani, je pripravil terenski politični delavec Albin Vipotnik-Strgar z odborom OF v Nazarjah. Z nekaterimi vermani so se bili celo dogovorili za predajo ob partizanskem napadu. In ko so bile vse priprave pri kraju, se je partizansko vodstvo odločilo za napad dne 6. junija ob enajstih ponoči.

Pri napadu so sodelovale 2., 3. in 4. četa. To naj bi bil ognjeni krst Veličkove čete. Partizanske enote so prišle z Dobrovelj iz kokarske smeri in so se Nazarjam približale ob Dreti. Medtem ko so eno četo določili za sam napad na postojanko, naj bi skupina desetih borcev prešla cesto ter ob bivših škofovskih žagah še pred napadom razorožila stražo ter žage požgala. Nadaljnjo skupino partizanov so poslali pod vodstvom komandirja 4. čete Lojzeta Hafnerja-Velička še naprej od graščine, da je prebredel Savinjo, postavil zasedo pred mostom ter s tem zavaroval akcijo ob cesti proti mozirski in rečiški strani.

Ko je prispela skupina do žage — vodil jo je Stojan Burger-Stane in sta bila v njej poleg drugih borcev tudi novincev Franc Mlinar-Branko in

Anton Kramar-Aleks iz Rečice, — ji je tamkajšnji stražar sicer takoj izročil puško, a je nato med skladi desk vseeno pobegnil in opozoril na partizane stražarja pred graščino. Predčasno vzburjena nemška posadka je potem iz postojanke nudila tako močan odpor, da se ji za njeno razorožitev določena četa ni mogla približati. Med bojem je skupina na žagi sklicala vse delavce v barako, da jim je vodja spregovoril o narodnoosvobodilnem boju. Ko so nato pri žagi na več krajih podnetili ogenj in je tudi četa pri graščini prenehala napadati, so se partizani umaknili proti Kokarjam. Ker pa so o umiku pozabili obvestiti tudi Veličkovo zasedo pred mostom, je ta vztrajala na svojem mestu, vse dokler ni bilo slišati streljanja že iz sosednjih Kokarij.⁸

Ob partizanskem prihodu v Kokarje je namreč prišlo do spopada z okupatorjevim priganjačem in ovaduhom, vermanšaftskim sturmführerjem Govekom, p. d. Ježovnikom. Po prvih streljih je Govek s policistom in enim vermanom zbežal v prvo nadstropje, drugega vermana, Goloba, ki so ga borci odkrili v pritličju, skritega pod mizo in je prosil za milost, pa so odgnali v zaledje ter ga pozneje vključili v 4. četo pod partizanskim imenom Nikola. Ker se oni trije iz prvega nadstropja niso hoteli vdati, ampak so po vsakem pozivu na predajo še ostreje streljali, so borci odnesli iz pritličja vse, kar je bilo uporabnega, in nato poslopje zažgali. Medtem ko je verman padel že v prvem nadstropju in se je iz goreče hiše rešila tudi Govekova žena, sta se Govek in policist pred ognjem umikala do podstrešja. Tam je padel še policist, opečenega sturmführerja pa je zadel partizanski strel, ko se je splazil na streho in vpil na pomoč. Na partizanski strani je bil eden ranjen. S plenom so se čete še pred svitom vrnile na Dobrovlje mimo tako imenovanih »angleških barak« pod Tolstim vrhom. Zapljenjeno telico je gnal zajeti verman Nikola.⁹

V maščevanje za tri padle ob napadu na Nazarje in Kokarje, izpraznitev trgovine v Žusmu s strani kozjanske čete ter akcije slovenjgoriške čete v Vintarovcih so nacisti 8. junija 1942 v Mariboru ustrelili 44 talcev.¹⁰

Po vrnitvi na Dobrovlje 7. junija so partizani v zaščito pred zasledovalci že zjutraj razpostavili zasede. Po preplahu v popoldanskih urah so se namestili na bojne položaje, vendar do spopada ni prišlo. Ko so si zvečer poiskali novi tabor in ga nato čez dan uredili, so naslednji večer, 8. junija vsi skupaj odšli v dolino, da so se oskrbeli s tobakom.¹¹ Medtem ko se je 2. četa po tej akciji vrnila proti svojemu prejšnjemu taboru pod Turinekom na šentandraški strani, sta se 3. in 4. četa podali na Dobrovlje ter nato 9. junija počivali. Moštvo je bilo dobro razpoloženo, hrane je bilo dovolj, imeli so politične ure, zvečer pa so prepevali ob tabornem ognju.

Dne 11. junija so jih iz doline obvestili, da je na Menini planini štideset vermanov. Sklenili so jih napasti, zato je odšla patrolja pod vodstvom komandirja Velička na opazovanje. Tedaj pa je prispel v njihov tabor Albin Vipotnik-Strgar z novico, da mu je kurir 1. čete po nalogu bataljonskega štaba naročil, naj se takoj premaknejo proti Litiji, kamor da se je komandant Franc Rozman-Stane že prebil s svojimi enotami. Zelo navdušeni ob tej novici so potem opustili napad na vermane ter pričakovali

samo še prihod 2. čete. Ker pa je ni bilo od nikoder, sta 3. in 4. četa sami krenili na pohod.¹²

Dne 12. junija zvečer so že zasedli vas Zg. Motnik, ponoči so prišli do Špitaliča ob cesti Motnik—Tuhinj, predanili v najhujšem dežju v bližnjem gozdu in na noč zasedli vasico Okroge s tremi kmetijami, da so se posušili in naspali. V vsaki hiši so jim zaklali po eno ovco, tako da so se tudi pošteno najedli. Ob treh zjutraj 14. junija so nato prešli cesto in se povzpeli na Šipek. Ker se niso sešli z dogovorjenim bataljonskim kurirjem, so zvečer nadaljevali pot do vasi Gaberje. Tam so jim vaščani ob prihodu postregli s kislim mlekom in žganci, zjutraj pa zaklali še tele. V noči na 16. junij so prišli do vasi Borje, v bližino vermanšaftske postojanke Kolovrat nad Zagorjem, in tam predanili. Oba komandirja, Vlado Majcen-Lado in Lojze Hafner-Veličko sta vsak s svojo patroljo odšla iskat bataljonski štab in 1. (Robinovo) četo. In ko so odkrili njun tabor na Vrheh pri Rovišah pod Sv. Goro, so zelo utrujeni borci 3. in 4. čete — njihovo moč so nemška poročila ves čas cenila na 50 mož — prispeli v sestavo bataljona 17. junija zjutraj.¹³

***

Potem ko je član okrožnega komiteja KPS za Litijo Jože Gričar-Method poskrbel, da so odbor OF na Rovišah, v Tirni in Podbukovju pripravili hrano za bataljon, se je 17. junija okrog enajstih dopoldne v Rovišah nenadoma pojavil močnejši oddelek policistov in vermanov iz Zagorja. Aretirali so Metodovega očeta Jožeta Gričarja, medtem ko so se njegovi trije sinovi Franci, Ciril in Ivan vključili v bataljon. Med tem je prišlo tudi do spopada s partizansko zasedo. Ko se je sovražnik prepričal o njeni premoči, se je umaknil v Roviše, polovil tam vse dosegljive moške in jih odgnal pred seboj proti partizanskim položajem. Kljub temu je bil bataljon prisiljen sprejeti borbo, kajti že po prvih streljih sta padla Hrastničan Slavko Kovač-Cvetko in Petrovčan Jakob Hrvatín-Panter. Od domačih iz Roviš je padel Jože Ocepek p. d. Bren in po partizanskih poročilih še štirje na nemški strani. Ko so zavrnil nemški naskok, so partizani pobrali orožje padlih soborcev in se prestavili na nove položaje. Med premikom pod Roje so opazili drugo nemško skupino, ki je hitela na pomoč z Vač, ter jo iz spretno nastavljene zasede napadli in razpršili. Števila pobitih sovražnikov pa niso mogli ugotoviti, kajti na bojišče in za njihov hrbet so prihajale nove nemške skupine in jih divje napadale. Ko je že kazalo, da se bo bataljon v redu umaknil, so ga Nemci nekoliko niže še enkrat napadli, a se je tudi to pot rešil brez izgub. Po nemških poročilih so v tej borbi padli trije vermani iz 3. vermanšaftske čete, ki so jo bili konec maja premestili z nemško-italijanske meje v Zagorje, ranjeni pa so bili policijski stražmojster in dva vermana.¹⁴

Kakor je razvidno z lepakov o streljanju talcev, so nacisti v maščevanje »za uboj nekega policijskega uradnika ter več članov vermanšafta in civilnih oseb« 23. junija 1942 v Celju ustrelili 62 talcev.¹⁵

V noči na 18. junij je Jože Gričar-Method odvedel I. štajerski bataljon prek Cveteža na hrib Les nad Vačami. V temni in deževni noči je tedaj iz

3. čete pobegnil Štefan Domanjko-Rustja, bivši pomožni policist iz Gornjega grada, ki ga je bila četa ujela 25. maja pri Spodnjih Krašah. Njemu in v Kokarjah zajetemu vermanu Golobu-Nikoli borci vseskozi niso zaupali, ker so bili prepričani, da iščeta primerno priložnost za pobeg. In res je po Rustjevem pobegu poskušal zbežati še Nikola, a so ga pravi čas zasledili in ustrelili.¹⁶

Ko so predanili na Lesu nad Vačami, je bataljon naslednjo noč zaplenil okrog sedemsto kilogramov živeža pri izdajalskem trgovcu v Pečah, ki iz strahu pred partizani že nekaj tednov ni spal doma. Plen so vskladiščili za potrebe II. grupe odredov, ko bi prispela čez Savo. Zatem so se odpravili v smer proti Kresnicam in v naslednjih dneh izvedli nekaj propagandnih pohodov in akcij. Tako so 20. junija zasedli vas Dešen, 21. junija pa vas Hrastnik, kjer so borci zbranim vaščanom spregovorili o političnem in vojaškem položaju po svetu in doma ter prepevali slovenske narodne in revolucionarne pesmi. Dne 22. junija so opravili svoje politično poslanstvo v vasi Vrh, kjer je prebivalstvu spregovoril tudi član OK KPS za Litijo Jože Gričar-Metod.¹⁷

Po propagandnih akcijah je bataljonski štab 23. junija razposlal svoje tri čete, katerih skupno moč je tudi občinski urad v Moravčah v svojih poročilih cenil na okoli sto mož, na krožni pohod skozi njihova operacijska področja z nalogo, da se čez tri dni ponovno združijo v šmiklavških hribih nad Taborom. Od tam naj bi namreč odšel napast rudniške naprave in dve postojanki rudniške obratne zaščite v Hudi jami pri Laškem.¹⁸

Medtem ko se je bataljonski štab s 1. četo obrnil proti Revirjem, sta se 3. in 4. četa namenili proti Menini planini ter mimo Slapov na Dobrovlje. Pod vasjo Lipa, nedaleč od Vologe nad Vranskim je partizanska predhodnica zabredla v zasedo bojne straže 2. vermanšaftske čete z Vranskega in je pri tem zgubila partizana J. K.-Dimitrija iz Nazarij. Pravo ime tega partizana ni znano; Nemci so ga dali kasneje pokopati na Vranskem.¹⁹

Ob spopadu so pogrešili Ivana Rusa, strojevodjo iz Maribora, ki je kot bivši aktivist OF v Mariboru prišel pred enajstimi dnevi po nekih, še neraziskanih zvezah prek okrožnega komiteja KPS za Savinjsko dolino na javko v Roviše pod Sv. Goro in v partizane. Kasneje se je izkazalo, da je Rusa poslal gestapo kot svojega agenta v I. štajerski bataljon, kajti že kako uro po spopadu nad Vologo se je javil na orožniški postaji na Vranskem in se po telefonu povezal z mariborskim gestapom.²⁰

Partizanska izvidniška patrolja, ki sta jo bili poslali 3. in 4. četa naprej do starih taborov blizu cerkvice Sv. Jošta na Dobrovljah, je ugotovila, da so bili Nemci med njihovo odsotnostjo že tam, jim odnesli posodo in živež ter uničili bivališče. To se je zgodilo en dan prej, 23. junija, ko so gornjegrajska policija, orožništvo in vermanšaft v sodelovanju z mozirsko policijo in vranskim vermanšaftom preiskovali področje Sv. Ane in Črete na Dobrovljah. Partizanski tabor v neki globeli ob stranski poti blizu Jošta so sestavljale tri večje barake iz lubja, lesa in dračja, v njihovi bližini so bili kuhinja, strojnično gnezdo in stranišče, ob bližnjem izviru pa so uporabljali tudi drvarsko kočo. Na eni od barak je bil napis: »IV. četa«. V drugem, še nedograjenem taboru, ki si ga je bila postavila 2. četa, so Nemci

Borec in kronist Veličkove čete Franček
Pintarič-Švaba

našli še okrog petdeset kilogramov svežega govejega mesa, ki ga je v naglici pustila četa med nemško hajko.²¹

Ni znano, če sta se 3. in 4. četa premaknili z Dobrovelj v šmiklavške hribe združeni ali ločeno. Vsekakor je 4. četa odšla na pot 24. junija in se naslednji dan utaborila nad Preboldom v bližini okrožne tehnike za Savinjsko dolino »Robida«, ki jo je vodil savinjski prvoborec Anton Kotnik-Robida z ženo Jožico. Borec 4. čete Franček Pintarič-Švaba je 25. junija napisal v dnevnik: »Upam, da bomo nocoj prvič po štirinajstih dneh spali. Jutri bo štirinajst dni, kar smo na pohodu, in nismo niti dve noči spali. Lipče (Filip Jurhar-Lipče p. d. Kisovarjev, borec Veličkove čete — op. p.) je bil doma in zvedel, da so čez noč po vsej trboveljski okolici postavili zasede proti nam in da so v Trbovljah mobilizirali 900 vermanov.«²²

Ko je po dveh deževnih dneh 28. junija nastopilo lepo vreme, so 1., 3. in 4. četa zaživele v običajnem tabornem življenju. Dežurala je 1. četa pod vodstvom komandirja Slavka Pintarja-Robina. Dopoldne so imeli politične ure, na katerih so govorili o disciplini in tovarištvu, vodil pa jih je ločeno za 3. in 4. četo bataljonski politkomisar Boris Čizmek-Bor. Popoldne so četni funkcionarji vodili pouk o stražarski službi in ravnanju z orožjem. Na bataljonskem partijskem in skojevskem sestanku so se pomenili o opravljenih akcijah, popuščanju discipline in napakah. Tedaj so sprejeli v SKOJ dvanajst borcev, nekaj v kandidaturi in nekaj za člane KPS. Ko sta prav tedaj prispela v bataljonski tabor kurirja Vili Reberšek-Rado in Marjan Čater-Petja ter podrobneje poročala o žalostnem koncu Toledove šaleške partizanske skupine, je štab poslal v Šaleško dolino novo partizansko

jedro s komandirjem Francem Zalaznikom-Leonom, politkomisarjem Dominikom Hribarjem-Oskarjem in osmimi borci.²³

Ta dan se je pri bataljonskem štabu oglasil hrastniški okrajni sekretar Lojze Ribič-Tone, ki je povedal, da se je pred dnevi izgubljeni partizan 4. čete Matija Slopár-Matija, doma pod Sv. Planino nad Trbovljami, prijavil trboveljskemu gestapu. Štab je ob tej priložnosti izdal naredbo št. 9, s katero je pozval četne komandirje in politkomisarje, naj spričo pogostih pobegov iz enot v zadnjem času pomirijo moštvo, da se ne bi brez potrebe razburjalo. Obenem so tudi prestavili bataljonski tabor. Lojze Ribič-Tone je prišel v glavnem zaradi predvidenega napada na Hudo jamo, ki ga je bil skupaj z rečiškim odborom OF pripravil že pred nekaj tedni, vendar so akcijo zaradi bataljonovega zadrževanja na območju litijskega okrožja tedaj prestavili na poznejši čas. V zvezi z napadom na Hudo jamo pri Laškem je štab poslal še isto noč Veličkovo 4. četo proti Prekopi pri Vranskem, kjer naj bi z demonstrativnimi akcijami preslepila in nase navezala nemške sile.²⁴

Prva in tretja četa ter bataljonski štab so se 2. julija povzpeli na Šmohor nad Hudo jamo. Ustavili so se pri kmetu Matiji Podkoritniku p. d. Češnovarju, starem partizanskem sodelavcu iz leta 1941, ki je bataljonu odstopil kravo, da so se borci pred odhodom v akcijo v redu najedli.²⁵

Za istočasni napad na obratno zaščito in rudniške naprave v Hudi jami in v približno dva in pol kilometra oddaljeni Spodnji Rečici pri Laškem je pripravil načrt Lojze Ribič-Tone skupaj z voditeljem rečiškega odbora OF, rudarjem Dušanom Poženelom-Džurom. Vse potrebne podatke o oborožitvi in delovanju hudojamske in spodnjerečiške obratne zaščite ter načrte rudniških naprav je priskrbel bivši jugoslovanski orožnik Ilija Ninković, po rodu Bosanec, ki je bil sicer rudniški obratni zaščitnik, a je bil vključen v hudojamsko organizacijo OF.²⁶

Ko so na Šmohorju dokončno sestavili in do podrobnosti izdelali načrt za napad in sta se šla narodna zaščitnika, domačina Ivan in Konrad Kajtna prepričati, da v dolini ni nikakih sprememb, je zvečer domačin Ivan Krempuš p. d. Kladnik — partizani so ga poznali pod imenom Raubšic — odpeljal prvo četo, s katero je bil tudi Lojze Ribič-Tone, proti hudojamskemu rudniškemu rovu. Tam je bila postojanka s sedmimi obratnimi zaščitniki. Brata Kajtna sta odvedla tretjo četo, pri kateri je bil tudi bataljonski štab, do postojanke z dvajsetimi veržkuci v Spodnji Rečici, kjer sta bili tudi rudniška uprava in separacija.

Po dogovoru sta obe partizanski skupini napadli istočasno ob desetih zvečer. Vod 3. čete je v Spodnji Rečici po prekinitvi telefonskih napeljav postavil zasedo na cesti kakih deset minut hoda od zastraženih laških toplic. Iz rudniškega gospodarskega poslopja so nato odvedli konje, enega od njih na cesti ubili in še z dvema vozovoma napravili barikado v smeri proti Laškemu.

Med tem je večji del čete pod vodstvom bataljonskega komandanta Rudija Kneza-Silasa presenetil in takoj razorožil obratne zaščitnike, ki so bili v prostorih poleg skladišča pod rudniškim konzumom. Niso pa našli njihovega zagrizenega vodje Franca Hauberja, ki je tik pred napadom od-

šel v svoje stanovanje v rudniškem upravnem poslopju onkraj ceste. Med obratnimi zaščitniki ni bilo nikogar, ki bi bil nevaren narodnoosvobodilnemu gibanju, zato so jih le zadržali do konca akcije ter ob odhodu primerno poučili. Seveda so jim pobrali vse njihovo orožje, strelivo, opremo in nekaj uniform.

Ker sta se oba partizana, ki so ju postavili na hrib za upravnim poslopjem, obotavljala ustreliti skozi okno po Hauberju, ko je prišel spat, je le-ta pričel sam streljati z brzostrelko v vrvež na cesti. Po razstrelitvi zaklenjenih vhodnih vrat sta nato brata Butja iz Podlipovice pri Zagorju jurišala v notranjost stavbe, a ju je Hauber sprejel z besnim streljanjem, tako da je bataljonski intendant Janez Butja-Mato padel smrtno zadet. Ker je Hauber le premočno streljal, so ga borci prenehali oblegati.

V nasproti ležečem rudniškem konzumu je druga skupina med tem zaplenila okrog 300 kg raznih živil, 68 konzerv, 20 kg masti, 22 parov nogavic, 40 robcev, 6 dežnih plaščev, 693 mark v denarju in drugo ter poslopje zažgala. Ko so z bombami uničili še telefonsko centralo v upravnem poslopju in zažgali strojne dele na bližnji separaciji, ki pa so goreči popadali v spodaj nameščene vodne bazene in ugasnili, so mimogrede v Grešakovi gostilni dobili še nekaj tobačnih izdelkov. Ves plen so z zaplenjenimi rudniškimi konji na dveh vozeh odpeljali po cesti proti Hudi jami približno ob pol dveh zjutraj.

Prva četa je v tem času v sami Hudi jami razorožila tiste obratne zaščitnike, ki niso bili v razhodu. Borci so zažgali in razstrelili kompresor za zračenje rudniških rovov, vse stroje, merilne naprave, dvesto metrov kabla, zažgali dva transmisijska jermena, dolga po dvanajst metrov, in vse električne naprave. Nadalje so zažgali bližnje skladišče z dvesto kilogrami smodnika, uničili ali zažgali rudniško žago, lesni prostor, skladišče olja in bencina ter rudniško bencinsko lokomotivo. Po nesreči se je pri tem Tone Okrogar-Nestl hudo opekel po rokah in obrazu.

Poleg plena, ki so ga zasegli v rudniškem konzumu, so zaplenili obratni zaščitni skupno 23 pušk, 1 puškomitraljez, 4 pištole, 6 ročnih bomb, okrog 2200 nabojev za puško, 268 nabojev za brzostrelko, 9 redenikov s po 180 naboji za puškomitraljez, 4 uniforme, pisalni stroj, 6 odev, 12 dežnih plaščev, nahrbtnike, torbice in drugo opremo. Iz skladišča razstreliva v Hudi jami so si pred požigom odbrali 80 kg razstreliva, 2844 vžigalnikov, 600 vžigalnih kopic in 20 metrov vžigalne vrvice.

Pri mostu v Hudi jami sta se obe skupini združili ob pol treh zjutraj ter nato nadaljevali pot skozi Zgornjo Rečico na Gozdnik. Izredno navdušeni borci so po tako zelo uspeli akciji trosili letake »Slovenci in Slovenke!«, prepevali revolucionarne pesmi in klicali na zdravje Komunistični partiji in Osvobodilni fronti. Ob tisti priložnosti se je partizanom priključil tudi obratni zaščitnik Ilija Ninković, ki so ga uvrstili v 1. četo pod partizanskim imenom Franjo.

Kljub temu, da je bilo mogočen sij gorečega skladišča razstreliva in rudniškega konzuma videti celo v Celju in Trbovljah, se je laška orožniška in policijska posadka potajila in si je upala na plan šele ob dnevu, pa če-

prav jim je v glavo ranjeni vodja obratne zaščite Hauber že ponoči prinesel vest o napadu.²⁷

Vedoč, da partizani niso mogli tako večje napasti brez pomoči domačinov, so nacisti prek svojih zaupnikov napeli vse sile, da bi našli kakšno sled za partizanskimi sodelavci. Dušan Poženel-Džuro po napadu ni več spal doma in je kmalu nato odšel tudi sam v partizane ter se kot terenski politični delavec pridružil Lojzetu Ribičiču-Tonetu, ki je imel takrat svoj stan v Zgornji Rečici. Ko so pozneje ustanovili okrajni odbor OF Laško—Huda jama, je Poženel postal njegov prvi sekretar.

Medtem ko so Nemci v onemoglem besu divjali po rečiški dolini, ljudje v bližnjem in daljnem okolišu kar verjeti niso mogli, da se je kaj takega v resnici zgodilo v času, ko je najbolj divjal okupatorjev teror. Politični aktivisti pa so še razpihovali vsakovrstne govorice o vedno večji partizanski vojski in moči. Organizacije OF so bile kot prerrojene.²⁸

Komandant in politkomisar I. štajerskega bataljona sta ob koncu obširnega poročila štabu II. grupe odredov napisala: »... Tovariši partizani so se med akcijo in pri umiku zadržali disciplinirano in so vse naloge točno in v redu izvršili. Kakšna in kako velika je škoda, nismo mogli ugotoviti, to bodo napravili pač gospodje za zeleno mizo.«²⁹

Po akciji je Lojze Ribič-Tone odpeljal hudo opečenega Toneta Okrogarja-Nestla čez Kal proti Sv. Katarini. Ob 11^h dopoldne sta se ustavila pri Matku pod Mrzlico, kjer so ranjenca spravili na kozolec, Ribič pa se je v civilni obleki odpravil v Hrastnik k dr. Romanu Vidmarju po pomoč. Pozneje so ranjenca spravili v Gabersko nad Trbovljami do Francke Unetičeve p. d. Čamrove-Brigite, kjer je kmalu za silo okrevал, do popolne ozdravitve pa je zanj skrbel prvoborec Filip Jurhar p. d. Kisovarjev-Lipče na svojem domu v Šmiklavžu nad Taborom.³⁰

Velik plen so borci spravili na Gozdnik. Razstrelivo, zažigalne kapice in žico so spravili v bencinski sod in ga zakopali. To je bila zaloga za miniranje železniške proge med Celjem in Zidanim mostom. Odvečne čevlje so spravili v votel bukov štor, ga zakopali in prekrili z dračjem in listjem. Med borci, ki so vse to vskladiščili, je bil tudi bataljonski kurir Ivan Jelen-Miloš, ki je pozneje sovražniku izdal poleg drugega tudi to skrivališče.³¹

Veličkovi četi, ki so jo bili poslali proti Prekopi pri Vranskem, da bi še pred napadom na Hudo jamo navezala nase nemške sile, je to uspelo že naslednji dan. Tedaj se je namreč po nesreči sprožila puška bataljonskemu komisarju iz II. grupe odredov Jožetu Babiču-Vojtehu, ki se je občasno zadrževal pri enoti. Partizanski stražarji so kmalu zatem opazili nemško patroljo ter vsak po enkrat ustrelili nanjo. Ker so Nemci takoj odgovorili z močnim strojničnim ognjem, se je četa prestavila na hrib nad Čulkovo domačijo v Šmartnem, v noči na 30. junij, po rekviziciji pri kmetu Turnšku v Podvrhu, katerega sin je bil pri vermanih, pa se je prestavila še naprej na Dobrovlje. S stražarskega mesta nad Podvrhom sta iz čete dezertirala Trboveljčana Miro Gračner-Simon in Albin Polak-Krvavi ter se šla prijaviti na gestapovsko izpostavo v Trbovljah. O obeh vztrajnih nergačih je partizanski kroničar Švaba napisal, da ju ni bilo škoda, ker sta bila velika pokvarjenca, bataljonski štab pa je ob poznejši preiskavi zvedel, da sta prišla

že v partizane kot gestapovska vrinjenca. Kot izvidnika sta potem na območju Majcenove in Veličkove čete v Revirjih in Savinjski dolini gestapo razkrila in onesrečila številne partizanske sodelavce in podpornike.³²

Prvi vod je v noči na 1. julij ostal v taboru na Dobrovljah, drugi vod s štirinajstimi borci pa se je napotil do ceste med Braslovčami in Gomilskim, da bi napadel sovražnikov patroljni avtomobil. Vendar ga zaseda ni dočakala ne to in ne naslednjo noč. Drugega julija zvečer se je četa z večjo rekvizicijo v gostilni Žilnik p. d. Čvan v Kapli oskrbela z živežem za ves naslednji teden. Zaplenili so tudi toliko tobačnih izdelkov, da je dobil vsak borec 180 cigaret, eno cigaro in nekaj tobaka. Kmalu po akciji se je po glavni cesti Celje—Trojane pripeljala celjska policija z motornimi kolesi in avtomobili, a težko otovorjeni borci so se že umaknili proti staremu taboru pri Šmiklavžu. Od tam je četa v naslednjih dveh dneh vzpostavila zvezo z bataljonskim štabom in s četama, ki sta bili navdse uspešno napadli Hudo jamo. Dogovorili so se za nadaljnje akcije.

Ker bi utegnili Nemci zaradi čedalje pogostejših partizanskih napadov v vzhodnih predelih revirskega in savinjskega okrožja postaviti svojo postojanko tudi na Mrzlici, podobno kot so jo že imeli na Sv. Planini nad Trbovljami, so se odločili za požig tamkajšnjih planinskih koč. Najprej so se ogledniki Veličkove čete v noči na 6. julij prepričali o položaju na Mrzlici, nato pa je četa v dveh skupinah odšla v akcijo.

Prva je bila že ob petih popoldne na Mrzlici in okrog pol sedmih zahtevala ključe od oskrbnika počitniškega doma Valentina Peska. Kar je bilo njegovega, je lahko znosil iz koč, druge uporabne predmete so pobrali partizani. Končno so znosili opremo na kup in vse skupaj zažgali istočasno z bližnjo staro planinsko kočjo in leseno barako poleg nje. To se je zgodilo ob devetih zvečer in je bilo ogenj videti daleč naokrog. Partizani so se odstranili v dolino kar po drči.

Druga skupina, ki se je popoldne zglasila pri kmetu Špajzarju in so jo sestavljali Pongrac Raček-Matevž, Rudolf Stopar-Kitak, Ludvik Zupanc-Ivo, Ivan Farčnik-Buč ter Alojz Ključevšek-Lojze, je proti mraku krenila do lovske vile celjskega trgovca in kulturbundovca Danijela Rakuscha pod Gozdnikom, oddaljene kako uro hoda od omenjenih koč na Mrzlici. O petdesetletnem oskrbniku Francu Dolarju, ki so ga bili Nemci pred nekaj meseci premestili sem kot oskrbnika in gozdarja z Dola pri Hrastniku, je bilo splošno znano, da je bil nemški zaupnik in vztrajen vohlač za partizani. Ko so se prepričali, da je bila prej tako razkošno opremljena vila v glavnem že izpraznjena, so znosili preostalo pohištvo na kup ter vse skupaj ob istem času kot skupina na Mrzlici do tal požgali, Dolarja pa pred kočjo obsodili za njegovo izdajalsko početje in ustrelili.³³

Po teh akcijah je 1. četa 72. rezervnega policijskega bataljona dne 6. in 7. julija izvedla večjo protipartizansko akcijo na področju Mrzlice, 8. julija pa so v akcijo pritegnili še vermanšaftsko posadko s Sv. Planine, da bi partizanom zaprla pot na zahod. Ustrelitev 37 talcev v celjskem Starem piskru 7. julija je okupator utemeljil na svojih grozljivih lepakih kot povračilo za »ponovne napade in umore zločinskih komunističnih band«.³⁴

Savinjski prvoborci, politični delavci-ilegalci, člani OK KPS in OK SKOJ za Savinjsko dolino po konferenci blizu Črete na Dobrovljah oktobra 1942. Zgoraj od leve sekretar OK KPS Albin Vipotnik-Strgar, Rudi Cilenšek-Vrankar, Pongrac Raček-Matevž, Viktor Šošter-Miha, Ludvik Zupanc-Ivo, Ivan Farčnik-Buč; spodaj Nada Cilenšek, Julka Cilenšek-Betka, Lavra Cilenšek. (Fotografiral Robi Turnšek-Cene)

Borci Veličkove čete so se zjutraj po opravljeni nalogi sešli v gozdu pod Šmiklavžem, se tam pri nekem kmetu nahranili in nato ves dan 8. julija iskali zvezo z bataljonom. Ponoči jih je le našel kurir in odpeljal do bataljonovega tabora.³⁵

Bataljon je potem zaživel v običajnem tabornem življenju. Vendar je bil mir samo navidezen, kajti bataljonski štab in četna vodstva so se po pobegu že omenjenih treh borcev, Gračnerja, Polaka in Sloparka iz 4. čete ukvarjali še s četrtrim. Le zaradi poostrene budnosti in previdnostnih ukrepov so lahko ugotovili, da je bil to nadaljnji Trboveljčan Nande Koprivšek-Nande. Sumljiv je postal predvsem zato, ker je hotel na vsak način postati kurir. Ko ga je torej 9. julija sam komandant Rudi Knez-Silas prišel z novim stražarjem zamenjat na stražarsko mesto, je tam opazil na smreko vrezan križ. Ob natančnejši preiskavi so potem, ko so ga že razkrili in prijeli, našli pod smreko v »Nestle« škatlici spravljeno poročilo o nameravanem premiku bataljona na Dobrovlje. Komandant je domnevnega izdajalca nato poslal na neko kurirsko pot skupaj z Ludvikom Zupancem-Ivom, Rudiju Karatu-Džeku pa naročil, naj Nandetu kot kurirju zamenja puško s pištolo brez udarne igle ter njega in Iva pospremi na vrh hriba. Ko so bili nekaj sto metrov iz tabora, je hotel Nande nenadoma s pištolo oba spremljevalca ustreliti. Ko mu to ni uspelo, se je pognal v beg, a ga je Džek ranil s parabelo v noge. V taboru je izdajalec nato izpovedal o zakopanem poročilu pod smreko, o dogovoru s svojimi pobeglimi vrstniki in priznal, da je nameraval tisti dan tudi sam pobegniti.³⁶

Zvečer sta odšla kurirja Ivan Ahac-Pankrac p. d. Leberčkov Anzek in Franci Žmavc-Mrazkov v Zgornjo Savinjsko dolino po poročila. Kmalu za njima je krenil tudi bataljon do Črnega vrha, kjer se je pri dveh kmetijah oskrbel z živežem, nato pa se povzpел na Krvavico nad Taborom. Kurirja sta zašla v vermanšaftsko zasedo pri Lokah. Medtem ko je Franci še isto noč prispel do bataljona, je Pankrac, ranjen štirikrat v roko in dvakrat v glavo, nezavesten obležal in se šele zjutraj z zadnjimi močmi priplazil v partizanski tabor. Na kraju spopada je sovražnik našel puško, revolver in 90 nabojev, po krvavi sledi pa je 2. vermanšaftska četa z Vranskega dopoldne 10. julija zasledila partizane na Štrukljevem hribu vzhodno od Lok.

Taboru, v katerem so kuharji pravkar pripravljali krompir za kosilo, so se vermani približevali s treh strani. Ob prvih streljih okrog desetih dopoldne je padel na stražarskem mestu smrtno zadet Zagorjan Alojz Ključevšek-Lojze. Ker ni bilo pripravnih položajev, je bataljonski komandant odredil takojšen umik v smer, od koder še ni bilo slišati streljanja. Tako so se srečno prebili proti Tolstemu vrhu nad Preboldom in do kamnoloma nad Grajsko vasjo. Od tam so spravili ranjenega Ivana Ahaca-Pankraca v Šmiklavž h Kisovarjevim, kjer se je tedaj zdravil tudi v hudojamski akciji ranjeni Tone Okrogar-Nestl. Nemci so padlega Ključevška pokopali na kraju, kjer je padel, v taboru pa so zaplenili nekaj kuhinjske opreme in razstreliva. S šmiklavških hribov je bataljon krenil naslednjo noč proti Dobrovljam, kjer so se posamezne čete razšle na njihova novo določena območja.³⁷

...

Veličkova četa se je ob zori 12. julija premaknila proti Grmadi, si pri kmetu p. d. Brezovniku skuhala, prespala dan, zvečer pa je njena patrulja odšla v Podvrh k Ivanu Rovšniku p. d. Učakarju po kuhinjsko posodo, mast in kruh. Dne 13. julija se je četa premaknila nazaj skozi Savinjsko dolino do Tolstega vrha in tam predanila. Po večerji pri svojih podpornikih Ivanu Pošebalu in Jakobu Zakonjšku v Mariji Reki pa je krenila še naprej proti Mrzlici.³⁸ Močno utrujeni borci so prišli proti jutru 14. julija v Mrzli graben, v svoj stari in priljubljeni tabor ob izviru potočka Kolje pod Mrzlico.

Tisto noč so odšli prek Mrzlice kaznovat zakrknjenega izdajalca Pavleta Bauerheima, gostilničarja pri Sv. Katarini nad Hrastnikom, ki si je že s samim izdajstvom pri Vrharju v začetku leta 1942 zaslužil partizansko kroglo. Ko so okrog enih po polnoči postavili zasede okrog izdajalčeve hiše, je politikomisar Franc Hribar-Savinjšek klical po nemško, naj odprejo, češ da so prišli vermani. Ob hišni preiskavi so borci pobrali denar, nakit, živež, obleko in obutev, privoščili so si nekaj piva in vina ter pred odhodom ustrelili izdajalskega blokführerja. Kljub takojšnjemu nemškemu zasledovanju so se težko otovorjeni borci proti jutru brez zapletov vrnili v Mrzli graben.

Ob zaslišanju Bauerheimove žene so Nemci med drugim izvedeli, da je v hišo prišlo kakih 15 do 17 partizanov, ki so bili vsi obrtni in stari od dvajset do štirideset let.³⁹

Zaradi te likvidacije je postajalo v bližnjem Hrastniku še posebej zelo napeto. Kakor je poročal hrastniški orožniški vodja, so na tamkajšnjo orožniško postajo prenehale prihajati prijave in ovadbe iz strahu pred partizanskim maščevanjem. Izkazalo se je, da povračilni ukrepi nemške oblasti — streljanje talcev v Mariboru in Celju — partizanov niso ganili.⁴⁰

Zatem so se v četi dogovorili za dnevno akcijo na bližnji cesti Prebold—Trbovlje. Do tedaj so partizani razvijali svojo dejavnost predvsem ponoči in so se Nemci lahko brez skrbi prevažali po cestah podnevi, ko so partizani počivali. Ob omenjeno cesto je komandir Veličko nato še tri dni zaporedoma in zaman postavljaj zasede.⁴¹

Dne 18. julija se je ob pol enih ponoči večja partizanska skupina približala rudniškim napravam v Zabukovici, a so jo obratni zaščitniki opazili in začeli streljati proti njej. Partizani so jim odgovorili le z močnim ognjem in se umaknili proti Mrzlici. Nemška patrolja, ki so jo zjutraj poslali v zasledovanje, ni prišla v stik s partizani. Naslednje dni je četa iskala zvezo z bataljonskim štabom in med tem 20. julija rekvirirala živež pri nekem bogatem kmetu, ki je redil prašiče za taborskega župana.⁴²

V seznamu borb, ki jih je ukazalo celjsko orožniško okrožno vodstvo vpisati udeležnim orožnikom v njihove službene knjižice, je pod 23. julijem vpisan spopad v Kapli pri Pondorju, ki sta se ga udeležila tudi dva orožnika in je bil v njem ranjen en partizan. Katera od partizanskih enot je sodelovala v spopadu, ni znano.

Ko so se v noči na 25. julij odpravljali proti taboru v Mrzlem grabnu, so med potjo zvedeli, da je neki kmet iz Šešč v njihovi odsotnosti tam blizu sekal drva, našel skrite lonce in pletenke s kisom ter o najdbi obvestil Nemce v Preboldu. Ker so ti uničili tabor, ga partizani zaradi varnosti poslej raje niso več uporabljali.⁴³

Ker so ostali brez posode za kuhanje, je še isto noč odšlo deset borcev čez hrib v Zgornjo Rečico pri Laškem k blokführerju Martinu Golouhu po vojaški kotel, ki ga je imel izza razpada stare jugoslovanske vojske.⁴⁴ Pol čete, s komandirjem Veličkom in politkomisarjem Savinjškom vred deset borcev, pa se je istočasno s pobočja Mrzlice odpravilo ponovno v zasedo na cesto Prebold—Trbovlje. Na primernem ovinku so se namestili med mladim smrečjem kakih petnajst do dvajset korakov stran od ceste in čakali vso noč in še ves naslednji dan 26. julija do osmih zvečer, ko so šele zaslišali spodaj od gostilne pri Urbanu brnenje avtomobila. Ko je nemški osebni avtomobil zavozil mednje, so na Veličkovo povelje izstrelili salvo iz devetih pušk in puškomitraljeza. Voznik Anton Kolenz je bil že po prvih streljih mrtev, okrožni vodja trboveljskega delovno-političnega urada Franz Fabschitz je odpeljal še približno šestdeset metrov ven iz ovinka, nato pa ranjen poskusil pobegniti na levo v strmino, vendar je smrtno zadet obležal v jarku. Borci so v avtomobilu zaplenili dve aktovki s pomembnimi dokumenti, avtomatsko pištolo, daljnogled in dva dežna plašča, nato pa so ga s šoferjem vred zažgali in se umaknili proti Mrzlici.⁴⁵ Takoj po napadu in naslednjega dne zjutraj razposlane nemške patrolje partizanov niso zasledile. Za uspešno izvedeno akcijo je Veličkovo četo pohvalil bataljonski štab.⁴⁶

Iz novega tabora na Mrzlici so 27. julija poslali kurirja Robija Turnška-Vinka (Ceneta) in Ludvika Zupanca-Iva vzpostaviti zvezo s terenskim političnim delavcem Rudijem Cilenškom-Vrankarjem. Vrnila sta se čez dva dni, ne da biga našla, pač pa sta pripeljala s seboj dva novinca: rudarja Alberta Hlačarja-Roberta iz Zabukovice in Štefana Vasleta-Maksa iz Griž. Po ekonomski akciji pri dveh kmetih v Dolnjih Šeščah v noči na 29. julij so ostali v taboru še do zadnjega julija, ko so dobili zvezo z Vrankarjem, da so se z njim dogovorili za kaznovanje libojskih izdajalcev.⁴⁷

Ko so se nato pomaknili bliže Libojam in se je četi po ozdravitvi ponovno priključil še Anton Gračner-Borotin, jih je v novem taboru opazila

1. Hribar Franc	Savinjšek	Sv.Pavel,Preboldu	27.3.1905	tkalski mojster
2. Hafner Alojz	Veličko	10 let Klan KPJ, Večkrat zaprt.		
3. Ražek Pongrac	Matevž	Hrastnik	8.8.1915	rudar
4. Čebin Matija	Čuri	simpatizer KPJ		
5. Kunc Avgust	Kostja	Griše	5.5.1906	"
6. Burger Stojan	Stane	več let član KPJ		
7. Hrvatini Avgust	Čato	Trbovlje	11.2.1922	mes.pomoč.
8. Vasile Štefan	Maks	neopredeljen		
9. Godler Franc	Blisk	Zagorje	2.11.1921	briv.pom.
10. Stopar Rudolf	Kitak	v Jugoslav.SKOJevce		
11. Hribar Ivanaka	Marjetka	Zagorje	14.2.1925	dijak
12. Pesko Ana	Marta	v Jugosl.Sokol		
13. Gražner Antón	Porotin	Petrovče	1.1.1919.	rudar
14. Hlašar Albert	Robert	v Jugoslav.Sokol		
		Griše	21.12.1909	"
		v Jugosl.socialist		
		Petrovče	20.6.1920	kovaški pom.
		Rečica ob Savavinci	13.4.1922	pom.delavec
		neopredeljen		
		S.Pavel,Preboldu	17.8.1916	tkalka
		simpatizerka KPJ		
		Sv.Jurij ob Taboru	3.4.1924	tov.delavka
		neopredeljena		
		Liboje	17.1.1919	tov.delavec
		V Jugosl.str.org.URS		
		Griše	20.9.1919	rudar
		V Jugosl.str.org.v URS in V "Svobodi"oz."Vzajemn"		

Seznam borcev Veličkove čete iz druge polovice avgusta 1942

neka ženska. Iz previdnosti so se zato ponovno predstavili. Kakor hitro pa so se vrnili ogledniki z natančnejšimi poročili o razmerah v dolini, je 4. četa 3. avgusta okrog desetih zvečer obkolila hiši dveh izdajalcev v Libojah in ju kaznovala s smrtjo. Prvi, Štefan Vaš je bil preddelavec v keramični tovarni in je kot krajevni skupinski vodja Štajerske domovinske zveze ter vodja vermanšafta vneto zalezoval pristaše OF in kot gestapovski zaupnik poskušal znanca in podrejene vplesti v nemško obveščevalno mrežo. Ob usmrtitvi drugega, kmeta Brlešiča, po rodu je bil Hrvat, so zažgali tudi njegovo hišo in gospodarsko poslopje, njegov sin pa je ranjen pobegnil in po okrevanju služboval pri celjskem gestapu. V akciji je četa zaplenila dve puški, vermanšaftsko uniformo, obleko, obutev, razno opremo in živež. Spotoma so borci v gostilni Jakoba Korošca v Libojah zaplenili tudi zalogo tobaka.⁴⁸ Druga skupina petih borcev je med tem izvedla oskrbovalno akcijo pri kmetih Jakobu Dorniku, Blažu Deželaku in Ferdinandu Ulagi v Slivnem nad Laškim.⁴⁹

Po vrnitvi v tabor je četno vodstvo začelo pripravljati napad na libojški rudnik.⁵⁰

Četa se je približala Libojam 9. avgusta zvečer, predanila v tamkajšnji okolici in čakala na Vrankarjev prihod. Dne 10. avgusta ob devetih zvečer je v rudniku v nočni izmeni nastopilo službo dvanajst rudarjev. Od teh jih je bilo devet v samem rudniškem jašku, trije pa so delali na sto metrov oddaljenem dnevnem kopu, kjer so pripravljali teren za odkritje novega

jaška. Ko so se partizani prepričali, da Nemcev ni v bližini, so nekaj po deveti uri pri Korošču izpraznili trafiko, nekaj pred enajsto uro pa so s treh strani obkolili rudnik in na cesto proti Petrovčam postavili zasedo. Skupina petih borcev se je nato približala delavcem pri vrtini, jih odvedla do jaška in zastražila. Strojnik Zupan je moral na partizanski ukaz spustiti Matijo Čebina-Čurija in Rudija Karata-Džeka v jašek, kjer sta pozvala rudarje, naj se umaknejo iz jame. Ker jima je šlo za električni vžigalni strojček, sta se oba nato še enkrat spustila v jamo in ga prinesla na plano, zraven pa še približno tri kilograme razstreliva donarita s kopicami. Politkomisar Franc Hribar-Savinjšek je rudarjem razložil pomen partizanskega boja in jih pozval, naj nehajo kopati premog za sovražnika ter se raje pridružijo partizanom, nato pa so jih borci odvedli do vrtine. Tam so zažgali leseno barako, na sam jašek so naložili odpadni les, vse skupaj polili s strojnim oljem in nafto ter zažgali. Tako je popolnoma zgorel jašek s stroji vred in tudi skladišče jamskega lesa. Dva transmisijska jermena so že pred tem sneli in ju pozneje odnesli s seboj. Porabili so ju za popravilo čevljev in izdelavo pasov. Rudarje so poslali na njihove domove, da bi jim preprečili gašenje. Na dogovorjeni žvižg so se borci z vseh strani zbrali in se nekaj pred polnočjo v svitu velikih plamenov urejeno umaknili na vzhod proti Košnici, ki je spadala že pod območje celjske občine.

Tam je četa ob pol treh zjutraj rekvirirala pri nemčurskem kmetu Josipu Ocvirku ter se umaknila proti Gozdniku, komandir Veličko s tremi prostovoljci pa je pohitel preizkusiti novo pridobljeni vžigalni strojček na železniško progo med Laškim in Celjem.

Približno tri četrt ure po odhodu Veličkove čete iz Liboj so pridrveli na pogorišče štirje policisti z oddelkom vermanov iz Griž. Patuljo orožniške postaje v Celju, pod katere območjem so bile Liboje, pa so zaradi splošne zmede obvestili šele proti jutru in je zato prispela na pogorišče s peturno zamudo. Nemci so menili, da je pri napadu sodelovalo najmanj sedemdeset partizanov, materialno škodo pa so ocenili na približno 100.000 mark.⁵¹

Veličko se je s svojo skupino vrnil v tabor proti jutru 12. avgusta. Akcija mu je le delno uspela. Nekaj po tretji uri zjutraj je razstrelil tri kilometre severno od Laškega, pri km 349,7, samo en tir, ker na drugem tiru naboj zaradi slabe vžigalne vrvice ni eksplodiral. Nemški orožnik, ki je stal na straži pri Tremerjah, je po telefonu zaprosil v Celje za nujno pomoč. Medtem ko se je Veličkova skupina pri Karlu Gozdnikarju v Psarju pri Tremerjah nekoliko okrepčala, je iz Celja prispela policijska jurišna skupina pod vodstvom razvpitega stotnika Fehleisena, pred katero so se nato partizani morali umakniti. Ob zori je poslala tudi laška zaščitna policija močnejšo patroljo do Mrzlice, ki pa se je vrnila v oporišče brez uspeha.⁵²

Dobro razporejeni borci so imeli tisti dan v taboru pouk o I., II. in III. internacionali, naslednji večer, 13. avgusta so si prinesli živež iz skladišča, 14. avgusta zjutraj so prispeli kurirji iz bataljonskega štaba,⁵³ zvečer pa jih je v taboru pod Gozdnikom presenetil lovski oddelek (Jagdkommando) redarstvene policije. Napad je bil tako nenaden, da se je četa, sicer brez žrtev, razkropila na vse strani. Poleg puškomitraljeza, desetih pušk,

streliva, razstreliva ter živeža je padel v nemške roke tudi četni dnevnik za obdobje od 9. junija do 14. avgusta 1942.⁵⁴ Kaj več o tem napadu ni znanega.

Isto noč okrog polnoči se je z zahoda zatekla na območje Veličkove čete, v Marijo Reko, Majcenova (3.) četa pred zasledovanjem močnejših policijskih sil. Te so namreč pripravile obširnejšo protipartizansko akcijo, ki je trajala do 18. avgusta na vsem področju 3. in 4. čete I. štajerskega bataljona.⁵⁵ Po hudi izgubi, ki je 16. avgusta doletela 3. četo, ko je med drugim padel tudi sam njen komandir Vlado Majcen-Lado, sta se obe četi združili. V močno oslabljeni 3. četi so na Majcenovo mesto postavili za komandirja dotedanjega vodnika v Veličkovi četi Rudija Karata-Džeka ter izmenjali tudi nekaj borcev, ki so dobro poznali področja, na katerih sta enoti delovali.

Po doseženih uspehih in ker so hoteli Nemci na vsak način do kraja uničiti tako 3. kot 4. četo, so svojo veliko hajko podaljšali tja do 24. avgusta. V vermanskaftsko postojanko na Sveti Planini je prispel celo komandant vermanskaftskega bataljona »Süd« Glasow, ki je prevzel poveljstvo nad operacijami z zahodne smeri.⁵⁶

Kakor Džekova tako je tudi Veličkova četa v tistem obdobju močno trpela zaradi notranjih trenj, sporov in splošne živčnosti, pač zaradi stalnega sovražnikovega zasledovanja. Zaradi izdaj na terenu so nacisti pozaprli najvneteje partizanske sodelavce na območju Veličkove čete in jih nato večidel postrelili v celjskem Starem piskru, kar je seveda tudi vplivalo na razpoloženje v četi. Po poročilu četnega vodstva je skupina štirih borcev pod vplivom enega, ki je bil prestavljen iz bivše Majcenove čete, pričela spletkariti in nergati, med drugim tudi zastran obeh partizank, politkomisarjeve sestre Ivanke Hribar-Marjetke in Anice Pesko-Marte, ki jima ni bilo treba hoditi na stražo, v patrolje in opravljati še druge podobne vojaške zadeve.

Veličkova in Džekova četa sta se ločili 22. avgusta. Nemci so bili zatem Veličkovi četi na sledi vse do 24. avgusta, ko se je šele lahko v neki dogovorjeni ekonomski akciji oskrbela z živežem. Dne 25. in 26. avgusta se je zadrževala okrog Mrzlice in Gozdnika.⁵⁷

Tam sta jo dohitela hrastniški okrajni sekretar Lojze Ribič-Tone in njegov sodelavec Ernest Draksler-Marko, ki sta 27. avgusta opoldne v kamnolomu kemične tovarne sredi Hrastnika zapolnila električni vžigalni strojček. Orožniška postaja v Hrastniku je sicer takoj po dogodku organizirala zasledovanje z vsemi razpoložljivimi silami, sodelovala je tudi trboveljska zaščitna policija (2. četa 19. policijskega polka), vendar sovražnik ni uspel, ker sta se storilca pravočasno umaknila prek Prapretnega na Mrzlico.⁵⁸ Hrastniški strelni stroj je bil močnejši od onega, ki ga je četa zapolnila v Libojah. Dogovorili so se, da bodo odšli z njim razstrelit železniško progo med Laškim in Celjem. Zvečer 30. avgusta se je četa že pojavila v Slivnem nad Laškim, ob desetih zvečer pa se je spustila do železniške proge. Minerci so položili dve mini na oba tira pri km 351,4. Predno so bili gotovi, je peljalo mimo njih nekaj vlakov, potem pa skoraj dve uri ni bilo nobenega. Okrog enih so zato sklenili, da se bo četa umaknila, štirje borci pa

naj bi počakali na vlak. Vendar je kmalu zatem ob železniški progi prišla patrolja železniške zaščite, odkrila žico, ki je bila speljana s hriba do razstreliva na progi, in pričela na vso moč streljati proti minercem. Ti so jim vrnili nekaj strelcev in se končno umaknili. Tako je ta akcija propadla.⁵⁹

Ko se je četa vračala z minerske akcije, bi skoraj zabredla v gestapovsko in policijsko zasedo v Zgornji Rečici. Tam je sovražnik zaradi izdaje bataljonskega kurirja Ivana Jelena-Miloša razkril pomembno javko pri Ivanu Krempušu p. d. Kladniku-Raubšicu, pri čemer sta poleg Krempuša padla še Ernest Draksler-Marko in kurir kozjanske čete Mirko Košenina-Tomo, domačin iz Petrovč. Zaradi tega Veličkova četa ni bila obveščena ne o prihodu II. grupe odredov na Štajersko ne o zboru vseh štajerskih partizanskih enot na Dobrovljah v začetku septembra. Tako so dotedanjo 4. četo (Veličkovo) I. štajerskega bataljona v njeni odsotnosti preimenovali v 3. četo savinjskega bataljona, z nadrejenim novim štabom pa se je četa sešla šele v drugi polovici septembra 1942.⁶⁰

Po hudem udarcu pri Krempušu se je četa 1. septembra zvečer prestavila prek Govc v bližino Sv. Jederti nad Laškim. Naslednjo noč se je polastila pri gostilničarju in trafikantu Štokovniku pri Sv. Jederti celotne tobačne zaloge in sicer 16.000 cigaret in drugih tobačnih izdelkov. Vse to je bil Štokovnik prav tedaj pripeljal iz laškega skladišča in o tem takoj obvestil Veličkovo četo. Zvečer 3. septembra so partizani že zasegli prašiča, denar in nekaj parov čevljev pri kmetu Blažu Deželaku v Slivnem ter se odpravili proti bližnjemu Šmohorju, kjer so se zadrževali vse do 7. septembra.⁶¹

Tega dne je partizanska skupina pod vodstvom hrastniškega sekretarja Lojzeta Ribiča-Toneta ob pol dveh ponoči razstrelila železni nosilec falske visokonapetostne napeljave v Hrastniku, oddaljen okoli 250 metrov od orožniške postaje. Razstrelilne naboje, ki so jih namestili na vse štiri opornike železnega nosilca v višini tričetrt metra nad betoniranimi temelji, so sprožili z električnim strelnim strojčkom iz razdalje 30 do 40 metrov. Kakor so se lahko orožniki zjutraj prepričali, so partizani opravili svoje delo tako strokovno dovršeno, kot to zmorejo poklicni rudniški strelni mojstri. Nadalje so morali dobro poznati kraj in razmere, ker so izbrali prav tisti nosilec, na katerega sta bili hkrati priključeni kemična tovarna in steklarna in sta tako obe ostali brez električne energije.

Takoj po razstrelitvi so borci zažgali še dva hrastniška rudniška kozolca, oddaljena približno 150 metrov od razstreljenega nosilca. V njih je pogorelo deset ton sena. Rudnik je ocenil škodo na 5300 mark.⁶²

V noči na 9. september so v Zgornji Rečici pobrali vse porabno na zaplenjenem posestvu aretiranega Nikolaja Šergana. Zjutraj so Nemci poslali v zasledovanje za njimi močan oddelek orožništva, 5. čete 5. policijskega polka in 3. čete bataljona deželnih strelcev iz Laškega.⁶³ Policisti so privedli s seboj tudi ujetega partizana Žagarja, ki se je bil v začetku julija udeležil akcije v Hudi jami. Med preiskovanjem Zgornje Rečice je prišlo do spopada s skupino šestih partizanov, Nemci pa so odkrili tudi partizanski tabor in v njem del živeža, s katerim so se prejšnjo noč oskrbeli pri Šerganu. Približno 250 metrov od tabora je Žagar pokazal pod nekim štorom zakopano pločevinasto posodo s petdestimi kilogrami razstreliva.⁶⁴

Četa se je pred sovražnikom umaknila na severno stran in nato v noči na 10. september dobila pri Mihi Krašovcu v Pankracu živež, lovsko puško z dvajsetimi naboji in kilogram smodnika, naslednjo noč pa se je nahranila pri Francu Poteku v Pankracu.⁶⁵

Zaradi nemškega zasledovanja v veliki hajki, ki je spričo čedalje živahnjšega gibanja partizanskih enot po prihodu II. grupe odredov na Štajersko sledila 12. septembra tudi na območju Veličkove čete, se je četa še pravočasno umaknila na skrajni vzhodni predel svojega območja in je tam 15. septembra v Slivnem nad Laškimi zaplenila živež, obleko in čevlje pri vaščanih Ulagi, Dorniku in Deželaku, ki so iz strahu pred partizani ponoči običajno bivali v Spodnji Rečici, bliže Laškemu.⁶⁶ Naslednjo noč, od 16. na 17. september je četa v Spodnji Rečici iskala krajevnega kmečkega vodjo Ludvika Jančiča p. d. Korena, a ga ni našla doma, ker je prav tako iz strahu pred partizani spal drugje.⁶⁷

V tem času se je Veličkova četa končno povezala s svojim nadrejenim vojaškim vodstvom, se pravi s štaboma savinjskega bataljona in savinjskega odreda, ki sta hkrati s svojo 1. in 2. četo ter dvema četama kozjanskega bataljona prispela na njeno območje.

***

Štab II. grupe odredov je v prvih dneh septembra na Dobrovljah sestavil iz enot I. štajerskega bataljona in tistih, ki so prispele kot II. grupa na Štajersko, pohorski odred z enim bataljonom, savinjski odred s savinjskim in moravškim bataljonom ter kozjanski odred z enim bataljonom. Vodstvo savinjskega odreda sta prevzela komandant Alojz Kolman-Marok in politkomisar Boris Čizmek-Bor. Njegov I. bataljon, savinjski, s komandantom Jankom Sekirnikom-Simonom in politkomisarjem Francem Polhom-Izakom so sestavljale bivša 1., 3. in 4. četa I. štajerskega bataljona, izpopolnjene s partizani Simonovega bataljona II. grupe odredov. V dotedanji 4. (Veličkovi) četi I. štajerskega bataljona, sedaj preimenovani v 3. četo savinjskega bataljona, je še nadalje ostal komandir Lojze Hafner-Veličko, za četnega politkomisarja pa so določili dotedanjega vodnika iz sestave II. grupe Dušana Rebolja-Bora, medtem ko so dotedanjega politkomisarja Veličkove čete Franca Hribarja-Savinjska prestavili k delu v tehniki. Za mitraljezca v okrepljeni četi so postavili Jožeta Peskarja-Frica in za njegovega pomočnika Ivana Bradača-Zeto.

Po nadvse uspelem napadu Simonovega bataljona II. grupe odredov na Šmartno ob Dreti 5. septembra in še posebej po prvi veliki oskrbovalni akciji, ko so združene enote II. grupe odredov v noči na 11. september zaplenile v Kokarjah več kot dve toni živeža in drugih potrebščin, ob istočasnem demonstrativnem napadu na lesno skladišče v Nazarjah, posebno pa še potem, ko je sovražnikova patrolja, sestavljena iz orožnikov in vermanov, poslana 11. septembra zjutraj proti Mariji Čreti, ugotovila, da so se partizani podali na področje Tolstega vrha, so Nemci za naslednji dan, 12. septembra, pripravili večjo akcijo policijskih, orožniških, vermanšaftskih in vojaških enot proti II. grupi odredov na Dobrovljah. Prav tako je

17
Priloge

	Ime	Šifra št. št.	Število	Šifra št. št.	Število	Bomba	12-8-42 Priloge
1.	Lilčko	Šifra št. št. 2554	30	779701	8	-	Vitoli Hotel Kavcar
2.	Čavcar	Šifra št. št. 10662	40	-	-	-	
3.	Albin	Šifra št. št. 10952	40	-	-	-	
4.	Čeri	Šifra št. št. 1076	30	-	-	-	Veča Kavcar je prejel eno in eno amunicijo in je v resničnosti
5.	Hane	Šifra št. št. 1076	30	-	-	-	
6.	Horja	Šifra št. št. 20305	40	-	-	-	Amunicija prejeta. I
7.	Čelo	Šifra št. št. 107	51	-	-	-	
8.	Staki	Šifra št. št. 1323	30	-	-	-	
9.	Čelak	Šifra št. št. 10803	40	-	-	-	
10.	Polni	Šifra št. št. 10412	40	-	-	-	

	Ime	Šifra št. št.	Število	Šifra št. št.	Število	Bomba	Opomba
11.	Borštin	Šifra št. št. 11212	31	-	-	-	Budarskih kapelnov 400.
12.	Blek	Šifra št. št. 10662	8	1067	7	Defenzivna	- " - veigalske 350
13.	Albin	Šifra št. št. 1076	33	-	-	-	Triglavu sivi 25 m.
14.	Čavcar	Šifra št. št. 10662	-	-	-	-	Eksploziv Danaril I. 15 kg.
15.	Frjanič	Šifra št. št. 116	-	-	-	-	
16.							
17.							
18.							
19.							
20.							

Poročilo o oborožitvi Veličkove čete iz konca avgusta 1942

sovražnik sprožil po oskrbovalnih akcijah kamniškega bataljona 5. septembra na Menini planini ter v noči na 11. september med Gornjim gradom in Novo Štifo tudi z gorenjske strani večjo protipartizansko akcijo na Menino planino že 11. septembra in sicer z 19. policijskim polkom in policijskim smučarskim patroljnim oddelkom iz Kranja ter s 7. vermanšaftsko četo iz Nove Štife.

Nemško akcijo s štajerske strani je še posebej vzpodbudilo že omenjeno odkritje partizanskega tabora s strani tako imenovanega lovskega odreda varnostne policije, se pravi navidezne partizanske skupine pod vodstvom poročnika zaščitne policije Balecka. Kmalu po popoldanski politični uri 11. septembra, na kateri je politikomisar II. grupe odredov Dušan Kveder-Tomaž govoril o nalogah novo preurejenih partizanskih enot na Štajerskem, so pod taborom blizu Črete in planine Krešice pri koti 971 nekako ob pol štirih popoldne odjeknili strelji. Med tem ko so se partizanske enote razporedile na obrambne položaje okrog tabora, se je izkazalo, da je skupina partizanskih vodonoscev pri bližnjem studencu trčila na nemško izvidniško patroljo, preoblečeno v partizane. Ti »raztrganci« so se izdajali za partizane, češ da so se izgubili in iščejo zvezo. Borci so njihovo ukano za trenutek prepozno spregledali in je ob razkritju sovražnika v spopadu eden od partizanov padel, nato pa so se oboji umaknili od studenca. Neznani partizan z Dolenjskega je bil prva žrtev med borci II. grupe po njenem prihodu na Štajersko.⁶⁸ Spopad pri studencu je pospešil odhod partizanskih enot iz razkritega tabora na njihova operacijska področja. Tako tudi nemška protipartizanska akcija, ki se je končala 13. septembra, ni dosegla nikakega uspeha.

Skupina, ki so jo bili določili za okrepitev Veličkove čete, je v nočnem pohodu prispela do Šmiklavža, kjer je predanila, naslednjo noč pa se je odpravila skozi Veliko Reko proti Mrzlici ter tam predanila. Pred tem je poslala dva borca na zvezo z Veličkovo četo. Že dopoldne jih je nato prišel iskat komandir Veličko in jih odvedel v četni tabor.

Kak teden po združitvi niso izvedli nobene akcije, le zaradi varnosti so se stalno prestavljali iz tabora v tabor na področju Mrzlice in Gozdnika, kajti tudi na območju Veličkove čete je od 12. do 15. septembra potekala prav taka protipartizanska akcija kot na Dobrovljah. Borcem, ki so prispeli v četo iz sestave II. grupe, v tistem obdobju zaradi izčrpanosti ni bilo treba opravljati običajnih tabornih opravil kot patroljiranje, straženje itd. Kot že prej se je četa tudi poslej po vračanju z nočnih akcij običajno ustavljala in prespala ostanek noči večidel tik pod vrhom Mrzlice, na nekoliko vgreznjeni jasi, ki je merila v premeru kakih dvajset metrov in bila poraščena s suho visoko travo ter obraščena z drevjem in grmičevjem, da se je lahko na vse strani razgledala po morebitnem sovražnikovem zasledovanju iz doline. Zjutraj pa so se umikali v stalni gozdni tabor.⁶⁹

Po spopadu pri Čreti sta se podala tudi štab savinjskega odreda in štab savinjskega bataljona z njegovo 1. (Robinovo) četo in 2. (Džekovo) četo z Dobrovelj na revirsko stran. Urediti so hoteli še 3. (Veličkovo) četo, za katero so vedeli, da deluje nekje na vzhodnem revirskem oziroma savinjskem predelu in da trpi zaradi nesoglasij med moštvom. Potem ko sta

se 12. septembra od celotne skupine ločila Robinova skupina v smer proti Revirjem in Risto-Vojtehov kozjanski bataljon, ki je tudi tedaj odhajal z Dobrovelj na Kozjansko, sta odredni in bataljonski štab v šmiklavških hribih čakala na zvezo z Veličkovo četo.

Med nemško protipartizansko akcijo, ki je na tem področju trajala od 12. do 15. septembra in je v njej s hrastniške strani poleg drugih enot sodeloval tudi lovski odred 2. čete 19. policijskega polka, z vranske strani pa 2. četa vermanskega bataljona »Süd«, je prišlo 15. septembra ob pol dveh popoldne do enournega spopada zahodno od Šmiklavža. Na partizanskih strani je bil hudo ranjen en borec in je za poškodbo zvečer umrl, na bojišču pa so borci pustili ob umiku nekaj streliva in opreme.⁷⁰

Ko sta štaba 17. septembra končno le dobila zvezo z Veličkovo četo, sta 2. četo odposlala na njeno območje nad Zagorjem, 18. in 19. septembra pa uredila Veličkovo četo, tako da je v jakosti dvajsetih borcev, med njimi sta bili obe partizanki, takoj začela z akcijo na njenem dotedanjem operacijskem območju. Štaba sta do 23. septembra prek kurirjev vzpostavila zvezo z grupnim štabom in se podala na pot prek območja 2. čete proti Moravčam pregledat in uredit še II. (moravški) bataljon savinjskega odreda.

V obdobju, ko so se omenjene enote zadrževale na poti proti vzhodnim predelom revirskega oziroma savinjskega okrožja, so partizanske enote opravile nekaj akcij, vendar pa ni mogoče ugotoviti, za katere enote je šlo. Tako se je neka enota v jakosti dvajsetih borcev 13. septembra zvečer oskrbela z živežem in ga tudi plačala pri Antonu Breznikarju in Ivanu Zmrzlaku v Mariji Reki.⁷¹ Ko sta 17. septembra zjutraj dva nemška zaupnika naletela v Mariji Reki blizu Lobnikarja na skupino desetih partizanov in streljala nanje, se je skupina umaknila proti Šmiklavžu, nasledovalne patrulje vermanskega in orožništva iz Prebolda in Pondorja pa niso bile uspešne. Istega dne zvečer se je skupina desetih partizanov nahranila pri Ivanu Vasletu v Mariji Reki ter mu pobrala vse živilske, oblačilne in tobačne nakaznice.⁷²

V tistem težkem obdobju, ko je okupator v svojem prizadevanju za vsako ceno uničiti narodnoosvobodilno gibanje dosegal določene uspehe, ne toliko v borbi proti partizanskim enotam kot proti široko razvejani terenski organizaciji, partizanskim sodelavcem, simpatizerjem in celo osumljencem z nadvse krutim nasiljem — množičnim streljanjem rodoljubov v Celju, odgoni v koncentracijska taborišča, polnjenjem zaporov, pa maščevalnimi in zastraševalnimi ukrepi proti svojem partizanov in postreljenih talcev — so bili partizani prisiljeni prilagajati svojo taktiko novo nastalim razmeram na terenu. Da bi partizanska enota spričo čedalje pogostejših gestapovskih vdorov v organizacijo zaščitila že tako močno razredčene svoje podpornike in sodelavce na terenu, so na primer za zvezo z njimi lahko vedeli le komandir in politkomisar, pa morda še kak starejši, preizkušen partizan, ki se je že dalj časa zadrževal v tistem okolišu. Konspiracija je bila tako temeljita, da je bil na primer partizan, ki bi se izgubil od enote, tavajoč in iskaje zvezo na terenu, skorajda brez upanja na rešitev, ker mu domačini, pa čeprav partizanski sodelavci, niso dajali ne jesti ne pojasnil ali napotkov. Celo tako daleč je prišlo, da so se domačini bali že samo videti partizana, kajti spričo ostrih okupatorjevih ukrepov in sorazmerno

goste njegove zaupniške mreže, ilegalne seveda, so ga morali čimprej naznaniti, sicer bi jih utegnila zadeti ista usoda kot ujetega partizana. Po drugi strani pa so tudi partizani tako javljanje okupatorju kaznovali. Pritisk je postajal tako silen, da ponekod že sosed ni več zaupal sosedu, pa čeprav sta bila prej sodelavca v narodnoosvobodilnem gibanju. Partizani so se v tem obdobju zaradi tega, kolikor se je le dalo, izogibali civilnemu prebivalstvu, pač pa so si po drugi strani prizadevali na terenu načrtno vzpostaviti novo in skrbno prikrito zaupniško mrežo. Ta akcija je potekala vzporedno, a ločeno od prav takšne akcije terenskih političnih delavcev-ilegalcev.

Ob vsem tem je pričeval gestapo še posebej povzročati zmedo na terenu s tako imenovanimi izvidniškimi patroljami — raztrganci, ki so jih poleg partizanskih dezertarjev ali moralno zlomljenih ujetnikov sestavljali tudi nemški policisti in gestapovci. Ti izvidniki so po terenu stikali za partizani ter partizanskimi zaupniki in sodelavci. Kolikor je prebivalstvo nasledalo njihovim provokatorskim nastopom, so ga doletele gestapovske represalije, kolikor pa se je previdno zadržalo nasproti takim »partizanom«, se je tudi dogajalo, da so ga strahovali v partizanskem imenu. Tako je razumljivo, da je bilo prebivalstvo močno zbegano ter preplašeno in je zato rej ponekod odklanjalo kakršnokoli zvezo z osvobodilnim gibanjem sploh. Kljub takim razmeram pa je tako Veličkovi četi kot tudi drugim partizanskim enotam, zasidranim na stalnem njihovem operacijskem območju, stopoma le uspevala ponovna tesnejša povezava s terenom. Mimo vse pogostejših akcij v okolici Celje, Laškega, v Rečici pri Laškem, Slivnem, Ljubojah so dosegli tudi s političnim delom med prebivalstvom čedalje večje uspehe. S tem namenom so mnogokrat obiskali tudi po več naselij v eni noči. Uspehi takega prizadevanja so se že v zimi 1942/1943 pokazali v ponovni povezavi terena z narodnoosvobodilnim gibanjem. Sodelovanje so pred sovražnikom ali nezanesljivimi sosedi ali krajevnimi funkcionarji okupatorjeve oblasti skušali na vse mogoče načine prikriti. V glavnem je šlo za obvezno javljanje partizanskih obiskov in dajanje hrane. Če bi bil kraj daleč od prve okupatorjeve postojanke, so lahko odšli takoj po partizanskem odhodu javit, če je bil blizu, pa so se Nemcem izgovarjali, da so jim partizani pod smrtno kaznijo zabičali, da ne sme nihče pred zoro iz hiše. Tudi smer partizanskega odhoda so javljali večidel ravno nasprotno, pa še podatke o oborožitvi ali jakosti enote so običajno potvarjali, tako da se iz ohranjenih nemških dokumentov marsikdaj ne da razbrati resnica o gibanju, številčnosti in oborožitvi partizanov. Tako je seveda tudi velika razlika med pripravljeno »rekvizicijo« živeža pri kakem partizanskem sodelavcu in pa pravo rekvizicijo pri kakem nemškem sodelavcu.

Veličkova četa se je zadrževala v glavnem okrog Mrzlice, Gozdnika in Šmohorja, njeno operacijsko območje je bilo stisnjeno med okupatorjeve postojanke Celje—Laško—Hrastnik—Trbovlje—Sv. Planina—Tabor—Prebold—Žalec—Celje. Zato je skorajda ni bilo noči, da se ne bi premaknila z enega na drug položaj. Če se je kdaj zadrževala v taboru le dva dni, je bila ves dan v pripravljenosti na položajih ali pa je čakala v zasedah na sovražnikov prihod. Kuhali so si večidel enkrat na dan, običajno

močnik, in sicer po četrti, peti uri popoldne, pa še tedaj so kar najbolj pazili, da ni bilo dima. Če so si lahko skuhalih fižol, je bil v četi že velik praznik. Bili pa so tudi dnevi, ko so živeli samo ob suhi hrani, včasih samo ob kruhu in jabolčniku. Ob taki prehrani je večina borcev precej oslabela.

Kljub kritizerstvu zaradi nekaterih nepravilnosti je bila četa vendarle aktivna, borbena, z razvitim tovarištvom. Vojaške akcije so si sledile ena za drugo in to brez lastnih izgub. Prav gotovo jo je prav ta aktivnost reševala pred najhujšim.⁷³

Za najtrdnjše zaledje Veličkove čete je veljala Zgornja Rečica pri Laškem, kjer je v okviru revirskega okrožja deloval kot okrajni sekretar za Hrastnik—Hudo jamo ilegalec Lojze Ribič-Tone z domačinom, rudarjem iz Hude jame Dušanom Poženelom-Džurom. Tamkajšnji, v letu 1941 ustanovljeni odbor OF je bil brez kakih večjih razkritij vse do začetka septembra v stalnem porastu. V Rečici so se partizani lahko ustavljali skorajda pri vsaki domačiji. Po septembru, ko je bil po izdaji aretiran do malega ves odbor OF, pa se je stanje tudi tam poslabšalo. Prav tako težke razmere zaradi izdaj vse večjega obsega so bile tudi na drugi polovici operacijskega območja Veličkove čete, severno od grebena Mrzlica—Gozdnik—Šmohor—Malič, se pravi v predelu Spodnje Savinjske doline do Celja, kjer sta v savinjskem okrožju delovala kot politična terenska aktivista člana OK KPS za Savinjsko dolino Julka Cilenšek-Betka in njen mož Rudi Cilenšek-Vrankar še v težjih razmerah. Dne 9. septembra je komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem Lurker organiziral ponovno veliko aretacijsko akcijo proti članom OF in partizanskim podpornikom na področju Prebolda, Kaplje vasi, Latkove vasi, Dolenje vasi, Šešč, Sv. Lovrenca, Male Reke in Marije Reke. Prijeli so devetdeset oseb, od katerih je bilo enaindvajset odbornikov OF. Tedaj so odkrili tudi javko v Šeščah.⁷⁴

Po prihodu II. grupe odredov na Štajersko so se posadke nemških postojank podobno kot drugje tudi na območju Veličkove čete tako pomnožile, da so s svojimi stražami, patroljami, zbori, nenehnim odhajanjem v akcije in prihajanjem s hribov vzbujale videz nekakšnega pasu tik za fronto.

Okrožni orožniški vodja v Trbovljah Balthasar Hirschhofer navaja v svojem mesečnem poročilu 19. oktobra 1942, da se od zadnjega poročila splošno politično stanje ni prav ničboljšalo. »Večina delavstva v industrijskem predelu Trbovelj, Hrastnika in Zagorja kot tudi velik del železničarjev, posebno v Zidanem mostu, je v komunističnem taboru. Iz njihovega pasivnega zadržanja lahko z gotovostjo sklepamo, da deluje med njimi tako imenovana 'dolinska organizacija', ki je s komunističnimi bandami po hribih in gozdovih tesno povezana, jih podpira, obvešča in celo pripravlja ter vodi napade in teroristične akcije. Ker organizacija ne izstopa javno, se doslej še ni bilo mogoče vriniti vanjo in smo v tem pogledu dosegli le prehodne in delne uspehe. Rudarji, večji del komunistično usmerjeni, se lahko tudi v jamah neovirano dogovarjajo in hujskaško rovarijo proti nam. S tem da bi med delavce in nameščence razmestili zanesljive in politično neoporečne ljudi iz stare Nemčije, bi gotovoboljšali položaj. Pa ne samo komunisti, tudi nacionalisti in klerikalci še dolgo ne bodo naši prijatelji, saj

presojajo vedno le z negativne plati vsak naš še tako nujen ukrep, pa četudi ga izvedemo izključno v splošno ljudsko korist . . .

Ti tukajšnji nasprotniki obsojajo nam naklonjene ljudi, da jim banditi ne samo strižejo lase kot na primer dekletom, ki so naklonjena Nemcem, ampak jih tudi pobijajo, zaradi česar marsikdo z nami ne upa več odkrito sodelovati, pač iz strahu pred maščevanjem . . .»

V isti sapi je poročal tudi hrastniški orožniški vodja: » . . . Temu navideznemu miru nihče prav ne verjame. Banditi s svojim nasiljem strahujejo prebivalstvo. Če bi onih 80 odstotkov Slovencev, ki so še vedno po uradih in oblastnih ustanovah, zamenjali z Nemci, bi izgradnja zavzela po enem in pol leta drugačen polet. Spodnja Štajerska se pač ne more primerjati z Ostmarko, v kateri je več kot 90 odstotkov ljudi za našega firerja. Tu je ravno nasprotno. Kjerkoli je Slovenec le kako mogoče, ne bodo ničesar opustili, da bi našo izgradnjo zavrli. So sicer tudi izjeme med njimi, vendar le pičlo odmerjene. Zaradi tega in zaradi neuspešnih akcij proti banditom nemški ugled zopet zahaja, pa kakor se je bil že uveljavil . . .«⁷⁵

• • •

Potem ko sta odredni in bataljonski štab uredila Veličkovo četo, sta ji tudi ukazala, naj takoj nadaljuje z vojaškimi akcijami. Zatem so 19. septembra zvečer skupaj zasedli tri kmetije v Prečnem nad Trbovljami, se tam najedli in odpočili,⁷⁶ nato pa sta oba štaba s svojo zaščito krenila na zahod po nadaljnjih opravkih. Veličkova četa se je proti jutru odpravila proti Ravnam nad Hrastnikom, da bi tam v bližnjem gozdu predanila. Ker je bila lepa, sončna nedelja, se niso hoteli kazati izletnikom, med katerimi bi se lahko našel tudi kak ovaduh. Ko pa so partizani od sodelavcev v vasi zvedeli, da je na bližnji hrib Kal prišlo tudi nekaj nemških vojakov iz postojanke Dol pri Hrastniku, so jo takoj mahnili počez čez gozdove, tako da so si na Kalu še pred mrakom poiskali najprimernejši kraj za zasedo. Razmestili so se ob robu gozda, tik ob poti, po kateri so se izletniki vračali v dolino, prek travnikov pa se jim je nudil lep razgled po prihajajočih.

Niso dolgo čakali. Pijani in glasni so se Nemci približali svoji pogubi, kajti borci so na povelje vsi hkrati ustrelili po njih. Medtem ko se jih je nekaj rešilo z begom prek travnikov v dolino, je eden takoj padel, eden med begom, eden pa je bil hudo ranjen in so ga Nemci naslednji dan odpekljali v celjsko bolnišnico. Prav tako so ustrelili tudi šolskega slugo z Dola Vilija Koncino, ki se je vneto udingjal okupatorju. Drugim izletnikom, Slovincem so pobrali izkaznice Štajerske domovinske zveze, štirim dekletom iz Hrastnika in Dola pa so ostrigli lase za kazen, ker so se družile z nemškimi vojaki.

Po napadu je četa pohitela proti bližnjemu naselju na Kalu, kjer so borci pri Čeperlinovi gostilni zbrali preostale izletnike, da jim je novi politkomisar Dušan Rebolj-Bor spregovoril o narodnoosvobodilnem gibanju. Očital jim je tudi, da se v tako resnih časih zabavajo, medtem ko se partizani in vsi poštení ljudje borijo na življenje in smrt za svobodo. Po vsem tem so jih spustili, borci pa so se po izdatni večerji v gostilni, ko so si skuhalo s seboj prineseno svinjsko meso, tudi umaknili.

Napad na Kalu je zanesel v nemške vrste precej zmede. Posebno je k temu pripomogla prijava krajevnega skupinskega vodje Štajerske domovinske zveze dr. Uhlícha iz Rimskih Toplic, obveščen pa naj bi bil iz popolnoma zanesljivih virov, da se je 20. septembra zadrževalo osemdeset partizanov med Sv. Jedertjo in Govcami. Prav tako je tudi rudniška obratna zaščita iz Hude jame pri Laškem sporočila orožniški postaji v Laškem, da se je blizu Govc zadrževalo štirideset partizanov. Vse te vesti so po vsej verjetnosti bodisi terenski politični delavci bodisi sama Veličkova četa podtaknili prek svojih sodelavcev nemškim oblastem, da bi jih speljali na napačno sled. Kajti dve četi kozjanskega bataljona sta šli tam mimo na Kozjansko že pred petimi dnevi, Veličkova četa, ki je sicer edina delovala na tistem področju, je prispela na Kal 20. septembra s savinjske strani, druge partizanske enote pa so bile tedaj najbližje nad Zagorjem.

Tako so dan po napadu na Kalu, 21. septembra Nemci poslali proti dozdevnim partizanom in potem še naprej na Kal v dveh različnih smereh skupini zaščitne policije in četo vojaštva iz Laškega, ki pa seveda nista prišli v stik s partizani. Pač pa je v nepojasnjenih okoliščinah prišlo na Kalu do spopada med eno teh enot ter orožniško in policijsko patroljo, ki je prispela iz Hrastnika.⁷⁷ Ker so s hrastniške orožniške postaje tudi v Trbovlje sporočili, da se pomika osemdeset partizanov naravnost proti njim, so bile potem vse nemške enote tja do Zagorja v strogi bojni pripravljenosti.⁷⁸ Na Kalu pa razen slečenih in sezutih mrtvih vojakov z Dola niso odkrili nobenih sledov za partizani. Laški vodja orožniške postaje Haindl, ki je sodeloval v eni od vojaških patrolj, je aretiral in odvedel s seboj Čerlinove s Kala, ker so v gostilni postregli partizanom.⁷⁹

Veličkova četa se je prek Mrzlice umaknila v Marijo Reko in se tam naslednjo noč, 21. septembra nahranila kot že nekajkrat prej pri kmetu Francu Hribarju p. d. Kosu ter mu za hrano plačala dvanajst mark. To noč so se v Spodnji Savinjski dolini pojavili prvič letaki II. grupe odredov po njenem prihodu na Štajersko in sicer odredba I. in II. grupe odredov ter slika partizana, ki sprašuje: »Ti, kaj si storil ti za osvoboditev slovenskega naroda?«⁸⁰ Razširili so jih terenski politični delavci.

Naslednjo noč si je Veličkova četa skuhalo večerjo že pri Blažu Senici v Slivnem nad Laškim ter pri Agati Marinko na bližnjem Maliču. Prvemu so plačali petdeset, drugi pa dvajset mark.⁸¹

Med tem so z nemškimi oboroženimi silami vneto preiskovali hribe in gozdove okrog Kala, oblastniki po dolinah pa so se v onemoglem besu znašali nad prebivalstvom. Trboveljska gestapovska izpostava si je na vse načine prizadevala, da bi poizvedela kaj več o partizanih, o njihovih zvezah in sodelavcih. Gestapovci so se dan za dnem vozili z avtom iz Trbovelj čez hrib mimo Sv. Marka v Hrastnik in nazaj. To njihovo početje so seveda opazili partizanski obveščevalci iz Hrastnika. Celo o tem so lahko obvestili sekretarja Lojzeta Ribiča-Toneta, kdaj, do ure natančno se pripeljejo v Hrastnik in kdaj se vračajo. Tako je vznikla misel, da bi jih nekje pričakali. Ker se jim je za zasedo zdel najprimernejši tretji ovinek na cesti od Sv. Marka navzdol proti Bobnu pri Hrastniku, se je 25. septembra zgodaj zjutraj vsa četa tudi tam namestila in čakala na ugoden trenutek.

Okrog šestih popoldne so zaslišali brnenje motornega kolesa s Sv. Marka, kmalu zatem pa sta se tudi že izza gornjega ovinka pripeljala na njem dva moška. Veličko in še eden od borcev sta z naperjenim orožjem skočila prednju ter ju ustavila. Voznika, trboveljskega mesarja Goloba in sopotnika, živinozdravnika dr. Deua sta takoj dva borca odvedla globlje v gozd in jima odvzela osebni izkaznici. Ko je veselo presenečeni dr. Deu, član trboveljske organizacije OF, partizanu ponujal nekaj čez sedemsto mark, so s trboveljske strani ponovno zaslišali približevanje nekega vozila; rožljalo je, ko da bi bil tank. Končno se je iz ovinka prikazal vlečni stroj — goseničar s prikolico. Na poziv, naj se ustavi, je poskušal voznik z vozilom vred pobegniti, a ga je zadržal kratek strojnični rafal. Zatem pa si je z obema spremljevalcema poiskal kritje za kolesi. Ko da bi moralo biti vse na kupu, se je v tistem že približeval nadaljnji avtomobil, zopet s trboveljske strani. Da bi one tri izpod vlečnega stroja prišli in spravili v gozd, ni bilo več časa. Zato so jim zagrozili, da jih bodo postrelili, če se takoj ne odstranijo s ceste. Na vso moč so se pognali čez hrib v Trbovlje, tedaj pa je osebni avto tudi že pripeljal iz ovinka. Borci so ga ustavili. Ko so potniki izstopili, se je izkazalo, da je voznik Fele prevažal tri ljudi. Vse te so spravili tudi s ceste v gozd.

Med tem ko so borci polivali vlačilec, last »Nemške naselitvene družbe« iz Radeč, z bencinom in ga zažigali, pa se je, ne da bi slišali njegovo približevanje, prikazal izza spodnjega ovinka osebni avtomobil. Na njegovem sprednjem blatniku je vihrala zelena trikotna zastavica Štajerske domovinske zveze. Avto je z vso silo zavrl, presenečeni borci pri vlačilcu in oni iz zasede nad cesto pa so se hitro znašli ter vžgali po njem. Misleč, da je gestapovski avtomobil, so se pognali v naskok, tedaj pa so se odprla vrata in kot bi trenil, sta se dve postavi pognali iz vozila na spodnjo stran ceste. Za bežečima so borci oddali nekaj strellov, nato pa se obrnili proti avtomobilu, v katerem je obležal mrtev trboveljski okrožni vodja delovno-političnega urada Goschnik.

Obeh pobeglih Nemcev partizani niso spoznali. Pozneje so izvedeli, da sta jim pobegnila razvpiti trboveljski okrožni vodja Štajerske domovinske zveze Heribert Eberhardt in njegov sodelavec Gutsmandl. Eberhardta je ena od krogel ranila v roko, Gutsmandl pa je bil ranjen v vrat in pleča. Pobegla iz avtomobila sta se pognala v divji beg proti Hrastniku; v dolino sta prispela vsa krvava. Nasproti jima je pripeljal avtomobil s trboveljskimi gestapovci, na katerega je Veličkova četa pravzaprav čakala. Avto so seveda takoj obrnili in oba ranjenca odpeljali po zasavski cesti v trboveljsko bolnišnico, kjer so Eberhardta zaradi hudih bolečin ob želodcu takoj operirali. Med begom se mu je namreč natrgalo tudi tenko črevo.

Takoj po napadu na kreisführerjev avtomobil je iz trboveljske smeri zapeljal v partizansko zasedo še zadnji avtomobil, s katerim se je peljal proti Celju vladni inšpektor Prader iz Gradca. Ko so ga borci s šoferjem vred pozvali, naj izstopi, se je pognal v dolino in se prav tako med streljanjem rešil v Hrastnik. V avtomobilu so borci odkrili aktovko z večjo vsoto denarja, tajnimi dokumenti državnega namestništva v Gradcu in nacistič-

Razdejanje po akciji 25. septembra 1942 na cesti Hrastnik—Sv. Marko—Trbovlje

nega strankinega vodstva iz Münchna, razen tega pa še zaboj z različnimi potrebščinami in nekaj obleke.

Kljub temu da so se dogodki razvijali v kar neverjetno hitrem zaporedju, se je partizanom le zdelo, da ne bodo mogli še kar naprej preizkušati svojo bojno srečo. Zato so vozila, kolikor jih niso že razbili, nahitro polili z bencinom in pred odhodom vse skupaj zažgali.

Ob zaslišanju tistih ljudi, ki so jih partizani zadržali v gozdu, so Nemci zvedeli, da je bilo v akciji okrog dvajset borcev, oblečenih v civilne obleke, nemške vojaške in vermanshaftske uniforme ter oboroženih s puškami, bombami, pištolami in eno strojnico. Med njimi sta bili tudi dve partizanki.⁶²

Partizanski akciji je 26. septembra sledila velika zasledovalna akcija nemških sil in sicer I. bataljona 19. policijskega polka in II. bataljona 5. policijskega polka, vermanshaftskih enot in vojske na področju Trbovlje—Hrastnik—Kal—Rečica pri Laškem. Vendar nemške sile niso prišle v stik s partizani, kajti Veličkova četa se je bila takoj po napadu prestavila na savinjsko stran. Vedeli so, kaj jih čaka!⁶³

V Savinjski dolini je zatem četa v noči na 26. september izvedla oskrbovalno akcijo pri Ivanu Zganku in članu krajevnega odbora OF Štefanu Sedmineku v Zgornjih Rojajah. Dobili so živež in nekaj ženske obleke v skupni vrednosti sto mark, razdelili pa so tudi nekaj letakov.⁶⁴ Spodnjesavinjski terenski politični delavci pa so četi predlagali tudi že naslednjo nujno akcijo pri posestniku in razvpitem hitlerjancu Avgustu Vedeniku v Šeščah, katerega sin Jože je kot pripadnik SS prav tedaj prišel domov na dopust.

Četa se je 26. septembra v svetli mesečni noči nadvse previdno približala Vedenikovi domačiji, potem ko sta komandir Veličko in komisar

Bor v vinogradu določila borce v skupine za straže in zasedo ob robu vasi ter v jurišno skupino za sam vdor v poslopje.

Borec Mirko Gričar-Kostja, rojen leta 1921, ki so ga v četnem seznamu iz še nepojasnjenega razloga vodili pod imenom Avgust Kunc-Kostja, bil pa je frizerski pomočnik iz Zagorja in od aprila v partizanih, je hotel najprej priklicati Vedenikove pri glavnih vratih vrh stopnic. Ko se mu ni nihče oglasil, je šel trkat še na bližnje okno. Vtem se mu je pridružilo še nekaj soborcev, ki so se dotlej prikrivali v temi ob gospodarskem poslopju. In tedaj je gospodar Avgust Vedenik nenadoma trikrat ustrelil mednje skozi podstrešno okno bližnjega hleva. S puško oboroženi izdajalec je namreč iz strahu pred partizani že dalj časa spal nad hlevom. Z vsemi tremi strelji je zadel v živo. Po trenutni zmedi, ki je nastala ob vpitju ranjenecv, so borci odnesli z dvorišča v trtico hudo ranjenega Kostjo, medtem ko je s strelom v kolk zadeti Trboveljčan Viktor Bastič-Veno, rojen leta 1907, partizan od 4. julija 1942, obležal na dvorišču, potem ko se je s strelom iz pištole sam pokončal. Pozneje so ga dali Nemci pokopati na pokopališču v Preboldu.

Ker presenečeni partizani niso vedeli, koliko jih je in kje so sovražniki, je Veličko ukazal takojšen umik. Močno krvavečega Kostjo je bolničar na hitro obvezal in so ga na zasilno prirejenih nosilih odnesli proti Mrzlici. Kakor so pozneje izpovedali Nemcem Jože Golavšek, gostilničar Anton Grenko in Anton Vodovnik, pri katerih v Magdaleni se je četa spotoma oglašala, so partizani vodili s seboj še enega borca, ki je bil hudo ranjen v noge. Izpovedali so tudi, da so partizani smatrali za povzročitelja njihove nesreče Vedenikovega sina Jožeta, esesovca. Da bi Nemci izdajalčevo družino obvarovali pred partizansko kaznijo, so potem z orožniške postaje Prebold poskrbeli za njeno stalno zaščito.⁸⁵

Mesec dni po Vedenikovem zločinu, 24. oktobra ob osmih zjutraj je policijska patrolja iz postojanke pri Sv. Katarini nad Hrastnikom med neko svojo protipartizansko akcijo odkrila v zgornji Magdaleni, kakih sedem kilometrov jugovzhodno od Prebolda, partizanski bunker, dobro prikrit v gosto zaraščeni strmini, v njem pa ranjenega partizana Kostjo. Ob odkritju bunkerja so baje iz njega v zadnjem trenutku zbežali trije partizani in se rešili v goščavo. Policisti so v njem zaplenili puško s 40 naboji in razno opremo. Ko pa so dvignili ranjenca, je pod odejo razneslo ročno bombo. Bila je podtaknjena, že aktivirana, da sovražnik Kostje ne bi zajel živega in bi hkrati ubila še katerega od policistov. Vendar bomba ni raznesla ne Kostje ne ranila policistov, ker njeni drobci niso predrli skozi odejo. Ujetnika so zatem predali celjskim gestapovcem, ki so ga 25. oktobra privedli v celjski Stari pisker in ga tam čez en mesec, 26. novembra v še nepojasnjenih okoliščinah ustrelili, samega, ne v kaki skupini talcev.⁸⁶

Če skopim nemškimi poročili dodamo še izjave preživelih iz Veličkove čete, se nam odkrije grozljiva zgodba o okupatorjevem zagrizenem prizadevanju, da bi zatrl osvobodilno gibanje, ne da bi pri tem izbral sredstva.

Takrat ko so borci prinesli ranjenega Mirka Gričarja-Kostjo dovolj daleč stran od nemških postojank, je Veličko sam poiskal zanj primerno

skrivališče nekje pod hribom Kamnikom nasproti Mrzlice. Soborci so Kostjo uredili kolikor toliko udobno bivališče v nekakšnem bunkerju, zanj pa so skrbeli Pongrac Raček-Matevž, Albert Hlačar-Robert in še eden. Običajno so mu prinašali hrano iz više ležečega četnega tabora sproti ali pa na dva dni. Ranjencu, ki je lahko ležal samo na trebuhu, se je rana kar dobro celila. Pozneje so pridobili tudi najbližnjega kmeta, da je kdaj pa kdaj prispeval hrano za ranjenca in njegove varuhe.

Neko noč sta prispela v tabor Veličkove čete dva neznanca močnih postav, športno oblečena in dobro oborožena. Eden je imel parabelo. Po kaki zvezi sta prišla, se nihče od preživelih ne spominja več. Baje sta bila kurirja z Dolenjskega z važno pošto za štab II. grupe odredov. Nekaj časa sta ostala pri četi, nato pa ju je naprej odpeljal partizan, ki je prav tedaj nesel hrano za Kostjo in njegova dva čuvarja. Tista dva kurirja se resda pri bunkerju nista dolgo zadrževala. Odpočila sta si in se odpravila naprej po svojih opravkih, potem ko sta se še pri bunkerju najedla. Ker je potem za one štiri v bunkerju zmanjkalo hrane, sta se Matevž in Robert naslednje jutro podala k že omenjenemu kmetu, da bi ga naprosila za živež. Domača hči je zanje skuhalo kašo. To je bilo usodnega dne 24. oktobra.⁸⁷

Kakor so bili v četi dodobra preverili onadva kurirja — saj je bil partizan vselej do nezancev nadvse previden! — in ju spoznali za prava, tako se je po dogodkih, ki so se razvijali po njunem odhodu, v nekaterih borcih le porajal neki neprijeten občutek in sumničenje še toliko bolj, ko so zvedeli za vznemirljiv dogodek pred dvema dnevoma, ko sta okrog osmih zvečer prišla gestapovska agenta — vodili so ju pod tajno oznako št. 26 in 30 — večerjat k posestniku Francu Čadeju v Pongrac in sta ju v kuhinji prese-netila dva partizana. Iz katere enote sta bila partizana, ni znano. V hipu sta se znašla in še preden sta utegnila agenta pograbitii za orožje, sta že potegnili gospodinjo Angelo predse in se tako pokrita umaknila na prosto. Kakor hitro je prišel eden od agentov za njima na vrata, sta ga zaustavila s strelji iz brzostrelke. Razvil se je kratek in oster spopad, med katerim sta se partizana z odstreljevanjem srečno rešila do svoje enote pri pol ure oddaljenem kmetu Jožetu Breclju.⁸⁸

Ko sta tisto usodno jutro prinesla Matevž in Robert kašo v bunker in je še niso docela pojedli, je Matevž zaradi težav v želodcu in splošne slabosti oba opozoril, da verjetno z jedjo ni vse v redu. Ne dolgo zatem je že tudi opazil dva Nemca, ki sta se jima počasi približevala z roba gozda. Matevž je bil še toliko pri močeh, da se je v zadnjem trenutku pognal iz bunkerja, se povsem onemogel zavlekel v goščo in tam verjetno omedlel. Ko se je popoldne osvestil, je pohitel v četni tabor na Gozdnik povedat, kaj se je zgodilo.

Proti večeru so borci našli še Roberta, pomodrelega in zabuhlega. Spominjal se je, kako je kaša oslabelega Kostjo omamila, da se je, sicer prikovan na ležišče, začel postavljati kar na noge. Robert, ki je do tedaj pojedel komaj pol porcije, zaradi omamljenosti že ni bil več svoj gospodar, pa čeprav je do njegove zavesti prodrlo Matevževo opozorilo. Smeje, čisto mehak v kolenih, je pohitel kar mimo Nemcev do kmetije in v klet. Neznansko žejen je spil par globokih požirkov jabolčnika in se šele tedaj

nekako zavedel, da stoji ob njem Nemec. Tedaj se mu je nenadoma odkrilo, da je v bunkerju pozabil puško in da mora ponjo. Tako se je iz kleti kot pijan preril skozi policiste, ki so se gibali po dvorišču pred hišo, in res prispel v bunker. Opazil je še, kako se Nemca in Kostja drug drugemu smehljajo, in ko je pograbil svoje orožje, se zanj še zmenili niso. Pobegnil je v gozd in se tako rešil. V taboru ga je zatem še dva dni bolela glava.

Nekaj kasneje se je Veličko s skupino borcev odpravil do kmetije. Po dolgotrajnem zasliševanju gospodinje, njene hčere in gospodarja se je izkazalo, da sta si bili ženski že dalj časa dobri z Nemci, ljubosumni gospodar pa je bil na partizanski strani. Drug drugemu so grozili, da bodo vse izpovedali, ženski o gospodarjevem sodelovanju s partizani Nemcem, on pa o njunih zvezah s sovražnikom partizanom. Po nekem hujšem prepiru je potem hči res opozorila Nemce o očetovih grožnjah ter hkrati izdala partizane iz bunkerja. Potem so ji izročili strup, ki človeka za nekaj časa omami, če ga primešajo hrani ali pijači. Ona ga je vmešala v kašo. Vse to sta končno mati in hči priznali Veličku.

Ker sta imeli še nekaj strupa, je Veličko razsodil, naj ga zločinki sami zaužijeta z jabolčnikom. Kljub prošnjam za milost se trdi partizanski zakon tedaj ni dal spremeniti. Preboleča je bila izguba dragega tovariša Kostje. Prejeli sta zaslužen kazni.⁸⁹

Po hudi nesreči, ki je doletela Veličkovo četo 26. septembra v Savinjski dolini, in ko se je hrup po napadu na nemška vozila pri Sv. Marku nad Hrastnikom nekoliko polegel, se je četa zvečer 1. oktobra ponovno pojavila pri Katarini nad Hrastnikom, kjer si je pri dveh rudarjih pripravila večerjo, njima pa zabranila odhod na delo v Hrastnik.

Potem ko sta se 3. oktobra zvečer pojavila dva s puško in pištolo oborožena partizana celo v samem Hrastniku blizu javnega kopališča, sto metrov od orožniške postaje, je dosegla zmeda v sovražnikovih vrstah svoj višek. Še posebej zato, ker so razni nemški sodelavci prav v tistem obdobju prejeli tudi grozilna pisma. Pisali so jih po navodilih političnega vodstva, da bi spričo nadvse aktivnega delovanja Veličkove čete v hrastniškem okolišu še bolj demoralizirali Nemce in njihove pomagače.

Tako je na primer nadzornik na rudniški separaciji Filip Matek iz strahu pred partizani enostavno pobegnil v Fohnsdorf v Avstriji. Kakor si je direktor hrastniškega rudnika ing. Drolc prizadeval za stopnjevanje proizvodnje, je ob tem in še drugih podobnih primerih zaprosil višjo rudniško direkcijo EV-Süd v Celju, naj na vsak način posreduje pri merodajnih oblasteh, da bi se varnostne razmere izboljšale in sicer z neposrednim iztrebljanjem partizanov, ne pa z deportacijami delavstva in drugega prebivalstva, s katerimi so kljub zagotovilu gauleiterja Uiberreitherja z dne 12. avgusta, da jih ne bo več, še vedno nadaljevali.⁹⁰

V tem obdobju se je Veličkova četa skoraj vselej po nastopu v kakem okolišu takoj prestavila v povsem odmaknjeni kraj. Po pojavu pri Sv. Katarini nad Hrastnikom je že v noči na 4. oktober krenila v Zgornje Roje zaradi prehranitve in na politično delo. Skupina šestih borcev, med njimi je bila ena od partizank, je zgrešila pot in se je potem oskrbela z živežem pri Frančiški Bučar v Šempetru, druga skupina sedmih borcev pa je ponovno rekvirirala

rirala živež pri Ivanu Žganku v Zgornjih Rojah ter mu odvzela tudi vermašafsko uniformo.

Ko se je naslednjo noč ponovno spustila z Mrzlice v dolino in šempetrski okoliš, je nekaj pred polnočjo prišlo pri enem od mostov čez Strugo na južni strani Šempetra do nekajminutnega spopada s štiričlansko zasedo 5. čete II. bataljona 5. policijskega polka iz Žalca, ki se je skrivala v koruzi ob brvi. Medtem ko so se borci v glavnem razkropili na vse strani ter se kasneje ponovno zbrali na Mrzlici, je na kraju spopada obležal v glavo in trebuh zadet partizan Martin Šergan-Martin, doma iz Sv. Jederti nad Laškim, ki je bil prispel septembra z Dolenjskega čez Hrvaško in Kozjansko ter se vključil v Veličkovo četo. Imel je puško in pištolo. Pozneje so ga spoznali kot vodjo tiste skupine, ki je bila prejšnjo noč pri Bučarjevi. Pokopali so ga na pokopališču v Šempetru. V tistem spopadu hudo ranjeni policijski stražmojster Ludwig Rudnay je umrl 5. oktobra v celjski bolnišnici.⁹¹

Ko se je v nočeh na 7. in 8. oktober neka partizanska skupina prehranjevala v Libojah, so prebivalci opisali Nemcem tudi tridesetletno partizanko, temnih, ostriženih las, v modrem puloverju, jugoslovanskih vojaških hlačah, sivih nogavicah in visokih črnih čevljih, katere starše, gostilničarje in trgovce, so po njeni izjavi Nemci pregnali v Mauthausen, ona z možem pa je tedaj vstopila v partizane. Kdo je bila ta partizanka, se ne ve. Lahko da je bila med terenskimi delavci. Na območju Veličkove čete se je večkrat pojavila tudi terenska skupina Marjana Rota, v kateri sta bila še Ivan Šlander ter Hermina Zagožen, in je večidel delovala bolj zahodno, v osrednji Savinjski dolini. Zagotovo ta skupina se je 8. oktobra zvečer oskrbela z živežem pri Jožetu Golavšku in Katarini Žgank v Šeščah. Kdo pa je 10. oktobra zasegel prašiča pri Ivanu Dorku v Pongracu ter živež pri Hinku Goropevšku p. d. Dolinarju v Mariji Reki, ni znano.⁹²

Vsekakor se je četa po akcijah na savinjski strani zopet vrnila na rečiški teren, kajti 21. oktobra se je zglasila v Zgornji Rečici na posestvu gostilničarja Dolinška, ki so ga bili Nemci aretirali v začetku septembra in imeli zaprtega v Trbovljah, kjer je na veliko izdajal kot bivši član rečiškega odbora OF. Njegovi ženi so zato partizani zaplenili vso moko, obleke, dva prašiča ter za 150 mark tobačnih izdelkov.⁹³ Po tej akciji so se umaknili čez Marijo Reko, kjer so se 13. oktobra nahranili pri Jaki Otavniku, pozneje, na poti v Liboje pa so zagrozili neki nemški učiteljici, kolikor ne bi prenehala s tečaji nemškega jezika.⁹⁴ Dne 14. oktobra zvečer so četo opazili v sadovnjaku gostilničarke Matilde Golič v Šeščah, čez dve uri pa so štirje borci pri Libojah odvzeli kmetu Karlu Semetu kravo, ki je bila last sosednih Blasnikov. Imel jo je namreč v reji, odkar so Nemci pred mesecem zaprli še dva preostala Blasnikova sinova; dne 4. novembra sta bila ustreljena kot talca v Mariboru. Nekaj pozneje se je večja partizanska skupina oskrbela s hrano še pri rudarju Pankracu Prašnikarju v Pongracu. Za partizani so Nemci poslali orožniške in policijske patrolje iz Griž, Žalca in Prebolda, vendar brez kakršnega koli uspeha.⁹⁵

Dne 17. oktobra je skupina približno desetih borcev pri nekem kmetu na Maliču nad Laškim odvzela težkega prašiča in zanj plačala 160 mark. V

noči na 21. oktober pa so borci obkolili Trnovo pri Sv. Jederti ter tam na zaplenjenem posestvu, ki ga je upravljal urad za utrjevanje nemštva, zaklali prašiča in si ga skuhali, nato pa ob treh zjutraj odšli proti Govcam. Iz Laškega so za njimi do Kala poslali patroljo orožnikov in policistov.⁹⁶

Zatem so se zvrstili dogodki okrog že omenjenega zajetja Mirka Gričarja-Kostje 24. oktobra na savinjski strani, po njih pa se je četa ponovno prestavila v Zgornjo Rečico pri Laškem, kjer je 24. oktobra zvečer na zaplenjenem posestvu aretiranega Franca Gračnerja rekvirirala dva prašiča ter se v mlinu Nikolaja Šergana oskrbela s sto kilogrami moke. Patrolja orožnikov in policistov iz Laškega je v zasledovanju 25. oktobra odkrila začasni tabor v Oseliškem grabnu, v katerem so si partizani razdelili plen ter se nato razšli v več smeri.⁹⁷

Ko se je partizanska skupina 27. oktobra zvečer pred odhodom v sestavo bataljona oglasila pri Sv. Magdaleni ter se oskrbela z moko pri mlinarju Jožetu Kraševcu in nato pri Antonu Golavšku, Antonu Vodovniku in gostilničarju Antonu Grenku, je povsod razdeljevala po dva letaka, razmnožena s pisalnim strojem in popisana z obeh strani. Po splošni oceni prijaviteljev so bili partizani dobro urejeni, z nahrbtniki in krušnjaki, ter so izjavljali, da se poslavljajo od tega okoliša in odhajajo drugam. Kakor je prijavil posestnik Anton Zalolin iz Pongraca policiji v Grižah, je ob istem času videl, kako je prišlo okrog dvajset partizanov iz smeri Zg. Rečice, obkolilo njegovo hišo in krenilo naprej proti Ramšaku in Špajzerju na področje Mrzlice.⁹⁸

***

Štab II. grupe odredov je napenjal vse moči, zastavil ves svoj vpliv in avtoriteto, da bi s silami, ki jih je imel na razpolago, poživil osvobodilno gibanje. Najprej je poskušal z razpošiljanjem posameznih čet zanetiti plamen borbe na vseh straneh ter prek njih razviti široko politično delo, ko pa je uvidel, da čete spričo stalnih in koncentriranih nemških napadov same niso zmogle te naloge v dovoljni meri, jih je do konca oktobra združil v bataljone. Nato je ob vsaki priložnosti pošiljal štabe in poveljstva v akcije ter hkrati nudil tudi terenskim političnim delavcem zaščito in pomoč pri delu. Da bi bataljoni dosegli zaželene uspehe, so često tudi sami člani grupnega štaba z zaščito vodili bataljone v ofenzivne akcije.⁹⁹

Ko je štab savinjskega bataljona proti koncu oktobra 1942 poklical v bataljonsko sestavo svojo 2. (Džekovo) in 3. (Veličkovo) četo, ki sta delovali v zasavskih revirjih in Spodnji Savinjski dolini, prva zahodno, druga vzhodno, se je Veličkova četa namenila na Dobrovlje. Nekje pri Šmiklavžu jo je zasledila vermašafska patrolja, ki jo je sicer mitraljezec Jože Peškar-Fric pregnal v beg, en sam oddani sovražnikov strel pa je zadel njegovega pomočnika v trebuh, tako da je kmalu zatem umrl in so ga soborci tudi na tistem kraju pokopali.¹⁰⁰

Z drugimi enotami se je Veličkova četa sešla blizu Podvrha pod Dobrovljami. Med sicer prisrčnim snidenjem so borci z žalostjo ugotavljali, da jih je v kratkem obdobju dveh mesecev že precej popadalo, predvsem iz Džekove čete. Zbranim partizanom je komisar Dušan Kveder-Tomaž, ki se

je tedaj zadrževal pri savinjskem bataljonu, razložil politični in vojaški položaj, jih prepričal, da se že kažejo znaki o izboljšanju razmer na Štajerskem, in jim tudi zagotovil, da bodo prav zaradi tega lahko prezimili pri kmetih.¹⁰¹

Po prihodu na Dobrovlje je bil Veličkovi četi za vodnika Robi Turnšek-Cene, tamkajšnji domačin, ki je bil do začetka septembra sam borec v tej enoti, zatem pa ga je štab II. grupe odredov določil kot poznavalca Dobrovelj za delo na tamkajšnjem terenu in vzdrževanje zvez med enotami in grupnim štabom. V noči na 29. oktober, ko je četa pri Rovšniku v Podvrhu odkupila prašiča, krompir in kruh za sto mark, se je savinjski bataljon prestavil globlje na Dobrovlje.¹⁰² To se je dogajalo v času, ko je okupator že sprožil na področje proti Čreti večjo akcijo s štirimi močnejšimi vermanšaftskimi skupinami iz okoliških postojank, pač zaradi čedalje večje aktivnosti II. grupe odredov, posebno še po akcijah v Kokarjah 24. oktobra, pri Sv. Joštu 25. in 27. oktobra in Rečici ob Savinji 27. oktobra, ko je partizanska vojska v trgovini zaplenila več kot tona živeža, tobačne izdelke, blago, perilo in drugo, nadalje po že omenjeni oskrbovalni akciji Veličkove čete v noči na 29. oktober v Podvrhu ter ustrelitvi vermanšaftskega sturmführerja Franca Garberja v Nazarjah 29. oktobra zjutraj.¹⁰³

Po spopadu z 2. vermanšaftsko četo z Vranskega nekaj pred polnočjo 29. oktobra pri Stopniku nad Vranskim se je savinjski bataljon prestavil najprej proti Petorlu (kota 793) vrh Tudruša, naslednji dan, 30. oktobra pa še naprej proti Čreti. Tega dne opoldne pa so začele proti partizanom prodirati iz vseh okoliških oporišč močnejše nemške sile.¹⁰⁴ Že ko je dopoldne odšla partizanska skupina s kotli po vodo k niže ležečemu studencu, jo je partizanski stražar z nasprotnega grebena opozoril, da se proti njim vzpenja sovražnikova kolona. Kakor hitro so zatem vodonosci prispeli s to novico v tabor, so se enote razmestile na kar najbolj ugodne obrambne položaje. Zavedajoč se bataljonove prednosti je komandant Janko Sekirnik-Simon borcem ukazal, naj Nemce zadržujejo toliko časa, da bi kuharji razdelili zajtrk in pospravili kuhinjo.

Z napadom so prvi začeli Nemci, vendar jih je partizanska vojska že kar v začetku potisnila nazaj v dolino. Med tem so kuharji res že opravili svoje delo, borci so dobili po porcijo žgancev, a so jih pojedli večidel šele pozneje, na novih položajih vrh hriba, visokega okoli osemsto metrov, kjer je bil prostor za obrambo še boljši. In res, kakor je bilo partizansko vodstvo predvidelo, so Nemci prilezli za njimi v strmino skorajda po vseh štirih. Borci, prikriti v polkrožni obrambi nad njimi, so jih napeto opazovali in čakali. Spustili so jih, kolikor se je le dalo, v bližino, nato pa so jih na povelje zasuli z vsem strelnim ognjem hkrati pa še z ročnimi bombami, povrh pa so s svojih položajev sprožili nanje še več velikih skalnih blokov. Po tako nepričakovanem udarcu je sovražnik komaj lahko pobral mrtve in ranjene ter jih, razen enega, v divjem begu odvelkel s seboj v dolino.

Kakor je razvideti iz nemških poročil, je do te borbe okrog pol desetih dopoldne prišlo tri kilometre jugovzhodno od cerkve pri Mariji na Čreti. Na nemški strani so poleg 2. vermanšaftske čete z Vranskega sodelovale tudi enote iz drugih nemških oporišč. V borbi je imela 7. vermanšaftska

četa iz Rečice ob Savinji tri mrtve in šest hudo ranjenih, vermanšaftski vod z Gomilskega pa enega mrtvega. Tega niso mogli rešiti z bojišča in so ga pozneje našli sezutega in slečenega, ob njem pa partizansko sporočilo: »Tukaj leži mrtev fašist«. Po borbi, ki je trajala pol ure, se je sovražnik umaknil nekaj sto metrov v dolino ter poslal po pomoč, partizani pa nadvse razpoloženi proti Tolstemu vrhu. Tako jih nemške okrepitve, ki so jih sestavljale 1. četa 19. policijskega polka, 1. orožniška rezervna motorizirana četa »Alpenland« ter 7. in 9. vermanšaftska četa, niso mogle več zaslediti, sicer pa se je tedaj tudi že stemnilo. Tudi naslednji dan niso nemške sile, okrepljene še z novimi vermanšaftskimi enotami in orožništvom, dosegle nobenega uspeha, ne na tem področju ne okrog Zahomca, Črnega vrha in Lok, kamor naj bi se bili po nekih znakih usmerili partizani z Dobrovelj. V resnici je tedaj na tisto področje prodrli moravški bataljon na svojem pohodu proti Savinjski dolini.

Med tem časom se je savinjski bataljon zadnjega oktobra založil z živežem pri kmetu Martinu Kokovniku na Čreti, naslednjo noč je izvedel večjo rekvizicijo pri Ivanu Vadlanu v Tešovi, katerega sin se je udeleževal pri vermanih, v noči od 3. na 4. november pa se je na poti v novo akcijo v dolino zglasil še pri Valentinu Punčohu na Čreti.¹⁰⁵

Medtem ko se je komandant II. grupe odredov Franc Rozman-Stane že konec oktobra odpravil s patroljo k pohorskemu bataljonu, so se namreč politkomisar Dušan Kveder-Tomaž in komandantov namestnik Peter Stante-Skala ter štab savinjskega bataljona dogovorili v sodelovanju s terenskimi političnimi delavci pod vodstvom okrožnega sekretarja KPS za Savinjsko dolino Albina Vipotnika-Strgarja za premeteno akcijo, v kateri naj bi pobili nekaj sovražnikov in se polastili njihovega orožja. Šlo je za napad na pošt-ni avtobus, ki je vsak dan vozil iz Gornjega gradu na železniško postajo v Šmartnem ob Paki, na njegovo oboroženo predhodnico na motornem kolesu ter zaščitnico v patroljnem avtomobilu. Akcijo naj bi izvedli v Spod-njih Krašah.

Zgodaj zjutraj 4. novembra se je torej bataljon odpravil z Dobrovelj. Skupaj z grupnim štabom jih je bilo nekaj nad sedemdeset, trije pa so ostali za stražo v taboru. Za vođnike določeni borci domačini Ivan Mogu-Marko, Franci Žmavc-Mrazkov in Robi Turnšek-Cene so jih v dobrih dveh urah pripeljali do ceste pri Spodnjih Krašah, nato pa so se borci po vnaprej določenem načrtu razmestili v tri zasede ob cesti, oddaljene približno sto do stopetdeset metrov vsaksebi — kolikor naj bi bili pač med seboj oddaljeni nemška predhodnica, avtobus in njihova zaščitnica. Vse tri zasede naj bi istočasno udarile vsaka po svojem vozilu.

Kmalu po sedmi uri se je pripeljal iz gornjegrajske smeri tovornjak, ki je sicer prevažal živež za nemško posadko v Gornjem gradu. Ko so ga ustavili, zapeljali vstran ter zadržali voznika, je v partizansko past zašel verman Maks Skolopnik iz oporišča Šmartno ob Dreti, ki je bil doma nekje pri Ptujju. Ker je bila njegova parabola le preveč vabljiva, se je vanj zakadil sam komandant Simon še z dvema borcema, ga razorožil in odvedel k zasedi.

Nekako ob pol devetih dopoldne pa so se končno le prikazala pričakovana vozila. Zapeljala so čez most nad Dreto, in ko je bil avtobus pri srednji zasedi, so borci na Simonovo povelje istočasno vžgali po transportu. Med prvimi sta padla dva esesovca-poštna zaščitnika na motornem kolesu, tudi odpor zaščitnega avtomobila je bil kratek. Pobitim Nemcem so na hitro pobrali puškomitraljez s 17 šaržerji, avtomatsko puško, pet pušk, sedem pištol, 50 nabojev ter opremo, zažgali vozila ter se z ujetim vermanom vrnili brez lastnih izgub nazaj v hrib. Padlo je šest mož SS-poštne zaščite, nekaj potnikov pa je bilo ranjenih. Sam avtobus so rešili pred požigom vermani, ki so iz dva kilometra oddaljenega Šmartnega ob Dreti takoj po prvih strelah že hiteli napadenim na pomoč. A razen kratkotrajne zmede, ki so jo pripravili vračajočim se partizanom, takega uspeha niso dosegli, le da so sami imeli enega mrtvega. Bataljon je bil v taboru blizu Jošta, nad drugo kapelico pri Gervaziju in Protaziju še pred poldnem.¹⁰⁶

Ko je zastopnik komandanta varnostne policije in varnostne službe v Celju SS-hauptsturmführer Strohmeier v zelo nujni telefonski depeši 4. novembra obveščal komandanta Lurkerja v Mariboru, da je v napadu sodelovala tudi »znana Veličkova četa«, ga je tudi opomnil, da je celjska gestapovska izpostava pred kratkim opozorila policijo in vermanshaft, naj nujno izvedeta na Dobrovljah večjo akcijo, ki ji bo uspeh vsekakor zagotovljen, pač zaradi zanesljivih obveščevalnih poročil zaupnikov, ki so tam delovali. Spričo najnovejših zaupniških poročil in izjav ujetnikov, da je na Dobrovljah večji partizanski odred, je sedaj Strohmeier nujno prosil, naj Lurker izposluje pri poveljniku redarstvene policije takojšnjo veliko protipartizansko akcijo z vsemi razpoložljivimi silami in ob pritegnitvi vojske.¹⁰⁷

Naslednja dva dni, 5. in 6. novembra, je bataljon taboril na drugem koncu Črete. Skupina kakih tridesetih partizanov, večidel iz Džekove čete, je v noči na 6. november zasedla Vologo nad Vranskim ter se pri kmetih, po domače pri Podgorški, Zagoženu in Letošniku oskrbela z večjo količino živeža. Vračali so se ob pol dveh zjutraj. Takoj ko je sovražnik zvedel zanje, je poslal za njimi patrolji z Vranskega in Šmartnega ob Dreti.¹⁰⁸

Med tem si je ujeti verman, sedaj pod partizanskim imenom Tiger, s svojim zadržanjem na vso moč poskušal pridobiti zaupanje borcev, ki so ga stražili, in drugih. Govorijo, da je celo napisal pismo svojim prijateljem, naj pridejo v partizane. Tudi sicer je mnogo govoril o razmerah v dolinskih postojankah, še posebej pa o nekem kmetu pod Menino planino, ki naj bi delal na obe strani, za Nemce in partizane. Tudi se je ponudil za vodnika do tistega kmeta. Tako so se, napol zaupajoč mu, dogovorili za odhod, da bi se pri izdajalcu z rekvizicijo založili z živežem. Vendar se je patrolja ob svitu vrnila v tabor brez hrane in brez ujetnika. V temni in deževni noči jim je pobegnil kljub temu, da ga je vedno kdo od partizanov stražil. Ko so komandantu Simonu poročali o tem, se je po posvetu z grupnim štabom odločil za umik proti Menini planini.¹⁰⁹

Bilo pa je že prepozno. Sovražnik je že v noči na 7. november za eno svojih največjih protipartizanskih akcij na Štajerskem v letu 1942 zbral proti savinjskemu bataljonu poleg orožništva, vermanshafta in vojske iz bližnje in daljnje okolice še I. bataljon 19. policijskega polka, III. bataljon

1. policijskega polka, III. bataljon 24. policijskega polka ter 1. in 3. orožniško rezervno motorizirano četo »Alpenland«.¹¹⁰

Ko je partizanska predhodnica 3. (Veličkove) čete dopoldne na prelazu Lipa opazila nemško zasedo, je takoj ustrelila po njej, Nemci pa nazaj po partizanih. Partizanska glavnina se je zaradi streljanja umaknila nazaj v bližnji gozd, njej pa je sledila tudi predhodnica. Ker se je hotel štab izmakniti brez spopada, se je bataljon vrnil in poiskal kritje v visoki travi med redkimi smrekami in štori na hribu nad Krefljevo domačijo p. d. Pri ptici blizu planine Krešice. Druga četa se je namestila v smeri proti Joštu in Planinčevi domačiji, prva četa je bila obrnjena proti Golim vrtačam, tretja pa proti Tolstemu vrhu.

Okrog enajstih dopoldne so borci zagledali nemške čelade, kako so se pod njimi zvrščale na desno in levo. Potem pa se je kolona kakih petdesetih Nemcev usmerila po taisti poti, po kateri so se prej umaknili partizani, nato pa še naprej in desno spodaj mimo partizanskih položajev.

Prvi je na sovražnika ustrelil mitraljezec 1. čete Slavko Pintar-Robin, takoj za njim pa še Jože Peskar-Fric iz 3. čete. Kljub rafalom se je nekaj sovražnikov kar zaletelo proti partizanskim položajem. Razvil se je divji spopad. Povsod je grmelo in pokalo, napadajoči Nemci so se metali ob tla, se zopet dvigali, kričali, streljali, metali ročne bombe. Trikrat so se zaleteli v napad, a niso mogli prodreti. Kmalu so začeli med obkoljene partizane udarjati še z lahkimi minometi in tromblonkami. Tu in tam je bilo slišati bolestne krike ranjencev. Od nekod je prišlo povelje za umik in nekateri so se že dvigali, a jim je komisar Tomaž ukazal nazaj na položaje. Nemci so se nevarno približevali, tako da so se borci branili že z ročnimi bombami. Bolničarji in tudi drugi so odnašali ranjence, položaji so se redčili. Pričelo je primanjkovati streliva. To je bila najhujša zagata na partizanski strani. V tistem trenutku se je štab le odločil za preboj glavnine proti Menini planini, za skupen preboj s položajev 2. čete, kjer naj bi se v ta namen zbrale vse partizanske sile. Nemci so takoj opazili premike in še srditeje napadli tam, kjer skorajda ni bilo več borcev. Udarjali so tudi po umikajočih se. Najhujši pritisk je bil nasproti prve in tretje čete, kjer je sovražnik končno le prodril proti vrhu. Tam pa se je zbiral tudi bataljon za preboj. Tisti borci, ki so bili še na severni strani, niso mogli več navzgor do glavnine, bili so odrezani. Glavnina se je pognala v naskok. Povelj ni bilo slišati, vsakdo se je sam odločal za izhod iz jeklene toče. Skupina kakih desetih borcev se je prva kot klin zagostila v sovražnikove vrste in se v sklenjeni koloni pognala v dolino. Že so bili iz središča spopada, še čez jaso in bili bi rešeni. Sovražni strojnični ogenj jim zaradi silovitega naleta ni prišel več do živega. Prhnili so v gozd, pa naprej. Pred njimi je bil edini izhod čez skalni greben. Komaj da so bili nekje v sredi skoraj navpične stene, so jih začeli Nemci obstreljevati z nasprotnega pobočja, z razdalje kakih sto metrov. Polovica se jih je med tem že rešila na vrh, nekaj pa se jih je skotalilo nazaj v dolino. Tisti, ki so se rešili, so se, čeprav izmučeni, poganjali še z zadnjimi močmi drug za drugim skozi bližnji gozd in še naprej. Z njimi so bili tudi ranjenci. Proti Zasavju jih je zanesljivo vodil kurir Lojze Čede-Iztok.

Ujeti borci po borbi na Krešici 7. novembra 1942 pred Krefljevo domačijo na Dobrovljah (Anica Pesko-Marta, Avgust Hrvatín-Cato, Leopold Strel-Grega, Jurij Zlobko-Pero, Ivan Kastelic-Janez)

Glavnina se je prebijala v dolino v smeri Krešice (kota 1055), pod njo med Planinčevo in Remičevo domačijo, mimo Sv. Jošta ter po robu proti zaselku Merinca. Prva je bila v naskoku druga četa, za njo grupni štab in končno še prva četa. Avgust Remic p. d. Mežnar s Sv. Jošta se spominja izjave Jožeta Planovška-Jaka, da je na umiku na Pečevnikovi rebri zadelo Simonovega kurirja. Prosil je komandanta, naj ga ustrelí, a Simon tega le ni mogel storiti, tako da je kurir zatem umrl. Nemci ga niso našli in so ga domačini pokopali na mestu, kjer je izdihnil.

Potem ko se je štab v najtežjem trenutku odločil za preboj glavnine, so borci zvedeli tudi za Tomažev ukaz, da Veličkova četa ne sme zapustiti položajev brez dovoljenja. Borci te čete, ki so sicer opazili premike soborcev iz drugih dveh čet, so sprva menili, da gre samo za zamenjavo položajev. Kmalu pa so občutili, da je na bojišču ostala njihova četa sama. Krila naj bi umik glavnine.

Komandir Lojze Hafner-Veličko jim je med ostrim bojem vpil, naj štedijo s strelivom, da ne bi niti naboj zašel v prazno. Bili so popolnoma obkoljeni. Nemci so bili tik ob njih. Vsakdo naj bi si zadnji naboj prihranil zase, da ga ne bi sovražnik živega ujel. Postajalo je čedalje jasneje, da dolgo ne bo več mogoče vzdržati. Prigovarjali so komandirju Veličku, naj

Razkazovanje, zasmehovanje in mučenje ujetih in padlih borcev savinjskega in kozjanskega bataljona v Celju 15. novembra 1942. Ob partizanki Anici Pesko-Marti stoji sekretarka OK KPS za Kozjansko narodni heroj Tončka Čeč-Roza, ob policistu njej nasproti pa komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Stajerskem Standartenführer Otto Lurker

ukaže jurišati za preboj. On pa jih je zavračal, da brez komande ni umika. Bližal se je grozni konec. Streliva je povsem zmanjkalo, strojnica je utihnila, ogenj je povsod pojenjaval. Tedaj so se jim Nemci reže približali, počasi, previdno in z vseh strani. Tedaj šele je Veličko ukazal juriš na vse strani. Partizani in Nemci, oboji so skočili pokonci in se zgrabili med seboj. Sovražnikov obroč je bil tako gosto strnjen, da se je le malokdo rešil skozenj. Začenjala se je borba za življenje, z bajoneti, puškinimi kopiti, z rokami, z zobmi. Po vsakem partizanu je grabilo več Nemcev. Franc Godler-Blisk se je otepal kar treh. Opazil je, kako so spodnesli soborca Avgusta Hrvatina-Čata in ga vezali. V tistem se je Blisk otresel Nemca, ki se je z njim pulil za puško, pritisnil na petelina, se rešil še naslednjega sovražnika, zatulil in se zagnal iz gneče. Za bežečim niso streljali, ker bi zadeli svoje. Tako se je srečno prebil v dolino, čeprav ranjen nad kolenom. Kurir Rudolf Stopar-Kitak se je umikal po robu čistine skupaj s partizanko Ano Pesko-Marto iz Veličkove čete. Ko so ju Nemci obkrožili, je Kitak vrgel proti njim ročno bombo in se rešil, Marto pa so zajeli. Nemcem je izjavila, da se piše Marta Punc in da je pred kratkim prišla na skrivaj iz Ljubljane v domači kraj po obleko.

Veličko se je rešil z zadnjim rafalom iz parabole, ko se je pognal navzdol. Kasneje so se Veličko, Blisk in pa kuhar Leopold Juvan-Igor, ranjen

Ranjeni in ujetí borec Ernest Koželj-Bobek

v roko, sešli na javki pod Gozdnikom ter se s kurirjem Ludvikom Zupancem-Ivom odpravili v kozjanski bataljon. Na Kozjanskem so ostali do vzpostavitve zveze s štabom II. grupe odredov februarja 1943. Od Veličkove čete je po borbi ostalo le še sedem partizanov.

Ves spopad se je razvijal z izredno naglico. Odločati se je bilo treba iz trenutka v trenutek. Sam umik ni trajal dalj kot kakih pet minut. Sovražnik je gotovo prodiral v več obročih, imel pa je po okolišu še številne zasede. Med tem ko se je glavnina rešila z manjšimi izgubami, je bilo med drugimi skupinami ali posamezniki, ki so se reševali v druge smeri, več žrtev. Sovražnik je preiskoval tudi vsak grm in se je vrnil v dolino šele zvečer. Ranjence so večidel pobijali, druge pa, ki so mu padli v roke v borbi mož na moža, je obvladal največ zato, ker jim je zmanjkalo streliva. Ujetnike so odvedli s seboj do Krefljeve domačije, kjer se je tisto dopoldne nastanil nemški štab.

Po spopadu so se vermani in policisti zbirali pri Krefljevi domačiji. Tja so zvelkli tudi mrtve partizane. V kaki uri so jih kar za noge navlekli okrog deset in jih polagali v vrsto na travo pred kletjo. Štiri ujete borce, Leopolda Strele-Grego, Jurija Zlobka-Pera, Avgusta Hrvatina-Čata, Ivana Kastelica-Janeza ter partizanko Anico Pesko-Marto so z vrvovo zvezali okrog vratu ter jih postavili ob kletna vrata zadaj za mrtvimi partizani in fotografirali. Potem so jih odgnali na Vransko, od tam pa v Celje v zapore Starega piskra. Mrtve partizane so pustili pri Krefljevih do nedelje opoldne, ko je prišlo ponje deset vermanov, da jih je Šporinov z Rovt odpeljal z

Nalaganje mrtvih partizanov na tovorni avtomobil na Vranskem

vozom na Vransko. Dva partizana, ki sta padla pri Ručigajevi domačiji, so morali pa domači odpeljati na Vransko.¹¹¹

Po nekih nemških poročilih je padlo sedemnajst partizanov, ujetih pa naj bi bilo sedem. Nemci so zaplenili lahko strojnico, več pušk, strelivo, živež in opremo. Na nemški strani je bil baje le eden ranjen. Z orožniške postaje Vransko, kamor so spravili mrtve partizane, pa so dva dni po borbi sporočali, da so »doslej od 19 ustreljenih partizanov našli samo 12 ter jih prepeljali v Celje, pet pa je bilo ujetih, med njimi ena partizanka«.¹¹²

Med borbo je policija hudo ranila Marijo Planinc iz Sv. Jeronima ter njeno petinpetdesetletno mater, ki je naslednji dan umrla. Obe sta med borbo preplašeni zbežali iz hiše, ki je bila pod nemškim ognjem, da bi se zatekli k sosedu.¹¹³

Podatki o številu padlih so po partizanskih navedbah oziroma po izjavah preživelih zelo različni. Štab II. grupe odredov je 23. novembra poročal: »... Ubitih je sicer 12 Nemcev, vendar mi pogrešamo še vedno 25 mož. Nemci pravijo, da so jih ubili deset, ujeli pa dvanajst živih. Od puško-mitraljezov je pet rešenih, eden je pogrešan, vendar Nemci do sedaj niso trdili, da bi ga našli...« Vsekakor drži število ujetih: pet. Koliko jih je padlo, pa ni mogoče ugotoviti. Na ohranjenih fotografijah ujetih partizanov, ki so jih Nemci sredi novembra zvezane vodili po celjskih ulicah, da bi jih izpostavili zasramovanju in mučenju, je cela vrsta borcev, ki so jih približno ob istem času polovili na Kozjanskem bodisi kot člane kozjanskega

bataljona ali pa tiste čete štajerskih borcev, ki jih je glavno poveljstvo poslalo sredi avgusta 1942 s Kočevskega prek Hrvaške na Kozjansko vzpostavljat IV. grupo odredov. Med ujetniki v Celju so razkazovali tudi Tončko Čeč-Rozo, sekretarko okrožnega komiteja KPS za Kozjansko, ki so jo bili ranjeno in izdano ujeli konec avgusta 1942.¹¹⁴

Iz borbe na Dobrovljah 7. novembra se je rešil tudi borec Veličkove čete Ernest Koželj-Bobek, a so ga naslednji dan pri Brodeh blizu Vranskega v spopadu ranili ter ga podobno kot one v Celju izpostavili v Trbovljah. Grozno izmučen je zatem med prevozom v Celje umrl.¹¹⁵

Imena padlih borcev na Dobrovljah ugotoviti je še toliko težje, ker se je z glavnino savinjskega bataljona ali posamič usmerilo proti Moravčam tudi večje število ranjencev. Te je deloma spremil Peter Stante-Skala na Dolenjsko in se je za njimi zgubila vsaka sled. Vse izjave pa soglašajo, da je bil med padlimi na Dobrovljah tudi bivši bataljonski komandant narodni heroj Janko Stariha.

Preživeli borci savinjskega bataljona so se večidel priključili Moravškemu bataljonu, iz tistega dela, ki se je prek Menine planine podal proti Koroškemu, pa je v drugi polovici novembra nastala prva koroška četa.

Po vrnitvi ranjenega komandanta Franca Rozmana-Staneta s Pohorja je štab II. grupe odredov razpravljal o boju 7. novembra, a o vzrokih neuspeha člani štaba niso soglašali. Stane in Skala sta menila, da je vzrok v tem, ker se bataljon po uspehih akcijah ni umaknil daleč stran z Dobrovelj in se tako vnaprej izognil usodnemu napadu, se pravi, da niso dovolj spretno manevrirali. Tomaž pa je nasprotno menil, da je neuspeh pripisati neodločnosti bataljona in pretiranemu strahu pred nemško silo, ker so čete zapuščale položaje že kmalu po začetku boja, po umiku bataljona pa so se deli ločili od njegove glavnine, skratka, da niso dovolj silovito udarili po sovražniku, da bi ga zavrtili.¹¹⁶

OPOMBE

¹ Podatki v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja (IZDG) in zgodovinskem arhivu CK ZKS v Ljubljani, arhivih Muzeja revolucije Celje (MRC) in Muzeja narodne osvoboditve Maribor (MNOM); izjave Sergeja Kraigherja, Albina Vipotnika, Lojzeta Ribiča, Mima Zupančič, Roze Tadina in drugih, IZDG; Lojze Požun, Revirska četa leta 1941, Prispevki za zgod. del. gibanja, Ljubljana, 1961, št. 1—2; Druga grupa odredov slov. partiz. čet, Celje, 1967; I. štajerski partizanski bataljon leta 1942, rokopis.

² Sergej Kraigher in Albin Vipotnik, izjavi v IZDG; Julka Čilenšek, ustni vir; zapisnik razširjene seje obč. odbora ZB Mozirje ter bivših partizanov in političnih delavcev, MRC; Franjo Fijavž, Delo KP in OF na področju OK KPS Celje od aprila 1941 do maja 1942, MRC.

³ Prav tam.

⁴ Poročilo rezervne policijske čete (por. rez. pol. č.) »Wien«, 21. 5. 1942, MRC.

⁵ Por. 3. čete I. štaj. bat. 2. 5.—17. 6. in I. štaj. bat. 23. 4.—3. 6. 1942, nemški prevod, IZDG; vojno por. št. 8 štaba II. grupe odredov, IZDG; por. gestapovske izpostave Celje 29. 5. 42, MRC; telef. depeša orožniške postaje (tel. dep. o. p.) Rečica ob Savinji 25. 5. 42, MRC; por. o. p. Gornji grad 25. 5. 42, MRC; tel. dep. o. p. Gornji grad 29. 5. 42, MRC; Albin Vipotnik, Ludvik Zupanc in Tone Kostanjšek, izjave, IZDG; Švabov dnevnik, nemški prevod, MNOM in prepis IZDG — Borec Franček Pintarič-Švaba, od oktobra v revirski četi štajerskega bataljona, čez zimo v

skupini Janka Škvarče-Modrasa na Gozdniku, od maja 1942 v I. četi (Robinovi), zatem v 3. četi (Majcenovi), od junija v 4. četi (Veličkovi), avgusta v 3. četi (Džekovi), je pisal dnevnik (navajam: Švabov dnevnik) od prihoda v partizane z manjšimi presledki do srede julija 1942. Njegovi zapiski o partizanskem življenju in borbah, ohranjeni le v nemškem prevodu, so zelo dragocen vir za zgodovino štajerskega partizanstva. Dne 23. 8. 42 ga je nemški zaupnik v Homcu zastupil z uspalnim praškom in predal rečiškim orožnikom. Ne da bi se ovedel, je med prevozom v Celje umrl. Več o njem: Stane Terčak, Partizan Franc Pintarič-Švaba in njegov dnevnik, zbornik Med Mrzlico in Dobrovljami, Celje, 1955.

⁶ Švabov dnevnik; Franc Polh, Pongrac Raček, Ludvik Zupanc, France Kralj, ustni viri; Franc Hribar-Savinjšek, Spomini, zbornik Med Mrzlico in Dobrovljami, Celje, 1955 (navajam: Hribar, Spomini).

⁷ Prav tam; pismo štaba I. štaj. bat. 19. 5. 42, nemški prevod.

⁸ Por. 2. in 3. čete I. štaj. bat. 2. 5.—9. 6. 42 oz. 2. 6.—17. 6. 42, nemška prevoda, IZDG; Albin Vipotnik in Ludvik Zupanc, ustna vira; Hribar, Spomini.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Lepak o streljanju talcev, IZDG.

¹¹ Švabov dnevnik.

¹² Prav tam; Hribar, Spomini; Albin Vipotnik, ustni vir.

¹³ Por. 1. in 3. čete ter štaba I. štaj. bat. 31. 5.—19. 6. in 2. 5.—17. 6. ter 4. 4.—17. 6. 42, nemški prevodi, IZDG; Švabov dnevnik; Hribar, Spomini; por. občine Motnik 19. 6. 42, IZDG.

¹⁴ Por. 1. čete in štaba I. štaj. bat. 31. 5.—19. 6. in 17. 6.—2. 7. 42, nemška prevoda, IZDG; por. 72. rez. pol. bat. 18. 6. 42, The National Archives of the United States, mikrokopija v IZDG (NA USA) in por. 72. rez. pol. bat. 4. 7. 42, IZDG; por. vermašaftskega bat. »Süd« 19. 6. 42, IZDG; Franc Polh, ustni vir.

¹⁵ Lepak o streljanju talcev, MRC.

¹⁶ Švabov dnevnik; Jože Gričar-Metod, Spomini, IZDG; Franc Zalaznik, Spomini na vojna leta, IZDG (Zalaznik, Spomini); Hribar, Spomini.

¹⁷ Por. 1. čete in štaba I. štaj. bat. (glej op. 14); Švabov dnevnik; por. obč. urada Moravče 19. in 23. 6. 42, IZDG; Hribar, Gričar in Zalaznik, Spomini.

¹⁸ Por. štaba I. štaj. bat. 17. 6.—2. 7. 42, nemški prevod, IZDG; por. obč. urada Moravče 19. in 23. 6. 42, IZDG; Hribar, Spomini.

¹⁹ Por. štaba I. štaj. bat. 17. 6.—2. 7. 42, nemški prevod, IZDG; Švabov dnevnik; Hribar in Zalaznik, Spomini; Franc Mazovec in Franc Polh, ustna vira; dnevnik 2. voda 5. čete vermašaft. bat. »Süd« na Sv. Planini nad Trbovljami, IZDG (vermašaftski dnevnik); por. o. p. Vransko 24. 6., MRC, in 72. rez. pol. bat. 4. 7. 42, IZDG.

²⁰ Por. o. p. Vransko 24. 6. 42, IZDG.

²¹ Švabov dnevnik; por. o. p. Gornji grad 24. 6. 42, IZDG; por. 2. čete I. štaj. bat. 9. 6.—4. 7. 42, nemški prevod, IZDG.

²² Švabov dnevnik; Hribar, Spomini.

²³ Dnevno povelje in naredba št. 8 štaba I. štaj. bat. 28. 6. 42, nemški prevod, IZDG; Švabov dnevnik; Zalaznik, Spomini; Franc Polh, ustni vir.

²⁴ Naredba št. 9 štaba I. štaj. bat. 28. 6. 42, nem. prevod, IZDG; dnevnik 4. čete I. štaj. bat. 29. 6.—14. 8. 42, ki ga je zaplenil policijski lovski odred 14. 8. 42 ob napadu na tabor 4. čete na področju Gozdnika nad Zabukovico in ga je komandant varnostne policije in var. službe na Sp. Štajerskem objavil v 2. številki zaupnega glasila »Material-Zusammenstellung über die Tätigkeit slowen. kommunistischer Banden in der Untstmk v Celju 1. 9. 42. Ohranjen je le v nemškem prevodu v MNOM in IZDG (navajam: dnevnik 4. čete); Hribar, Spomini; Lojze Ribič, Okrog trboveljskih revirjev, Spomini na partizanska leta/IV, Ljubljana, 1949 (Ribič, Okrog revirjev); Ribič in France Kralj, ustna vira.

²⁵ Lojze Ribič in Matija Podkoritnik, ustna vira.

²⁶ Ribič, Okrog revirjev in ustni vir; Lojze Lešnik, ustni vir.

²⁷ Prav tam; Lojze Požun, gradivo za topografsko obdelavo NOB v Rečici in Hudi jami, rokopis; por. štaba I. štaj. bat. (nedatiran) nemški prevod, IZDG; Švabov dnevnik; por. o. p. Laško-Rim. Toplice 3. 7. 42, MRC; Hribar, Spomini.

²⁸ Lojze Lešnik, Tončka Krivec, Nada Požun, Ivanka Vipotnik, ustni viri.

- ²⁹ Nedatirano por. štaba I. štaj. bat., nemški prevod, IZDG.
- ³⁰ Ribič, Okrog revirjev; Francka Unetič, ustni vir.
- ³¹ Ribič, Okrog revirjev in ustni vir; Zalaznik in Hribar, Spomini; Ludvik Zupanc, ustni vir.
- ³² Dnevnik 4. čete; Švabov dnevnik; Ludvik Zupanc in Pongrac Raček, ustna vira.
- ³³ Prav tam; por. o. p. Prebold 8. 7. 42, MRC; vermanski dnevnik; Ludvik Zupanc, Rdeče nebo nad Gozdnikom, Med Mrzlico in Dobrovljami; Pongrac Raček, ustni vir.
- ³⁴ Por. 72, rez. pol. bat. 10. 7. 42 in poveljnika redarstvene policije »Alpenland« (pov. red. pol. Alpid.) 11. 7. 42, NA USA; vermanski dnevnik; lepak o streljanju talcev, MRC.
- ³⁵ Dnevnik 4. čete; Švabov dnevnik; Ludvik Zupanc in Pongrac Raček, ustna vira.
- ³⁶ Prav tam; Hribar, Spomini; France Kralj, Lojze Šprogar in Dolfe Hohkraut, ustni viri; po izjavah preživelih Nande Koprivšek ni bil povezan z gestapom, ampak se je hotel zaradi razmer v enoti izmakniti in se skušal s škatlico le zavarovati pred gestapom.
- ³⁷ Dnevnik 4. čete; Švabov dnevnik; telef. dep. o. p. Vransko 10. 7. 42, MRC; por. o. p. Braslovče 11. 7. 42, MRC; glej tudi op. 34.
- ³⁸ Dnevnik 4. čete; Švabov dnevnik; por. o. p. Prebold 15. 7. 42, MRC.
- ³⁹ Dnevnik 4. čete; Švabov dnevnik; Hribar, Spomini; por. gestap. izpostave, orož. post. in orož. okrožja Trbovlje 15., 16. in 27. 7. 42, IZDG.
- ⁴⁰ Por. o. p. Hrastnik 21. 7. 42, IZDG.
- ⁴¹ Dnevnik 4. čete.
- ⁴² Prav tam; por. o. p. Žalec 18. 7. 42, MRC; dnevnik 4. čete navaja 21. 7.: »Dobili zvezo s štabom. Čez noč ostali v starem taboru v T. grabnu«, 22. 7.: »Se sešli s štabom. Zvečer se spet ločili«, 23. 7.: »Zaradi utrujenosti ostali v T. grabnu« in 24. 7.: »Prešli brez zaprek na drugo stran«. Po teh skromnih podatkih ni bilo mogoče ugotoviti, kje se je četa sestala s štabom in kod je hodila.
- ⁴³ Dnevnik 4. čete; Hribar, Spomini.
- ⁴⁴ Por. o. p. Laško—Rim. Toplice 26. 7. 42, MRC.
- ⁴⁵ Dnevnik 4. čete; por. gestap. izpostave in orož. okrožja Trbovlje ter o. p. Prebold 27. 7. 42, IZDG; Hribar, Spomini.
- ⁴⁶ Hribar, Spomini.
- ⁴⁷ Dnevnik 4. čete; telef. dep. o. p. Prebold 29. 7. 42, MRC; oskrbovalni akciji so izvedli pri Francu Lobnikarju in Mateju Zmrzaku v Mariji Reki.
- ⁴⁸ Dnevnik 4. čete; por. o. p. Celje 11. 8. 42, MRC; Drago Predan, V deželo je vdrl sovražnik in V borbo proti okupatorju, zbornik Liboje, 25-letnica »Svobode« 1929—1954, Ljubljana, 1954; Pongrac Raček in Ludvik Zupanc, ustna vira.
- ⁴⁹ Por. o. p. Laško—Rim. Toplice 3. 8. 42, MRC.
- ⁵⁰ Dnevnik 4. čete navaja 5. avgusta odhod Lojzeta Hafnerja-Velička in Francija Zmavca-Mrazkovega na poizvedovanje ter kurirjev na zvezo z bataljonskim štabom, 6. avgusta je ostala četa v taboru, 7. avgusta so se vrnili kurirji in z njimi Rado Zakonjšek-Cankar ter Ivan Ahac-Pankrac, zvečer pa sta odšla še Pongrac Raček-Matevž in Stefan Vasle-Maks k Rudiju Cilensku-Vrankarju po informacije, 8. avgusta se je četa oskrbela z živežem pri Tin. Ton. st. (?), v tabor pa sta se vrnila Matevž in Maks.
- Libojski rudnik premoga je bil last keramične tovarne. Blizu stare tovarne nasproti libojskemu kamnolomu so maja 1942 izkopal 50 metrov globok jašek, čigar ogrodje, bližnja separacija in drča so bili v celoti zgrajeni iz lesa.
- ⁵¹ Dnevnik 4. čete; por. o. p. Celje 11. 8. 42, MRC; Hribar, Spomini; Pongrac Raček, ustni vir.
- ⁵² Dnevnik 4. čete; telef. dep. o. p. Laško—Rim. Toplice in železniške postaje Celje 12. 8. 42, MRC.
- ⁵³ Dnevnik 4. čete.
- ⁵⁴ Glej op. 24.
- ⁵⁵ Por. o. p. Prebold 18. 8. 42, MRC.
- ⁵⁶ Vermanski dnevnik.

- ⁵⁷ Por. 4. čete 2. 9. 42, IZDG; Franc Godler-Blisk, Spomini iz NOB, IZDG (Godler, Spomini).
- ⁵⁸ Prav tam; por. o. p. Hrastnik 28. 8. 42, IZDG; Lojze Ribič, ustni vir; por. pov. red. pol. Alpld 29. 8. 42, IZDG.
- ⁵⁹ Por. 4. čete 2. 9. 42, IZDG; por. o. p. Laško—Rim. Toplice 31. 8. 42, MRC; Lojze Ribič, ustni vir.
- ⁶⁰ Por. I. bataljona savinjskega odreda 23. 9. 42, IZDG; por. pov. red. pol. Alpld 4. 9. 42, IZDG.
- ⁶¹ Por. 4. čete 2. 9. 42, IZDG; por. o. p. Laško—Rim. Toplice 1.—4. in 9. 9. 42, MRC; Lojze Ribič, ustni vir.
- ⁶² Por. o. p. Hrastnik 7. 9. 42 in orož. okrožja Trbovlje 19. 9. 42, IZDG; por. pov. red. pol. Alpld 9. 9. 42, IZDG; Lojze Ribič, ustni vir.
- ⁶³ Por. o. p. Laško—Rim. Toplice 9. 9. 42, IZDG; por. pov. red. pol. Alpld 4. in 6. 9. 42, IZDG.
- ⁶⁴ Por. pov. red. pol. Alpld 13. 9. 42, IZDG; poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Sp. Štajerskem (por. kdta vp in vs) Celje 14. 9. 42, NA USA.
- ⁶⁵ Por. pov. red. pol. 10. 9. 42, IZDG; telef. dep. in por. o. p. Prebold 12. 9. 42, MRC.
- ⁶⁶ Por. o. p. Vransko 14. 9. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 15. 9. 42, IZDG; tel. dep. in por. o. p. Laško—Rim. Toplice 16. in 17. 9. 42, MRC.
- ⁶⁷ Prav tam.
- ⁶⁸ Lojze Požun, Druga grupa odredov slov. part. čet, Celje, 1967; por. gestap. izpostave Celje za september 1942, IZDG; tel. dep. o. p. Gornji grad 6. 9. 42, IZDG; tel. dep. in por. o. p. Rečica ob Savinji 11. in 12. 9. 42, MRC; tel. dep. o. p. Gornji grad 11. 9. 42, MRC; por. o. p. Vransko 14. in 16. 9. 42, MRC.
- ⁶⁹ Jože Peskar-Fric, Preko Dolomitov na Štajersko, Ljubljana, 1963 (Peskar, Spomini); por. pov. red. pol. Alpld 15. 9. 42, IZDG.
- ⁷⁰ Por. štaba savinjskega bat. in savinjskega odreda 23. 9. 42, IZDG; tel. dep. vermanšaft, voda Braslovče 17. 9. 42 in por. o. p. Vransko 16. 9. 42, MRC.
- ⁷¹ Por. štaba savinj. bat. in savinj. odreda 23. 9. 42, IZDG; tel. dep. in por. o. p. Prebold 18. 9. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 15. 9. 42, IZDG.
- ⁷² Por. o. p. Prebold 18. 9. 42, MRC.
- ⁷³ Peskar in Godler, Spomini.
- ⁷⁴ Sergej Kraigher, Iz revolucionarnih revirjev je raslo partizanstvo na Štajerskem, Ljublj. dnevnik, 1951, št. 1; por. kdta vp in vs 14. 9. 42, NA USA; Peskar, Spomini; Lojze Ribič, Lojze Lešnik in Albin Vipotnik, ustni viri.
- ⁷⁵ Por. orož. okrožja Trbovlje 19. 10. 42, por. o. p. Hrastnik 14. 10. 42, IZDG.
- ⁷⁶ Por. kdta vp in vs 23. 9. 42, NA USA; por. istega 14. 10. 42, IZDG.
- ⁷⁷ Prav tam; por. o. p. Hrastnik 21. 9. 42, IZDG; Peskar, Spomini.
- ⁷⁸ Tel. dep. in por. o. p. Laško-Rim. Toplice 20. in 22. 9. 42, MRC; tel. dep. o. p. Trbovlje 22. 9. 42, IZDG.
- ⁷⁹ Por. o. p. Laško-Rim. Toplice 22. 9. 42, MRC.
- ⁸⁰ Por. o. p. Prebold 22. 9. 42, MRC.
- ⁸¹ Tel. dep. in por. o. p. Laško-Rim. Toplice 23. in 24. 9. 42, MRC.
- ⁸² Por. o. p., orož. okrožja in gestapovske izpostave Trbovlje 26. 9. 42, IZDG; Peskar, Spomini.
- ⁸³ Por. pov. red. pol. Alpld 2. 10. 42, IZDG.
- ⁸⁴ Tel. dep. in por. o. p. Zalec 26. 9. 42, MRC.
- ⁸⁵ Tel. dep. in por. o. p. Prebold 27. in 28. ter 31. 9. 42, MRC; Peskar, Spomini; Godler, Spomini.
- ⁸⁶ Peskar, Spomini; vpisna knjiga zapornikov Starega piskra v Celju, MRC; tel. dep. in por. o. p. Prebold 24. 10. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 26. 10. 42, IZDG.
- ⁸⁷ Peskar in Godler, Spomini.
- ⁸⁸ Por. o. p. Prebold 24. in 27. 10. 42, MRC.
- ⁸⁹ Peskar in Godler, Spomini.
- ⁹⁰ Por. pov. red. pol. Alpld 2. 10. 42, IZDG; por. direktorja rudnika Hrastnik 2. in 6. 10. 42, IZDG.

⁹¹ Telef. dep. in por. o. p. Žalec 4. in 5. 10. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 5. 10. 42, IZDG.

⁹² Tel. dep. in por. o. p. Celje 7. in 8. 10. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 10. in 13. 10. 42, IZDG; tel. dep. in por. o. p. Prebold 9. in 11. 10. 42, MRC; Peskar, Spomini.

⁹³ Tel. dep. in por. o. p. Laško-Rim. Toplice 13. 10. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 13. 10. 42, IZDG.

⁹⁴ Tel. dep. in por. o. p. Prebold 14. 10. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 16. 10. 42, IZDG.

⁹⁵ Tel. dep. in por. o. p. Prebold in Celje 15. 10. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 16. 10. 42, IZDG.

⁹⁶ Tel. dep. in por. o. p. Laško-Rim. Toplice 18., 19. in 21. 10. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 19. in 22. 10. 42, IZDG; por. kdta vp in vs 24. 10. 42, NA USA.

⁹⁷ Tel. dep. in por. o. p. Laško-Rim. Toplice 25. in 26. 10. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 26. 10. 42, IZDG.

⁹⁸ Tel. dep. in por. o. p. Prebold 28. 10. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 30. 10. 42, IZDG; Peskar, Spomini.

⁹⁹ Lojze Požun, Druga grupa odredov, Celje 1967.

¹⁰⁰ Jože Peskar-Fric, Borili so se z golimi rokami, Borec, 1958, št. 12 in Peskar, Spomini.

¹⁰¹ Prav tam; Robi Turnšek, ustni vir.

¹⁰² Glej op. 100; tel. dep. in por. o. p. Braslovče 29. 10. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 30. 10. 42, IZDG; por. kdta vp in vs 29. 10. 42, NA USA; Robi Turnšek, ustni vir.

¹⁰³ Por. o. p. Gornji grad 27. in 30. 10. 42, Rečica ob Savinji 29. 10. 42, Braslovče 29. 10. 42 in Vransko 30. 10. 42, MRC; por. kdta vp in vs 29. in 31. 10. 42, NA USA.

¹⁰⁴ Tel. dep. o. p. Vransko 30. in 31. 10. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 30. 10. 42, IZDG; por. kdta vp in vs 31. 10. 42, NA USA.

¹⁰⁵ Glej op. 100; por. o. p. Vransko 2. 11. 42, MRC; por. pov. red. pol. Alpld 2. in 6. 11. 42, IZDG; por. kdta vp in vs 2. in 20. 11. 42, NA USA; tel. dep. in por. o. p. Rečica ob Savinji 1. in 5. 11. 42, MRC.

¹⁰⁶ Glej op. 100; Robi Turnšek, izjava v MRC in Jeklena srca, Večer, 1954, št. 220; Godler, Spomini; Jože Planovšek, izjava v MRC; por. pov. red. pol. Alpld 6. 11. 42, IZDG. Nacisti so svoj povračilni ukrep — ustrelitev 97 talcev 4. novembra 1942 v Mariboru utemeljili na javno razobešenih lepakih: »Komunistične roparske in morilske tolpe so nadaljevale svoje roparske in morilske podvige na mirnih sonarodnjakih. Več oseb so zopet spravile na zverinski način ob življenje. Spodnještajersko prebivalstvo se skrajno zgraža nad temi neprestanimi zločini. Vendar so še vedno posamezni elementi, ki na razne načine bande podpirajo. Kdor pa banditom pomaga, je sokriv zločinov in je sam komunistični nasilni zločinec. Komunistični nasilni zločinci se bodo streljali tako dolgo, dokler ne bo zadnji bandit iztrebljen... Sorodniki ustreljenih so bili prijeti in njihovo imetje zaplenjeno...»

¹⁰⁷ Tel. dep. gestap. izpostave Celje 4. 11. 42, NA USA.

¹⁰⁸ Por. o. p. Gornji grad 6. 11. 42, MRC.

¹⁰⁹ Glej op. 100; Robi Turnšek in Jože Planovšek, izjavi v MRC; Viktor Šošter, ustni vir.

¹¹⁰ Por. pov. red. pol. Alpld 10. 11. 42, IZDG.

¹¹¹ Lojze Požun, Druga grupa odredov slov. part. čet, Celje, 1967 in Zadnji boj savinjskega bataljona II. grupe odredov na Dbbrovljah, Celje, 1970; Stane Terčak, Na Dobrovljah smreke cveto, Planinski vestnik, 1959, št. 12; Peskar in Godler, Spomini; Jože Planovšek in Ivana Krefel, izjavi v MRC.

¹¹² Por. pov. red. pol. Alpld 10. 11. 42, IZDG; tel. dep. in por. o. p. Vransko 9. 11. 42, MRC; seznam bojev orož. okrožja Celje 4. 1. 43, IZDG.

¹¹³ Por. o. p. Vransko 9. 11. 42, MRC.

¹¹⁴ Por. štaba II. grupe odredov 23. 11. 42, IZDG; lepak in fotografije v MRC.

¹¹⁵ Por. pov. red. pol. Alpld 10. 11. 42, IZDG; por. o. p. Vransko 8. in 9. 11. 42, MRC.

¹¹⁶ Peskar, Spomini; por. štaba II. grupe odredov.

Zusammenfassung

DIE PARTISANENKOMPANIE VON VELIČKO

Die Partisanenkompanie von Veličko entstand als die 4. Kompanie in Rahmen des I. Steirischen Bataillons Anfang Juni 1942 auf Dobrovlje. Unter der Führung des Kommandeurs Lojze Hafner-Veličko und des Politikommissars Franc Hribar-Savinšek nahm sie in einer Stärke von zehn bis zwanzig Partisanen zuerst zusammen mit der 2. Kompanie (von Mirko) und der 3. Kompanie (von Majcen) an Überfällen auf den Feind in Zgornja Savinjska dolina teil, später im Rahmen des Bataillons in Zasavje, seit Ende Juni aber selbständig auf ihrem Operationsbereich in den östlichen Teilen des Savinjabereichs und des Kohlenreviers. Aus dem Hinterland und den Stützpunkten auf dem bewaldeten Gebirgskamm Mrzlica—Gozdnik—Smohor—Malič tauchte sie plötzlich bald hier, bald dort auf und überfiel mit relativ geringen Verlusten den Feind vorwiegend aus dem Hinterhalt, sprengte die Eisenbahnstrecke zwischen Celje und Laško, bestrafte die Verräter und Kollaborateure, verschaffte sich Waffen, Kleider, Schuhwerk und Lebensmittel. Hinsichtlich der Verpflegung, Ausrüstung und Feindaufklärung stützte sie sich in Zusammenarbeit mit den Aktivisten auf dem Terrain auf zahlreiche Mitarbeiter, Unterstützer und Ortsausschüsse der Befreiungsfront. Als eine der erfolgreichsten Einheiten des I. Steirischen Bataillons steckte sie unter anderem am 6. Juli die Alpenhütten auf Mrzlica und unter dem Gozdnik in Brand und vereitelte dadurch eine ständige Stationierung der deutschen Truppen auf ihrem Gebiet. Mitte Juli vernichtete sie ein Auto mit Nazifunktionären auf der Straße Prebold—Trbovlje und am 10. August zerstörte sie sogar das Bergwerk Liboje. Trotz des argen Rückschlags Mitte August, als ihr die deutsche Polizei Waffen und Ausrüstung beschlagnahmte, organisierte sie sich bald wieder. Als die II. Gruppe der Abteilungen in der Steiermark eintraf, wurde sie in die 3. Kompanie des Savinja Bataillons umbenannt und mit der Mannschaft aus der Gruppe verstärkt. Am 20. September tötete sie einige deutsche Soldaten auf dem Kal ob Hrastnik und am 25. September vernichtete sie auf der Straße zwischen Hrastnik und Trbovlje mehrere Motorfahrzeuge. Ende Oktober schloß sie sich auf Dobrovlje dem Savinja Bataillon an und nahm an dessen überaus erfolgreichen Aktionen teil, so z. B. während des feindlichen Angriffs auf das Partisanenlager ob Vransko am 31. Oktober und am 6. November bei Sp. Kraše während des Angriffs auf einen deutschen Transport. Am nächsten Tag, dem 7. November, wurde das Savinja Bataillon und der Stab der II. Gruppe der Abteilungen von starken deutschen Einheiten umzingelt, wobei das Partisanenbataillon zerschlagen und auch die Kompanie von Veličko fast völlig vernichtet wurde. Sie hat nämlich den Durchbruch anderer Einheiten aus der deutschen Einkesselung gedeckt und verharrete in der Stellung bis den Kämpfern die Munition ausging. Die gefallenen und gefangenen Partisanen wurden von den Nazis Mitte November in Celje zur Schau ausgestellt.

Während des Winters 1942—1943 entstand aus den überlebenden und neuen Kämpfern auf dem Operationsbereich der ehemaligen Kompanie von Veličko eine neue Kompanie, die aber verraten und von der deutschen Polizei schon am 7. März 1943 bei Hribar in Igrišče unter der Mrzlica teilweise vernichtet wurde. Außer den Einheimischen und zwei Kämpfern fiel auch der Kommandeur Lojze Hafner-Veličko.

FEDOR GRADIŠNIK ml.

DOSEDANJI REGIONALNO-EKONOMSKI RAZVOJ TER MODEL MOŽNEGA IN VERJETNEGA DOLGOROČNEGA RAZVOJA CELJSKE OBČINE DO LETA 1986

1. UVODNA MISEL

Ugotovitve in razčlenitve stanja in gibanja strukture regionalno-ekonomskih dogajanj v prostoru celjske občine, še posebej pa vizija njegovega, z zasnovo dezagregiranega modela orisanega razvoja v prihodnosti, so bili osnovni nameni pisanja te študije. Pri tem pa se seveda samo po sebi vsiljuje vprašanje teoretične, še bolj pa praktične vrednosti takega dela, ki vsaj za osrednji integralni del prostora celjske regije predstavlja tako na področju razčlemb preteklih regionalno-ekonomskih dogodkov kot za zaokroženi oris prihodnjega razvoja tega prostora, poskus uvajanja sodobnih metod v prakso analiziranja, planiranja oziroma programiranja.

Kvalitativne spremembe v gospodarjenju, izvajanju reforme in najnovejših stabilizacijskih ukrepov, investicijska politika in politika zaposlovanja ter vrsta drugih, aktualnih vprašanj naših dni zahtevajo glede na obdobje, v katerem živimo, še posebej pa glede na čim hitrejši prihodnji razvoj naše dežele v terciarno civilizacijo, pravilna stališča in odgovore. To pa še posebej zato, ker so povojni razvoj in določeni kvalitativni rezultati in procesi med izvajanjem družbeno-gospodarske reforme ter sedanjega petletnega plana in stabilizacijskih ukrepov ustvarili splošne, v posameznih prostorih jugoslovanske samoupravne socialistične skupnosti pa še specifične pogoje za nadaljnji bodisi dolgoročni ali srednjeročni razvoj. Usmerjanje in razvijanje teh pogojev na srednjeročne ali dolgoročne efekte je mogoče le ob spoznanju in razčlenitvi dosežene razvojne stopnje, ob ugotovitvi vloge in rasti dejavnikov, relevantnih za oblikovanje in vitalnost teh pogojev v dotedanem regionalnem in ekonomskem razvoju nekega prostora, torej tudi prostora celjske občine. Skratka, z razčlembom preteklega regionalno-ekonomskega razvoja celjske občine izločene in spoznane pogoje moramo ocenjevati z vidika realitet sveta, jugoslovanskega in slovenskega prostora in posebej, presoditi, kaj le-ti pomenijo za prihodnji razvoj

Nekateri od tako spoznanih, izločenih in ocenjenih pogojev se za zdaj po-kažejo še kot bolj ali manj nesprejemljive determinante, drugi pa so že regionalne, demografske, ekonomske ali celo socialne realitete, ki jih je moč razvojno usmerjati, saj sta z razčlembami znana njihovo oblikovanje in smer rasti. Tako so torej znani in vitalno opredeljeni vsi subjektivni dejavniki, ki bi lahko spreminjali današnje razvojne stanje in ki bi bili sposobni obvladati probleme, kakršne bi še lahko navrgle eventualne silnice spontanega razvoja v prostoru.

Odkrivanje oblikovanja in rasti silnic ter subjektivnih dejavnikov, ki so pogojevali dosedanji regionalno-ekonomski razvoj v prostoru celjske občine, naj bi bil torej en del praktične vrednosti te študije. Drugi del, vsaj kar zadeva dosedanji razvoj, pa je v zbranih regionalno-ekonomskih podatkih, ki so tako na razpolago v dovoljnem časovnem in številčnem razponu na enem mestu, v enem delu.

Ostali deli te študije zadevajo snovanje prihodnjega razvoja. Poudarjam prihodnjega razvoja ali *razvoja v prihodnosti*, nikakor pa ne prihodnosti. Le-te namreč ni mogoče predvideti. Obstaja le *možen in verjeten razvoj v prihodnosti*, za katerega konstruiramo modele in hipoteze, ki jih med izvajanjem potem lahko dopolnjujemo, spreminjamo, ali celo opuščamo. Neovrgljivo dejstvo je, da je sporno snovati razvojne metode na ravni regijskih prostorov, še manj pa na ravni prostorov, definiranih z občinskimi mejami, kajti zanesljivost izračunanih parametrov pa že samih spremenljivk takega modela bi bila več kot dvomljiva. Toda kljub temu sem se zavestno lotil snovanja razvojnega modela za prostor celjske občine. Pred očmi sem namreč imel cilj, da vsaj nakažem razvojne kategorije in dejavnike ter da jih aproksimativno ovrednotim. Zato sem izpeljal poenostavljeni Harrod-Domarjev razvojni model, ki naj bi potrdil ali ovrgel analitično in empirično dognane razvojne silnice, prisotne v prostoru celjske občine.

In kaj je to model? Velike družbene spremembe postavljajo v središče pozornosti probleme gospodarskega razvoja. V taki situaciji se sama po sebi postavlja zahteva po novi tehniki, s katero bi se lotili teh novih problemov. To tehniko predstavljajo modeli. Čeprav družbeno potrebo po snovanju modelov čutimo šele zadnjih trideset let, pa imajo modeli svojega predhodnika že v Marxovi shemi reprodukcije (*»Kapital«, II. zvezek*). Po svoji vsebini so modeli poenostavljeni kazualni sistemi, po obliki pa so kompleks odnosov med skupinami spremenljivk. Razlikujemo matematične in ekonometrične modele. V obeh vrstah modelov sicer uporabljamo matematiko, vendar je narava povezave med spremenljivkami različna. Pri matematičnih modelih je ta povezava funkcionalna, pri ekonometričnih pa je stohastična. V vsakem primeru pa so modeli poenostavljene imitacije resničnosti.

V tej študiji uporabljeni model je matematični model, znan pod imenom *»Deterministični komparativno-statični ravnotežni model«*. Seveda je njegova zgraditev le primerjalni poskus, ki ob skoraj popolnem eliminiranju diferencialnih enačb v izračunu zaradi omejenosti števila eksogenih in endogenih spremenljivk opredeljuje eksaktnost njegove izpeljave in izsledkov. Zato ima ta, na tem področju prvi poskus z metodo matematičnega

modela predločenega prihodnjega možnega in verjetnega razvoja prostora celjske občine svojo vrednost le kot *orientacija* o učinkih, ki bi jih s svojim delovanjem povzročile kategorije in parametri zasnovanega razvojnega modela. Ker je obseg ekonomije na ravni občine pa verjetno tudi regije in celo Slovenije sporen, ker je premalo podatkov, da bi lahko formirali zaprti krog z zadostnim številom enačb, in ker smo uporabili poenostavljeno metodo za gradnjo modela, nismo mogli drugače opredeliti praktične vrednosti prikazanega modela. Jasno je torej, da izsledki v tej študiji prikazanega razvojnega modela ne morejo rabiti kot instrumenti plana, temveč kvečjemu le kot orientacijski pripomoček pristojnim dejavnikom pri postavljanju usmerjevalnih in razvojnih odločitev v dokumentih o srednjeročnih ali dolgoročnih razvojnih obdobjih.

Spoznanja v tej študiji so sicer kvantificirana s številkami, ki so ali rezultat dosedanjega ali pa verjetnega in možnega razvoja v prihodnjih šestnajstih letih. So pa v nekaterih primerih tudi izraz osebnih prepričanj in stališč do določenih razvojnih pojavov in tendenc, morda pa tudi rezultat verodostojnosti razpoložljivih podatkov in golih matematičnih izračunov. V vsakem primeru pa bodo ta, korigirana, podobna ali drugačna spoznanja dobila svojo resnično in verjetno kvantifikacijo z dognanjem možnosti za pospeševanje vitalnih, oziroma za blokiranje zaviralnih razvojnih dejavnikov, ki bi jih naj zapazili nosilci samoupravnih odločitev v občini.

2. CELJSKA REGIJA V SLOVENSKEM PROSTORU

Pojmovanja in definicije regij se med seboj razlikujejo, ko na določena območja, področja in prostore sploh gledamo z različnih aspektov. Pri tem je le eno jasno, namreč, da na regije ne moremo gledati samo s političnega ali administrativnega ali geografskega stališča. Temeljna definicija je torej v spoznanju, da so regije v bistvu prostori, v katerih se vzajemno prepletajo in delujejo določeni geografski, ekonomski in socialni dejavniki. Občine to niso, čeprav njihovih funkcij v formiranju regij in s tem regionalnega razvoja ne gre zanikati. Občine s svojimi samoupravnimi strukturami postajajo namreč organizatorji čim bolj kompleksnega družbenega in gospodarskega življenja v času in prostoru, v medobčinskem samoupravnem dogovarjanju pa postajajo še aktivni kreatorji nove kvalitete v demokratičnih postopkih koncipiranja, programiranja in planiranja. Večina občin v svojih sedanjih oblikah nima nekih pravih regionalnih komponent. So pa za pravo regionalno življenje tudi premajhna območja, razen tega pa sta pri večini slovenskih občin premalo prisotna funkcionalni in homogeni princip, ki konec koncev regije tudi opredeljujeta. Torej so regije, če gledamo na nje s stališča prostorske razmejitve, zelo dinamičen prostorski pojav, ki vsebuje organske komplekse dominantnih vplivov vodilnih naselij, mest, komplekse naravnih fenomenov in komplekse porazdelitve proizvodnih sil. Takšna dinamika vpliva na določanje teritorialnega obsega in meja regij, kajti le-te zadevajo na administrativne, nacionalne, zgodovinske in etnične probleme v danem nacionalnem, konkretno v slovenskem prostoru. Dinamiki medsebojnih prepletov in s tem porajajočim se

težavam pri opredeljevanju prostorov posameznih regij se pridružujejo še tako imenovana vplivna območja. Zlasti pomembna so vplivna območja vodilnega naselja v regiji in ostalih pomembnih aglomeracij. Pri tem gre zlasti za akcijske radije nakupov, za dnevno migracijo, za socialno-zdravstvene, kulturne in upravno-politične funkcije teh aglomeracij. Čeprav so regije relativno ekonomsko in socialno zaokrožene celote, pa njihova področja niso brez, včasih odločujočih, vplivov sosednjega območja, preko katerega so povezane v skupni slovenski regionalni prostor. Zato mora biti eden od pglavitnih kriterijev pri določanju področij regij ravno odrejanje ustreznega okvira za analiziranje stanja, postavljanje programskih osnov in končno za efektivno odločanje!

Prav zadnji pogoj, kriterij opredeljevanja regijskih prostorov, je vodil raziskovalce in raziskovalne institucije pri oblikovanju regionalne sheme Slovenije. Od teh sta znani in najpogosteje uporabljani Ilesičeva in Briški-Mrzlikarjeva regionalna shema Slovenije. Druga je v zadnjem času pri demografskih in regionalnih analizah dobila večjo veljavo. Razdelitev slovenskega prostora na 14 regij po tej metodi prikazuje karta na str. 67.

Ne gre zanikati, da Briški-Mrzlikarjeva regionalna shema Slovenije v okviru posamezne od 14 regij zajema za te predele specifične krajske, etnografske, geografske in tudi ekonomske značilnosti, pa tudi tradicijo poimenovanj teh predelov. Vendar so ti regijski prostori majhni in komaj lahko o njih govorimo kot o zaokroženih ekonomijah. S tega stališča bi nudila večjo zookroženost regijskih ekonomij Ilesičeva regionalna shema Slovenije. Po velikosti bi ves slovenski prostor komaj zadostoval za velikost na primer poprečne zahodnonemške, francoske ali italijanske regije.

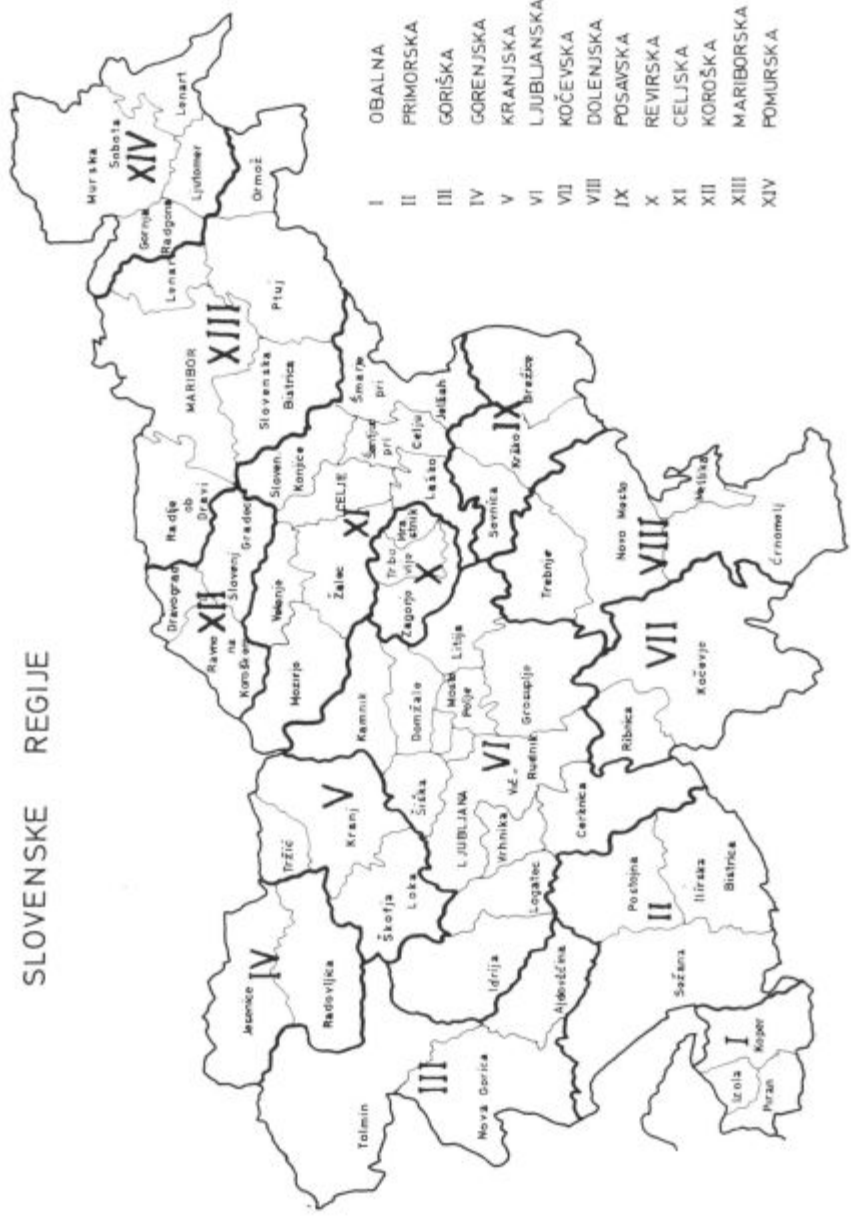
Relativna majhnost slovenskega naroda in z njim poseljenega prostora je vzrok majhnosti prostorov, ki se po svojstvenih značilnostih izločujejo iz nacionalnega prostora, iz nacionalne ekonomije. Mimo tega pa še državna meja odvzema slovenski nacionalni ekonomiji dele njenega poseljenega ozemlja.

Kriteriji ekonomske gravitacije, ki razvrščajo slovenske občine s členitvijo na štirinajst funkcijskih regij, sami po sebi opredeljujejo *razvojne, oziroma kritične cone slovenskega prostora*. Ekonomski odnosi v prostoru namreč silijo k regionalni polarizacijski rasti, kar daje osnovo za aplikacijo regionalnega polarizacijskega razvoja, ki z izborom alternative lokacij temelji na določenih točkah, ki jih imenujemo »pole razvoja rasti«^{*} družbeno-ekonomskega razvoja določenega prostora.

Demografska masa urbanih naselij s stopnjo gravitiranja suburbanih con k njihovemu urbanskemu jedru, medsebojna povezanost gravitacijskih središč, prisotnost tendenc k višji stopnji polistrukturalnosti, skladnost oblikovanja terciarizacije in mobilnosti prebivalstva so tisti odločujoči dejavniki, ki so v Sloveniji določili prostorsko razsežnost polarizacijskih con ter maso polariziranega prebivalstva v njih. S tega vidika bi kot *razvojne cone* lahko smatrali širša vplivna območja naslednjih aglomeracij z veliko pritezno močjo:*

* Podatek IER Ljubljana.

SLOVENSKE REGIJE

- I OBALNA
- II PRIMORSKA
- III GORIŠKA
- IV GORENJSKA
- V KRANJSKA
- VI LJUBLJANSKA
- VII KOČEVSKA
- VIII DOLENJSKA
- IX POSAVSKA
- X REVIRSKA
- XI CELJSKA
- XII KOROŠKA
- XIII MARIBORSKA
- XIV POMURSKA

- Ljubljana
- Maribor
- Celje
- obmorsko področje (Koper, Izola, Piran)
- revirji (Hrastnik, Trbovlje, Zagorje)
- Nova Gorica
- Ravne ali Slovenj Gradec.

Zunaj teh polarizacijskih razvojnih con ostajajo predeli z nižjo stopnjo splošne razvitosti proizvodjalnih sil, ki tudi v prihodnje spričo splošne tendence spreminjanja lokacijskih trendov ter že izoblikovanih ekonomskih in regionalnih struktur ne bodo imeli kaj prida lokacijskih pogojev. Taka področja definiramo kot *kritične cone*. Za njihov razvoj bodo v okviru regionalne strategije potrebni posebni ukrepi.

Prevzem z Briški-Mrzlikarjevo regionalno shemo Slovenije ugotovljenega prostora XI. regije, ki jo tvorijo prostori celjske, laške, mozirske, konjiške, šmarske, šentjurske, velenjske in žalske občine, je do ostalih alternativ prenašel tudi z obstojem petih subregij, ki so izraz geografskih, zgodovinskih, gospodarskih in socialnih posebnosti, ki imajo v vsakdanji rabi ozemeljskih poimenovanj že svojo tradicijo. Ta specifična območja celjske regije, njene subregije, so:

- a) savinjska
- b) šaleška
- c) celjska
- d) obsotelsko-kozjanska
- e) predpohorska.

Ker so te subregije, razen kozjanskega področja, z nebistvenimi modifikacijami dejansko prostori že prej naštetih osmih občin, ki po Briški-Mrzlikarjevi regionalni shemi Slovenije tvorijo celjsko regijo, je za nadaljnja raziskovanja pojavov in dogodkov v tem prostoru tako opredeljeni prostor celjske regije precej zaokrožena celota, ki ima več ali manj vse tiste značilnosti, našete v uvodu tega poglavja, ki regije opredeljujejo.

Če torej na subregije gledamo iz zornega kota prikaza teritorialne distribucije prostorov določenih občin, potem tudi takšno gledanje oblikuje delovni prijem z izhodiščem obravnavanja prostorov osmih občin, ki tako analitično sestavljajo prostor celjske regije z vsemi skupnimi ekonomskimi in neekonomskimi značilnostmi, različnimi od sosednjih prostorov.

Za ljubljansko in mariborsko je celjska regija tako po površini kot po številu prebivalstva tretja slovenska regija. Njen prostor loči na severu od prostora mariborske regije masiv Pohorja, na skrajnem zahodu meji v Savinjskih planinah in na zadnjih obronkih Karavank na Avstrijo, nato poteka njena meja z ljubljansko regijo od Savinjskega sedla po vrhovih vzhodnih Savinjskih Alp — Solčavskih planin v vzhodni del Posavskega hribovja. Tod pod Trojanami meji v Mrzliškem pogorju na revirsko regijo, od tod pa teče njena meja s posavsko regijo po obronkih Posavskega hribovja prav do Sotle, kjer meji na sosednjo republiko Hrvaško.

Geografsko predstavlja celjska regija, oziroma njeno ozemlje razvojno enoto, sestoječo iz savinjskega predela, rogaškega podolja in posavskega hribovja. Ta razvojna enota se potem končuje v sosednjem hrvaškem Zagorju. Geološki in tektonski pasovi se vlečejo skozi vse to področje do Ljubljanske kotline in Savinjskih Alp, pa tudi intenzivno mlado gubanje, ki je visoko vzbočilo in stisnilo še miocenske usedline, je značilno za ta predel.

Kulturno geografska slika tega predela kaže, da ima v rogaškem podolju subpanonski značaj le Sotelsko, medtem ko kaže večina Posavskega hribovja ter savinjski predel že osrednjeslovenske značilnosti. Podnebje je raznoliko in kaže le v Sotelskem delu panonske vplive, medtem ko le-ti v savinjskem predelu že popolnoma izginjajo.

Jedro celjske regije tvori Celjska kotlina, na katero se naslanjajo Gornja Savinjska, Šaleška in Dravinjska dolina. Vzhodno nadaljevanje Celjske kotline tvori rogaško podolje ali Sotelsko, svet med Ljubljansko in Krško kotlino pa do Celjske kotline in Zgornjega Sotelskega je znan pod imenom Posavsko hribovje z Mrzlico, z dolino ob Spodnji Savinji, s Kozjanskim in z dolino ob srednji Sotli.

Geografska značilnost celjske regije je njena osrednja lega v slovenskem prostoru, ki pogojuje večje prometne prednosti. Prometna pomembnost tega ozemlja je bila že v starejših zgodovinskih obdobjih podana z »jantarsko cesto«, še pozneje pa z rimskimi cestami, ki so povezovala Padsko nižino s Panonijo in so imele ravno v središču sedanje celjske regije svoja najvažnejša križišča in odcepe. V zadnjem zgodovinskem obdobju je to ozemlje še pridobilo na svoji prometni veljavi, saj se preko njega vrši komunikacija med južnim in severnim delom Slovenije z navezavo proti severovzhodni, severni in zahodni Evropi ter teh pokrajin z ostalo Jugoslavijo, Balkanom in naprej z Orientom. Po razpadu avstroogrške monarhije je glavno komunikacijsko vlogo med evropskimi deželami in Balkanom ter Orientom sicer prevzela ljubljanska regija, in to zlasti proti zahodu, vendar s tem celjska regija ni prav nič izgubila na svoji prometni veljavi, ki tako ostaja kot ena izmed njenih pomembnejših komparativnih prednosti. Celjska regija je torej v nekem smislu slovensko in deloma tudi jugoslovansko distributivno prometno ozemlje!

Na celjsko regijo odpade 11,7 % vsega slovenskega ozemlja znotraj jugoslovanskih meja in 12,7 % vsega prebivalstva Slovenije. Prebivalstvo celjske regije živi v 827 naseljih, od katerih je 20 mestnih, zajetih po novi urbani razvrstitvi v sedmih mestih in kar 82 % vseh naselij šteje le 50 do 300 prebivalcev. Mestno prebivalstvo zajema ca. 27,0 % vsega regijskega prebivalstva, kar je ca. 30 % pod republiškim poprečkom urbanizacije. Relativno slabo razvita urbanizacija v zadnjih štirih letih pa še stagnira v rasti.

Osrednja lega celjske regije v slovenskem prostoru, ki ima kot vmesni prometni člen med srednjo in zahodno Evropo, Jadranom in Orientom že tako dominantni položaj, v njej lega Celjske kotline ob veliki alpski poti, ji je pripomogla že zelo zgodaj do železnice, mestu Celju pa do križiščne prometne lege in znatne urbane rasti, je ena njenih glavnih komparativnih

prednosti. In prav temu dejstvu je treba največ pripisati, da je industrializacija doživljala najintenzivnejši razvoj prav v Celjski kotlini, drugod v regiji pa je razporejena na široko in neenakomerno, le v zadnjem desetletnem obdobju je vidna nova koncentracija v Šaleški dolini. Takšni lokaciji industrije je treba pripisati tudi močno dnevno migracijsko gibanje prebivalstva regije. V narodnem dohodku regije je industrija udeležena s 47,6 %. Najbolj kmetijska pa sta v celjski regiji še vedno vzhod in zahod.

Že bežen pregled in analiza karakterističnih kazalnikov za prostore celjske regije kažeta na precejšnjo razliko v razponih med najvišjo in najnižjo vrednostjo kazalnikov. Zlasti je opazna širina teh razponov pri tistih kazalnikih, ki sami ali v zvezi z drugimi ilustrirajo razvitost. Pri teh kazalnikih so razponi v absolutnih naturalnih količinah in odstotkih znotraj njih taki:

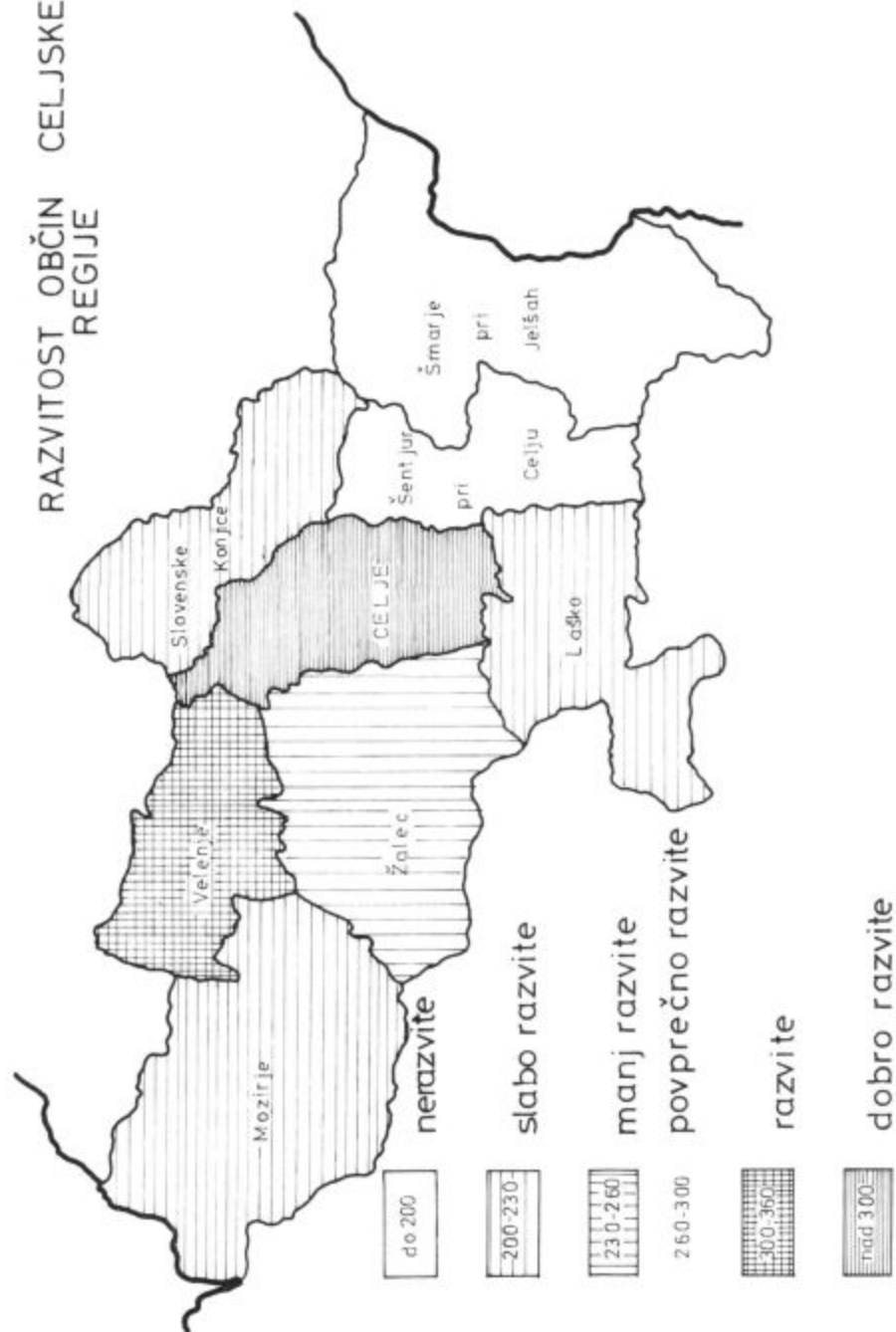
Kazalnik	Razpon		Intervalna razlika v naturalni količini	Odstotek intervala
	najnižji	najvišji		
Odstotek kmečkega prebivalstva v številu vsega prebivalstva	9,1	52,9	43,8	481,3 %
Nardni dohodek na prebivalca v 10 ² din	31,50	124,44	92,94	395,0 %
Vrednost osnovnih sredstev na prebivalca v din	2.145	27.277	25.132	1171,6 %
Dohodki proračuna na prebivalca v din	207	414	207	100,0 %
Promet v trgovini na drobno na prebivalca v din	1.188	6.487	5.299	446,0 %

Med posameznimi prostori celjske regije obstaja torej pomembna polarizacija, ki izvira iz stanja splošne razvitosti teh prostorov, pri čemer je temeljna ugotovitev, da obstaja med prostori občin celjske regije 12 % višje razmerje razvitosti, kot pa je med slovenskimi regijami, saj znaša med prostorom šentjurske, ki je najmanj razvit, in med najrazvitejšim, to je med prostorom celjske občine, kar 3,66!

V Sloveniji je bilo v zadnjem času izoblikovanih več metod za merjenje splošne razvitosti določenega prostora. Tu uporabljamo metodo ZNG Celje (obrazložitev je podana v študiji »Regionalno-ekonomski trendi v prostoru celjske občine« ZNG — Celje 1970). Ta metoda nudi tudi možnost skupinskega opredeljevanja prostorov celjske regije po stopnjah razvitosti, ki je takale:

- a) nerazvite občine: Šentjur, Šmarje
- b) slabo razvite občine: Mozirje, Laško, Konjice
- c) manj razvite občine: Zalec
- d) poprečno razvite občine: — —
- e) razvite občine: Velenje
- f) dobro razvite občine: Celje

RAZVITOST OBČIN CELJSKE REGIJE

Naglasiti pa je treba, da je dejansko razvitost treba opredeliti s kakršno koli metodo le na določeni prostor, kajti večji aglomeracijski centri s svojo koncentracijo največkrat zabrišejo dejansko stanje razvitosti vsaj svojega gravitacijskega območja. Zato na primer ne gre soditi razvitosti Kozjanskega po razvitosti na primer šmarske občine!

Prav tako pa seveda ne po razvitosti katerekoli druge občine od šestih, na ozemlju katerih se Kozjansko nahaja. Zato bo treba po naseljih določiti mejo Kozjanskega znotraj šestih občin ter njegovo stopnjo meriti s specifično metodo. Stopnja razvitosti katerekoli občine je torej le popreček, kateremu bolj ali manj dajejo ton večje aglomeracije!

Stopnjevanje razvitosti določenih manj razvitih predelov se med drugim rešuje tudi z dnevno delovno migracijo, seveda če med razvitimi in nerazvitimi predeli ni večjih potovalnih razdalj, ki so v odvisnosti od komunikacijskih sredstev. V celjski regiji absorbirajo družbeno-gospodarske dejavnosti celjske kotline delovno silo vzhodnega predela regije, velenjsko področje pa del prebivalstva Šaleške doline ter del prebivalstva Gornje Savinjske doline, katere predel med Mozirjem, Ljubnim in Gornjim gradom je še pod vplivom zaposlovalnih središč ljubljanske regije. Podobni, toda precej manjši zaposlitveni središči sta še Konjice in Laško.

Petra in nehomogena prostorska osredotočenost vseh vrst dejavnosti, zlasti gospodarskih, povzroča v regiji neenakomerno razporeditev gospodarskih resursov, s tem pa tudi gostoto delovnih mest. To pa za enovit gospodarski razvoj ni spodbudno, saj le večja naselja lahko nudijo ugodnejše pogoje razvoja neagrarnih dejavnosti. Zato je za celjsko regijo značilno, da obstaja le ena močna urbana aglomeracija s sorazmerno veliko osredotočenostjo delovnih mest. To je Celje, medtem ko je druga, Velenje, v fazi intenzivnega nastajanja. Obstaja pa v vsaki občini celjske regije vsaj po eno večje naselje, ki je običajno občinsko središče in predstavlja največkrat hkrati tudi največjo koncentracijo delovnih mest v občini. To so Žalec, Šentjur in Laško, medtem ko glede tega Nazarje in Rogaška Slatina že konkurirata Mozirju oziroma Šmarju. Vendar obstajajo mimo teh še naselja s pomembnejšo koncentracijo delovnih mest, zlasti v industriji. Te koncentracije so nastale na naravno pogojenih lokacijah (Liboje, Zabukovica, Zreče, Vitanje, Šoštanj, Rimske Toplice, Štore itd.), ali pa na lokacijah, ki so bile ali koncesije bivših družbenih sistemov, ali pa so bile pri nastanku vezane na razpoložljivo ceneno delovno silo (Prebold, Polzela itd.) ter so se po zakonu vztrajnosti razvijale dalje tudi v novem sistemu ne glede na ekonomsko kakovost lokacije v novih razmerah.

Vseh osem občinskih prostorov celjske regije, ki so razvrščeni v pet, od šestih skupin po možni razvitosti, lahko delimo v dve temeljni razvojni skupini, in sicer v:

a) nedovoljno razvite občine: Mozirje, Laško, Konjice, Šentjur, Šmarje,

b) razvitejše občine: Celje, Velenje, Žalec.

Ti dve temeljni skupini zajemata takšen del površine in prebivalstva regije:

Skupina občin	Delež v površini celjske regije		Delež v skupnem prebival. regije		Razlika v deležih
	km ²	%	štev.	%	
Nedovoljno razvite občine	1620	68,1	100349	45,5	- 22,6
Razvitejše občine	760	31,9	119505	54,5	+ 22,6
Skupaj celjska regija	2380	100,0	219349	100,0	0

Iz pregleda je razvidno, da številčno najmanjša skupina občin, ki pa so najbolj razvite, zavzema najmanjši del skupne površine, to je slabo tretjino, toda največji delež prebivalstva, to je dobro polovico vsega regijskega prebivalstva. To je prostor, ki je najgosteje naseljen, urbaniziran, z največjim številom delovnih mest ter selitveno aktiven, prostor, kjer se ustvarja 73 % družbenega proizvoda regije. Druga skupina občin, ki so nedovoljno razvite, vendar jih je skoraj enkrat več in zavzemajo nad dve tretjini regijske površine, pa ima skoraj za tretjino manj prebivalstva kot prejšnja skupina. V tem konfiguralno zelo razgibanem prostoru z majhno gostoto prebivalstva in s slabo razvito urbanizacijo, kjer v nekaterih občinskih prostorih prevladuje kmečko prebivalstvo in se ustvarja 27 % družbenega proizvoda regije, je izseljevanje močnejše od priseljevanja.

Obraunavani kriteriji ekonomske gravitacije, povezanost med stopnjo razvitosti proizvodjalnih sil in gospodarsko strukturo regijskega postora, kažejo na močno tendenco polarizacijske rasti, ki opredeljuje razvojne in kritične cone regije. Le-te se oblikujejo tako, da se okrog določenega jedra, ki ga tvorijo prostori razvitejših občin, razvrščajo občine z nižjimi rangi od onih v prej ugotovljenem prostoru. V okviru jedra, ki ga v regiji tvorijo prostori razvitejših občin, so aglomeracijske točke z veliko geografsko in ekonomsko privlačno močjo, ki jih imenujemo pole razvoja in rasti družbeno-ekonomskega razvoja. Tako je v razvojni coni celjske regije, ki zajema prostore celjske, velenjske in žalske občine, potencialni pol razvoja Celje, ki se mu v zadnjem času že skoraj v enaki funkciji, sedaj še kot pól razvoja, približuje Velenje. Obstoječa koncentracija gospodarskih in prostorskih struktur celjske regije daje kompleksu zunaj razvojne cone, ki ga lahko imenujemo kompleks kritičnih con celjske regije (šentjurska, šmarska, mozirska, laška in konjiška občina), obeležje prostora, ki zaradi splošne tendence k spreminjanju lokacijskih trendov v že prisotnih ekonomskih in regionalnih strukturah nimajo in tudi v prihodnje ne bi mogli imeti ugodnih lokacijskih pogojev, če ne bi zanje v okviru regionalno-razvojne strategije nakazovali posebnih rešitev. Objekti, ki bi jim kazalo v takšni strategiji posvetiti vso pozornost, so aglomeracije v posameznih kritičnih conah znotraj kompleksa kritičnih con celjske regije, ki jih imenujemo razvojna težišča. Le-ta pa so prisotna tudi v manj urbaniziranih področjih razvojne cone.

Polarizacijske silnice, silnice polov rasti in razvoja, so tako oblikovale dosednji model regionalnega razvoja celjske regije:

Prikazani model dosedanjega regionalnega razvoja celjske regije ima vse tiste in podobne značilnosti, ki opredeljujejo tudi model dosedanjega regionalnega razvoja Slovenije, in te so:

Izgradnja Južne železnice in potem še rogaške, velenjske in konjiške proge ter na njo vezana prva industrializacija sta razvijali tista naselja, ki so jih te proge povezovala med seboj, s Slovenijo in s svetom.

Ekstenzivna industrializacija zadnjih dveh decenijev je začeto socialno-ekonomsko preslojevanje še pospešila, toda zajela je le bližnja agrarna zaledja razvitih in razvijajočih se industrijskih aglomeracij, medtem ko so ostala oddaljenejša agrarna, prometno manj dostopna področja regije ekonomsko zaostajala.

3. SPLOŠNE DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI PROSTORA CELJSKE OBČINE IN NJEGOV REGIONALNI RAZVOJ

a) Splošni demografski razvoj

Mimo Šaleške doline obsega pretežni del razvojne cone celjske regije Celjska kotlina, katere vzhodni del zavzema prostor celjske občine. Le-ta je šele leta 1958 dobil svojo sedanjo mejno zaokroženo celoto, ki je le proti zahodu prisiljeno prekinjena z občinsko mejo v Levcu. Večina površin celjske občine leži v dolinskem dnu sotočja Savinje, Hudinje in Voglajne, delno pa se vzpenjajo po pobočjih na prehodu dolinskega dna v obrobna gričevja zlasti na severu. Če velja v slovenskem prostoru za celjsko regijo vzdevek prometno-distributivne regije, potem znotraj nje velja ta vzdevek še bolj prostoru celjske občine in seveda tudi njenemu glavnemu naselju mestu Celju, ki leži ob sotočju rek v železniškem ter cestnem povezovalnem križu.

Ozemlje celjske občine meri 22.948 ha, kar je 1,13 % slovenskega ozemlja, oziroma 9,63 % ozemlja celjske regije in je po registru štelo leta 1970 59.147 prebivalcev, kar je tedaj bilo 3,42 % prebivalstva Slovenije. Leta 1971 pa je celjska občina štela ob popisu prebivalstva 57. 829 oseb, od katerih je bilo 1.613 na delu v inozemstvu.*

Tako je prebivalstvo celjske občine po najnovejših podatkih zajemalo 26,3 % regijskega prebivalstva in je bilo razvrščeno po petih urbanih območjih ter v neurbaniziranih naseljih tako, da je zajemalo skupno 126 naselij ob poprečni gostoti 259 prebiv./km².

Gostota naseljenosti pa zelo niha, saj je v starem delu mesta Celja dosegla že nad 200 preb./ha, v soseski Kersnikove ulice celo okoli 240 preb./ha, dočim so celo na ureditvenem območju mesta Celja predeli zunaj sosesk, kjer znaša gostota komaj 5,2 preb./ha, v južnih in severnih predelih občine pa so posamezna naselja s še precej manjšo gostoto.

* Prvi podatki popisa prebivalstva in stanovanj 31. III. 1971. — Statistično gradivo št. 2/71. Zavod SRS za statistiko.

V določenem pogledu je aritmetična gostota tudi kazalnik razvitosti obravnavanega prostora. Po Morgenu* bi prostor celjske občine z doseženo gostoto 259 preb./km² sodil med »prostore z razvito industrializacijo.«

Gostota prebivalstva je seveda le en način prikazovanja prostorske koncentracije prebivalstva. Drug način je prikaz s porazdelitvijo prebivalstva po karakterističnih skupinah naselij po velikosti. Te skupine so:

1. mala z do 300 prebivalcev
2. srednja od 300 do 1000 prebivalcev
3. večja od 1000 do 1500 prebivalcev
4. velika z nad 1500 prebivalcev

Porazdelitev prebivalstva celjske občine po prikazanih štirih velikostnih skupinah nudi s primerjavo z regijskimi razmerami takšno sliko:

Skupina naselij	Naselja		Prebivalstvo		Celjska regija	
	število	%	število	%	štev. %	preb. %
1. Mala do 300	100	79,3	11.014	19,0	81,7	45,1
2. Srednja od 300—1000	22	17,6	10.710	18,5	15,7	29,8
3. Večja od 1000—1500	1	0,8	1.392	2,5	1,3	6,1
4. Velika nad 1500	3	2,3	34.713	60,0	1,3	19,0
Skupaj celjska občina	126	100,0	57.829	100,0	100,0	100,0

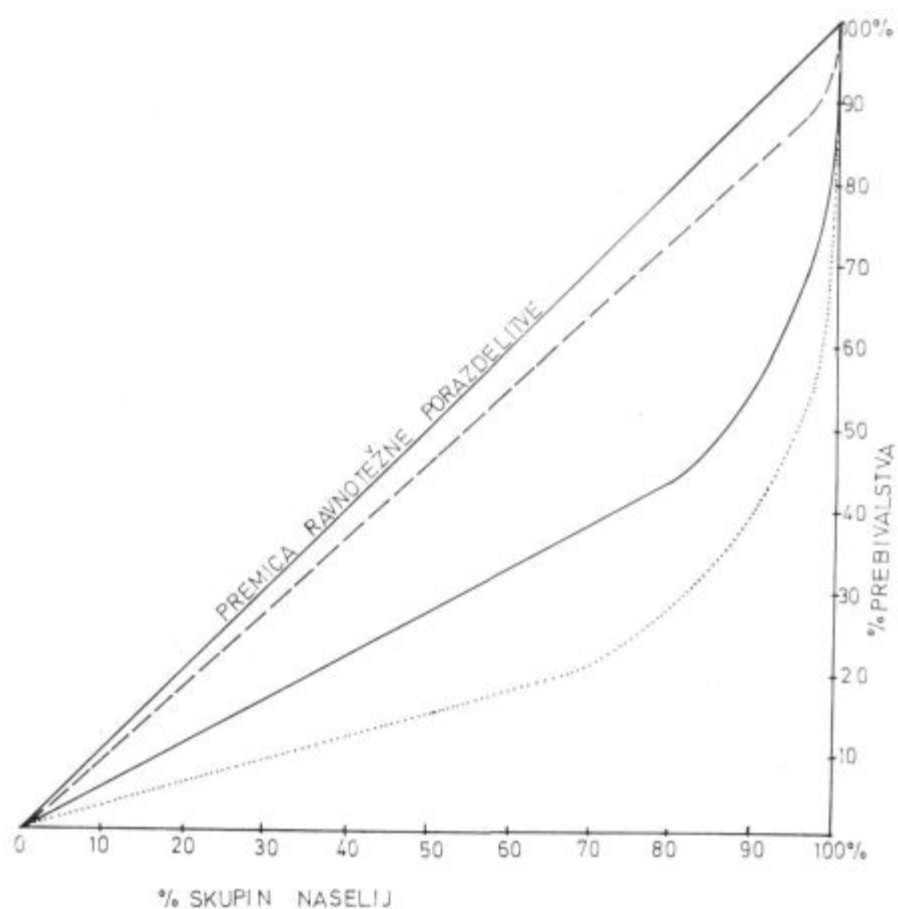
Medtem ko v celjski regiji prebiva največ prebivalcev, in to 45,1 %, v majhnih naseljih, pa živi v celjski občini kar 60 % prebivalcev v velikih naseljih, čeprav le-ta zajemajo le 2,3 % vseh naselij v občini.

Porazdelitev in koncentracijo prebivalstva je moč prikazati tudi grafično s pomočjo tako imenovane LORENZ-ove KRIVULJE. V ta namen je treba procentne deleže skupin naselij in ustrezne procentne deleže prebivalstva vnesti kot vrste vsote v koordinatni sistem. Čim bolj se prebivalstvo koncentrira v posameznih naseljih, toliko bolj se krivulja izločuje in oddaljuje od tako imenovane »premice ravnotežnostne porazdelitve«, ki tvori 45-stopinjsko diagonalo sistema. Le-ta bi bila enaka s krivuljo, če bi bila porazdelitev popolna, to je, če bi vsem procentnim deležem skupin naselij ustrezali enaki procentni deleži prebivalstva.

Prikazana Lorenzova krivulja prikazuje porazdelitev in koncentracijo prebivalstva celjske občine, kjer je dosežena največja, in šentjurske, kjer je dosežena najmanjša prostorska koncentracija prebivalstva v celjski regiji in še za primerjavo porazdelitev in koncentracija prebivalstva v sami celjski regiji. (glej diagram na str. 76!)

* H. Morgen: Bevölkerungsdichte und Bildungseinrichtungen — Ak. f. Raumforschung, Hannover 1969.

LORENZOVA KRIVULJA PORAZDELITVE IN KONCENTRACIJE PREBIVALSTVA CELJSKE REGIJE

- OBČINA ŠENTJUR
- CELJSKA REGIJA
- ..... OBČINA CELJE

Temeljno gibanje prebivalstva prostora celjske občine kaže že od prvih popisov določene oscilacije in je bilo od leta 1869 pa do popisa leta 1971 tako:*

Leto	Število
1869	21.540
1900	27.847
1931	34.916
1953	44.539
1961	50.308
1971	57.829

Seveda pa oscilacije temeljne dinamike prebivalstva prostora celjske občine pridobijo svojo značilnost šele s primerjavo dinamike prebivalstva v istih obdobjih v drugih prostorih, to je v Sloveniji in v celjski regiji, in to zlasti iz zornega kota kontigentov povečanja v posameznih obdobjih med popisi.

Po posameznih letih, ko je bilo izvršeno štetje prebivalstva v Sloveniji, v krajih celjske regije in v celjski občini, je tod prebivalo:

Območje	1869	1900	1931	1961	1971
Slovenija	1.118.862	1.264.203	1.384.652	1.591.523	1.725.088
Celjska regija	151.217	163.154	174.358	203.561	220.586
Celjska občina	21.540	27.847	34.916	50.508	57.829

Med temi leti štetij prebivalstva so ta območja izkazovala takšne kontingente prirastov prebivalstva:

Območje	1869—1900		1900—1931		1931—1961		1961—1971		1869—1971	
	Pove- čanje	In- deks	Pove- čanje	In- deks	Pove- čanje	In- deks	Pove- čanje	In- deks	Pove- čanje	In- deks
Slovenija	145.341	113,1	120.449	109,5	206.871	114,7	133.565	108,3	606.226	154,1
Celjska regija	18.883	107,8	11.204	106,7	29.203	116,7	1.705	108,3	69.315	145,7
Celjska občina	6.307	129,3	7.069	125,4	15.392	144,1	7.521	114,9	36.289	268,4

Analiza kontigentov prirasta prebivalstva med opazovanimi obdobji, seveda gledano z ravni dinamike rasti prebivalstva Slovenije, pove, da so predeli, ki so izkazovali višek števila prebivalstva v letu 1961, prav tisti, v katerih je prebivalstvo tudi ves čas opazovanega obdobja nepretrgoma naraščalo. V onih, v katerih je bil višek v letu 1869, na primer v šmarnski občini, pa je prebivalstvo običajno kontinuirano opadalo. Ta dva razvojna populacijska tipa pomenita ekstremno situacijo glede na gospodarsko os-

* Závod SRS za statistiko: Podatki po občinah.

no. V prvih se je uveljavljalo priseljevanje, ali je le-to bilo vsaj močnejše od izseljevanja, v drugih pa je prevladovalo izseljevanje, družbeno-ekonomsko pogojeno s slabšim industrijskim razvojem ter s tem z nizko stopnjo dezagrarizacije in s pomanjkanjem delovnih mest v terciarnih in kvartarnih dejavnostih.

Ta ugotovitev velja tudi za dinamiko rasti prebivalstva celjske občine, ki sta ji dali izgradnja Južne železnice in porajajoča se industrija sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja do tedaj neznani zagon. Tako kot v Sloveniji je drugo tridesetletno obdobje tudi v celjski občini umirilo hitro rast prebivalstva, da bi v tretjem tridesetletnem obdobju že prehitelo tempo rasti iz prvega. V tem obdobju prehiteli rast prebivalstva tudi v regiji tempo rasti Slovenije, v občini pa je celo dvakrat višji od republiškega! Priseljevanje in dnevna delovna migracija sta v teh obdobjih rasti industrije tudi v celjski občini, enako kot v tistih predelih Slovenije, kjer so se odvijali enaki ali podobni ekonomski procesi, ustvarila možnost za tako stopnjo rasti, da je dosegla svojo drugo tridesetletno kulminacijo okoli leta 1961!

Osnovna značilnost naravnega in mehanskega gibanja prebivalstva prostora celjske občine je skoraj petnajst let nazaj

- v nihanju števila rojstev,
- v povečanju umrljivosti,
- v zmanjšanju stopnje prirasta in
- v slabljenju priselivitvene komponente mehanskega gibanja prebivalstva občine.

Iz prej prikazanih gibanj prirasta prebivalstva prostora celjske občine je kratek oris te osnovne značilnosti tak:

1. V letu 1961 se je v prostoru celjske občine rodilo 923 otrok in je na 1.000 prebivalcev prišlo 18,3, v Sloveniji 18,2, v celjski regiji pa 19,9 novorojenčkov. Do leta 1967 se je število novorojenčkov v prostoru celjske občine spreminjalo, doseglo je največje število leta 1965, in sicer 1.027, potem pa je začelo rapidno padati tako, da je doseglo leta 1969 število 857, kar je takrat bilo na 1000 prebivalcev 14,6 novorojenčkov, medtem ko jih je prišlo istega leta v Sloveniji 16,4 in v celjski regiji 15,6 novorojenčkov na enako število prebivalcev. Nižanje števila rojstev v celjski občini je bilo izkazano tudi v letu 1970, ko se je rodilo le 850 otrok, kar je bilo le 14,2 na 1000 prebivalcev občinskega prostora tistega leta.

2. V letu 1961 je v občini umrlo 384 ali 7,7 oseb na 1000 prebivalcev. V Sloveniji je takrat umrlo 8,8 oseb na 1000 prebivalcev, v celjski regiji pa 9,1. Umrlijost se je po tistem letu v prostoru celjske občine povečevala iz leta v leto, tako da je leta 1968 dosegla število 572, ali 9,5 oseb na 1000 prebivalcev. V Sloveniji in v celjski regiji pa je takrat na 1000 prebivalcev umrlo 10,4 oseb, v celjski občini pa 11,8 oseb. Umrlijost prebivalstva celjske občine se je večala tudi v letu 1970, ko je umrlo 590, ali 10,0 oseb na 1000 prebivalcev.

3. Opisano naravno gibanje prebivalstva je ob nazadovanju selitvenega prirastka, ki je zaznamoval leta 1969 indeks 74,3 na leto 1965, bistveno vplivalo na letni prirast prebivalstva v občinskem prostoru. Le-ta je v obdobju 1965/1969, zlasti v njegovih zadnjih dveh letih, izredno močno oslabil. Zato indeks 59,1 prirasta v letu 1969 nasproti ugotovljenemu prirastu v letu 1965 deluje skrajno zaskrbljujoče.

4. Skoraj 26 % znižanje vrednosti mehanskega, selitvenega (neto) prirasta prebivalstva celjske občine od leta 1965 do leta 1969 je imelo v opazovanem obdobju svoje vzroke v slabljenju obeh komponent. Izselsevanje iz občine je bilo leta 1969 za 12,9 % manjše od ugotovljenega v letu 1965, priseljevanje pa celo za 15,1 %! In prav konstantno slabljenje priselitvene komponente je eden od odločilnih dejavnikov pešanja vitalnosti rasti prebivalstva celjske občine, ki mu je treba z vso pozornostjo poiskati vzroke in jih odpraviti.

Očitno je torej, da je mobilnost prebivalstva, v katero prištevamo vse vrste selitev, odločujoči dejavnik njegove dinamike. Ta mobilnost je kot pospeševalatelj ali zaviratelj rasti podana v totalni mobilnosti prebivalstva. In v okviru totalne mobilnosti prebivalstva je njena selitvena komponenta tisti dejavnik, ki odločilno vpliva na dinamiko rasti prebivalstva opazovanega območja. Tako je tudi v primeru celjske občine. V obdobju 1958/63, za katerega so na voljo podatki, je bila struktura totalne mobilnosti prebivalstva celjske občine taka:

Frekvenca totalne mobilnosti	Komponenti		Odstotek	
	Lokalne selitve	Selitve	Lokalne selitve v totalu	Vse selitve
4.545	1.293	3.252	28,45	71,55

Če na pojav totalne mobilnosti gledamo z nekoliko širšega, vsaj regijskega zornega kota, potem lahko ugotovimo, da imajo relativno najbolj urbanizirana območja celjske regije, to so ona okoli Celja, Velenja—Šoštanja, Slovenskih Konjic in Žalca, visoko totalno mobilnost, ki je izraz tako močnega priseljevanja, kot tudi relativno močnega izseljevanja. Nasprotno pa je visoka totalna mobilnost pri šentjurskem in šmarskem predelu ter v Gornji Savinjski dolini, torej na ekonomsko slabše razvitih območjih, posledica močnega izseljevanja. Zato je pri teh območjih v okviru selitev izselitvena komponenta vitalnejša od priselitvene.

Pri gibanju prebivalstva celjske občine sta bili v obdobju 1958/1963 selitveni komponenti strukturalno in številčno taki:

Število	‰	Komponenti			
		Priselitve		Izselitve	
		Število	‰	Število	‰
3.252	100,0	2.003	61,6	1.249	38,4

Toda v petletnem obdobju od leta 1964 do vključno leta 1968 se je priselivitvena komponenta občutno znižala, saj je njena udeležba v selitvah celjske občine za to obdobje znašala 57,2%. To zniževanje pa je zavzelo že takšen obseg, da je bila v zadnjem letu opazovanega petletnega obdobja, to je v letu 1968, njena strukturna vrednost le še 53%. Ta pojav pa med drugim opozarja na krepitev izselitvene komponente v selitvenem gibanju prebivalstva celjske občine, torej v tej študiji že ugotovljeno dejstvo.

Ker se izseljuje v glavnem najvitalnejši del prebivalstva, to je prebivalstvo v okviru delovnega kontingenta, zato seveda izseljevanje bistveno vpliva na starostno strukturo prebivalstva, in sicer v smislu premika v starostno skupino. Ta premik je očiten prav pri primerjavi strukture prebivalstva po temeljnih starostnih skupinah od popisa prebivalstva leta 1961 do leta 1966, ko so na voljo ustrezni podatki. To je razvidno iz te tabele:

Temeljne starostne skupine	1961		1966	
	število	%	število	%
0—14	15.001	30,0	15.744	28,9
15—59	29.887	59,2	33.560	59,0
60 in več	5.420	10,8	6.723	11,9
S k u p a j :	50.308	100,0	56.027	100,0

Medtem, ko je v tem obdobju imelo na znižanje delovnega kontingenta v starostni strukturi prebivalstva celjske občine odločujoč vpliv izseljevanje, na večanje starostne skupine med drugim tudi daljšanje življenjske dobe — pa zaskrbljujoče deluje veliko zniževanje otroške skupine. Prav gotovo na njeno relativno zniževanje vpliva tudi priseljevanje, saj je selitvena komponenta gibanja te skupine v opazovanem obdobju padla za 5,1%, kar pomeni, da se priseljujejo v občinski prostor mimo samcev pretežno le družine z manjšim številom otrok. Vendar pa ima na ta zaskrbljujoči pojav kljub vsemu največji vpliv že prej analizirano upadanje števila rojstev otrok.

Od popisa prebivalstva v letu 1953 do leta 1970 (podatki iz popisa leta 1971 še niso na razpolago) se je spreminjala spolna struktura prebivalstva celjske občine tako:

Leto	Vsi		Od skupnega števila			
			moški	%	ženske	%
1953	44.539	100,0	20.983	47,1	23.556	52,9
1961	50.308	100,0	23.662	47,0	26.646	53,0
1965	55.169	100,0	26.359	47,4	28.810	52,6
1970	59.147	100,0	28.292	47,8	30.855	52,2

* Zavod SRS za statistiko: podatki po občinah.

Po skupinah naselij in za občino je bilo v istem obdobju gibanje vsega prebivalstva in v okviru tega žensk tako:

Občina Celje Naselje okoli 400 prebiv.	1953		1961		1965		1970	
	vsi	od tega ženske	vsi	od tega ženske	vsi	od tega ženske	vsi	od tega ženske
1 Bukovžlak	482	262	586	316	563	310	567	292
2 Celje	23.137	12.441	27.479	14.821	32.123	17.032	34.405	18.214
3 Dobrna	448	238	426	234	477	260	493	277
4 Kompole	440	214	517	251	554	266	618	313
5 Ljubečna	463	236	479	248	478	245	542	262
6 Medlog	456	219	321	151	341	161	472	248
7 Pečovnik	402	208	460	246	506	238	582	278
8 Prožinska vas	446	232	479	247	492	257	501	243
9 Škofja vas	317	163	364	196	386	217	396	220
10 Šmarjeta	331	168	421	209	407	214	407	218
11 Štore	1.537	741	1.950	971	1.931	934	1.965	972
12 Teharje	442	237	471	258	429	239	419	231
13 Trnovlje	1.312	705	1.391	718	1.511	756	1.724	867
14 Vojnik	1.548	854	1.427	794	1.475	795	1.598	850
15 Zadobrova	544	296	648	334	729	366	835	426
Skupaj 15 naselij	32.311	17.214	37.419	20.092	42.402	22.290	45.524	23.917
Skupaj ostala naselja (101)	12.228	6.342	12.889	6.554	12.767	6.520	13.623	6.938
Celjska občina 116 naselij	44.539	23.556	50.308	26.646	55.169	28.810	59.147	30.855

V letu 1953 je prišlo na 100 moških 112 žensk, v letu 1966 pa 109. To razmerje je ostalo približno enako tudi v letu 1970. Čeprav se v zadnjih desetih letih rodi več dečkov kot deklic, na primer v obdobju 1961/1965 se je na 100 deklic rodilo 105 dečkov, in čeprav je od vseh v občinski prostor priseljenih ca. 58 % moških, pa je izseljevanje moških toliko močnejše od izseljevanja žensk, da je strukturno razmerje, ki je še vedno za ca. 10,3 % nagnjeno v korist žensk, z manjšimi oscilacijami enako.

V okviru starostne strukture je bila ob zadnjem popisu prebivalstva ugotovljena takšna spolna struktura:

Leta starostne skupine	Moški	Ženske	Skupaj prebivalcev občine
0—4	1.999	1.996	
5—9	2.367	2.255	
10—14	2.203	2.181	
Skupaj 0—14	6.569	8.432	15.001
15—19	2.128	2.193	
20—24	1.845	1.976	
25—29	2.114	2.183	
30—34	2.141	2.410	
35—39	1.647	2.172	
40—44	1.118	1.327	
45—49	1.413	1.130	
50—54	1.407	1.658	
55—59	1.137	1.361	
Skupaj 15—59	14.950	14.910	29.860
60—64	887	1.320	
65 in več	1.241	1.972	
Skupaj nad 60 let	2.128	3.292	5.420
Neznano	15	12	27
SKUPAJ	23.662	26.646	50.308

Po temeljnih starostnih skupinah se je do leta 1966, ko so potrebni podatki in izvršene ankete od leta 1961 naprej edino na razpolago, strukturni delež skupine 0—14 let znižal za 3,7^{0/0}, delež delovnega kontingenta za 0,4^{0/0}, medtem ko se je delež starostne skupine nad 60 let povečal v strukturi za 10,2^{0/0}.

In še en izredno karakteristični podatek je treba iz starostne strukture prebivalstva v letu 1961 nasproti letu 1966 omeniti. Gre namreč za premik najmočnejše starostne skupine v okviru delovnega kontingenta. V letu 1961 je to bila pri moških skupina od 20 do 34 let, ki je štela 6.100 prebivalcev, pri ženskah pa skupina od 25 do 39 let, ki je štela 6.765 oseb. V letu 1966 pa se je namočnejša skupina v okviru delovnega kontingenta premakne v obdobje 35 do 49 let, ko šteje 5.015 oseb. V enako starostno skupino se pomakne tudi najmočnejša ženska skupina, ki tistega leta šteje 6.017 oseb. Ne samo, da se je najmočnejša starostna skupina delovnega kontingenta prebivalstva celjske občine od leta 1961 na leto 1966 zmanjšala za 1.833 oseb ali za 14^{0/0}, ampak se je pri moških pomaknila proti vrhu starostne lestvice za 15, pri ženskah pa za 10 let. Ne upoštevajoč umrljivost in selitve, bi moška skupina od leta 1961 do leta 1966 izgubila in pridobila na prehodu iz ene starostne skupine v drugo toliko, da bi imela pozitivni saldo ca. 450 do 480 oseb, ženska pa negativnega ca. — 180 do — 190 oseb. Tako bi bilo opravičljivo le malenkostno številčno znižanje iste najmočnejše ženske starostne skupine v okviru delovnega kontingenta leta 1966. Toda selitve so opravile svoje.

b) Gospodinjstva

Zaradi svoje relativne razvitosti v slovenskem in regijskem prostoru prostor celjske občine razumljivo izkazuje daleč višji odstotek gospodinjstev brez posesti, kot je bilo adekvatno stanje te kategorije gospodinjstev v Sloveniji in tudi v celjski regiji. Dosežena stopnja deagrarizacije in urbanizacije pogojujeta v posestni strukturi gospodinjstev celjske občine razmerje, ki s primerno površino posesti v kategoriji mešanih in v manjšem delu nekmečkih gospodinjstev omogoča samooskrbovanje, dočim preostali del gospodinjstev, to je kmečka, spričo posesne strukture in števila članov teh gospodinjstev, ne more proizvajati pomembnih tržnih viškov. Mimo tega pa je bila še pretežna večina, to je 84,2 %, vseh kmečkih gospodinjstev razpršena v 101 naselju, medtem ko je 15 pomembnejših naselij občine, to je komaj 12,8 % vseh, zajemalo kar 64,1 % vseh nekmečkih gospodinjstev v občini! Ta naselja so bila v letu 1961 s prikazom eksistenčne strukture njihovih gospodinjstev naslednja*:

Delovno obeležje	Naselje okoli 400 prebivalcev	Skupno število gospod.	Struktura po virih dohodkov		
			kmečka	mešana	nekmečka
1.	Bukovžlak	112	16	36	60
2.	Celje	5.865	9	64	5.792
3.	Dobrna	133	7	10	116
4.	Kompole	148	5	78	65
5.	Ljubečna	143	16	44	83
6.	Medlog	102	9	15	78
7.	Pečovnik	68	5	16	47
8.	Prožinska vas	116	15	53	48
9.	Škofja vas	123	11	41	71
10.	Šmarjeta	157	10	28	119
11.	Štore	645	4	18	623
12.	Teharje	142	11	25	106
13.	Trnovlje	444	29	83	332
14.	Vojnik	430	37	65	328
15.	Zadobrova	192	15	75	102
Skupaj 15 naselij		8.820	199	671	7.950
%		100	2,3	7,6	90,1
Skupaj ostala naselja		6.746	1.054	1.227	4.465
Skupaj občina		15.566	1.253	1.898	12.415
Udeležba 15 naselij v strukturi občine		56,5	15,8	25,3	64,1
Udeležba ostalih naselij v strukturi občine		43,5	84,2	64,7	35,9

* Podatek statistične službe občine Celje.

S pomočjo izsledkov ankete, ki jo je leta 1966 izvršil Zavod za statistiko SRS, je možno primerjati spremembo strukture tipov gospodinjstev, zlasti pa še spremembo obsega in deleža zemlje, ki je v enem ali drugem letu pripadala posameznim tipom gospodinjstev v celjski občini:

Struktura gospodinjstev	Zemljiška posest				Indeks 1961 = 100	
	1961		1966		zemljiška posest v ha	udeležba
	ha	%	ha	%		
Kmečka	5.468	33	5.236	26	95,7	78,7
Mešana	10.169	51	9.609	42	94,4	96,7
Nekmečka	3.190	16	4.945	25	155,0	150,6
Skupaj	19.943	100	19.790	100	99,4	

Medtem ko gre splošno znižanje zemljiške posesti vseh tipov gospodinjstev v obdobju 1966/71 za 153 ha na račun širjenja infrastrukturnih in komunalnih objektov ter na račun gradenj sploh, pa premik notranje strukture zemljiške posesti posameznih tipov gospodinjstev kaže na poklicno preselitev kmečkega prebivalstva občine v neagrarnne poklice. Zato je večji del, ali točno 14.554 ha, kar je 73,6 % zasebne zemlje vseh 18.083 gospodinjstev, kolikor jih je leta 1966 štela celjska občina, v rokah mešanih in nekmečkih gospodinjstev. Ta ugotovitev priča, da je gospodarjenje z zemljo vse bolj odvisno od vrste dejavnikov razvoja neagrarnih gospodarskih dejavnosti. Učinki takšnega stanja se kažejo v adaptiranem kmečkem domu, v preoblikovanju gospodarskih poslopij v delavnice, garaže ali stanovanja ter v prilagajanju gospodarjenja z zemljo delovni sili, ki dela zunaj kmetijstva. Z ustanavljanjem obrti in tudi gostinskih obratov na kmečkih domovih v širšem zaledju Celja, Štor, Trnovelj, Frankolovega in Dobrne se uveljavlja nov način poselitve nekmečkega prebivalstva, posledica tega pa je preobrazba naselij v teh področjih. Bolj in bolj torej prehaja zemlja v roke gospodinjstev, ki so v svojem obstoju le malo ali nič odvisna od kmetijstva. Tako se tudi v celjski občini razkriva vedno manjša gospodarska in socialna odvisnost posestnika od zemlje.

Leta 1971 je število gospodinjstev v celjski občini doseglo svojo najvišjo raven, to je število 19.050.* Vendar je tempo rasti, ki ima v zadnjih sedmih letih le 1,43 % poprečno letno stopnjo, zelo neenakomeren in ima iz

* Prvi podatki popisa prebivalstva in stanovanj 31. III. 1971. Statistično gradivo 2/71. Zavod SRS za statistiko.

obdobja v obdobje bolj tendenco opadanja kot rasti, saj je bilo večanje števila gospodinjstev iz leta v leto od leta 1965 do leta 1971 tako:*

1965	100,0
66/65	102,6
67/66	102,9
68/67	99,1
69/68	101,2
70/69	99,5
71/70	102,6
71/65	107,9

Poprečna letna stopnja porasta števila gospodinjstev je bila v obdobju od leta 1961 do leta 1965 3,14 %, od leta 1965 do leta 1969 1,27 %, od leta 1969 do leta 1970 0,5 % in od leta 1970 do leta 1971 2,6 %. Opadanje tempa rasti gospodinjstev v celjski občini, z izjemo poboljšanja od leta 1970 do leta 1971, ima po vsej verjetnosti svoje vzroke mimo šibkega prirasta prebivalstva v opazovanem obdobju, še v nazadovanju števila porok, ki od leta 1965, ko jih je bilo 625, močno pada, in sicer tako:

Leto	Število porok
1965	625
1966	545
1967	530
1968	508
1969	487

Število 487 porok v letu 1969 pa izkazuje glede na leto 1965 le indeks 77,8 in je še za ca. 10 % nižje od petletnega poprečka.

Mimo nekaterih socioloških in tudi socialnih vzrokov je opadanje tempa rasti gospodinjstev še v tesni zvezi s tempom stanovanjske izgradnje, saj je bilo leta 1969 v celjski občini zgrajenih le 250 stanovanj, leta 1969 378, leta 1967 še 426, leto pred tem pa 400! Nadomestilo dotrajanih stanovanj, reševanje stanovanjske problematike tistim, ki stanovanj nimajo ter nanje čakajo že leta, ter izboljšanje stanovanjskih razmer so dejavniki, ki dajo mladoporočencem kaj malo upanja za snovanje lastnih gospodinjstev, ki jim je stanovanje glavni, če že ne osnovni pogoj.

c) Temeljna ekonomska in socialna struktura prebivalstva

V zadnjih desetih letih se je prebivalstvo celjske regije povečalo za 8,01 %, v okviru tega povečanja pa se je število kmečkega prebivalstva znižalo za 12,6 %. V celjski občini se je prebivalstvo v istem obdobju povečalo za 17,6 %, v okviru tega povečanja pa se je kmečko prebivalstvo znižalo za 24,7 %. To spreminjanje temeljne ekonomske strukture prebivalstva v celjski občini je še bolj očitno po posameznih naseljih, ki kažejo inten-

* Zavod za statistiko SRS — podatki po občinah.

zivnost spremembe strukture glede na bližino delovnih mest zunaj kmetijstva.

Delovna obeležba	Naselje	Kmečko prebivalstvo		Indeks 1953 = 100
		1953	1970	
1.	Bukovžlak	110	52	47,2
2.	Celje	743	279	37,5
3.	Dobrna	78	22	28,2
4.	Kompole	96	27	28,1
5.	Ljubečna	118	41	34,7
6.	Medlog	112	23	29,4
7.	Pečovnik	26	26	100,0
8.	Prožinska vas	163	91	55,8
9.	Škofja vas	70	70	100,0
10.	Šmarjeta	48	42	87,5
11.	Štore	31	11	35,5
12.	Teharje	44	21	47,7
13.	Trnovlje	163	117	70,0
14.	Vojnik	288	148	51,0
15.	Zadobrova	85	44	51,8
Skupaj 15 naselij		2.175	991	45,6
Skupaj ostala naselja (111)		6.690	4.648	69,4
Skupaj občina		8.865	5.369	61,9

V petnajstih največjih od sto šestnajstih naselij v občini, ki zajemajo skoraj četrtino vsega kmečkega prebivalstva občine in 77,1 % vsega prebivalstva, se je znižalo število kmečkega prebivalstva za 54,4 %, v ostalih naseljih za 30,6 %, v občini pa za 38,1 % tako, da je bilo leta 1970 v skupini največjih naselij le še 2,1 %, v ostali skupini 101 naselja 34,2 %, v vsej občini pa 9,0 % kmečkega prebivalstva. Tako preslojevanje je vplivalo tudi na poljedelsko gostoto, ki znaša 57, dočim je v regiji 72, v Sloveniji pa 68. Poprečna letna stopnja deagrarizacije v občini, prikazana z rastjo nekmečkega prebivalstva, je bila v obdobju 1965/1961 2,78 %, v obdobju 1970/1965 2,16 %, v regiji pa je v zadnjem obdobju potekala po 1,10 % poprečno letno.

Socialna struktura prebivalstva občine je bila po zadnjih podatkih taka:

— aktivno prebivalstvo	50,2 %
— osebe z lastnimi dohodki	9,0 %
— vzdrževano prebivalstvo	40,8 %

Medtem ko se je število vsega prebivalstva občine od leta 1953 do leta 1965 povečalo za 10.630 oseb, to je za 23,8 %, se je dvignilo število aktivnih prebivalcev za 8.091 oseb ali za 7,2 %. Istočasno se je tudi zvišalo število vzdrževanega prebivalstva za 16,6 %. Največ aktivnega prebivalstva je izkazovala starostna skupina od 25 do 34 let, in sicer 7.330 oseb, kar je bilo 30 % vseh aktivnih prebivalcev občine. Preseneča še relativno veliko število aktivnih prebivalcev v starostni skupini 50—64 let, in sicer 3.697

oseb, ali kar 15 % vseh aktivnih prebivalcev, kar je skoraj 21 % delovnega kontingenta.

Štirinajst večjih naselij v občini, ki zajemajo kar 51,4 % vsega prebivalstva, od tega 15.252 ali 63 % vseh aktivnih prebivalcev občine, je imelo le 722 angažiranih v kmetijstvu, kar je 17,5 % vsega aktivnega kmečkega prebivalstva občine in komaj 2,7 % vsega prebivalstva, ki je prebivalo v teh naseljih! Nasprotno pa je dominantna vloga teh naselij v industriji, v kateri zajemajo ca. 56 % vseh aktivnih prebivalcev občine v tej dejavnosti, v prometu 62 %, v zdravstvu in socialnem skrbstvu 72 %, v kulturi in prosveti 72 %, v državni upravi 75 %, v trgovini in gostinstvu 65 % itd.

Prikazana ekonomska struktura aktivnega prebivalstva celjske občine zgovorno kaže na razvitost njenega prostora. Ta razvitost temelji na močnem sekundarnem sektorju. Primarni sektor, v katerem je angažirano le 17,9 vseh aktivnih prebivalcev občine, predstavlja v glavnem aktivno kmečko prebivalstvo, saj je v gozdarstvu in rudarstvu angažirano komaj 1,1 % vsega aktivnega prebivalstva občine, oziroma le 4,5 % aktivnega prebivalstva, angažiranega v primarnem sektorju. Zato nizek odstotek, ki ga v celjski občini izkazuje primarni sektor, sam ne more biti objektivno merilo razvitosti. Za doseženo stopnjo razvitosti prostora celjske občine je 35,8 % udeležba aktivnega prebivalstva v terciarnih dejavnostih v primerjavi z razvitim sekundarnim ter zelo nizko udeležbo primarnega sektorja razmeroma nizka. Ne da bi iskal vzore v razvitih deželah (sosedni Slovenije Avstrija in Italija sta dosegli ekonomsko strukturo aktivnega prebivalstva že 24,1 in 20,1 : 41,1 in 40,3 : 34,8 in 39,6!), pa sam razvoj v naši državi nakazuje intenzivno »terciarizacijo« gospodarstva in s tem temeljito spremembo ekonomske strukture aktivnega prebivalstva, ki je leta 1961 primerjalno v Jugoslaviji, Sloveniji, celjski regiji in v celjski občini že dosegla takšno raven:

Območje	Primarni sektor %	Sekundarni sektor %	Terciarni sektor %
Jugoslavija	56,8	21,9	21,3
Slovenija	33,1	40,3	26,6
Celjska regija	34,8	40,6	24,4
Celjska občina	17,9	46,3	35,8

Zajemanje statističnih podatkov o gibanju prebivalstva, še posebej aktivnega ne nudi, razen ob popisih, dovolj materiala, ki bi omogočil zasledovanje teh gibanj po dejavnostih, zlasti v kmetijstvu. To je razlog, da lahko gibanje aktivnega prebivalstva analiziram po naseljih le v okviru totalne frekvence in v njej aktivnega kmečkega prebivalstva. Opazovanje te kategorije aktivnega prebivalstva, ki v glavnem predstavlja kmetijski delovni kontingent, je interesantno, saj postane pod vplivom deagrarnizacije v glavnem le-ta delovni kontingent za zunaj kmetijske dejavnosti. Kot izhodišče za takšno analizo vzamem leto 1953, za primerjavo pa še popisno leto

1961 ter izsledke po anketi ter registru prebivalstva leta 1965. Temeljni pregled teh gibanj je tak:

Del. oznaka	Naselje	1953		1961		1965	
		aktivno	aktivno kmečko	aktivno	aktivno kmečko	aktivno	aktivno kmečko
1.	Bukovžlak	213	61	266	56	218	65
2.	Celje	10466	423	13401	439	16297	131
3.	Dobrna	208	46	204	30	225	20
4.	Kompole	206	81	223	44	220	42
5.	Ljubečna	192	77	245	75	247	65
6.	Medlog	230	84	166	15	177	9
7.	Pečovnik	151	16	181	15	228	12
8.	Prožinska vas	238	120	227	69	207	79
9.	Skočja vas	154	42	181	37	195	39
10.	Šmarjeta	133	30	214	21	217	25
11.	Store	674	22	939	18	1218	14
12.	Teharje	197	32	224	30	140	82
13.	Trnovlje	564	90	673	77	750	64
14.	Vojnik	591	179	673	131	593	68
15.	Zadobrova	215	53	308	33	350	50
Skupaj 15 naselij		14412	1356	18125	1090	21312	765
Skupaj ostala naselja (111)		6066	3782	6219	3046	6408	3056
Skupaj občina 126 naselij		20478	5138	24344	4136	27720	3821

V prvem opazovanem obdobju, to je v obdobju dveh desetletij prebivalstva 1953/1961, je aktivno prebivalstvo skoraj v vseh opazovanih naseljih naraslo in sicer v naseljih z delovnimi mesti v industriji in v njihovi bližini hitreje kot v ostalih naseljih. Zlasti visoko rast izkazujejo naselja severovzhodno in vzhodno od Celja (Ljubečna 23 %, Trnovlje 20 %, Store 38 % itd.) ter severno od Celja (Vojnik 15 %, Šmarjeta 60 %), medtem ko izkazujejo celjska mestna naselja skupni porast aktivnega prebivalstva za 28 %. V obdobju 1961/1965 obdrže približno tempo porasta aktivnega prebivalstva le naselja z razvijajočo se terciarno, še posebej kvartarno dejavnostjo (Celje, Store ter na primer Dobrna, ki število aktivnega prebivalstva poveča za 11 %), ostala naselja, ki so izkazovala v prejšnjem obdobju relativno zelo močan prirast števila aktivnega prebivalstva, pa v drugem obdobju močno stagnirajo, ali izkazujejo celo znižanje števila aktivnega prebivalstva (Šmarjeta le 1 % povečanja, Ljubečna je ostala na istem številu, Kompole izkazujejo za 2 % nižje število itd.). Zniževanje števila aktivnega kmečkega prebivalstva pa nasprotno od zvečanja vsega aktivnega prebivalstva kaže v drugem obdobju višji tempo kot v prvem.

Celjska mestna naselja, ki so leta 1961 izkazovala malenkostni porast števila aktivnega kmečkega prebivalstva nasproti številu iz leta 1953, so imela leta 1965 kar za 70 % manj aktivnega kmečkega prebivalstva kot v letu 1961, v Vojniku se je v prvem obdobju znižalo število aktivnega

kmečkega prebivalstva za 29, v drugem obdobju pa kar za 48⁰/₀, prvo obdobje izkazuje v Ljubecni 1⁰/₀ znižanje, v drugem pa 15⁰/₀ itd. Seveda so tudi naselja, kjer je pojav obraten, in celo taka, kjer se število aktivnih prebivalcev prav v drugem obdobju celo krepi! V skupini 111 naselij, to je v skupini manjših naselij, v katerih je prebivalo v opazovanem izhodiščnem obdobju manj kot 400 prebivalcev, je 84,2⁰/₀ vseh kmečkih in 64,7⁰/₀ vseh mešanih, to je kmečko-delavskih gospodinjstev občine. V prvem opazovanem obdobju je opadanje aktivnega kmečkega prebivalstva v skupnem prebivalstvu občine v skupini 111 naselij rastle po povprečni letni stopnji 1,17⁰/₀, v drugem pa se je število aktivnih kmečkih prebivalcev celo povečalo. Nasprotno pa je v 15 večjih naseljih v prvem obdobju opadanje aktivnega kmečkega prebivalstva rastle po stopnji 2,76⁰/₀, v drugem opazovanem obdobju pa že po 9,12⁰/₀. Ta pojav pojasnjuje, da je stopnja industrializacije industrijskih delovnih mest v celjskih mestnih naseljih v prvem opazovanem obdobju zajemala svojo življenjsko moč v socialno preslojenih oddaljenejših celjskih in sosednih naseljih, kajti v bližnjih se je v glavnem vršila le še preobrazba kmeta-delavca v delavca. To je tudi obdobje intenzivnejšega priseljevanja. V drugem obdobju, ko je presežna kmečka delovna sila v zaledju izčrpana, se socialno preseljevanje manjših in oddaljenejših naselij vrši v glavnem le v totalnem smislu, to je s spremembo karakterja kmečkih gospodarstev v nekmečke tipe gospodinjstev. Mimo tega pa se starostna meja aktivnosti kmečkega prebivalstva ne da razmejiti, še manj pa potegniti ločnica med aktivnim in vzdrževanim kmečkim prebivalstvom. To povzroča nihanja v razponih in pojmovanju aktivnosti, ki so relativno toliko večja, kolikor revnejša so takšna naselja z dejansko kmečko delovno silo. Zato postane jasno, od kod izvira malenkostno povečanje števila aktivnega kmečkega prebivalstva v skupini 111 naselij v drugem opazovanem obdobju.

Povečanje tempa opadanja kmečkega in aktivnega kmečkega prebivalstva v 15 naseljih (večjih) celjske občine v drugem opazovanem obdobju od leta 1961 do leta 1965 je posledica hitrejšega formiranja urbanih funkcij vodilnih naselij in s tem pospešene rasti delovnih mest v čistih terciarnih in kvartarnih dejavnostih v teh naseljih.

Interesantno je še primerjanje gibanja aktivnega in aktivnega kmečkega prebivalstva v obeh opazovanih obdobjih, in sicer gledano s stališča 15 večjih naselij, ostalih naselij, oboje kot samostajni skupini in občine kot celote.

Slika gibanja teh kategorij prebivalstva po omenjenih skupinah je naslednja:

Območje	Vse aktivno prebivalstvo			Aktivno kmečko prebivalstvo		
	I n d e k s i					
	61/53	65/61	65/53	61/53	65/61	65/53
15 naselij	126	118	148	80	70	56
111 naselij	103	103	105	80	80	81
Občina Celje	119	114	135	80	80	74

Očitna je vehementna rast aktivnega prebivalstva skupine petnajstih večjih naselij v prvem obdobju ter pospešeno nazadovanje števila aktivnih kmečkih prebivalcev v drugem obdobju iste skupine naselij. Tempo zniževanja števila aktivnih kmečkih prebivalcev je bil v obdobju 1953/1965 višji od zviševanja števila vsega aktivnega prebivalstva teh naselij. V drugi, po številu naselij večji a po številu aktivnih prebivalcev manjši skupini je ob komaj 5% povečanju aktivnih prebivalcev teh naselij opaziti ca. 19% znižanje števila aktivnih kmečkih prebivalcev. Toda to znižanje pomeni dejansko komaj 726 aktivnih kmečkih prebivalcev te skupine. V občinskih razsežnostih pa pomeni 35% povečanje aktivnega prebivalstva pri rast 7.242 aktivnih, 26% znižanje aktivnega kmečkega prebivalstva pa kontingent 1317 oseb nove delovne sile za zunaj agrarne dejavnosti. Jasno pa je, da ta kontingent ni mogel biti na razpolago za zasedanje delovnih mest samo v celjski občini. Dnevna delovna emigracija v sosedne občine ter izseljevanje v kraje teh občin, v druge slovenske občine, v jugoslovanske republike in v inozemstvo, sta zmanjševala razpoložljivi potencial, ki se je pojavljal kot kontingent nove delovne sile iz zmanjšane števila aktivnih kmečkih prebivalcev občine.

d) Urbanizacija

Urbanizacija je eden najdominantnejših in kompleksnih družbenih procesov naše dobe. Njen nagli razvoj v naši družbeni stvarnosti pomeni dejansko velik kvalitetni skok v preobrazbi in ustroju pokrajine, v populacijskih spremembah in miselnosti. Če gledamo na proces urbanizacije iz zornega kota celjske občine, potem je moč ugotoviti, da se je velik del njenega prebivalstva že preselil iz kmečkih v nekmečke poklice. Del preslojenega prebivalstva je še ostal na vasi, v agrarnih predelih občine pa se je večji del že prestavil bliže k zaposlitvenim središčem. Že v predvojnem obdobju, posebno pa še v zadnjih letih je moč slediti močnemu fiziognomskemu spreminjanju vasi v celjski občini, zlasti v okolici Celja, Štor, ob pasu proti Vojniku in v smeri od Celja proti Medlogu in Levcu so nekmečke hiše že skoraj popolnoma prevladale nad kmečkimi. V teh smereh od Celja proti severu se je jela oblikovati pokrajina, ki ima že poteze obmestne cone. Ti predeli in predel med industrijskimi Štorami ter severna industrijska cona Celja so glavna doselitvena področja ureditvenega območja mesta in zato na njih prebivalstvo razmeroma hitro narašča.

V Sloveniji je bila leta 1969 dosežena stopnja urbanizacije 37,8%. V slovenskih mestih je tedaj živelo 649.408 prebivalcev, ki so prebivali v 49 krajih, katerih mestni status je uzakonjen. Istega leta pa je v celjski občini prebivalo v dveh mestih, to je v Celju in Štorah, ki ju uradna demografska statistika ločuje ter v junih 24 naseljih 35.701 prebivalcev, kar je bilo 60,9% vsega prebivalstva občine, ali 16,9% regijskega in 2,04% vsega prebivalstva Slovenije. Dosežena stopnja urbanizacije v celjski občini je bila torej precej nad republiškim povprečkom.

Od prvega pomembnega štetja prebivalstva leta 1880 pa do leta 1969 je urbanizirano prebivalstvo v celjski regiji in v celjski občini naraščalo tako:

Območje Mesto Odstotek	Po popisih						Po registru	
	1880	1910	1931	1948	1953	1961	1966	1969
Celjska regija	155.020	167.003	174.358	185.321	193.892	203.561	214.196	218.611
11 mest	14.880	21.878	27.326	33.797	39.867	50.491	60.933	64.167
%	9,6	13,1	15,8	18,2	20,5	24,8	29,0	29,3
Celjska občina	23.058	30.589	34.916	40.723	44.539	50.308	56.027	58.640
Celje	8.025	13.554	16.510	20.305	23.118	27.784	32.808	33.998
%	34,8	44,3	47,3	49,9	52,1	55,2	58,6	58,0
Štore	488	693	825	1.114	1.537	1.950	1.759	1.703
%	1,9	2,3	2,4	2,7	3,5	3,9	3,1	2,9
Skupaj urbanizacija v celjski občini	8.513	14.247	17.335	21.419	24.655	29.734	34.567	35.701
%	36,7	46,6	49,7	52,6	55,6	59,1	61,7	60,9

Urbanizirano prebivalstvo in odstotek urbanizacije sta od leta 1880 po karakterističnih obdobjih do leta 1969 naraščala po poprečni letni stopnji rasti tako:

	Poprečne letne stopnje rasti			
	1880—1948 %	1948—1961 %	1961—1966 %	1966—1969 %
Urbanizirano prebivalstvo celjske občine (Celje s Štorami)	1,97	2,65	3,12	1,02
Odstotek urbanizacije	0,76	0,90	0,86	— 0,43

Stopnja rasti urbanizacije, izražena v odstotkih, pa je bila v vseh obdobjih bistveno nižja od regijske!

Kot v Sloveniji na splošno tako je bila tudi v celjski občini največmentnejša rast urbaniziranega prebivalstva v obdobju 1961—1966. Ta vitalna rast, ki je opazna v tistih slovenskih občinah, ki so v tem obdobju zaznamovale nad 50 % urbanizacijo, je potem delno slabela v naslednjem obdobju, v celjski pa je celo občutno padla. Stopnja poprečne letne rasti urbaniziranega prebivalstva se je od leta 1966 do leta 1969 znižala za več kot polovico, poprečna letna stopnja rasti odstotka urbanizacije v občini pa se je v tem obdobju spremenila v stopnjo nazadovanja, saj je znašala poprečno letno — 0,43 %! Leto 1970 sicer prinese določene premike, ki so glede na leto 1969 taki:

Območje Mesto Odstotek	Število po registru		Indeks 1969 = 100
	1969	1970	
Celjska občina	58.640	59.147	100,8
Mesto Celje	33.998	34.431	101,2
%	58,0	58,2	
Štore	1.703	1.965	115,3
%	2,9	3,3	
Skupaj	35.701	36.396	101,9
Urbanizacije v celjski občini	60,9	61,5	101,0

Od leta 1969 do leta 1970 je znašala stopnja rasti urbaniziranega prebivalstva 1,9 ‰, stopnja urbanizacije pa 1,0 ‰. Od leta 1966 do leta 1970, torej v petih letih je znašala poprečna letna stopnja rasti urbaniziranega prebivalstva 1,15 ‰, urbanizacije pa — 0,0008. Obe prikazani poprečni letni stopnji, posebno druga, sta vse prej kot spodbudni za nadaljnjo rast urbanizacije v občinskem prostoru.

Za primer vitalnosti stopnje rasti urbaniziranega prebivalstva navajam občino Velenje, ki je v istem obdobju imela stopnjo 2,54 ‰, urbanizacija pa je v tej občini naraščala po poprečni letni stopnji 4,9 ‰!

Pri malokateri slovenski občini, izvzete so seveda tipične mestne občine, je vloga vodilnega naselja v smislu koncentracije prebivalstva tako velika, kot je ravno pri mestu Celju (brez Štor) v celjski občini. Koncentracija prebivalcev v centralnem naselju občine, to je v mestu Celju, se je namreč povečala od 52,1 ‰ v letu 1953 na 58,0 ‰ v letu 1970. Ta koncentracija pa se je od leta 1953 do leta 1970 gibala tako:

Prostor	Število prebivalcev		
	1953	1961	1970
Slovenija	1.504.427	1.591.523	1.723.323
Celjska regija	193.892	203.561	219.885
Celjska občina	44.539	50.308	59.147
Mesto Celje	23.137	27.479	34.431

Prostor	I n d e k s i		
	1961/53	1970/61	1970/53
Slovenija	105,8	108,3	114,5
Celjska regija	105,0	108,0	113,3
Celjska občina	112,9	117,6	132,8
Mesto Celje	118,7	125,2	148,7

Če presojamo rast urbaniziranega prebivalstva in urbanizacije v celjski občini le iz zornega kota koncentracije prebivalstva v vodilnem naselju, je seveda takšna rast zelo živa. Če jo apliciramo na proces rasti urbanizi-

ranega prebivalstva v občini in na njeno rast v tem prostoru, pa je seveda slika veliko manj ugodna.

Urbanizacija, kot eden pglavitnih demografskih in lahko trdim tudi eminentnejših infrastrukturnih dejavnikov je torej v prostoru celjske občine dobro razvita, kaže pa v zadnjem obdobju zaskrbljujoče tendence stagnacije rasti urbaniziranega prebivalstva in, kar je še bolj zaskrbljujoče, tendence opadanja vitalnosti stopnje njene rasti v občini. Na drugi strani pa je treba ugotoviti, da imajo nekatera druga naselja v občini v sebi že določene elemente urbanizacije, kar zlasti velja za Dobrno, Frankolovo ter za spalna (Vojnik, Ljubečna, Kompole) in satelitska naselja (Medlog, Ostrožno, Šmarjeta) mesta Celja.

e) Dnevna delovna migracija

Nepopolnost statistike, popisov in vsakoletnih registrov prebivalstva je vzrok, da brez anketiranja ni mogoče prikazati obsega dnevne migracije. Tako anketo je izvedel Geografski inštitut ljubljanske univerze za leto 1961 in sem ga uporabil za ugotavljanje in analizo dnevne migracije v »Urbanističnem načrtu Celja«.*

Sicer to delo obravnava dnevno migracijo iz zornega kota ureditvenega okoliša mesta Celja. Le-to pa zajema ozemlje celjske občine brez področja Frankolovega in Dobrne. Zato bi lahko zaokroženi migracijski izsledki tega dela brez večje napake koristili tudi namenu te študije. Toda ker ni enakih virov podatkov za katerokoli leto v naslednjem obdobju, je bolj izdelati izračun, ki bo temeljil ob isti metodi dveh primerjalnih obdobji na enakih virih podatkov. Edini podatek, ki ga uporabim iz ureditvenega načrta, je dnevna emigracija, ki je bila v letu 1961 v celjski občini 4,2⁰/₀ od aktivnih prebivalcev občine.

Zadnje leto, za katero so dosegljivi ustrezni podatki, je leto 1969. Zato lahko z izračunom dnevne migracije primerjam njeno gibanje leta 1965 z gibanjem leta 1961. Dnevno migracijo v obeh letih ugotovim preko izračuna dnevne emigracije. Ta pa temelji na izračunu razlike med številom poprečno zaposlenih, zmanjšanim za število aktivnih prebivalcev, od katerega je treba prej odšteti število emigrantov, število aktivnega prebivalstva v kmetijstvu in število aktivnih prebivalcev zunaj dejavnosti. Število emigrantov določim z uporabo leta 1961 z anketo ugotovljenega 4,2 odstotka od vseh aktivnih prebivalcev tega leta v občini, ostali podatki so na voljo iz popisov in registra.

Izračun dnevne migracije izvršim po formuli

$$I_n = \dot{S}_{zn} - [\dot{S}_{\Lambda n} - (E_n + \dot{S}_{AKn} \times \dot{S}_{\Lambda ZDn})]$$

kjer je:

- I = imigracija (dnevna)
- $\dot{S}_z$ = število zaposlenih
- $\dot{S}_{\Lambda}$ = število aktivnih prebivalcev

* Zavod za napredek gospodarstva Celje 1968, 2. knjiga, Besedilo 2, XI/A/3.

- E = emigracija (dnevna)
 $\bar{S}_{AK}$ = število aktivnih prebivalcev v kmetijstvu
 $\bar{S}_{AZd}$ = število aktivnih prebivalcev zunaj dejavnosti
n = obravnavano leto

Za leti 1961 in 1965 je izračun tak:

1961	1965
$I_{61} = 23.133 - [24.344 - (1022 + 4136 + 1024)]$	$I_{65} = 26.799 - [27.799 - (1164 + 3821 + 1701)]$
$I_{61} = 4971$ oseb	$I_{65} = 5765$ oseb

Dnevna delovna migracija in njena struktura je bila za vsako opazovano leto taka:

Leto	Migracija (dnevna)	‰	Od tega komponenti			
			emigracija	‰	imigracija	‰
1961	5993	100,0	1022	17,2	4971	82,8
1965	6929	100,0	1164	16,8	5765	83,2

V petih letih se je po tem izračunu dnevna delovna migracija v celjski občini povečala za 15,6 ‰. Njeni komponenti pa sta imeli poprečno letno stopnjo rasti:

emigracija	1,01 ‰
imigracija	3,77 ‰

Zasledovanje gibanja migracije in njenih komponent v naslednjem petletnem obdobju, v kolikor je bilo to statističnim službam občine, Zavoda za zaposlovanje in Zavoda za socialno zavarovanje sploh brez anket mogoče, je ugotovilo, da je tempo rasti ostal približno na isti ravni kot v obdobju 1961/1965.

Že oba izračuna sta v smislu analitičnih postopkov zelo problematična, problematičen je zato tudi izračun dnevne migracije za naslednje petletno obdobje. Toda drugega načina ni, razen morda tistega, ki bi s kompliciranim evidentiranjem proračunskega prispevka iz osebnega dohodka v okviru proračuna celjske občine po nakazilih iz drugih občin določal emigracijsko komponento. Pri vseh delovnih organizacijah in družbenih službah celjske občine pa bi evidenca mesečnih nakazil proračunskega prispevka različnim občinam širom in zunaj Slovenije za člane delovnega kolektiva, ki stanujejo zunaj celjske občine, prikazala imigracijo.

Takšna analiza pa bi mimo obširne obdelave zahtevala za zbiranje podatkov večji štab ljudi. Ker tega ni mogoče izvršiti, bo moral izračun nadomestiti takšno obširno delo. Aproximativno vzeto, pa se bo izračun v okviru tolerance ± 10 ‰ verjetno približal dejanskemu stanju. Izhodišče izračunu bi bilo, da poprečni letni stopnji rasti obeh migracijskih kompo-

nent delujeta tudi v naslednjem petletnem obdobju, to je od leta 1965 do leta 1969. S pomočjo eksponentialne regresije $Y = ak^n$ je izračun za leto 1969 s primerjavo z letoma 1961 in 1965 tak:

Leto	Migracija (dnevna)	‰	Od tega komponenta			
			emigracija	‰	imigracija	‰
1961	5.993	100,0	1.022	17,2	4.971	82,8
1965	6.929	100,0	1.164	16,8	5.765	83,2
1969	8.160	100,0	1.222	15,0	6.938	85,0

Realnost izračuna je okvirno moč kontrolirati s pomočjo formule za imigracijo, v katero vstavim znane količine ter ocenjene za tiste, ki jih statistika letno ne zajema. Za kontrolni izračun potrebne količine z viri so:

1. zaposleni v letu 1969 (analitična služba občine Celje)

$$\dot{S}_{R69} = 28.469$$

2. Aktivni prebivalci leta 1969 — ocenjeno s pomočjo v letu 1966 ugotovljene mere aktivnosti

$$A \dot{S}_A = 27.561$$

3. Emigracija — izračunano s pomočjo poprečne letne stopnje rasti iz obdobja 1961/1965

$$E = 1.222$$

4. Aktivno kmečko prebivalstvo — izračunano na podlagi podatka števila kmečkega prebivalstva (statistični podatki po občinah SR Slovenije) in ugotovljene mere aktivnosti 60 ‰

$$\dot{S}_{AK} = 3.288$$

5. Aktivno prebivalstvo »zunaj dejavnosti« — izračunano število z odstotkom 4,2 ‰ od aktivnega prebivalstva

$$\dot{S}_{AZ} = 1.158$$

z vstavitvijo teh količin v formulo za izračun imigracije dobim

$$I = 28.469 - [27.561 - (3.288 + 1.222 + 1.158)]$$

$$I = 6.576$$

Kontrolni izračun potrjuje aproksimativno pravilnost prejšnjega izračuna imigracijske komponente dnevne delovne emigracije za leto 1969, saj se le-ta giba v tolerančnih mejah ± 10 ‰ od rezultata kontrolnega izračuna.

Očitno je, da je imigracija odigrala v gospodarskem in javnem življenju prostora celjske občine veliko vlogo, ki se v zadnjih letih še stopnjuje. Ne samo v okviru migracijskih tokov, od katerih je najmočnejši iz vzhodnih predelov celjske regije in ki posredno deluje na preobrazbo teh

nerazvitih delov regije, ampak tudi znotraj celjske občine. Seveda je ta vpliv prelivanja prerazdeljenega, v občini ustvarjenega družbenega proizvoda, izredno pomemben za zaposlovanje, ki končno s svojimi subjekti kot živo delo odločuje o obsegu ustvarjenega družbenega proizvoda v občini. V obdobju 1965/1969 je bila imigracija v okviru števila zaposlenih v prvem, nasproti končnemu letu opazovanega obdobja tako udeležena:

Leto	Število poprečno zaposlenih	V tem številu imigracija	Odstotek udeležbe imigracije v številu zaposlenih %
1965	26.779	5.765	21,5
1969	28.496	6.938	24,4

Primerjava števila zaposlenih in dnevni delovni imigrantov v obeh letih pove, da je število zaposlenih naraščalo v tem petletnem obdobju po 1,52^o/_o poprečni letni stopnji rasti, število imigrantov pa po stopnji 3,77, da se je strukturni delež imigrantov v skupnem številu zaposlenih povečal za 13,4^o/_o. In še eno, izredno važno dejstvo kaže primerjava, namreč, da sta od 1.717 na novo zaposlenih v teh petih letih dala naravni prirast in selitveni saldo le 550 oseb ali 32,0^o/_o, dnevna delovna imigracija pa kar 68,0^o/_o ali 1.167 oseb. Torej smo zopet ugotovili premajhno vlogo imigracijske komponente selitvenega dela v skupnem prirastku prebivalstva celjske občine, ki je očitna že več kot deset, petnajst let.

f) Dejavniki, ki vplivajo na nižanje vrednosti koeficienta prirasta prebivalstva v občini

Z obravnavanjem regionalnih, prostorsko demografskih komponent in tendenc v dinamiki rasti prebivalstva celjske občine, v nekaterih primerih tudi od sredine prejšnjega stoletja pa do leta 1970. je moč ugotoviti, da se je prebivalstvo občine v dobrih sto letih povečalo za 174,5^o/_o. V istem obdobju se je v celjski regiji povečalo za 45,3^o/_o, v Sloveniji pa za 52,8^o/_o. Če vemo, da je povečanje prebivalstva Slovenije v 100 letih dejansko majhno v primerjavi s povečanjem drugod po svetu, kjer se je ponekod povečavalo tudi za dvainpolkrat, potem celjska občina vseeno sodi med one, ki v tem obdobju zaznamujejo močnejšo dinamiko med vsemi šestdesetimi slovenskimi občinami. Vendar, če prirast števila prebivalstva vseh slovenskih občin analiziramo po karakterističnih obdobjih teh 100 let, potem izkazuje celjska občina takle kontingent prirasta:

1894—1953		1953—1961		1961—1970	
Štev.	% prir.	Štev.	% prir.	Štev.	% prir.
22.999	106,8	5.769	12,9	8.839	17,5

Primerjava ugotovljenih odstotkov prirasta prebivalstva po posameznih obdobjih v celjski občini z ostalimi občinami v Sloveniji pove, da je bila celjska občina v obdobju 1894—1953 na 6. mestu, v obdobju 1958—1961 je padla na 14., v obdobju 1961—1970 pa že na 17. mesto v Sloveniji! Tempo večanje števila prebivalstva, čeprav z izjemo od leta 1970 na leto 1971, ko je bila stopnja rasti negativna — 2,31 ‰, raste, saj je poprečno letno znašal po posameznih obdobjih:

Obdobje	Poprečna letna stopnja rasti
1869—1900	0,38 ‰
1900—1931	0,73 ‰
1931—1961	1,18 ‰
1961—1970	1,81 ‰

Porast zaostaja za onim, ki ga zlasti od leta 1961 izkazujejo nekatere druge slovenske občine (ljubljske občine, Piran, Izola, Maribor, Domžale, Koper, Velenje itd.). Tega pojava ni povzročila morda slabša biološka moč prebivalstva celjske občine, v primerjavi z biološko močjo prebivalstva v občinah s hitrejšim tempom rasti prebivalstva, ali morda večja umrljivost. So-deč po koeficientih natalitete in mortalitete v obdobju 1966/68 v teh občinah, je celjska občina v drugi polovici razpona; pregled pa je takle:*

Občina	K o e f i c i e n t					
	nataliteta			mortaliteta		
	1966	1967	1968	1966	1967	1968
Ljubljana	16,6	14,7	13,7	10,8	10,8	10,0
Maribor	18,3	17,4	16,6	8,6	8,1	8,9
Koper	17,1	16,7	16,0	8,5	7,8	8,5
Izola	19,7	17,8	17,6	6,8	6,7	5,5
Domžale	23,8	24,3	24,3	8,8	10,0	9,2
Velenje	22,0	17,4	21,3	7,1	8,5	7,5
Piran	17,2	15,3	15,1	6,9	6,9	9,4
Kranj	20,9	21,1	21,1	8,0	7,4	8,6
Celje	18,6	18,1	16,9	8,6	7,8	8,7

Torej je lahko vzrok zaostajanja tempa rasti prebivalstva za šestnajstimi občinami, ki so leta 1961—1970 izkazovale najvišji odstotek prirasta prebivalstva v Sloveniji, le šibka neto selitvena komponenta skupnega prirasta. To pa je ugotovitev, ki je bila kot problem v nadaljnji uspešni rasti prebivalstva celjske občine postavljena že nekajkrat v tej študiji.

Za slabo vitalnost rasti imigracijske komponente selitvenega dela skupnega prirasta prebivalstva celjske občine v zadnjih desetih, petnajstih letih so možne te-le osnovne razlage:

1. upadanje tempa deagrariacije kmetijskih predelov celjske regije,
2. slabo izkoriščanje zmogljivosti v prostoru celjske občine,

* Zavod SRS za statistiko: Pregledi o občinah.

3. stagnacija, nazadovanje ali prepočasno odpiranje novih delovnih mest v prostoru celjske občine,

4. opadanje interesantnosti delovnih mest v občini, zlasti v središčih s koncentriranim številom delovnih mest, to je v mestu Celju in v Štorah.

Seveda ni moč trditi, da se z deagrarizacijo preslojeno kmečko prebivalstvo, zlasti njegov aktivni del, pretežno izseljuje. Ne, izseljevanju je podvržen manjši del, medtem ko se največji del zaposli v okviru svoje občine, ali pa se zaposluje v okviru dnevne delovne migracije v sosednih občinskih prostorih. Prav gotovo prihaja za zaposlitev v prostoru celjske občine v poštev preslojeno prebivalstvo iz sosednjih občin, ki tako preko dnevne delovne migracije zaseda delovna mesta v občini. Za priselitev v občinski prostor pa prihajajo v poštev le preslojeni prebivalci iz oddaljenejših področij. Torej je za presojo tempa deagrarizacije, ki naj bi imel v primeru upadanja negativni vpliv na rast imigracijske komponente selitvenega dela prirasta prebivalstva v celjski občini, pomemben tempo, oziroma poprečna letna stopnja rasti deagrarizacije v oddaljenejših prostorih regije, oziroma v regiji na sploh. Ta pa je bila obdobju 1970/65 1,10 %, v obdobju 1961/65 pa le 0,90 %. V prostorih mozirske občine in šmarske občine, od koder bi prihajale priselitve spriču oddaljenosti najbolj v poštev, pa je do leta 1970 narasla na 1,28 % v mozirski, oziroma na 1,82 % v šmarski občini. Deagrarizacija presloji v celjski regiji letno ca. 1.600 kmečkega v nekmečko prebivalstvo, letni prirast na novo zaposlenih v celjski občini pa je v zadnjem času znašal, kakor je iz te študije razvidno, okoli 360 do 370 oseb, ki so zasedle na novo odprta delovna mesta v občinskem prostoru.

Novo zaposlitve so rezultat 1,57 % poprečne letne rasti zaposlenih v zadnjih petih letih. V okviru te stopnje rasti strukturno naravni prirast in dnevna imigracija znašata 0,52 %, priseljevanje pa 1,05 %. Deagrarizacija je v strukturi poprečne letne stopnje rasti zaposlovanja v celjski občini zajeta v obeh njenih strukturnih delih, seveda bolj v prvem. Kljub vsemu pa je njena vrednost prav gotovo manj kot 0,40 %. Torej je poprečno letno število na novo zaposlenih v celjski občini, ki se je rekrutiralo iz deagrariiranega prebivalstva celjske regije v zadnjih petih letih, naraščalo po poprečni letni stopnji 0,40 %, medtem ko je deagrarizacija imela poprečno letno stopnjo rasti v istem obdobju 1,10 %. Ker poprečna letna stopnja rasti deagrarizacije v opazovanem obdobju nasproti prejšnjemu petletnemu obdobju ni bila v opadanju, saj je nasprotno porasla za 22,2 %, ni mogla biti vzrok za slabitev priseljevanja v občinski prostor. Število preslojenega prebivalstva je bilo zadostno za kritje potreb dnevne delovne imigracije v prostor celjske občine, pa tudi za eventualno izseljevanje iz ostalih občin celjske regije ter za priselitev v prostor celjske občine. Toda priseljevanje je predvsem zanimivo za strokovno delovno silo, kar pa z deagrarizacijo preslojeno prebivalstvo v glavnem ni.

Poprečni izmenski faktor, ki je kazalnik izkoriščenosti zmogljivosti, je bil v celjski občini v zadnjih petih letih 1,307, v Sloveniji pa 1,320.*

* Fedor Gradišnik: Poskus zasnove enostavnega dezagregriranega modela verjetnega in možnega dolgoročnega razvoja prostora celjske občine. ZNG 1971.

Za 10⁰/₀ nižji poprečni izmenski faktor v celjski občini od ugotovljenega v republikli kaže na sorazmerno slabo izkoriščanje zmogljivosti, na vsak način pa na slabše, kot je bilo v istem obdobju poprečno v Sloveniji.

Iz istega vira je moč razbrati, da je potekalo odpiranje delovnih mest v občinskem prostoru po poprečni letni stopnji rasti 0,94⁰/₀. Ta stopnja pa je nižja od stopnje zaposlovanja v istem obdobju, ki je bila 1,52⁰/₀ letno. Število zaposlenih je namreč narastlo od leta 1965, ko jih je bilo v občini 26.779, na 28.496 v letu 1969. V okviru prikazane poprečne letne stopnje rasti zaposlovanja v občini pa je zasebni sektor izkazoval bistveno večjo stopnjo, in sicer kar 22,71⁰/₀ poprečno letno, medtem ko je zaposlovanje v družbenem sektorju potekalo le po poprečni stopnji 0,76⁰/₀ letno. Med vsemi zaposlenimi je bilo 38⁰/₀ žensk, na enega zaposlenega pa je istega leta 1969 prišlo 2,1 prebivalcev, kar je bilo najnižje število v regiji.

Znotraj družbenega sektorja pa so se po dejavnostih v obdobju 1965/1969 gibale stopnje rasti zaposlovanja takole:

Dejavnost	Poprečna letna stopnja rasti 1965/1969
Industrija	2,06
Kmetijstvo in gozdarstvo	6,37
Gradbeništvo	— 0,10
Promet	— 0,47
Trgovina	4,30
Gostinstvo	— 0,45
Proizvodna obrt in komunala	— 8,50
Storitve	— 3,41
Ostale gospodarske dejavnosti	— 0,56

Zaostajanje poprečne letne stopnje rasti zaposlovanja v pretežnem številu dejavnosti zadnjega petletnega obdobja je pojav, ki mu gre pripisati daljnosežne posledice za nadaljnji razvoj vsega življenja celjske občine in ki je v tesni zvezi s stagnacijo odpiranja novih delovnih mest. Že ugotovitev, da le zaposlovanje v industriji, kmetijstvu z gozdarstvom ter v trgovini vpliva na 0,76⁰/₀ poprečno letno stopnjo rasti zaposlovanja v gospodarski in negospodarski sferi družbenega sektorja, torej na pozitivnosti njegove rasti, in da zaposlovanje v zasebnem sektorju postavlja poprečno letno stopnjo rasti vsega zaposlovanja na 1,52⁰/₀ letno, v terciarnem sektorju pa na 1,45⁰/₀ letno, je vredna vse pozornosti pri postavljanju temeljev dolgoročnega družbeno-ekonomskega razvoja v prostoru celjske občine!

Perspektiva zaposlovanja kvalitetnega strokovnega kadra zlasti v terciarnih dejavnostih je v tesni povezavi z vključevanjem vajencev v uk. V Sloveniji je bilo v letu 1965 registriranih 16.727 vajencev, v celjski občini 903, v letu 1969 je imela Slovenija že 18.302 vajenca, v celjski občini pa je po petih letih število registriranih vajencev padlo na 673. Toda Slovenija zaznamuje v letu 1969 glede na leto 1965 indeks rasti 109,4, celjska občina pa 74,5! Ugotovljeno upadanje števila vajencev resno ogroža vse perspektive akcije za razvoj zlasti proizvodne in uslužnostne obrti, za kvaliteto te proizvodnje in storitev ter za intenzivnejšo terciarizacijo.

Neskladna rast superstrukturnih investicij, še posebej stanovanjsko-komunalne izgradnje, ki kaže v izgradnji novih stanovanj že precejšnje nazadovanje, slabitev kulturnega življenja in nerazgibano družabno-zabavno življenje so skupaj z nizko ravnijo osebnih dohodkov (celjska občina je po višini poprečnih osebnih dohodkov le v sredini med šestdesetimi slovenskimi občinami!) kazalniki interesantnosti delovnih mest. Sodeč po kvantificirani vrednosti le-teh, interesantnost delovnih mest v celjski občini, ki naj bi privabljala predvsem delovno silo iz drugih področij zunaj celjske občine v njen prostor, ni na zavidljivi višini.

Tako nedovoljno izkoriščanje zmogljivosti kot nizka stopnja rasti odpiranja novih delovnih mest v občini in nedovoljna interesantnost so vsak zase in vzajemno prav tisti razlogi, ki bistveno vplivajo na nižanje vrednosti celotnega koeficienta prirasta prebivalstva občine, še posebej pa na njegovo strukturo, to je na selitveno komponento. Gledano na vse tri pojave ločeno in vzajemno pa so še znanilci pojemanja ekonomske vitalnosti v občini.

4. GOSPODARSKA GIBANJA V OBČINSKEM PROSTORU

a) Družbeni bruto proizvod

Z ravni strukture družbenega bruto-proizvoda opazovano gibanje gospodarstva celjske občine v obdobju 1968/64 (po terciarnem principu), za katero so podatki razpoložljivi, kaže takšne strukturne premike:

Leto	v 000 din						
	Družbeni bruto proizvod	Materialni stroški	Družbeni proizvod	Amortizacija	Narodni dohodek	Osebnih dohodki	Akumulacija in skladi
1964	1.067.710	568.160	499.550	37.590	461.960	153.370	308.590
1965	1.288.440	710.020	578.420	37.280	541.140	196.350	344.790
1966	1.647.930	968.849	679.081	46.213	632.868	261.811	371.057
1967	1.629.304	931.203	698.101	65.452	632.452	271.307	361.342
1968	1.766.258	965.948	800.310	77.114	723.196	302.110	421.086

V letu 1968 kažejo glede na leto 1964 večje indekse povečanja: amortizacija, dalje osebni dohodki, ki imajo tudi največji strukturni premik v smeri porasta in to kar za 2,8 indeksnih točk, in materialni stroški. Manjše indekse povečanja od indeksov večanja družbenega proizvoda izkazuje narodni dohodek, ki ima tudi strukturni padec 2,2 indeksne točke. Najmanjši indeks povečanja je zaslediti pri akumulaciji in skladih. Ta element ima tudi največji strukturni padec, namreč kar za 5,0 indeksnih točk.

Neugoden je indeks povečanja narodnega dohodka, ki je kar za 8,5 indeksnih točk pod indeksom povečanja družbenega bruto-proizvoda, formiranega v celjski občini v obdobju 1964/1968!

b) Družbeni proizvod

Temeljni kazalnik razvoja in stanja gospodarstva na določenem področju je družbeni proizvod, oziroma narodni dohodek kot njegov najeminentnejši strukturni element. Seveda bi ne bilo prav, če bi bila presoja razvitosti in tempa gospodarskega razvoja v vseh časovnih fazah podvržena le opazovanju dinamike rasti bodisi družbenega proizvoda, bodisi narodnega dohodka, v katerem koli časovnem intervalu. Preveč je anomalij, ki so kot posledica sistemskih ukrepov in politike cen vplivale na njuno ustvarjanje. Zato je prav, da je celovitost, kar v zaokroženi obliki medsebojnega vpliva različnih dejavnikov ekonomske rasti tudi je, nujni in edini element, ki ga gre upoštevati za presojo dosežene stopnje ekonomske razvitosti. Metoda H-1 IER Ljubljana, metoda ZNG in še cela vrsta drugih le v neki meri dosegajo presojo dosežene stopnje ekonomske razvitosti določenega področja z ravni celovitosti. Torej sta lahko družbeni proizvod in narodni dohodek kot njegov strukturni element le eden, čeprav gotovo temeljni kazalnik razvoja in stanja gospodarstva nekega področja.

Dinamika rasti družbenega proizvoda v prostoru celjske občine je bila v preteklosti podvržena vsem v tej študiji že prej naštetim značilnostim prav tega prostora, zlasti pa je bila podvržena sorazmerno močnim aglomeracijskim silnicam, ki so v mestu Celju in v njegovem urbaniziranem območju našle osrednjo koncentracijo prebivalstva in proizvodnih sredstev. Njim so se pridružili še eksogeni dejavniki in vplivi. Od teh kaže omeniti zlasti demografska gibanja v slovenskem prostoru, absorpcijsko moč nekaterih predelov celjske regije in drugih regij na bližnja območja s presežki delovne sile ter vplivno moč inozemskega tržišča delovne sile na ves jugoslovanski prostor, ki je z odlivom strokovne delovne sile močno prizadel tudi gospodarstvo celjske občine, procese terciarizacije gospodarstva Slovenije in deloma tudi Jugoslavije, karakter pretežnega dela industrije, ki je bil zato v obdobju administrativnega vodenja gospodarstva razvojno podrejen višjim planskim organom, z nižjo veljavo v vsedravnem gospodarstvu, sistemska vprašanja in končno dosedanja skoraj popolna odsotnost prave regionalne politike!

Po pomembnejših obdobjih od leta 1961 dalje je bilo gibanje družbenega proizvoda, ustvarjenega v družbenem in zasebnem sektorju v Sloveniji, celjski regiji in v prostoru celjske občine, tako:

Območje	O b d o b j e						Indeks večanja družbenega proizvoda po obdobjih				
	1961	1964	1965	1966	1967	1968	68/61	68/64	68/65	68/66	68/67
Slovenija	5.567.030	9.732.780	11.986.460	14.350.437	15.255.016	17.292.116	310,6	177,6	144,2	120,4	112,6
Celjska regija	620.980	1.168.570	1.476.250	1.726.683	1.751.577	1.964.429	316,3	188,1	133,0	113,7	112,1
Celjska občina	271.280	499	578.420	679.081	698.101	800.310	285,0	160,2	138,3	116,8	114,6

V tem petletnem obdobju so tudi opazne precejšnje strukturne spremembe. Največje strukturno nazadovanje kaže industrija, in sicer od 60,9 na 47,0 %, največji napredek pa trgovina z gostinstvom od 14,7 % na

26,1⁰/₀. Opazna je tudi precejšnja krepitev zasebnega sektorja, ki v letu 1968 zavzema že 5,8⁰/₀, v letu 1969 celo 6,3⁰/₀ udeležbo v formirani masi družbenega proizvoda v občini, dočim je leta 1964 ta udeležba znašala 3,7⁰/₀. V obdobju 1964/1968 je družbeni proizvod v občini naraščal po povprečni letni stopnji 12,54⁰/₀, v tem pa primarni sektor po 20,9⁰/₀, sekundarni po 7,4⁰/₀, terciarni po 22,8⁰/₀. Zmanjšuje se tudi udeležba družbenega proizvoda, ki ga ustvarja celjsko gospodarstvo, v družbenem proizvodu Slovenije, in sicer po stopnji 2,6⁰/₀ letno, saj je znašala leta 1964 še 5,13⁰/₀ v letu 1968 pa le še 4,62⁰/₀.

Za gospodarstvo celjske občine je industrija slej ko prej najvažnejša gospodarska dejavnost, saj merjena z njeno vlogo v formiranem družbenem proizvodu prekaša naslednjo, to je trgovino z gostinstvom, kar za 78,6⁰/₀! Kljub vsemu pa se njen delež v družbenem proizvodu občine manjša, saj je leta 1964 še znašal 60,9⁰/₀, leta 1967 pa 47,5⁰/₀.

Od leta 1959 do 1969 so črna in barvna metalurgija, ki so v prvem letu opazovanega obdobja še prispevale k družbenemu proizvodu, formiranemu v industriji, 57,9⁰/₀, izgubile to pomembnost, saj je bil leta 1969 njihov strukturni delež le 41,9⁰/₀. Pač pa si je svojo vodilno vlogo okrepila kovinska industrija, ki je svoj strukturni delež povečala od 30,0 na 34,7⁰/₀. Pomembna postaja pri formiranju družbenega proizvoda v celjski občini kemična industrija, ki sicer še ne izkazuje najvišjega premika na strukturni lestvici, čeprav je tudi ta velik od 6,2⁰/₀ na 12,4⁰/₀, vendar s pospešeno stopnjo rasti krepi že v začetku tega obdobja ugotovljeno relativno visoko maso ustvarjenega družbenega proizvoda (gl. tab. na str. 103).

Strukturni delež industrije v družbenem proizvodu celjske občine je za 8,2⁰/₀ večji od enakega v družbenem proizvodu Slovenije. Toda ta odstotek se nujno manjša, kajti ne glede na to, da je povprečna letna stopnja rasti družbenega proizvoda Slovenije za 24⁰/₀ višja od one, ki jo ugotavljamo v celjski občini, pa je povprečni letni tempo rasti družbenega proizvoda v industriji celjske občine za 56⁰/₀ zaostajal za stopnjo rasti celokupnega družbenega proizvoda občine v istem obdobju, dočim je bilo v republiki ugotovljeno le 27⁰/₀ zaostajanje povprečne letne stopnje rasti družbenega proizvoda industrije za stopnjo rasti družbenega proizvoda Slovenije.

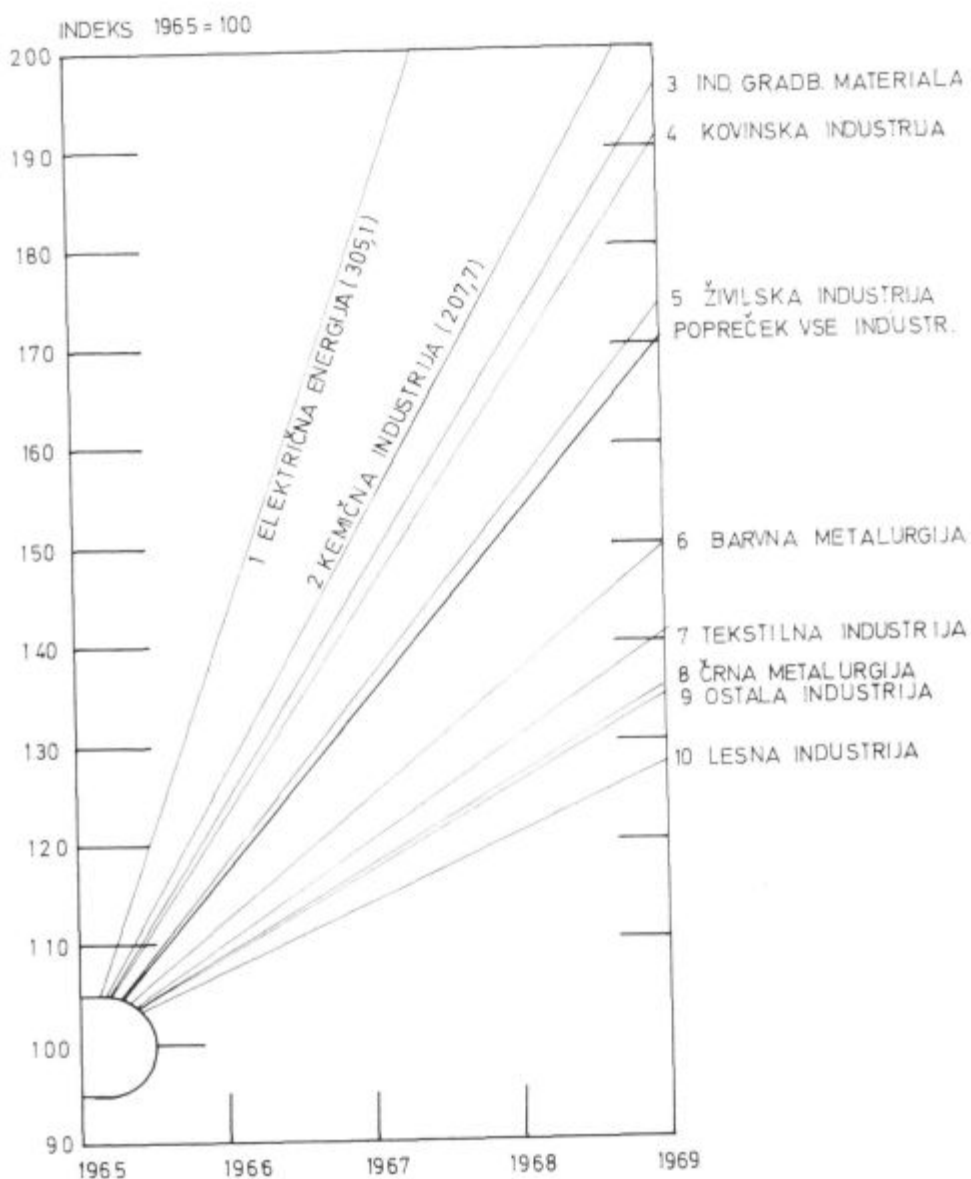
Družbeni proizvod na prebivalca občine, ki je mimo narodnega dohodka in mogoče še skupne porabe na prebivalca dejanski samostojni kazalnik razvitosti nekega prostora v določenem času, se je v zadnjih letih, to je v obdobju 1965/1969 gibal tako:

Leto	Družbeni proizvod na občana celjske občine
1965	10.347
1966	12.126
1967	12.183
1968	13.800
1969	15.413
letna stopnja rasti	7,70 ⁰ / ₀

RAZVOJ INDUSTRIJSKIH VEJ

V CELJSKI OBČINI

V OBDOBJU 1965/69

c) Narodni dohodek

Narodni dohodek na prebivalca občine, ki je eden poglavitnih kazalnikov razvitosti, se je v prostoru celjske občine od leta 1965 do leta 1969 gibal tako:

Leto	Narodni dohodek na prebivalca v din
1965	9.810
1966	11.290
1967	11.040
1968	12.440
1969	13.350

Ta dinamika rasti narodnega dohodka na prebivalca celjske občine v obdobju 1965/1969 izkazuje poprečno letno stopnjo rasti 7,39⁰/₀. In kakšno dinamiko rasti narodnega dohodka na prebivalca Slovenije je imelo zadnje obdobje? Ker ni ustreznih podatkov za izračun tega kazalnika za leti 1968 in 1969, sem izvršil primerjavo za oba prostora za obdobje 1965/1967. Ta je:

	Poprečna letna stopnja rasti narodnega dohodka za prebivalca 1965/1967
Slovenija	10,18 ⁰ / ₀
Celjska občina	6,06 ⁰ / ₀

S 6,06⁰/₀ poprečno letno stopnjo rasti, ki je precej nižja kot regijska, je narodni dohodek na prebivalca celjske občine vsaj v tem obdobju naraščal 1,65-krat počasneje kot v Sloveniji!

In še eno karakteristično gibanje narodnega dohodka je treba omeniti, namreč večanje jezua pri njegovi rasti v Sloveniji in v celjski občini. Ta jez je razviden iz naslednje primerjave porasta narodnega dohodka na prebivalca Slovenije in celjske občine od leta 1965 do leta 1968:

Območje	1965	1968
Slovenija		
ND na prebivalca	6.673	9.212
Prirast		2.449
Celjska občina		
ND na prebivalca	9.810	12.440
Prirast		2.630
Slovenija = 1	1:1,45	1:1,35
Indeks 1965 = 100,0		
Slovenija	100,0	136,2
Celjska občina	100,0	126,8

Medtem ko je porast narodnega dohodka na prebivalca v obravnavanem obdobju znašal v Sloveniji 36,2⁰/₀, je v celjski občini dosegel le 26,8⁰/₀. Takšna tendenca v razvoju, ki je za 10 indeksnih poenov poslabšala pozicijo celjske občine v štirih letih nasproti Sloveniji, saj je leta 1965

prišlo na 1 dinar narodnega dohodka na prebivalca Slovenije še 1,45 dinarja narodnega dohodka na prebivalca celjske občine, v letu 1968 pa le še 1,35 dinarja, očitno kaže na širjenje škarij. In še to: na 1 dinar prirasta narodnega dohodka na prebivalca Slovenije je prirastlo v štirih letih le en dinar in šest par narodnega dohodka na prebivalca celjske občine.

Po posameznih temeljnih dejavnostih se je narodni dohodek v celjski občini formiral v obdobju 1963/1967 tako:

Leto	Formirani narodni dohodek v občini	Po temeljnih dejavnostih							
		kmetijstvo in gozdarstvo		*industrija		trgovina, gostinstvo in turizem		ostalo	
		znesek	%	znesek	%	znesek	%	znesek	%
1964	461.960	17.630	3,8	280.630	60,7	71.180	14,4	92.520	29,1
1965	541.140	24.320	4,4	308.980	57,0	108.020	16,2	99.820	22,4
1966	632.868	33.421	5,2	321.230	50,7	154.611	24,4	123.606	19,9
1967	632.649	30.785	4,8	288.829	45,6	181.295	28,6	131.740	21,0
1968	723.196	37.147	5,1	326.003	45,0	202.468	28,2	157.578	21,7

Temeljna ugotovitev v razčlembi gibanja ustvarjanja narodnega dohodka v gospodarstvu celjske občine za obdobje 1963/1967 je vztrajno upadanje vloge industrije pri njegovem ustvarjanju, stanovitost kmetijstva in ostalih dejavnosti, zlasti pa hitra rast vloge trgovine in gostinstva v strukturi ustvarjenega narodnega dohodka v občini od leta 1964 do leta 1968. V letu 1968 ugotovljena udeležba temeljnih gospodarskih dejavnosti v narodnem dohodku Slovenije je bila v primerjavi z enakim kazalnikom v celjski občini taka:

Območje	Skupaj v letu 1968 ustvarjeni narodni dohodek	Struktura			
		kmetijstvo in gozdarstvo	industrija	trgovina, gostinstvo in turizem	ostale dejavnosti
Slovenija	100	11,8	41,9	24,6	21,7
Celjska občina	100	5,1	45,0	28,2	21,2

V obdobju 1964/1968 so bile poprečne letne stopnje rasti družbenega proizvoda in narodnega dohodka v Sloveniji in celjski občini:

Območje	Poprečna letna stopnja rasti	
	družbeni proizvod	narodni dohodek
Slovenija	14,93 %	14,34 %
Celjska občina	11,94 %	11,12 %

V Sloveniji je bilo za opazovano obdobje to sicer neizogibno zaostajanje rasti poprečne letne stopnje narodnega dohodka za rastjo družbenega

* Podatki za industrijo so nekoliko drugačni od prej obravnanih zaradi drugačne metodologije zajemanja.

proizvoda manjše kot v celjski občini. Takšno zaostajanje poprečne letne stopnje rasti narodnega dohodka za enako stopnjo rasti družbenega proizvoda kaže na bistveno večjo rast osebnih dohodkov od poprečne letne stopnje rasti produktivnosti, ki je v takih primerih tudi sama v razkoraku s stopnjo rasti družbenega proizvoda.

Zaostajanje rasti narodnega dohodka v celjski občini za rastjo narodnega dohodka v Sloveniji zmanjšuje tudi njegovo udeležbo v celotnem v Sloveniji ustvarjenem narodnem dohodku. Le-ta se je zmanjšala od 5,15 % v letu 1963 na 4,56 % v letu 1967. V okviru poprečne letne stopnje zmanjševanja udeležbe narodnega dohodka celjske občine v narodnem dohodku republike, ki je v obdobju 1963/1967 znašala kar 8,28 % letno, je le gozdarstvo imelo konstantno rast poprečne letne stopnje udeležbe v narodnem dohodku tega področja v Sloveniji, kar pa spričo manjšega obsega udeležbe gozdarstva pri formiranju narodnega dohodka ni tako pomembno. Trgovina izkazuje 1,28 % poprečno letno stopnjo rasti udeležbe pri formiranju narodnega dohodka tega področja v Sloveniji, celjska industrija pa kar 5,85 % poprečno stopnjo manjšanja udeležbe njenega narodnega dohodka v narodnem dohodku, ki ga je ustvarjala slovenska industrija.

V narodnem dohodku, ki ga je ustvarilo gospodarstvo celjske občine, je zasebni sektor gospodarstva takole sodeloval:

Leto	Ustvarjeni narodni dohodek		V tem sektorja gospodarstva			
			družbeni		zasebni	
	znesek	%	znesek	%	znesek	%
1964	461.960	100	445.140	96,3	16.820	3,7
1965	541.140	100	517.560	95,6	23.580	4,6
1966	632.868	100	599.835	94,7	33.033	5,3
1967	632.649	100	596.886	94,2	35.763	5,8
1968	723.196	100	678.679	93,5	44.517	6,5

Zaradi manjše vloge kmetijstva pri formiranju narodnega dohodka v celjski občini je udeležba zasebnega sektorja gospodarstva pri formiranju narodnega dohodka v občini z relativno visoko poprečno letno stopnjo rasti udeležbe v narodnem dohodku občine, ki je bila v obdobju 1964/1967 letno 14,5 %, dokaj visoka. Ker je leta 1968 znašala udeležba kmetijstva v formiranju narodnega dohodka Slovenije 10,27 %, v celjski občini pa 4,73 %, je bila istega leta udeležba zasebnega sektorja gospodarstva celjske občine v ustvarjanju njenega narodnega dohodka za 52 % nižja od udeležbe zasebnega sektorja v formiranju narodnega dohodka Slovenije, ki je istega leta znašala 13,4 %, v celjski občini pa, kot je razvidno iz prikaza, le 6,5 %!

Narodni dohodek je v obdobju 1964—1968 v celjski občini naraščal letno po poprečni stopnji 11,12 % s tem, da je družbeni sektor gospodarstva izkazoval poprečno letno stopnjo rasti 10,40 %, zasebni pa kar 26,67 %.

Po posameznih področjih je zasebni sektor gospodarstva celjske občine takole ustvarjal narodni dohodek, in sicer v doslej najpogosteje obravnavanem obdobju 1964/1968:

Leto	Skupaj	Kmetij- stvo	Gradbe- ništvo	Pro- met	Gostin- stvo	Obr:
1964	16.820	10.940	590	390	360	4.550
1965	23.580	13.600	3.770	500	540	5.170
1966	33.033	15.162	9.333	1.068	930	6.540
1967	35.763	13.852	8.002	2.130	1.554	10.225
1968	44.517	13.782	13.025	2.516	1.916	13.278
Letna stopnja rasti %	26,67	5,16	100,20	39,40	55,30	110,20

Jasno je opazen nastop liberalizacije predpisov, konjunktornost področij in pa delna konstantnost davčne politike, kar vse je vzajemno vplivalo na rast narodnega dohodka v posameznih področjih zasebnega sektorja gospodarstva celjske občine v opazovanem obdobju.

d) Vključevanje v mednarodno menjavo

Preko mednarodne menjave se je tudi gospodarstvo celjske občine vključilo v širšo delitev dela. Raven občinskega prostora ne dovoljuje prikaza devizne bilance, saj ni mogoče evidentirati uvoza, zlasti uvoza za široko porabo. Zato prikazujem le izvoz. Pri tem velja osnovno spoznanje, da vsaj v zadnjem obdobju za območje celjske občine ne velja ugotovitev, ki je tako značilna za Slovenijo, namreč, da izvoz narašča hitreje kot proizvodnja. Medtem ko je v obdobju 1965/1969 proizvodnja naraščala po stopnji 11,8 % letno, je izvoz naraščal le po 5,1 % poprečni letni stopnji rasti. V obeh karakterističnih letih opazovanega petletnega obdobja je bil v občinskem prostoru izvoz tak:*

v USA \$

Vrsta izvoza	Karakteristična leta	
	1965	1969
Blagovni	12.181.000	14.803.000
Neblagovni	60.200	110.000
Skupaj izvoz	12.249.200	14.913.000

Med neblagovnim izvozom pa niso zajeta sredstva, ki jih pošiljajo naši državljani, zaposleni v tujini.

Pomembna je še ena ugotovitev, ki kljub netočnosti prikaza obsega izvoza ne daje preveč ugodne slike izvoznim prizadevanjem v občini. To je obseg vrednosti izvoza do ustvarjenega družbenega proizvoda. Ta je bil leta 1965 še 26,4 %, v letu 1969 pa le še 21,7 %. Čeprav je prikazani delež v obeh letih večji od republiškega, pa je v republiških razmerah moč ugotoviti prav naraščanje, ne pa zmanjševanje tega deleža v opazovanem obdobju.

* Podatek analitičnih služb občin.

e) Staranje osnovnih sredstev in delovnih priprav ter materialne naložbe v občini

Na tehnično proizvodno raven imajo odločilni vpliv delovne priprave in osnovna sredstva, njihova prilagodljivost sodobni tehnologiji, še posebej pa stanje izrabe in seveda — investicije.

V letih 1964, 1966 in 1969 je bilo stanje izrabe osnovnih sredstev in delovnih priprav po posameznih sektorskih dejavnostih celjske občine tako:

Sektor	Izrabljenost osnovnih sredstev in delovnih priprav		
	1964 %	1966 %	1969 %
Primarni	24,8	12,5	16,9
Sekundarni	51,9	53,6	55,0
Terciarni	44,8	48,4	46,6
Skupna izraba	49,7	48,9	51,8

Od leta 1964 do leta 1969 se je izraba osnovnih sredstev in delovnih priprav povečala za 7,4 %, tako da je leta 1969 znašala izraba osnovnih sredstev 46,8 %, delovnih priprav pa 61,8 %. Skoraj 73 % vrednosti vseh osnovnih sredstev in delovnih priprav je tega leta odpadlo na industrijo, v okviru te pa je izkazovala največjo stopnjo izrabe kemična industrija in sicer 76 % osnovnih sredstev in 85,7 % delovnih priprav.

Kljub vsemu pa je bila poprečna izraba osnovnih sredstev in delovnih priprav industrije celjske občine za 11,4 % nižja od izrabe le teh v celjski regiji. Pač pa so bile tega leta (1969) nad regijskim poprečjem izrabe kovinska, kemijska, tekstilna, grafična in industrija gradbenega materiala.

Na izrabo osnovnih sredstev in delovnih priprav in seveda še prav posebno na ustvarjanje družbenega proizvoda imajo poseben vpliv investicijske naložbe. Od leta 1957 pa do leta 1969 je bilo na področju celjske občine v družbenem sektorju vloženo za investicijske namene 1.104.223.000 din, in sicer 776.132.000 din ali 70,3 % za gospodarske ter 328.091.000 ali 29,7 % za negospodarske investicije. Po posameznih karakterističnih obdobjih je pregled bruto investicij v družbenem sektorju tak:

v 000 din

Struktura	Karakteristična obdobja		
	1957—1960	1961—1964	1965—1969
Gospodarske naložbe	61.585	180.940	533.607
Negospodarske naložbe	44.880	86.450	196.761
Skupaj bruto investicije v občini	106.465	267.390	730.368

V zadnjih petih letih, to je od leta 1965 do vključno leta 1969, je bilo gibanje investicijskih naložb v gospodarsko sfero in v okviru te po posameznih področjih ter v negospodarsko sfero, tako:

Leto	Skupne naložbe	Od tega		Struktura gospodarskih naložb			
		negospodarstvo	gospodarstvo	kmetijstvo in gozdarstvo	industrija	trgovina in gostinstvo	Ostalo
1965	136.550	38.610	97.940	3.590	79.010	3.810	11.530
1966	145.290	38.655	106.635	3.448	82.924	8.677	11.586
1967	135.201	42.658	92.543	2.375	62.508	16.835	10.825
1968	137.983	39.638	98.345	2.378	58.863	26.046	11.058
1969	175.344	37.200	138.144	3.807	74.584	30.584	29.169
Skupaj 1965/1969	730.368	196.761	533.607	15.598	357.889	85.952	74.168

Od skupnega zneska investicijskih naložb 730,368.000 din je bilo v zadnjih petih letih investirano 73,1 % v gospodarstvo in le 26,9 % v negospodarstvo, kar je 10,4 % manj, kot pa je znašal povpreček vlaganja v negospodarsko sfero v obdobju 1957/1969. Od gospodarskih investicij je bilo kar 67,1 % vloženo v industrijo, vendar je bilo prav to vlaganje po letih zelo različno, da pravzaprav ni mogoče govoriti o rasti ampak prej o nazadovanju vlaganj v industrijo iz leta v leto.

Nasprotno pa kaže v tem petletnem obdobju trgovina z gostinstvom celo 113,1 % povprečno letno stopnjo rasti investicijskih naložb.

Temeljne povprečne letne stopnje rasti investicijskih naložb v celjski občini v obdobju 1965/1969 so bile:

1. Povprečna letna stopnja rasti investicijskih vlaganj družbenega sektorja v občini 1965/1969 4,57 %
- V tej stopnji:
  - a) povprečna letna stopnja rasti investicijskih vlaganj v negospodarstvo — 0,6 %
  - b) povprečna letna stopnja rasti investicijskih vlaganj v gospodarstvo 6,25 %

Obseg izvršenih investicij je nedvomno odločujoča determinanta razvoja določenih območij. Seveda to ni edina in marsikje tudi ne najvažnejša determinanta razvoja. Očitno pa je, da struktura investicij v veliki meri modificira efekte s tem, da deloma kompenzira ali pospeši zaostajanje obsega investicij. Pri tem pa ne gre pozabiti, da ravno obseg investicij v veliki meri vpliva tudi na samo strukturo. V okviru obsega investicij je mogoče imeti bolj diferencirano strukturo, medtem ko zoženi okvirji vplivajo na enostransko investiranje v omenjeno število sektorjev in panog.

Za raven razvitosti, na kakršni se celjska občina v slovenskem prostoru nahaja, je letni obseg njenih bruto investicij družbenega sektorja v primerjavi z drugimi približno enako razvitimi slovenskimi občinami razmeroma skromen. Seveda pa je njen delež pri bruto investicijah v celjski regiji zelo visok. V zadnjih štirih letih, to je od leta 1965 pa do leta 1968,

za katero ob pisanju te študije razpolagam s podatki o bruto investicijah v Sloveniji, se je delež bruto investicij celjske občine v skupnih bruto investicijah celjske regije in Slovenije gibal tako:

Leto	v 000 din				
	Letni znesek bruto investicij družbenega sektorja			Delež bruto investicij celjske občine v bruto investicijah	
	Slovenija	celjska regija	celjska občina	SRS	celjska regija
1965	2.604.790	280.543	136.550	5,25	48,7
1966	2.646.741	306.622	145.290	5,46	47,7
1967	2.667.691	247.006	135.201	5,06	54,7
1968	3.295.293	319.769	137.983	4,18	43,1

Delež bruto investicij celjske občine v skupnih bruto investicijah tako Slovenije kot celjske regije pada. Medtem ko so v Sloveniji bruto investicije v obdobju 1965/1969 rastle po poprečni letni stopnji 8,2 %, v celjski regiji pa 4,56 %, je bil v celjski občini komaj opazni porast, in sicer so bruto investicije v prostoru celjske občine naraščale v opazovanem obdobju po poprečni letni stopnji le 0,53 %. Njihov delež v skupnih bruto investicijah Slovenije se je nižal iz leta v leto po stopnji 7,7 % (rast — 7,7 %!). Tudi udeležba bruto investicij celjske občine v enakih investicijah celjske regije iz leta v leto, z izjemo leta 1967, pada tako, da je znašala poprečna letna stopnja zmanjševanja udeležbe 3,31 % poprečno letno.

Zaradi velikega deleža bruto investicij celjske občine v regijskih bruto investicijah seveda opadanje njihove rasti vpliva na poprečno letno stopnjo rasti bruto investicij v regiji, čeprav izkazujejo nekatere občine celjske regije v tem obdobju izredno stopnjo rasti, to je nad regijsko in tudi nad republiško. Gibanje bruto investicij v celjski regiji po občinah je bilo v obdobju 1965/68 tako:

Občina	v 000 din				
	1965	1966	1967	1968	Poprečna letna stopnja rasti v %
Celje	136.550	145.290	135.201	137.983	0,53
Laško	19.770	12.477	8.492	14.677	— 10,41
Mozirje	9.102	9.050	8.329	9.592	4,21
Slov. Konjice	12.030	13.596	11.204	12.701	2,90
Šentjur	4.720	4.513	3.454	4.633	— 0,73
Šmarje	9.030	13.243	9.450	15.894	20,75
Velenje	62.310	79.733	47.726	90.993	13,39
Žalec	27.031	28.720	23.150	33.296	7,12
CE reg.	280.543	306.622	247.006	319.769	4,56

Karakteristika investicijske politike v celjski regiji je zlasti v skrajno neugodnem razmerju med gospodarskimi in negospodarskimi bruto investicijami v obdobju 1965/1968 ter v veliki razliki med najnižjo stopnjo rasti

letnih vlaganj pri celjski ter med izredno visoko pri šmarski ter velenjski, medtem ko šentjurska, zlasti pa laška občina po poprečni letni stopnji rasti zaostajata. Ker so spričo vsaj triletno maturizacijske dobe utrpele vse dolgoročne naložbe precejšnje podražitve, to praktično pomeni, da so imele v celjski regiji v obdobju 1965/1968 dejansko pozitivno poprečno letno stopnjo rasti investicijskih naložb le šmarska, velenjska in žalska občina.

Ce se omejim le na leto 1968, za katero so podatki ob pisanju te študije na razpolago za Slovenijo, ter uporabim za prikaz obsega investiranja v tem letu v Sloveniji, celjski regiji in v celjski občini kazalnik bruto investicije na prebivalca, potem je pregled obsega dolgoročnih naložb v celjski občini v primerjavi z enakim v Sloveniji in celjski regiji tak:

Območje	Bruto investicije na prebivalca
Slovenija	1.880
Celjska regija	1.453
Celjska občina	2.379

Sodeč po kazalniku obsega bruto investicij na prebivalca, je bila leta 1968 celjska občina med 60 slovenskimi občinami na 6. mestu.

Neugodno razmerje med gospodarskimi in negospodarskimi investicijami družbenega sektorja v celjski občini, ki se giba okoli jugoslovanskega poprečja in ki je za okoli 5% slabše od slovenskega, precej vpliva na kapitalne koeficiente, ki so zato na občinski ravni dejansko ugodnejši. Ta njihova kvaliteta pa bi se seveda v ugodnejšem razmerju na negospodarske investicije precej poslabšala. Prikazani odnos gospodarskih investicij družbenega sektorja do negospodarskih, bi sodeč samo po tem kriteriju, uvrstil celjsko občino v slabše razvita področja, kar pa seveda ni res. Torej so vzroki za takšno razmerje drugje.

Ob prikazanem neugodnem razmerju negospodarskih in gospodarskih investicij je stopnja zmanjševanja obsega letnih vlaganj v negospodarske sfere zato izraz določene politike občine, ki pa ima svoje delno opravičilo v slabših proračunskih možnostih in možnostih namenskih ter samoupravnih skladov. To trditev ilustrira pregled financiranja bruto investicij družbenega sektorja v celjski občini v opazovanem obdobju, ki je bilo po virih in letih naslednje:

Leto	Skupna vrednost inv. noložb drub. sektorja	Sredstva delovnih organ.	Bančni krediti	Virji financiranja			Proračunska sredstva
				Skladi			
				zvezni	republiški	občinski	
1965	136.550	62.600	58.820	2.650	11.820	660	
1966	145.290	82.127	59.005		3.694	464	
1967	135.201	57.918	73.551		3.282	450	
1968	137.983	46.640	83.241		6.255	1.847	
1969	175.344	63.561	102.899	287	8.441	156	
Skupaj							
1965							
1969	730.368	312.846	377.516	2.937	33.492	3.577	

v 000 din

Od skupnih naložb 730,368.000 din je znašal delež sredstev v celjski občini 47,9⁰%, kapital, ki je bil v petletnem obdobju uvožen v občinski prostor, pa 52,1⁰%. Vendar je bil odstotek kritja naložb s kapitalom, ki je imel svoj izvor zunaj občinskih meja, verjetno še malo višji, saj so med sredstvi delovnih organizacij tudi sredstva tistih delovnih organizacij, ki so investirale kapital, rekrutiran iz svoje dejavnosti zunaj celjske občine, kjer imajo svoj delež. Število takih organizacij pa je relativno majhno, nasprotno pa so vsaj posredno v bančnih sredstvih tudi sredstva komitentov s področja celjske občine. Zato seveda ni mogoča točna razmejitev na lastni, v celjski občini ustvarjeni in za investicije uporabljeni kapital ter za te namene uvoženi kapital iz drugih slovenskih in jugoslovanskih področij ter iz inozemstva. Ne glede na to, da so se iz občinskih namenskih skladov financirale tudi nekatere terciarne gospodarske dejavnosti, iz proračuna pa zlasti kvartarne dejavnosti in komunala, pa so za te namene uporabljena sredstva iz proračuna in občinskih skladov krila komaj ca. 20⁰% vseh naložb v negospodarsko sfero v obdobju 1965/1969.

Vse do sedaj povedano o materialnih naložbah, bruto investicijah v celjski občini seveda velja le za materialne naložbe družbenega sektorja. Toda tudi zasebni sektor je vlagal, in to v zadnjem obdobju celo sorazmerno precej intenzivno. Žal ni točnih podatkov o materialnih naložbah zasebnega sektorja in so na razpolago le ocene, in še te le za Slovenijo.*

Po teh ocenah naj bi znašala udeležba prebivalstva Slovenije v financiranju vseh materialnih naložb obeh sektorjev v poprečku zadnjih petih let okoli 16⁰%. Upoštevajoč to oceno za razmere v celjski občini, bi znašala v obdobju 1965/68 skupna vrednost materialnih naložb obeh sektorjev v celjski občini ca. 850,000.000 din. Toda ocene pri razčlembah niso na mestu in sem zato upošteval enako kakor materiali Zavoda za plan SRS in Ekonomskega instituta, Ljubljana, ko analizirajo materialne naložbe in gospodarsko rast v Sloveniji, le materialne naložbe družbenega sektorja.

f) Gospodarska rast v občini

Do sedaj sem v tej študiji obravnaval gospodarska gibanja v celjski občini s stališča gibanja družbenega bruto proizvoda, družbenega proizvoda, narodnega dohodka in materialnih naložb. Postavlja pa se vprašanje, kakšna je bila splošna gospodarska rast v občini v določenem opazovanem obdobju? Poprečno letno stopnjo gospodarske rasti v celjski občini bom prikazal s stopnjo rasti družbenega proizvoda, vendar v korelaciji odnosa med deležem družbenega proizvoda, ki ga je družba v opazovanem obdobju namenila za bruto investicije v določenem prostoru (izločene so iz prej naštetih razlogov materialne naložbe zasebnega sektorja), to je konkretno v celjski občini in kapitalnim učinkom teh bruto investicij v opazovanem obdobju ter s stopnjo rasti bruto investicij. Seveda bi morali temeljni elementi za izračun poprečne letne stopnje gospodarske rasti v

* Osnovni cilji in predpostavke družbenega plana razvoja SR Slovenije v letih 1971/1975 — tabelarni pregled — Zavod SRS za planiranje, Ljubljana 1970.

prvobitnosti nastopati kot odvisne spremenljivke čim večjega števila enačb, ki posredno v verižnem krogu povezujejo čim več gospodarskih, pa tudi drugih dogajanj, ki so bila kakor koli v posredni ali neposredni zvezi z ustvarjanjem družbenega proizvoda v občini v opazovanem obdobju. Toda za namene, ki jih ta študija zasleduje, zadostuje izračun temeljnih elementov osnovne enačbe na podlagi geometrijske sredine.

Vendar za ugotovitev poprečne letne stopnje gospodarske rasti v preteklem obdobju ter za intencije, ki jih ta študija zasleduje, zadostuje izračun temeljnih elementov osnovne enačbe na podlagi geometrijske sredine čim daljšega obdobja.

Kljub vsemu pa se je treba pred začetkom operacije izračuna poprečne letne gospodarske rasti v celjski občini odločiti za principialni pristop. Gre namreč za to, ali v izračunu kot bruto investicije uporabljati samo investicije v gospodarski ali tudi v negospodarski sferi. V praksi je možnost dana obema načinoma. Osebnostno menim, da obseg in stopnja investiranja v negospodarsko sfero v marsičem vsaj posredno vplivata na rast družbenega proizvoda. Komunikacije, stanovanjska izgradnja, šolstvo in varstvo ter dosežena vsesplošna stopnja standarda superstrukturne negospodarske sfere bistveno vplivajo na počutje ustvarjalca dobrin, to je na delovnega človeka. In končno, s svojo politiko osnovne delitve družbenega proizvoda družba namenjuje določeni del za bruto investicije, ne glede koliko za gospodarstvo in koliko za negospodarsko sfero! In prav to naj bi tudi bil, seveda mimo posrednih in neposrednih učinkov negospodarskih investicij na ustvarjanje družbenega proizvoda v danem prostoru, eden pglavitnih imperativov, da se pri ugotavljanju poprečne letne stopnje gospodarske rasti bruto investicije smatrajo, ne glede v kateri sferi ustvarjajo lastne ali medsebojne učinke, kot enotne naložbe.

Temeljna definicija ob pristopu k ugotavljanju poprečne letne stopnje gospodarske rasti je:

Potrebne investicije so enake zmnožku prirasta družbenega proizvoda in kapitalnega koeficienta.

Pisano s simboli, je ta trditev, definicija taka:

$$s \text{ DP} = K_i \Delta \text{ DP}$$

Ta enačba pa ni nič drugega, kot osnovni obrazec ekonomskega modela, ki je znan kot Harrodov, oziroma Domarjev*, pri čemer pomenijo simboli:

$s \text{ DP}$ = potrebne bruto investicije,

K_i = istočasni kapitalni koeficient,

$\Delta \text{ DP}$ = prirast družbenega proizvoda v opazovanem obdobju.

* R. F. Harrod: »An Essay in Dynamic Thesry«. Economic Journal 1939.

Ne bi se na tem mestu spuščal v matematično izpeljavo od osnovne predpostavke temu modelu, namreč, da obstoja med vrednostjo osnovnih sredstev in vrednostjo proizvodnje določeno razmerje, ki je tehnološko-organizacijsko določeno in karakteristično za dano gospodarstvo, pa do prikazane enačbe ter naprej do oblike, ki bo rabila namenu.** Za izračun poprečne letne stopnje gospodarske rasti je le važna končna oblika uporabne enačbe, ki je:

$$S_t = \frac{KR(1+r)^m}{(1+R)^m}$$

pri čemer je:

- S_t = delež družbenega proizvoda za bruto investicije v času (t),
- K = kapitalni koeficient opazovanega obdobja,
- r = poprečna letna stopnja rasti bruto investicij v opazovanem obdobju,
- m = maturizacijska, aktivizacijska doba bruto investicij,
- R = iskana poprečna letna stopnja gospodarske rasti.

Znani in izračunljivi so sedaj vsi potrebni elementi za izračun poprečne letne stopnje gospodarske rasti. Površna analiza aktivizacije, maturizacije investicij v celjski občini pove, da se je obdobje od začetka investiranja pa do trenutka, ko je nova investicija ustvarjala družbeni proizvod, gibalo v nekaterih primerih tudi do 5 let. Nekatero investicije se namreč aktivirajo zelo zgodaj, druge pa relativno pozno. Zato je najbolj realno uporabljati popreček. Jugoslovanski popreček maturizacijskega aktivizacijskega obdobja investicij v zadnjih desetih letih je znašal 4 leta. Glede na strukturo gospodarskih investicij v gospodarstvu celjske občine ob upoštevanju investiranja v osnovna sredstva in delovne priprave, na drugi strani pa strukturo negospodarskih investicij, bi dosti točno ustrežal popreček med 2 letoma in 8 meseci ter 3 leti in tremi meseci.

Odločim se za enotni popreček 3 leta, ki je dosti realen. Z določitvijo maturizacijskega, aktivizacijskega obdobja ($m = 3$), lahko iz razpoložljivih podatkov izračunam za vsako leto izbranega obdobja (s) in (K_i) ter tako tudi vsakoletno stopnjo gospodarske rasti, in sicer za neko določeno obdobje (t) tako, da za (K_i) in (s) iščem poprečke obdobja s pomočjo geometrijske sredine, torej:

$$S_t = \sqrt[n]{\frac{\sum_o^n \log s}{n}}$$

$$K_t = \sqrt[n]{\frac{\sum_o^n \log K_i}{n}}$$

** Nadrobna izpeljava je izvršena v študiji F. Gradišnik: Regionalno-ekonomski razvojni trendi v prostoru celjske občine. ZNG 1970.

O gibanju družbenega proizvoda in bruto investicij družbenega sektorja v celjski občini razpolagam s podatki za obdobje 1961/1969. Seveda podatki zajemajo tudi vse metodološke in tudi druge spremembe in v glavnem niso modificirani ter prikrojeni na »isti imenovalec«. Vendar za namene, ki jih ta študija zasleduje, ne bodo povzročali bistvenih vplivov na končne rezultate, zlasti še, ker je obdobje 1961/1969, to je devet let, končno le obdobje, ki s poprečki posameznih parametrov dosti verjetno paralizira vplive večine takih sprememb.

Za obdobje 1961/1969 je prikaz elementov gospodarskega gibanja in njegovih parametrov v celjski občini tak:

Leto	t	Družbeni proizvod DP	Letni prirastek družbenega proizvoda (Δ DP)	Bruto investicije (BI)	Delež bruto investicij v DP (S)	Kapitalni koeficient (Ki)
1961	0	271.280		44.480	0,163	
1962	1	311.400	40.120	55.990	0,180	1,807
1963	2	371.120	59.720	70.220	0,190	1,892
1964	3	499.550	128.430	96.700	0,193	0,755
1965	4	578.420	78.870	136.550	0,236	1,701
1966	5	679.081	100.661	145.290	0,210	1,453
1967	6	698.101	19.020	135.201	0,193	7,157
1968	7	800.310	102.209	137.983	0,172	1,353
1969	8	903.842	103.532	175.344	0,194	1,699

Z uporabo formule za S_t in K_t , dobim

$$S_t = 0,1913$$

$$K_t = 1,7891$$

Izračunati je treba le še poprečno letno stopnjo rasti bruto investicij (r) v opazovanem obdobju. To izvršim z izračunom po eksponencialni regresiji, ki ji je osnova eksponencialna krivulja: $Y = Ka^x$.

Ker je

$$a = 1 + r$$

moram izračunati (a). Po različnih operacijah dobim, da je

$$a = \sqrt[\frac{\sum x \log Y}{\sum x^2}]{}$$

Za določitev vrednosti ($\Sigma x \log Y$) in (Σx^2) uporabim tale postopek:

Leto	x	Y	log Y	x log Y	x ²
1961	-4	44.480	2,64836	-10,59344	16
1962	-3	55.990	2,74819	-8,24457	9
1963	-2	70.220	2,84634	-5,69268	4
1964	-1	96.700	2,93802	-2,43802	1
1965	0	136.550			0
1966	1	145.209	3,16227	3,16227	1
1967	2	135.201	3,12098	6,24196	4
1968	4	175.344	3,23429	12,97316	16
	0			4,32832	60

$$a = \sqrt{\frac{4,32832}{60}}$$

$$a = \sqrt{0,07214}$$

$$a = 1,1817$$

kjer je $a = 1 + r$, je

$$r = 0,1817$$

$$r = 18,17\%$$

Stopnja poprečne letne gospodarske rasti v obdobju 1961/1969 v celjski občini je bila z vstavitvijo parametrov (S_t), (K_t) in (r) v enačbo taka:

$$0,1913 = \frac{1,7891 R (1,1817)^3}{(1 + R)^3}$$

S kubiranjem in uvrščanjem dobim kubično enačbo za (R):

$$0,1913 R^3 + 0,5739 R^2 - 2,3781 R = -0,1913$$

ali rešitev $R = 0,082114$ to pa je:
 $R = 8,2114\%$

Z izločitvijo poprečno letno $19,13\%$ ustvarjenega družbenega proizvoda so v obdobju 1961/1969 bruto investicije v celjski občini ekspandirale po stopnji $18,17\%$, ki je v glavnem rezultat obdobja 1961/1965, in z

1,7891 poprečnim kapitalnim učinkom, kar vse je pogojilo 8,2114 % poprečno letno gospodarsko rast v občini. Pri tem pa je znašala aktivizacijska doba investicij 3 leta.

Prikazana, izračunana poprečna letna stopnja gospodarske rasti pa se zmanjša na ca. 7,8 do 8,0 %, če bi upošteval v izračunu tudi materialne naložbe zasebnega sektorja ter seveda medsebojne učinke zaradi tega do poprečne letne stopnje rasti bruto investicij, do kapitalnega učinka ter do deleža družbenega proizvoda za bruto investicije. Toda zaradi uporabe ocen je prikazana stopnja le orientacijskega pomena. Kljub temu pa, če sem jo omenil, moram nujno ugotoviti, da čeprav je družbeni proizvod zasebnega sektorja v opazovanem obdobju hitreje naraščal od družbenega, pa je prikazana nižja stopnja splošne gospodarske rasti. Vzrok temu pojavu je v tem, da je zasebni sektor dosegel višjo stopnjo rasti z intenzivnejšim izkoriščanjem zmogljivosti in z večjim obsegom zaposlovanja (v obdobju 1965/69 je bila poprečna stopnja rasti zaposlovanja v zasebnem sektorju 22,71 %, medtem ko je zaposlovanje v družbenem sektorju v istem obdobju potekalo le po poprečni letni stopnji 0,76 % letno), izredno malo pa z novimi naložbami v gospodarsko sfero. Tako je zasebni sektor dosegel bistveno ugodnejšo strukturo bruto investicij v korist negospodarskih (stanovanjska izgradnja) kakor družbeni. Intenzivnejše izkoriščanje zmogljivosti in močno zaposlovanje v zasebnem sektorju sta sicer preko večjega obsega družbenega proizvoda kot samo pri družbenem sektorju, vplivala na prikaz ugodnejšega kapitalnega koeficienta skupnih naložb, vendar se je stopnja obsega investiranja sorazmerno močno povečala, kar je bil poglavitni vzrok nižje poprečne letne stopnje splošne gospodarske rasti v celjski občini, od one, ki jo izkazuje gibanje skupnega družbenega proizvoda, vendar ob upoštevanju le bruto investicij družbenega sektorja.

g) Produktivnost

V tej študiji prikazani pojav močnega strukturnega padca sekundarnega sektorja v ustvarjenem družbenem proizvodu celjske občine je treba primerno osvetliti še strani zaposlovanja, ki je posredni dejavnik preslojevanja aktivnega prebivalstva občine v terciarno sfero, v zvezi s produktivnostjo pa še neposredni kreator sektorskih odnosov v ustvarjenem družbenem proizvodu.

Stopnje rasti družbenega proizvoda po sektorskih dejavnostih in stopnje zaposlovanja po istih elementih za obdobje 1964/1968 so naslednje:

Leto 1964/68 Element	Stopnja rasti družbenega proizvoda in zaposlovanja			
	skupaj %	primarni %	sekundarni %	terciarni %
Družbeni proizvod	9,76	13,70	7,66	14,52
Zaposlovanje	0,90	13,65	1,06	— 0,60

Bistvo poti v terciarizacijo naše družbe mora biti v čedalje višji udeležbi produkcijske tehnike in znanja v sekundarnem sektorju, da bo lahko v njem prevladoval pomen količine in kvalitete. To pa pomeni, da mora ob rastočem družbenem proizvodu relativno upadati zanj potrebna količina živega dela, potrebnega za njegovo ustvarjanje. Sprememba, oziroma spreminjanje sektorske strukture družbenega proizvoda v celjski občini pa kaže diametralno nasprotno sliko, namreč, da ob večanju števila zaposlenih ne raste adekvatno količina proizvedenega družbenega proizvoda sekundarnega sektorja. To pa ima bistvene posledice na spremembo strukture celotnega, v celjski občini formiranega družbenega proizvoda. Tempo rasti družbenega proizvoda posameznega sektorja je torej motor in regulator spreminjanja njegove sektorske strukture. Pri tem pa je stopnja rasti produktivnosti dejavnik, ki mora držati ravnotežje opravičenosti nihanj rasti družbenega proizvoda in zaposlovanja. Z drugimi besedami: ker je stopnja rasti produktivnosti premo sorazmerna s stopnjo rasti družbenega proizvoda in obratno sorazmerna s stopnjo rasti zaposlovanja v nekem opazovanem obdobju, torej izraženo s simboli

$$P_{st} = \frac{DP_{st}}{Z_{st}}$$

sme biti $P_{st} = 0$

(Stopnja produktivnosti v nekem obdobju mora biti enaka ali večja od nič!)

Nerealen bi bil prikaz produktivnosti za primarni sektor, izračunan na opisani način. Upoštevati bi bilo treba namreč v okviru zaposlovanja v kmetijstvu še gibanje aktivnega kmečkega prebivalstva, ki v zasebnem sektorju kmetijstva dejansko ustvarja družbeni proizvod tega gospodarskega področja. Žal, od rezultatov ankete iz leta 1965 ni podatkov za aktivno kmečko prebivalstvo po tem letu. Če iz količine družbenega proizvoda primarnega sektorja v obeh letih izločim družbeni proizvod, ki ga je ustvaril zasebni sektor, potem je bila v obdobju 1965/68 stopnja rasti produktivnosti družbenega sektorja v primarnem sektorju 1,51 %. Ostala dva sektorja pa sta izkazovala tako poprečno letno stopnjo rasti produktivnosti:

sekundarni sektor	7,03 %
terciarni sektor	9,09 %

Izračun poprečne letne stopnje rasti produktivnosti v občini zopet bolega na eliminaciji vplivov zasebnega sektorja kmetijstva s področja gibanja aktivnih kmečkih prebivalcev. Boljši od prikazanega načina izračuna produktivnosti, na vsak način pa bolj pravilen, bi bil izračun, ki bi temeljil na vzročni zvezi stopnje gospodarske rasti v občini v opazovanem obdobju s stopnjo zaposlovanja. Tak način izračuna poprečne letne stopnje splošne produktivnosti zajema preko stopnje gospodarske rasti tudi vplive investicij na produktivnost in zmanjša prav zaradi pomanjkanja podatkov o zasebnih investicijah vpliv odsotnosti števila aktivnega kmečkega prebivalstva v rasti zaposlovanja.

Osnovna teza za tak izračun stopnje produktivnosti je:

diskontni faktor stopnje produktivnosti je premo sorazmeren z diskontnim faktorjem gospodarske rasti in obratno sorazmeren z diskontnim faktorjem stopnje zaposlovanja.

V izračunu upoštevam podatke iz čim daljšega obdobja. Tako za stopnjo gospodarske rasti obdobje 1961/1968 (8, 2114 ‰), za stopnjo zaposlovanja pa obdobje 1965/1969.

Izračunana poprečna letna stopnja splošne rasti produktivnosti v celjski občini je bila v zadnjem obdobju

$$R_p = 5,402 \text{ ‰}$$

Poprečna letna stopnja splošne produktivnosti v občini ni zadovoljiva, saj se je v istem obdobju v Sloveniji gibala okoli 6,5 ‰.

Strukturni premiki v terciarni smeri so v celjski občini v precejšnji meri rezultat neugodnega razmerja stopnje rasti družbenega proizvoda v sekundarnem sektorju v odnosu do ostalih dveh sektorjev. Takšno spreminjanje ekonomske strukture v občini torej nima svojih korenin v homogeni rasti njenega gospodarstva ob pozitivnosti medsebojnih vplivov skladne rasti vseh sektorjev. Zato tudi ne more pozitivno vplivati na preslojevanje aktivnega prebivalstva in na hitrejšo gospodarsko rast.

Padec produktivnosti ima lahko veliko vzrokov, in to od političnih odločitev, politike zaposlovanja in delitve, strukture proizvodnih sredstev, delovnih pogojev, surovin, kadrov in stopnje akumuliranega znanja, pa do politike cen, investicijskih odločitev, strukture investicij ter življenjskih pogojev itd. Seveda je med naštetimi vzroki veliko eksogenih, še več pa je endogenih, to je takih, na katere lahko vplivajo sami proizvajalci in njihovi samoupravni organizmi. Zato bi moralo biti analiziranje gibanja produktivnosti ter iskanje vzrokov njene stagnacije ali padca poglavitna skrb strokovnih služb delovnih organizacij celjske občine, odpravljajne teh vzrokov pa osrednja naloga njihovih samoupravnih organov.

5. OKVIRNI POVZETKI DOGNANJ PRETEKLEGA RAZVOJA

Analize, ki so bile prikazane v prejšnjih poglavjih I. dela te študije, so več ali manj opozorile na tendence dolgoročnega stagniranja, če že ne zaostajanja demografskih in ekonomskih gibanj v celjski občini. Te tendence nimajo samo relativnostnega obeležja, to je ugotovitev stagnacije v odnosu do regijskega, oziroma do nacionalnega prostora, temveč tudi obeležje tendenc absolutnega stagniranja.

Zaskrbljujoče je zaostajanje nekaterih temeljnih dejavnikov, gibal ekonomskega razvoja prostora celjske občine nasproti enakim v Sloveniji in celjski regiji. Ta gibala in njihova zaostajanja so:

a) produktivnost, merjena z ustvarjenim dohodkom na zaposlenega, je v zadnjem opazovanju obdobja znašala

v Sloveniji	35.501 din
v celjski regiji	31.883 din
v celjski občini	32.469 din

ali 8,7 ‰ pod republiško ravniyo;

b) ekonomičnost, ugotovljena z ustvarjenim dohodkom na 100 din porabljenih sredstev, je znašala

v Sloveniji	128 din
v celjski regiji	130 din
v celjski občini	125 din

ali 2,2 ‰ pod republiško ravniyo;

c) rentabilnost, ugotovljena z odnosom med ustvarjenimi sredstvi za razširjeno reprodukcijo na 100 din vloženih sredstev, je bila

v Sloveniji	9,34 din
v celjski regiji	10,19 din
v celjski občini	8,76 din

Stopnje zaostajanja treh poglavitnih dejavnikov uspešnosti gospodarjenja v prostoru celjske občine bi bile še bistveno večje, če bi postavil te kazalnike v primerjavo z enakimi v nekaterih razvitejših občinah v Sloveniji in v Jugoslaviji.

Upoštevajoč povečanje števila zaposlenih in povečanje osebnih dohodkov, še posebej pa 10,5 ‰ povečanje življenjskih stroškov v Sloveniji, so se realni osebni dohodki na delavca v celjski občini v letu 1969 povišali nasproti onim v letu 1968 le za okoli 2 ‰.

Za ocenitev splošne razvitosti prostora celjske občine v okviru celjske regije je bila v II. poglavju študije uporabljena metoda ZNG, za določitev ranga razvitosti v slovenskem prostoru pa primerjalno uporabljene vse štiri metode, to je »H-1«, »ZNG«, »kazalnik nekmečkega prebivalstva v vsem prebivalstvu (demografska metoda)« in »kazalnik narodnega dohodka na prebivalca«. Prav gotovo sta korelacijski metodi realnejši, saj na primer kazalnik »narodni dohodek na prebivalca« večkrat podcenjuje razvitost nerazvitih področij, precenjuje pa v določenih okoliščinah tudi razvitost razvitih področij.

Ugotovite, da naravni pogoji, gospodarske strukture in stopnje razvitosti vplivajo na proizvodne oblike obravnavanih prostorov, najdejo svojo potrditev v rangiranju šestdesetih slovenskih občin po splošni razvitosti. Vrh lestvice razvitosti slovenskih občin, bodisi po »kazalniku narodnega dohodka na prebivalca«, ki ga nekateri ekonomiki priznavajo za temeljnega in celo za edinega, ki naj bi odražal splošno razvitost nekega področja, bodisi po metodi »H-1«, ki jo uporablja Institut za ekonomske raziskave v Ljubljani pri izdelavi republiškega razvojnega koncepta, ali pa po metodi »ZNG«, je bil leta 1968 tak:

Rang	Rangiranje občin po treh metodah		
	Narodni dohodek na prebivalca	H-1 metoda po IER Ljubljana	Metoda ZNG Celje
1	Ljubljana-center	Ljubljana-center	Ljubljana-center
2	Ljubljana-Bežigrad	Ljubljana-Bežigrad	Piran
3	Koper	Ljubljana-Šiška	Jesenice
4	Celje	Piran	Trbovlje
5	Ljubljana-Šiška	Koper	Velenje
6	Jesenice	Celje	Maribor
7	Ljubljana-Moste	Ljubljana-Moste	Ljubljana-Bežigrad
8	Trbovlje	Kranj	Celje
9	Piran	Velenje	Kranj
10	Kranj	Nova Gorica	Ljubljana-Moste

Če se za primerjavo premika ranga razvitosti slovenskih občin v obdobju 1965—1968 omejim le na premike mest na lestvici za celjsko občino, potem je le-ta spreminjala svoje mesto v rangu razvitosti v slovenskem prostoru po vseh treh metodah:

Narodni dohodek na prebivalca		H-1 metoda po IER Ljubljana		Metoda ZNG Celje	
Mesto	± mest	Mesto	± mest	Mesto	± mest
1968	1965	1965	1968	1965	1968
3	4	—1	2	6	—4

Po katerikoli od prikazanih in uporabljenih metod je v opisanem obdobju celjska občina na lestvici razvitosti med prvimi desetimi, vendar izgublja na vrednosti mest.

Preden lahko zastavimo vprašanje, kje tiče vzroki za nižanje mestne vrednosti pozicije celjske občine na lestvici razvitosti slovenskih občin, moram osvetliti obstoj določene povezanosti med stopnjo razvitosti proizvajalnih sil ter med gospodarsko strukturo. Zaradi takšne povezanosti v Sloveniji pripadajo industrializirana področja v glavnem gospodarsko razvitejšim, medtem ko gospodarsko manj razvitim področjem pripadajo pretežno kmetijska področja. Ta ugotovitev pojasnjuje tudi odsotnost prostorsko obsežnejših področij v Sloveniji, ki bi bila produkcijsko homogena, kar pa občine niso. Še največje produkcije in homogenost kažejo tiste slovenske občine, kjer na večje razdalje ni pomembnejših gospodarskih središč in so gravitacijski tokovi razmeroma šibki. Mimo takih občin pa kažejo zadovoljivo homogenost še tiste, v katerih prevladujejo gospodarska področja, ki so tesno navezana na naravne pogoje.

Kje tiče in kateri so vzroki in razlogi za razvojne tendence, ugotovljene v prejšnjih poglavjih te študije ki, če bi delovale naprej, v prihodnje nikakor ne obetajo potrebne vitalnosti gospodarskih rasti? Različni so, vsi pa temelje v glavnem na ugotovitvah:

1. Mimo prometne odprtosti prostor celjske občine nima klasičnih komparativnih prednosti, to je zlasti v naravnih bogastvih.
2. Zaostajanje infrastrukture z urbanizacijo in struktura antropogenega faktorja.
3. Relativno precejšnja disperzija naselij.
4. Precejšnja razdrobljenost gospodarstva in s tem dekoncentracija kapitala, delovne sile in znanja.
5. Kljub relativno močnemu formiranju narodnega dohodka po posameznih področjih pa so le-ta, z izjemo industrije revna z večjimi agregati.
6. Slaba reproduktivnost gospodarstva, ki je eden pglavitnih vzrokov tudi za prepočasno naraščanje odpiranja novih delovnih mest.
7. Zaostajanje v tehniki, tehnologiji ter v organizaciji dela, kar se na nekaterih področjih manifestira s sorazmerno nizko produktivnostjo in ekonomicnostjo.
8. Prepočasno prilagajanje obstoječe ekonomsko-socialne strukture prebivalstva celjske občine tokovom v slovenskih okvirih, ki že tako zaostajajo za onimi v razvitem svetu.
9. Slaba kadrovska struktura in velika fluktuacija strokovnih kadrov.
10. Odsotnost vsake regionalne politike v preteklosti.

Spontano delovanje dejavnikov, ki so v preteklem obdobju kreirali regionalno-ekonomski razvoj prostora celjske občine, še naprej ter vztrajanje na dosedanjih razvojnih trendih strukturnih pozicij ne bi pomenilo le ovire za razvoj v smeri oblikovanja sodobnejšega gospodarstva v občini, temveč celo zavestni pristanek na relativno in tudi na absolutno zaostajanje področja nasproti splošnim jugoslovanskim naporom za doseg ravni visoko razvite industrijske dežele.

Za ilustracijo, kakšne bi bile posledice eventualnega nadaljnega spontanega razvoja, če bi še naprej delovali nekateri dejavniki, ki so pripeljali dosedanji regionalno-ekonomski in seveda s tem tudi družbeni razvoj v zagato, naj navedem le eno. To je razvoj družbenega proizvoda na prebivalca občine pod težo dosedanjega trenda. Seveda je tak prikaz le podmena. Toda spričo dejstva, da je iz leta v leto bolj vidno vztrajno poje-manje rasti, bi bila lahko prikazana podmena mogoča. Po intenciji ciljev, ki jih v razvoju Slovenije zasleduje Koncept dolgoročnega ekonomskega in političnega razvoja, naj bi do leta 1986 dosegli 3.000 USA dolarjev družbenega proizvoda na prebivalca po stari pariteti. To pomeni, da se bo družbeni proizvod na Slovenca od leta 1967 (izhodiščno leto slovenske intencije!) do leta 1986 povečal za 315,4 %.

V letu 1967 je bil družbeni proizvod na prebivalca celjske občine za 35,2 % večji od družbenega proizvoda na Slovenca. Če bi delovala še naprej ugotovljena stopnja gospodarske rasti, izražena z rastjo družbenega proizvoda v občini v obdobju 1961/1969, ki je mimo tega tedaj kazala še tendenco

upadanja, bi bil leta 1986 v občini formiran družbeni proizvod v višini 3.371.827.000 din. Ker projekcija prebivalstva celjske občine računa leta 1986 s 73.669 prebivalci, bi bil družbeni proizvod na prebivalca občine tega leta 45.750 din, na Slovenca pa 37.500 din. Torej je bil v izhodiščnem letu projiciranega obdobja, v letu 1967 družbeni proizvod na prebivalca še za 35,2 % višji od republiškega poprečja, dvajset let pozneje pa le za 22,0 %. V dvajsetih letih bi to pomenilo v odnosu do doseženega razvoja v Sloveniji v celjski občini relativno nazadovanje za skoraj 63 %.

Menim, da se z v takšno smer odvijajočim se razvojem v celjski občini nihče ne more in ne sme povsem strinjati. Kakorkoli že sodimo, prostor celjske občine je med najrazvitejšimi v Sloveniji. Zato bi nazadovanje njegove gospodarske rasti, pa četudi samo relativno, posredno vplivalo na razvoj slovenskega prostora. Dvig nerazvitih predelov Slovenije je prav gotovo ena osrednjih nalog dolgoročnega razvojnega koncepta Slovenije. Toda ta razvoj ne more imeti pravega poleta, če se ne bodo še naprej razvijali že razviti predeli Slovenije.

K sreči je prikazani razvoj ustvarjanja družbenega proizvoda v celjski občini v naslednjih 17 letih le podmena. Koncept dolgoročnega družbeno-ekonomskega razvoja celjske regije, srednjeročni programi in sinhronizirani plani delovnih organizacij celjske občine pa bodo morali dati drugačno orientacijo ter nakazati ukrepe, da dolgoročni razvoj ne bo krenil v smer, ki jo je morda malo karikirano prikazala podmena, temelječa na spontanem nadaljevanju trenda gospodarske rasti v občini od leta 1961 do leta 1969 in na realni projekciji prebivalstva leta 1986!

6. SNOVANJE PRIHODNJEGA VERJETNEGA IN MOŽNEGA DOLGOROČNEGA RAZVOJA PROSTORA CELJSKE OBČINE

a) Demografska projekcija

Osnova vsakega snovanja prihodnjega verjetnega in možnega dolgoročnega razvoja vsakega prostora so demografske projekcije. Za prostor celjske občine verjetno ni sprejemljiva nobena od doslej izdelanih projekcij, kajti vse temelje bolj ali manj na »praznjenju« slovenskega prostora, kar ni v skladu s proklamiranim policentričnim razvojem Slovenije. Tudi ni sprejemljiva prva delovna projekcija, izdelana v ZNG,* ki temelji na spontanem nadaljevanju dosedanjih demografskih trendov v občini. Po tej varianti bi celjska občina štela leta 1986 le 66.150 prebivalcev, kar bi bil rezultat že v tej študiji ugotovljene možne slabitve selitvene komponente prirasta prebivalstva v prihodnje. Izdelana je bila zato nova, realna projekcija**, ki leta 1986 računa z naslednjim številom prebivalstva celjske občine:

* Nuša Rues: Demografsko-prostorsko razvojni kompleks celjske regije. ZNG 1970.

** Nuša Rues in sodelavci: Demografski razvoj in projekcija prebivalstva celjske regije. ZNG 1971.

Število prebiv. leta 1966	Prirast prebivalstva			Število prebival. leta 1986
	1966		1986	
	naravni	selitveni	dejanski	
56.027	5.875	11.767	17.642	73.669

Menim, da je projekcija dokaj realna. To pa sklepam iz analize neto selitvenega prirasta v preteklih letih v projiciranem obdobju. V zadnjem petletnem obdobju 1965/1969, za katerega so znani potrebni podatki, se je neto selitveni prirast prebivalstva v celjski občini gibal tako:

Leto	Neto selitveni prirast
1965	285
1966	468
1967	490
1968	165
1969	211
Skupaj petletno obdobje	1.619

V obdobju 1961/1965, torej v petletnem obdobju pred prej opazovanim, je bil petletni global neto selitvenega prirasta 2.200 oseb. Popolnoma jasno je, da projekcija do leta 1986 mora sloneti na globalu takšnega obsega neto selitvenega prirasta, ki bo zajamčil poživiljenje selitvene komponente prirasta prebivalstva občine, ki je po ugotovitvah te študije eden glavnih povzročiteljev stagnacije rasti prebivalstva občine. Zato bi projekcija morala izbirati med tremi podmenami razpona globala selitvenega prirasta v intervalih razlike med obema preteklima petletnima obdobjema:

Pretekli petletni globali neto selitev		Podmene petletnih selitvenih globalov do 1986		
<u>1961</u> 1965	<u>1965</u> 1969	spodnji	srednji	zgornji
+ 2.300	+ 1.619	+ 1.600	+ 2.300	+ 3.000

Popreček petletnih globalov projekcije selitvenega prirasta do leta 1986 pa je 2.805 oseb.

Upoštevajoč izhodiščno obdobje (1969) zasnove ter število prebivalstva takrat in po prikazani projekciji, bi znašala poprečna letna stopnja rasti prebivalstva v občini 1,40 ‰ s tem, da bi moško prebivalstvo naraščalo po 1,46 ‰, žensko pa po 1,37 ‰ letno.

V končnem letu obravnavanega obdobja bi predstavljalo prebivalstvo celjske občine 3,47 ‰ prebivalstva Slovenije (leta 1971 3,34 ‰).

Sprememba temeljne ekonomske strukture prebivalstva celjske občine bi morala imeti umerjeno rast, kajti že leta 1970 doseženo razmerje 91 : 9 v korist nekmečkega prebivalstva je veliko. Upoštevati je sicer treba spremembe v kmetovanju in povečano mehanizacijo kmetijstva, vendar bo določeno število kmečke delovne sile v vsakem primeru potrebno tudi za intenzivno obdelovanje zasebnih obdelovalnih površin in za ukvarjanje z živinorejo. Upoštevati je treba, da se je v obdobju 1965/1970 večalo število nekmečkega prebivalstva v prostoru celjske občine po poprečni letni stopnji rasti 2,16 ‰, to je skoraj dvakrat hitreje kot v regiji, zaradi česar je v letu 1970 stopnja deagrarizacije v občinskem prostoru že dosegla 91,0 ‰. S takšno poprečno letno stopnjo rasti nekmečkega prebivalstva v občini seveda v prihodnje ni mogoče računati. Do leta 1986 bi bila realna 40 do 50 ‰ višja stopnja od tiste, ki jo je rast nekmečkega prebivalstva dosegla v zadnjih šestih letih v regiji, to je

$$R_{\text{dea}} = 1,50 \text{ ‰}$$

Ob delovanju te poprečne letne stopnje rasti nekmečkega prebivalstva bi bila leta 1986 primerjalno z letom 1970 dosežena takšna temeljna ekonomska struktura prebivalstva celjske občine:

Prebivalstvo					
1970			1986		
vse	kmečko	‰	vse	kmečko	‰
59.147	5.369	9,0	73.669	4.296	5,8

Od leta 1970 pa do leta 1986 bi se torej v prostoru celjske občine poboljšala temeljna ekonomska struktura za 35,6 ‰ v korist nekmečkega prebivalstva.

Mere aktivnosti prebivalstva so v prostoru celjske občine sorazmerno naglo naraščale do leta 1961, ko so dosegle vrednost 48,4 ‰. Potem pa je tempo pojemal, postal je umirjenejši, tako da je bila v letu 1966 mera aktivnosti prebivalstva občine 49,0 ‰. V prihodnjem sedemnajstletnem obdobju bi po projekciji mere aktivnosti zmerno naraščale le prvih deset let, nakar bi do konca obdobja obdržale svojo, v letu 1976 doseženo vrednost. Povečanje mer aktivnosti bi šlo v glavnem na račun intenzivnejšega vključevanja ženske delovne sile v družbeno-gospodarsko dogajanje. V prvem desetletju bi se to vključevanje moralo izvajati zlasti v proizvodno sfero in v varstvene ustanove, nato pa v terciarne in kvartarne dejavnosti.

Pod takimi podmenami bi bilo gibanje mer aktivnosti prebivalstva celjske občine po posameznih poglavitnih, to je v petletnih obdobjih, do leta 1986 tako:

Leto	Struktura mer aktivnosti vsega prebivalstva		
	vse	moški	ženske
1971	50,0	58,0	42,0
1976	51,0	58,0	44,0
1981	51,0	58,0	45,0
1986	51,0	57,0	46,0

Prikazano gibanje mer aktivnosti prebivalstva celjske občine bi bilo rezultat takšnih poprečnih letnih stopenj rasti prebivalstva in njegove socialne strukture 1969/1986:

vse prebivalstvo	1,40 ‰	
v tem: aktivno		1,61 ‰
vzdrževano		1,15 ‰

Deagrarizacija, urbanizacija, še bolj pa seveda politično-ekonomski ukrepi za hitrejšo rast družbenega standarda in sploh gospodarske in družbene ravni prostora celjske občine v prihodnje bodo bistveno vplivali na spremembo ekonomske strukture aktivnega prebivalstva občine nasproti strukturi, ugotovljeni s popisom leta 1961. Dosedanje silnice, ki so v preteklosti zavirale bolj pospešeni razvoj terciarne sfere in o katerih sem že govoril v tej študiji, bi morale biti paralizirane že v prvi fazi, etapi dolgoročnega razvoja z aktiviranjem vseh dejavnikov, ki posredno ali neposredno delujejo na spremembo ekonomske strukture aktivnega prebivalstva občine. Zato bo delež aktivnega prebivalstva, angažiranega v primarnem sektorju v prvem obdobju dolgoročnega razvoja strukturno še močno padal, številčno pa ne tako bistveno, nakar se bo zmanjševanje njegove udeležbe v strukturi umirilo. Nasprotno pa bi moral strukturni delež sekundarnega sektorja tja do nekako leta 1976 še nekoliko naraščati, potem pa bi postala stopnja njegove rasti umirjena, po letu 1980 pa bi naj začela nekoliko upadati. Delež terciarnih »A« in »B«-kvartarnih dejavnosti pa naj bi v ekonomski strukturi aktivnega prebivalstva stalno naraščal. Takšen razvoj preslojevanja aktivnega prebivalstva celjske občine bi do leta 1986 povzročil naslednjo strukturo po sektorjih nasproti že doseženi v letu 1961:

	1961	1968
Primarni	17,9 ‰	11,5 ‰
Indeks	100,0	64,2
Sekundarni	46,3 ‰	45,0 ‰
Indeks	100,0	97,1
Terciarni	35,8 ‰	43,5 ‰
Indeks	100,0	121,5

Dosežena socialna struktura prebivalstva in ekonomska struktura aktivnega prebivalstva prostora celjske občine bi leta 1968 pokazovale v občini in v posameznih sektorjih dejavnosti takole razmerje:

Vse prebivalstvo občine	Od tega		Aktiv. po sektorjih		
	vzdrževano	aktivno	prim.	sekund.	terciar.
73.699	35.884	37.815	4.349	17.017	16.449

Ker naj bi bila leta 1986 nekoliko višja mera aktivnosti kmečkega prebivalstva kot leta 1970 (ca. 60 ‰), bi bilo v primarnem sektorju 2.578 aktivnih kmečkih prebivalcev ter 1.771 zaposlenih v gozdarstvu in družbenem kmetijstvu.

V prvem delu te študije sem ugotovil, da je sicer urbanizacija kot eden najeminentnejših demografskih in celo infrastrukturnih dejavnikov v prostoru celjske občine dobro razvita, da pa v zadnjem obdobju kaže zaskrbljujočo tendenco stagniranja. To stagniranje se nanaša na rast urbaniziranega prebivalstva ter na upadanje vitalnosti stopnje njene rasti. Stopnja rasti urbaniziranega prebivalstva v občini, komaj 1,02 ‰ letno v obdobju 1966/69, ter letno nazadovanje rasti urbanizacije za 0,43 ‰, sta dejansko slaba znanilca prihodnosti.

Morda sta rast urbanizacije in razvoj mest še v večjih razmerah podvržena različnim dejavnikom prav tja do reševanja komunalnih problemov in infrastrukturnih naložb. Zato je treba pri snovanju projekcije mest in urbanizacije v danem prostoru upoštevati mimo demografskih, produkcijskih, infrastrukturnih še sociološke dejavnike in pa seveda gibanje deagrarnizacije bližnjega in daljnega gravitacijskega območja, zaledja mest, ki se z njihovim razvojem veča. Vitalni in skladni razvoj teh dejavnikov bi pozitivno deloval na neto selitveno komponento rasti prebivalstva mesta Celja in Štor, ki bi izkazovalo od leta 1961 do leta 1986 takšno rast svojega prebivalstva:

Območje	Popis 1961	Register		Projekcija			
		1966	1969	1971	1976	1981	1986
Občina Celje	50.308	56.027	58.640	59.969	64.721	69.339	73.699
‰	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Celje	27.784	32.808	33.998	37.050	41.634	46.360	51.126
‰	55,2	58,6	58,0	61,75	63,34	66,84	69,36
Štor	1.950	1.759	1.703	1.789	1.833	1.895	1.863
‰	3,9	3,1	2,9	2,98	2,84	2,74	2,53
Mesto Celje	29.734	34.567	35.701	38.839	43.467	48.219	52.989
‰	59,1	61,70	60,9	64,73	67,18	69,58	71,89

Upoštevajoč doseženo število urbaniziranega prebivalstva in odstotka urbanizacije v občini od leta 1961 do leta 1969 ter prikazano projekcijo po

karakterističnih obdobjih do leta 1986 je, oziroma bi bila njuna poprečna letna stopnja rasti taka:

Obdobja	Poprečne letne stopnje rasti	
	urbanizirano prebivalstvo celjske občine (Celje in Štore) ‰	odstotek urbanizacije ‰
1961/66	3,12	0,86
1966/69	1,02	— 0,43
1971/76	4,26	3,00
1971/86	2,31	0,73
1976/81	2,10	0,73
1981/86	2,18	0,70
1969/86	1,89	0,65
1969/86	2,30	0,97
1976/86	2,00	0,68

Leta 1986 doseženi odstotek urbanizacije v celjski občini (71,899) bi bil za 79,7 ‰ višji od regijskega in za 41,5 ‰ višji od prognoziranega slovenskega istega leta.

b) Gospodarska rast, produktivnost, zaposlovanje in dnevna delovna migracija

V prejšnjem poglavju te študije sem opozoril, da bi s spontanim nadaljevanjem dosedanjega trenda gospodarske rasti znašala vrednost leta 1986 ustvarjenega družbenega proizvoda v prostoru celjske občine 3.371.827.000 dinarjev, mimo tega pa sem postavil še trditev, da bi ta obseg družbenega proizvoda, apliciran na občana, predstavljal relativno zaostajanje razvitosti prostora nasproti izhodiščnemu obdobju. Tako kot je v osnutku koncepta dolgoročnega razvoja Slovenije (Predlog stališč o dolgoročnem družbenem razvoju SR Slovenije — IS Skupščine SRS, GZS, Republiški svet zveze sindikatov SRS — 1971) postavljen cilj, da bomo do leta 1986 dosegli 3.000 USAŠ družbenega proizvoda na prebivalca, podobno bi si morali tudi družbeno politični in ekonomski dejavniki celjske občine postaviti v svojih dolgoročnih razvojnih dokumentih mimo drugih strateških ciljev, še vrednost družbenega proizvoda na občana v določenem obdobju.

Napori, ki jih bo v reševanje nerazvitosti vložila skupnost, pa tudi sama nerazvita področja, bodo imeli velik delež pri formiranju zastavljenega cilja 3.000 USAŠ po prejšnji pariteti družbenega proizvoda na prebivalca po letu 1986, zato se bodo razponi med doseženim družbenim proizvodom na prebivalca razvitih področij Slovenije in republiškim po-

prečjem nasproti izhodiščnemu letu le nekoliko zmanjšali. Seveda je prikazani razpon v primeru celjske občine le nekoliko premajhen.

Menim, da bi bila ustrezna vrednost družbenega proizvoda na prebivalca celjske občine čez 17 let nekako 40,0 do 45 % večja od republiškega poprečja v istem letu, to je okoli 4.310 USA \$, ali 53.875 din po stari pariteti. Ker bo po projekciji, ki jo uporabljam v tej študiji, celjska občina leta 1986 štela 73.669 prebivalcev, bi bila istega leta skupna vrednost ustvarjenega družbenega proizvoda 3.966.927.000 din.

V letu 1969 je bilo ustvarjeno v občini družbenega proizvoda za 903.842.000 din, torej bi se do leta 1986 povečal za 339 %. Stopnja njegove rasti bi bila:

$$R = \sqrt[n-1]{\frac{DP_{86}}{DP_{69}}} = \sqrt[17]{4,39}$$

$$R = 9,09\%$$

V okviru te stopnje rasti bi bila tudi stopnja rasti družbenega proizvoda zasebnega sektorja. V slovenskih razmerah računajo sestavljalci razvojnega koncepta z 2,6 % razliko med poprečno letno stopnjo gospodarske rasti v Sloveniji in med poprečno letno stopnjo rasti zasebnega sektorja. Spričo majhne strukturne udeležbe kmetijstva v družbenem proizvodu, ki se ustvarja v prostoru celjske občine in s tem razmeroma majhne udeležbe zasebnega sektorja v masi ustvarjenega družbenega proizvoda, bi bil za razmere celjske občine prikazani razpon med stopnjama celo nekoliko premajhen. Vendar realno računam na nujno veliko stopnjo intenzivnosti kmetovanja in na povečanje vloge zasebnega gostinstva v turizmu, še posebej pa na nujen povečani obseg obrtnih storitev in uslug, kar vse je trenutno v celjski občini na precej nizki ravni. Če vse to upoštevam, bi ustrezal razpon 2 % in bi tako bila poprečna letna stopnja rasti družbenega proizvoda, ki bi ga ustvarjal do leta 1986 zasebni sektor, ca. 7,0 %.

Leta 1986 ustvarjeni družbeni proizvod v celjski občini bi imel potem takšno sektorsko strukturo:

v 000 din

Družbeni proizvod leta 1986		Sektorska struktura			
		Družbeni		zasebni	
znesek	%	znesek	%	znesek	%
3.966.927	100,0	3.774.584	95,1	192.343	4,9

Po temeljnih petletnih obdobjih, bi bil do leta 1986 ustvarjen v občini takšen obseg družbenega proizvoda in družbenega proizvoda na prebivalca, za kar bi tvorila osnovo projekcija gibanja prebivalstva iz prejšnjega poglavja:

Leto	Obseg družbenega proizvoda v občini	Družbeni proizvod na občana celjske občine
1969	903,482.000	16.376
1971	1.173,392.000	19.556
1976	1.808,000.000	27.816
1981	2.799,300.000	40.579
1986	3.966,927.000	53.875
o stopnja rasti	9,09 %	7,82 %

Vzemimo, da je prikazana poprečna letna stopnja rasti družbenega proizvoda tudi stopnja gospodarske rasti. Ker pa je ta v korelacijskem odnosu s kapitalnim koeficientom in deležem, ki ga iz družbenega proizvoda družba v določenem obdobju izdvoji za bruto investicije, moram pri izračunu le-teh upoštevati to dejstvo. Že v prejšnjih poglavjih te študije sem omenil, da je izločitev deleža družbenega proizvoda za investicije politična odločitev. In če postavljamo osnovne proporce nadaljnjega razvoja določenega prostora, je nujno, da vemo, kakšen delež družbenega proizvoda bi morala družba nameniti za bruto investicije, če bi hotela ustvariti v planiranem obdobju tisto vrednost družbenega proizvoda, ki je pogojena z zasnovanim ekonomskim modelom.

Za osnovo izračuna za bruto investicije namenjenega deleža družbenega proizvoda domnevam kot znano kategorijo kapitalni koeficient. V taki domnevi pa ne morem operirati s kapitalnim koeficientom, s katerim računajo izdelovalci republiškega razvojnega koncepta, ki naj bi bil konec obdobja po spontanih in planskih variantah modela okoli 2,0.

V tej študiji sem izračunal poprečni koeficient za celjsko občino v obdobju 1961/1969, ki je:

$$K_0 = 1,7891$$

Navedel sem tudi, da sta imela na njegovo vrednost velik vpliv za negospodarske investicije neugodna struktura naložb in odsotnost naložb zasebnega sektorja. Za prihodnje obdobje bodo morali za odločitve merodajni dejavniki v celjski občini izbrati med nujnimi in objektivno pogojenimi investicijskimi odločitvami in med onimi, ki dajejo največje učinke. V prvo kategorijo pa sodijo prav negospodarske investicije. Zato bi poboljšanju strukture investicij v korist negospodarske sfere in intenzivnejšemu vlaganju v predelovalno industrijo in terciarno gospodarsko dejavnost ter upoštevanje zasebnih naložb, bržčas ustrezal poprečni koeficient v vrednosti med razponoma po republiški varianti »A«:

$$K = 2,12$$

Spremenjena struktura vlaganj bo prav gotovo vplivala tudi na skrajšanje maturizacijske, aktivizacijske dobe nekaterih investicij. V obdobju

* III. del Osnutka izhodišč za resolucijo o konceptu — 2. IV. 1970. štev. 30-56/67.

1961/1969 je ta bila okoli treh let. Ta doba se bo spričo spremenjene strukture bruto investicij prav gotovo zmanjšala do leta 1986 v poprečju vsaj za tretjino tako, da lahko v nadaljnjih izračunih uporabljam:

$$m = 2 \text{ leti}$$

S tako aktivizacijsko dobo za prihodnje obdobje šestnajstih let domnevam, da bo vsakoletna kvota investicij, to so bruto investicije v določenem letu (t) tega obdobja, maturirala do konca drugega leta, to je na začetku ($t + 2$)!

S tem so za izračun poprečnega deleža družbenega proizvoda, namenjenega za bruto investicije v obdobju 1969/1986 znani vsi elementi:

a) poprečna letna stopnja rasti (R)	9,09 %
b) poprečni kapitaini koeficient (K)	2,12 %
c) maturizacijska doba (m)	2,0 %

Iščem sedaj poprečni letni delež družbenega proizvoda, namenjenega za bruto investicije (s). To izvršim z uporabo izpeljane formule, vendar z eliminacijo stopnje rasti bruto investicij in istočasno kapitalnega koeficienta:

$$s = KR (1 + R)^{m-1}$$

Z vstavitvijo izračunanih in empirično določenih elementov za (K), (R) in (m) v to formulo dobim, da je

$$s = 0,21025$$

$$s = 21,03 \%$$

Iz ustvarjenega družbenega proizvoda bo treba do leta 1986 izločiti letno 21,03 % sredstev za bruto investicije, da bo tega leta znašala vrednost družbenega proizvoda 53.875 din na prebivalca celjske občine!

V 21,03 % poprečnem letnem deležu družbenega proizvoda za bruto investicije, oziroma za materialne naložbe v obdobju 1969/1986 v prostoru celjske občine so zajete vse materialne naložbe v osnovna sredstva gospodarstva in negospodarstva. Med gospodarskimi naložbami so zajete tudi naložbe v prirast zalog naložbe zasebnega sektorja v to sfero, med negospodarskimi investicijami pa je iz celotnih vlaganj zasebnega sektorja izločen naravni del vlaganj tega sektorja v stanovanjsko izgradnjo, ker tudi ni zajet v družbenem proizvodu. Mimo tega v okviru stanovanjske izgradnje tudi ni zajet tisti del družbenih sredstev, ki bi se kot bančni krediti delovnih organizacij uporabljali za kreditiranje zasebne stanovanjske izgradnje zaposlenih. Oboje je zato zajeto med naložbami družbenega sektorja.

Spremenjena politika vlaganj bi morala omogočiti oziroma ustvariti osnovno strukturno nameno materialnih naložb v obdobju 1969/1986:

v 000 din

Skupne materialne naložbe		Od teh po namenu			
		Gospodarske		Negospodarske	
znesek	%	znesek	%	znesek	%
883.700	100,0	574.405	65,0	309.295	35,0

Iz izračunanih spremenljivk in parametrov, ki so postali kvantificirane predpostavke, rezultira naslednji enostavni in dezagregirani model razvoja celjske občine po karakterističnih petletnih obdobjih za naslednjih šestnajst let, oziroma osemnajst let, števisi od izhodiščnega leta 1969, tja do leta 1986:

v 000 din

Leto	Družbeni proizvod	Delež bruto invest.	Letna kvota bruto invest.	Skupna poraba
1969	903.842	19,4 %	175.344	728.508*
1971	1.173.392	Poprečno	246.414	926.978
1976	1.808.000	letno	380.100	1.427.900
1981	2.799.300	po 21,02 %	587.850	2.211.450
1986	3.966.927		833.700	3.133.227

Skupna poraba, ki predstavlja ostanek družbenega proizvoda po odbitku vsakoletne kvote bruto investicij, se sestoji iz osebne porabe in splošne porabe brez negospodarskih investicij, ki so že zajete med bruto investicijami. Skupno porabo torej predstavljata proračunska in osebna poraba. Na podlagi dejanskega števila prebivalstva, ustvarjenega družbenega proizvoda in izdatkov za bruto investicije v letu 1969, podmen modela in projekcije prebivalstva, bi se skupna poraba na prebivalstva občine gibala od leta 1969 do 1986 tako:

v din

Leto	Skupna poraba na prebivalca
1969	12.350**
1971	15.450
1976	22.073
1981	31.912
1986	53.875

* Skupna poraba je bila dejansko nekoliko nižja, ker med bruto investicijami tega leta niso zajete naložbe zasebnega sektorja.

** Skupna poraba na prebivalca je bila nekoliko nižja, ker tega leta niso bile zajete naložbe zasebnega sektorja.

Poprečna letna stopnja rasti skupne porabe na prebivalca celjske občine bi bila za obdobje 1969/1986:

$$R_{\cdot p} = 9,2 \text{ }^0_0$$

Seveda se ne bodo ne bruto investicije ne skupna poraba po petletnih obdobjih do leta 1986 gibale tako, kot je prikazano.

Politika uresničevanja gospodarske rasti v občinskem prostoru, ki ji je kot politična odločitev osnova izločitev deleža družbenega proizvoda za za bruto investicije, namen pa sprememba strukture gospodarstva z naložbami v področja s komparativnimi prednostmi, ki bodo dala kvalitetnejše učinke in razvoju adekvatno superstrukturo, bo seveda v okviru takih odločitev v operativnosti izvajanja tekoče postavljenih planskih nalog srednjeročnega obdobja in posameznih letnih obdobj vplivala na eni strani na obseg ustvarjenega družbenega proizvoda, na drugi strani pa na obseg sredstev skupne porabe. Zato je najrealnejši prikaz končnega leta prve etape dolgoročnega razvoja, to je leta 1986. Največje napore, ki bodo vplivali na obseg skupne porabe, bosta zahtevali obdobje naslednjega srednjeročnega programa do leta 1975 in potem verjetno še prva polovica naslednjega obdobja, to je do okoli leta 1977—1978, saj bi bilo od leta 1970 pa do leta 1977 treba izločiti v tem obdobju poprečno letno okoli 24 do 26 $^0_0$ družbenega proizvoda za investicije, če bi hoteli postaviti solidne temelje, ki bi omogočili uresničenje 9,02 $^0_0$ poprečne letne stopnje gospodarske rasti v občinskem prostoru do leta 1986.

Naslednja dilema je zaposlovanje. Najti je treba odgovor na vprašanje, kakšno zaposlitev bo zahtevalo uresničevanje razvojnega modela v nakazani smeri in z zastavljenim ciljem.

Korelacija med stopnjo gospodarske rasti, stopnjo zaposlovanja in stopnjo produktivnosti obstoja, kar vse izvira iz definicijske enačbe za produktivnost dela.

$$P = Z_p$$

pri čemer je:

P = proizvodnja

Z = zaposlenost

p = produktivnost $\left(\frac{P}{Z}\right)$

Z nadaljnjo izpeljavo te enačbe pridem do oblike:

$$(1 + R) = (1 + z) (1 + \pi),$$

kjer je R = stopnja gospodarske rasti

z = stopnja zaposlovanja

π = stopnja produktivnosti

Ta izraz velja za vsako časovno razdobje, to je tudi za vsako leto. Za izračunom poprečnih stopenj velja izraz za določeno razdobje v celoti. Množenje enačbe da izraz

$$z = \frac{R - \pi}{(1 + \pi)}$$

Za obdobje zadnjih desetih let sem v prejšnjem delu te študije izračunal poprečno letno stopnjo rasti produktivnosti 5,402⁰/₀. Na osnovi sedanjih intencij dolgoročnega razvoja Jugoslavije in Slovenije bi bila do leta 1986 za celjsko občino primerna poprečna letna stopnja dviga produktivnosti za ca. 10⁰/₀ višja od one, s katero v povprečju računa republiški koncept

ca. 6,8⁰/₀

Ta stopnja pa bo prav gotovo zahtevala smelejšo usmeritev v mehanizacijo in avtomatizacijo proizvodjalnih sredstev, boljšo organizacijo dela in daleč boljšo strokovno strukturo proizvajalcev, kot je to bilo v bližnji preteklosti.

Velika vloga, ki bi jo morala v obdobju 1969/1986 odigrati produktivnost, oziroma njena predvidena rast, je razvidna iz udeležbe njene poprečne letne stopnje rasti v poprečni letni stopnji gospodarske rasti.

Primerjava med obdobjem prve etape dolgoročnega razvoja celjske občine z obdobjem zadnjih desetih let pred letom 1969 je:

	Desetletno obdobje pred letom 1969		Obdobje I. etape dolgoročnega razvoja 1969—1986	
Poprečna letna stopnja gospodarske rasti V njej	8,2114	100,0	9,02	100,0
Poprečna letnja stopnja rasti produktivnosti	5,4020	65,7	6,80	75,4

Medtem ko bi se poprečna letna stopnja gospodarske rasti v obdobju 1969/1986 nasproti ugotovljeni poprečni letni stopnji gospodarske rasti zadnjega desetletnega obdobja povečala za 9,8⁰/₀, bi se moral povečati delež produktivnosti v njej za 14,8⁰/₀.

Ker obstoja korelacija med stopnjo gospodarske rasti, stopnjo produktivnosti in stopnjo zaposlovanja, je le to mogoče izračunati.* Z vstavitvijo poprečne letne stopnje rasti produktivnosti in splošne gospodarske

* Definicija in matematična izpeljava do končne formule $z = \frac{R - \pi}{1 + \pi}$ je podana v študiji F. Gradišnik: Analiza dosedanjih razvojnih trendov z modelom prihodnjega razvoja prostora celjske občine.

rasti v končno formulo poprečne letne stopnje zaposlovanja, je rezultat zanjo tak:

$$z = \frac{0,0909 - 0,0680}{1,0680}$$

$$z = 2,14 \text{ ‰}$$

S pomočjo eksponencialne regresije $y = Ka^x$, oziroma $Z_t = Z_0 (1 + z)^n$, bi bilo leta 1986 v celjski občini zaposlenih (v izhodiščnem obdobju Z_0 jih je bilo 28.496):

$$Z_{86} = 41.775 \text{ oseb}$$

Kontingent potrebne nove delovne sile bi torej v obdobju 1969—1986 znašal 13.279 oseb

Ze dolga leta nazaj aktivno prebivalstvo celjske občine ne zadošča za zasedbo razpoložljivih delovnih mest v gospodarski in negospodarski sferi. Rešitev je bila, je in tudi bo v dnevni migraciji, kar je za gospodarsko sorazmerno dobro razviti prostor razumljivo. Kakšna bo leta 1986 dnevna migracija v celjski občini ali bolje, kakšna bo dnevna imigracija? Jedro zaposlenih določenega predela tvori njegovo aktivno prebivalstvo. Če od projiciranega števila aktivnega prebivalstva celjske občine leta 1986 odštejem osebe zunaj dejavnosti, aktivno kmečko prebivalstvo in število aktivnega prebivalstva občine, ki je zaposleno zunaj nje, ter ostanek odštejem od izračunanega števila zaposlenih, dobim dnevni imigracijski kontingent.

Iz prejšnjih izvajanj je razvidno, da je emigracijska komponenta dnevne delovne migracije od leta 1961 do leta 1965 rastla po poprečni letni stopnji 1,01 ‰, tako da je leta 1965 dnevno odhajalo iz prostora celjske občine na delo v kraje drugih občin 1.164 oseb. V prihodnje je seveda treba računati na nadaljnjo rast dnevne emigracije vsaj po takšni stopnji, kajti na dlani je, da bo razvoj paracentrov celjske regije, zlasti pa Velenja, Žalca, Laškega in Šentjurja, v prihodnjih šestnajstih, še bolj pa v tridesetih letih zahteval določeno število zlasti strokovnih kadrov predvsem iz mesta Celja. Določeno število aktivnih prebivalcev iz obrobni predelov celjske občine pa se bo zaradi večje bližine delovnih mest njihovem bivališču v drugih občinah raje zaposlilo tam. Zato je do leta 1986 treba računati vsaj z 2,0 ‰ poprečno letno rastjo dnevne emigracije aktivnega prebivalstva celjske občine na delovna mesta v kraje zunaj nje. Če vzamem kot izhodiščno leto, za katero so na razpolago podatki o dnevni emigraciji, leto 1965, dobim ob 2,0 ‰ poprečni letni stopnji rasti leta 1986

$$\begin{aligned} \dot{S}E_{86} &= \dot{S}E_{65} (1 + R)^{22} \\ \dot{S}E_{86} &= 1.164 (1,020)^{22} \\ \dot{S}E_{86} &= 1.792 \text{ oseb.} \end{aligned}$$

Število oseb, ki bodo prihajale dnevno v prostor celjske občine na delo, bi bilo torej leta 1986:

$$SI_{86} = Z_{86} - [A_{86} - (A_z + A_k + SE)]$$

$$SI_{86} = 41.775 - [37.815 - (1589 + 2578 + 1792)]$$

$$SI_{86} = 9.919 \text{ oseb}$$

Dnevna delovna migracija z obema komponentama bo leta po tem izračunu v celjski občini taka:

Delovna migracija	Komponenti			
	Emigracija		Imigracija	
	število	%	število	%
11.711	1.792	15,3	9.919	84,7

Od izhodiščnega leta snovanja dolgoročnega razvoja prostora celjske občine bi se struktura dnevne delovne migracije sicer spremenila za približno 4 % v dobro emigracije, vendar bi imigracija še vedno naraščala v okviru 2,15 % letne rasti migracije po 2,12 % poprečno letno, da bi dosegla leta 1986 23,7 % delež v skupnem številu zaposlenih tistega leta v občinskem prostoru.

Strukturni delež imigracije v številu zaposlenih se bo torej zmanjšal za 2,5 %, kar je ne samo pravilno, temveč spričo čez deset, petnajst let dosežene deagrarizacije v sosednjih občinah, ki gradijo svoj razvoj več ali manj na zaježitvi dnevne emigracije, tudi nujno. Vseeno pa bi moralo to s skrbjo navdati vse za razvoj merodajne dejavnike v občini. Od teh delavcev bo v veliki meri odvisna načrtana gospodarska rast, saj bi bilo leta 1986 aktivno prebivalstvo celjske občine angažirano tako:

- 1.589 oseb ali 4,2 % bi bilo zunaj dejavnosti
- 4.349 oseb ali 11,5 % bi bilo angažiranih v kmetijstvu (zaposleni v kmetijstvu in gozdarstvu ter aktivno kmečko prebivalstvo)
- 1.792 oseb ali 4,8 % bi dnevno emigriralo
- 30.085 oseb ali 79,5 % bi bilo zaposlenih na delovnih mestih zunaj kmetijstva v občini
- 37.815 oseb ali 100,0 % skupaj

Naslednje vprašanje je, koliko novih delovnih mest bi bilo treba v prostoru celjske občine v obdobju 1969/1986 odpreti, da bo ustvarjen z modelom zastavljeni in prikazani cilj?

Zasnovana rast produktivnosti ne bo zahtevala samo spremenjene strukture, ampak tudi intenzivnejše izkoriščanje osnovnih sredstev in delovnih priprav. V preteklem obdobju ugotovljeni izumenski faktor bi se moral nujno zvečati, kajti preiti bo treba bolj in bolj na dvo- in tudi na triizumensko delo, ki ga bo zahtevalo tudi skrajšanje delovnega tednika v poprečku na manj kot 42 ur. Zato ne bi bilo zgrešeno, če računam za konec prihodnjega obdobja osemnajstih let z izumenskim faktorjem 1,4. Število zaposlenih v letu 1986, deljeno z izumenskim faktorjem, da število delovnih mest tega leta, torej:

$$\dot{S}DM_{86} = \frac{Z86 -}{IF_{86}}$$

$$\dot{S}DM_{86} = \frac{41.775}{1,4}$$

$$\dot{S}DM = 29.839$$

Iz te študije je razvidno, da je bilo leta 1969 v celjski občini 21.394 delovnih mest. Razlika med izračunanim številom delovnih mest v letu 1986 in številom delovnih mest leta 1969 so na novo odprta delovna mesta v obdobju 1969/1986, torej:

$$1986 = 29.839$$

$$1969 = 21.394$$

$$\text{Nova DM } 1969-1986 = 8.445$$

V naslednjih sedemnajstih letih se bo moralo v celjski občini povečati število delovnih mest za 39,4 % ali za 8.445 novih delovnih mest, da bo mogoče zaposliti za predvideni obseg družbenega proizvoda potrebnih 41.775 oseb leta 1986.

c) Materialne naložbe

Gledano skozi prizmo potrebnega kapitala za uresničenje zasnovanega razvoja v naslednjih šestnajstih oziroma osemnajstih letih, če seštejemo za izhodiščno leto dolgoročnega razvoja leto 1969 in končno leto 1986, se postavlja vprašanje, kakšen obseg bi zavzele te potrebe?

Pri poprečnem letnem deležu družbenega proizvoda za bruto investicije 393.461.000 din bi bila v osemnajstih letih potrebna masa kapitala 7.081.293.000 din.

V letu 1969, to je v izhodiščnem letu dolgoročnega razvoja, je bilo v občinskem prostoru ustvarjeno za 268.884.000 dinarjev akumulacije v družbenem sektorju, kar je predstavljalo ca. 29,0 % istega leta v občini ustvarjenega družbenega proizvoda obeh sektorjev, ali 31,6 % družbenega proizvoda družbenega sektorja.* Ta akumulacija bi zadoščala za kritje investicij družbenega sektorja. Vendar so delovne organizacije tega sektorja namenile le 23,6 % za financiranje lastnih investicij.

Kontinuiteta vlaganj do leta 1986 v akumulativnejša področja, spremenjena struktura gospodarstva, razmeroma visoka predvidena produktivnost ter prepuščanje dela akumulacije, ki jo še pobira družba na različnih ravneh in z raznimi oblikami zajemanja, bi dvignile udeležbo v delovnih organizacijah družbenega sektorja ustvarjene akumulacije v družbenem proizvodu za okoli 7 do 10 % poprečno za vse obdobje, da bi tako v poprečku znašala ca. 34 %

* SDK Celje: Analiza zaključnih računov 1969.

Poprečni letni delež družbenega sektorja v ustvarjenem družbenem proizvodu v prostoru celjske občine bi v obdobju 1969/1968 znašal 1.777.405.000 din, poprečno letno ustvarjena akumulacija pa

$$\sigma Ak = 1.777.405.000 \times 0,34$$

$$\sigma Ak = 604.318.000 \text{ din}$$

kar bi dalo za vso obdobje 1969/1986

$$Ak = 604.318.000 \times 18$$

$$Ak = 10.877.724.000 \text{ din}$$

Ne gre zapostavljati obveznosti, ki jih imajo in jih bodo imele delovne organizacije družbenega sektorja obeh sfer še tudi v prihodnje mimo materialnih naložb. In upoštevati je tudi treba, da ustvarja v celjski občini družbeni proizvod in s tem akumulacijo trenutno 87 delovnih organizacij. Vendar bi morale prav delovne organizacije družbenega sektorja v prihodnje nameniti občutno višji odstotek od lastne ustvarjene akumulacije kot v preteklem petletnem obdobju, ko je znašal le 23,6 %.

Kljub nujnim integracijskim procesom, ki bi morali biti v prihodnje v prostoru celjske občine v kakršni koli pestrosti oblik bolj živi kot doslej, bosta verjetno prav disperzija kapitala in deloma tudi obveznosti delovnih organizacij omejevali širino financiranja materialnih naložb iz akumulacije delovnih organizacij družbenega sektorja. Res pa je, da bi se morala sredstvom iz tega vira pridružiti v večjem obsegu kot doslej še sredstva samoupravnih skladov, manj proračuna in pa zlasti zasebni kapital. Prav ta nazadnje omenjeni vir sredstev za financiranje materialnih naložb, s katerim iz opisanih razlogov v analizi dosedanjih ekonomskih gibanj v občini nisem mogel operirati, postaja bolj in bolj interesanten.

Zaradi relativno močnega zasebnega sektorja v obrtni dejavnosti in obsega individualne ter ostale zasebne stanovanjske gradnje nasproti razmeram na teh področjih v Sloveniji na eni strani, na drugi strani pa majhne vloge zasebnega kmetijstva, bi za izhodiščno leto dolgoročnega razvoja ustrezala na 16 % zaokrožena poprečna stopnja udeležbe naložb prebivalstva iz prikazanega obdobja v Sloveniji kot poprečna stopnja udeležbe v obdobju 1968/1986. Seveda je moč takšno ocenitev tolerirati le za pridobitev orientacije za zasnovo prihodnjega razvoja, v nobenem primeru pa je ne gre jemati v poštev pri analizah preteklih dogodkov. To je tudi vzrok, da nisem v I. delu te študije prikazoval vloge zasebnega sektorja pri analizah vseh parametrov, ki so v korelacijskem odnosu z bruto investicijami!

Ker bi morala vloga proračunov pri financiranju bruto investicij relativno padati, saj se bo morala takšna njegova funkcija v glavnem nadomestiti s samoupravnim in družbenim dogovarjanjem, računam v poprečku le 25 % povečanje na realiziran znesek v letu 1969. Pač pa bi morala biti povečana vloga financiranja bruto investicij v občinskem prostoru s strani samoupravnih skladov in to v absolutnem in relativnem smislu, zato se

bodo morala sredstva iz leta 1969 povečati vsaj za 75^{0/0}, kar naj bi predstavljalo poprečni letni znesek naložb iz sredstev samoupravnih skladov do leta 1986. Kljub vsemu pa bi morala daleč največja teža financiranja bruto investicij odpasti na delovne organizacije družbenega sektorja, ki bo morale svoj delež financiranja bruto investicij družbenega sektorja iz ustvarjene akumulacije povečati od 23,6^{0/0} v obdobju 1965/1969 na poprečno najmanj 30,0^{0/0} letno skozi vse obravnavano obdobje prve etape dolgoročnega razvoja v občini. Razlika med potrebnim in razpoložljivim kapitalom za uresničenje z modelom zasnovanega razvoja prostora celjske občine do leta 1986 bi predstavljala maso bančnega kapitala in kapitala, ki bi moral biti uvožen iz območij zunaj celjske občine in iz inozemstva, da bi bili uresničeni cilji razvojnega modela do leta 1986.

Ce bi bili uresničeni ti z izračuni utemeljeni predlogi, bi bila temeljna struktura financiranja bruto investicij, materialnih naložb, obeh sektorjev v prostoru celjske občine za obdobje 1969/1986 taka:

v 000 din

Za uresničenje ciljev poenostavljenega modela razvoja celjske občine do leta 1986 potrební kapital	100,0 ^{0/0}	7,081.298	
Financiranje			
a) 30,0 ^{0/0} od ustvarjene akumulacije delovnih organizacij družbenega sektorja celjske občine v obdobju 1969/1986	46,1 ^{0/0}		3,263.317
b) Ostala sredstva občinskega prostora			
1. proračun			
25 ^{0/0} povečanje iz leta 1969	3,492		
2. samoupravni skladi			
75 ^{0/0} povečanje iz leta 1969	265.896		
3. zasebni kapital občanov			
16 ^{0/0} od bruto investicij	1,133.008		
Skupaj	19,9 ^{0/0}		1,402.396
c) Še potrebni bančni kapital in kapital, uvožen iz območij zunaj občine	34,0 ^{0/0}		2,415.585
S k u p a j	100,0^{0/0}	7,081.298	7,081.298

Primerjava strukture financiranja bruto investicij, materialnih naložb v obdobju 1965/1969 s predvideno strukturo financiranja v obdobju 1969/1986 bi bila taka (za obdobje 1965/1969 so zasebne naložbe izjemoma in samo za ta primer ocenjene z republiškim odstotkom 15,4^{0/0} od vseh bruto naložb, s čimer je omogočena realnejša primerjava):

Struktura virov financiranja	Obdobji			
	1965—1969		1969—1986	
	znesek	%	znesek	%
1. Sredstva iz akumulacije delovnih organizacij družbenega sektorja	312.846	36,2	3.263.317	46,1
2. Proračunska sredstva in sredstva samoupravnih skladov v občini	37.069	4,3	569.388	3,9
3. Zasebni kapital — sredstva občanov	132.951	15,4	1.133.008	16,0
4. Bančna sredstva in sredstva iz območij zunaj občine	380.453	44,1	2.415.585	34,0
Skupaj materialne naložbe v obdobju	863.319	100,0	7.081.298	100,0

Pregled pove, da je nujna preusmeritev financiranja materialnih naložb prve etape dolgoročnega razvoja nasproti izvajanju financiranja v neposredni preteklosti. Naslonitev na vire financiranja znotraj občine, ki bi v novem obdobju zajemali 66,0 % vseh potrebnih materialnih naložb, nasproti 55,9 % v obdobju 1965/1969 bo sicer zahtevna naloga, a vseeno bolj realna, kot bi bilo povečanje uvoženih sredstev iz prostorov zunaj celjske občine in iz inozemstva. 28,6 % povečanje udeležbe akumulacije delovnih organizacij družbenega sektorja bi bila osrednja postavka premika orientacije financiranja bruto investicij do leta 1986, čeprav ne gre zanikati ostalih sredstev iz občinskega prostora, v katerih upada vloga proračuna kot finančerja bruto investicij, večala pa bi se vloga samoupravnih skladov, zlasti pri reševanju problematike kulture, šolstva, varstva, rekreacije itd. z družbenim in samoupravnim dogovarjanjem.

Upošteevajoč materialne naložbe v nove zmogljivosti, v zameno in v zaloge, bi lahko do leta 1986 mimo nanovo pridobljenih zmogljivosti in pokritja zalog, dejansko zamenjali 72 % vseh v letu 1969 obstoječih zmogljivosti v gospodarski in negospodarski sferi v občinskem prostoru. Brez naložb v zaloge pa bi bilo s sredstvi zamene in za neto investicije tega obdobja moč kar 3,2-krat zamenjati vsa osnovna sredstva in delovne priprave, s katerimi je leta 1969 razpolagal družbeni sektor.

d) Kazalniki kategorij in parametrov zasnovanega modela verjetnega in možnega dolgoročnega razvoja prostora celjske občine

V prejšnjih poglavjih te študije sem z izračuni prikazal vse potrebne parametre in spremenljivke, ki so potrebni za konstrukcijo enostavnega razvojnega modela do leta 1986. Demografska gibanja, spreminjanje socialne in ekonomske strukture prebivalstva, urbanizacija, gospodarska rast, produktivnost, zaposlovanje, migracija, materialne naložbe in njihovo fi-

nanciranje so bile predmet opazovanja v preteklem obdobju in orientacijskega snovanja njihovega gibanja v prihodnjem obdobju tja do leta 1986. Model, ki je zgrajen na izračunanih kategorijah, je enostaven, dezagregiran in zato ne obdeluje in ne prikazuje gibanj posameznih področij znotraj gospodarstva in dejavnosti v negospodarski sferi. Skuša pač dati preko gibanja gospodarske rasti osnovno razvojno orientacijo, pri čemer spremenljivke in parametre prikazuje in jih prepleta kot pogojne dejavnike in oblikovalce uresničevanja zastavljenega cilja prihodnjega verjetnega in možnega razvoja prostora celjske občine.

Rezultantni kazalniki kategorij in parametrov zasnovanega dezagregiranega modela verjetnega in možnega dolgoročnega razvoja prostora celjske občine tja do leta 1986 bi bili v primerjavi z doseženimi pred letom 1969, tega leta ali leta 1970 taki:

Kategorije (spremenljivke in parametri)	Obdobje 1965/1969 ali leto 1969, 1970		Obdobje 1969/1986 ali leto 1986	
	naravni kazalnik	stop. rasti o/o	naravni kazalnik	stop. rasti o/o
Prebivalstvo	58640	1,40	73669	1,35
Aktivno prebivalstvo	27720*	1,41	37815	1,61
Mere aktivnosti	49		51	
Aktivno prebivalstvo po sektorjih:				
primarni	17,9 ^{o/o} **		11,5 ^{o/o}	
sekundarni	46,3 ^{o/o} **		45,0 ^{o/o}	
terciarni	35,8 ^{o/o} **		43,5 ^{o/o}	
Urbanizacija	60,9	— 0,0008	71,10	0,97
Deagrarizacija	91,0	2,16	94,2	1,50
Družbeni proizvod	903,842.000	8,2114	3966,927.000	9,09
Družbeni proizvod na prebivalca	15413		53875	7,74
Bruto investicije	175,344.000***		833.700.000	9,0
Delež bruto investicij v družbenem proizvodu	19,4		21,03	
Aktivizacijska doba investicij	3 leta		2 leti	
Kapitalni koeficient	1,7891***		2,12	
Delovna mesta	21394	0,94	29839	1,76
Zaposlenost	28496	1,52	41775	2,14
Produktivnost		5,402		6,80
Dnevna delovna migracija	8160	4,10	11711	2,15
Emigracija	1222	1,01	1792	1,001
Imigracija	6938	3,77	9919	2,12
Skupna poraba	728,498.000***	10,90	3133,227.000	9,0

* Podatek za leto 1965.

** Podatek po popisu iz leta 1961.

*** Brez investicij zasebnega sektorja.

Zasnova razvojnega modela prostora celjske občine kaže ob zmerem porastu poprečne letne stopnje gospodarske rasti dobre učinke, ki pa so zaradi še akutnega problema Cinkarne v bližnji prihodnosti nekoliko problematični. Zlasti so ugodni finančni kazalniki, iz katerih so izločene inflacijske tendence. Zaskrbljujoči pa so kazalniki gibanja prebivalstva. Bolj ali manj je zato vprašljiva možnost rasti imigracije z enakim tempom, kot je naraščala v obdobju 1965/1969, še osemnajst let od leta 1969 naprej, kajti deagrarizacija rezervoarjev delovne sile v migracijskem radiju ca. 30—35 km in sedaj še neangažirana delovna sila v teh prostorih zaradi pospešenega razvoja nerazvitih predelov in prostorov bližnjih občin verjetno ne bosta mogla v celoti dati zelenega kontingenta delovne sile. Zato bi bilo treba poglobljeno analizirati neto selitveno komponento rasti prebivalstva celjske občine ter poiskati ukrepe za njeno poživitev!

Po rezultatih razvojnega modela bi moralo biti težišče razvoja na takšni rasti družbenega proizvoda v občini, da bi pripeljala življenjski standard občanov, merjen z vrednostjo družbenega proizvoda na prebivalca, ki bi bil za 40—45 % višji od doseženega leta 1986 v republiki, to je, da bi znašal 53.875 din.

Medsebojna odvisnost stopnje gospodarske rasti in usmerjevalne politike regijskega razvojnega koncepta in občinskih dolgoročnih ter srednjeročnih razvojnih programov v smislu zasledovanja postavljenega cilja bosta zahtevala določeno število novih delovnih mest v občini ter primerno superstrukturo.

Odpiranje novih delovnih mest in superstruktura pa bosta zahtevala načrtanje takšne dolgoročne politike investiranja, da bi bili z njo doseženi čim ugodnejši učinki, ki bi zajamčili tak prirast družbenega proizvoda in večjo stopnjo akumulativnosti gospodarstva, da bosta oba vplivala na čim manjši obseg za ustvaritev načrtane stopnje gospodarske rasti potrebnega bančnega in uvoženega kapitala. Skupno reševanje problema vzajemnih učinkov nakazanih razvojnih dejavnikov bi tako konstantno usmerjalo prostor celjske občine v terciarno sfero, kar bi prestrukturiralo deleže družbenega proizvoda in števila zaposlenih po posameznih sektorskih dejavnostih.

Izračun teh deležev je mogoč z uporabo korelacijskih regresijskih enačb, ki temelje na obstoju odvisnosti med višino družbenega proizvoda na prebivalca in številom zaposlenih (ne aktivnih) v posameznem sektorju. Temeljna enačba je

$$y = k_1 - k_2 \ln x \text{ (značilnost pri tveganju } 0,01, \text{ standardna napaka ocene} = c)$$

Pri 41.775 zaposlenih in pri 2.578 aktivnih kmečkih prebivalcih ter pri 3.925 USA \$ (nova pariteta) na prebivalca, bi leta 1986 dosegli v prostoru celjske občine gospodarsko strukturo, ki bi se obdržala v naslednjih deležih družbenega proizvoda in zaposlenih:

v 000 din

Sektor	Družbeni proizvod		Zaposleni	
	znesek	%	število	%
Primarni	226.115	5,7	4.349	9,8
Sekundarni	1.769.250	44,6	16.952	38,2
Terciarni A in B	1.971.562	49,7	23.062	52,0
Skupaj občina Celje	3.966.927	100,0	44.353	100,0

MILAN NATEK

ZAPOSLOVANJE DELAVCEV S CELJSKEGA PODROČJA V TUJINI

Zaposlovanje v tujini je ena izmed oblik, ki kaže na selitveno mobilnost prebivalstva. Toda že takoj v začetku je treba poudariti, da se v takšnem zaposlitvenem stanju, ko je del prebivalstva iz kakršnih koli razlogov prisiljen zaposliti se zunaj svojega območja, kaže stopnja splošne gospodarske in družbene razvitosti območij. Že staro, v praksi nič kolikokrat potrjeno pravilo pravi, da območja, pa najsi bodo kakršnih koli dimenzij, z razvitejšimi oblikami neagrarnega gospodarstva privabljajo prebivalstvo v svoj zaposlitveni objem. Čim razvitejše je gospodarstvo z vsemi razvejanimi vzporednimi dejavnostmi, ki so nosilke in usmerjevalke jakosti vseh migracijskih tokov, tem večji in številnejši je obseg območij, iz katerih črpa in dobiva vso potrebno delovno moč.

Preseljevanje delovne sile iz kraja v kraj, s podeželja v mesta in v industrijska središča je že stara oblika, v kateri se kažejo potrebe po zadovoljevanju zadostnega števila delavcev, ki jih zahtevajo posamezne gospodarske in vse druge dejavnosti v svojem tehnološko-proizvodnem postopku. Naglasiti pa je treba, da se z razvitejšimi oblikami gospodarstva že tudi porajajo večje zahteve po ozko specializiranih delavcih in strokovnjakih. Prav v tem pa je pogojena močnejša labilnost in večja mobilnost ne le aktivnega, to je za delo sposobnega prebivalstva, temveč vsega drugega, to je tudi vzdrževanega prebivalstva.

Tudi najrazličnejše gospodarske in druge krize, pa najsi bodo kakršnega koli že obsega, prav močno vplivajo na selitvene smeri delovne sile. Kadar se je v kmetijstvu ali v kateri koli drugi neagrarni veji gospodarstva pojavil zastoj v dotlejšnjem tempu razvoja, imamo takoj opravka z viškom delovne sile, to je z brezposelnostjo. V deležu brezposelnih v primerjavi s celotnim številom zaposlenih se kaže stabilnost gospodarstva ali njegova stagnacija. Pravilo je, da je v gospodarsko ali v industrijsko razvitih deželah¹, kjer je že tudi izredno nizek odstotek kmetijskega prebivalstva, sme biti odstotek brezposelnih precej nižji kakor pa v deželah v razvoju ali v tistih pokrajinah, ki jih je zajela prva stopnja izredno nagle in ekstenzivne industrializacije in deagrarizacije prebivalstva².

Kadar koli razpravljamo o izseljevanju in zaposlovanju naših ljudi v tujini, moramo vedno imeti pred očmi gospodarski in geografski položaj naše države v okviru širšega, predvsem evropskega gospodarskega prostora. Ne le, da je ozemlje naše države gospodarsko in socialno dokaj neenakomerno razvito, kar prihaja do polnega izraza v številnih družbenih in demografskih orisih, temveč tudi splošna stopnja naše gospodarske razvitosti se je komaj dvignila iz področja agrarne v industrijsko-agrarno strukturo. Prav zategadelj se v številnih oblikah gospodarjenja z osnovnimi proizvodnimi sredstvi kažejo še vedno prenekateri ostanki administrativnega odločanja, neracionalnega, to je negospodarnega razmeščanja novih proizvodnih zmogljivosti. In vse to je do neke mere odraz ekstenzivnega gospodarstva, ki mu tržne zakonitosti še ne odmerjajo obče veljave bodisi v zaposlitveni strukturi bodisi v tehnološko-proizvodnem procesu. Toda omenjene oblike gospodarstva lahko precej ugodno uspevajo in se razvijajo samo v »zaprtem gospodarskem prostoru«, ki je bolj ali manj hermetično ograjen z državnimi mejami.

Ko se je v poletju 1965. leta Jugoslavija odločila za odprtost našega gospodarskega sistema in prostora ter za vključevanje, predvsem nekaterih najbolj razvitih vej gospodarstva v mednarodno delitev dela, se je ostreje kot kdaj koli dotlej postavilo v ospredje vprašanje proizvodne cene naših izdelkov, ki bi naj postali konkurenčni na mednarodnem tržišču. Prav zato se je z gospodarsko in družbeno reformo zaostriло vprašanje zaposlovanja in s tem v zvezi je pričelo tudi pri nas naraščati število brezposelnih delavcev. V takih okoliščinah je prišla do polnejše veljave že nekaj let poprej sprejeta in bolj ali manj ekonomsko tudi utemeljena legalizacija zaposlovanja naših ljudi v tujini, predvsem v nekaterih zelo razvitih državah zahodne Evrope³.

S sprejetjem pravnih predpisov o zaposlovanju naših delavcev v tujini v letu 1959 se je praktično tudi pričelo oblikovanje naše politike nasproti mednarodnim selitvenim tokovom delovne sile. V zadnjih desetih letih se je dokaj jasno izoblikovalo stališče, da (začasno) zaposlovanje v tujini ne sme biti oblika navora za zmanjševanje domače brezposelnosti, ampak da je potrebno zaposlovanje v tujini organizirati, kontrolirati, predvsem pa usmerjati tako, da bo dobilo dolgoročneje koncepte, ki bodo neposredno vezani na integracijske procese našega gospodarstva z gospodarstvi drugih, razvitejših držav. Zato je bilo uradno postavljeno stališče, da se naj omogoči zaposlitev v tujini predvsem nekvalificiranim delavcem in le tistim strokovnjakom, ki so trenutno odvečni doma⁴.

Kolikor bolj pristopamo k odprtosti našega gospodarskega sistema, ki je podvržen tržnim zakonitostim, v toliko večjem obsegu moramo tudi računati s selitvami naše delovne sile. Pri vsem tem ne smemo pozabiti, da v takem gospodarstvu, ki smo ga zgoraj označili, naše ozemlje ne more predstavljati oaze ali le mostu med razvitimi državami evropskega zahoda in gospodarsko in družbeno oziroma socialno zaostalim jugovzhodom, prek katerega bi se za naše gospodarstvo nemoteno pretakala delovna sila z juga proti zahodu. Prav nasprotno: v ta veliki kontinentalni selitveni tok

delovne sile za mednarodnim koloritom se je hote ali nehote vključil tudi del naših delavcev.

Iz Slovenije se delovna sila izseljuje že več kot dvesto let. V obdobju do prve svetovne vojne se je izselilo letno povprečno po 4.600 ljudi. V prvem desetletju medvojne Jugoslavije 4.300 oseb na leto, v desetletju 1931—1940 približno po 3.600 ljudi na leto z viškom v letu 1939, ko je z našega ozemlja odšlo v tujino okrog 16.000 ljudi. Tudi po drugi svetovni vojni je letno odšlo v tujino po 6.000 oseb, od tam pa se je k nam priselilo le po 400 ljudi na leto⁵.

V tem uvodnem pregledu je potrebno povedati, da so bili šele v letih 1962 in 1963 ustvarjeni objektivni pogoji za regularno zaposlovanje naših delavcev v tujini. Podrobna razčlenitev izseljevanja iz Slovenije v druge države nam je pokazala, da imamo tudi po letu 1962 prav tako obsežen odtok delovne sile v tujino, kakršnega smo ugotovili za obdobje pred njim. Tudi v letih 1963 in 1964, ko je zaposlovanje doma naraščalo izredno intenzivno (1964. leta je bilo število zaposlenih za 10,03 % višje kot v letu 1962), se obseg ekonomske emigracije iz Slovenije ni zmanjšal, temveč prav nasprotno: V obdobju 1962 do 1965 se je število (predvsem sezonskih) izseljencev iz SR Slovenije skoraj potrojilo (od 6.362 na 18.027 oseb)⁶.

V tako nakazanem okviru moramo spremljati tudi odhajanje in zaposlovanje delavcev s celjskega področja v tujini. Pri tej obravnavi nas zanimajo številni pojavi, med katerimi se bomo v pričujočem prispevku omejili samo na nekatere izmed njih. Kakor koli že vrednotimo statistično gradivo, ki je podlaga našemu delu, se moramo zavedati, da imamo na razpolago podatke le za del naših ljudi, ki so se zaposlili v tujini. Kajti evidenco o številu delavcev, ki se zaposlujejo v tujini, so zavodi za zaposlovanje pričeli zbirati ali voditi šele v letu 1964. Pri tem pa je treba tudi pripomniti, da ustrezne službe zavodov registrirajo samo tiste osebe, ki se v tujini zaposlijo z njihovim posredovanjem. O drugih občanih, ki odhajajo v tujino na delo, pa nimamo na voljo nobenih neposrednih podatkov, ki bi nam omogočali ugotoviti obseg naše ekonomske emigracije. Prav zato so pri nas v rabi zelo različni podatki o številu naših zdomcev (za SR Slovenijo imamo različne ocene, ki se gibljejo med 50 in 80 tisoč)⁷. Tudi zadnji popis prebivalstva nam ni prinesel zanesljivejših in tudi ne še dokončnih podatkov o naši povojni ekonomski emigraciji. Prvi rezultati kažejo, da je v začetku letošnjega leta živel v tujini okrog 50.000 delavcev iz Slovenije, od tega s celjskega območja 6.963 oseb ali 14,05 %⁸, kar predstavlja celo nekoliko višji odstotek kot pa je zastopanost števila prebivalstva z našega področja v okviru SR Slovenije (12,74 % po stanju 31. 3. 1971)⁹.

Povedati je treba, da je vse do nedavna po mnenju strokovnjakov preko zavodov za zaposlovanje odhajala v tujino komaj ena tretjina naših delavcev, medtem ko so si vsi drugi na najrazličnejše druge načine poiskali pota za zaposlitev zunaj domovine¹⁰. Zdi se, da je pri nekvalificiranih delavcih odstotek tistih, ki se organizirano zaposlujejo v tujini (tj. preko zavodov) precej višji kot pri strokovno usposobljenem kadru, ki mu ponavadi pot v tujino preprečujejo razne administrativne ovire. Prav zategadelj iz uradnih statističnih podatkov tudi ne moremo izluščiti realne po-

dobe o kvalifikacijski strukturi naših delavcev v tujini. Uradno stastično gradivo prikazuje sorazmerno nizek odstotek v tujini zaposlenega izšolanega kadra. Realna ocena pa kaže, da smo v zmoti, ako se z zanesljivostjo naslanjamo na obstoječe podatke. Pri tem se bo potrebno, vsaj pri podrobnejšem študiju, nasloniti na posredni izračun, v katerem bomo upoštevali število absolventov naših poklicnih in strokovnih šol na eni strani ter formalno izobrazbeno strukturo doma zaposlenega prebivalstva. Kljub vsem tem pripombam pa naj povem, da se bomo v pričujočem prispevku izključno naslanjali na uradno statistično gradivo, kakršnega sta mi posredovala Komunalni zavod za zaposlovanje Celje in Republiški zavod za zaposlovanje v Ljubljani¹¹.

Kot sem že prej omenil, se bomo v pričujočem članku omejili le na nekatere pojave v procesu izseljevanja in zaposlovanja ljudi s celjskega področja na tujem. Poleg nekaterih najosnovnejših spoznanj bomo skušali prikazati odnošaj med obravnavanim celjskim območjem⁹ na eni strani in celotnim ozemljem SR Slovenije na drugi strani. Menimo namreč, da se lahko prav v razlikah med njima pokažejo številne specifičnosti, ki so pogojene z gospodarskimi, socialno-družbenimi in ne nazadnje tudi z geografskimi determinantami.

I. IZSELJEVANJE S CELJSKEGA PODROČJA V TUJINO

Vzporedno s problematiko (začasnega) zaposlovanja naših ljudi v tujini moramo nehote spremljati tudi izseljevanje z našega ozemlja. Ugotovljeno je namreč, da sta ta dva pojavi v tesni medsebojni povezanosti. Intenzivnemu zaposlovanju v tujini ponavadi nekaj let kasneje sledi močno izseljevanje. To je povezano s preselitvami celih družin, ki so ostale v domovini, v domačem kraju, medtem ko sta se oče ali mati, ponavadi pa kar oba skupaj zaposlila v tujini. In ko sta si z garaškim delom in s skromnimi vsakdanjimi življenjskimi potrebami in zahtevami ustvarila vsaj minimalno eksistenčno osnovo, ponavadi privabita za seboj še člane svoje ožje družine, to je otroke.

Ako spremljamo pojav izseljevanja s celjskega področja v zadnjih sedmih letih, pač moramo ugotoviti, da se emigracija v tujino povečuje iz leta v leto. Vzroke za takšen razvoj moramo iskati v vedno večji odprtosti našega gospodarskega in družbenega sistema. Izredno močno izseljevanje z našega območja v tujino je bilo v letih 1969 in 1968, na kateri odpade celo 44,9 % oziroma 23,1 % vseh izseljencev v zadnjih sedmih letih, medtem ko je v vseh drugih letih omenjenega sedemletnega obdobja emigracija zajela znatno manjše število ljudi. Poleg tega je treba poudariti, da je stopnja izseljevanja s celjskega področja v tujino znatno pod slovenskim povprečjem in da se mu je še najbolj približala v letu 1969 (koeficient izseljevanje na 1.000 prebivalcev znaša za celjski predel 1,15, za SR Slovenijo pa 1,40). Pri razčlenitvi ustreznih podatkov se je pokazala razlika tudi v tem, da je absolutna in relativna vrednost izseljevanja z našega področja nenehno naraščala in je kar nenadoma dosegla višek v letu 1969,

kateremu sledi takojšen padec (od 254 na 78 izseljencev). Razvojne težnje izseljevanja s slovenskega ozemlja pa so nekoliko drugačne: od leta 1964 do 1966 stopnja izseljevanja v druge države upada (od 1 na 0,64 ‰), nato do leta 1969 spet narašča (1,40 ‰), v zadnjem letu pa se je znižala na 0,95 ‰.

Ako želimo podrobneje osvetliti selitveno dinamiko med celjskim področjem in tujino ter prikazati razlike, ki so se jasno zarisale med obravnavano regijo in celotnim slovenskim ozemljem, je potrebno, da si priključimo v spomin še nekatera druga dokumentarna pomagala. V tej zvezi nas na prvem mestu zanima, ali se tudi v vrednosti celotne selitvene dinamike, ki neposredno vpliva na rast števila prebivalstva po posameznih občinah, kažejo razlike med celjsko makroregijo in SR Slovenijo? Na osnovi gradiva spoznamo, da so tudi po vrednosti vseh bruto selitev (t. j. medobčinske, medrepubliške in mednarodne selitve) očitne razlike med našim predelom in celotnim republiškim področjem. Celotna selitvena dinamika prebivalstva je na celjskem področju kar za 29 ‰ pod slovenskim poprečjem (bruto selitve znašajo 36,8 ‰, v SRS 47,4 ‰). Drugo spoznanje, ki nam ga ponuja statistično gradivo, je v tem, da niti ena občina z obravnavanega področja po vrednosti bruto selitev ne dosega slovenskega poprečja: temu se še najbolj približata občini Šentjur pri Celju (42,3 ‰) in Celje (41,4 ‰), kar pa je še vedno za 11 ‰ oziroma 13 ‰ pod republiško ravni.

Še večje razlike med celjskim področjem in ozemljem SR Slovenijo se pokažejo ob primerjavi stopnje bruto selitev v tujino. V tem pregledu obravnavano območje (0,55 ‰) zaostaja za slovenskim poprečjem (1,23 ‰) za več kot 55 ‰. Tudi v tej primerjavi se pokaže, da nobena naša občina nima močnejše selitvene dinamike s tujino, kot znaša poprečje za SRS. Najizrazitejše selitve s tujino imajo Spodnja Savinjska dolina (0,72 ‰) ter občini Šentjur pri Celju ter Šmarje pri Jelšah, medtem ko je v vseh drugih občinah celjskega področja vrednost bruto selitev s tujino nižja od slovenskega poprečja za več kot dve tretjini.

Še z enega vidika skušajmo primerjati selitveno dinamiko celjskega področja s celotnim ozemljem SR Slovenije! Zanima nas, kolikšen odstotek bruto selitev odpade na selitve s tujino¹²? Na celjskem področju znaša ta delež samo 1,5 ‰, v celotnem slovenskem merilu pa 2,61 ‰. Pripomniti pa je treba, da je delež bruto selitev s tujino od vseh selitev v šmarnski občini (4,22 ‰) daleč nad slovenskim poprečjem, medtem ko na vseh drugih območjih celjskega predela za njim zaostaja (npr. občina Zalec 1,94 ‰, Šentjur 1,25 ‰, Laško 1,19 ‰), najnižji pa je na območju celjske (0,73 ‰), konjiške in brežiške občine. Vse to pa pomeni, da v pogledu selitvene mobilnosti prebivalstva naše območje s precejšnjo stopnjo zaostaja za slovenskim poprečjem.

V tako splošno orisani prebivalstveni mobilnosti se neposredno kaže stopnja gospodarskega razvoja poedinega območja. Čim razvitejše in raznovrstnejše so oblike gospodarstva v posamezni regiji, tem večje število migrantov privablja v svoj zaposlitveni objem in temu sorazmerno visoko število izseljencev daje drugim območjem. V predelih z zaostalo osnovno

gospodarsko strukturo je v prevladi izseljevanje, katerega stopnja je ne- navadno visoka in dá s sorazmerno znatno nižjimi vrednostmi priselitev varljivo, za to tudi iznakaženo sliko o vrednosti bruto selitev.

Zgoraj navedeni podatki jasno kažejo na to, da je iz naših najbolj zaostalih območij relativno močno izseljevanje, obenem pa je prav iz njih usmerjenih sorazmerno največ izseljencev v tujino. To nas v sedanjih gospodarskih in zaposlitvenih pogojih niti ne preseneča toliko kot samo spoznanje, da je prav z nerazvitih področij precejšen del prebivalstva, ki se je odločil za zaposlitev zunaj kmetijstva, prisiljen poiskati si delo in zaslužek v tujini. Saj drugače kot tako si niti ne moremo razlagati podatkov, da jih je med izseljenci s celjskega področja v tujini kar 57⁰/₀ s Kozjanskega oziroma Obsotelja. Prav tako nas preseneča, da se je v zadnjih sedmih letih tudi iz Sp. Savinjske doline izselilo v tujino 114 ljudi. Šele podrobnejša proučitev nam bo mogla razjasniti vsa nakazana spoznanja. Vendar smemo že sedaj trditi, da Savinjska dolina z »industrializiranim« hmeljarstvom in z ne preveč razvitimi, oziroma celo preveč enostransko razvitimi sekundarnimi vejami gospodarstva, gospodarsko ni zadosti razvita, da bi mogla svoje prebivalstvo zadrževati doma, in poleg njih za sezonska dela še privabljati ljudi od drugod. Zaradi ugodnejših ekonomskih pogojev, ki jih daje tujina, se je precejšnje število Savinjčanov izselilo v druge države.

Tabela 1. Selitve celjskega področja v tujino v letih 1964—1970¹³

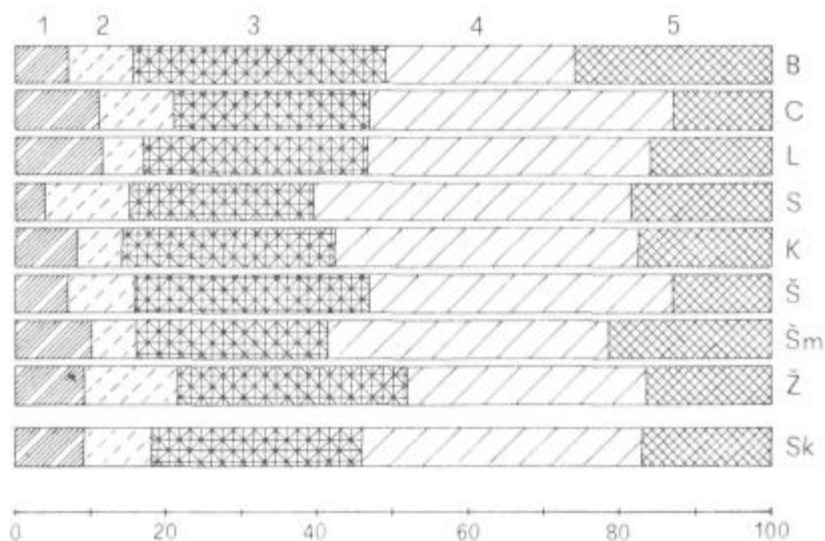
Občina	Prise- litve	Izse- litve	Sel. saldo	Koefficient na 1000		
				prise- litve	izse- litve	sel. saldo
Brežice	28	27	+ 1	0,16	0,15	+ 0,01
Celje	72	49	+ 23	0,18	0,12	+ 0,06
Laško	27	24	+ 3	0,21	0,19	+ 0,03
Sevnica	23	17	+ 6	0,18	0,13	+ 0,05
Slov. Konjice	17	14	+ 3	0,13	0,11	+ 0,02
Šentjur pri Celju	22	41	— 19	0,19	0,34	— 0,15
Šmarje pri Jelšah	36	280	— 244	0,17	1,30	— 1,13
Žalec	50	114	— 64	0,22	0,50	— 0,28
Celjsko področje	275	566	— 291	0,18	0,37	— 0,19
SR Slovenija	3411	11078	— 7667	0,29	0,94	— 0,65
Delež (⁰ / ₀) celjskega območja od SRS	8,07	5,12	3,80	— 37,8	— 60,6	+ 70,8

Intenziteta izseljevanja s celjskega področja, ki jo lahko predstavimo na ta način, da število odselitev (ali priselitev) preračunamo na določeno število prebivalstva (npr. na 100 prebivalcev), nam pokaže izredno nizke vrednosti in je v primerjavi s SR Slovenijo kar za tri petine nižja. V tem pogledu pa izrazito izstopa območje šmarske občine (1,30⁰/₀), od koder je bila v obravnavanem času izredno močna emigracija v tujino in skoraj

za dve petini presega intenziteto izseljevanja s celotnega slovenskega ozemlja.

Številčni podatki v gornji tabeli nam pokažejo, da izseljevanje po številu izseljencev, ki so namenjeni v tujino, ni pomembnejša oblika selitev, saj nanje na celjskem področju odpade le 2% vseh odselitev iz občin, ki smo jih zajeli s to obravnavo. Tudi v primerjavi s SR Slovenijo, kjer je med selitvami izseljevanje v tujino zastopano s 4,16%, se pokaže, da je naše področje za tovrstne selitve izredno zaprto. Med 4.410 izseljenci iz šmarske občine v letih 1964-70 jih je bilo 6,35% usmerjenih v tujino; ustrezen delež za nekatere druge občine pa je naslednji: Žalec 2,76%, Šentjur 1,46%, Laško 0,99%, v vseh drugih občinah pa še znatno manj. Med odseljenci iz celjske (0,69%) in konjiške občine (0,68%) je bil najnižji delež migrantov, ki so odšli v tujino. In slednjič spoznamo, da je celjsko območje med izseljenci iz celotne Slovenije, ki so v tem času odšli v tujino, zastopano le z dobro dvajsetino, pa čeprav odpade na to pokrajinsko območje dobra osmina vsega prebivalstva republike.

Vzporedno z izseljevanjem moramo spremljati tudi priseljevanje. Že na prvi pogled spoznamo, da so priselitve iz tujine na celjsko področje skoraj za polovico nižje od števila tjakaj odseljenega prebivalstva. Čeprav smemo marsikdaj pričakovati, da visoka stopnja izseljevanja povzroča na drugi strani tudi močno priseljevanje, tega na našem predelu ni. Vendar je treba na nakazane značilnosti teh dveh pojavov, ki bi naj bila kolikor toliko usklajena, gledati z vidika daljšega časovnega razdobja.

Delavci s celjskega področja po letih zaposlitve v tujini

B = Brežice, C = Celje, L = Laško, S = Sevnica, K = Slov. Konjice, Š = Šentjur pri Celju, Šm = Šmarje pri Jelšah, Ž = Žalec, Sk = skupaj za Komunalni zavod za zaposlovanje Celje

1 = 1966, 2 = 1967, 3 = 1968, 4 = 1969, 5 = 1970

Število priseljencev iz tujine, ki so se naselili na celjskem področju, znaša v republiškem merilu skoraj eno dvanajstino ($8,07\%$), kar pomeni, da je priseljevanje iz tujine na naše območje le nekoliko močnejše od same intenzitete izseljevanja (seveda oboje skupaj gledano z vidika splošno slovenskega poprečnega merila), kar ima seveda pozitivnejši odnos do rasti števila prebivalstva. Prav gotovo moramo med priseljenci iz tujine na naše območje iskati nekdanje izseljence, ki so se po daljšem ali krajšem bivanju v tujini odločili za povratek v domovino. Žal nam v tem prispevku uporabljeno stastično gradivo ne razčlenjuje priseljencev po državah njihovega zadnjega bivanja, kar bi nam seveda zelo koristno pomagalo pri spremljanju in sploh pri določevanju mednarodnih selitvenih tokov našega prebivalstva.

Intenziteta priseljevanja iz tujine na celjsko območje je za dobro petino pod slovenskim poprečjem. Ljudje iz tujine se sorazmerno najpogosteje naseljujejo na območju Sp. Savinjske doline pa v predelih laške, šentjurske, celjske, sevniške občine itd. Pri tem velja pripomniti, da pri doseljevanju iz tujine med posameznimi občinskimi območji celjske regije niso tako očitne razlike, kot pa smo jih ugotovili pri izseljevanju v tujino (prim. tabelo 1).

Na drugi strani pa ugotavljamo, da je odstotek priselitev glede na vse doselitve v naše občine v poprečju nižji od tovrstnih izselitev. Med 27.591 priseljenci v vseh osem občin celjskega področja odpade komaj 1% na priselitve iz tujine. Če s tega vidika ocenjujemo priseljevanje iz drugih držav na celjsko področje, spoznamo, da je delež teh priselitev v obsegu vseh doselitev v naše občine zelo izravnal: giblje se med $0,77\%$ (Celje) in $1,43\%$ (Laško). Zanimivo je, da je v prvih petih občinah (gl. tabelo) odstotek priseljencev iz tujine med celotnim številom doseljencev v ta območja višji od ustreznega odstotka izseljencev v tujino. Med vsemi doseljenci v slovenske občine jih je $1,18\%$ prišlo iz tujine, takih migrantov pa je na celjskem področju le 1% . K vsemu temu je potrebno še zapisati, da je celokupna mobilnost prebivalstva na območju Slovenije zunaj obravnavanega predela občutno večja ($49,1\text{‰}$) kot pri nas ($36,7\text{‰}$). Podobna ugotovitev velja tudi za intenziteto priseljevanja, ki je na območju celjske regije ($18,65\text{‰}$) skoraj za eno tretjino nižja od ostalega ozemlja SR Slovenije ($25,7\text{‰}$). S temi nadrobnimi spoznanji ugotavljamo, da je celjsko področje — vzeto kot celota — za priseljence, pa najsi bo to iz domačih slovenskih ali iz drugih jugoslovanskih predelov kakor tudi za one iz tujine, precej manj privlačno kot pa drugi predeli v naši republiki. Po intenziteti priseljevanja se niti eno samo občinsko območje pri nas ne more primerjati s slovenskim poprečjem! Vzroke za takšno stanje najbrž moramo iskati v sami gospodarski in družbeni strukturi, ki je na našem področju sorazmerno še precej slabo razvita¹⁴.

Nakazana selitvena gibanja na celjskem področju, ki so povezana s tujimi deželami, imajo negativen vpliv na rast števila prebivalstva. Kajti izseljevanje iz našega predela v tujino je nekoliko močnejše kot priseljevanje ali vračanje naših ljudi iz tujine. Res pa je, da je negativna selitvena bilanca precej neznatna ($-0,19\text{‰}$), medtem ko je za celotno ozemlje

SR Slovenije značilen precej večji primanjkljaj ($-0,65\text{‰}$). Seveda je treba ob vsem tem še povedati, da je v zadnjih sedmih letih celjska regija s selitvami izgubila več ljudi, kot pa jih je dobila v obliki priseljencev. Za naše območje je na splošno značilna negativna selitvena bilanca ($-0,6\text{‰}$), medtem ko je ta izračun za ozemlje SR Slovenije pozitiven in znaša $1,9\text{‰}$, oziroma je še nekoliko višji za tiste predele naše republike, ki so zunaj celjskega področja ($+2,3\text{‰}$). To pa pomeni, da je izseljevanje v tujino z našega področja prispevalo, da se je celotna vrednost, sicer že itak negativnega selitvenega salda, še zmanjšala, in to skoraj za dve petini (od $-0,46$ na $-0,65\text{‰}$).

V pogledu selitvene bilance, kakršna se nam kaže v zadnjih sedmih letih, pa moramo zapisati še naslednje: območja petih občin celjskega področja imajo v pogledu meddržavnih (mednarodnih) selitev pozitivno selitveno bilanco (od $+0,01$ do $+0,06\text{‰}$), medtem ko je za druge tri občine značilen presežek izselitev nad priselitvami iz tujine (Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah in Žalec). Potrebno pa je, da skušamo te mednarodne selitve, ki so predmet našega zanimanja, vključiti v celotno selitveno bilanco posameznega območja oziroma celotnega področja. Šele s tako primerjavo moramo zaznati selitve s tujino v pravi luči in v koliko so te sinhronično vključene v vse druge zvrsti selitev našega prebivalstva. V tej zvezi pa nedvoumno spoznavamo, da je celotna selitvena bilanca za celjsko področje izredno neugodna, saj je samo v zadnjih sedmih letih ta predel s selitvami izgubil 955 ljudi. Edinole občini Celje ($+5,9\text{‰}$) in Žalec ($+0,9\text{‰}$) imata pozitivno selitveno bilanco, na območjih vseh drugih občin pa prevladuje izseljevanje. Najneugodnejšo selitveno bilanco imajo občine Šmarje pri Jelšah ($-6,2\text{‰}$), Šentjur pri Celju ($-4,8\text{‰}$) in Laško ($-4,3\text{‰}$), medtem ko je v drugih treh občinah vrednost selitvenega salda že nekoliko ublažena (Sl. Konjice $-2,7\text{‰}$, Brežice $-2,5\text{‰}$ in Sevnica $-1,9\text{‰}$).

Na osnovi vsega zgoraj povedanega sledi, da so selitve s tujino negativno selitveno bilanco ublažile območjem štirih občin (Brežice, Laško, Sevnica in Slovenske Konjice). Na območju celjske občine so meddržavne selitve celo malenkostno prispevale k povečanju pozitivnega selitvenega salda, na Kozjanskem, v Obsotelju ter v Voglajnskem podolju pa povečale negativne vrednosti, to je povzročile so primanjkljaje v številu prebivalstva. V Spodnji Savinjski dolini pa je izseljevanje v tujino zmanjšalo pozitivni selitveni saldo, ko smo izračunali bilanco vseh zvrsti selitev.

Iz prikazanega dokaj nazorno izhaja spoznanje, da je izseljevanje s celjskega področja v tujino neposredno povezano z gospodarskim stanjem tega ozemlja. Splošna selitvena dinamika, ki ji je podvržen precejšen delež našega prebivalstva, vedno močneje prerašča domači prostor, ki ga bolj ali manj rahlo omejujejo nerazvite, ponekod pa celo zavrtje veje gospodarstva. Ljudje s celjskega področja se številneje izseljujejo kakor pa priseljujejo na svoja prejšnja mesta. S tem v zvezi pa se nam postavlja vprašanje, kakšne so demografska, socialna in gospodarska struktura izseljencev na eni strani ter priseljencev na naše območje na drugi strani? Ako bi mogli na osnovi zanesljivega gradiva odgovoriti na zastavljeno vprašanje,

potem bi imeli z odgovorom na dani razvozljano marsikatero uganko. Vsekakor pa so delitve s tujino, pa najsi bodo trajne ali časovno omejene na krajši oziroma na daljši čas, v tesni in neposredni povezavi z našo povojno ekonomsko emigracijo.

II. ZAPOSLOVANJE V TUJINI

S korenitimi spremembami v gospodarskem sistemu so bile utemeljene potrebe in koristnosti ter socialno-ekonomska upravičenost o začasnem zaposlovanju naših ljudi v tujini. Podoba pa je, da v kolikor bo ostalo naše gospodarstvo na pozicijah odprtosti in tržnih zakonitosti, potem tudi niso upravičene napovedi le o »začasnem«¹⁵ zaposlovanju naših ljudi v nekaterih razvitejših državah zahodne Evrope. Spomniti se namreč moramo številnih teženj, ki prevladujejo v današnji zaposlitveni politiki skoraj po vsem svetu, da postaja namreč delovna sila izredno mobilna komponenta v proizvodnem procesu. Boljši gospodarski in življenjski pogoji privabljajo delavce iz najrazličnejših področij, iz bližnjih in daljnjih predelov, iz gospodarsko razvitih ali zaostalih dežel. Temu sodobnemu procesu, ki ga pogojujejo, usmerjajo in stopnjujejo razlike v gospodarski in socialni ter v družbeni razvitosti dežel, se je težko upirati. Niti z najbolj drznimi administrativnimi posegi ne moremo zaustaviti tega procesa, čeprav mu lahko prav s temi ukrepi precej zmanjšamo obseg in moč, popolnoma pa ga ne moremo nikdar zavreti. Prav zategadelj je potrebno ponovno poudariti, da izseljevanje naše delovne sile le ne bo samo kratkotrajna epizoda v sklopu trenutnih težav v naši celotni zaposlitveni politiki, temveč smemo in moramo računati, da bomo imeli še dolgo vrsto let naše delavce na delu v tujini. Res je, da se bodo s sanacijo domačih gospodarskih razmer občutno izboljšale in povečale možnosti zaposlitve doma, toda razlike v ekonomski razvitosti, ki so ponavadi tudi merilo za zaslužek, bodo usmerjale in vplivale na jakost selitvenih tokov naše delovne sile. In zdi se mi, da je prav, da v tem sklopu nakazanih razvojnih teženj iščemo in spremljamo pota naših domačih zaposlitvenih možnosti. Od uspešnega reševanja teh pa je odvisno, kolikšen del našega aktivnega prebivalstva bo prisiljen, da si bo tudi v prihodnje iskal delo in zaslužek zunaj svojega ožjega domačega območja, to je v razvitejših področjih Slovenije, v naglo se razvijajočih drugih predelih Jugoslavije ali pa morda celo na tujem.

a) Dinamika zaposlovanja na tujem

V našem nadaljnjem prikazu zaposlovanja delavcev s celjskega področja v tujini se bomo naslonili na statistično dokumentacijo Komunalnega zavoda za zaposlovanje v Celju. V prispevku bomo skušali na osnovi tega gradiva orisati nekatere osnovne oblike in značilnosti o ekonomskih izseljencih v zadnjih petih letih, to je v razdobju 1966—1970, ko je postalo izseljevanje oziroma zaposlovanje v tujini izredno aktualno in množično¹⁵.

V kolikor razpolagamo s podatki, se je že v letu 1962 z območja takratnega zavoda za zaposlovanje Celje¹⁶ v tujini zaposlilo 19 ljudi, pa če-

prav je bilo s strani delavcev takšnih želja precej več (37). Že v naslednjem letu je odšlo v tujino 149 oseb, čeprav se je za delo v drugih državah zanimalo kar 194 občanov. Že samo iz teh dveh navedb izhaja težnja, da se je iz leta v leto stopnjeval delež ugodno rešenih prošenj za zaposlitev v tujini.

Tabela 2. Delavci s celjskega področja po letih zaposlitve v tujini in število v tujini zaposlenih ob popisu prebivalstva (31. 3. 1971)¹⁷

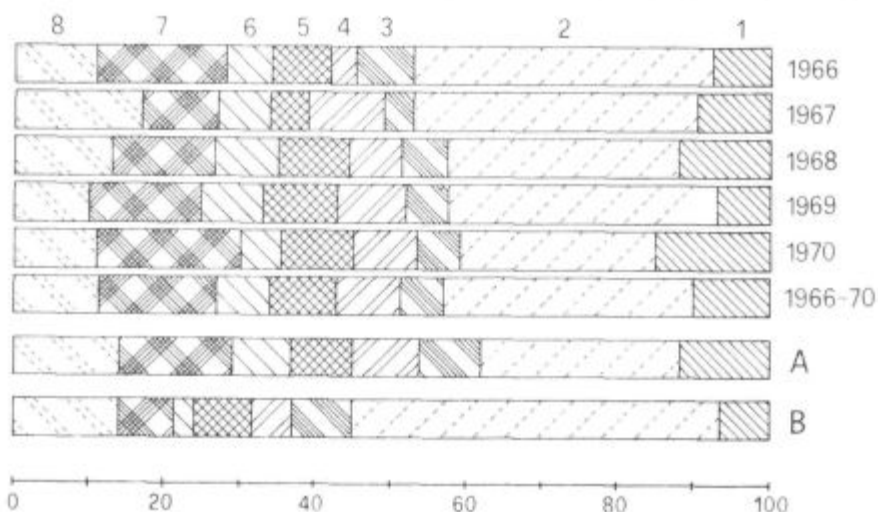
Občina	1966	1967	1968	1969	1970	Skupaj (A)	Število zaposl. v tujini (31. 3. 1971) (B)	Razlika (B—A)
Brežice	32	39	152	116	118	457	1.359	+ 902
Celje	167	154	396	611	208	1.536	1.613	+ 77
Laško	30	15	77	98	42	262	570	+ 308
Sevnica	15	40	93	156	69	373	561	+ 188
Slov. Konjice	35	22	119	167	72	415	675	+ 260
Šentjur pri Celju	24	30	110	140	45	349	464	+ 115
Šmarje pri Jel.	72	42	180	260	151	705	865	+ 160
Začec	46	68	162	167	87	530	856	+ 326
KZZ Celje	421	410	1.289	1.715	792	4.627	6.963	+ 2336
SR Slovenija	12.836	8.936	14.210	13.842	9.895	59.719	49.563	— 10.156
Delež (%) celjskega področja v SRS	3,29	4,59	9,06	12,38	8,02	7,75	14,04	—

Prav gotovo moramo v takšnem administrativnem poseganju oziroma usmerjanju zaposlovanja v tujini, kakršno je bilo značilno še za sredino preteklega desetletja, iskati enega izmed glavnih vzrokov, da se je velik del ljudi (tudi z našega področja) zaposloval v tujini mimo ustreznih domačih institucij. Če pa danes gledamo na želje ljudi, ki se žele »začasno« zaposliti v tujini, takoj vidimo, da se ugotovi vsem njihovim prošnjam, samo če je število ponudb usklajeno s povpraševanjem tujih delodajalcev po naši delovni sili.

Osnovno spoznanje, ki ga dobivamo s pregledovanjem tabele 2, se kaže v tem, da je zaposlovanje v tujini s celjskega področja precej neizrazito in ne prihaja do tiste veljave kot v nekaterih drugih slovenskih pokrajinah. Na prvi pogled bi takšno stanje govorilo v prid dejstvu, da je obravnavano področje gospodarsko sorazmerno dobro razvito, da odvečna delovna sila najde zaposlitev ali doma ali v drugih slovenskih predelih in da prav zato ni prisiljena k izseljevanju ter k iskanju dela v tujini. Takšnemu hipotetičnemu naziranju pa se moramo odločno upreti, saj je znano, da je gostota zaposlenih na celjskem področju za 18% pod slovenskim povprečjem (v letu 1970) oziroma je za četrtno nižja kot pa na drugih področjih SR Slovenije. Pri vsem tem pa je treba računati tudi z dejstvom, da se je število zaposlenih v družbenem sektorju na proučevanem področju

v zadnjih nekaj letih povečalo kar za polovico manj kot pa v vsem slovenskem merilu (v letih 1967—1970 za 5 % oziroma v SRS v poprečju za 10 %). Res je, da je bila prav v teh letih rast števila prebivalstva na našem področju nižja (1967-70 + 0,9 %) kot pa na ozemlju celotne republike (+ 2,1 %), kar je spet dokaz več za slabše gospodarske razmere na celjskem gospodarskem prostoru, pa kljub temu ostajajo še naprej dosedanje razlike v gostoti zaposlenih (t. j. število zaposlenih preračunano na 1.000 prebivalcev). In če k temu dodamo, da se je v letih 1967 do 1970 število kmečkega prebivalstva na območjih celjske regije zmanjšalo za 5,8 % (t. j. za 4.079 oseb), število zaposlenih pa v istem času povečalo le za 2.758 ljudi, spoznamo, da je bil precejšen del (skoraj tretjina) deagrarniranega prebivalstva prisiljen vključiti se v selitveni tok (seveda pri vsem tem niti nismo upoštevali znatnega dela oziroma števila brezposelnih!). Precej drugačne so značilnosti za celotno ozemlje SR Slovenije. V tem času je deagrarnizacija zajela 38.084 ljudi, število zaposlenih pa se je povečalo za 50.011 oseb. Deagrarnizacija, naravni prirastek delovnega kontingenta prebivalstva in število brezposelnih neposredno vplivajo na zaposlitveno politiko, na selitve delovne sile. In prav v sklopu teh dejavnikov moramo spremljati zaposlovanja naših ljudi oziroma delavcev v tujini.

V smislu nekaterih zgoraj nakazanih soodvisnih pojavov se lahko ozremo na potek zaposlovanja ljudi z našega področja v tujini. Najprej je potrebno ugotoviti, da uradni statistični podatki kažejo, da je bila intenziteta nihanja v odhajanju oz. v zaposlovanju ljudi s celjskega področja v tujini

Regionalna struktura delavcev s celjskega področja po letih zaposlitve v tujini
 1 = Brežice, 2 = Celje, 3 = Laško, 4 = Sevnica, 5 = Slov. Konjice, 6 = Sentjur pri Celju, 7 = Šmarje pri Jelšah, 8 = Zalec

A = povprečni delež prebivalstva po občinah v letih 1966-70

B = povprečni delež zaposlenih v družbenem sektorju v letih 1966-70

izrazitejša kot pa na vsem ostalem ozemlju SR Slovenije. To pa pomeni, da se impulzi, ki so sproščali odhajanje delavcev v tujino, na celjskem predelu v primerjavi s Slovenijo pojavljajo z enoletno zakasnitvijo. O tem nam najbolj prepričljivo govorijo podatki v tabeli 2. Neposredno ob tej ugotovitvi moramo zapisati še naslednje spoznanje: če je bilo izseljevanje delavcev na katerem koli območju ovirano z administrativnimi ukrepi, kar se lahko neposredno kaže v številu zaposlenih v tujini v posameznem letu, pa moramo na drugi strani računati tudi z omejenimi možnostmi oziroma s prenasičenostjo evropskega tržišča z delovno silo. V obeh teh dveh dejavnikih moramo iskati vzroke za ritem letnega zaposlovanja naših delavcev v tujini. Ako bi skušali vsakoletno število v tujini zaposlenih delavcev prikazati z relativnimi številkami naraščanja ali zmanjševanja, bi zaradi sorazmerno majhnega števila celotne populacije dobili na območju marsikatero občine preveč zamegljeno in popačeno podobo. Naša osnovna ugotovitev je v tem, da je izseljevanje delavcev s celjskega predela v tujino naraščalo do konca leta 1969, že v naslednjem letu pa zaznamujemo precej močan upad ($-53,9\%$, v SRS le za $-28,6\%$). Povedati je tudi treba, da je leta 1966 odšlo z našega predela na delo v tujino nekaj več delavcev kot leto dni kasneje. S to osnovno, shematsko očitano značilnostjo zaposlovanja v tujini, ki velja za celotno celjsko področje, se povsem skladajo območja naslednjih občin: Celje, Laško, Sl. Konjice, Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah. Toda v občini Sevnica in Zalec število na novo zaposlenih v tujini narašča od leta 1966 do vključno 1969. leta, v naslednjem letu pa se že tudi zmanjša ($-6,4\%$ oziroma za $-48,0\%$). Z območja brežiške občine pa je zaposlovanje v tujini naraščalo do konca 1968. leta, v naslednjih dveh letih pa se je zmanjšalo (-24%) oziroma umirilo.

Zadnji popis prebivalstva nam je prinesel v zvezi s številom v tujini zaposlenih delavcev izredno zanimive podatke. Ti nam namreč kažejo, da je bilo v kritičnem dnevu popisa prebivalstva (31. 3. 1971) v Jugoslaviji s celjskega področja v tujini zaposlenih kar 6.963, to je 2.336 ljudi (50%) več kot pa jih je v zadnjih petih letih od nas preko Zavoda za zaposlovanje odšlo na delo v tujino¹⁸. Brez dvoma se v tem podatku ne kaže samo število naših delavcev — izseljencev, ki so se v tujini zaposlili že v prejšnjem obdobju (pred letom 1966), ki ga v naš pregled zaradi objektivnih razlogov nismo vključili, temveč prav znatno število tistih, ki so odšli iz kakršnih koli že razlogov v tujino mimo zavodov za zaposlovanje. Ker pa je podatek 6.963 ljudi zaposlenih v tujini izraz zaposlitvenega salda na dan 31. marca 1971, potem smemo upravičeno računati, da se je samo v zadnjih petih oziroma šestih letih z našega predela zaposlilo v tujini preko 10.000 delavcev.

Številne primerjave in tudi podatki v tabeli (2) nam nazorno kažejo, da je zaposlovanje s celjskega področja v tujini v precejšnjem zostanku za republiškim povprečjem. V zadnjih štirih letih je bila intenziteta zaposlovanja z našega področja v tujini precej višja kot pa v vsem slovenskem merilu. Prav zato se je temu primerno zviševal delež (odstotek) naših ljudi, ki so odhajali za delom na tuje, na račun zmanjševanja deleža delavcev

z drugih območij Slovenije. V preteklem obdobju (1966—1970) je bil celjski predel med slovenskimi delavci na tujem zastopan v poprečju s 7,75⁰/₀, medtem ko je delež celotnega prebivalstva v tem času znašal okrog 13 odstotkov.

Nadalje smo skušali še dognati, ali je sploh kakšna soodvisnost med gostoto zaposlenih doma in koeficientom naših delavcev na tujem (število delavcev v tujini preračunano na 1000 doma zaposlenih). Izračun nam je pokazal, da korelacija med zgoraj navedenima pojavoma znaša —0,793. Tolikšna vrednot koeficienta pomeni že veliko odvisnost med razčlenjenima pojavoma: čim višja je gostota doma zaposlenega prebivalstva, tem manj delavcev se bo s tistega območja zaposlilo v tujini. Zato v naših zadevnih razčlenitvah najbolj vidno izstopajo naslednja območja oziroma občine: v zadnjih petih letih se je iz šentjurske občine na 1.000 doma zaposlenih delavcev izselilo na tuje 45 delavcev, iz šmarske občine 34, brežiškega območja 26, sevniške občine 23, konjiške 21, toda samo 14 iz žalske, 13 iz laške in 11 iz območja celjske občine. Tudi v tem pogledu se ohranjajo razlike med celotnim slovenskim ozemljem in celjskim predelom, katerega gostota zaposlenih v tujini je v poprečju za 29⁰/₀ pod slovenskim nivojem oziroma v posameznih letih še precej več (1966. leta — 71⁰/₀, 1967. leta — 58⁰/₀). Toda v letu 1969 je odšlo na 1000 zaposlenih v tujino iz Slovenije 27 ljudi, s celjskega predela pa celo 30 delavcev!

Zdi se mi zelo primerno, da število v tujini zaposlenih delavcev prikažemo še v razmerju do števila celotnega prebivalstva. V ta namen si skušajmo odgovoriti na vprašanje: Kolikšno število naših zdomcev, ki so zaposleni v tujini, pride na 1000 prebivalcev? Podatek za SR Slovenijo znaša 29 oseb¹⁰, za celjsko pokrajinsko območje pa celo 32 ljudi. Daleč nad področnim poprečkom je območje brežiške občine (55 oseb) in le deloma nad njim izstopa še občina Slovenske Konjice (36 ljudi). V vseh drugih območjih celjskega področja pa je vrednost ustreznega pokazalca precej izenačena in se giblje med 26 (Žalec) in 31 (Laško) zdomci na 1.000 prebivalcev. Skratka, vrednosti ustreznega indeksa so v vseh občinah, razen žalske, nad slovenskim povprečkom, kar je brez dvoma tudi zunanji znak ustrezne gospodarske razvitosti našega obravnavanega področja.

Iz vsega predstavljenega sledi naslednja ugotovitev: Zaposlovanje v tujini je ena izmed oblik reševanja presežka delovne sile na domačem tržišču. Takšnemu reševanju kompleksne problematike brezposelnosti, ki jo pogojujejo domače gospodarske razmere, pa pritiska vsakoletnega prirastka delovnega kontingenta prebivalstva ter z deagrarizacijo sproščene delovne sile se moramo zahvaliti sorazmerno še pravočasnemu poskusu vključevanja naše dežele v evropski gospodarski prostor. Spoznanje o odprtosti ekonomskega prostora in o mednarodni delitvi dela, ki neposredno sloni na tej koncepciji, lahko samo pogloblja in intenzificira naše sodelovanje s tujino, kar se bo naposled prav gotovo tudi pokazalo v količinskem zaposlovanju naših delavcev v drugih državah.

b) Zdomci po državah zaposlitve

Kam je usmerjen poglavitni izseljenski tok z našimi delavci? Ali je celjsko območje v selitvenih tokovih, ki so usmerjeni s slovenskega ozemlja, proporcionalno zastopano ali glede na delež doma zaposlenega prebivalstva ali pa morda glede na delež celotnega števila prebivalstva? Ali so se selitvene smeri naših delavcev v posamezne države z leti spreminjale? To so nekatera osnovna vprašanja, na katera bomo skušali odgovoriti v tem poglavju.

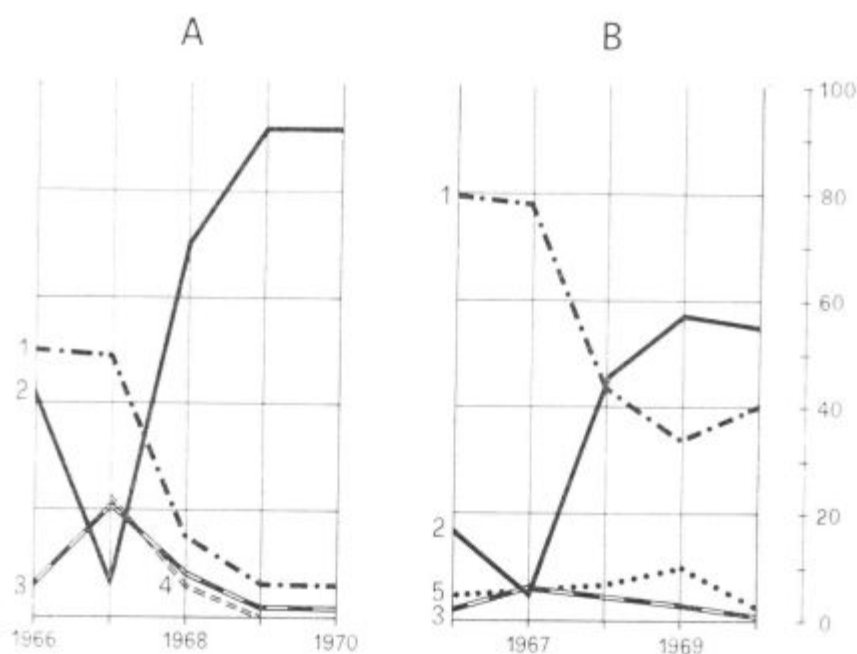
Tabela 3. Delavci s celjskega področja po državah zaposlitve v letih od 1966 do 1970

Država	Celjsko področje					Skupaj
	1966	1967	1968	1969	1970	
ZR Nemčija	182	29	899	1.567	724	3.401
Avstrija	210	201	198	99	48	756
Švica	26	86	105	42	18	276
Francija	—	92	79	6	—	177
Druge države	4	2	8	1	2	17
Skupaj:	421	410	1.289	1.715	792	4.627
	SR Slovenija					
ZR Nemčija	2.181	409	6.462	7.912	5.494	22.458
Avstrija	10.146	6.957	6.097	4.721	3.960	31.881
Švica	280	497	610	408	86	1.881
Francija	24	141	131	63	11	370
Druge države	205	905	910	738	344	3.102
Skupaj:	12.836	8.909	14.210	13.842	9.895	59.692

V obravnavanem petletnem razdobju se je s celjskega področja zaposlilo v ZR Nemčiji kar 73,5 % vseh naših izseljencev, v sosednji Avstriji 16,3 %, v Švici 6 %, v Franciji 3,8 %, na vse druge države pa je odpadlo le 0,4 % zdomcev. Bistveno drugačno pa je zaporedje držav pri izseljevanju oziroma zaposlovanju delavcev s celotnega ozemlja SR Slovenije: na Avstrijo odpade 53,4 % naših delavcev v tujini, na ZR Nemčijo 37,6 %, na Švico 3,2 %, na Francijo 0,6 %, medtem ko so vse druge države zastopane še s 5,3 %. Nakazane razlike med celjskim področjem in SR Slovenijo nam povedo, da je bil naš predel pri zaposlovanju delovne sile v tujini izključno navezan na ZR Nemčijo in le deloma še na Avstrijo, medtem ko sta pri sprejemanju delavcev z vsega slovenskega ozemlja imenovani državi bolj enakomerno zastopani. In zdi se mi, da prevelika in preveč enostranska usmerjenost pri zaposlovanju naših delavcev v tujini, kar se kaže v preveliki navezanosti na eno samo ali kvečjemu na dve gospodarsko bolj razviti državi, lahko vodi tudi v veliko nevarnost prav v primeru, ako bi te dežele iznenada ali pa tudi postopoma zajela gospodarska kriza.

Povsem razumljivo je, da nekatere regionalne posebnosti prihajajo do polnejše veljave pri usmerjenosti ali pri izbiri države zaposlitve naših zdomcev. Ker pa se v tem primeru kažejo očitne razlike med obravnavanim celjskim področjem na eni strani in celotnim ozemljem slovenskega gospodarskega prostora na drugi strani, je povsem logično, da je delež zastopanosti zdomcev z našega področja v posameznih državah zelo raznoliken. Od slovenskih delavcev, ki so se v letih 1966 do 1970 zaposlili v Franciji, jih je z našega predela kar 47,8 %, v ZR Nemčiji 15,6 %, v Švici 14,7 %, v Avstriji pa le 2,4 %, v drugih državah pa le še 0,5 %. Trdimo lahko, da je med zdomci iz Slovenije, ki so se v zadnjih petih letih zaposlili v tujini, skoraj vsak trinajsti prišel s celjskega področja.

Podrobnejši oris podatkov v tabeli 3 nam pokaže, da so med posameznimi leti očitne razlike v deležu ali številu zaposlenih po posameznih državah. V letu 1966 se je s celjskega področja skoraj polovica izseljencev usmerila na delo v Avstrijo, 43,2 % v ZR Nemčijo in 6 % v Švico. V naslednjem letu je Avstrija spet z 49 % na prvem mestu pri sprejemanju in zaposlovanju zdomcev s celjskega predela, sledijo pa ji Francija (22,5 %) in Švica (21 %), medtem ko je ZR Nemčija v tem letu sprejela le 7 % naših ljudi. Bistven problem v zaposlovanju naših zdomcev pa nastane z letom

Zdomci s celjskega področja po državah zaposlitve v obdobju 1966 do 1970

A = celjsko področje, B = celotno ozemlje SR Slovenije

1 = Avstrija, 2 = ZR Nemčija, 3 = Švica, 4 = Francija, 5 = druge države

1968, ko je ZR Nemčija zaposlila s celjskega področja kar 70 % zdomcev, Avstrija še samo 15 %, Švica 8,1 % in Francija 6,1 %. Toda v zadnjih dveh letih je ZR Nemčija dala nekaj več kot devet desetnam zdomcev z našega predela začasno ali trajno zaposlitev, Avstrija pa še samo 6 %; v tem času je Švica zaposlila dobra dva odstotka naših ljudi, Francija je v letu 1969 sprejela komaj šest ljudi s celjskega področja (iz SR Slovenije 63 ali 0,5 %).

Ako bi podobno podrobno razčlenitev podatkov skušali prikazati za celotno SR Slovenijo, bi spoznali sorodne težnje, ki pa so, razumljivo, toliko modificirane, kolikor se pač zaposlovanje s celotnega slovenskega ozemlja razlikuje od posebnosti obravnavanega predela. Tudi za SR Slovenijo je značilno, da je delež njenih zdomcev, ki so se zaposlovali v ZR Nemčiji, naraščal iz leta v leto (1966 17 %, 1970. leta pa že 56 %), na ta račun pa se je zmanjševal odstotek zaposlenih v Avstriji (od 79 % v letu 1966 na 40 % v letu 1970). Ti dve državi sta v obravnavanem petletju zaposlili od 83 % (1967) do 96 % (v letu 1966 in 1970) delavcev iz Slovenije, ki so si v tujini iskali delo in zaslužek. Zato je razumljivo, da je število naših delavcev v drugih državah precej nižje in da je njihov delež (%) izredno nizek in temu primerno iz leta v leto zelo gibljiv (seveda v mejah izredno nizkih vrednosti).

K visokemu deležu zdomcev, ki jih je gospodarstvo ZR Nemčije absorbiralo z našega področja, je brez dvoma precej prispevalo dejstvo, da je sosednja Avstrija sorazmerno močno preplavljena s sezonskimi pa tudi s stalnimi delavci iz našega Pomurja. V zadnjih treh letih odpade na Pomurje od 66,2 % (1968. leta) do 77,7 % vseh delavcev, ki so se v tem času s celotnega ozemlja SR Slovenije zaposlili v Avstriji. Pa tudi drugi podatek, da je med prekmurskimi zdomci kar od 62 do 83 % zaposlenih v sosednji Avstriji, je precej nazoren in nedvoumno govori o izraziti regionalni usmerjenosti zaposlovanja naših delavcev v tujini. Neposreden stik s tujino, ki se kaže v izrazito obmejni legi celotnega Pomurja, pa slabe ekonomske prilike so njegovemu prebivalstvu že od nekdanj narekemale potrebo po množičnem sezonskem ali trajnem izseljevanju in zaposlovanju ali doma, predvsem pa v tujih državah.

Izseljenski tok delovne sile, ki iz celjskega področja pelje v tujino, je v zadnjih letih, in to prav izrazito, usmerjen v ZR Nemčijo. Ljudje, ki se v boju za vsakdanji življenjski obstoj in gospodarski napredek odločajo za zaposlitev v tujini, so si po lastni presoji ter z nasveti znancev in sorodnikov izbrali oddaljenejšo državo morda tudi zato, ker jim je prav ta ponujala ugodnejše možnosti za zaslužek kot pa gospodarstvo sosednje Avstrije. Pri tem pa moramo računati še z dejstvom, da je Avstrija precej omejila sezonsko zaposlovanje tujih delavcev. Ker pa je pri veliki večini naših zdomcev poglavitni namen, da si v najkrajšem času pridobijo kar se da solidno materialno osnovo za kasnejše življenje v domačem kraju, je razumljivo, da pri izbiri kraja zaposlitve v tujini ne odloča toliko bližina oziroma oddaljenost, temveč predvsem ekonomski račun, to je višina čistega dohodka ali zaslužka.

c) Časovni (mesečni) režim zaposlovanja v tujini

S prikazom časovnega režima zaposlovanja naših zdomcev želimo opozoriti na čas najintenzivnejšega odhajanja na delo v tujino. Nihanja v številu zaposlenih med posameznimi meseci niso odraz doma nakopičenih rezerv ali presežka nad potrebami po delovni sili, temveč predvsem povpraševanja tujih delodajalcev po naši delovni moči. Zato bomo skušali prikazati obče veljavni časovni režim odhajanja, to je zaposlovanja ljudi s celjskega področja v tujino, obenem pa opozoriti na razlike, kolikor se te pokažejo, pri zaposlovanju naših ljudi v posameznih državah.

Za naš pregled se bomo poslužili statističnih podatkov iz zadnjih dveh let. Že prva seznanitev s podatki v tabeli nam pove, da so v (časovnem) režimu zaposlovanja oziroma odhajanja naših ljudi na tuje precejšnje razlike med posameznimi leti (gl. tabelo 4). V 1970. letu so bili meseci v prvi polovici leta, razen januarja, dokaj enakomerno zastopani s številom delavcev, ki so odhajali v druge države. V tem času se jih je namreč zaposlilo v tujini 58,6 %. V drugi polovici leta 1970 se pokažejo precej večja nihanja: z niskimi vrednostmi v juliju, avgustu ter decembru in z viškom v novembru. V prvi polovici leta so bili april (22,9 %) in maj—junij (20,6 %) meseci najintenzivnejšega odhajanja v tujino, medtem ko so skoraj vsi meseci v drugi polovici leta bolj enakomerno zastopani, z izrazitima izjemama avgust in december, ko je odšlo z našega predela v tujino le okrog 10,3 % zdomcev v tem letu. Razčlenitev po četrletjih nam pokaže, da odpade na mesece april—junij skoraj tretjina odhodov v tujino, dobra četrtnina na prvo tromesečje v letu 1970, medtem ko sta obe četrtnini v drugi polovici leta zastopani z okrog eno petino odhodov.

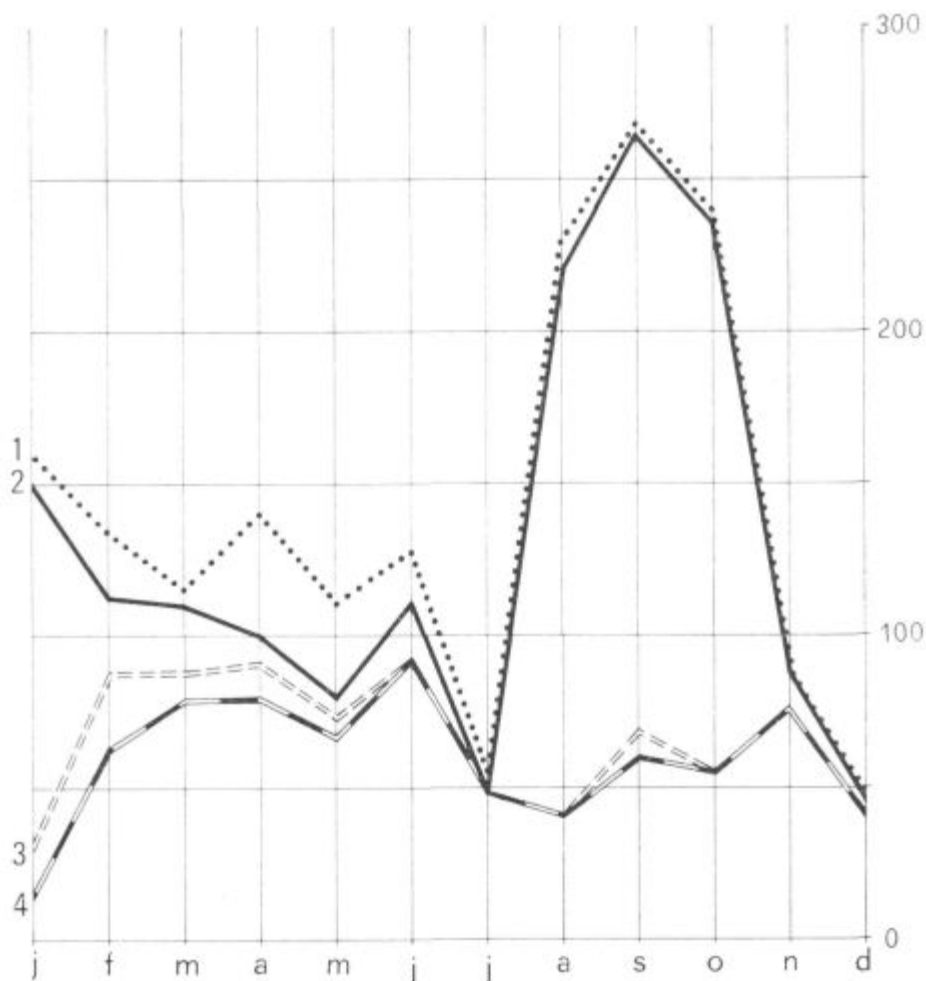
Tabela 4. Časovni režim zaposlovanja naših delavcev v tujini

Mesec	Leto 1969			Leto 1970		
	vsi	v ZRN	v Avstriji	vsi	v ZRN	v Avstriji
Januar	160	153	3	32	15	7
Februar	136	112	22	88	74	13
Marec	114	110	4	89	81	5
April	139	100	28	92	80	12
Maj	109	80	22	72	66	5
Junij	127	109	7	91	91	—
Julij	56	49	7	48	47	1
Avgust	230	220	5	41	39	1
September	267	265	—	66	59	3
Oktober	239	236	1	56	56	—
November	90	88	—	75	75	—
December	48	45	—	42	41	1
Skupaj	1.715	1.567	99	792	724	48

Ker je poglobitni izseljenski tok naših delavcev usmerjen v ZR Nemčijo, si oglejmo še (časovni) režim zaposlovanja v tej državi. V prvem in

v zadnjem četrtletju 1970. leta jih je v to državo prišlo iz našega predela po 24⁰/₀, ena tretjina v drugi tretjini leta, v naslednji tretjini pa še ena petina. Zanimivo je, da delež naših izseljencev, ki se zaposlujejo v ZR Nemčiji, narašča iz obdobja v obdobje. Med 209 delavci, ki so odšli v tujino v prvi četrtini 1970. leta, se jih je kar 81,4⁰/₀ zaposlilo v ZR Nemčiji, ustrezen delež v mesecih april—junij je znašal že 93⁰/₀, v naslednjem četrtletju 97⁰/₀, v zadnjih treh mesecih lanskega leta pa se povzpne že do 99⁰/₀.

Drugačna podoba časovnega zaposlovanja delavcev s celjskega področja v tujini pa je bila v letu 1969, ko je izseljevanje z našega področja

Časovni režim zaposlovanja delavcev s celjskega področja v tujini v letih 1969 in 1970

1 = zaposlovanje v letu 1969, 2 = zaposlovanje v ZR Nemčiji v letu 1969, 3 = zaposlovanje v letu 1970, 4 = zaposlovanje v ZR Nemčiji v letu 1970

doseglo svoj najvišji vzpon — 1.715 ljudi. V prvi polovici leta se je v tujini zaposlilo 45,9% zdomecev. Prav zanimivo je, da je odhajanje z našega predela na delo v tujino v mesecu januarju 1969 doseglo drugi letni višek. Od tedaj najprej pa do konca meseca marca število odhajajočih delavcev v tuje države upada. Presenetljivo je, da se je v mesecu juliju poleg decembra najmanj ljudi s celjskega področja zaposlilo na tujem. Odhod naših zdomecev v tujino pa se je izredno povečal v trimesečju avgust—oktober, saj nanj odpade celo 43% vseh letnih izselitev oziroma zaposlitev v tujini. Podrobnejši pregled podatkov v tabeli oziroma včrtanih v sklici, nam zgovorno kaže, da si moramo tako močan in nenaden »izbruh« izseljevanja delovne sile v tujino v jeseni 1969, leta razlagati edinole v izredno velikih možnostih in potrebah zaposlitve v različnih vejah nemškega gospodarstva.

Tudi v letu 1969 se je 91,5% delavcev s celjskega področja zaposlilo v ZR Nemčiji. Samo v spomladanskih mesecih so se naši zdomeci še v omembe vrednem številu zaposlili ali v sosednji Avstriji ali v Švici, v vseh drugih mesecih v letu pa je bil glavni tok delavcev s celjskega področja izključno usmerjen v ZR Nemčijo. Prav zato moramo v tamkajšnjih možnostih zaposlovanja iskati glavne vzroke za oblikovanje (časovnega) režima v odhajanju naših delavcev na delo v tujino.

Kušajmo si odgovoriti še na vprašanje, ali se v časovnem zaposlitvenem režimu kažejo kakšne posebno izrazite razlike med posameznimi, strokovno različno usposobljenimi skupinami naših delavcev, ki odhajajo na tuje! Ako obravnavamo ustrezne podatke za leto 1969 in 1970 kot celoto, bomo najprej spoznali, da v številu zaposlenih v tujini ni večjih razlik med prvo in drugo polovico leta. Nekoliko večja odstopanja pa se pokažejo med posameznimi kvalifikacijskimi skupinami. Med strokovno usposobljenimi delavci se jih je kar 53% zaposlilo v tujini v drugi polovici leta, med ne-kvalificiranimi delavci pa samo 48%. Med strokovnjaki s srednje ali višješolsko izobrazbo se jih je tudi 53% zaposlilo že v prvi polovici leta, pa tudi med redkimi kmeti, ki grede za zaslužkom v tujino, je največ takih, ki so si že v prvih treh mesecih v letu poiskali zaposlitev.

Tabela 5. Kvalifikacijska struktura in (časovni) režim zaposlovanja v tujini v letih 1969 in 1970

Četrletje	Leto 1969					Leto 1970				
	Vsi	KV	NK	SS + VS	Kmetje	Vsi	KV	NK	SS + VS	Kmetje
Januar—marec	410	73	306	22	9	209	27	176	6	—
April—junij	375	84	276	15	0	255	43	210	2	—
Julij—sept.	553	184	338	26	5	155	27	121	7	—
Oktober—dec.	377	132	239	5	1	173	42	129	2	—
Skupaj	1.715	473	1.159	68	15	792	139	636	17	—

Pompa: KV = visokokvalificirani in kvalificirani delavci in uslužbenci z nižjo strokovno izobrazbo, NK = ne-kvalificirani in polkvalificirani delavci; SS + VS = zaposleni s srednjo, višjo ali visokošolsko strokovno izobrazbo; kmetje = zasebni kmetijski gospodarji.

Seveda so v zaposlitvenem režimu očitne razlike tako med posameznimi kvalifikacijskimi skupinami naših delavcev kakor tudi med posameznimi leti. Prav lep primer o tem nam ponujajo podatki v tabeli 5. Ugotovimo lahko, da je bilo zaposlovanje kvalificiranih delavcev v tujini v prvi in tretji četrtini leta 1970 enako uspešno (po eno petino), prav tako pa tudi v obeh ostalih tretjinah, ki pa kažeta za več kot polovico močnejšo intenziteto. Toda v letu 1969 so se delavci prav iste kvalifikacijske skupine precej drugače vključevali v delo na tujem. Njihovo število je naraščalo do poletja: v prvi polovici leta 1969 se je v tujini zaposlila samo ena tretjina vseh v tem letu na tujem izseljenih kvalificiranih delavcev s celjskega predela, vsi preostali pa v drugi polovici leta, in sicer od julija do septembra celo kar 38,8%. Za skupino nekvalificiranih delavcev smemo trditi, da se jih največ zaposli v prvi oziroma v drugi polovici leta, v kasnejših mesecih pa že precej manj. Vprašanje pa je, ali se samo pri zaposlovanju te skupine delavcev, ki odhajajo na tuje, kažejo tipični ritmični znaki sezonstva? Ali se nam ne bi kaj podobnega pokazalo tudi pri zaposlovanju kvalificiranih delavcev, ako bi za vse izmed njih, ki so odšli na tuje, imeli na razpolago ustrezne statistične podatke?

Kakor koli že, na osnovi razpoložljivih uradnih statističnih podatkov ugotavljamo, da se kvalificirani delavci s celjskega področja nekoliko močnejše zaposlujejo v tujini šele v drugi polovici leta, medtem ko je delež strokovnjakov in nekvalificiranih delavcev že v prvi polovici leta rahlo presegele 50 odstotkov. Vse to in podrobnejše razčlenitve ustreznih podatkov nam za zdaj ne nudijo še nobenega vpogleda v odvisnost intenzitete zaposlovanja ene kvalifikacijske skupine naših zdomcev od druge. Prav tako pa tudi ne moremo odkriti kakršnega koli splošnejšega časovnega zaporedja pri zaposlovanju strokovno različno usposobljenih skupin naših delavcev na tujem.

č) Kvalifikacijska struktura naših delavcev na tujem

Hkrati s predstavitvijo kvalifikacijske strukture naših zdomcev je treba poudariti, da ta, ki jo bomo prikazali, ni odraz resničnega stanja, temveč odsev tistega števila naših delavcev, ki preko zavodov za zaposlovanje odhajajo na delo v tujino. Ako se je v praksi bolj ali manj liberalno uveljavilo načelo, da je treba omogočati odhod v tujino predvsem strokovno neusposobljenim ljudem, s čimer naj ne bi bil prizadet razvoj v domačem tehnološkem napredku, se pri zaposlovanju v tujini kvalificiranim delavcem in strokovnjakom postavlja večje ovire. Le-tem bi se naj začasna zaposlitev v tujini omogočila samo v tistih primerih, ko bi zanje doma ne bilo ustreznega delovnega mesta. Prav zategadelj smemo upravičeno soditi, da so se predvsem strokovno usposobljeni ljudje v večjem številu v tujini zaposlovali mimo zavodov, kar nam sedaj pri pregledovanju oziroma razčlenjevanju podatkov o kvalifikacijski strukturi naših zdomcev onemogoča vpogled v resnično stanje.

Najprej nas zanima, ali so v pogledu strokovne izobrazbe med zdomci s celjskega področja in s celotnega ozemlja SR Slovenije kakšne izrazito

izstopajoče razlike? Preseneča nas, da je med izseljenci s celjskega področja samo 0,5 % kmetov, medtem ko je ta kategorija zdomcev v republiškem merilu zastopana kar s 26,1 %. Prav zato, ker so se s celjskega predela v tujini zaposlovali predvsem delavci, se njihova strokovna usposobljenost močno razlikuje od slovenskega poprečja oziroma od poprečja slovenskih zdomcev zunaj celjskega gravitacijskega območja. Z območij obravnavanega predela je med zdomci kar dve tretjini nekvalificiranih oziroma polkvalificiranih delavcev, dobra četrtina odpade na delavce s poklicno šolo in 4,6 % na strokovnjake s srednjo, višjo ali visokošolsko usposobljenostjo. Kvalifikacijska struktura zdomcev s celotnega slovenskega ozemlja pa je zaradi izredno visokega števila kmetov precej drugačna: med njimi ni niti polovica nekvalificiranih delavcev (48,5 %), dobra petina jih ima poklicno šolo in 8,1 % odpade na strokovni kader z najrazličnejšo šolsko izobrazbo.

Tabela 6. Kvalifikacijska struktura zdomcev po letih zaposlitve v tujini

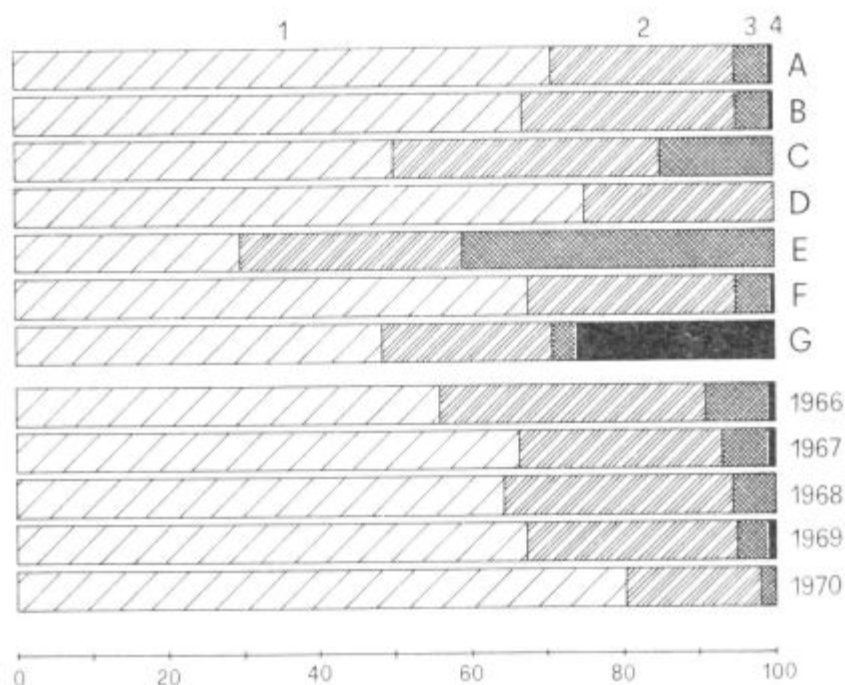
	1966		1967		1968		1969		1970		Skupaj		Struktura SRS (%)
	štev.	%	štev.	%	štev.	%	štev.	%	štev.	%	štev.	%	
NK + PK	235	55,8	273	66,6	829	64,3	1159	67,5	636	80,4	3132	67,7	48,8
VK + KV + NS	150	35,7	108	26,4	391	30,3	473	27,6	139	17,5	1261	27,2	22,3
SS + VS	33	7,8	26	6,3	68	5,3	68	4,0	17	2,1	212	4,6	3,1
Kmetje	3	0,7	3	0,7	1	0,1	15	0,9	—	—	22	0,5	26,1
Skupaj	421	100,0	410	100,0	1289	100,0	1715	100,0	792	100,0	4627	100,0	100,0

Opomba: Razlago kratic glejte pod tabelo 5.

Nadalje nas zanima, s kolikšnim deležem je celjska regija zastopana v posameznih osnovnih kvalifikacijskih skupinah slovenskih delavcev na tujem? Že prej smo povedali, da odpade na naš predel 7,75 % delavcev, ki so odšli v tujino v zadnjih petih letih. V skupini nekvalificiranih delavcev je naše območje zastopano z 10,8 %, v skupini kvalificiranih delavcev z 9,6 %. Med slovenskimi izseljenci s strokovno izobrazbo jih je kar 11,1 % doma s celjskega področja, med kmeti pa le 0,14 %. To nas tembolj preseneča, saj je za naše območje — vzeto kot celota — značilen izredno visok delež kmetijskega prebivalstva (poprečje za zadnjih pet let znaša 31,1 %, za SR Slovenijo zunaj celjskega predela pa le še 23,8 %). Zato se kar upravičeno sprašujemo, kje so razlogi, da se ljudje z naših izrazito kmetijskih območij v večjem številu ne zaposlujejo v tujini? Zavedati se namreč moramo, da so razmere na našem podeželju vse prej kot rožnate in malo perspektivne, da posamezna kmečka naselja enostavno izumirajo ali pa se izredno naglo starajo in propadajo. Prav zato bi veljalo tej problematiki posvetiti še prav posebno pozornost v našem proučevanju podeželja.

V tem našem pregledu moramo opozoriti še na naslednje značilnosti. Delež skupine nekvalificiranih delavcev, ki z našega predela odhajajo v tujino, se je v obravnavanem času zviševal iz leta v leto. Pred šestimi leti je ta skupina zajemala 56,7 % naših zdomcev, v lanskem letu pa že kar štiri petine. Prav zato pa so se med našimi ekonomskimi izseljenci zmanjšali deleži drugih skupin: skupina kvalificiranih delavcev je v letu 1965 obsegala 37,7 % zdomcev s celjskega predela, v letu 1968 še vedno 30 %, a 1970 le še 17,5 %. Temu primerno se zmanjšuje tudi udeležba ostalih dveh socialnih skupin naših zdomcev, to je strokovnjakov in kmetov.

Ob takšnem stanju, ki smo ga poskušali orisati za celjsko področje, se je potrebno vprašati: Ali so morda to splošne težnje, ki se uveljavljajo na vsem slovenskem prostoru? Tudi v občeslovenskem merilu med zdomci, ki leto za letom odhajajo na tuje, rahlo narašča delež nekvalificiranih delavcev, in sicer od 43 % v letu 1965 na 60,8 % v letu 1969 (1970. leta 54,6 %). Za skupino kvalificiranih delavcev pa je značilno, da se je njen

Kvalifikacijska struktura delavcev s celjskega področja po državah in letih zaposlitve v tujini

Povprečje za obdobje 1966-70: A = Avstrija, B = ZR Nemčija, C = Švica, D = Francija, E = druge države, F = povprečje za celjsko področje, G = povprečje za zdomce s celotnega ozemlja SR Slovenije v letih 1966-70

1 = nekvalificirani in polkvalificirani delavci, 2 = kvalificirani in visokokvalificirani delavci ter uslužbenci z nižješolsko izobrazbo, 3 = zaposleni s srednjo, višjo in visokošolsko izobrazbo, 4 = zasebni kmetovalci

delež med izseljenci vse do leta 1968 zviševal (1965 13,6 %, 1968. leta 27,9 %), v naslednjih dveh letih pa je močno upadel in sedaj se giblje okrog dvajsetih odstotkov. V nasprotju s tema dvema skupinama se je delež zdomcev, ki so odšli z naših kmetij, nenehno zmanjševal: v letu 1965 je bilo med našimi delavci na tujem 43 % kmetov, 1968. leta 22,7 % in v letu 1970 21,8 %.

Na osnovi takšne razčlenitve kvalifikacijske strukture zdomcev s celjskega predela v primerjanju s celotnim ozemljem SR Slovenije ponovno spoznavamo nekatere kakovostne in količinske razlike, ki dajejo našemu predelu svojstveni pečat. Prav gotovo je res, da so te razlike, vsaj do neke mere, tudi izraz posebnosti našega geografskega okolja, predvsem pa izraz stopnje razvitosti gospodarske, demografske in sploh družbeno-socialne strukture našega predela. Dobro bi bilo, da bi skušali naše območje obravnavati tudi v smislu »odprtosti«, v sprejemanju in oblikovanju najrazličnejših pobud. Zanimiv in izredno koristen bi bil odgovor na vprašanje: Ali se morda tudi na našem področju na vseh nivojih obstoječih družbenih struktur uveljavlja močnejše kot doslej sprostitve zaposlovanja v tujini kot na primer v nekaterih drugih, gospodarsko razvitejših območjih Slovenije?

Za naš pregled so izredno ilustrativni podatki o regionalni razporeditvi naših zdomcev glede na njihovo kvalifikacijsko strukturo. Najnižji delež nekvalificiranih delavcev je med našimi delavci v Švici (50,3 %), v drugih državah pa jih je povsod več kot dve tretjini (ZR Nemčija 67,2 %, Avstrija 71,3 %, v Franciji celo 93,2 %). Temu primeren je odstotek strokovno usposobljenih delavcev: največ jih je med našimi delavci v Švici (36 %) in ZR Nemčiji (28,4 %), najmanj pa v sosednji Avstriji (23,4 %). Delež delavcev s srednjo oziroma višjo ali visokošolsko izobrazbo je povsod sorazmerno nizek. Še največ jih je med našimi zdomci v Švici (13,8 %), niti dvajsetine pa jih ni med našimi delavci v Avstriji in v ZR Nemčiji. Zastopanost kmetov je v obeh državah, kjer se je ta socialna skupina zaposlila, izredno nizka (v ZR Nemčiji 0,6 %, v Avstriji 0,4 %).

Tabela 7. Kvalifikacijska struktura naših delavcev po državah zaposlitve (skupaj za obdobje 1966—1967)

Država	Nekvalificirani delavci		Kvalificirani delavci		Strokovno izšolani kader (SS + VS)		Kmetje		Skupaj	
	število	%	število	%	število	%	število	%	število	%
ZR Nemčija	2.284	72,9	968	76,8	130	61,3	19	86,4	3401	73,5
Avstrija	539	17,2	177	14,0	37	17,5	3	13,6	756	16,3
Švica	139	4,4	99	7,8	38	17,9	—	—	276	6,0
Francija	165	5,3	12	1,0	—	—	—	—	177	3,8
Druge države	5	0,2	5	0,4	7	3,3	—	—	17	0,4
Skupaj	3.132	100,0	1.261	100,0	212	100,0	22	100,0	4.627	100,0

Neposredno v tej zvezi nas zanima, kako pa so osnovne kvalifikacijske skupine naših delavcev porazdeljene po državah zaposlitve? Prav gotovo se bo tudi v tem pokazala enostranska usmerjenost in navezanost naših delavcev pri zaposlovanju skoraj v eni sami državi. Ugotovimo lahko, da je v ZR Nemčiji sorazmerno nekaj nižji delež strokovnjakov, na račun zvišanega deleža tega osebja, ki je zaposleno v Švici. Vendar pa ima ZR Nemčija za spoznanje več kvalificiranih delavcev, kot pa znaša njen delež pri zaposlitvi vseh naših zdomcev. Za Avstrijo je značilno, da ima glede na delež delavcev z našega področja za malenkost preveč nekvalificiranih in strokovno izšolanega kadra, za dobra dva odstotka pa je med njimi z našega predela premalo kvalificiranih delavcev. Med našimi delavci v Švici je prenizek odstotek nekvalificiranih delavcev, pa preveč kvalificiranih delavcev in strokovnjakov.

Ako smo z gornjo sodbo opozarjali na prenizko ali na previsoko zastopanost poedinih kvalifikacijskih skupin naših delavcev v posameznih državah, je potrebno takoj tudi poudariti, da o možnostih zaposlitve ne odločajo kakršni koli proporciji, temveč dejanske potrebe in razmere v zaposlitveni politiki. Zato moramo tudi na zaposlitveno oziroma kvalifikacijsko strukturo naših zdomcev v kateri koli državi gledati z vidika takojšnjih potreb in možnosti, ne pa z vidika naših želja in ekonomskih koristi. Zategadelj je prenekaterikrat zelo naivno mišljenje, da bomo zaposlovanje v tujini omogočali samo nekvalificiranim delavcem in tistim strokovnjakom, ki jih naše gospodarstvo trenutno še ne more vključiti v proizvodnjo. Prav s takimi pogledi in ukrepi prej zapiramo kot pa odpiramo naš ekonomski prostor; naše gospodarstvo ni več neposredno podvrženo tržnim zakonitostim, kvalificirana delovna sila, ki ponavadi ekonomsko ni zadosti stimulirana, pa si na najrazličnejše načine (seveda mimo zavodov za zaposlovanje) išče pota na tuje.

d) Naši delavci po panogah zaposlitve v tujini

Eno izmed pomembnih vprašanj v celotni problematiki zaposlovanja naših zdomcev je tudi v tem, v katerih panogah gospodarstva jim tujina daje delo in zaslužek? Če bi mogli na zastavljeno vprašanje kolikor toliko avtoritativno odgovoriti, potem bi se nam nehote ponudila možnost primerjave z možnostmi zaposlovanja v istovrstnih vejah domačega gospodarstva. Prav gotovo pa nam samo ugotovitev panoge, v katerih se naši delavci zaposlujejo v tujini, še ne daje vpogleda v sam ustroj tehnološko-proizvodnega procesa in nam tudi ne prikaže ovrednotenja delovnih mest, ki pripadajo našim delavcem. S tem da je med našimi zdomci izredno visok odstotek nekvalificiranih delavcev, pa spet ne smemo domnevati, da so kar vsi zaposleni na najnižjih in najslabših delovnih mestih, ki zahtevajo težaško delovno moč. V razvitejših državah je že precejšen del proizvodnje polavtomatiziran ali celo avtomatiziran, zato jim je potrebna drugačna kvalifikacijska struktura zaposlenih kot pa v deželah ali v podjetjih s klasičnimi oblikami delovnega procesa. Na splošno je priznано, da je strokovno usposobljenega delavca težje pripraviti ali preusmeriti na delo ob »tekočem

traku» kot pa neizšolanega, nekvalificiranega, a na splošno dobro razgledanega človeka.

Podatki o panogah zaposlitve naših delavcev na tujem so zbrani za stanje na dan 30. junija. S podobnimi podatki za stanje ob koncu leta naši zavodi za zaposlovanje ne razpolagajo. S temi podatki pa nam je vendarle mogoče, da v glavnih obrisih prikažemo tiste veje gospodarstva v zahodnoevropskih državah, v katerih delavci z našega področja najdejo svoj vsakdanji zaslužek.

Ob pregledovanju in primerjanju ustreznih podatkov spoznamo, kolikšna je pravzaprav bila zaposlitvena bilanca naših delavcev na tujem ob koncu prvega polletja. Od 1. julija 1969 do 30. junija 1970. leta se je s celjskega predela v tujini zaposlilo 1.394 ljudi. Zaposlitveno stanje naših zdomcev pa se je v tem času povečalo samo za + 924 oseb ali za 66,3 % v tem času v tujino odseljenih delavcev. Seveda pa je ob tem takoj potrebno opozoriti še na značilne razlike med državami. V tem času je iz celjskega predela odšlo na delo v Avstrijo 128 ljudi, medtem ko se je število tamkaj zaposlenih ljudi zmanjšalo za 48 oseb. V ZR Nemčijo pa je odšlo 1.071 delavcev s celjskega pokrajinskega območja, zaposlitveni saldo pa se je tam povečal za + 1.057 oseb. Vse te podrobnosti nas očitno opozarjajo, da se tudi naši delavci, ki so že na delu v tujini, preseljujejo iz ene države v drugo, iz slabših delovnih pogojev na boljše plačana delovna mesta, z začasnega delovnega mesta na stalno, iz ene gospodarske veje v drugo itd.

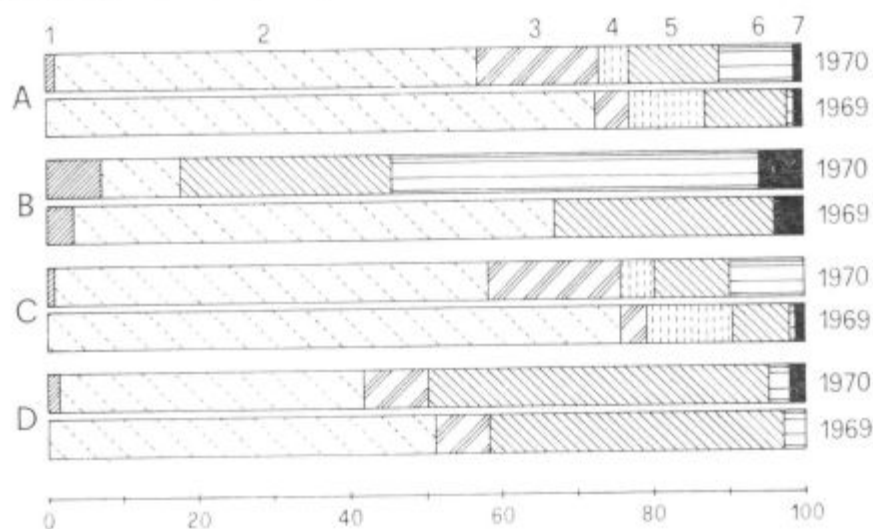
Tabela 8. Delavci s celjskega področja, zaposleni v tujini, po panogah dejavnosti v letih 1969 do 1970 (stanje 30. junija)

Dejavnosti	Vsi	1969			Vsi	1970		
		ZR Nemčija	Avstrija	Švica		ZR Nemčija	Avstrija	Švica
Industrija	1.582	1.357	127	54	1.667	1.560	77	6
Kmetijstvo	15	15	—	—	38	31	3	4
Gozdarstvo	16	11	—	5	—	—	—	—
Gradbeništvo	97	73	24	—	499	483	16	—
Promet	78	78	—	—	126	126	—	—
Trgovina in gostinstvo	154	60	74	16	368	265	87	15
Obrt	36	30	3	3	315	271	6	26
Kultura in prosveta	39	37	12	—	15	7	5	3
Uprava	47	35	2	10	—	—	—	—
Skupaj	2.064	1.686	242	88	3.028	2.743	194	54

V letu 1969 je tri četrtine delavcev s celjskega področja, ki so bili v tujini, bilo zaposlenih v industriji. Na drugem mestu — s 7,5 % sta trgovina in gostinstvo. V gradbeništvu je delala skoraj dvajsetina naših zdomcev, v

prometu 3,8 0/0, precej manjše število pa še v nekaterih drugih dejavnostih. Toda že v naslednjem letu je zaposlitvena struktura naših zdomcev precej drugačna. V industriji jih je delalo le nekaj več kot polovica (55 0/0), precej več kot v prejšnjem letu je bilo zaposlenih v gradbeništvu (16,5 0/0), trgovini in v gostinstvu (12,2 0/0) pa v obrti (10,4 0/0) ter 4,2 0/0 v prometu.

V tem času pa so se podobne spremembe pokazale tudi pri zaposlenih po posameznih državah. Med zaposlenimi v ZR Nemčiji se je delež v industriji zaposlenih zmanjšal od 80,5 0/0 na 56,9 0/0, število zaposlenih v tej panogi pa se je povečalo za 15 0/0. Tudi število v gradbeništvu zaposlenih zdomcev s celjskega področja se je v ZR Nemčiji povečalo, in sicer za več kot šestkrat, prav zato je porasel delež v tej panogi zaposlenih od 4,3 na 17,6 0/0. Prav močan porast je zaznaven v deležu zaposlenih v trgovini in gostinstvu ter v obrti (okrog ena desetina delavcev s celjskega področja v ZR Nemčiji), medtem ko je število v prometu zaposlenih neizpremenjeno. Sredi leta 1970 je bilo po statističnih podatkih v Avstriji za petino manj delavcev iz celjskega predela kot leto dni poprej. Število zaposlenih v industriji in gradbeništvu se je zmanjšalo za dve petini oziroma za eno tretjino, v trgovini z gostinstvom pa poraslo za 17 0/0. Število v obrtnih panogah zaposlenih delavcev s celjskega področja v Avstriji pa se je celo podvojilo. Vse te spremembe so učinkovale, da se je delež v industriji zaposlenih zmanjšal od 52,5 na 39,7 0/0, v gradbeništvu od 10 na 8,3 0/0, povečal pa se je pri številu zaposlenih v trgovini in v gostinstvu od 31 na 45 0/0, v obrti in še v nekaterih drugih dejavnostih.

Delavci s celjskega področja po panogah dejavnosti v tujini in po državah zaposlitve v letih 1969 in 1970

A = celjsko področje skupaj, B = Svica, C = ZR Nemčija, D = Avstrija
 1 = kmetijstvo in gozdarstvo, 2 = industrija, 3 = gradbeništvo, 4 = promet,
 5 = trgovina in gostinstvo, 6 = obrt, 7 = kultura in prosveta ter uprava

Po stanju 30. junija 1970. leta je bilo med zdomci s celjskega področja, ki delajo v industriji, največ zaposlenih v Zvezni republiki Nemčiji (93,6 %) in 4,6 % v Avstriji. Od zaposlenih v gradbeništvu jih je v ZR Nemčiji delalo 96,8 %, vsi drugi so bili v Avstriji. Vseh 126 ljudi, ki so se zaposlili v prometu, dela v ZR Nemčiji. Od zaposlenih v gostinstvu oziroma v trgovini jih je tudi 72 % delalo v ZR Nemčiji, 23,6 % v Avstriji, ostali pa v Švici. V obrti je bilo zaposlenih 315 zdomcev, od tega 86 % v ZRN, 8,3 % v Švici, 3,8 % v Franciji in le 1,9 % v Avstriji. Tudi gornji pregled nam pojasnjuje in potrjuje, da je ZR Nemčija za pretežno večino delavcev z našega področja izredno privlačna, saj vključuje pretežno večino naših zdomcev skoraj v vse veje svojega gospodarstva.

Potrebno in koristno je, da se v tem poglavju še vprašamo, kakšna pa je spolna struktura naših zaposlenih v tujini? V katerih dejavnostih se prvenstveno zaposlujejo ženske? Podatke za moške oziroma ženske po panogah zaposlitve v tujini imamo le za leto 1969 in v naslednjem izvajanju se bomo nanje naslonili.

Razčlenitev podatkov v tabeli 9 nas nehotе opozarja na nekatere posebnosti pri zaposlovanju žensk v tujini. Tudi ženske so bile v letu 1969 skoraj z dvetretjinsko večino zaposlene v industriji, dobra petina jih je delala še v trgovini in v gostinstvu, dvajsetina v obrtnih dejavnostih itd. Razlike v spolni strukturi zaposlenih po panogah dejavnosti pa se pokažejo med posameznimi državami. V ZR Nemčiji, kjer je v juniju 1969. leta delalo 71 % vseh naših izseljenk, jih je bilo kar 73 % zaposlenih v industriji, dobra osmina v gostinstvu in v trgovini, 6 % v obrti itd. V Avstriji, ki je zaposlovala petino naših zdomk, so bile največ in z enakima deležema zaposlene v industriji ter v gostinstvu. Tudi v Švici, na katero odpade le še 7,7 % zdomk s celjskega gravitacijskega območja, jih je največ delalo v industriji (55 %), v gostinstvu oziroma v trgovini (30 %) ter še nekaj uradih kot snažilke (10 %).

Tabela 9. Število in delež žensk po panogah zaposlitve v tujini (stanje 30. junija 1969)

Panoga dejavnosti	Število in struktura zaposlenih						Delež (%) žensk od vseh naših zaposlencev v tujini (30. junij 1969)		
	vse		Avstrija		ZR Nemčija		vse	Avstrija	ZR Nemčija
	število	%	število	%	število	%			
Industrija	343	66,2	52	48,6	268	73,0	21,7	41,0	19,8
Gozdarstvo	1	0,2	—	—	—	—	6,3	—	—
Promet	4	0,4	—	—	4	1,1	5,1	—	5,1
Trg. in gost.	119	22,9	52	48,6	51	13,9	77,3	70,3	42,8
Obrt	24	4,6	1	0,9	22	6,0	75,0	33,3	73,2
Kult. in prosv.	9	1,7	—	—	9	2,5	23,1	—	75,0
Uprava	19	3,7	2	1,9	13	3,5	40,4	100,0	37,2
Skupaj	519	100,0	107	100,0	367	100,0	25,1	44,2	21,8

V letu 1969 je bila med našimi delavci v tujini četrtnina žensk, in to največ v Avstriji, kjer je med tamošnjimi zdomci s celjskega predela nanje odpadlo 44,2⁰/₀, v Nemčiji le 21,8⁰/₀, v Švici celo 45,5⁰/₀. Povsem običajno je, da je delež zaposlenih žensk v posameznih dejavnostih zelo različen, saj so nekatere veje gospodarstva bolj »naklonjene« ženski delovni sili, druge pa moškemu prebivalstvu. Vse to se zelo dobro kaže tudi v naši preglednici (tabeli 9). Na ženske odpade skoraj tri četrtine vseh naših v tujini zaposlenih delavcev, ki so vključeni v gostinske in trgovinske dejavnosti ter v obrti, dobra petina zaposlenih v industriji itd.

V industriji ZR Nemčije je bilo 30. junija 1969. leta zaposlenih kar 78⁰/₀ žensk s celjskega področja, v avstrijskih tovarnah jih je delalo 15⁰/₀, v švicarskih 6,4⁰/₀, ostale pa še v nekaterih drugih državah. Med našimi delavkami v trgovini in v gostinstvu jih je bilo po 43⁰/₀ v Avstriji in ZR Nemčiji, desetina pa v Švici. V obrtnih dejavnostih zaposlenih žensk je največ delalo v Nemčiji (91,6⁰/₀), ostale pa v Avstriji in Švici. Vse delavke s celjskega področja, ki so se bile vključile v prosvetno-kulturne dejavnosti, so delale v ZR Nemčiji, tam pa je bilo tudi dve tretjini takih žensk, ki delajo v upravnih službah.

Prikazane razmere bodisi v strukturi zaposlenih naših zdomk po posameznih državah ali po vejah dejavnosti nam poleg že povedanega vsiljujejo še naslednji sklep: Med našimi delavci, ki so zaposleni v sosednji Avstriji, je dvakrat višji delež žensk kot pa med zdomci v ZR Nemčiji. Ali je temu vzrok bližina oziroma oddaljenost države ali pa je to posledica kakšnih drugih razlogov, predvsem v zaposlitvenih možnostih oziroma v prednostih zaposlitve, ki jih v posamezni državi dajejo poedine dejavnosti ali ženskam ali moškemu prebivalstvu? Na tako zastavljeno vprašanje bi mogli odgovoriti s poglobljenim delom, z raziskavami tovrstnih pojavov in njihovih teženj.

e) Spolna in starostna struktura naših zdomcev

Že v prejšnjem poglavju smo lahko spoznali spolno strukturo naših delavcev na tujem. Vendar so podatki, ki smo jih za prejšnji prikaz uporabili, pomanjkljivi, ker prikazujejo le trenutno zaposlitveno stanje naših delavcev na tujem. Da bi dobili popolnejšo podobo o spolni in starostni strukturi naših zdomcev, bomo v naš pregled vključili ustrezne podatke, ki pa so žal zbrani samo do leta 1969. Navkljub vsemu pa vendarle menim, da nam bodo tudi tako okrnjeni mogli nazorno odgovoriti na zastavljeno vprašanje.

Prvo spoznanje, ki nam ga ponuja statistično gradivo, je v tem, da je bilo v letih 1966—1969 med zdomci, ki so odšli v tujino, kar 47,1⁰/₀ žensk! Če pa smo v prejšnjem poglavju spoznali, da jih je bilo 30. junija 1969 med našimi delavci zaposlenimi na tujem le 25,1⁰/₀, pa je vzrok za tolikšno razliko med obema navedenima podatkomah lahko: a) da se precejšen del naših izseljenk že po krajšem času bivanja oziroma dela v tujini vrne na svoje domove, b) da se preko zavodov zaposli v tujini večji delež žensk ali vsaj večina od njih in da si številni moški sami ali preko najrazličnejših drugih

zvez poiščejo ustrezno delo na tujem. Najvišji odstotek žensk (55 %) je bil med našimi delavci, ki so odšli v tujino v letu 1967, najmanjši pa v zadnjih dveh letih (1969 45 %, 1968. leta 46 %).

Tabela 10. Spolna in starostna struktura naših delavcev po letih odhoda v tujino v obdobju 1966—1969

Leto	Starostna skupina 18 do 25 let			Starostna skupina nad 25 let			Skupaj		
	moški	ženske	skupaj	moški	ženske	skupaj	moški	ženske	skupaj
1966	57	138	195	147	79	236	204	217	421
1967	72	131	203	112	95	207	184	266	410
1968	216	304	520	481	288	769	697	592	1.289
1969	386	471	857	559	299	858	945	770	1.715
Skupaj	731	1.044	1.775	1.299	761	2.060	2.030	1.805	3.835

Druga osnovna ugotovitev pa je v tem, da so zdomci z našega območja izredno mladi ljudje. Brez pretiravanja smemo trditi, da v veliki večini odhajajo v tujino naši najboljši ljudje, ki so ponavadi povsod dobro iznajdljivi in ki so zmožni hitrega prilagojevanja novemu socialnemu in ekonomskemu okolju²¹.

V zadnjih štirih letih se je s celjskega področja zaposlilo v tujini 3.835 ljudi, med njimi pa jih je bilo kar 46,2 % v starosti med 18. in 25. leti. Presenetljivo je, da med izseljenci te starostne skupine izredno močno prevladujejo ženske, saj nanje odpade kar 58,9 %. Še večje razlike so med posameznimi leti: 1968. leta je bilo med zdomci starostne skupine od 18 do 25 let kar 75 % žensk, leta 1966 71 %, v obeh drugih dveh letih pa že nekaj manj (55 %).

Med našimi ekonomskimi izseljenci v letih 1966—1969 je 53,8 % starejših od 25 let. Toda v tej skupini zdomcev prevladujejo moški, saj na ženske odpade le 36,9 %. Zastopanost izseljenk v tej starostni skupini se je v posameznih letih gibala med 46 % (1967) in 34 % (1968. leta).

Ako skušamo prikazati še starostno strukturo žensk in moških posebej, potem se nam ponujajo naslednja spoznanja: Med našimi ekonomskimi izseljenkami prevladuje mlajša generacija (do 25. leta starosti jih je 57,8 %), katere delež se med posameznimi leti giblje v mejah od 51,3 % (1968) do 63,6 % (1966). Med moškimi s celjskega predela, ki so se v zadnjih štirih letih zaposlili v tujini, je 36 % starih do 25 let, skoraj dve tretjini pa je že starejših. Med posameznimi leti odselitve je pri moških veliko večji razpon med obema starostnima skupinama kot pri ženskah, saj se giblje v mejah od 27,9 % (1966) do 40,8 % (1969) pri starostni skupini do 25 let.

Gornja razčlenitev nam ponuja še naslednjo sklepno ugotovitev: Izredno visok delež žensk med 18. in 25. letom starosti, ki se zaposlujejo v tujini, je prav gotovo izraz pomanjkljivih možnosti zaposlitve doma pa tudi dejstva, da je med njimi precejšnje število takih, ki so se želele izučiti kakršnega koli poklica doma, pa jim je bilo to iz različnih razlogov one-

mogočeno. Agrarna prenaseljenost in brezposelnost, ki precej bolj udarja po ženski delovni sili kot po moški, predvsem pa želja, da si pred poroko, ki običajno sovпада v konec tega starostnega obdobja, v čimkrajšem času prislužijo prihranke (deloma tudi za balo) so vzrok za zaposlitev v tujini. In prav to jim ponavadi omogoča zaposlitev v tujini. Za takšno domnevo govore tudi podatki, da se število in delež zdomk v starosti nad 25 let zmanjšujeta. V tej starostni skupini (nad 25 let) pa ima namreč že večje število žensk na skrbi družino. Prav gotovo je med ženskami v starosti nad 25 let precej žena oziroma mater, ki tudi gredo za delom v tujino. In to največ v primerih, ko se izseli cela družina ali pa otroke pustijo v oskrbi starim staršem. Vse to poraja številne socialne in ekonomske deformacije, ki smo jim priče v današnjem času.

Razloge za zaposlitev večjega števila oziroma deleža moških v tujini šele v starosti nad 25 let moramo med drugimi iskati tudi v naslednjih vzrokih: Preseljevanje moške delovne sile ni nikjer v tolikšni meri kot pri ženskah omejeno na mlajše starostne skupine. Precejšnje število je primerov, ko mož skrb za dom in otroke prepusti ženi na kmetiji, medtem ko se sam v boju za zslužek, ki ga bo vložil v obnovo doma, v posodobitev kmetije ali pa v izpolnitev mehanizacije na svoji zemlji, vključi v mednarodni selitveni tok. Ponavadi ostane v tujini vse dotlej, dokler si ne zagotovi prepotrebni sredstev za uresničitev svojih življenjskih oziroma existenčnih načrtov. Pa tudi na splošno je priznано, da je delavec v starosti od 20. do 40. leta (in med našimi zdomci bi jih naj bilo te starostne kategorije okrog 80 %) najbolj produktiven, dojemljiv za sprejemanje novih dognanj in prav zato je ta starostna skupina delavcev tudi najbolj iskana. Zdi se mi, da je potrebno z vseh teh vidikov gledati razlike v starostni in spolni strukturi naših delavcev, ki odhajajo za delom in kruhom v tujino.

SKLEPNE MISLI

Pregled nekaterih demografskih in ekonomskih obeležij naših zdomcev nam je jasno pokazal, da moramo v bodoče resneje kot doslej spremljati pojav izseljevanja in zaposlovanja naših delavcev v tujih državah. Čeprav se je v zadnjih petih letih s celjskega področja v tujini zaposlilo v letnem poprečju na 10.000 doma zaposlenih le 165 ljudi, je vendarle treba kar 1.223 delavcev, ki delajo in živijo v nekaterih drugih zahodnoevropskih državah. Za primerjavo naj še navedem ustrezne podatke za SR Slovenijo: na 10.000 doma zaposlenih se je zaposlilo v tujini letno po 263 ljudi, v začetku letošnjega leta pa jih je imela naša republika na 10 tisoč doma zaposlenih le 915 na tujem. Takšne občutne razlike med obema pokazateljema izražajo ekonomske in socialno-družbene razlike, ki se še v številnih drugih pojavih ugotavljajo med celjskim področjem na eni strani poudariti, da imamo danes, v začetku leta 1971, na 10.000 doma zaposlenih in poprečnim slovenskim stanjem na drugi strani. Vsekakor pa velja iz tega potegniti zaključek, da zdomci z našega predela ostajajo na delu v tujini dlje časa, kot pa je to v navadi pri vseh drugih Slovencih. Ali pa je razlog

za tako močno diferenciacijo celjskega prostora od povprečnega slovenskega nivoja tudi v tem, da je mimo zavoda za zaposlovanje odšlo v tujino sorazmerno večje število ljudi kot pa iz drugih predelov Slovenije? Če dajemo prednost prvi ugotovitvi, da namreč iščemo razloge za tako močno emigracijo oziroma zaposlitev v tujini, v ekonomsko sorazmerno slabši in heterogeni razvitosti celjskega predela, potem moramo prav v tem stanju iskati vzroke za odseljevanje naših ljudi bodisi v druge, gospodarsko razvitejše predele na Slovenskem bodisi, in to v manjšem obsegu, v tujino.

Potrebno je tudi ugotoviti, da sta zaposlovanje v tujini in sorazmerno močno izseljevanje iz nekaterih naših občin v tujino dva istočasna pojava, ki puščata v naši pokrajini enako hude posledice. Seveda je potrebno na sezonsko zaposlitev v tujini gledati kot na začasno odselitev določenega števila ljudi z domačega, gospodarsko zaostalega območja. In ob tem se nam postavlja vprašanje: Ali se bodo zdomci po določenem času dela v tujini res vrnili v svoj domači kraj oziroma v naselje, odkoder so odšli? Kolikšen del naših zdomcev se bo vrnil na kmetije? Mislim in prepričan sem, da je takšno gledanje na zaposlitev v tujini zelo naivno in precejkrat ne vzdrži nikakršne kritike. Res je, da se bo iz tujine vrnil na svoje domove del naših ljudi, pa vendarle sem prepričan, da se jih bo spet samo nekaj izmed njih ponovno oprijelo dela na kmetiji. Večina se jih bo hotela zaposliti v neagrarnem gospodarstvu bodisi v domačem kraju bodisi v drugih, tudi v oddaljenejših industrijskih središčih. Pri vsem tem je potrebno upoštevati, da je večina naših zdomcev med krajšim ali daljšim bivanjem in delom v tujini spoznala prenekatero prednost in blagodati zaposlitve v neagrarnih panogah gospodarstva. Razen tega pa spet niso redki, ki pomišljajo in računajo z neperspektivnostjo domačega, ponavadi preveč razdrobljenega in ekonomsko še vedno na trhlih nogah stoječega kmetijstva.

Marsikdo je v zadnjem času posredno pokazal na močan dotok delavcev iz naših južnih republik v Slovenijo in na zaposlovanje naših ljudi na tujem. Menim, da je takšno gibanje delovne sile, da se namreč kmetje zaposlujejo v industriji, da se delovna sila z manj razvitih območij seli proti razvitejšim, da so naši delavci vključeni v selitveni tok proti zahodnoevropskim državam in da del njihovih delovnih mest bolj ali manj uspešno pri nas zapolnjujejo priseljenci z juga, v popolnem soglasju z odprtostjo našega gospodarskega prostora. Sicer pa samo pomislimo, kdo izmed naših slovenskih delavcev se bo še hotel doma zaposliti pri najrazličnejših težaških in umazanih opravilih v komunalnih dejavnostih? Seveda pa niso redki primeri, da bo prav ta delavec v tujini, vsaj v začetku in seveda za precej višjo plačo, opravljal prav tako umazana dela! Prav zato moramo obadva selitvena tokova delovne sile gledati z vidika potreb in nuje vsakega nacionalnega gospodarstva.

Kolikor bolj pa se bo naše gospodarstvo razvijalo in vključevalo v mednarodne integracijske tokove, toliko močnejše selitve delovne sile smemo pričakovati. Prav in nadvse koristno pa bi bilo, da bi o naših delavcih, ki odhajajo na tuje, imeli na razpolago več avtentičnega statističnega gradiva, da bi lahko sproti in študijsko spremljali njihova gibanja ne samo iz domovine v tujino, temveč tudi v drugih državah, ker samo na

osnovi resničnih analiz je mogoče spremljati številne razvojne težnje bodisi v gospodarskih bodisi v zaposlitvenih gibanjih. Vsekakor pa smemo brez obotavljanja trditi, da je zaposlovanje naših ljudi v tujini nova kvaliteta neprecenljive vrednosti, ki jo bo potrebno tvorno vključiti v razvoj našega nacionalnega gospodarstva.

OPOMBE IN VIRI

¹ Praktično je nezaposlenost v vsakem dinamičnem gospodarstvu nujno potrebna. V Veliki Britaniji velja za polno zaposlenost tista stopnja zaposlenosti, pri kateri brezposelnost ne presega 3⁰/₁₀ zaposlene delovne sile v mesecih najvišje zaposlenosti. Prim. V. KOVAČIČ: *Ekonomsko-teoretični in ekonomsko-politični vidiki problema nezaposlenosti*. Diplomsko delo na Ekonomski fakulteti v Ljubljani, Ljubljana 1966; gl. str. 6.

² V desetletju 1952-61 je znašala nezaposlenost v Sloveniji v letnem povprečju 2,1⁰/₁₀, v petletju 1966-1970 pa 2,93⁰/₁₀. Prim. M. DEKLEVA: *Nezaposlenost v LR Sloveniji 1952-61*. Prikazi in študije, VIII, št. 1, str. 7-11, Ljubljana 1962; gl. str. 7-8.

³ Primerjajte tudi: *Zaposlovanje v tujini*. Informacije Republiškega zavoda za zaposlovanje, Ljubljana, februar 1968.

F. STARE: *Nekateri pogledi na problematiko zaposlovanja naših delavcev v tujini*. *Ekonomska revija*, XX, št. 1, str. 81-96, Ljubljana 1969.

F. Setinc: *Naši delavci na tujem*. *Teorija in praksa*, V, št. 6, Ljubljana 1968.

M. NATEK: *Nekateri sodobni demogeografski pojavi v Sloveniji*. *Geografski obzornik*, XIII, št. 3-4, str. 121-125, Ljubljana 1966.

M. NATEK: *Izseljevanje in zaposlovanje v tujini*. *Teorija in praksa*, VI, št. 3, str. 373-386, Ljubljana 1969.

⁴ F. STARE, o. c., str. 88.

⁵ *Informacija o zaposlovanju delavcev iz SR Slovenije v tujini*. Zavod SR Slovenije za zaposlovanje delavcev, Ljubljana 1966; tipkopis, strani 24.

⁶ M. NATEK (1966), o. c., str. 123.

⁷ F. STARE: o. c., str. 82.

⁸ *Informacijski bilten št. 8*. Komisija za popis prebivalstva in stanovanj 31. marca 1971. Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana, april 1971.

⁹ V priložnem prispevku sem v obravnavo vključil območje celjskega Komunalnega zavoda za zaposlovanje, ki obsega osem občin (Brežice, Celje, Laško, Sevnica, Slovenske Konjice, Šentjur pri Celju, Smarje pri Jelšah in Zalec), medtem ko občini Mozirje in Velenje, ki smo jih doslej tudi vključevali v območje širšega pokrajinskega zaledja Celje, spadata v obseg Komunalnega zavoda za zaposlovanje Velenje.

¹⁰ F. STARE: o. c., str. 85.

¹¹ Tudi to priložnost naj izrabim, da se na tem mestu zahvalim za pomoč pri zbiranju gradiva tov. Margareti Krajnc, referentki za statistiko pri KZZ Celje, in tov. S. Binterju, J. Verbeku in M. Zoharju z Republiškega zavoda za zaposlovanje za pomoč in nasvete pri urejanju statističnega gradiva.

¹² Z bruto selitvami smo zajeli vse selitve, t. j. priselitve in odselitve v posamezno območje. V našo primerjavo smo vključili medobčinske selitve, selitve naših občin z drugimi republikami in s tujino, medtem ko smo iz našega pregleda izpustili vse druge oblike selitev na območjih naših občin (npr. medkrajevne selitve, selitve v samem naselju), ker te ne morejo neposredno vplivati na rast števila prebivalstva v občini.

¹³ Podatki za sestavo selitvene bilance so prevzeti iz: a) rokopisnega gradiva demografske statistike Zavoda SR Slovenije za statistiko (za leto 1964, 1965, 1967 in 1968); za leto 1966 iz publikacij *Mesečni statistični pregled SR Slovenije*, XVI, št. 3, str. 37-38, Ljubljana 1967; za leti 1969 in 1970 pa prav tako iz: *Mesečni statistični pregled SR Slovenije*, XX., št. 3, str. 46-47, Ljubljana 1971.

¹⁴ M. NATEK: Razvitost celjskega področja v okviru SR Slovenije. Celjski zbornik 1969/70, str. 5—42, Celje 1970. Prim. str. 26—28.

¹⁵ Poleg tega je treba računati z dejstvom, da je v letu 1965 z združitvijo zavodov za poslovanje nastala v Celju Skupnost za zaposlovanje, ki se je 23. marca 1966 preimenovala v Komunalni zavod za zaposlovanje Celje. Spričo tega je statistično gradivo, ki smo se ga poslužili v tem prispevku, za celjsko področje obdelano po enotnem kriteriju od leta 1966 dalje.

¹⁶ Obsegal je naslednje občine: Celje, Laško, Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah.

¹⁷ V tej primerjavi je prikazano število zaposlenih v družbenem sektorju, medtem ko smo obseg zaposlenosti v zasebnem (privatnem) sektorju izpustili. Uporabljeni viri:

Statistični podatki po občinah SR Slovenije 1970. Zvezek II. Zavod SRS za statistiko, Ljubljana 1970.

Podatki za leto 1970 so prevzeti iz rokopisnega gradiva Zavoda SRS za statistiko, Ljubljana.

¹⁸ Ob tej navedbi podatka je treba pripomniti, da pa isti vir navaja, da je z ozemlja celotne SR Slovenije v tujini za 10.156 ljudi manj kot pa se jih je tjakaj izselilo na začasno zaposlitev v letih 1966-70. S kakršno koli rezervo sprejmemo podatek za celotno slovensko ekonomsko emigracijo, je prav, da ga sprejmemo kot avtentično poročilo. Od celotnega števila ljudi, ki so se v posameznih letih zaposlili v tujini, se jih je del po daljšem ali krajšem času bivanja v tujini vrnil domov. Prav zato bi nas zanimali podatki, ki bi nam prikazovali zaposlitveno bilanco ob koncu vsakega leta posebej. S takimi podatki pa za zdaj, žal, še ne razpolagamo.

Prim. tudi: I. PREŠEREN: V tujini je 60 tisoč Slovencev. DELO, XIII, št. 31, Ljubljana 3. februarja 1971.

¹⁹ Izračun je izdelan na osnovi prvih (začasnih) rezultatov popisa prebivalstva v aprilu 1971. leta. Gl. vir. Informacijski bilten št. 8.

²⁰ M. NATEK: Razvitost celjskega področja (gl. op. 14).

²¹ F. STARE: o. c., str. 86.

M. NATEK: Sezonsko zaposlovanje na celjskem področju. Celjski zbornik 1969/70, str. 95—126, Celje 1970, prim. str. 113.

²² F. STARE: o. c., str. 86.

EMIGRATION FROM THE CELJE AREA AND THE EMPLOYMENT OF THE EMIGRANT WORKERS ABROAD

Summary

The development of economy has been accelerating all kinds of the migrations of population. Accordingly we can at a particular stage of economic development of a certain area directly observe the directions of the migration currents — either of manpower or of the total population. The author believes that the migrations of manpower, stimulated by the economic development, are in a few years' time followed by the migrations of the maintained population. The two migration currents, although they strongly differ in demogeographic and economic characteristic of the migrant, are generally in direct proportion with one another: the stronger the emigration of the active population is, the stronger is also the emigration of the total population. The author has arranged the contents of the present contribution, which studies the territory of the central part of East Slovenia

between the river Sava and Savinja, the prolongation of Karavanke in the north, and the river Sotla in the east, in two separate parts.

The first part, *Emigration from the Celje Area Abroad*, brings a detailed characterisation of the migrations to foreign countries. In the area under consideration (which occupies 2,251 square kilometres, or 11.1 per cent of the territory of the Socialist Republic of Slovenia) the gross amount of migrations abroad during the 1964—1970 period is merely 0.55‰ (the corresponding figure for the whole of the SR Slovenia is 1.23‰). In the frame of the total amount of gross migrations this represents only 1.5 per cent (in the SR Slovenia 2.61 per cent). On the average the emigration from the Celje area abroad amount yearly to 0.37‰ (from SR Slovenia 0.94‰), and the immigration from abroad 0.18‰ (into SR Slovenia 0.29‰) — which accordingly represents a negative migration balance: — 0.19‰ (for the Slovenia — 0.65‰). This is in what way the migrations in the individual communes are presented and analysed. (v. Table 1). The strongest emigration abroad was in the commune of Šmarje pri Jelšah; this commune being one of the economically least developed regions in Slovenia.

The second part, *The Employment of the Emigrant Workers Abroad*, brings a characterisation of the migrations of manpower abroad. The problems occupy six chapters. The first one, *The Dynamics of the Employment Abroad*, treats the emigration of manpower after a certain number of years of working abroad (v. Table 2). Over the last five-year period, analysed in the present contribution, most of the workers left their home country in the year 1969. It has been established that as regards the dynamics and the time of the employment abroad the Celje area lags at least for a period of one year behind the total Slovene average.

The contents of the second chapter, *The Emigrant Workers according to the Country of Employment*, show us that almost three quarters of the workers from the Celje area became employed in West Germany, 16 per cent in Austria, etc. (v. Table 3). *The Monthly Employment Regime Abroad*, this is the title of the third chapter in which the author finds that in the year 1969 as many as 54 per cent of the emigrants became employed abroad only in the second half of the year. The differences in the time of getting employment are paralleled by the differences in the structure of skilled and unskilled emigrant workers. In the first half of the year 54 per cent of the workers who went abroad were unskilled ones, 53 per cent were experts, 60 per cent peasant, and only 37 per cent skilled workers. (cf. Tables 4 and 5).

The next chapter, *The Structure of Skilled and Unskilled Workers*, shows that 68 per cent is occupied by unskilled workers, a good quarter by skilled workers, and 4.6 per cent by experts with secondary school or university education (v. Table 6). Further, the structure of skilled and unskilled workers is given for the individual countries in which the emigrants are employed (Table 7).

The fifth chapter, *The Emigrants according to the Branches of Employment Abroad*, reveals that most of them work in industry (76.6 per cent), then in hotel keeping, construction, and so forth. In this respect again there

are differences between the individual countries of employment and between the individual years of employment abroad. (v. Table 8). Obvious differences according to the branches of employment exist between male and female emigrants. Women as well get most commonly employed in industry (66.2 per cent), then in hotel keeping (23 per cent), and some of them work as charwomen in schools, offices, etc. (cf. Table 9).

The sixth chapter gives The Sex and the Age Structure of the Economic Emigrants. During the 1965—1969 as many as 47.1 per cent of them were women. Of the emigrants 46.3 per cent of them is between 18 and 25 years of age (in this age group 57.8 per cent of them is taken up by women). Of the emigrants over 25 years of age, it is only 42.2 per cent of them that is occupied by women (cf. Table 10).

In the concluding part the author establishes that the differences in the economic development of the regions determine and direct the migration of manpower. The manpower migrating from Slovenia is oriented westwards, to the industrially and economically more developed countries of Western Europe. Into Slovenia come workers from the other, less developed, regions in Yugoslavia. The emigration of manpower from Slovenia and from the Celje area in particular, however, has to be viewed as part of the large continental or international migration current, which goes across the territory of Yugoslavia from the south-eastern regions of Europe towards the more developed West and North.

IVAN BELE

KAZENSKA ODGOVORNOST V SAMOUPRAVNIH ORGANIH DELOVNIH ORGANIZACIJ

I. POMEN IN VSEBINA KAZENSKE ODGOVORNOSTI V ZVEZI Z RAZVOJEM SAMOUPRAVLJANJA

1. Že 20 let se v novi Jugoslaviji samoupravljanje na podlagi družbene lastnine proizvodjalnih sredstev razvija kot temeljni družbeni odnos, pa vendar naša zakonodaja doslej še ni prišla tako daleč, da bi temu odnosu, ki je utemeljen tudi v ustavi, dala ustrezno kazensko-pravno varstvo. Naš kazenski zakonik v poglavjih posebnega dela, ki so oblikovana po skupinah objektov kazensko-pravnega varstva, samoupravljanja kot varstvenega objekta ne omenja. V deklarativni določbi čl. 1 KZ, kjer je tudi govora o temeljnih objektih kazensko-pravnega varstva, pa lahko varstvo samoupravljanja najdemo le v okviru varstva »socialistične družbene ureditve«, k čemur je treba pripomniti, da je ta socialistična družbena ureditev od dneva deklarativne določbe v kazenskem zakoniku iz leta 1951 doživela nesluten razmah in da je zlasti samoupravljanje njena specifična prvina, zaradi katere se razlikuje od drugih socialističnih družbenih ureditev v svetu. Res pa je tudi, da sta kazensko pravna teorija in praksa dali kaj malo spodbude in idej za ustrezno kazensko-pravno varstvo samoupravljanja.

Pravkar navedena uvodna pripomba nikakor ne pomeni že trditev, da kazenska zakonodaja sploh ni sledila razvoju samoupravljanja. Z inkriminacijo takoimenovanih »kaznivih dejanj v gospodarstvu« v noveli kazenskega zakonika iz leta 1959 se je zavarovala zlasti družbena lastnina in gospodarjenje z družbeno lastnino v odnosih, ki ne poznajo več administrativnega upravljanja. S »kaznivimi dejanji v gospodarstvu« je bilo posredno zavarovano tudi samoupravljanje. To posredno varstvo je še bilo dovolj ustrezno za tisto fazo razvoja, v kateri je bilo samoupravljanje še utesnjeno z zakonitimi predpisi, ki so določali organizacijo in obseg samostojnega samoupravnega odločanja. Ustavne spremembe, zlasti pa XV. ustavni amandma, na novih načelih temelječi zakoni o podjetjih, o sredstvih delovnih organizacij, o delovnih razmerjih itd. pa so v zadnjih 10 letih

odpravili utesnitve na minimum in izoblikovali samoupravljanje v dejanski svobodni družbeni odnos. Če govorimo danes o samoupravljanju kot objektu kazensko-pravnega varstva, potem imamo v mislih varstvo svobode tega novega družbenega odnosa, kar je nedvomno mnogo obsežnejša kategorija kot objekti varstva pri »kaznivih dejanjih v gospodarstvu«. S tako opredelitvijo samoupravljanja kot objekta kazensko-pravnega varstva pa zahteva po tem varstvu res ne more pomeniti poskus uvajanja novih možnosti za etatično vmešavanje v samostojnost samoupravnega odločanja, temveč lahko pomeni le težnjo za ustvarjanje še ugodnejših pogojev za nadaljnjo vsebinsko poglobljanje svobodnega samoupravnega odločanja. V zvezi s takimi trditvami ni odveč citirati resolucijo zvezne skupščine o izvajanju ustavnega amandmaja XV¹, ki v svojem 23. členu pravi: »Z dosedanjim razvojem samoupravljanja, zlasti pa z ustavnim amandmajem XV, sta se bistveno povečala pomen in obseg urejanja družbenih odnosov z avtonomnimi normami delovnih organizacij in s tem razširila osnova in področje delovanja organov, pristojnih za varstvo samoupravnih pravic ter za zagotavljanje ustavnosti in zakonitosti«.

Samoupravljanje je lahko izpostavljeno škodljivim napadom od zunaj ali škodljivim napadom, ki se porodijo znotraj določenih asociacij, ki bi morale funkcionirati na samoupravni način. V tem sestavku se ne bomo ukvarjali z napadi od zunaj, ki končno teoriji in praksi večjih težav ne povzročajo, temveč z napadi od znotraj, pri čemer pa se najprej srečamo z vprašanjem odgovornosti v samoupravljanju. V nadaljnjih izvajanjih se bomo pri pojmu samoupravljanja omejili na samoupravljanje v delovnih organizacijah, pa še v okviru teh bomo mislili predvsem na gospodarske organizacije. To je treba storiti zaradi tega, ker se v gospodarstvu kot materialni osnovi družbe samoupravljanje uveljavlja v najčistejši obliki in v največji širini, druga področja pa od tega odstopajo v določenih niansah, katerih obravnavanje bi šlo po nepotrebnem v preveliko širino spričo tega, da se nam doslej še temeljno vprašanja odgovornosti v samoupravljanju ne zdijo dovolj razčiščena.

2. V večini teoretičnih razprav, v katerih se je z idejno političnega, sociološkega ali pravnega vidika obravnavalo vprašanje odgovornosti v naši družbi, je bilo načeloma odklonjeno stališče, da sta samoupravljanje in odgovornost dva nasprotna in nezdružljiva pojma. To odklonjeno stališče izhaja iz predpostavke, da lahko v samoupravljanju avtomatizem usklajevanja vseh interesov v celoti nadomesti odgovornost, pri tem pa ne upošteva, da je prav delovanje odgovornosti pot in garancija za pravilno in popolno usklajevanje interesov. Prav tako tudi ni mogoče pritrditi tistim, ki pojem odgovornosti v samoupravljanju reducirajo le na zavest, to je na subjektivni občutek odgovornosti. Subjektivni občutek odgovornosti je nedvomno pomembna psihična kategorija, ki dejansko učinkuje na razvoj družbe in ki jo je zaradi tega treba razvijati, vendar pa je ne moremo absolutizirati v taki meri, da se na njen račun v samoupravljanju v nasprotju z urejanjem vsega družbenega življenja odrečemo odgovornosti kot

¹ UL SFRJ 25/70.

družbeni kategoriji. Odgovornost kot družbena kategorija pomeni v jeziku preprostega človeka tako ureditev medsebojnih odnosov, da lahko kdo za svoje ravnanje drugim ali družbi »odgovarja«. Odgovornost kot psihična kategorija in odgovornost kot družbena kategorija sta dve plati istega pojva, ki se med seboj dopolnjujeta in služita istemu cilju.

Stališče, da je odgovornost kot družbena kategorija imanentna sistemu samoupravljanja, je izraženo tudi v ustavnih določilih. V Temeljnih načelih pod III ustave SFRJ je določeno, da »s produkcijskimi sredstvi v družbeni lastnini gospodarijo neposredno delovni ljudje, ki z njimi delajo, v lastnem interesu in v interesu družbene skupnosti, odgovorni drug drugemu in družbeni skupnosti«. Iz citiranega ustavnega določila izvajamo še nadaljnji zaključek, da so delovni ljudje odgovorni za samoupravljanje drug drugemu znotraj delovne organizacije in tudi navzven celi družbeni skupnosti. V členu 9 ustave SFRJ, ki določa, da »delovni ljudje uresničujejo samoupravljanje v enotnem družbeno-ekonomskem sistemu skladno z ustavo, zakoni in statutom ter so za svoje delo odgovorni«, pa je podana osnova za razvijanje tako moralno politične kot tudi pravne odgovornosti.

3. Pravno odgovornost lahko definiramo kot »s pravno normo predvideno možnost, da določeni subjekti nosijo posledice za svoje ravnanje«. Splošna pravna odgovornost v smislu te definicije ne obstaja, ker je to samo abstrakcija, izvedena iz konkretnih pravnih odgovornosti, med katere spada tudi kazenska odgovornost. V sistemu samoupravljanja so nekatere konkretne pravne odgovornosti že bolj izdelane (na primer odgovornost za zaupani mandat v samoupravnih organih v statutih delovnih organizacij, v zakonu o prisilni upravi in stečajju² itd.), medtem ko je kazenska odgovornost še dokaj neustrezno urejena. Pri kazenski odgovornosti načelno ni nobenega dvoma o tem, da lahko nastopi tudi v sistemu samoupravljanja, vprašanje je le, kdaj naj nastopi.

Konkretne pravne odgovornosti imajo vsaka svoj zgodovinski razvoj, nastopajo bodisi samostojno bodisi kumulirano, v medsebojni primerjavi imajo pa poleg razlik tudi podobnosti. Nas zanimajo predvsem tiste razlike, ki so tudi odločilnega pomena za odgovor na vprašanje, kdaj nastopi katera izmed pravnih odgovornosti. Najprej opazimo razlike v subjektivni odgovornosti, v oblikah krivde, v sankcijah, v postopkih za uveljavljanje odgovornosti, vendar so to več ali manj formalne razlike, ki ne dajejo popolnega odgovora na naše vprašanje. Bistveno materialne razlike lahko vidimo le v opredelitvi kroga ravnanj, na katera naj se po pojmovanju nosilcev določene družbeno-politične ureditve uporabi določena pravna odgovornost. Le ob takem razlikovanju je jasno, zakaj vsako ravnanje ne more imeti za posledico vseh pravnih odgovornosti, temveč le nekatere.

Za kazensko odgovornost je značilno, da nastopa v krogu tistih ravnanj ljudi, ki so določena v zakonu kot kazniva dejanja. Po prvem odstavku čl. 4 KZ je »kaznivo dejanje družbi nevarno dejanje, katerega znaki so določeni z zakonom«. Tukaj se bomo poslužili dokaj svojstvene interpretacije tega določila, namreč, da se je zakonodajalec odločil določati kot

² UL SFRJ 15/65, 55/69.

kazniva dejanja tista ravnanja, ki spadajo v krog družbi nevarnih ravnanj. Pojem »družbi nevarnega dejanja« nam lahko še zadostuje, če kazensko odgovornost primerjamo z drugimi pravnimi odgovornostmi, ni pa dovolj opredeljen, če hočemo iskati odgovor na vprašanje, kdaj naj na takšnem področju, kot je samoupravljanje, nastopi kazenska odgovornost, ki je zakonodajalec še ni uredil. Verjetno ne bi napravili nič koristnega, če bi na osnovi pojma družbi nevarnega ravnanja poskusili definirati »materialni pojem kaznivega dejanja«³, s pomočjo katerega bi ugotavljali eksistenco kaznivih dejanj izven zakona. Res je zakonodajalec odločil, da bo kot kazniva dejanja določal družbi nevarna dejanja, vendar pa je povsem jasno, da je pri tem obdržal v svoji domeni tudi to, po kakšnih kriterijih bo presojal, kaj je v danem momentu tako družbi nevarno ravnanje, da ga je treba kot kaznivo dejanje določiti v zakonu. Največ koristi bomo napravili s tem, če bomo iz opažanj pojavov v družbi in poznavanja sistema pravnih norm (s posebnim poudarkom na kazensko pravnih normah) izluščili jedro tistih vprašanj, s katerimi bi se zakonodajalec nujno moral soočiti, če bi se hotel lotiti določanja kazenske odgovornosti v samoupravljanju.

4. V samoupravljanju se nedvomno pojavljajo tudi taka družbi nevarna ravnanja, ki jih zakon že določa kot kazniva dejanja. Pri teh kaznivih dejanjih je treba samo še razčistiti, kdo naj bo v samoupravljanju subjekt kazenske odgovornosti, o čemer bomo kasneje še govorili. V razpravah o odgovornosti pa se predvsem opozarja na specifične negativne pojave, ki se izven samoupravljanja ne pojavljajo in ki jih med že določenimi kaznivimi dejanji v kazenskem zakoniku ni mogoče najti. Glavna naloga v zvezi s kazensko odgovornostjo v samoupravljanju bi bila torej v tem, da bi bilo treba s sistematičnim proučevanjem izločiti tista ravnanja ljudi, ki bi jih lahko imenovali družbi nevarna po katerem koli za zakonodajalca sprejemljivem kriteriju. Takšnega sistematičnega proučevanja pri nas doslej še ni bilo in si celo nismo na jasnem, ali naj bo tudi to področje dela kriminologije, ki se sicer ukvarja z družbeno patologijo. Zaenkrat so nam na razpolago samo neka posplošena opažanja, na podlagi katerih je o družbi nevarnem ravnanju mogoče napraviti le tak zaključek, da je to predvsem tisto ravnanje, ki napada samo bistvo samoupravljanja. Na bistvo samoupravljanja kakor tudi na napade nanj pa je mogoče gledati z raznih aspektov.

a) Z družbeno-političnega aspekta je samoupravljanje družbena ureditev, v kateri delovni ljudje sami na najbolj demokratičen način gospodarijo z družbenimi sredstvi za proizvodnjo in odločajo o svojih pravicah iz svobodno združenega dela. S tega aspekta bi bilo družbi nevarno zlasti tisto ravnanje, ki bi delovnim ljudem onemogočalo ali omejevalo samostojno in demokratično odločanje, pri čemer je zlasti treba poudariti vsebino in ne samo obliko odločanja. V zvezi s tem si dovoljujemo citirati misel Edvarda Kardelja, da »navidezno samoupravljanje, ki bi dovolilo samovoljo in privilegije na škodo drugega, lahko postane glavni sovražnik

³ Glej Srzentič-Stajič: Krivično pravo, 1968, stran 59.

dejanskega demokratičnega samoupravljanja⁴. V praksi se navidezno samoupravljanje odkrije tam, kjer posamezniki — skoncentrirani v izvršilnih organih ali v tehničnem vodstvu — izkoriščajo samoupravljanje kot zunanjo fasado za realizacijo lastnih koristi na ta način, da sprejemajo odločitve v imenu organov upravljanja ali pa diktirajo tem organom, pri tem pa ne prevzemajo nase nobene odgovornosti. V posameznih delovnih organizacijah se trdoživo ohranja sistem direktivnega upravljanja po vodilnih osebah, pri katerem imajo samoupravni organi največ posvetovalni značaj. Nosilci tega sistema se sklicujejo na nesposobnost in nerazgledanost večine samoupravljalcev, kar pa je v bistvu le izgovor za lastno nesposobnost ali nepripravljenost delovati v samoupravnih okvirih; sistem direktivnega upravljanja se namreč omejuje na delovne organizacije z nizko izobrazbeno strukturo delavcev in ga najdemo tudi v trgovskih podjetjih, bankah itd. Sistem direktivnega upravljanja pomeni uzurpacijo oblasti v malem, samoupravljanje pa naj bi bilo sinonim za suverenost te oblasti. Ta oblast, ki je podobna lastniškemu upravljanju podjetja, dejansko lomi vsak notranji odpor s številnimi načini šikaniranja, pred katerimi se posameznik čuti praktično nezaščitenega. Družbena nevarnost je zlasti poudarjena tudi v tem, ker samoupravljanje tedaj, ko se spremeni v svoje nasprotje, izgubi notranjo moč za lastno resocializacijo.

b) Družbeno-ekonomski aspekt daje pri definiciji samoupravljanja poudarek temu, da je samoupravljanje sistem produkcijskih odnosov, ki temelji na družbeni lastnini proizvodjalnih sredstev. S tega aspekta se lahko družbena nevarnost pojavi predvsem tedaj, če se zmanjšuje osnova družbene lastnine ali če se spreminja družbeni značaj te lastnine, ki je neodtujljiva. V tej zvezi je treba opozoriti na določilo čl. 15 ustave SFRJ, po katerem je delovna organizacija dolžna ohraniti nezmanjšano vrednost družbenih sredstev, s katerimi upravlja, in na določilo čl. 6 zakona o sredstvih delovnih organizacij⁵, po katerem mora delovna organizacija izvrševati pravico uporabe s skrbnostjo dobrega gospodarja. Družbena lastnina spreminja svoj značaj in se zmanjšuje zlasti tako, da se prenaša brez nadomestila na posameznika. Kaznivo dejanje poneverbe po čl. 322 KZ ali kaznivo dejanje neupravičene uporabe po čl. 323 KZ stori posameznik, če sam spremeni značaj družbene lastnine na ta način, da si prilasti ali neupravičeno uporabi premične stvari, ki so mu zaupane pri delu. Težko je reči, da glede na vsebino ustave in zakonov ni adekvatne družbene nevarnosti v primerih, ko si posameznik brez nadomestila pridobi v last ali v uporabo družbena sredstva na podlagi protipravnega sklepa samoupravnega organa delovne organizacije. V obeh primerih je poleg okoriščanja na račun družbe zlorabljeno tudi zaupanje, ki ga uživa delovni človek pri delu na delovnem mestu in pri izvrševanju pravice samoupravljanja, kar je nedejivo med seboj povezano.

Vsako gospodarjenje nosi v sebi rizik izgube, zato se tudi pri samoupravnem gospodarjenju ne more oceniti kot družbi nevarno tisto zmanj-

⁴ Glej E. Kardelj: Problemi naše socialistične izgradnje, 1968, stran 250.

⁵ UL SFRJ 10/68, 24/68, 48/68, 42/69, 55/69 in 2/70.

šanje družbene lastnine, ki je opravičeno z nastopom kakega rizika v gospodarskem življenju. V zadnjem času se razpravlja tudi o tako imenovanem neracionalnem ali nerazumnem gospodarjenju⁶, pri katerem ne prihaja do izgub zaradi nastopa kakega rizika, ampak zaradi nesposobnosti ljudi, ki v zapletenem mehanizmu gospodarskega življenja ne morejo predvideti učinkov svojega delovanja. V takem nerazumnem gospodarjenju predvidoma niso podani tisti subjektivni elementi družbene nevarnosti, ki jih v kazenskem pravu označujemo s pojmom krivde. Če nerazumno gospodarjenje ni predmet kazenske odgovornosti, s tem še ni rečeno, da ne more biti predmet kakšne druge odgovornosti. V kazenskem zakoniku so že določeni kot kazniva dejanja takšni načini povzročanja izgube na sredstvih iz družbene lastnine, ki se storijo z naklepno kršitvijo načela skrbnosti dobrega gospodarja (na primer nevestno gospodarsko poslovanje po čl. 213 KZ, povzročitev prisilne likvidacije po čl. 213 a KZ).

Dosledno poudarjenemu družbenemu značaju lastnine sredstev za proizvodnjo ustreza načelo delitve ustvarjenega dohodka po delu. Kriterije za delitev po delu si ustvarjajo delovni ljudje v vsaki delovni organizaciji samostojno in so zato določena odstopanja v obliki oscilacij okrog osnovnega načela vedno mogoča. Družbena nevarnost se pojavi šele tedaj, ko ne gre samo za kvantitativna odstopanja, temveč ko se načelo delitve po delu glede posameznikov odpravlja in se na njegovo mesto postavlja delitev po položaju pri gospodarjenju z družbeno lastnino, kar je že povsem podobno lastninski pravici (npr. v letu 1970 je bil registriran primer delovne organizacije, ki je izplačala direktorju izredno nagrado samo zato, da je lahko plačal visok davek iz skupnega dohodka, doseženega z visokimi rednimi osebnimi dohodki). Delitev po delu vsebuje tudi element stimulacije, ki je pa družbeno nesprejemljiv, če se nanaša na plačevanje opravil, ki so nedopustna ali celo kazniva (npr. trg. potniku se priznajo visoki osebni dohodki zato, ker uspešno posluje s podkupninami).

Kazenski zakonik že določa kot kazniva dejanja nekatera družbi nevarna ravnanja, ki se pojavljajo pri gospodarjenju z družbeno lastnino v delovnih organizacijah. Subjekt kazenske odgovornosti pri teh kaznivih dejanjih je le »odgovorna oseba«, in sicer tudi tedaj, kadar je samo izvršila odločitev samoupravnega organa, ki pa ni podvržen kazenski odgovornosti. Verjetno bo vedno treba posebej poudarjati kazensko odgovornost oseb, ki uživajo posebno zaupanje in imajo posebna pooblastila; že sama uporaba teh pooblastil v nasprotju njihovim namenom je poseben element družbene nevarnosti. S poudarjanjem kazenske odgovornosti odgovornih oseb pa le ne moremo iti tako daleč, da bi istočasno negirali možnost, da se družbi nevarno ravnanje pojavi tudi pri delu samoupravnih organov.

c) S sociološkega aspekta gledamo na samoupravljanje v delovnih organizacijah kot na usklajevanje treh vrst interesov: splošnih družbenih interesov, interesov delovne organizacije in individualnih interesov članov

⁶ Glej M. Potočnik: Odgovornost članov kolektivnih organov upravljanja, Teorija in praksa 1970 št. 4, str. 638 in R. Lukić: Sociološki vidovi odgovornosti u radnim organizacijama, referat na simpoziju v Opatiji 1968.

delovne skupnosti (glej čl. 1 Temeljnega zakona o podjetjih⁷). Sam proces samoupravljanja nosi v sebi možnost, da vse tri vrste interesov ne bodo med seboj vedno usklajene in da bo kdaj prevladala ena vrsta interesov nad drugo. Vsako kršitev katere izmed naštetih interesov, in sicer celo kršitev splošnih družbenih interesov, še ne moremo avtomatično šteti za družbi nevarno ravnanje. Nobena vrsta interesov ni homogena celota, celo družbeni interesi so lahko med seboj v nasprotju, interesi raznih vrst so tudi prepleteni in drug od drugega odvisni, zato se nam sama klasifikacija interesov predstavi kot abstrakcija dvomljive vrednosti. Teorija o usklajevanju interesov nam lahko služi kot posebna metoda, po kateri analiziramo konfliktno situacijo v konkretnih družbenih pojavih⁸. Po tej metodi bomo družbeno nevarnost našli predvsem v tistih družbenih pojavih, pri katerih bomo ugotovili, da individualni interes enega ali več posameznikov krši i individualne interese drugih delovnih ljudi i interese delovne organizacije i splošne družbene interese.

Na usklajevanje interesov lahko gledamo tudi kot na dinamično dogajanje, kot na gibanje proti enotnemu cilju. S stališča posameznika je interes motiv njegovega ravnanja; v samoupravljanju je družbeno sprejemljiv vsak tak motiv, pri katerem je prisoten element težnje po enotnem delovanju. Družbeno nevarnost bi lahko predstavljala realizacija tistih motivov, pri kateri se namesto težnje po enotnem delovanju pojavlja samovolja. Samovolja kot splošno odklonilen odnos do enotnosti delovanja je pojmovno omejena na posameznike, čeprav se demagoško opravičuje s s skrbjo za delovno organizacijo. Samovolja je tudi dinamična kategorija in nosi v sebi stalno nevarnost širjenja s ciljem ustvariti posameznikom privilegiran položaj. Samovolja izkorišča ekonomsko moč delovne organizacije, v kateri se je ustalila, za prodor v širši mehanizem družbeno-političnega sistema, ta prodor ji zopet okrepi položaj v delovni organizaciji in tako lahko teče proces kvalitativnega stopnjevanja vse dotlej, dokler se ne nevtralizira ves sistem družbene kontrole nad delovanjem posameznikov, ki lahko začnejo v določeni sredini uživati več pravic, kot jim pripada. Za samovoljo ni nujno, da se pojavi le na strani vodilnih oseb. Specifična oblika samovolje se uveljavlja v majhnih delovnih skupnostih, ki se zaprejo vase in začnejo poslovati po principih privatno lastniške družbe. Izrazita družbeno nevarnost samovolje je v tem, ker razdiralno deluje na enotnost družbeno-političnega sistema.

č) Samoupravljanje je v našem družbeno političnem sistemu predvsem tudi pravno urejen odnos. Vsebina in oblika samoupravljanja sta določena v ustavi, zakonih in statutih delovnih organizacij. Pri tej pravni ureditvi dajemo ustavnim določilom največjo pomembnost, vendar ne samo zaradi njihovega položaja v hierarhiji pravnih norm, temveč tudi zaradi njihovega dejanskega značaja temeljnih načel. Z normativnega aspekta bi bila družbi nevarna predvsem tista ravnanja, s katerimi se kršijo v ustavi določena temeljna načela o samoupravljanju.

⁷ UL SFRJ 17/65, 31/67, 48/68 in 55/69.

⁸ R. Lukić: delo, citirano v opombi 6.

Po ustavnih določbah je samoupravljanje pravica delovnega človeka. Ta pravica naj bi bila kazensko zavarovana s čl. 160 a KZ, po katerem stori kaznivo dejanje kršitve pravic samouprave tisti, ki koga s silo, resno grožnjo, z zlorabo uradnega položaja ali uradnih pravic ali kako drugače protizakonito ovira pri izvrševanju njegovih pravic samoupravljanja ali ovira delo organov samoupravljanja. Smiselno se to določilo lahko uporabi le proti raznim načinom oviranja neposredno organizacijsko-proceduralne aktivnosti (glej čl. 34 ustave SFRJ), ki je pogoj za uresničevanje vsebine samoupravljanja (glej čl. 9 ustave SFRJ). Varstvo samoupravljanja s čl. 160 a KZ še zdaleč ni kompletno.

Iz vseh teh dokaj nepopolnih opažanj samoupravljanja raznih aspektov pa le izhajajo neka skupna ugotovitve, namreč, da so nosilci družbeno nevarnih ravnanj, s katerimi se negira vsebina samoupravljanja, praviloma posamezniki in ne delovne skupnosti ali njihovi kolektivni organi. Samoupravljanje v delovni organizaciji je v določenih primerih »locus operandi«, v določenih primerih pa tudi neposredni objekt napadov posameznikov.

Uveljavitev kazenske odgovornosti z določanjem kaznivih dejanj, ki se storijo v zvezi s samoupravljanjem, bi za zakonodajalca predstavljala zelo delikatno nalogo. Na eni strani namreč ravnanja, po katerih teoretično razlikujemo odgovornosti, v dejanskem življenju še zdaleč niso tako jasno obarvana, na drugi strani pa so tudi razne odgovornosti med seboj povezane in prepletene. Pretirano poudarjanje ene pravne odgovornosti bi lahko povzročilo razvrednotenje drugih pravnih odgovornosti. Med ljudmi danes še vedno prevladuje zmotno prepričanje, da je kazenska odgovornost edina učinkovita pravna odgovornost, s katero se dajo odpraviti vsi negativni pojavi v družbi. Že uvodoma smo kazenski odgovornosti namenili funkcijo varuha svobode samoupravljanja; del te svobode je vsekakor tudi razvijanje vseh drugih odgovornosti. Vsako drugačno gledanje nosi v sebi nevarnost, da se kazenska odgovornost spremeni iz varuha v pokrovitelja, če ne celo ječarja samoupravljanja.

5. Pri obravnavanju naše teme smo se dolžni izjasniti tudi o tem, ali uvrščamo v kazensko odgovornost tudi odgovornost za gospodarske prestopke, ki se je na področju samoupravljanja že dokaj uveljavila. V teoriji se navaja, da poznamo pri nas trojno delitev kazenskih deliktov — na kazniva dejanja, gospodarske prestopke in prekrške. Nekateri teoretiki menijo, da bi iz raznih razlogov bila upravičena le dvojna delitev — na kazniva dejanja in prekrške, zato bi bilo treba gospodarske prestopke razdeliti delno med kazniva dejanja, delno med prekrške ali pa jih v celoti prenesti samo na eno od teh kategorij deliktov⁹.

V razpravah, ki se nanašajo na gospodarske prestopke, se predvsem poskušajo najti razlike do kaznivih dejanj, manj truda pa je vložena v dokazovanje tega, zakaj naj bi odgovornost za gospodarske prestopke spadala v okvir kazenske odgovornosti. Če pogledamo posamezne formalne

⁹ L. Lazarević: Krivična odgovornost u javnim službama i preduzećima, referat u Nišu 1969

Glej tudi M. Dorđević: Sistem privrednih delikata, Revija 1970.

značilnosti odgovornosti za gospodarske prestopke izolirano, ugotovimo, da je ta odgovornost podobna nekaterim drugim pravnim odgovornostim vsaj v enaki meri kot kazenski odgovornosti. Po pravni osebi kot subjektu, po njeni objektivni krivdi in celo po denarni kazni kot bistveni sankciji se odgovornost za gospodarske prestopke približuje celo civilni odškodninski odgovornosti za penale ali pogodbene kazni. Vsi tisti, ki odgovornost za gospodarske prestopke uvrščajo v kazensko odgovornost, stojijo na stališču, da je gospodarski prestopok v bistvu tudi družbi nevarno ravnanje. Nerodno pri tem je le to, da zakon gospodarskih prestopkov izrecno ne definira kot družbi nevarna ravnanja in da tudi kompleksen pogled na vsebino dejanskih stanj ne daje vtisa, da je pri gospodarskih prestopkih podana taka družbena nevarnost kot pri kaznivih dejanjih. Zavedajoč se tega nekateri menijo, da so gospodarski prestopki na lestvici družbi nevarnih ravnanj nekje na sredini med prekrški in kaznivimi dejanji. Tako mnenje o raznih stopnjah družbene nevarnosti pa zopet ni v skladu z zakonom o gospodarskih prestopkih, po katerem je kako ravnanje lahko istočasno kaznivo dejanje, za katero odgovarja odgovorna oseba delovne organizacije, in gospodarski prestopok, za katerega odgovarja gospodarska organizacija kot pravna oseba.

V teoriji tudi ni mogoče najti enotnega odgovora na vprašanje, v čem se gospodarski prestopki razlikujejo od kaznivih dejanj. Večinsko mnenje je, da se odgovornost za gospodarske prestopke razlikuje od kazenske odgovornosti po pravni osebi kot subjektu odgovornosti. Če smo rekli a, potem moramo reči še b in c itd. ter poleg subjekta naštetih vse druge formalne značilnosti odgovornosti za gospodarske prestopke od posebnega poudarjanja oblik krivde preko določenosti v posameznih predpisih pa vse do sankcije, ki jo lahko predstavljajo le denarne kazni in specifični varstveni ukrepi. Tudi če bi naštetih vse te formalne značilnosti, po katerih se odgovornost za gospodarske prestopke razlikuje od kazenske odgovornosti, pa še vseeno ne bi našli odgovora na to, kje je tisti razlog, zaradi katerega do teh razlik prihaja.

Zakonodajalec kljub sporom v teoriji glede podobnosti in razlik očitno ne ravna samo po občutku, kadar se odloči za določitev posamznega gospodarskega prestopka ali kaznivega dejanja v zakonu. Poskusili bomo odkriti zakonodajalčeve kriterije na ta način, da bomo ostali zvesti osnovni ideji, da je ravnanje tisto, po čemer se pravne odgovornosti med seboj razlikujejo. Pri tem je treba najprej izhajati iz določila prvega odstavka čl. 2 zakona o gospodarskih prestopkih, po katerem je gospodarski prestopok kršitev pravil o gospodarskem in finančnem poslovanju gospodarskih in drugih pravnih oseb, ki je povzročila ali bi lahko povzročila hujše posledice in je po predpisu pristojnega organa gospodarski prestopok. Pravil o gospodarskem in finančnem poslovanju je izredno veliko in se ta pravila tudi stalno spreminjajo. Ob oblikovanju takega pravila se predpostavlja, da bo doseglo svoj smoter le tedaj, če bodo subjekti, katerim se nalagajo določene dolžnosti, te dolžnosti tudi dosledno izpolnjevali. Eden izmed načinov za utrjevanje discipline pri spoštovanju pravil je tudi v tem, da se predpišejo kazni za tiste subjekte, ki s svojo kršitvijo povzročijo hujše

posledice. Pri tem se na hujše posledice tudi gleda samo z aspekta načel posameznega pravila in je nevarnost teh hujših posledic nekaj povsem drugega kot družbena nevarnost kaznivega dejanja, na katero se gleda z aspekta ekvivalentnega varovanja temeljnih družbenih vrednot (čl. 1 KZ). Gospodarski prestopki so torej tista kršitev pravil o finančnem in gospodarskem poslovanju, ki ogrožata načela posameznega pravila, pri čemer niti ni nujno potrebno, da je neposredno ogroženo tudi samo finančno ali gospodarsko poslovanje. Če pravila zastarijo, se gospodarskemu in finančnemu poslovanju celo povzroča škoda, če ne prihaja do kršitev. Odgovornosti za gospodarske prestopke torej izven okvira pravil o finančnem in gospodarskem poslovanju ne moremo iskati. Odgovornost za gospodarske prestopke ima dovolj opredeljen lasten krog ravnanj, negiranje njene samostojnosti bi pomenilo negiranje potrebe po učinkoviti zaščiti sprejetih pravil. Vsako pravilo vsebuje konkretno predstavo o tem, na kakšen način naj se v določeni fazi razvoja na določenem področju gospodarskega delovanja zagotovi enotnost gospodarskega sistema, ki je eden izmed temeljnih elementov naše družbeno-politične ureditve. Pri samostojnosti odgovornosti za gospodarske prestopke nas ne sme motiti to, da ima določeno ravnanje lahko istočasno za posledico tudi kazensko odgovornost. Gospodarski prestopki so do kaznivih dejanj v enaki relaciji kot kršitev katerih koli pravil ožjega področja. Od prekrškov pa se gospodarski prestopki razlikujejo predvsem po nevarnosti hujše posledice v zvezi z načeli pravil, na katera se nanašajo.

Če rečemo, da je odgovornost za gospodarske prestopke odgovornost »sui generis«, s tem ne zavračamo možnosti, da se lahko z nekega širšega vidika uvrsti v kategorijo kazenske odgovornosti v širšem smislu besede. Nepravilno bi bilo, če bi s tako uvrstitvijo takoj tudi začeli negirati samostojnost te odgovornosti in jo poskušali prekvalificirati v druge pravne odgovornosti. Težnja po razdelitvi ali prenašanju gospodarskih prestopkov se je med drugim porodila zaradi nejasnosti o vlogi kazenske odgovornosti v samoupravljanju. Če bi bila kazenska odgovornost usklajena z razvojem samoupravljanja, nekaterih gospodarskih prestopkov enostavno ne bi bilo treba inkriminirati. Praksa pri sedanjih ureditvah kazenske odgovornosti ni mogla akceptirati kot pravično to, da se odgovorna oseba gospodarske organizacije lahko kazensko preganja samo zato, ker je izvršila sklep kolektivnega samoupravnega organa. Če je le bilo mogoče, je v takih primerih šlo samo za pregon gospodarskega prestopka in tako se je sčasoma oblikovalo napačno mnenje, da je kaznivo dejanje podano tedaj, če odgovorna oseba ne ravna v skladu s svojimi pooblastili, v vseh drugih primerih, ko je pa odločal kolektivni samoupravni organ, pa gre za gospodarski prestopki.

V zvezi s samoupravljanjem je bistvena razlika med kaznivimi dejanji in gospodarskimi prestopki v tem, da kaznivo dejanje kot družbi nevarno ravnanje negira samoupravni značaj nekega delovanja, gospodarski prestopki pa ne. Odgovornost za gospodarske prestopke in kazenska odgovornost imata vsaka svoje teoretične pravne probleme, katerih istočasno ob-

ravnavanje bi to temo razširilo in razcepilo. V nadaljnjih izvajanjih se bomo še naprej omejili samo na kazensko odgovornost v ožjem smislu, ki v zvezi s samoupravljanjem še ni dovolj raziskana.

II. OBLIKE KAZENSKE ODGOVORNOSTI ZA DELO SAMOUPRAVNIH ORGANOV V DELOVNI ORGANIZACIJI

1. Eno izmed osnovnih spornih vprašanj kazenske odgovornosti v samoupravljanju je vprašanje subjekta odgovornosti. Izvor ravnanj, na katera se veže kazenska odgovornost, poraja idejo, da bi kazalo opustiti načelo »societas delinquere non potest«. To idejo je treba zavreči, ker v našem pravnem sistemu pojem delovne organizacije kot pravne osebe in pojem družbi nevarnega ravnanja nista združljiva. Pri tem pa ne izhajamo iz teorij, da je pravna oseba fikcija, s čimer se običajno utemeljuje njena nesposobnost biti subjekt kazenske odgovornosti. Tudi če pravno osebo pojmujeemo kot realno družbeno tvorbo, moramo upoštevati, da je v našem pravnem sistemu pogoj za existenco pravne osebe ne samo organizirano delovanje skupnosti ljudi na osnovi posebnega premoženja, temveč tudi pravno dopusten namen delovanja, ki mora biti vsaj okvirno naznačen v splošnih pravnih predpisih, v določenih primerih pa mora biti še konkretiziran v pravilih pravne osebe (glej čl. 8 Temeljnega zakona o društvih¹⁰). Načeloma je pravno dopusten namen tisti okvir, v katerem se mora odvijati delovanje organov pravne osebe, če se hoče to delovanje pripisati pravni osebi in ne njenemu organu. Pravna dopustnost ne izhaja iz prava samega, temveč iz družbene upravičenosti, ki je lahko večja ali manjša, zato je treba preseganje namena vrednotiti tudi z vidika te upravičenosti. Določena delovanja pa so take vrste, da pravna varnost in s tem tudi družbena varnost ne dopuščata ugibanja, ali je namen presežen ali ne, in zato se v pravnih predpisih vnaprej določi, ali je subjekt odgovornosti pravna oseba ali njen organ ali kdor koli, ki deluje v okviru pravne osebe. Kazniva dejanja kot družbi nevarna ravnanja ne morejo biti obsežena v namenu nobene pravne osebe, zato je jasno, da se z njihovo storitvijo vedno presega pravno dopusten namen pravne osebe. Preseganje namena s storitvijo kaznivega dejanja ni razlog za kazensko odgovornost pravne osebe, pač pa je razlog za ugotovitev, da pravna oseba ne izpolnjuje vseh predpisanih pogojev in se zato lahko ukine (glej čl. 16 Temeljnega zakona o društvih).

Delovna organizacija — zlasti pa gospodarska organizacija — je pravna oseba »sui generis«. Na eni strani ji daje delovanje na osnovi družbene lastnine proizvajalnih sredstev veliko čistejšo obliko pravne osebe, kot je podjetje v kapitalističnem svetu, kjer funkcija lastništva in funkcija gospodarjenja nista jasno ločeni. Samoupravljanje pa na drugi strani na specifičen način povezuje proizvajalna sredstva v družbeni lasti in organizirano združeno delovanje v organsko celoto v delovni organizaciji¹¹, isto-

¹⁰ UL SFRJ 16/65.

¹¹ S. Pretnar in B. Zabel: Gospodarsko pravo SFRJ I. del, 1969, stran 41.

časno pa tudi v celovitost enotnega organiziranega delovanja cele družbe. Samoupravljanje je bistven element v namenu delovne organizacije kot pravne osebe, hkrati pa je tudi bistven element načel organiziranosti naše družbe. S kaznivimi dejanji kot družbi nevarnim ravnanjem se istočasno in enakovredno krši samoupravljanje kot namen v pravni osebnosti delovne organizacije in samoupravljanje kot načelo organiziranosti naše družbe. Družbi nevarno ravnanje torej tudi v namenu delovne organizacije kot pravne osebe nikoli ne more biti obseženo. Če bi dopustili možnost, da je delovna organizacija kot pravna oseba lahko subjekt kazenske odgovornosti, bi s tem teoretično priznali izdvajanje samoupravljanja v delovni organizaciji iz samoupravljanja kot načela organiziranosti celotne družbe. Družbi nevarno ravnanje je najmanj posrečen razlog za zahtevo, da naj bo naša delovna organizacija subjekt kazenske odgovornosti.

2. Nekatere pravne odgovornosti se v sistemu samoupravljanja niso v večji meri razvile tudi zaradi nerazjasnjenega pravnega vprašanja, kdo naj bo subjekt odgovornosti za ravnanje, ki je podano v obliki kolektivnega odločanja samoupravnih organov. Ker je v bistvenih vprašanjih odločanje o samoupravljanju načeloma kolektivno, nekateri menijo, da je tudi odgovornost lahko samo kolektivna. Drugi temu ugovarjajo, češ da je kolektivna odločitev le vsota večine individualnih odločitev in da bi kolektivna odgovornost zadela tudi tiste člane samoupravnega organa, ki se s tako odločitvijo niso strinjali ali pri odločanju sploh niso bili navzoči. Zagovornik kolektivne odgovornosti zopet odgovarja, češ da je prav, da odgovarjajo tudi tisti člani, ki pri odločitvi niso sodelovali, ker bi s svojo večjo aktivnostjo lahko preprečili nepravilno odločitev. Privrženec individualne odgovornosti, ki meni, da naj vsak odgovarja za svoj delež pri odločitvi, bo zopet odgovarjal s trditvijo, češ da bi tisti, ki ni sodeloval pri odločitvi, občutil kolektivno odgovornost kot odgovornost za tuje ravnanje, kar lahko povzroči odpor do dela v kolektivnih organih ali pa razvrednoti odgovornost, odvisno pač od tega, v kolikšni meri se bo odgovornost uveljavljala. Tak dialog med pristaši kolektivne in individualne odgovornosti v samoupravljanju bi se lahko vodil še naprej in se končna sodba o tem, komu je treba dati prav, ne bi mogla izreči, če se ne bi v dialogu omejili na konkretno pravno odgovornost. Ni namreč vseeno, ali govorimo v zvezi s kolektivno ali individualno odgovornostjo o vestnosti in disciplini člana kolektivnega organa ali o povzročitvi materialne škode ali pa o družbi nevarnem ravnanju.

Kolektivna odgovornost v tem smislu, da vsi člani nekega kolektivnega organa odgovarjajo za vse odločitve tega organa ne glede na delež posameznega člana, v okviru kazenske odgovornosti na današnji stopnji njenega razvoja ni sprejemljiva. S stališča posameznega člana je kolektivna odgovornost objektivna odgovornost, ki je pa kazenska odgovornost, katere pogoj je obstoj krivde kot subjektivnega odnosa do lastnega ravnanja, ne pozna (izjeme so določene v zakonu o tisku in drugih oblikah informacij)¹². Tudi tiste vrste pravnih odgovornosti, ki poznajo objektivno odgo-

¹² UL SFRJ 45/60, 15/65.

vornost (npr. civilno-pravna odgovornost), postavljajo kot pogoj tej odgovornosti določen kavzalen odnos posameznika do ravnanja drugega subjekta, na katerega naj se odgovornost nanaša. Na strani člana kolektivnega organa, ki h konkretni odločitvi ni pripomogel, bi temeljil kavzalen odnos na golem dejstvu njegovega članstva v tem organu. Če bi torej hoteli kazensko odgovornost urediti kot objektivno odgovornost, bi morali trditi, da je samo članstvo v kolektivnem organu kavzalen odnos z družbi nevarnim ravnanjem, kar je seveda absurd.

Če bi kdo kljub vsemu iz nekih prakticističnih razlogov zagovarjal kolektivno kazensko odgovornost članov samoupravnih organov, bi ga bilo treba opozoriti še na to, da se taka odgovornost ne more skladati z današnjimi stališči do kazenskih sankcij, ki bi nujno bile tudi kolektivne. Že v »deklaraciji pravic človeka in državljana« iz leta 1789 je bilo postavljeno med drugim načelo, da so kazni lahko samo osebne, individualne¹³. Zagovor kolektivne odgovornosti in kolektivnega kaznovanja bi lahko našel svoje argumente samo v idejah o »absolutni pravičnosti«, ki so se pa že zdavnaj preživele. V 20. stoletju so se kolektivnega kaznovanja posluževali razni diktatorski in teroristični režimi. Moderna kazensko pravna znanost si prizadeva najti smisel kazenskih sankcij in kazenske odgovornosti nasploh v varstvu družbe in resocializaciji storilca. Rezultat teh prizadevanj je zahteva za individualizacijo kazni, kateri je tudi naš kazenski zakonik že odprl vrata.

Kolektivna kazenska odgovornost se tudi ne ujema s samo vsebino samoupravljanja. Zahteva po kolektivni kazenski odgovornosti izhaja z zgrešenega stališča, da je bistvo družbi nevarnega ravnanja v samoupravljanju v tem, ker se porodi v obliki kolektivne odločitve. Če kdo na prvi pogled ne vidi možnosti za individualno kazensko odgovornost v samoupravljanju, si s tem še ne pridobi argumenta za utemeljevanje kolektivne kazenske odgovornosti. Upoštevati je tudi treba, da se v skladu s XV. ustavnim amandmajem lahko določene izvršilne funkcije prepustijo kolektivnim ali individualnim izvršilnim organom; res ne bi bilo sprejemljivo, če bi se za isto družbi nevarno ravnanje izvajala kazenska odgovornost po dveh različnih principih, odvisno pač od tega, ali je subjekt ravnanja kolektivni ali individualni izvršilni organ.

3. S tem, da smo kolektivno kazensko odgovornost odklonili, pa še nismo utemeljili možnosti individualne kazenske odgovornosti v primerih, kadar pride do družbi nevarnega ravnanja pri delovanju kolektivnih samoupravnih organov. Na splošno lahko rečemo, da se težavnost tega problema včasih preveč dramatizira. Niti teorija niti praksa na primer ne nakužeta nobenih problemov v zvezi s kaznivim dejanjem sodnikove kršitve zakona po čl. 315 KZ, čeprav ga tudi stori pri neodvisnem in demokratičnem sodniškem delovanju, ki je praviloma kolegialno. Seveda pa se sojenje in samoupravljanje razlikujeta tako po načinu delovanja, kot tudi po oblikah družbi nevarnega ravnanja, ki se v takem delovanju lahko pojavi. Tukaj bomo proučili subjekte in način delovanja samoupravljanja v delovnih

¹³ Glej Srzentić-Stajić: Krivično pravo, 1968, str. 41.

organizacijah in pri tem poskušali nakazati variante individualne kazenske odgovornosti za družbi nevarna ravnanja, ki se pojavijo v okviru samoupravnega delovanja.

Po XV. ustavnem amandmaju v delovni organizaciji delovni ljudje sami določajo vprašanja, o katerih odločajo neposredno in poverjajo določene funkcije upravljanja delavskemu svetu ali drugemu ustreznemu organu upravljanja. Pravice in dolžnosti samoupravljanja lahko tako izvršuje celotna delovna skupnost neposredno ali pa posredno tako, da jih poveri organom upravljanja. Neposredno izvrševanje samoupravnih pravic in dolžnosti po delovni skupnosti je treba razlikovati od tako imenovanih »oblik neposrednega samoupravljanja«, kot so zbori delovnih skupnosti in referendum, kar v bistvu pomeni sodelovanje delovnih skupnosti pri odločanju o vprašanjih, ki so jih sicer delovne skupnosti poverile organom upravljanja. Te »oblike neposrednega samoupravljanja« sicer še nimajo jasno izdelane fiziognomije, vendar to na variante individualne kazenske odgovornosti, ki jih nameravamo nakazati, nima bistvenega vpliva. Omenili smo že, da v delovnih organizacijah lahko obstajajo kolektivni ali individualni izvršilni organi, ki morajo biti voljeni in smejo opravljati le izvršilno funkcijo, ne pa tudi funkcijo upravljanja. Naš ustavni sistem torej od sprejema XV. amandmaja dopušča delovnim skupnostim, da si same oblikujejo sebi primerno samoupravno organizacijo, in to na nivoju delovne organizacije kot celote ali na nivoju njenih samoupravnih enot, to je organizacij združenega dela. Konkretna notranja samoupravna organizacija se po veljavnih določitih temeljnega zakona o podjetjih določa za delovno organizacijo kot celoto v statutu, za organizacije združenega dela pa v njihovih splošnih pravilih. Vsaka notranja samoupravna organizacija bo določena v skladu z ustavo predvidoma le tedaj, če bodo v statutu ali splošnih pravilih natančno opredeljene pristojnosti organov upravljanja in izvršilnih organov. V delovnih organizacijah, kjer so močno razvite tendence po podrejanju samoupravljanja ožjim skupinam ljudi, si zlasti izvršilni organi prisvajajo pristojnosti upravljanja, in to najpogosteje v dejanskem pogledu, v nekaterih primerih pa tudi že kar »na papirju« v statutih, katerih zakonitost in pravilnost ne moremo avtomatično predpostavljati.

Če gledamo z vidika potreb po kazensko pravnem varstvu, ne smemo imeti pred očmi le idealno podobo samoupravljanja, v kateri se zrcalijo ustavne določbe in pozitivna družbena hotenja v vsej svoji popolnosti, temveč tudi vse spačene podobe v izkrivljenih zrcalih. Na strani subjektov samoupravnega delovanja moramo tako upoštevati tudi vse neformalne grupacije, ki si bodisi lastijo pravice samoupravnih organov, bodisi z izvajanjem pritiskov vplivajo na njihovo delo. Posebej je treba opozoriti še na tako imenovane »strokovne službe«, katerih dolžnost je s strokovnega vidika pripravljati gradivo za delo samoupravnih organov, s tem pa jim je dana tudi velika možnost vplivanja na delo teh organov. Rezultati novejših socioloških raziskave, ki se je ukvarjala z občutkom odgovornosti raznih kategorij delavcev, so pokazali, da je ta občutek odgovornosti na strani strokovnih delavcev na splošno manj intenziven kot pri drugih ka-

tegorijah delavcev, vključno s kategorijo nekvalificiranih delavcev.¹⁴ Iz vseh izvajanj lahko povzamemo, da bi družbi nevarna ravnanja v samoupravljanju težko opredelili kot »delicta propria« članov kolektivnih samoupravnih organov.

4. Delovanje samoupravnih organov se normalno izraža z odločitvami v obliki splošnih ali individualnih aktov. Splošne akte večkrat poimenujemo kot interne predpise, ki se tako kot vsi splošni predpisi uporabljajo ali neposredno v življenju določene delovne organizacije, ali pa je za njihovo izvršitev potreben še individualni akt izvršilnega organa. Pri splošnih aktih, ki naj bi jih praviloma sprejemali organi upravljanja, bomo redkokdaj našli izraženo družbeno nevarnost, ni pa to povsem izključeno (npr. kršitev enakopravnosti državljanov po čl. 148 KZ). Praksa kaže, da se nepravilne odločitve, med katerimi imajo nekatere tudi značaj družbene nevarnosti, pretežno sprejmejo v obliki individualnih aktov, in sicer pretežno po izvršilnih organih, s čimer se večkrat kršijo celo splošni akti lastne delovne organizacije.

Postopek sprejemanja odločitev v kolektivnih samoupravnih organih ima več faz, od katerih so najvažnejše predlaganje, razprava o predlogu in glasovanje oziroma odločitev v ožjem smislu. Značilnost našega socialističnega družbeno-političnega sistema je v tem, da so se celo skupščine, torej predstavniški organi oblasti, glede načina svojega delovanja preobrazile iz parlamentarnih v delovna telesa. Samoupravni organi delovne organizacije so očitno samo delovna telesa, pri katerih ne gre za izvrševanje oblastvene funkcije, temveč za kar najbolj neposredno upravljanje s stvarmi in urejanje medsebojnih odnosov pri tem upravljanju. Pri postopanju delovnih kolektivnih teles je težišče na vsebinski pravilnosti odločitve, za kar sta najpomembnejši vsebina predloga in vsebina razprave o predlogu, glasovanje pa je le potrditev predhodnih faz. Čim bolj je kako odločanje strokovno in čim bolj se tiče upravljanja s stvarmi, tem manj je pomembno pri odločanju glasovanje v primerjavi s predhodnimi fazami. V nekaterih primerih se v samoupravnih organih sprejemajo sklepi tudi brez pravega glasovanja. Bili bi dlakocepski, če bi trdili, da kak pozitiven sklep kolektivnega organa ni veljaven samo zato, ker se je štel za sprejetega že s tem, da nihče ni imel več prigovorov k nakazani rešitvi.

Zanimivo je, da se v statutih delovnih organizacij pogosto opaža tendenca omejevanja predlagalne pravice na določene izvršilne organe ali vodilne delavce. Taka tendenca, ki se opravičuje z večjo strokovnostjo predlagateljev, je v bistvu le sad spoznanja, da se s predlogi dejansko lahko obvladuje samoupravno odločanje. Če se postavimo v vlogo tistega, ki želi preko odločitve kolektivnega samoupravnega organa realizirati kako posebno korist, potem bomo stremeli za tem, da naš predlog čimprej dobi soglasje večine. Za vsak primer, če predlog ne bi »šel skozi« brez razprave, se »oborožimo« s podatki, ki jih na hitro ne more nihče spodbiti, in če smo dovolj »vplivna oseba«, tega tudi nihče ne bo poskušal. Končno lahko sto-

¹⁴ V. Rus: Odgovornost in sistemi sankcioniranja, Teorija in praksa, 1970, št. 5, stran 746.

rimo tudi tako, da s predlogom »pošljemo v ogenj« koga drugega ali pa se vzdržimo glasovanja, prikazujoč, češ, da hočemo pri odločanju o lastni koristi biti nevtralni, s čemer si pridobimo izgovor, da za odločitev nismo glasovali in zato zanje tudi ne odgovarjamo.

Zagovorniki individualne odgovornosti poskušajo kazensko odgovornost članov kolektivnih organov v zvezi s kako odločitvijo izenačevati z odgovornostjo za oddan glas. Verjetno je že precej znana sodba občinskega sodišča v Ljubljani¹⁵, s katero so bili obsojeni za kaznivo dejanje neupravičene uporabe po čl. 323/I KZ vsi tisti člani kreditnega odbora poslovne banke, ki so glasovali za nezakonito odobritev kreditov za stanovanjsko izgradnjo; v sodbi se med drugim navaja, da je pravica glasovanja vsakega člana kreditnega odbora suverena, dokler ne gre za izvršitev kaznivega dejanja« in da »ni mogoče izključiti kazenske odgovornosti članov kreditnega odbora, ki so glasovali za nezakonito odločitev.« Tudi če pustimo ob strani vprašanje pravilnosti pravne kvalifikacije omenjene kazenske zadeve, ne moremo brez pridržkov reči, da je sodba občinskega sodišča v Ljubljani ključ za vse primere individualne kazenske odgovornosti za delo v kolektivnih samoupravnih organih. Na splošno tako postavljena kazenska odgovornost ne bi bila učinkovita, ker bi se težko uveljavila v primerih, ko je do odločitve z učinki v zunanjem svetu prišlo brez glasovanja ali s tajnim glasovanjem. Tudi pri sicer formalno pravilnem javnem glasovanju, kjer bi se vodila evidenca o tem, kdo je za kaj glasoval, pa se postavlja nadaljnje vprašanje, ali se res v oddanem glasu lahko izraža stori-tev kaznivega dejanja oziroma sotorilstva¹⁶. Ideje o odgovornosti za oddan glas izhajajo iz nerealne predpostavke, da se glasovanje tudi po vsebini odvija vedno prav po tistih kriterijih, ki so odločilnega pomena za ugotavljanje, ali je kdo v objektivnem in subjektivnem pogledu sodeloval pri storitvi kaznivega dejanja, skratka, da se je dalo na glasovanje prav to, ali naj se stori kaznivo dejanje ali ne. Pravno pa je nedopustna nadaljnja predpostavka, da so v oddanem glasu za kako odločitev, s katero se stori kaznivo dejanje, podani že vsi tisti elementi psihičnega odnosa do storitve kaznivega dejanja, ki ga v kazenskem pravu označujemo s pojmom krivde. Tako predpostavljane pomeni v bistvu presumpcijo krivde, ki jo pa naša kazensko pravna ureditev odklanja.

¹⁵ A. Skobir: Subjekti privrednih krivičnih dela, Revija 1969, št. 4, stran 565.

¹⁶ Vzemimo primer, da so si člani nekega poslovnega odbora neupravičeno razdelili sredstva nekega sklada in da to predstavlja kaznivo dejanje. Pri raziskovanju, kako je do tega prišlo, ugotovimo, da je na predlog predsedujočega, da se naj sredstva razdelijo po neenakih deležih, »po zaslugah«, poslovni odbor začel glasovati kar o višini posameznih deležev, pri čemer je A glasoval vedno proti, ker se z delitvijo načeloma ni strinjal, B je glasoval vedno proti, ker so se mu deleži drugih zdeli previsoki, njegov pa prenizek, C je glasoval vedno proti, ker njega pri razdelitvi niso upoštevali, Č je glasoval vedno za, čeprav tudi njega niso upoštevali, pričakoval pa je, da ga bodo v bodoče, D je glasoval proti samo pri svojem deležu, ki se mu je zdel prenizek, E je glasoval samo za svoj delež in proti drugim, ki so se mu zdeli previsoki, F je glasoval samo za tiste deleže, pri katerih ne bi mogel oporekati njihovi upravičenosti, G je odšel predčasno in se je upoštevala njegova izjava, da vedno soglaša z večino itd.

Individualna kazenska odgovornost na temelju oddanega glasu bi pomenila neko novo obliko nujnega konvergentnega sotorilstva. Kazenski zakonik v že določenih primerih nujnega konvergentnega sotorilstva, (III. odst. čl. 104, čl. 143, I. odstavek čl. 286, I. odst. čl. 290 itd.) izraža to sotorilstvo kot priključevanje posameznika neki aktivnosti več subjektov, ki je sama po sebi izrazito nevarna za razne družbene vrednote. Primerjanje glasovanja v kolektivnih samoupravnih organih z izrazito nevarno aktivnostjo v že določenih primerih nujnega konvergentnega sotorilstva bi bilo vse prej kot ustrezno in bi v skrajni konsekvenci lahko imelo enak učinek kot kolektivna kazenska odgovornost.

Če izhajamo iz tega, da se delovanje kolektivnih samoupravnih organov manifestira v odločanju in da je bistvenega pomena v procesu odločanja predlog in razprava o predlogu, glasovanje pa je le potrditev teh dveh predhodnih faz, pridemo do zaključka, da bi bilo najustrezneje, če bi se individualna kazenska odgovornost skoncentrirala na predlog in na podpiranje predloga (predlog v širšem pomenu besede), torej na ravnanje, ki je vzrok odločitve in nadaljnjih posledic z izraženo družbeno nevarnostjo. Predlog v širšem smislu je tisto ravnanje, v katerem je vedno mogoče najti vzročno zvezo z nastalo posledico, pa tudi krivda je v predlogu vselej bolj jasno naznačena kot v oddanem glasu. Pri pojmu »predlog v širšem smislu« ne mislimo samo na sinonime, po katerih kazensko pravna teorija opredeljuje »samostojna kazniva dejanja napeljevanja«, temveč na vse načine izražanja neke aktivnosti, s katero se povzročajo odločitve pri drugih subjektih (npr. kdo koga prisili, spravi v zmoto, namami, podpihuje, vzpodbuja, na koga vpliva, pri kom posreduje, komu obljublja korist itd.). Če skoncentriramo individualno odgovornost na predlog, zajamemo s tem dejansko bistvo družbi nevarnega ravnanja v samoupravljanju, ne da bi nam bilo treba pri tem postavljati pod lupo celotno članstvo kolektivnih samoupravnih organov s specifičnim mehanizmom delovanja teh organov vred. Odgovornost za predlog bi bila v določenem pogledu širša kot odgovornost za oddan glas, ker se ne bi nanašala samo na kolektivne samoupravne organe oziroma njihove člane in samo na primere formalno pravilno izglasovanih odločitev, ampak bi se nanašala na vse tiste posameznike, ki so odločilno vplivali na sprejetje nepravilnih odločitev. Odgovornost za predlog bi končno zajela tudi tiste, ki so kot napeljevalci stali za takim predlogom in pri samem glasovanju niso sodelovali.

Individualno kazensko odgovornost, ki bi bila določena na osnovi predloga, lahko predvsem doleti očitek, da to pomeni prenašanje moralnega bremena od večine na posameznike. Večina res morda kdaj iz moralno enakih pobud, kot jih ima predlagatelj, sprejme njegov predlog, vendar pa predlog le ostane tisti povzročitelj, ki je odpravil vse pomisleke in dokončno kreiral odločitev določene vsebine. Sicer pa s kazensko odgovornostjo na osnovi predloga še ne vsilujemo nobene moralne obsodbe ali oprostitev tistega, ki je odločitev sprejel. Moralna sodba o tistem, ki je odločitev sprejel, je lahko v vsakem konkretnem primeru različna. V ne-majhni meri bo ta sodba odvisna tudi od načina, s katerim se predlog uveljavlja: če se predlog uveljavlja kot prisiljevanje, zavajanje v zmoto in na

podoben način, moralna sodba ne bo slaba, pač pa bo slaba, če se uveljavlja kot obljubljanje koristi, mamljenje in na podoben način. Moralno sodbo o tistem, ki je odločitev sprejel, lahko prepustimo tudi drugim odgovornostim.

5. Že večkrat smo omenili, da se v samoupravljanju lahko pojavijo družbi nevarna ravnanja, ki v zakonu še niso določena kot kazniva dejanja. Na drugi strani tudi opažamo, da tako imenovana »kazniva dejanja v gospodarstvu« zlasti v zadnjih petih letih znatno upadajo¹⁷. Eden od hipotetično postavljenih vzrokov tega upadanja je tudi v tem, da se s širjenjem vsebine samoupravljanja preseljujejo v sfero samoupravnega odločanja iz sfere delovanja odgovornih oseb tudi nekatera družbi nevarna ravnanja. Danes si je na primer težko predstavljati, da bi odgovorna oseba na katerem koli delovnem mestu lahko izvršila samostojno brez predhodnega sklepa samoupravnega organa katero koli izmed alternativno določenih oblik storitve kaznivih dejanj povzročitve prisilne likvidacije po čl. 213 b KZ ali zlorabe pooblastil v gospodarstvu po čl. 213 c KZ. V praksi se naleti tudi na primere, da se s sklepom samoupravnega organa naknadno potrjujejo dejanja, za katera bi odgovorno osebo utegnila zadeti kazenska odgovornost. Tudi če se postavimo na stališče, da naknadna potrditev s sklepom samoupravnega organa praviloma ne more ekskulpirati odgovorne osebe za storjeno kaznivo dejanje, pa vendarle reagiranje družbe s kazensko odgovornostjo proti odgovorni osebi ne more biti enako v primerih, če je ravnanje te osebe pokrito ali nepokrito z odločitvijo samoupravnega organa. Omenili smo že, da se marsikatero kaznivo dejanje odgovorne osebe preganja samo kot gospodarski prestopok v primerih, ko bi kazenska odgovornost zadela odgovorno osebo samo zato, ker je izvršila odločitev samoupravnega organa. Povsem logično je torej, da ima kazenska neodgovornost samoupravnih organov za posledico omejevanje kazenske odgovornosti za »kazniva dejanja v gospodarstvu«. Kazenska odgovornost za delo v samoupravnih organih je torej potrebna, odklanjamo pa možnost, da bi se ta odgovornost pri kolektivnih organih uredila z vnašanjem kolektivne odgovornosti v našo kazensko pravno ureditev. Potreba po kazenski odgovornosti za delo kolektivnih samoupravnih organov sovпада s potrebo po določanju novih specifičnih dejanskih stanov kaznivih dejanj, pri katerih bi bilo treba gledati na to, da lahko pride individualna odgovornost članov kolektivnih organov ali kogarkoli drugega, ki je vpleten v proces samoupravljanja z družbi nevarnim ravnanjem, kar najbolj do izraza. Individualna kazenska odgovornost bi po našem mnenju prišla veliko bolj kompleksno do izraza pri odgovornosti za predlog, kot pri odgovornosti za oddan glas v zvezi z neko odločitvijo. Seveda pa tudi ne moremo izključiti možnosti, da se poleg komisivnih inkriminirajo tudi omisivna kazniva dejanja, pri katerih bi bila individualna odgovornost omejena na krog ljudi s posebnimi dolžnostmi delovanja. Pojemovno bi ta krog ljudi našli v strokovnih službah in izvršilnih organih, kar bi lahko zajeli z nekakim širšim pojmom odgovorne osebe, o čemer bo kasneje še govora. Pri novih inkriminacijah bi bilo kot posledico kaznivega dejanja zajeti vse širše posledice

¹⁷ Glej članek pod 15.

nepravilne odločitve, vendar pa pri tem ni nujno, da bi vsaka posledica morala vsebovati nastanek neke prijemljive škode¹⁸. Ker se samoupravljanje odvija v sferi zavestnega in hotenega ravnanja ljudi, bi kazniva dejanja s tega področja sodila v vrsto kaznivih dejanj z obliko naklepne krivde. Zaradi razmejnitve od škodljivih ravnanj z istega področja, pri katerih družbena nevarnost ni evidentna, naj bi bil naklep praviloma še posebej motiviran. Lahko bi našli še več problemov v zvezi z oblikovanjem novih kaznivih dejanj, vendar pa obstoja nevarnost, da bi s tem zapeljali na stransko pot individualnih predstav osnovni predlog »de lege ferenda«, namreč, da je treba bistvena družbi nevarna ravnanja, ki se pojavljajo v samoupravljanju, šele določiti kot kazniva dejanja v taki obliki, da lahko pride čimbolj do izraza individualna odgovornost nosilcev teh ravnanj.

Ne izključujemo možnosti, da se v samoupravljanju, in sicer tudi v okviru delovanja kolektivnih samoupravnih organov lahko kdaj stori tudi takšno kaznivo dejanje, ki je v kazenskem zakonu že določeno in ki ga lahko stori kdor koli pri izvajanju katere koli dejavnosti. Predpostavljamo, da bo v okviru delovanja kolektivnih samoupravnih organov sama storitev takega kaznivega dejanja prišla redkeje v poštev, kot napeljevanje ali pomoč. V primerih takih kaznivih dejanj, ki so v zvezi z delovanjem kolektivnih samoupravnih organov netipična in izjemna, se bo kazenska odgovornost uveljavljala pač tako, kot se uveljavlja v vseh primerih skupnega delovanja večjih subjektov pri storitvi kaznivega dejanja. Neosnovano bi bilo zahtevati, da se naj prav zaradi netipičnih in izjemnih primerov določi morda celo kolektivna odgovornost članov samoupravnih organov.

6. Kazenska odgovornost za delo samoupravnih organov bi postala tudi osnova za revizijo »kaznivih dejanj v gospodarstvu«, ki v zadnjem času doživljajo znatno kritiko. Med »kaznivimi dejanji v gospodarstvu« v najširšem pomenu imajo in bodo verjetno imela posebno mesto taka kazniva dejanja, ki jih kot »delicta propria« lahko izvršijo osebe s posebnimi pooblastili. Pri »kaznivih dejanjih v gospodarstvu« storijo taka »delicta propria« odgovorne osebe v delovnih ali drugih organizacijah ali organu družbenega samoupravljanja ali celo samo odgovorne osebe gospodarske organizacije. Po 3. odstavku 99. čl. KZ spada v kategorijo odgovornih oseb tista »oseba, kateri je zaupano določeno delovno področje, ki se nanaša na upravljanje družbenega premoženja ali poslovanja z njim ali na proizvodni proces v proizvodnem podjetju.« Kazensko pravna teorija stoji na stališču, da ni odločilen za lastnost odgovorne osebe vodilen položaj, temveč samostojno področje zaupanih dolžnosti, pri tem pa se vedno primeroma naštevajo osebe s posameznimi pooblastili na delovnih mestih¹⁹. Niti teorija niti praksa se nista poslužili takega ekstenzivnega tolmačenja, da bi med odgovorne osebe šteli nosilce samoupravnih funkcij. Med nosilci samoupravnih funkcij so se doslej pojavljali kot odgovorne osebe le direktorji, pri katerih se de-

¹⁸ B. Zlatarić: Krivični zakon u praktičnoj primjeni, I, 1956, stran 30.

P. Kobe: Privredna krivična dela u krivičnom zakoniku i u sporednom krivičnom zakonodavstvu, kao i novi oblici ovih krivičnih dela, Revija, 1969, stran 548.

¹⁹ J. Đ. Tahović: Krivično pravo, posebni deo, 1961, stran 279.

lovno mesto in funkcija individualnega izvršilnega organa stapljata. Na podlagi XV. ustavnega amandmaja pa se pojavi možnost, da bodo delovne organizacije ustanovile še druge individualne izvršilne organe, pri katerih pa se samoupravna funkcija in delovno mesto ne bosta nujno ujemala. Pojavi se torej vprašanje, ali naj se pojem odgovorne osebe razširi tudi na te individualne izvršilne organe. Če bi se ta pojem razširil na vse individualne izvršilne organe, pa se pojavi nadaljnje vprašanje, zakaj se ne bi razširil tudi na člane kolektivnih izvršilnih organov, ki bodo izvajali v svojih delovnih organizacijah enaka pooblastila kot individualni izvršilni organi v drugih delovnih organizacijah.

Odstavek 3 čl. 99 KZ si lahko razlagamo tudi tako, da je zakonodajalec hotel podati bolj elastično definicijo odgovorne osebe, kot pa je definicija iz prvega odstavka istega člena, v katerem se podrobneje naštevajo kategorije uradnih oseb. Zanimivo je, da se po zakonu med uradne osebe prištevajo tudi »izvoljene osebe v predstavniskem organu oblasti ali imenovane osebe v izvršilnem ali kakšnem drugem organu predstavniskega telesa (sveti, komisije).«

Pomisleki do ekstenzivnega tolmačenja pojma odgovorne osebe v tem smislu, da bi se med te osebe prištevali tudi nosilci izvršilnih funkcij, so se porajali predvsem iz dveh razlogov, in sicer prvič, ker vprašanje kazenske odgovornosti v samoupravljanju načelno ni bilo razčiščeno, in drugič, ker se iz zakonitih dejanskih stanov (na primer čl. 213 KZ) nekaterih kaznivih dejanj resnično lahko sklepa, da jih je možno storiti le v zvezi z izvrševanjem pooblastil na delovnem mestu. Drugi razlog je razumljiv, če upoštevamo, da je do inkriminacij kaznivih dejanj prišlo v času, ko je velik del materije, ki sedaj spada v sfero samoupravnega odločanja, bil urejen z zakonitimi predpisi, ki so jih bili dolžni izvajati posamezniki v okviru svojega delovnega mesta.

Družbena težnja, da naj se upravljanje izvaja v čim širših organih in čimbolj neposredno v organizacijah združenega dela, narekuje delovnim organizacijam potrebo po ustanavljanju izvršilnih teles, ki morajo imeti znatno ožji sestav, če hočejo svojo funkcijo operativnega organa učinkovito opravljati. Za samoupravljanje je torej neizogibna delitev na funkcijo upravljanja in izvršilno funkcijo, pri čemer pa se med organi, ki opravljajo obe funkciji, oblikuje poseben odnos. Ta odnos, katerega vsebina je zaupanje posebnih pooblastil ožjim izvršnim organom, v sistemu samoupravljanja stopa na mesto hierarhičnega odnosa pri administrativnem upravljanju. Vzdrževanje pravih relacij v okviru tega odnosa v samoupravljanju je vsaj toliko važno kot vzdrževanje hierarhičnega odnosa pri administrativnem upravljanju²⁰. Kakor hitro namreč začnejo izvršilni organi prestopati okvire izvršilne funkcije in si lastijo funkcijo upravljanja, se pojavi nevarnost, da bo samoupravljanje postavljeno na glavo ali da se bo spremenilo v sistem vodenja po posameznikih. Prav zaradi take konstantne nevarnosti bi bilo prav, če bi se individualni izvršilni organi in člani kolektivnih izvršilnih organom vključili v pojem odgovorne osebe.

²⁰ S. Frank: Teorija kaznenog prava, opći dio, 1955, stran 105.

7. Posledica kazenske odgovornosti se izraža v obliki kazenskih sankcij. Moderno kazensko pravo pozna poleg kazni še kazenske sankcije v obliki varnostnih ukrepov. Med varnostne ukrepe se prištevajo tudi prepovedi določenih dejavnosti, katerih izvrševanje je posameznikom omogočalo storitev kaznivega dejanja. Nas tukaj zanima predvsem varnostni ukrep po čl. 61 b KZ, po katerem se lahko izreče prepoved opravljanja poklica, samostojne dejavnosti ali kake službe, s katero je zvezano samostojno razpolaganje ali ravnanje z družbenim premoženjem ali pa njegova hramba. Ta ukrep je upravičen v dveh primerih, in sicer, če je storilec zlorabil svoj poklic, samostojno dejavnost ali službo za kaznivo dejanje ali pa če se utemeljeno sklepa, da bi bilo nevarno, če bi še naprej opravljal tak poklic. Zanima nas predvsem to, ali se izrek tega ukrepa lahko nanaša tudi na prepoved funkcij v samoupravnih organih. Izmed dejavnosti, ki se lahko prepovejo, je upravljanje funkcij še najbližje opravljanju službe, s katero je zvezano samostojno razpolaganje ali ravnanje z družbenim premoženjem ali pa njegova hramba. Za opravljanje take službe se je doslej v teoriji in praksi štelo le izvrševanje dolžnosti na delovnem mestu in je tako funkcija samoupravnega organa prišla v poštev pojmovno le pri direktorju, pri katerem se, kot smo že navedli, funkcija individualnega izvršilnega organa in delovno mesto stapljata. Enak pomen kot izvrševanje direktorske dolžnosti ima tudi izvrševanje posebnih pooblastil po drugih individualnih in kolektivnih izvršilnih organih. Dejavnost teh organov pa ni mogoče zajeti z označbo službe, ki je zvezana s samostojnim razpolaganjem ali ravnanjem z družbenim premoženjem ali pa z njegovo hrambo in bi tako bilo treba prepoved širše definirati, če bi hoteli z njo zajeti še prepoved izvrševanja funkcij v izvršilnih organih.

Nadaljnje vprašanje pa je, ali ne bi kazalo družbi nevarna ravnanja v samoupravljanju sankcionirati nasploh z novim posebnim varnostnim ukrepom, s katerim bi se lahko prepovedalo izvrševanje vseh tistih dejavnosti, ki taka družbi nevarna ravnanja omogočajo. Prepoved te vrste v našem pravnem sistemu ne bi bila nekaj povsem novega, ker jo pozna že čl. 130 zakona o prisilni upravi in stečaju. Po prvih treh odstavkih citiranega člena se delavcem, ki so zadnje leto pred uvedbo stečaja opravljali določene funkcije v samoupravnih organih ali bili na vodilnih mestih, s sklepom tečajnega senata izreče za določen čas prepoved izvolitve v organe upravljanja ali imenovanja na vodilna mesta v drugih delovnih organizacijah, združenih delovnih organizacijah ali državnih organih. Praksa gospodarskih sodišč ima v zvezi s tem probleme, ali se ukrepi izrekajo obligatorno vsem članom kolektivnih samoupravnih organov, kako naj se ti ukrepi izvajajo v delovnih organizacijah, kjer celotna delovna skupnost vrši funkcijo upravljanja itd. Ti problemi nas ne zanimajo, bistven je le zaključek, da se delavcem izrekajo ukrepi s prepovedjo izvrševanja samoupravnih funkcij zato, ker so v zvezi s stečajem izgubili zaupanje kot nosilci takih funkcij. Posebej interesanten pa je 4. odstavek citiranega člena zakona o prisilni upravi in stečaju, po katerem se lahko enak ukrep izreče tudi kateremukoli delavcu delovne organizacije, za katerega se ugotovi, da je odgovoren za

stanje, ki je pripeljalo do stečaja. Ta solucija pa je že bliže tistemu, kar iščemo kot primeren varnostni ukrep v zvezi s kazensko odgovornostjo v samoupravljanju. Tudi pri kazenski odgovornosti bo pomembneje vezati izrek ukrepa ne le na članstvo v samoupravnem organu, ampak na individualno ravnanje posameznika. Bistvena razlika do odgovornosti v stečaju pa je v tem, da za kazensko odgovornost ni dovolj le povzročitev nekega stanja, temveč mora iti za storitev družbi nevarnega dejanja. Glede družbi nevarnega ravnanja v samoupravljanju pa smo že ugotovili, da za njegov nastanek ni nujno članstvo v samoupravnem organu. Če bi torej hoteli s kazenskim varnostnim ukrepom dosledno onemogočiti tisto dejavnost, ki je omogočila družbi nevarno ravnanje, bi morali posamezniku prepovedati ne samo funkcijo, ampak tudi nastopanje pred samoupravnimi organi. Seveda pa bi to bila zelo velika omejitev individualne pravice samoupravljanja. Isti učinek, kot bi ga imel tak strog ukrep, bi lahko dosegli verjetno s kombinacijo drugačnih ukrepov, ki ne bi v toliki meri omejevali pravice samoupravljanja. Precejšnje varstvo bi bilo doseženo že z omejevanjem pasivne volilne pravice na način, kot ga pozna zakon o prisilni upravi in stečaju; utemeljenost takšnega ukrepa bi se dala v zvezi s kazensko odgovornostjo vsekakor zagovarjati. Če bi hoteli v konkretnem primeru doseči še popolnejše varstvo, pa bi lahko uporabili še nadaljnji varnostni ukrep prepovedi opravljanja poklica po čl. 61 b KZ. Izvrševanje poklica na določenem delovnem mestu je teoretično in dejansko močno povezano z uveljavljanjem samoupravnih pravic. Čim ožje strokoven je kak poklic v delovni organizaciji ali čim večji je pomen tega poklica za njeno delovanje, tem večji vpliv ima lahko nosilec tega poklica na samoupravne odločitve. Tistemu, ki je tak poklic zlorabil za družbi nevarno ravnanje v samoupravljanju, se lahko ponovni negativni vplivi onemogočijo tudi s prepovedjo opravljanja poklica.

8. Nerazčiščena vprašanja kazenske odgovornosti v samoupravljanju so imela za posledico tudi gledanja, da je članstvo v samoupravnih organih podobno članstvu v predstavniških telesih in da uživa nekako imuniteto. Sedaj, ko smo se odločili za individualno kazensko odgovornost v samoupravljanju, je treba še razjasniti, ali so taka gledanja na imuniteto utemeljena. Institut imunitete se je razvil v zvezi s funkcioniranjem parlamentarnih teles in pomeni v materialnem kazenskem pravu (imuniteta ima tudi svoj procesno pravni pomen, s katerim pa se tukaj ne bomo ukvarjali) izjemo od splošne veljavnosti kazenskega zakona²¹ v tem smislu, da člane parlamentarnih teles ne zadene kazenska odgovornost za kazniva dejanja, ki bi jih storili pri delu tega telesa z izražanjem mnenja ali podanim glasom (tako tudi čl. 202 ustave SFRJ). Izjema od splošne veljavnosti kazenskega zakona se opravičuje z »državno pravnimi razlogi«, katerih vsebina je v tem, da je treba predstavniškim organom oblasti zagotoviti neodvisno in neovirano delo ter hkrati zagotoviti vse pogoje za popolno in svobodno angažiranje članov teh organov pri opravljanju funkcije, za katero so iz-

²¹ M. Radovanović: Krivično pravo, Opšti deo, drugo izdanje, stran 151.

voljeni²². Kot neodvisnost in neoviranost se tukaj misli predvsem odklanjanje možnosti, da bi se v delo predstavniških teles lahko vmešavali drugi organi oblasti, zlasti upravni organi in sodni organi. Imuniteta kot individualna pravica, ki se pridobi z mandatom v predstavniškem telesu, je torej izvedena iz pristojnosti tega telesa v sistemu državne oblasti. Tudi v samoupravljanju v delovnih organizacijah je samostojno delovanje, ki pa ne pomeni izvrševanja oblasti, zato moramo na možnosti vmešavanja v to delovanje gledati z drugih vidikov kot pri predstavniških organih oblasti. V našem ustavnem sistemu zahteva za samostojnostjo delovanja samoupravnih organov delovne organizacije ne izhaja iz njihovih lastnih pristojnosti, temveč iz individualnih samoupravnih pravic vsakega delovnega človeka. Z razvojem samoupravljanja se vsebina teh ustavnih pravic vse bolj poudarja poleg oblik njihovega uveljavljanja. V 32. čl. ustave SFRJ je nakazana vsebina svoboščin in pravic človeka in občana s tem, da se te svoboščine in pravice opredeljujejo kot »neodtujljiv del in izraz socialističnih in demokratičnih, s to ustavo zavarovanih odnosov; v njih se človek osvobaja kakršnega koli izkoriščanja in samovolje ter si z osebnim in združenim delom ustvarja pogoje za vsestranski razvoj, svobodno izražanje misli in varstvo svoje osebnosti ter za uveljavljanje svojega človeškega dostojanstva.« Citirano ustavno določilo si smemo razlagati tudi tako, da je v skladu z ustavo le taka uporaba ustavnih svoboščin in pravic, ki se sklada z navedeno vsebino. To velja končno tudi za pravico neposrednega odločanja o družbenih zadevah, ki je sestavni del pravic samoupravljanja.

V ustavi je zapisano načelo, da so vsi pred zakonom enaki (drugi odst. čl. 33 ustave SFRJ); logično je torej, da so izjeme od tega načela pridržane samo ustavnim določbam. Imuniteta kot ena izmed takih izjem glede splošne veljavnosti kazenskega zakona je omejena samo na člane skupščin družbeno političnih skupnosti. Imunitete glede kazenske odgovornosti ni mogoče širiti, ne da bi zato bil podan temelj v ustavi. V 71. členu Temeljnega zakona o podjetjih je tudi posebej določeno, da »član delovne skupnosti ne more biti klican na odgovornost, razen, če gre za kaznivo dejanje, in ne na kakršen koli način postavljen v neugodnejši položaj zaradi svojih mnenj ali predlogov, ki jih je v zvezi s samoupravljanjem in poslovanjem podjetja povedal oz. podal na zborih delovnih ljudi... itd.«. Za kaznivo dejanje, ki se stori s predlogom ali glasom v samoupravljanju v delovni organizaciji, imuniteta v naši pravni ureditvi torej ne velja.

V kazensko pravni teoriji se šteje, da se imuniteta v materialno pravnem smislu kot kazenska neodgovornost smiselno nanaša le na verbalne delikte, kot so na primer izdajanje skrivnosti, kazniva dejanja zoper čast in dobro ime itd.²³ Ob pravilni razlagi obstoječih določil kazenskega zakona pridemo do zaključka, da v samoupravljanju delovni ljudje tudi ne morejo biti kaznovani za vsak verbalni izpad. Tako se na primer sporočanje poslovne skrivnosti v lastnih samoupravnih organih praviloma ne šteje za »neupravičeno sporočanje podatkov« v smislu drugega odst. 218 čl.

²² M. Jovičić: Odgovornost nosilca javnih funkcija, 1968, stran 132.

²³ Glej delo pod 21 ista stran.

KZ, razna žaljiva izražanja ali iznašanje trditev z objektivnim značajem obrekovanja pa se ne bodo mogla v smislu čl. 173 KZ kaznovati, če bodo podana v okviru izvrševanja družbene dejavnosti, obrambe neke pravice, zaščite opravičenih interesov itd. Če bodo kdaj določena kot kazniva dejanja družbi nevarna ravnanja, s katerimi se lahko pri delu samoupravnih organov napada samoupravljanje, inkriminacija takih kaznivih dejanj v nobenem pogledu ne bo prizadela tiste vsebine samoupravnih pravic, ki izhaja iz ustavnih določb. Rezoniranje, da kazenska odgovornost utegne zavirati iniciativo pri delu v samoupravnih organih, je neutemeljeno in v bistvu pomeni nezaupnico samoupravnim organom, izraženo v tem smislu, češ da so ti organi pripravljeni delovati le tedaj, če se jim dopušča taka svoboda, da so upravičeni tudi do družbi nevarnega ravnanja.

•••

V tem sestavku smo že poudarjali, da mora kazenska odgovornost v samoupravljanju najti svoje mesto le ob istočasnem upoštevanju drugih pravnih odgovornosti in moralno politične odgovornosti. Povsem jasno pa se nam zdi, da ob kazenski in drugih odgovornostih ostane neokrnjen pomen vseh drugih družbenih činiteljev, ki samoupravljanje utrjujejo, pospešujejo njegov razvoj in odpravljajo nastala protislovja in negativne pojave. Kazenska odgovornost se tako pojavlja le kot eden od elementov v širšem sklepu činiteljev, pomembnih za izgradnjo samoupravne socialistične družbe. Odkloniti je torej treba morebitne očitke, da z razpravljanjem o kazenski odgovornosti neupravičeno potenciramo negativne pojave in povzročamo alarm, češ da je samoupravljanje zaradi teh pojavov v nevarnosti. Namen razpravljanja o kazenski odgovornosti v samoupravljanju je treba videti predvsem v tem, da je samoupravljanju potrebno dati obliko dosledno urejene in zaključene družbene ter pravne ureditve. Ta namen se da najbolj jedrnato ilustrirati z besedami Edvarda Kardelja: »Vsakemu našemu državljanu mora biti jasno, da večje pravice zahtevajo tudi več odgovornosti. V sodobnih pogojih ni demokracije brez avtoritete, kakor tudi ni resnične avtoritete brez demokracije. Z drugimi besedami, kadar pristopamo k novemu širjenju pravic naših delovnih ljudi, kolektivov, komun itd., moramo istočasno zagotoviti, da nihče ne more teh pravic zlorabiti na račun drugih« (prev. I. B.)²⁴

OSNOVNA UPORABLJENA LITERATURA

1. knjige:

Bukljaš dr. Ivan: Privredni prijestupi, prekršaji i krivična djela u privredi, Zagreb, 1959.

Crnogorčević Jovo — Đokić dr. Milan: Zakon o privrednim prestupima sa komentarom i sudskom praksom, Beograd, 1966.

Dorđević dr. Jovan: Ustavno pravo, Beograd, 1967.

Finžgar dr. Alojzij: Osebe civilnega prava, Ljubljana, 1967.

²⁴ E. Kardelj: Problemi naše socijalističke izgradnje, 1968, stran 132.

- Frank dr. Stanko: Teorija kaznenog prava, opći deo, Zagreb, 1955.
 Jovičić dr. Miodrag: Odgovornost nosilaca javnih funkcija, Beograd, 1968.
 Kardelj Edvard: Problemi naše socijalističke izgradnje, Beograd, 1968.
 Pretnar dr. Stojan — Zabel dr. Bojan: Gospodarsko pravo SFRJ, I. del, Ljubljana, 1969.
 Radovanović dr. Miloš: Krivično pravo, opšti deo, Beograd, drugo izdanje.
 Radovanović dr. Miloš — Đorđević dr. Miroslav: Krivično pravo, poseban deo, Beograd, drugo izdanje.
 Srzentić Nikola — Stajić Aleksandar: Krivično pravo, Sarajevo, 1968.
 Tahović dr. Janko: Krivično pravo, posebni deo, Beograd, 1961.
 Vizner dr. Boris: Građansko pravo u teoriji i praksi, knjiga I, Osijek, 1966 in knjiga III, Rijeka, 1969.
 Zlatarić dr. Bogdan: Krivični zakonik u praktičnoj primjeni, I. svezak, 1955, Zagreb.

2. članki:

- Bačić dr. Franjo: Krivična odgovornost u vezi poslovanja privrednih organizacija, simpozij u Opatiji 1968.
 Crnogorčević Jovo: Odgovornost za privredne prestupe, simpozij u Opatiji, 1968.
 Đorđević dr. Jovan: Odgovornost i samoupravljanje, simpozij u Opatiji 1968.
 Đorđević dr. Miroslav: Sistem privrednih delikata, Revija, 1969, št. 4.
 Kobe dr. Peter: Privredna krivična dela u krivičnom zakoniku i u sporednom krivičnom zakonodavstvu, kao i novi oblici ovih krivičnih dela, Revija, 1969, št. 4.
 Lazarević dr. Ljubiša: Krivična odgovornost u javnim službama i preduzećima, X. francusko-jugoslavenski pravnički dani, Niš, 1969.
 Lukić dr. Radomir: Sociološki vidovi odgovornosti u radnim organizacijama, simpozij u Opatiji, 1968.
 Potočnik dr. Miha: Odgovornost članov kolektivnih organov upravljanja, Teorija in praksa, 1970, št. 4.
 Potočnik dr. Miha: Odgovornost za samoupravno delo delavcev, Teorija in praksa, 1970, št. 5.
 Radovanović Ljubomir: Odgovornost u sistemu samoupravljanja, simpozij u Opatiji, 1968.
 Rus Veljko: Odgovornost in sistemi sankcioniranja, Teorija in praksa, 1970, št. 5.
 Skobir dr. Anton: Subjekti privrednih krivičnih dela, Revija, 1969, št. 4.

UPORABLJENA KRATICA

Revija = Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo.

Zusammenfassung

DIE STRAFRECHTLICHE VERANTWORTUNG DER KOLLEKTIVEN SELBSTVERWALTUNGSORGANE IN DEN ARBEITSORGANISATIONEN

Selbstverwaltung und Verantwortung sind nicht unvereinbare Begriffe. Auch die verfassungsrechtlichen Bestimmungen bieten eine rechtliche Unterlage für die Realisation aller Arten rechtlicher Verantwortungsformen, unter welchen die strafrechtliche Verantwortung eine bedeutende Rolle spielt. Auf ihrer heutigen Entwicklungsstufe hat sich die Selbstverwaltung als ein freies gesellschaftliches Verhältnis geformt, weshalb die Einführung der strafrechtlichen Verantwortung nicht die Einführung einer neuen Möglichkeit der von aussen auf die Freiheit der Selbstverwaltung einwirkenden Intervention bedeuten kann. Die strafrechtliche Verantwortung kann nur die Funktion des Schutzes der Selbstverwaltung als eines freien Gesellschaftsverhältnisses haben.

Aus im Selbstverwaltungsprozess selbst kann es zu Angriffen auf die Grunderrungenschaften dieses Gesellschaftsverhältnisses kommen. Bei jedem Angriff auf die Errungenschaften der Selbstverwaltung kann man feststellen, dass es sich wesentlich um einen Konflikt zwischen den ausbeuterischen und gewaltanmassenden Tendenzen des Einzelnen und der Gesellschaft handelt, wobei der Einzelne auf selbstverwaltende Weise handelt, bzw. seine Tendenzen mit einem Missbrauch der Selbstverwaltungsformen und Institutionen verwirklichen will. Der Gesetzgeber müsste daher schätzen, berücksichtigend auch konkrete Erscheinungen, welche Angriffe auf die Selbstverwaltung für die Gesellschaft gefährlich sind und deshalb als strafbare Handlungen im Strafgesetze bestimmt werden müssen.

Das Problem aller Arten der rechtlichen Verantwortung liegt darin, wer das Subjekt der Verantwortung sein soll für die Entscheidungen, welche die kollektiven Organe fassen bzw. beschliessen. Bezüglich der strafrechtlichen Verantwortung muss man den Gedanken, dass die juristische Person dieses Subjekt sein sollte, verwerfen. In unserer Reichteinrichtung ist der rechtlich zulässige Zweck des Gebarens der juristischen Person auch ein Element derselben; wenn die juristische Person diesen Zweck mit dem gesellschaftgefährlichen Handeln überschreitet, könnte dies nur ein Grund sein für die Feststellung, dass die gesetzliche Vorbedingungen für ihr Bestehen nicht mehr vorhanden sind, nicht aber der Grund für die Verwirklichung einer strafrechtlichen Verantwortung.

Auch die kollektive Verantwortung der Mitglieder eines kollektiven Selbstverwaltungsorganes ist nicht annehmbar. In Bezug auf den Einzelnen wirkt sich die kollektive Verantwortung als objektive Verantwortung aus, welche in der Strafgesetzgebung nichtdemokratischer, totalitärer Regime bekannt ist. Eine objektive strafrechtliche Verantwortung würde den modernen Tendenzen der strafrechtlichen Theorie nach der Individualisierung der Strafe widersprechen. Das Verlangen nach einer kollektiven strafrechtlichen Verantwortung könnte zum absurden Schlusse führen, dass das Wesen der gesellschaftlichen Gefahr bei der Selbstverwaltung eben im Rechte auf das kollektive Entscheiden liege. Hiemit aber behaupten wir nicht, dass bei allen anderen rechtlichen Verantwortungsarten eine kollektive Verantwortung nicht am Platze wäre.

Die Lösung unseres Problems kann man daher lediglich in der individuellen strafrechtlichen Verantwortung der Mitglieder der Selbstverwaltungsorgane suchen. In der Praxis ist es bereits zur strafrechtlichen Verurteilung der Mitglieder eines kollektiven Organs gekommen, die für eine Entscheidung, vermittels welcher eine strafbare Handlung verübt worden ist, gestimmt haben. Eine solche Konstruktion der strafrechtlichen Verantwortung in der Form einer dringend konvergenten Mittäterschaft wird wahrscheinlich nicht allgemein anwendbar sein. Praktisch kann nicht gefordert werden, dass man die Abstimmung, welche auch geheim sein kann, oder zu derer formell richtigen Durchführung es überhaupt nicht gekommen ist, dem Bedürfnisse für Feststellung einer strafrechtlichen Verantwortung anpasst. Eine solche Verantwortung würde sich auf der rechtlichen Praesumption gründen, dass es möglich ist das subjektive Verhältnis bei der Stimmenabgabe mit dem strafrechtlichen Schuldbegriffe zu identifizieren.

Die Arbeitsorganisationen bestimmen selbständig und frei ihre Organe und Weise der Fassung ihrer Entscheidungen. Für kein kollektives Selbstverwaltungsorgan oder individuelles Exekutionsorgan in der Arbeitsorganisation kann man »a priori« behaupten, dass gerade dasselbe der mögliche Träger eines für die Gesellschaft gefährlichen Handelns ist. Die Träger eines solchen Handelns sind Einzelne oder unformelle Gruppen, welche das Wirken der Selbstverwaltungsorgane für die Durchführung ihrer Tendenzen ausnützen.

Das Zustandekommen der Entscheidungen in den kollektiven Selbstverwaltungsorganen vollzieht sich gewöhnlich in drei Phasen: der Antragstellung, der Verhandlung des Antrages und der Abstimmung. Da die Selbstverwaltungsorgane vor allem einen Arbeitscharakter haben und nicht parlamentarische Körper vorstellen, sind die beiden ersten Phasen am bedeutendsten, während die Abstimmung lediglich die Bestätigung ihrer Resultate vorstellt. Dessen sind sich auch diejenigen bewusst, welche die Verwirklichung ihrer individualistischen Tendenzen vermittels der Entscheidungen der Selbstverwaltungsorgane anstreben und ihre

Verantwortung unter dem Mantel der Selbstverwaltung und hinter die Resultate der Abstimmung verstecken. Eine individuelle strafrechtliche Verantwortung könnte die wahrhaftigen Träger für die Gesellschaft gefährlichen Handlungen nur dann erfassen, wenn man sie auf die Initiative und den entscheidenden Einfluss für das Zustandekommen einer selbstverwaltlichen Entscheidung konzentrieren würde, wie z. B. für falsche Vorstellungen, Missbrauch des Einflusses, Erpressungen usw. Dem Strafgesetze ist nicht fremd, dass für eine Entscheidung nur der Initiator verantwortlich ist, nicht aber auch derjenige, der dieselbe angenommen hat. Nach allem gesagten könnte man die strafrechtliche Verantwortung für das Handeln der kollektiven Selbstverwaltungsorgane in der Weise verwirklichen, dass der Gesetzgeber neue, gegen die Selbstverwaltung als besonderes Objekt gerichtete Straftaten vorsehen würde, und zwar dies in solcher Form, dass die individuelle Verantwortung der faktischen Träger gesellschaftsgefährlicher Handlungen zum Ausdrucke kommen würde. Eine solche Regelung würde aber allenfalls noch andere Änderungen im Strafgesetze fordern, insbesondere im Behandeln des sog. »Wirtschaftskriminals«. Die legislative Erfassung der strafrechtlichen Verantwortung für das gesellschaftsgefährliche Handeln der Selbstverwaltungsorgane würde eine Komplettierung, so der strafrechtlichen, wie auch der selbstverwaltlichen normativen Regulative bedeuten.

FRAN ROŠ

SREČKO PUNCER NJEGOVO ŽIVLJENJE, DELO IN BOJ

Bilo je toplo jutro z medlim soncem sredi septembra leta 1909. Po spokojni noči je mesto spet oživel. Trgovci in obrtniki so odpirali poslovne prostore. Kmetice so na trg prinašale sadje, zelenjad in kuretnino, da to ponudijo gospodinjam in služkinjam. Nad njimi so se zdaj in zdaj spreleteli golobi in se spet dvignili k streham starih hiš. Prikazali so se prvi uradniki, namenjeni v pisarne. Skoro bo v šole pohitela mladina. Z zvonikov obeh bližnjih cerkva je že odbilo sedmo uro. Naraščal je hrup vozil s konjsko vprego. Glasno sta se mešali obe govorici. Tuja beseda je prevladovala le na napisnih tablah, a še tu večidel s popačenimi domačimi imeni.

Med množico, ki je to jutro v Celju izstopila iz savinjskega vlaka, je bil tudi fant štirinajstih let. Izpred kolodvora se je razgledal po prostoru, ki ga je deloma še zasenčevala ogromna stavba v nenavadnem tujem slogu z obilico stolpičev, balkonov in raznovrstnih oken, z rdečo opeko v zidovju. Bila je to tista ohola hiša, ki je komaj pred nekaj leti pričela tukaj predstavljati moč in cilje mogočnega naroda, odločenega, da tam od Severnega morja seže k Jadranskemu, pri čemer ga mali, mehki slovenski živelj pač ne bo mogel niti smel ovirati.

S temnim klobukom na glavi in v rjavi poletni obleki je fant pod pazduho stiskal platnen zavitek s knjigami in zvezki pa še s krajcem kruha in slanino. Gotovo so se skupaj z njim bili semkaj pripeljali še drugi dijaki danes, ko se pričinja novo šolsko leto, videl jih je s torbami in zavitki. Kar pa je dijakov iz domačega kraja poznal, ti so lahko že včeraj prispeli v mesto, kajti imeli so tukaj stanovanje in prenočišče. Res je že nekajkrat bil v mestu in se je v njem za silo spoznal, a sam kakor zdaj še ni hodil po teh ulicah.

Napotil se je dalje, da bi skozi dve, tri ulice prišel do ene izmed nizkih hiš tam za sodiščem in kaznilnico, nedaleč od gledališča. Tam so v izbici pri neki stari kuharici stanovali trije dijaki drugošolci, eden teh pa je bil prav iz njegovega kraja. Ta hiša mu je bila že znana, saj ga je semkaj pred poltretjim mesecem privedel njegov oče, da se je vpisal v gimnazijo. Tukaj bo ostajal samo čez poldan, kadar bo tudi popoldne moral biti pri

pouku in se bo mogel šele pozno vračati z vlakom do četrte železniške postaje, od nje pa bo do doma imel tudi še pol ure peš hoje. Uredilo pa se bo, da mu pozimi ne bo treba vsak dan hoditi domov, to so mu starši obljubili, čeprav se bodo s tem povečali stroški zanj.

Pred ničimer se ni plašil: ne pred tujimi ljudmi, ne pred šolo, ne pred življenjem v mestu, ki bo gotovo marsikdaj od njega zahtevalo samostojnih odločitev. Bil je fant z jasnimi cilji pred seboj: Srečko Puncer iz Braslovč, iz osrčja Savinjske doline, srednje visok, tršat, z ostro in pravilno oblikovanim obrazom in z unesenimi kretnjami. Njegove iskre, temno sive oči so razodevale bistroumnost in odločnost, a tudi zanimanje za vse v okolici. Skozi vso resnost pa so se mu v pogledih pobliskavali topli utrinki ubranega, kdaj tudi ironičnega nasmeha.

V maju je bil dopolnil že štirinajst let. Kot prvi odličnjak v najvišjem razredu braslovške šole je bil rešen nadaljnje šolske obveznosti. S tem je bil postavljen na usodno razpotje. Študirati je hotel! Prodirati naprej v znanje in s tem široko in globoko v življenje! Odpreti si pot do mesta v svetu, ki bo z njega mogel biti koristen sebi, svojcem in narodu. Svojemu ljudstvu do dna predan mu je hotel služiti v njegovem spopadanju s tujo nasilnostjo, ki si je skušala lastiti to slovensko zemljo. Že zgodaj mu je to bilo jasno.

Naprej v šole in učiti se! Toda kje naj najde gmotna sredstva za dolgoletno študiranje? Njegov oče je bil kmečko čvrst in razumen mož, nepopustljiv Slovenec in liberalec. Po smrti prve žene se je poročil z drugo, osemnajst let mlajšo, a zelo srečno izbrano. V obeh zakonih se mu je rodilo enajst otrok — sedem sinov in štiri hčere. Prvorojenec v drugem zakonu je bil Srečko, v knjigi rojstev vpisan kot Feliks Puncer. Kraj njegovega rojstva pa niso bile Braslovče, četudi mu je oče Matija bil rojen v Podgorju pri Braslovčah leta 1854, mati Helena, kot kmečka hči Fužirjeva, pa 1872 v Letušu pri Braslovčah. Srečko je zagledal luč sveta 6. maja 1895 pri Sv. Petru (Loka) pri Zidanem mostu.

Oče Matija je bil užitninski nameščenec (dacar) v raznih krajih. Njegova žena Helena je jemala v najem gostilne tam ali vsaj blizu krajev, kjer je služboval njen mož. To jima je bilo potrebno, da sta mogla preživljati vse bolj številno družino. In tako se je Srečko rodil v gostilniški stavbi na štajerski strani ob Savi pri Radečah. Od tam se je s svojci preselil v Loko pri Zidanem mostu, kjer je Helena Puncer zdaj prevzela gostilno. V tem kraju je Srečko leta 1901 pričel obiskovati šolo še v starem poslopju, v katerem je nekoč prebival Primož Trubar, potem ko je l. 1527 prejel župnijo Loko kot beneficij.

Ker šolski katalogi v Loki (in prav tako v Braslovčah) niso ohranjeni, moremo le domnevati, da je mladi Srečko obiskoval loško šolo približno tri leta, dokler se ni menda l. 1904 s svojci preselil v Braslovče. Starši so v tem svojem domačem kraju posedovali hišo. Srečko je bil spremembe nedvomno vesel, saj se je čutil Savinjecan. Kot učencu braslovške šole se mu je l. 1909 končala šolska obveznost.

Kam zdaj? Od kod sredstva za obiskovanje gimnazije v mestu? Hudo ga je potrlo, ko je oče nekega dne povedal, da je sinu v domačem trgu

našel kovaškega mojstra, ki ga sprejme v uk. Že nekaj dni nato je fant postal kovaški učenec, a je stanoval doma. Sprememba ga je zelo prizadela. Telesno ni bil toliko močan in privajen, da ga delo v kovačiji ne bi utrujalo. Poslej mu je ostalo le še malo časa za branje knjig, ki so mu bile nadvse drage. Poznal je že vse pomembnejše slovenske, a tudi mnoge tuje pisatelje in pesnike. Premočno ga je žejalo po zakladih literarne umetnosti, hkrati pa je čutil, da bo morda kdaj tudi sam poizkušal kaj zapisati. K temu ga je gnalo vse, kar je odkrival razgledajoč se v sebi in okolici. Povsod je zadeval na vprašanja, ki so ga silila k razmišljanju in sklepom. Njegovo fantovsko zorenje mu je razgibavalo čustva in misli v nemiru ob novih in novih zagonetkah življenja.

Doma v gostilni je zvesto prebiral dnevnik »Slovenski narod« in celjski tednik »Narodni list«. Poročala sta o dogodkih doma in v svetu, prikazovala ogroženo slovenstvo in podžigala nenačelni boj med liberalci in klerikalci. Obrambi narodnih pravic bo posvetil vse svoje sile, da bi pa tu bil zelo uspešen, se bo moral še mnogočesa naučiti. A tudi lastno življenje bi s pridobljenim velikim znanjem obogatil in olepšal. Zdaj pa je s kovaškim mehom razžarjal žerjavico in vihtel težko kladivo nad nakovalom. Vsak dan huje je občutil gorje svoje usode. In prekipelo je v njem.

Bil je že skrajni čas, minila je že polovica junija leta 1909. Tisti večer, ko je že zadnji gost zapustil gostilno in so tudi domači povečerjali, natarcarica pa je tudi že odšla, je moral to storiti. Njegova mlajša brata in sestra, vsi še otroci, so že legli. Starejši bratje so služili v vojski, dve sestri pa sta bili zdoma kot trgovski vajenki. V hipu so Srečka oblike solze, pred starši se je spustil na kolena, dvignil roke in zaihtel:

— Rad bi šel še naprej v šole! Samo to me veseli! Tudi drugi dobri ljudje mi bodo nemara pomagali. Nobenih težav se ne bojim. Še stradal bom rad, če bo treba. Dovolite mi! Prosim!

Kako dobro sta ga razumela mati in oče! Sama sta dosti razmišljala o tem in bolelo ju je, ko si sinu nista upala ustreči. Preskromni so jima bili dohodki ob številnih malih otrocih — eden pa je bil celo spet na poti. Vendar bosta poizkusila zdaj za Srečka storiti vse, da bi bil po svoji volji srečen. Mati ga je jokaje s tal potegnila k sebi, ga objela in poljubila, ne da bi bila mogla besedice spregovoriti.

Vse so razmislili. Morda se ne bi branili priskočiti na pomoč nekateri imovitejši Braslovčani — trgovec, župnik, nadučitelj, župan. Vsem je bila znana Srečkova nadarjenost.

In mati je šla na pot, ki ji ni bila težavna, saj je tu šlo za mnogo, šlo je zanj, za Srečka, za njegovo prihodnost. Bila je mehkosrčna in pred imenitnimi gospodi ni mogla prikriti solz. Ni se potrudila zaman. Dali ji bodo vsak nekaj kronic na mesec, vsaj v začetku. Potem se bo že videlo, kako bo fant uspeval. Pobrigati se mu bo treba tudi za štipendijo. S pismom ga bodo pripravili celjski dijaški kuhinji in podpornemu društvu, da mu pomagata. Naj se mati oglasi pri njih v zadnjih dneh velikih počitnic. Poljubila je župniku roko, vsem drugim se je globoko priklonila, in je pohitela domov, da jih vse razveseli z novico. Njen Srečko bo študent — prvi izmed Puncerjev!

Fant se je od kovaškega mojstra poslovil brez zamere. Sprejemni izpit za gimnazijo je bil zanj smešno lahek. Zdaj pa je bilo treba zanj marsikaj pripraviti, zlasti še obleke in perilo. Vse do hude zime se bo moral vsak dan voziti z vlakom do Polzele in potem še peš hoditi domov, vsako jutro pa zgodaj vstajati.

Ostajal je doma, prebiral časopise in knjige. Segal je po ruskih, francoskih in angleških pripovednikih in pesnikih v prevodih. Kmalu mu trška knjižnica ni mogla ničesar več nuditi. Tudi doma je rad pomagal. Treba je bilo popestovati najmlajšo sestrico in popaziti na oba bratca. Rad je v gostilni prisluhnil gostom, če so med njimi bili zanimivi preprosti ljudje.

V vročem poletju se je hodil kopat k savinjskemu jezu, kjer je v tolmun pod njim padala čista, razpenjena voda. Sončil se je na rečnem produ, zroč v temno zelenilo gorovja Dobrovelj. Knjiga mu tu nikoli ni manjkala. Še in še je prebiral Prešerna, pričel pa je razumevati tudi že Župančiča in Cankarja. Na tem kraju so počitnice uživali še nekateri braslovški študenti — visokošolci in dijaki. Ti so ga zdaj že sprejemali medse, saj je znal razumno posegati v pogovore. Sploh pa se mu je v tem letu nekako razširil in poglobil svet. Vznemirjen je poglede naskrivaj obračal na nekatere prikupne trške gospodične. Sicer pa mu je bilo srce lahko in vedro: pot k cilju se mu je odpirala . . .

• • •

Na celjski gimnaziji se je pričevalo novo šolsko leto. Na njegov prvi dan se je prvošolec Srečko skupaj s tremi dijaki, ki jim je stara gospodinja nudila ozke postelje v isti izbi, odpravil k šoli mimo lepe stavbe Narodnega doma — ponosne trdnjave slovenstva. Iz za zidu bližnje kasarne se je oglašilo zadirčno nemško povelje, toda vojaka pred stražarnico ob vходу sta se pogovarjala v domačem jeziku.

Dospeli so. Tukaj na kraju manjšega trga je za košatim kostanjem stala dvonadstropna hiša z gostimi okni. S črne table nad vrati je govoril dvojezični napis: Samostojni gimnazijski razredi z nemško-slovenskim učnim jezikom. Od te zgradbe je kratka steza mimo grofije vodila v stran k Savinji in brvi čeznjo. Bistra je bila reka in po njej so, kadar je po deževju narasla, pluli splavi z lesom za Srbijo in Romunijo. Vozili so jih možje in fantje iz gornje doline. Njihovi rojaki — zdaj celjski dijaki so se dostikrat z domotožjem ozirali z brega k njim. Na nasprotnem bregu se je vlekla dolga kostanjeva aleja, za njo pa se je pod Miklavškim hribom s cerkvico senčil mestni park z vodometom, glasbenim paviljonom, cvetnimi gredami in belimi potkami.

Za celjsko slovensko nižjo gimnazijo je bil potreben dolgotrajen boj, ki se je l. 1895 odločil v dunajskem parlamentu. Njen ravnatelj je imel uradni naziv le pedagoško-didaktičnega vodje in je bil podrejen ravnatelju nemške popolne gimnazije. V juliju 1909, ko je Srečko delal tu sprejemni izpit, je nižjo gimnazijo upravljal profesor Ivan Liesskounig, po rodu Korosec. V septembru pa je stopil v pokoj in ga je začasno nadomeščal pro-

fesor Josip Kožuh, dobrodušen Istran s široko brado, predsednik dijaške kuhinje.

Stari in novi dijaki so spet napolnili šolsko poslopje, potem ko jim je služitelj Kmecl z zvoncem dal znak za vstop. Največ se jih je nagnetlo v večjo izmed obeh učilnic prvega razreda. Vanj se je bilo vpisalo osemindeset fantov. Le malokateri so se že poznali, prišli so pač z različnih strani. Bili so Savinjščani, Kozjanci, Posavci, Vojničani, Šoštanjščani in njim bližnji. Prevladovali so kmečki sinovi, redki pa so bili mestni dečki. V že grdo izgubljenih klopeh so posedli v napetem pričakovanju, kdo da pride zdaj k njim.

V tišini so se dvignili, ko je vstopil mladi profesorski pripravnik, Ljubljčan Henrik Klešnik, mož s kozavimi lici in redkimi brčicami. Povedal jim je, da bodo kmalu razpolovljeni na dva oddelka, sam pa da bo razrednik prvega a. Narekoval jim je začasni urnik in pregledal njihove podatke. Seveda jih je seznanil še z disciplinskimi predpisi.

Mnogi teh novincev so bili videti še skoraj otroški, večidel tri ali dve leti mlajši od Srečka Puncerja, a le trije so bili starejši od njega. Prav ti priletnejši so se z njim vred usedli v zadnje klopi.

Izvedel je, kar mu je bilo v precejšnje olajšanje: dijaška kuhinja mu je odobrila štiri brezplačne obede na teden. Podporno društvo mu je posodilo več učnih knjig in mu pozneje priskrbelo zimsko suktnjo. V tem je bil odmev priporočila braslovških veljakov, ki so mu v začetku dajali tudi po dve ali celo pet kron mesečne podpore.

Zdaj v oktobru šele je prevzel ravnateljstvo slovenske nižje gimnazije novo imenovani vodja profesor Emilijan Lilek, štajerski rojak, ki je dotlej poučeval na srednjih šolah v Sarajevu in Zadru. Bil je plemenit pedagog, zgodovinar — znanstvenik, slovenski patriot in pristaš jugoslovanske politične ideje.

Profesor Klešnik je v prvem a učil latinščino, slovenščino in nemščino. Rad se je kregal nad dečki: — Cepec neumni! Takšno ti bom primazal, da boš pisano gledal! Pojdi med kozarje, kamor spadaš! . . . Z matematiko in prirodopisjem jih je seznanjal profesor Jošt, ki je marsikomu bil v strah. Kar zaropotal je s katedrom in pokazal na drobiž v prednjih klopeh: — Te žabe bom vse pometal! . . . Ljudomili profesor Kožuh jim je razlagal zgodovino in geografijo. Neobvezno petje je honorarno poučeval Miloš Levstik, oče pisatelja Levstika. Vodil je tudi petje pri obveznih nedeljskih mašah v Maksimilijanovi cerkvi, kjer je sam orglal, Franjo Malgaj pa mu je neko leto gonil meh. Učitelju Franju Kranjcu je bila zaupana telovadba.

Srečko je bil v jezikih in zgodovini med najboljšimi v razredu, nedvomno pa umsko najzrelejši. Nekateri drugi predmeti so ga dosti manj zanimali, a tudi s temi ni imel težav. Užival je ugled pri profesorjih, radi so ga imeli sošolci. Sam se ni zapiral vase in nikoli ni bil zlovoljen, čeprav mu življenje ni potekalo lagodno. Vedno je bil skromno oblečen, včasih tudi lačen, vendar si je kdaj kupil tudi kako knjigo. Večji del denarja braslovških imenitnikov mu bo prišel prav, ko bo v mrzlem času moral plačevati bivanje v mestu.

V šolskem letu 1911/12 je tretji razred nepričakovano obsijalo nekaj kakor košček prijaznega sonca. Vanj je vstopila deklica, prva na vsej šoli. Bila je privatistka, a je smela prisostvovati pouku. Bila je to Milena Erhartičeva, hčerka sodnega svetnika, postavna, črnooka s težkima kitama temnih las, sramežljivo zadržana, a po vseh pojmih lepotica. Razrednik Klešnik ji je odredil sedež v prvi klopi poleg odličnjaka Tončka Sivke, nadučiteljevega sina iz Šentjurja. Tudi drugi dijaki so si prizadevali, da bi nanjo naredili vtis, da bi zableščali pred njo z znanjem in dostojnim vedenjem. Zlasti med slovenskimi urami profesorja Kožuha so se mnogi trudili, da bi si z odra tik pred tovarišico priborili ugled v njenih očeh. Kosali so se s prostovoljno naučenimi čim daljšimi deklamacijami pesmi, te pa so bile tudi profesorju zelo všeč.

Celje, ki so v njem davni narodi, za njimi pa še celjski grofje in drugi imenitniki pustili močne sledove, je bilo zdaj še na poseben način zanimivo. Ležalo je sredi slovenskega ozemlja, a v svojem po občinskih mejah tesno omejenem mestnem jedru je kazalo dosti tujega obeležja vsaj po zunanjem videzu. Uradniki, došleci s severa, so bili povečini Nemci. Poleg tujih trgovcev in obrtnikov je bilo nemalo takšnih, ki jim je — Slovencem politično neodvisnost jemal mogočni nemški kapital. Med gospodo so prevladovali tujci, a preprosti ljudje z žuljavimi rokami so ostajali naši. Vendar se je naš živelj vztrajno upiral ponemčevanju, četudi sta ga pospeševali državna in graška deželna oblast.

In ta celjska poulična nemščina, s posmehom imenovana »kuheltajč«, kako zabavna se je zdela celo tistim slovenskim dijakom, ki so v tem jeziku bili še šibki! In teh je bila na njihovi nižji gimnaziji večina. Vsi pa so spoznavali tujo oblastnost, ki je krnila življenjske pravice manjšemu narodu, in postajali so vse večji nasprotniki zatiralcev. Vse pogosteje so se naši zavedni mladinci ozirali k drugim Slovanom na sever in jugovzhod, kamor so jim težnje usmerjale tudi nekatere knjige, revije in časopisi.

V naslednjih letih so celjski dijaki spoznali še druge profesorje. Vsa štiri leta jim je profesor Klešnik ostal razrednik, zato z novo došlim filologom Mravljakom niso prišli v ožji stik. V tretjem razredu se je latinščini pridružila še grščina. Zato je slovenščino zdaj prevzel Kožuh, za njim profesor Rabuza, nemščino pa profesor Bračko. Ves čas jim je bil profesor Cestnik veroučitelj.

Toda v tretjem in četrtem razredu jih je z zgodovino seznanjal ravnatelj Lilek sam. Njegov pouk je bil posebne vrste. Zavrgel je učbenike, polne slavospevov na avstrijsko vladarsko dinastijo ter letnic njenih vojn. Pri tem so bili Slovani le skopo omenjeni, Slovenci pa sploh zamočani. Lilek se je ravnal samo po lastnem učnem načrtu. V ospredje je postavljaj socialna in nacionalna napredna gibanja, borbe za človeško svobodo, dolgo se je mudil pri francoski meščanski revoluciji in Pariški komuni. Njegov pouk je mladini širil obzorje, jo vzpodbujal h kritičnosti ter krepil v humanosti, demokratični miselnosti in narodnostni zavednosti — prav v jugoslovanski politični smeri. V razredih je uvažal nekakšno dijaško samoupravljanje.

Že zgodaj je Srečkov znanstveni pogled na svet doumel izvor religije v duhovnih potrebah primitivnega človeka samega, ki si je v strahu pred osebno izginitvijo pričaral iluzijo o nesmrtnosti svoje duše, o nadzemeljskih bitjih, ki da se n drobno zanimajo za usodo posameznika. Sam je bil moralno čist in močan, pa mu k temu opore od zunaj ni bilo treba. Spoznaval je tudi surove krivičnosti v naravnih zakonitostih življenja, neskladnosti med proglašenimi normami in stvarnostjo ter mnogo človeške bede. Kljub vsemu pa je življenje ljubil, ker mu je nudilo možnost odkrivati v njem lepote in boriti se za vse, kar more osrečevati človeka. Bil je optimist, ki je vedel za bogastva življenja in jih bil žejen.

Jeseni 1912 se je pod krepkimi udarci orožja balkanskih Slovanov hitro sesul evropski del Turčije. Kljub skorajšnjemu razočaranju z Bolgari je velik del Slovencev prevzela nova vera v slovanstvo, dovolj močno, da se otrese tujega gospostva. V daljavi so se jasneje kakor kdaj začrtavali obrisi neke jugoslovanske politične skupnosti, ki bi se Slovenci v njej uspešno zavarovali pred nevarnostmi, grozečimi jim od premočnih sosedov. Vzplamtevala je preporodovska misel.

V tem času se je bil Srečko Puncer materialno že precej osamosvojil. Že davno so ga nehali podpirati braslovški veljaki. Njegovi dobri polsestri Minka in Maša, trgovski pomočnici, sta ga mogli redno podpirati z denarjem. Tudi polbratje so mu lajšali položaj. Celjska posojilnica ga je sprejela med svoje štipendiste. Inštruiranje dijakov mu je prineslo vsak mesec nekaj srebrnih kron, da je z njimi kupoval knjige — tudi že filozofske poleg ruske slovnice. Čas mu je postajal vse bolj dragocen in ga ni maral več tratiti s predolgimi potmi domov. Stanoval je pri hišnici v sedanji Linhartovi ulici 8 skupaj z Ivanom Mlinarjem iz Loke. Okno njune tesne, mračne izbe v prvem nadstropju je zrla na dvorišče spodaj in v visok zid okrog njega.

Leta 1913 so se Puncerjevi iz Braslovč preselili v Celje. Tu je zdaj oče opravljal dacarsko službo, a mati je prevzela v najem Kantušerjevo gostilno ob tedanjem okrajnem glavarstvu (na mestu zahodnega dela današnje sodnijske palače). V to gostišče so vodile stopnice navzdol in smo jo dijaki imenovali »Hades«. Dve nadstropji nad njim pa je s svojci stanoval tudi Srečko.

Razmere v slovenski javnosti, v mestu in na šoli niso zadovoljevale njegovega kritičnega duha. V reviji »Omladina«, glasilu narodno radikalnih akademikov v Pragi, je bral dopise z nekaterih srednjih šol na Slovenskem. To ga je spodbudilo, da je l. 1913 tu objavil svoje »Pismo iz Celja«. Priobčujemo ga po ohranjenem rokopisu:

— Nismo še imeli prilike čitati v »Omladini« sporočila, ki bi natančneje proučevalo razmere in nivo celjskega dijaštva. Ta pomanjkljiva orientiranost me je napotila, da sem sklenil posvetiti s par vrsticami v prostore in meje, v katerih se giblje tukajšnje dijaštvo. Hočem torej podati v naslednjih izvajanjih nekako sliko celjskega študenta in splošnega družabnega življenja, ki tukaj vlada, seveda le v kolikor vpliva tudi na duševni in družbeni razvoj dijaka.

Celjski gimnazijci so na jako slabem glasu. Očitajo jim merodajni in nemerodajni činitelji neznačajnost, plitvost in neolikanost, lahkomišelno, da, skrajno razuzdano življenje in bogvedī kaj še vse, a to žalibog ne popolnoma neupravičeno. Ni pa dovolj, ako le konstatiramo gola dejstva in jih obsojamo, ampak če hočemo ostati dosledni in pravični, se moramo povprašati po vzroku, ki tiči za temi nelepipi pojavi. Ako to storimo, ne bomo več zvrčali vse krivde zgolj na dijaštvo, temveč spoznali bomo, da so temu krive največ neugodne razmere, s katerimi se mora boriti celjsko dijaštvo.

Odgovor na vprašanje po vzroku bi lahko našli že v nedostatku, na katerem boleha ves avstrijski srednješolski ustroj. Njegov smoter je namreč napraviti iz dijaka nekako zakladnico raznih latinskih, grških in matematičnih oblik, preustrojiti ga v občudovalca germanske kulture in v patriota, ki le priklmava. Skoro vsa važnost se polaga na razvoj intelekta, skoraj nič na vzgojo značaja, volje, čustva in domišljije. Vprašam: ali je mogoče zahtevati od mladeniča do približno 20 let, da živi zmerno in razumno, ako nima zvestega vzgojitelja in vodnika, ki bi ga opozarjal na razne škodljive vplive, ki mu prete v teh nevarnih letih? Pomisliti moramo namreč, da živi večina dijaštva od prve mladosti izven rodne hiše pri tujih ljudeh, ki jim je njegova vzgoja ali deseta briga ali pa sploh ne znajo in ne morejo vzgajati, ker tudi sami niso bili vzgojeni, v šoli pa se itak popolnoma zanemarja vzgojni moment. V pomanjkanju vzgoje torej tiči vzrok, zakaj je dijaštvo ravno kar se tiče nrvnosti in značajnosti tako slabo bazirano. Dasiravno ta zastareli ustroj srednje šole s svojimi škodljivimi posledicami ne velja specialno za Celje, ampak za vso Avstrijo, vendar se mi je zdelo potrebno in umestno opozoriti tudi pri tej priliki nanj.

Zaradi navedenih nedostatkov, na katerih boleha avstrijske srednje šole, pa si prizadevajo šolska vodstva po drugih mestih razviti v šoli negojene duševne in telesne sile učeče se mladine zunaj oficialne šole in s tem zakriti vsaj deloma ono golo stran, ki jo kaže naša srednja šola moderno vzgojenemu človeku. Da se dijaku omogoči razširjati znanje v kulturi in znanosti, se kot prosti predmeti poučujejo razni romanski in slovanski jeziki, slovenski tesnopis. Dijaštvu skrbé za primerna vzgojna predavanja, za brezplačno izobrazbo v glasbi in petju — tudi v Celju se goji poslednje, toda le cerkveno, vseh teh in še raznih drugih dobrot pa celjsko dijaštvo ne uživa. To neoporečno dejstvo je vzrok, zakaj je duševni obzor celjskega dijaštva ožji nego drugih slovenskih dijakov.

Tretji vzrok pa leži zunaj šole v pomanjkanju sredstev, s pomočjo katerih bi se dijaštvo s samoizobrazbo in samovzgojo povzpelo na višjo stopnjo civilizacije ter si razširilo svoje duševno obzorje. Taka sredstva so: knjižnice, gledališče, koncerti, predavanja o morali in higieni, vzgojna, o umetnosti itd. in tesnejši družabni stiki dijaštva s slovenskim razumništvom.

Celjski dijak ima na razpolago edino gimnazijsko knjižnico, kjer se mu knjige kar vsilijo, ne da bi se ga vprašalo, ali je knjigo že čital ali ne. Seveda je taka šolska knjižnica zelo nedostatna, zlasti kar se tiče znanstvene književnosti. Morda pa kdo povpraša, zakaj dijaštvo ne poseča ljudske knjižnice v Narodnem domu; temu pa moramo lepo na uho povedati, da celjski dijaki sploh ne smejo posecati javnih knjižnic, češ zlasti zato ne, ker imajo »bogato« šolsko knjižnico.

Tudi glede duševnih užitkov in koristi, ki bi jih mogel imeti dijak v gledaliških predstavah, je zelo slabo preskrbljeno. Vsako leto se igra pet, šest predstav, večinoma prevodov, in konec je vseh duševnih užitkov. V bodoče bo v tem oziru sorazmerno bolje s koncerti, ki nudijo Celjanom včasih zelo lep užitek (dr. Schwabov večer).

Javna predavanja v Narodnem domu se vrše vsake kvatre enkrat, toda še takrat se mora dijak skrivati v temnem koticu, da ne pride pred oči kakemu »mladinoljubu«, čemur bi seveda sledila kazen.

Gotovo velikega pomena bi bili za dijaško družabno in nrvstveno vzgojo tesnejši stiki z inteligentnim občinstvom, a tudi v tem oziru se dijak ne more zadovoljiti. Sicer je nekaj ...

(Tretja stran rokopisa s sklepnimi stavki ni ohranjena, op.)

Srečku Puncerju je minevalo že četrto leto šolanja v Celju. V tem času je hitro zorel v mnogih pogledih. Tolmačil si je gibala raznih dogajanj v svojem okolju, tudi političnih, in jim vnaprej sledil do posledic. V samem Celju je jasno spoznaval neenakost boja med silami napadalnega tujstva in odporom majhnega naroda. Ugotavljal je svetovne politične dejavnike, ki so nevarno razgibali Evropo spet leta 1908 ob aneksijski krizi zaradi Bosne in Hercegovine. Videl je možnosti, da izidi imperialističnih obračunavanj z orožjem posredno kdaj odločilno vplivajo tudi na položaj šibkega naroda.

S prihajanjem mladih intelektualcev in gospodarsko rastjo se je celjsko slovensko meščanstvo še dalje krepilo. Dramatično in pevsko društvo, narodna čitalnica in godba, tiskarna z lokalnim časopisjem in druge ustanove so se gibale — seveda v mejah tedanje kulturne malozahtevnosti. V socialnodemokratski organizaciji so slovenski delavci postajali pomembnejši.

V začetku julija 1913 je po prestrogih čistkah četrti gimnazijski razred dovršilo le petindvajset dijakov. Razen štirih bodo ti s šolanjem nadaljevali na popolni gimnaziji, ta pa je bila nemška. Za slovo so se fotografirali. Ravnatelj jim je dal dragocena navodila: naj ostanejo, kar so, toda pozabiti

4. razred nemško-slovenske nižje gimnazije v Celju junija 1913. Z leve na desno sedijo Vid Vertačnik, Anton Senica, Anton Sivka, ravnatelj prof. Emilijan Lilek, razrednik prof. Henrik Klešnik, Srečko Puncer, Ivan Ferlež, Fran Roš. Za njimi stojijo France Hajnšek, Martin Štefanec, Franjo Mordej, Ivan Poznič, Ivan Šolinc, Ivan Drev, Albert Golob, Alojz Bitenc, Milan Soršak. V zadnji vrsti stojijo Franjo Praznik, Fedor Mikič, Franjo Vrečko, Ivan Leber, Ivan Senica, Janiko Melave, Vinko Kolman, Ivan Mak. Na tleh sedita Karel Miložič in Davorin Ravljen (Slikano na dvorišču Narodnega doma)

ne smejo, da ne bodo več svoji med svojimi, kakor so bili doslej pod njegovim okriljem. Vsem je segel v roke, opazili so roso v njegovem pogledu, ki se je ustavil na vsakem izmed njih.

Na jesen l. 1913 je Srečka Puncerja kakor mene in druge najine sošolce zajelo novo okolje. V petem razredu smo Slovenci bili po številu enaki Nemcem, toda med temi so prevladovali Dunajčani, Gradčani in Tržačani, nastanjeni v nemškem dijaškem domu. Slovenci smo vsi bili domačini. Vseh nas je bilo dovolj za dva oddelka. Izmed profesorjev sta bila našega rodu le Suhač za slovenščino in Kardinar za verouk. Ravnatelj zavoda je bil Klemen Proft, trd Nemeč. Od starosti sivo šolsko poslopje je stalo na trgu ob farni cerkvi, blizu lesenega kapucinskega mostu čez Savinjo.

Spremenjenih razmer se Srečko ni ustrašil. Z lahkoto se je bil že privadil nemškemu jeziku. Tuji profesorji so znali pravično ravnati s Slovenci in so jim pogosto spregledali jezikovne neokretnosti. Posameznikom so celo priznavali razredno prvenstvo v matematiki in tudi — v nemščini! Odnosi z novimi sošolci so se le tuintam zaostriili, a nikdar za daljši čas, čeprav političnega soglasja tu ni moglo biti. Srečko se je ponovno uveljavil kot idejnopolitični vodja skupine svojih rojakov. V šoli je bil zelo uspešen, čeprav mu je za učenje preostajalo le malo časa, dosti ga je namreč potreboval zase. Profesorji so spoznali v njem zdaj že osemnajstletnega mladeniča z močnim umom in izoblikovanim značajem.

Slovenski srednješolci v Celju so se zadnji dve leti pred prvo svetovno vojno delili na tri organizacije, ki so jim povečini pripadali. Bile so to katoliška kongregacija ter obe ilegalni: narodnonapredna (liberalna) in narodnoradikalna. Zadnja, po češkem zgledu masarykovska, se je posvečala samoizobraževanju in po geslu »Iz naroda za narod!« stvarnemu delu med ljudstvom. Bila je v stiku s slovenskimi visokošolci na univerzah v tujini in je tudi v Celju imela svoje mentorje in podpornike. Vezala se je s Preporodom, ki so ga z jugoslovanskim političnim programom l. 1912 ustanovili ljubljanski srednješolci in je izdajal lasten tisk.

Srečko je že skraja pripadal preporodovski organizaciji. Svoje prostore je imela najprej v nadstropju nad gostilno Pri jelenu v sedanji Stanetovi ulici 25. Jeseni leta 1913 se je preselila v poslopje Zvezne tiskarne v današnji Kocbekovi ulici 3. Tu so uslužbenci Zadrुžne zveze nudili dijakom streho in drugo pomoč. Na rednih sestankih so se vrstila kulturna in znanstvena predavanja, vse več pa je bilo obravnavanja jugoslovanskega vprašanja. Dobro je služila knjižnica, na dolgi mizi pa so bili vsak dan razgrnjeni novi časopisi, tudi hrvatski, srbski in češki. Ob družabnih prireditvah je pod vodstvom Poldeta Vasleta nastopal članski pevski zbor.

V tem času si je Srečko Puncer zapisoval odlomke iz raznovrstnih razprav in člankov v revijah in časopisih in jim dodajal kritične pripombe. Zabeleževal si je sodbe o novo izišlih knjižnih delih. Poiskal je pismen stik z nekaterimi kulturno, politično in znanstveno pomembnimi Slovenci v Ljubljani, Pragi in Zagrebu. Naredil si je osnutke za črtice z motivi iz stvarnega življenja. Tudi več poskusov s pesmimi že zasledimo pri njem. Vse to nam izpričuje njegovo živo prizadetost ob vsem, kar mu je prinašal stik z ljudmi, časom in samim seboj.

Literarni klub »Kondor«.
Z leve na desno sedita Stanko
Pečar in Srečko Puncer, stojijo
Fran Roš, Arkadij Videmšek in
Davorin Ravljen (Slikano v ju-
niju 1914)

V pozni jeseni leta 1913 je v Celje prišel službovat tedanji stotnik Rudolf Maister — pesnik Vojanov. Kot dijak je pripadal ljubljanski literarni Zadrugi. V celjski prijateljski družbi se je pozanimal za dijake, ki se udeležujejo z literarnim pisanjem. Naš mentor Miloš Štibler, revizor Zadrugne zveze, je vedel za nekatere izmed nas. Z njegovim posredovanjem je za konec leta 1913 bil določen sestanek Maistra z nami v prostorih organizacije.

Prinesli smo s seboj nekaj zvezkov in listov, popisanih z verzi in prozo. Nekaj tega smo glasno prebrali stotniku in nam samim, saj dotlej še nismo bili med seboj literarno kaj bolj povezani. Videti je bilo, da stotnik ni bil razočaran nad nami — večidel petnajstletniki. Opozoril nas je na nekatere napake in nas vzpodbudil k nadaljevanju v takšni dejavnosti. Poudaril je potrebo, da si ustanovimo klub in lasten časopis ali revijo, pri čemer da nam bo rad pomagal Štibler.

Novi klub je zaživel z imenom »Kondor« (po Župančiču: kondor — soncu brat). Za predsednika smo si izbrali Srečka Puncerja, ker smo cenili

SAVINJA

DIJAŠKE LEPOSLOVNE IN ZNANSTVENE VAJE

LETO 1.

ŠTEV. 1.

1914

OVITEK 1. številke celjskega dijaškega lista Savinja

njegovo kulturno zavzetost in organizatorsko sposobnost. Postal je posrednik med Maistrom in nami, a smo se s tem večkrat tudi vsi sestali na njegovem domu. Časopisu smo dali ime »Savinja« in ga označevali kot dijaške leposlovne in znanstvene vaje. Prispevke nam je za objavo pregledal in odbral Maister. Na čelo prve številke »Savinje« je sam napisal vzneseno uvodno besedo »V svet«. Trije njeni zadnji stavki se glasijo:

— Pred nami so šli in za nami pojdejo isto pot. Danes pa jo gremo mi, Savinjci. Srce nam vriska in duša podrhteva veselja, razkrite so nam glave, odprto je naše srce, ko pošiljamo prvič v svet misli in besede, ki jih je vzbudila v nas zlata naša življenjska pomlad.

Solski predpisi niso dovoljevali, da bi dijaki brez odobrenja šolskega oblastva kjerkoli javno nastopali. Zato so se sodelavci »Savinje« označevali le s psevdonimi: Braslav Vitogoj (Srečko Puncer), Gojko (Arkadij Videmšek), Svobodin Semenov (Fran Roš), Mojmir in Alja Vanjev (Davorin Ravljen), Velimir Pavlov (Stanko Pečar), Vneslav (Zdravko Kroflič), L. V. (Polde Vasle). Po posredovanju Franja Malgaja se je navedenim pridružil še Smil Dvorjanov (Ivo Štempihar iz Kranja).

Prva številka »Savinje« je izšla januarja 1914 na dvanajstih polovinskih straneh v 150 šapirografiranih izvodih. Strani smo razmnoževali sami. V tej številki je Srečko priobčil pesem »Ko je bila ljuba bolna« (glej dodatek!), članek »Nastanek in razvoj grškega herojskega epa« in pohvalno oce-

V S V E T .

Danes je naš dan, ves svetel, ves krasen in zlat.

Naša mlada srca prepaja mehka toplota in v naših očeh se svetlikajo žarki mladega življenjakega solnca, aasi je objela naš lepi svet mrzla zima.

In mi gremo! Gremo ponosno po beli široki cesti lepote, dolčnosti in bratrljubja - po oni cesti, ki je bila nedavno še stezica, katero so izhodili tisti svetli možje, ki jih imamo zapisane ne samo na kamnu in bronu, temveč tudi globoke v naših srcih.

^Po tej cesti gremo in vriskamo, kajti mi smo danes veselja lijani in ne čutimo zime.

Mi vidimo ob cesti cvetoča drevesa; mi vidimo zelene dehteče poljane, nerazorane njive, vidimo pojoče gaje in tam daleč pred nami tisto veliko gorke luč, ki nam sveti na poti in nas kliče k sebi in vabi brez besedi, a toplo in mehko, nas - Savince, ki smo se v duhu napili lepote sveta in življenja.

K tej luči hočemo, prav tja med njene toplo žarke!

V "Savinji" si bomo podajali in stiskali roke, v "Savinji" odkrivali srce in "Savinja" bode tista svetla čista vez, ki nas bode vedno spajala k skupnemu delu in nam vžigala plamen v naših očeh in v našem srcu. "Savinja bode naš sveti škapulir, ki ga bomo nosili vedno na srcu in ki nam ostane svet in lep tja do konca našega življenja.

Pred nami so šli in za nami pojdajo iste pot.

Danes pa gremo mi Savinci.

Srca nam vriska in duša podrhteva veselja, razkrite so nam glave, odprte je naše srce, ko počiljamo prvič v svet misli in besede, kijah je vzbudila v nas zlata naša življenska pomlad.

- . . . -

no prvih publikacij Socialne Matice za leto 1913. Izpod njegovega peresa je potekla tudi pripomba na zadnji strani kot nekakšen zagovor pred oblastjo za vsak primer, kajti izdajanje lista ni bilo nikjer prijavljeno:

— Da si ohranimo v poznejših letih spomin na začetek svojega leposlovnega in znanstvenega delovanja, smo sklenili izdajati vaje »Savinja«, v katerih hočemo priobčevati svoje prvence. Da more dobiti vsak tovariš po več izvodov, jih tiskamo z razmnoževalnim strojem, ker pisanje je preveč zamudno. Odločno izrekamo, da »Savinja« nima javnega, temveč zaseben značaj in da politične članke a priori izključuje. Smo prepričani, da bo vsak mladinoľjub, ki dobi morebiti »Savinjo« v roke, vesel našega mladeniškega navdušenja in nam pomagal uresničiti geslo: Hočemo vedno hoditi po cesti lepote, dolžnosti in bratoljubja. (Navedeno geslo je povzeto iz Maistrovega uvoda »V svet«.)

V drugi številki lista je Puncer priobčil članek o ustoličenju koroških vojvod na Gosposvetskem polju. Prikazal je zgodovine Karantanije, nato pa sam obred ustoličenja v slovenskem jeziku. V zadnjem odstavku je povedal:

— Letos, ko obhajamo 16. marca petstoletnico ustoličenja zadnjega koroškega vojvode, ki se je uklonil staroslavnemu slovenskemu običaju ustoličenja, moramo pokazati Slovenci, da znamo ceniti vsaj to »malo« svoje zgodovine, kar je imamo, s tem, da jubilej proslavimo na vseh poljih slovenske kulture, v zgodovini, leposlovju, v slikarstvu, v kiparstvu in glasbeni umetnosti, zlasti pa glejmo, da jo dostojno in primerno proslavimo v svojih srcih.

Z navdušenjem je Puncer v tretji številki »Savinje« pozdravil izid romana Podlimbarskega »Gospodin Franjo«. Med drugim je zapisal:

— Poln dvoma in radovednega pričakovanja sem segel po knjigi ugibajoč, da li pač doseže svoj smoter ali ne. Toda čim sem prečital prvo poglavje, mi je izginil ves dvom in čim bolj sem se utapljal v čitanje, tem bolj se mi je jasnilo lice. Slednjič sem se zdrnil in z dna prsi se mi je izvil globok vzdih — krasna knjiga! Smoter knjige je prozoren: naslikati žalostne razmere, ki so vladale v Bosni neposredno po okupaciji, pokazati čitatelju življenje, običaje, značaj in dušo naših jugoslovanskih bratov, kar se je pisatelju izvrstno posrečilo. Naslikal nam je Bošnjake kot nadarjeno, odkritosrčno, samozavestno, svobodoljubno, da, celo uporno ljudstvo...

Za skupno 4. in 5. številke »Savinje« je Srečko napisal »Misli ob dr. Šlebingerjevi Slovenski bibliografiji 1907—1912«. Odločno zagovarja potrebo izdajanja bibliografije. Naglašša, da »kritik ne sme pisatelja ubijati, biti mu mora svetovalec, učitelj, pomagati mu, da se razvija in izpopolnjuje«. Knjižno žetev tega obdobja vrednoti kot ne najmanj rodovitno in pomembno ter posega na vsa knjižna področja z navajanjem nekaterih pomanjkljivosti.

Široko se je razpisal o »Kontrolorju Škrobarju«, romanu dr. Alojza Kraigherja. Uvodoma je omenil »Gospodina Franja«, kako nam je ta »razkril surovost in gnilost nemške inteligence, ki je prišla ‚kultivirati‘ Bosno«. Vidi vodilno misel Kraigherjeve knjige: razgaliti »našo bol« na severni meji, opozoriti naš narod, da je skrajni čas zastaviti vse sile in obraniti Slovenske gorice potujčenja, zbuditi v naši inteligenci spoznanje, da je bila v narodnem oziru premlačna, jo izpreobrniti in popboljšati. V romanu

vidi dve glavni napaki: razblinjenost s premnogimi osebami, kar postavlja vodilno osebo v ozadje, in pa preveč naturalizma.

V isti številki je Arkadij Videmšek priobčil sonet »Ptičkam« z jasnimi političnimi poudarkom zlasti v obeh zadnjih kiticah:

*Nekdaj še sanjali smo o daljini —
ne, to ni sen, to niso le spomini,
ne, ne, jaz vem, da pride srečni dan,
da naša zemlja bode časa priča,
ko zavihtel naš narod buzdovan
s krepko roko bo Marka kraljeviča.*

Ohranjen osnutek govora dokazuje, da je Srečko 22. marca 1914 ob dijaški Prešernovi proslavi imel uvodno besedo. Kakor dva meseca prej Župančičeva je tudi ta proslava bila v dveh pritličnih sobah gostilne Pri jelenu, z okni na dvorišče in v konjske hleve, s posebnim vhodom. Tukaj so se radi sestajali »kondorjevci«, da so si brali svoje literarne proizvode. To svoje zatočišče so po neki Cankarjevi črtici imenovali »literarno krčmo«. Gostilničar Alojz Bezenšek, brat ustanovitelja slovenske in bolgarske stenografije profesorja Antona Bezenška, je bil zaveden Slovenec in je dijakom vselej pomagal.

V prvi polovici usodnega leta 1914 je organizacijska delavnost celjskih dijakov dosegla vrhunec. Sredi maja je iz Ljubljane semkaj prispel član vodstva Preporoda Ivan Endlicher. Poiskal je stik z narodnonapredno in narodnoradikalno organizacijo. V obeh je članom govoril o jugoslovanskem vprašanju, ki ga je mogoče rešiti nedvomno le na revolucionaren način, k temu pa je potrebna pripravljenost mladine. Utemeljeval je nujnost združitve obeh celjskih ilegalnih naprednih dijaških skupin v eno samo in to na jugoslovanskem političnem programu. Pri tem je dosegel popoln uspeh.

Eden omenjenih sestankov z Endlicherjem je bil v tedanjem stanovanju Puncerjevih v današnji Zagati za starim magistrom, v oboku čez to samotno ulico, ki ga je med vojno porušila letalska bomba.

***

V letih 1914 in 1915 je Srečko Puncer kot petošolec in šestošolec napisal tri dnevnik v zvezkih, ohranila pa sta se prvi za dobo od 1. junija do 31. julija 1914 in tretji za čas od 1. oktobra 1914 do 23. septembra 1915. V uvodu k tretjemu navaja Puncer sam:

— To je moj tretji dnevnik letošnjega leta. Prvega sem nekam založil (verjetno skril, a se je ohranil, op.), drugega mi je konfiscirala c. kr. sodna oblast dne 4. septembra 1914 v Braslovčah (pri hišni preiskavi, op.), tretjega pa sem si kupil 1. oktobra v Celju in ga posvečam vsem poklicanim in nepoklicanim gostom, prijateljem in radovednežem in slednjič lepi, krasni poljski Vandii v Braslovčah (vojni begunki iz Galicije, op.).

Srečko Puncer, Celje, 5. X. 14.

V nadaljnjem so iz obeh dnevnikov posneti manjši in večji deli, tako da bo njihov pisec tu spregovoril sam:

1. VI. ... Pišem v Prago g. tehniku Zormanu, uredniku »Omladine«, kako misli eksekutiva nar. rad. organizacije jugoslovenske (jugoslovanske, jugoslavinske), nadalje, ali preneha izhajati »Omladina«, ali se morda spremeni v filozofično revijo, kdaj izide. Prosim ga, da mi izposluje vse letnike Svobodne misli in Omladine, kakor mi je to obljubil že v jeseni 1913, ko je bil v Celju. Nato sem sestavil pismo za dr. I. (Ilešiča, op.). Čital sem »Glas juga« in njegov uvodnik Jenko: Program, ki je sicer poln tujk, a drugače prijetno pisan. Čital sem tudi tretji del dr. K. Ozvaldove »Srednješolske vzgoje«. Moderen pedagog, kakršnih bi tudi v Celju potrebovali! ...

2. VI. ... Iz knjižnice kluba naprednih akademikov sem si sposodil Slovanski Prehled (češki list) in pa Socialne zapiske 1913.

3. VI. ... Popoldne grem inštruirat in dobim 20 k. Ah, kako so lepe! Ob 6 h imamo radikalci in liberalci ustanovni občni zbor, kjer se združimo v jugoslovensko nacionalistično omladinsko organizacijo, Število je zelo lepo (31), a vendar jih mnogo manjka. Predsednik Kunej poroča o delovanju nar. rad. organizacije pred združitvijo. K debatji se oglasim tudi jaz poudarjajoč:

Slavni občni zbor skleni oziroma odobri, da se nova združena organizacija imenuje oficialno »Organizacija jugoslovenske nacionalistične mladine«. Naša naloga v bodočnosti bodi spoznavati svoj novi program, program nacionalizma jugoslovenskega. V tem smislu se naj vrši jutri namesto predavanja debata o jugoslovenskem vprašanju ...

Pri prvem mojem predlogu se je vnela živahna debata okoli imena »jugoslovenska« ... Beseda Slovan je češkega izvora, Sloven pa staroslovenskega. (Tu je S. P. citiral tudi slavista Jagića in se skliceval na naziv »Sloven« pri Hrvatih in Srbih. S predlogom je prodr. Op.)

4. VI. ... Ob 6 h imamo debato o jugoslovenskem vprašanju ... Predavam jaz o jugoslovenskem nacionalizmu in o programu jugoslovenske nacionalistične omladine. Vname se živahna debata zlasti glede moje trditve, ali smo sami Slovenci dovolj močni, da zagotovimo svoj narodni obstoj. Jaz sem trdil, da ne, Brenčič, Pavlič, Kunej so pa bili mnenja, da je to mogoče. Slednjič sem jih prepričal z raznimi zgledi, da je to popolnoma nemogoče: 1) Slovenci sami v parlamentu ne pomenimo nič, 2) okrožje našega jezika je premajhno, da bi se mogli uspešno razvijati v vseh strokah, 3) naše število in naša moralna moč je premajhna, da bi se mogli ubraniti sovražnikom Nemcem, Italijanom, Madžarom.

5. VI. ... Danes pri verouku smo debatirali s Kardinarjem (profesorjem verouka, op.). Sedaj ravno jemljemo nezmotljivost papeža v verskih in нравnih resnicah. Vprašali smo ga, kako je to, da so prišli na indeks razni astronomi Kepler, Galilei, Newton idr. Odvrnil nam je, da papež v astronomičnih zadevah ni nezmotljiv in se je lahko zmotil, da je dal na indeks dela, ki niso bila veri nevarna ali nenravna. Jaz pa sem mu odgovoril takole: Index librorum prohibitorum določa, da se pod kaznijo greha ne sme čitati nobena knjiga, ki je tam označena. Papež je torej tedaj odločeval v нравnem oziru in kot tak bi se vendar ne smel zmotiti, dejstvo in sicer zgodovinsko dokazano dejstvo pa je, da knjige, ki so bile že nekoč na indeksu, sedaj niso več, da se celo iz njih učimo v šoli raznih fizičnih nauk. Kar je bilo pred sto leti nenravno, greh, bi moralo biti tudi danes. Ako pa je papež pred sto leti določil: to je nenravno, danes pa smatra za pravno, je torej jasno, da je papež zmotljiv.

6. VI. Ob 5 h je imel »Kondor« sestanek. Navzoči so bili Puncer, Videmšek, Ravljen, Roš, Pečar je bil bolan. Roš in Videmšek prečitata svoje pesmi, Videmšek tudi nekaj narodnega blaga s Pohorja. Sprejme se Puncerjev predlog, da se priobčuje v »Savinji« tudi narodno blago ...

7. VI. ... Zvečer je predstava ljubljanskih igralcev v Narodnem domu. Igrali so burko Maks v škripcih. Motiv je zelo obrabljjen.

9. VI. Zvečer je zopet gledališka predstava. Na sporedu so tri enodejanke: Nihilistka, Dva metuljčka in Maska satana. V prvi je bila izvrstna Bukšekova. V

zadnji pa je Skrbinšek igral glavno vlogo tako izvrstno, da menda ne bom nikoli pozabil.

11. VI. Hvala bogu, dežuje; torej mi ni treba v procesijo (Rešnjega telesa, op.). Popoldne čitam Zarnikovo krasno razpravo Bistvo življenja in v »Omladini« razne članke o vitalizmu in neovitalizmu... Zvečer je v Narodnem domu predstava komedije Vrag (Molnar)... Pavlič mi pove, da je naznanil mene v Ljubljano za delegata celjske Jugoslovenske nacionalistične organizacije 15., 16. avgusta in da bom referiral o temi »Problem jugoslovenstva in njegova realizacija«...

13. VI. Danes imamo v sobi sestanek literati... Videmšek predlaga, da bi si sestavil »Kondor« nek program, po katerem bi se literarno udeleževali... Jaz poudarjam potrebo, da razširimo svoje literarno torišče na cel jugoslovanski narod od Balkana do Triglava. Iskati nam je motivov v narodni pesmi in bajki jugoslovanski. Kraljevič Marko mora postati naš narodni junak kakor kralj Matjaž. Videmšek pravi, da bi mi morali skrbeti, da se organizira prevajanje iz drugih slovenskih jezikov in se prevaja le najboljše... Hrvatski in srbski igrokazi naj bi se igrali po naših odrih v izvorniku. Hrvatski in srbski predavatelji naj bi hodili predavat k nam, Slovenci pa k njim... Jaz poudarjam potrebo ožjih organizacij in osamosvojitve na gospodarskem polju, potrebo narodne samouprave, ker le gospodarsko in politično svoboden narod more razviti svojo nacionalno kulturo in umetnosti...

Po 13. juniju je v dnevniku vrzel vse do 20. in nato še do 26. junija 1914. Toda nadaljnji zapiski vse do 3. julija ne omenjajo sarajevskega atentata dne 28. junija. Več znakov kaže, da je Puncer nekaj strani iz dnevnika iztrgal in jih nadomestil s tekstom, ki se le previdno dotika smrti Franca Ferdinanda. Vendar pozneje pod datumom 13. VII. navaja, da »sem šele ta dan pisal dnevnik od 20. VI. do danes, kolikor se pač vem spominjati«.

1. VII. ... Popoldne so bila predavanja o jugoslovenskem vprašanju... Jutri imamo v Skalni kleti poslovljni sestanek.

2. VII. Zvečer ob pol 9 h greva Videmšek in jaz skupaj v Skalno klet... Naročimo si sodček piva. Ob 10 h otvori Kunej občni zbor, na katerem poroča najprej predsednik sam, nato knjižničar, blagajnik in končno predsednik literarnoznanstvenega krožka »Kondor«. Govoril sem brez priprave in na kratko poročal o delovanju klubov, o »Savinji« in malo poagitalaril zanjo. Poudarjal sem tudi, da je razširjena po celem Slovenskem. Ob 11 h pridejo sokoli, katere vsi z velikim navdušenjem sprejememo. Videmšek se jim lepo zahvali za odziv na povabilo k poslovljnemu sestanku in za trud, ki so ga imeli z nami pri dijaški telovadbi... Opolnoči je predlagal Pavlič, da se nabira za CMD in smo nabrali 3 K.

3. VII. Ob pol 2 h zjutraj odrinemo iz Skalne kleti proti mestu. V Graški ulici srečamo policaja, ki nas pride vprašati, od kod v takšnem številu. Kotnik se odreže: »Z izleta«. Nato nas je pustil mirno dalje... Danes imamo prosto, ker se bere v farni cerkvi črna maša za Nj. vzviš. ces. prestolonaslednika Franca Ferdinanda in soprogo. V nedeljo je bil namreč umorjen v Sarajevu... Fr. Ferdinand je bil Jugslovenom baje zelo naklonjen... Napravil je mnogo škode ta atentat tudi in specialno Slovincem, kajti zdaj bo sokolski zlet najbrž prepovedan. Škode bo najmanj 100.000 K.

4. VII. Dobili smo spričevala. Najprej sem pogledal, kakšen red imam v obnašanju, bil je zapisan lep »gute«. Poklonil sem se razredniku Leithnerju in adijo šola za tri mesece... Dopoldne in popoldne sem delal »Savinjo«, bila je gotova do pol 6 h zvečer... Sinoči smo bili Juhart, Videmšek, Vasle, Podkoritnik, Jagodič, Tevž in Stiplovšek Pri jelenu, kjer nas je Juhart prav dobro zabaval. (Zvečer Pri jelenu »špicelj«.)

(Pripomba F. R.: Takoj po sarajevskem atentatu so se v mestu pojavili neznani civilisti — policijski vohuni, ki so prisluškovali Slovincem

ali jih celo provocirali. Po gostilničarju Bezenšku opozorjeni so dijaki »špiclja«, ki jih je nagovarjal k petju srbske pesmi, pognali iz gostilne, medtem ko je Puncer ugasil plinsko svetilko. Nato so se dijaki hitro razšli.)

Ob koncu šolskega leta 1913/14 so se Puncerjevi starši z mlajšimi otroki spet preselili iz Celja, tokrat na Rečico ob Savinji, kjer so prevzeli v najem Mokrinovo gostilno ob mostu. Srečko se je na povabilo svoje skrbne sestre (Micke, Maše) in njenega moža Ivana Skornška čez počitnice nastanil pri njima v Braslovčah, v hiši staršev, kjer je sestra vodila špece-rijsko trgovino.

8. VII. Ob 4 h sva se s Kačem (Jankom, op.) skupaj vozila domov. Povabil me je na obisk za par dni ali cel teden. Doma so me prijazno sprejeli. Micka mi je rekla, da slabo izgledam in me bo morala zrediti. Kako pa bi tudi ne izgledal slabo, ko pet dni nisem skoraj nič spal.

10. VII. ... Tako sva si namreč 24. VI. napravila z Videmškom program: ustanoviti v »Kondorju« strujo, ki bo imela socialen značaj. Prinesti mora v svet nekaj novega in zdravega. Pesnik mora poznati vsa socialna vprašanja in jih po svojem nazoru pokazati ljudem v pesmi, črtici, noveli, romanu, v znanstvu — znanstvenik. Vse mora biti prepojeno s socialnim duhom ...

13. VII. Svetec mi pošlje 3 K za »Savinjo« s pripombo: L. Svetec, c. kr. notar v Litiji, za poslane tri izvode »Savinje«; pošiljati mi ni treba, ker ne naročam. Taka je naša inteligenca! Zvečer mi pove pismonoša, da naj pridem po tiskovine, ki sem jih poslal Majdiču, Vidicu in Robleku ...

14. VII. ... Po obedu se grem kopat k jezu ... Po poti nazaj grede študiram program avstrijske socialne demokracije. V njem mi zlasti ugajajo tele zahteve: samouprava naroda v državi, odprava vseh zakonov, ki omejujejo svobodno besedo (tisk), odprava smrtne kazni, da skrbi država in občina za zdravstvo in plača zdravilsko pomoč in zdravila, religija naj bo zasebna stvar, da se davki nadomeste s stopnjevito rastočimi dohodninskimi, imovinskimi in dedinskimi davki, da se sedanja vojska nadomesti z ljudsko brambo, o vojni in miru odloča ljudsko zastopstvo.

Lepe so marsikatere ideje v soc. demokratskem programu, toda težko izvedljive. Izvedljive pa so. Le treba bi bilo s. dem. stranki krepkih, odločnih, nesebičnih in genialnih voditeljev, ki jih doslej še ni imela. Samo točka o narodnosti mi v programu ne ugaja, ker je prepovršno zasnovana in napačno je tudi, da je potisnjena preveč v ozadje.

18. VII. Danes napravim program o veselici v spomin na petstoletnico zadnjega ustoličenja na Gosposvetskem polju. Sklenem spisati v ta namen enodejanko, ki predstavlja ustoličenje. Spored bi bil po mojem naslednji:

Začetek ob 2 h pop.

X. sept.

1. godbena točka
2. igra (Meško, Cankar, Sket, Jurčič?)
3. pevska točka
4. slavnostni govor (gg. dr. Ilešič, Štibler, Brunčko?)
5. godbena točka
6. ustoličenje na Gosposvetskem polju (enodejanka)
7. petje, godba, prosta zabava, pobiranje za CMD in slov. visokošolce, žganje umetnega ognja, rakete, kresovi na Dobrovljah, Oljski gori, Podvinu itd.

Čisti dobiček za slov. visokošolce v Gradcu (Taborjane) in sicer 3/4, eno četrtino pa dobi Jugosl. dij. org. v Celju za knjižnico.

Veselica bi se vršila na našem vrtu v prvi polovici septembra. Imela bi vse-dijaški značaj.

Popoldne naredim načrt za enodejanko, ki bo razdeljena na tri prizore.
I. Ljudstvo, zbrano na Gosposvetskem polju, ugiblje o osebnosti in značaju novega kneza.

II. Kmet Edlinger govori pred ljudstvom o pomenu, nastanku in važnosti pravice umeševanja in pozove ljudstvo, da priseže novemu knezu zvestobo.

III. Ustoličenje (Po »Reimkronik« in opatu Vetrinjskem posneto).

25. VII. Vasle pride danes k meni me obiskat. Popoldne se pripeljeta k meni me obiskat. Popoldne se pripeljeta k meni Štern in Videmšek-Gojko. Zvečer bremo ultimát Avstrije, ki ga je dala Srbiji. Pogoji so težki. Vojska skoro neizogibna. Ob 10 zvečer pride telegram, ki nam naznani

vojsko

Avstrije s Srbijo.

26. VII. Dopoldne je po vseh časopisih napovedana vojska. Odrejena delna mobilizacija je naznanjena na plakatih. Vlada po Braslovčah splošno razburjenje. Poklican je tudi moj svak Ivan. Micika je silno žalostna, ker ima rada svojega možeka bolj ko vse na svetu. Opoldne zazvoni z vsemi zvonovi v znamenje vojske. Jaz sem ves navdušen zanjo. Škoda da se sem še premlad!! Vse vpije

vojska, vojska !!!

27. VII. ... se odpeljeva z Ivanom v Sp. Dravograd. Svaka spremljam na poti proti Hermagor (Sv. Mohor), ker mora »ajarukati«.

(V nadaljnjem dnevnik navaja besedilo vojne napovedi Avstroogrške Srbiji v francoskem originalu in nemškem prevodu, op.)

30. VII. Danes ni nič kaj posebnega, razen da so šli braslovški bataljoni lovit cigane na Dobrovlje. Dal sem popraviti Ivanov revolver.

31. Zvedel sem, da so Omladiča zaprli v Celju zaradi veleizdaje. Skoro ne verjamem.

***

S tem se je končal prvi dnevnik Srečka Puncerja. Drugi dnevnik, obsegajoč čas od 1. avgusta 1914 dalje, ki mu je bil zaplenjen ob hišni preiskavi 4. septembra, ni ohranjen. Verjetno vse do kraja istega meseca nato ni beležil svojih doživljajev, kajti tretji dnevnik je pričel pisati šele 1. oktobra 1914.

Za šolsko leto 1914/15 si je šestošolec Srečko Puncer moral spet prikrbeti stanovanje pri tujih ljudeh. »Dijaška mati« Nanca (Ana Pongrac) je v svojih treh izbicah v ozkem nadstropju nad celjskim kopališčem v sedanji Ipravčevi ulici 3 tudi kar sedmim fantom nudila postelje in deloma še hrano, da se je s tem skromno preživljala, sama pa je imela preprosto ležišče v kuhinjici. Tukaj so s Srečkom stanovali Ernest Gorišek, Davorin Ravljen, Jože in Franjo Praznik in še kdo. V sosednjih hišah so prebivali Arkadij Videmšek, Tone Štern, Ljudevit Rován in Rado Pečnik. Sami zlati fantje prepородovci!

V začetnih mesecih se je vojna razplamtela na bojiščih v Galiciji, na poljskem ozemlju Rusije in v Vzhodni Prusiji. Nemčija je pregazila večji del Belgije, a je s tem izzvala Veliko Britanijo, in vdrla v Francijo, tu pa je z Marne bila vržena nazaj. Avstroogrsko vojsko je v Srbiji zadel hud poraz. Tudi v celjsko okolico so prihajali begunci — Poljaki in Židi. Celje je spre-

jelo stotine ranjencev, ki so jih namestili tudi po šolah, tako da se je pouk v utesjenih prostorih pričel z zamudo.

Hišno preiskavo pri Puncerju v Braslovčah so povzročila njegova pisma, najdena pri policijski preiskavi v stanovanju profesorja dr. Ilešiča v Zagrebu. Iz Braslovč so orožniki kot plen odnesli tudi nekaj političnih brošur ter več izvodov »Savinje«. Našli so tudi knjižico, v kateri da »so bili sestavki z velikosrbsko idejo«. To je bil almanah Jugoslovanske počitniške zveze za l. 1913/14, ki je segala tudi v Srbijo. Seznam članov, ki dijakom nudijo počitniška prenočišča in imajo do takšnih tudi sami pravico, je navajal Srečka in njegove starše. Vendar širokogrudni celjski državni pravdnik dr. Bračić ni ničesar ukrenil proti sumljivemu dijaku, ampak je zadevo odstopil šolskemu ravnateljstvu v lastno obravnavo.

Začetek novega šolskega leta je bil nereden. Več profesorjev — rezervnih oficirjev je bilo že v vojski in z zamudo so prihajali novi, da jih nadomeste. Razredčili so se višji gimnazijski razredi. Tako je Franjo Malgaj z letnikom 1894 že oktobra 1914 odrinil k celjskemu pešpolku.

Puncer se v svojem dnevniku, potem ko je videl, da bi mu svobodno izražanje misli moglo biti v nesrečo, vojnih dogodkov le skopo dotika. Razvoj vojne je optimistično povezoval s svojimi vročimi pričakovanji.

V pozni jeseni 1914 je ravnatelj celjske gimnazije zaslišal vrsto dijakov zaradi pripadnosti nedovoljenemu literarnemu klubu in izdajanju »Savinje«, nato pa se zaradi članstva pri Jugoslovanski počitniški zvezi. Želel je odkriti tudi zvezo med »Preporodom« v Ljubljani in Celjem.

V zadevo sta se vmešala štajerski deželni šolski svet in notranje ministrstvo na Dunaju. Profesorska konferenca je Puncerju kot pobudniku za ustanovitev literarne organizacije in članu počitniške zveze prisodila štiri ure šolskega zavora, vsem drugim pa ukore. Nato je v Celje prišel deželni referent in nadzornik dr. Thumser. Ponovno je zaslišal Puncerja in zahteval zanj na osem ur zvišano zaporno kazen z motivacijo, da je neki njegov članek v »Savinji« bil tudi političnega značaja. Vsem drugim so gimnazijskemu ukoru dodali še grajo. Seveda so s tem vsi, doslej oproščeni plačevanja šolnine, to pravico izgubili.

Vse do jeseni 1916 sta za kaznovanimi dijaki poizvedovali še vojno ministrstvo in armadno poveljstvo jugozahodne fronte. S politično sumljivostjo obtoženi dijaki, ki so že kmalu bili poklicani v vojsko, so bili s tem izpostavljeni posebnemu nadzorstvu, Arkadiju Videmšku pa je prav to prineslo smrt na fronti. Srečko Puncer je imel več sreče: njegove negativne politične izvide so zavedni slovenski podoficirji pri celjskem poveljstvu zadrževali.

Sledijo nekatere beležke iz dnevnika Srečka Puncerja v šolskem letu 1914/15:

1. X. ... maša v farni cerkvi. Izvemo za začasni učni red.
3. X. Naročim si rusko slovnico, ki jo je spisal slavni nemški slavist Berneker.
4. X. (nedelja). Peljem se domov v Braslovče. Gori je tudi nekaj poljskih familij in jedno krasno dekle, ki ji imena ne vem. Dal sem ji ime Vanda in ji tudi posvetil tale dnevnik...

7. X. ... Pred magistratom je mene in Ferleža naštenkal nemški Derganz (mestni ekonom, op.), ko sva čitala poročila z bojišča: »Was werden sie hier lesen, es ist ja alles deutsch, deutsch kennen sie aber nicht, windisch steht aber nicht geschrieben. So spazieren sie herum wie Spione, windisches Gesindel, Lausbuben...« (Kaj boste tukaj brali, saj je vse nemško, nemško brati pa ne znate, vindiš pa ni zapisano. Tako se sprehajate okrog kakor vohuni, vindišarska svojat, ušivci...)

14. X. ... Sklenili smo, da nadaljujemo »Savinjo« in sicer pisano. V ta namen si kupim album, v katerega bo vsak napisal svoje stvari. To »Savinjo« bomo pokazali samo g. Maistru in Štiblerju...

17. X. ... Domenili smo se glede »Savinje«. Odbor tvorimo Arko, Franjo, Tinče in jaz... Zvečer smo ga pri Zvezdi (gostilna poleg magistrata) malo požgali. Pili smo kuhanega. Jutri gremo v Trnovlje obiskat Novačana. (Ta se je nekaj dni prej vrnil iz graških zaporov. Baje ga je bila neka stara ženica obtožila srbofilskih besed. Op.)

18. X. nedelja. Ob 2 h me pridejo klicat Arko, Žagar (vojak) in Ravljen. Spravil sem s seboj tudi Praznika (maioorem). Mahnili smo jo proti Trnovljam. Toda na našo žalost Novačana ni bilo doma. Ostali smo v gostilni pri Fazarincu in se prav dobro imeli. Prišla sta še Roš in Vrbovšek. Do večera smo ga pili in peli in bili veseli... Vračajoč se skozi vas smo peli in vriskali in klicali: »Živio Novačan, živio 'Naša vas', živio Trnovlje!« In to celo pot skozi Trnovlje. Vrbovšek je na koncu Trnovelj trikrat ustrelil s samokresom (ovaduški starki in hišno streho, op.). V Gaberju smo peli »Hej Slované«. Celo pot so nas štenkali in hajjali za nami... Pred mojim stanovanjem smo zapeli »Tam gori za našo vasjo« in šli vsak na svoj dom.

V tem času se je v Srečku razvnela simpatija do dijakinje trgovske šole Mitzi. Nemke, ki se je njemu v veselje kdaj podpisala tudi s slovenskim ali češkim imenom. Ko pa se ji je približal njegov nemški sošolec, je Srečku poslala poslovilno pismo. Hudo prizadet ji je odgovoril s pismom na šestnajstih straneh. Pozneje je stopil v pismeni stik z Mitzino sošolko Miro, »plavooko, vitko« Slovenko. Ta mu je priznala, da »mu hoče biti samo prijateljica, ker je njeno srce že oddano«.

14. XI. Pogreb Milene. Slabe volje... (Naša nekdanja edina sošolka Milena Erhartič je umrla po daljšem hiranju. Večina sošolcev se je ob grobu poslovila od nje na ta temačni novembrski dan. Op.)

21. XI. Danes smo vrgli profesorja matematike Kastnerja iz razreda. Cel razred je bil solidaren. Povod je dal Kastner, ker je tako slabo ocenjeval...

24. XI. ... »Savinja je končana. (1. broj II. letnika)

Novo leto 1915. Srce, misel, volja — kje? (Tu je izražena Srečkova boleča negotovost — na vojaški nabor je poklican njegov rojstni letnik 1895, op.)

1. II. Danes sem dobil od urednika Ljubljanskega Zvona dr. Šlebingerja karto, s katero se opravičuje, da mi zaradi dela v šoli (semester) in uredniških številnih poslov ni mogel odgovoriti glede mojih stvari, ki sem jih poslal za Zvon. Pač pa mi hoče kmalu odgovoriti in mi obenem za Zvon nerabne stvari vrniti z motivacijo.

13. II. Spričevalo po navadi: obnašanje dobro, zgodovina 1, verouk, nemščina, matematika 3, vse drugo 2. (1 je bila najboljša ocena. Ocena obnašanja je še pozitivna, ker preiskava proti Puncerju še ni bila končana. Op.) ... Šel sem k Belemu volu. Bilo je že vse polno študentov. Peli. Pop. pri Zvezdi. Bili dobre volje... Dobim od Mafe šopek (k naboru, op.) in pozdrave njene. Šopek je lep iz samih klinčkov. Zelo me je pridobila s tem darilom. Stara ljubezen se vzbuja...

Pogovor o kruti bodočnosti, ako bom potrjen. Kar misliti si ne morem. Zona me oblije po vsem telesu pri misli, da ne bom svoboden, da ne bom imel prilike čitati, študirati, misliti, pesniti, da bom oropan najdražjih prijateljev, drage Mafe,

ves sem obupan. Morebiti bom zdajle 24 ur bolj vesel? Sicer pa je jutri mejnik mojega bodočega življenja, dan

Sodbe, Kritični dan.

(Jutri bom zapisal samo besedico da ali ne)

14. II. Ne — potrjen!

Slava Apolonu, ki si rešil svojega glasnika pevcev ob pol 11 h dop.!

(Vojaški zdravnik — član naborne komisije je pomagal dijaku. Pri Srečku je ugotovil srčno hibo, ki si jo je ta z raznimi sredstvi skušal k naboru pripraviti. Op.)

2. III. ... V šoli so se pričeli narodnostni spori. Hartl s svojimi grškimi zvezki. Gregl — panslawistische Ideen.

(Prof. Hartl je nekemu nemškemu sošolcu naročil, naj skupno za ves razred kupi zvezke za šolske naloge. Ta bi jih kupil seveda v nemški knjigarni. Slovenci pa smo izjavili, da nočemo podpirati nemških trgovin, ker imamo v Celju tudi slovenske. Sošolec Gregl je seveda opazil, da se Slovenci veselimo porazov avstrijske in nemške vojske, zato nam je zabrusil v obraz, da smo panslawisti. To obdolžitev, ki pa nam ni delala krivice, je na našo zahtevo moral v razredu na glas preklicati. V tem času je ravnatelj Puncerja dvakrat zaslišal zaradi knjižice počitniške zveze. Op.)

26. III. Kupim Taineovo literarno monografijo o H. Balzacu.

27. III. Na promenadi je bil tudi slovenski literat Anton Novačan, visokorastel ko hrust, črnih brk in las, temnih globokih oči z literarno širokim klobukom in pesniško kravato. Zelo smo ga občudovali.

28. III: cvetna nedelja ... K dijaški maši v farni cerkvi je prišla tudi Mira, toda danes se ni mogla preriniti skozi množico in je ostala pri stranskih vratih. Prišlo je nato še nekaj otrok z butarami in so se vstopili okoli nje. Zdela se mi je kakor boginja sredi zelenja, Vedno bolj jo ljubim in ves srečen sem, ako jo morem videti ... Vsaka misel, da ljubi drugega, me dela obupanega ...

1. V. Izlet na Anski vrh ob 5 h zjutraj. Pevci. Vtis pri pogledu na krasno okolico.

6. V. Mirnikova lepo okrašena kompanija. Mladi praporščak Vertovšek (naš sošolec, op.). Tri stotnije proti Italiji, ena na sever. Zvečer baklada po mestu. Danes sem izpolnil dvajseto leto svojega življenja. V srcu je žalost in obupna ljubezen.

24. V. Binkoštni izlet na Ljubno—Luče—Solčava—Logarska dolina—izvir Savinje. Italija stopa v vojno.

10. VI. Pošljem Miri nekaj pesmi, ki sem jih napisal v zadnjih tednih. Berem danskega Jacobsena.

15. VI. Spričevala. Literati dobimo zaradi »Savinje« svoje »entsprechende« (slaba ocena vedenja, po kateri smo morali plačati 30 kron šolnine, op.). Dopoldne pojemo pri Zvezdi.

26. VI. Počitnice na Rečici ... Pod streho sem našel Tomaža Kempčana in čital par poglavij. Mestoma ima prav lepe splošno etično-filozofske sentence, toda kar karakterizuje vse sholastike in celo versko filozofijo, je omalovaževanje oziroma zatiranje razuma, svobodnega razmišljanja, to napako ima tudi ves Kempčanov spis. Zatiranje svoje osebnosti, vere v samega sebe; hrepenenje po znanju, bogastvu in dolgem življenju da je nečimrnost.

27. VI. ... Čitam zelo zanimivo in jedrnato Karaskovo Slovansko literaturo ...

30. VI. ... Študiram Schillerjeve filozofične spise.

4. VII. Čitam »Fausta«. Učim se »Zueignung« na pamet.
9. VII. ... Zvečer se je slišalo grmenje topov dosti bolj jasno kakor pred-
včerajšnjim. ...
14. VII. ... Pišem dopolodne Povest Ivana Moravca.
15. VII. ... Študiram Čopova pisma.
17. VII. ... Čitam razgovor dr. B. Vošnjaka »Študije k problemu jugoslovan-
ske narodne misli« v »Vedi«.
1. VIII. ... Čitam Emersona.
10. VIII. ... Obiskal me je Roš. V sobi sva do polnoči kramljala. Omenil in
poudarjal sem zlasti:
- 1) izredno abiturientsko slavnost l. 1917, ko bomo maturirali »literati«, 2) iz-
dajo abiturientskega litararnega almanaha »V svet«, posvečenega R. Maistru, 3) na
visoki šoli (v Pragi ali Zagrebu) ustanovimo »Kondor«, leposlovno-znanstveni di-
jaški list s srednješolsko prilogo (ako možno v zvezi s hrvatskimi dijaki).
12. VIII. ... Čitam Aristotelova »Poetiko«. Uvod je zelo lep (Stich)!
18. VIII. Čitam »Lepo Vido« dr. Dragana Šande.
6. IX. Začnem pisati humoristično-satirično črtico »Lanx satura« ali »Poto-
vanje od Sp. Rečice do Mozirja«. Vplesti mislim v njo svoj obisk v zadruzi (čev-
ljarska zadruga iz Mirna pri Gorici, ki je ob izbruhu vojne z Italijo pribežala v
Nazarje, op.) in svoj sprehod v Mozirje s tisto veselo epizodo s hrvatskim vojakom
na nasipu ob Savinji, ki me je ustavil in ni vedel, kaj se to pravi — študent.
10. IX. ... Pisal sem članek o bolgarskih strankah in njih voditeljih ...
11. IX. Študiram »Vedo«. Zdi se mi, da sem se danes odločil za svojo bodoč-
nost. Že dalje časa sem kolebal med filozofijo, usom v zvezi z diplomacijo, medi-
cino etc. Danes pa sem prišel do zaključka, da je mojemu stremljenju najbolj blizu

filozofija

in sicer: logika in psihologija v zvezi s slavistiko. Temu smotru hočem odslej
posvečati vse svoje delo in energijo. V tej smeri hočem množiti svojo izobrazbo
in širiti svoje svetovno obzorje. A zvest hočem ostati svojemu visokemu idealu:

»Narodnost je najvišja pravna dolžnost, njej se klanjajo vse druge.«

Ta ideal mi je aksiom — maksima.

»Biti naroden« pomeni po moji ideologiji biti pravičen napram sebi, zato da
moreš biti pravičen domovini. In pravičen si proti sebi, ako skušaš izpolniti svojo
občečloveško in socialno dolžnost, ki je tvoja dolžnost, ker živiš v človeški družbi,
ker si družabno, socialno bitje. In kaj je tvoja občečloveška dolžnost? I da si člo-
vek. Da skrbiš za to, da postaneš človek, ki ima um in prosto voljo. Vzgojevati
in hraniti moraš um z znanostjo, vedo, krepiti moraš svojo voljo z mislijo, da si
človek. Kot človek moraš ljubiti in spoštovati domovino, saj jo nezavedno ljubi i
žival! Ljubiš pa domovino s tem, da si izobražen človek, a tudi moralen človek in
delaven. Ako vzgojiš samega sebe v pravega človeka, ne koristiš samo sebi, ne
izpolniš samo dolžnosti napram samemu sebi, temveč tudi napram domovini.

Biti zdrav na telesu in na duši je tvoja človečanska dolžnost. Socialna dolž-
nost pa je, da izpolniš tudi svojo družabno dolžnost in ta je, da si vesten v svojem
stanu in poklicu, za katerega te je določila priroda.

17. IX. Kupim nemški knjigi: Wertscherjev Uvod v filozofijo in Berneker-
jevo Rusko čitanko.

Tu je konec zadnjega ohranjenega Puncerjevega dnevnika.

V spominih še živih svojcev, sošolcev, prijateljev in znancev Srečko
še danes niti malo ni mrtev, tako zelo blizu nam je vsem ostal. Tu nava-
jamo to in ono, kar pripovedujejo o njem njegovi najožji svojci.

Sestra Dragica se spominja:

— Čeprav rojen drugje je bil Srečko pravi Savinjecan že po starših.

Ko mu je minila otroška doba, se je z družino pogosto selil v Celje, Bra-
slovče, Rečico in Mozirje, vmes pa spet v Celje in trikrat nazaj v drago

mu Savinjsko dolino. Oče je bil trden naprednjak, zato so ga že malo let po prvi vojni iz užitniške službe odslovili brez pokojnine. Pri velikem številu otrok iz njegovih dveh zakonov sta si z mamo morala pomagati tudi z najemanjem gostiln v različnih krajih.

Naša mati je bila neizmerno dobrosrčna žena. Tudi siromašne dijake je rada podpirala. Srečko jih je včasih pripeljal s seboj celo četo, da jih je mati sprejela pod streho in nahranila, preden so krenili dalje na Mozirsko planino. Bilo jih je kdaj cel ducat, jaz pa sem jim morala prinašati časopise. Vgnezdili so se kar na seno in so jim samo glave gledale ven, na moje začudenje pa so se sladko smejali.

Srečko je mnogo mislil na mamo. Ko smo med vojno najbolj stradali in je mama že spekla koruzni kolač za veliko noč, ji je v nahrbtniku prinesel bele moke. Tako jo je večkrat razveselil.

Из spominov sestre Ide:

— Leta 1915, ko mi je bilo pet let, je naša mama hudo zbolela. Denarja za zdravnika in tudi za zdravila ni bilo. Tedaj je Srečko prišel iz Celja domov in smo ga vsi bili veseli. Mama je v bolečinah jokala in mu rekla: Srečko, moral boš študirati za zdravnika, da me boš zdravil, saj vidiš, da ni denarja za zdravje. Ti bi me potem zdravil! Srečko pa je odvrnil: Če bi jaz postal zdravnik, bi bil velik revež. Kamor bi prišel zdraviti kakšno mater in bi videl okrog nje otroke — siromake, saj ne bi mogel nikomur nič računati in bi sam ostal revež. (Potem je pokazal name, ki sem stala ob postelji.) Kadar bom jaz končal študije, za katere sem se odločil, bom jaz sam izštudiral to svojo najmlajšo sestrico Ido, da postane doktorica in nas bo vse zdravila . . . Prijel me je za rame, me visoko dvignil in pritisnil k sebi.

Sestra Dragica in jaz sva mu radi česali dolge, svetle lase, medtem ko je gledal v knjige. Imela sem ga silno rada še posebno, kadar me je na ramenih nosil naokrog po sobi in me učil pesmice o Cicibanu.

Tega ni pozabila sestra Minka:

— Vsako leto smo se navadno za veliko noč vsi otroci zbrali pri starših. Bila sem trgovska nameščenka in ko sem se nekoč na velikonočno nedeljo hotela vrniti v službo, je Srečko želel, da ostanem še v ponedeljek doma. Odvrnila sem mu, da prihodnji dan ne bom več prosta. Pa je rekel: — Veš sestra, pride čas, ko ljudje ne bodo več sužnji. Imeli bodo določene praznike, dopuste in delovne ure, a tudi poštene plače.

...

Pričelo se je šolsko leto 1915/16. Srečko Puncer je sedmošolec. V Celju je težko dobiti dijaško stanovanje, zato se vsak delavnik vozi v Šempeter v Savinjski dolini. Tam prenočuje v Dobrteši vasi blizu kolodvora pri Juhartovih, ki so sorodniki bratov Franja, Albina in Jožeta. Prva dva sta že študenta prava in Srečkova velika prijatelja, zdaj seveda vojaka. Albin je medtem že prebegnil na rusko stran in se pridružil jugoslovanskim prostovoljcem. To so storili še nekateri drugi Celjani, tudi Milenin brat Stanko Erhartič, ki je v Dobrudži obležal hudo ranjen.

Srečko Puncer julija 1916
pred odhodom k vojakom

Srečko je neomajno verjel v uresničenje svojih smelih sanj in želj, čeprav ni nehal zdaj z bolečino misliti na bridko usodo Srbije. Po dveh sijajnih zmagah se je njena vojska pred trojnim sovražnikom morala skozi albansko zimo umakniti, da bi nad Solunom nadaljevala boj. Italijani v letu dni niso še osvojili Gorice. Vojna je prinašala raznovrstne težave, a odločitev se je še naprej skrivala v megli. Fronte so požirale ljudi. Poleg nekaterih dijakov so bili med njimi že trije nemški profesorji (tudi Srečkov razrednik Leithner) in eden slovenski — Rabuza.

Naš VII. razred je bil v začetku leta 1916 še dokaj močan. Dijaki obeh narodnosti so vsi enako videli pred seboj svojo bližnjo usodo — fronto. To jih je zblíževalo. Nekajkrat smo se tudi družabno sestali v kakem okoliškem gostišču in prepevali izmenoma nemško in slovensko. Enotno smo nastopili z enourno stavko proti strogemu profesorju matematike in bili nato vsi enako kaznovani.

Pisatelj Fran Govekar je 14. novembra 1915 v časopisju priobčil poziv naši javnosti, naj pomaga neimenovanemu mlademu slovenskemu pisatelju, ki se je vrnil iz politične internacije, a mu je v sedanjih razmerah onemogočeno vsakršno književno delovanje ter je brez primerne hrane in obleke. Puncer je nemudoma pripravil več nabiralnih pol s toplim apelom za prispevke v korist »ubogega pisatelja — našega ožjega rojaka« (bil je to V. L.). Njegova akcija je s pomočjo dijakov uspela.

V maju 1916 je VII. razred z vpoklicem rojstnega letnika 1898 izgubil večji del svojih učencev. Šolo so zapustili tudi člani »Kondorja« Videmšek, Ravljen, Pečar in Roš. Puncer, ki pri prvem naboru ni bil potrjen, pa je prišel spet na vrsto že kmalu nato — avgusta 1916. Zdaj mu nič ni pomagalo. Kakor njegove tovariše so ga uvrstili v celjski 87. pešpolk. S spričevalom o dovršenem sedmem gimnazijskem razredu mu je bilo priznано enoletno prostovoljstvo (z rumenim trakom na rokavih). To mu je odpiralo pot v oficirski tečaj in za nekaj mesecev odložilo odhod z marškompanijo na fronto.

Celjski enoletniki so svoje elementarno vojaško vežbanje opravljali v bližnjem Žalcu. Tam jih je nekaj tednov »vzgajal« korporal Šerbela, Gornjesavinjčan, v civilu jetniški paznik. Všeč mu je bilo, da je pod svojo komando zbral šolane ljudi in jim je na svojstven način skušal imponirati. Vsi ti zdaj so bili že nekoliko starejši rekruti, zavrjnjeni pri prvih naborih. Tako je Srečko za nekaj tednov zaživel v družbi z nekaterimi pomembnimi možmi. Med temi so bili pisatelj Anton Novačan, kiparja France Berneker in Ivan Napotnik ter inženir Anton Ozvald.

Vse jih je ob toplih septembrskih popoldnevih Šerbela rad popeljal k vodni strugi pri Savinji, da so vanjo družno namakali noge. Zvečer pa so lačni kradli krompir po bližnjih njivah in ga za Seničevo hmeljsko sušilnico pekli. Mnogo so duhovičili in učinkovito glosirali svoj novi poklic, sorodni si tudi v političnem gledanju in pričakovanju. Prijetna družnost jim je lajšala službo, da je niti niso še prehudo občutili.

Vrednost osebne svobode pa so zdaj cenili visoko kakor še nikoli prej. Vsi so se trudili, da čimprej odložijo uniforme ali pa se vsaj izognejo frontni nevarnosti. Ponovno so poskušali z boleznimi, ki so jih že prej reševale. In uspevalo jim je. Rad jim je pomagal Miloš Štibler, zdaj vojak, ki je v Mariboru posloval kot zapisnikar pri vojaških zdravstvenih pregledih in je pri tem našel razumevanje tudi pri zdravnikih — Italijanu iz Pulja in Čehu. Štibler je bil Srečka nadvse vesel in je zanj storil vse, kar je mogel. Ta je z novim zdravstvenim izvidom ostal sposoben le še za službo v vojaški pisarni.

Pričelo se je šolsko leto 1916/17, ki bi Srečko v njem bil že osmošolec, če bi bil civilist. A tudi tako se mu je ponujala prijazna priložnost. Kot vojak je imel pravico, da v tem šolskem letu dobi štiritedenski dopust za prisostvovanje pouku v osmem razredu in opravljanje mature. In tako je v prvih dneh oktobra 1916 začasno lahko spet oblekel staro dijaško obleko in se usedel v šolsko klop. V tem svojem razredu je našel zdaj samo še štiri stare tovariše, zavrjnene pri naboru ali pa še premlade zanj.

V četrtem tednu dopusta je Srečko delal pismene in ustne izpite, ki niso bili pretežki, saj so profesorji — civilisti bili obzirni do mladeniča, ki je v vojaški uniformi zdaj stal pred njimi. Prve dni je pisal naloge. Izmed treh nemških tem je izbral: Unvergessen lebt im Volke, wer des Volkes nicht vergass (Nepozabljen v narodu živi, kdor nikoli ga pozabil ni). Pismo je prevajal iz latinskega Livija in grškega Ksenofona. Odločil se je za temo slovenske naloge: Plug in pero sta temelja naše izobrazbe. Naloge

Trije dijaki — vojaki jeseni 1916 v celjskem parku: Ivan Tevž, Fran Roš in Srečko Puncer

so mu ocenili: nemška in latinska zadostno, grška dobro, slovenska prav dobro (najboljša ocena).

Pri ustnih izpitih iz nemščine je komentiral Anastazija Grūna pesem »V državnem zboru«, obravnaval romantike in njihove zasluge za književnost, najpomembnejše pesnike predmarčne dobe in vsebino Grillparzerjeve drame »Ahnfrau«. Pri izbiri med ustno latinščino in grščino se je odločil za zadnjo s prevajanjem iz Herodota. V domoznanstvu je prikazal prve Habsburgovce in opisal severne Apnene Alpe.

Tako je ravnatelj Proft 3. novembra 1916 vpričo izpitne komisije izročil zrelostno spričevalo Srečku Puncerju in ga nagovoril z »gospodom«, ko mu je čestital. Po starem običaju ga je še vprašal, za kateri nadaljnji študij se je morebiti že odločil. — Za žurnalistiko! mu je odvrnil abiturient. — Kaj? se je ustrašil stari ravnatelj, kajti takšnega odgovora še ni bil doživel, in je za cel korak stopil nazaj. — Žurnalistiko? Saj takšne fakultete v naši domovini sploh ni! Srečko se je nasmehnil: — Fakulteta za novinarstvo je v Zürichu, v Švici! — Torej hočete študirati v inozemstvu? je Proft zmajal z glavo. — Da, po vojni!

Gimnazija je bila zdaj za njim in spet je bil vojak. Zaposlili so ga v pisarni celjske kasarne. V teh dneh je Arkadij Videmšek s svojo marškompanijo odhajal iz Celja na italijansko fronto. Le bežno sta si mogla seči v roke. Več sreče pa so imeli Ravljen, Pečar in Roš, ki so kakor Srečko bili spoznani kot »za orožje nesposobni« in razvrščeni po vojaških pisarnah vse tja do Dunaja.

Novembra 1916 je umrl 86-letni avstroogrski vladar Franc Jožef I. in mu je na prestolu sledil mladi Karel. Pričelo se je leto 1917, v marsičem pomembno. Obtežilo je človeštvo s še večjimi žrtvami, trpljenjem in revščino, a ga hkrati tudi budilo k odporu. Združene države ameriške so stopile v vojno proti centralnim silam.

Po skoraj treh letih je bil na zasedanje sklican dunajski parlament. Na njegovi prvi seji je kakor klub čeških poslancev tudi jugoslovanski klub podal svečano izjavo. Z njo je zahteval združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov monarhije v samostojno telo. Na tej prvi stopnji akcije je bila tu še potrebna omemba habsburške dinastije. Ta »majniška deklaracija« je močno odjeknila zlasti med Slovenci.

Izjava jugoslovanskih poslancev pred svetovno javnostjo je Srečka Puncerja močno in veselo presenetila. Ni pričakoval, da bi vodilni Slovenci po vsem tem, s čimer so se politično ocenili l. 1914, mogli tako kmalu kreniti v zelo drugačno smer — k prizadevanju za ustvaritev jugoslovanske državne skupnosti — tudi s Srbi. Potreben je bil samo še korak dalje s programom, da bo ta skladen s cilji »preporodovskih fantastov«. Z gorečo vero v svoj narod, s pogumnim pričakovanjem pripravljen na prihajajoči čas je Srečko doživljal pomlad in poletje leta 1917 sredi slovenskega ljudstva, čeprav je bil na zunaj videti kot tuji volji podrejen vojak.

Neborca Puncerja je kadrovsko poveljstvo celjskega pešpolka dodelilo žitnemu nadzorništvu c. kr. okrajnega glavarstva v Konjicah kot pisarja. Konjice so bile dovolj velik trg ob Dravinji z občinskim uradom v rokah nemških privržencev. Manj nemško je bilo tu okrajno glavarstvo, ki mu je okoliš obsegal kmečke občine s slovenskimi župani.

V nekaj tednih je Srečko spoznal ves okraj. Prihajal je med ljudi sam in s spremstvom starejših vojakov, dobrih Slovencev. Videl je dosti gorja, ki ga je zakrivila vojna. Ljudem v uteho je povsod govoril o lepšem povojnem življenju v svobodni skupnosti z brati. Kot popisovalec žita za oddajo oblastvu je povsod varoval ogroženo korist našega kmeta in s tem škodoval bojujoči se osvraženi državi.

Sredi strahotne svetovne vojne je živel več ali manj udobno tu na podeželju s preprostimi našimi ljudmi. Trg sam je bil zanimiv s svojo tujo gospodo in v manjšem delu našo, vendar se z njo ni družil. Tu in tam je celo spet segel po peresu. Poizkušal se je z novelo, črticami in aforizmi. Še pesmi se je lotil, nekatere teh pa je posvetil Nadi, farmacevtski pripravnici, ki ga je očarala z mlado lepoto in globokoumnostjo. Nestrpno si je želel konca vojne, seveda takšnega, ki mu izpolni smelega upe. Vse bolj se mu je upiralo delo, ki ga je zdaj opravljal pač le zato, da je mogel ostati daleč od fronte. Nevolja v njem je večkrat prekipevala.

Sestri Minki je 28. julija 1917 pisal karto:

— Jaz imam toliko dela . . . Vidiš, tako je na svetu: pehajo te sem in tja za delom, a kruha in obleke ti ne dajo. Kaj čemo. Kadar bo dosti, udarimo družbo v obraz.

V zagrebški reviji Hrvatska njiva, v njeni številki z dne 18. avgusta 1917 je Puncer v slovenščini in s podpisom priobčil svojo lirično ubrano izpoved »Verujem«. Potrjuje nam njegovo skorajda fanatično patriotično zavest, silno svobodoljubje in nezlomljivo vero v novo življenjsko skupnost jugoslovanskih narodov.

Jeseni 1917 je na južnotiroolski fronti padel Polde Vasle, pisec knjižnih ocen v »Savinji« in naš pevovodja. Tragična smrt resnega, že možatega tovariša in ožjega prijatelja je Srečka močno potrla.

Po vsem Slovenskem se je pričela široka akcija z zbiranjem izjav in podpisov za majniško deklaracijo, za Jugoslavijo. Čedalje bolj je pri tem odpadala omenitev žezla avstrijske dinastije. Srečko ni ostal ob strani. Kar kot vojak je obhodil kmečke občine svojega območja, pridobival župane in odbornike ter jim sestavljal besedila izjav, da so jih na sejah z glasovanjem sprejemali in pošiljali Jugoslovanskemu klubu na Dunaj.

Pokrajinski arhiv v Mariboru hrani original takšne izjave, ki jo je sprejela občina Konjice-okolica, sestavil in lastnoročno napisal pa Srečko Puncer. Glasi se:

Za jugoslovansko deklaracijo

Občinski odbor Konjiške okolice je v izvenredni seji dne 17. decembra 1917 jednoglasno sklenil sledečo izjavo:

1. Navdušeno in z največjim zadoščenjem odobravamo odločno in jasno politiko Jugoslovanskega kluba in izrekamo njega načelniku g. dr. Korošcu posebno zahvalo za vztrajno in nesebično delo v državnem zboru in delegacijah.

2. Izrekamo pa svoje najgloblje nezaupanje in zaničevanje vsem strahopetnim izdajalcem naše deklaracijske politike in jih pozivljamo, da odložijo svoje mandate, ker zlorablajo poverjeno jim zaupanje in kruto žalijo ponos našega zavednega naroda. Menimo dr. Šušteršiča in sodruge.

3. Pozivljamo Jugoslovanski klub, naj v bratski zvezi s Češkim Svazom in Ukrajinsko zvezo v delegacijah neomajno vztraja pri svoji zahtevi o samoodločbi narodov, ki tvori jedino možno podlago za skorajšnji trajni in plodonosni mir.

4. Verujemo in trdno smo prepričani, da je ni na svetu sile razen nesloge in lastne nemoči, ki bi bila zmožna, da ustavi ali uniči razvoj našega trojednega naroda, ki je sicer še mlad, a vreden in zmožen življenja, ker hoče živeti. Vera vase nam prinese zmago in svobodo, a nevera pogin in ostudno robstvo.

Z vero v bodočnost!

Klinc Jožef l. r.
Gošnik Juri l. r.
Furman Janez l. r.

Kovačič Anton l. r.
Arbeiter Franc l. r.
Lamut Janez l. r.

Skerbinšek Jože l. r.
Brglez Štefan l. r.
Konec Martin l. r.

Mele Luka I. r.
Lamut Anton I. r.

Vodenik Janez I. r.
Borneker Jakob I. r.

Petelinšek Blaž I. r.
Beznik Franc I. r.

Da je prepis izvirniku jednak, potrjuje županov namestnik Fr. Ložak.
Žig:

Občina Konjiške okolice

Februarski revoluciji 1. 1917 v Rusiji je pod Leninovim vodstvom sledila še oktobrska s ciljem, da z zmago delavskega razreda zgradi v svetovni, socialistični družbeni red. Srečko je pričakoval, da bo njen uspeh pomenil začetek nove ere v napredku osvobojenega človeštva in se je navduševal zanjo. Ni mu bilo sicer prav, da je v vojni in notranjih nasprotjih oslABLJENA Rusija izstopila iz vojne ter s tem storila uslugo Nemčiji in Avstroogrski. Toda vstop ZDA v vojno mu je pomenil izdatno nadomestilo.

V nedeljo 17. marca 1918 se je v Žalcu zbralo okrog osem tisoč naših ljudi, da manifestirajo za pravico do narodne samoodločbe, proti vojnemu trpljenju, za mir in svobodno Jugoslavijo. Čeprav je bila udeležba na tem političnem zborovanju vojakom strogo prepovedana, je prišel nanj iz Konjic Srečko v civilni obleki. Z veseljem je poslušal tri glavne govornike: Slovenca, Hrvata in Srba. Tu se je srečal z mnogimi prijatelji, med temi je bil tudi Janko Kač.

V pismu iz Konjic je 2. marca 1918 sestri Micki citiral:

— *Toliko meri človeška duša, kolikor boli prenese. Dodal je:*

— *Slutim, da se nam bliža sonce svobode. Ni še jutro, a pride gotovo, ker mora priti. In za jutrom pride sonce in s soncem življenje in setev in rast in žetev. Seme smo lepo očistili brezplodnih in škodljivih primesi, z zaupanjem smemo pričakovati jutra in pomladi. Jugoslavija je v pohodu!*

...

Dne 26. marca 1918 je celjsko vojaško poveljstvo Srečka Puncerja odpoklicalo iz Konjic in ga določilo v poseben tečaj v Gradcu, ki bi »enoletnim prostovoljcem« — neborcem dal možnost oficirske kvalifikacije. Zamenjali naj bi oficirje — borce v frontnem zaledju in jih sprostiti za uporabo v bojnih linijah. Tako se je Srečko po letu dni moral posloviti od Konjic in življenja, ki je bilo le malo podobno vojaškemu. Na ovratniku je nosil zdaj korporalske zvezdice.

Sredi aprila se je v Gradcu, v šoli na Keplerstrasse zbralo blizu dvesto mlajših in starejših enoletnikov, samih neborcev. Bili so iz vseh štajerskih, koroških, kranjskih in primorskih polkov. Prevladovali so Nemci in Slovenci, vmes so bili Čehi in Italijani, s čini in brez njih. Tu se je znašlo tudi več celjskih dijakov, Srečkovih prijateljev, trije so bili celo iz njegovega razreda: Vrečko, Senica, Roš. Vse so jih razdelili na dve kompaniji. Njega so uvrstili v prvo od teh, ki ji je bil komandir stotnik Pistauer. Ta junak zaledja je bil strasten nasprotnik vseh teh »izdajalskih Slovanov« in jim je dal to sovraštvo vsak dan čutiti.

Puncerjeva družina, zbrana o veliki noči 1918 v Mozirju. Z leve na desno v prvi vrsti Srečkova nečakinja Ljuba, njena mati (njegova sestra) Micka (Maša) Skornšek, mati Helena, oče Matija, sestre Ida, Minka in Dragica. V drugi vrsti svak Ivan Skornšek in bratje Albert, Franc, Srečko, Zvonko in Vinko

Ze drugi dan so od nas zahtevali podatke k osebnemu popisu. Ta je zahteval tudi navedbo narodnostne pripadnosti. Medtem ko smo se drugi Celjani označili za Slovence, se je Srečko vpisal kot »Jugoslawe«. Dolgo smo mu prigovarjali, naj to popravi, kajti gotovo bi ga takoj izključili iz tečaja, mu na ponovnem zdravstvenem pregledu razveljavili »neborstvo« in ga kazensko poslali na fronto.

V ta tečaj so poslali tudi pesnika Cvetka Golarja. Takoj se je prijateljsko povezal s Srečkom. Pregledal mu je nekatere pesmi in k njim kaj pripomnil s svinčnikom, kakor je to razvidno iz ohranjenega zvezka. (Dve moji pesmi, ki jih je poslal uredniku »Ljubljanskega Zvona« Otonu Župančiču, sta bili kmalu objavljeni.)

Vsi trije smo nekajkrat obiskali graško Rotovško klet, kjer so točili slovenski »jeruzalemec«. Tam smo se seznanili z dr. Glonarjem in dr. Šerkom, s pesnikoma vojakoma Glazerjem in Grudnom. Po navodilih, ki jih je psihiater dr. Šerko dajal Cvetku, je ta pri vojaških vajah pričel kazati znake umske zmedenosti, da so ga nato poslali na opazovanje prav k njemu. Tako se je Golar za zmeraj rešil uniforme.

Primanjkovalo je vseh življenjskih potrebščin, kar je izkoriščala »črna borza«. Nastopala je lakota, širile so se nevarne epidemije. Človeka je tiščalo k tlom surovo nasilje, na frontah je žela smrt. Tudi pod vplivom oktobrske revolucije se je pričel uporno dvigati delavski razred. Haupt-

Slovenci in Čehi (brez Nemcev) v tečaju v Lipnici poleti 1918. Drugi z desne na tleh sedečih je Srečko Puncer. Na levi strani iste vrste sta tudi Mirko Pretnar in Stane Vurnik. Nad Puncerjem sedeči je Danilo Bučar. V sredini vrha je Franjo Vrečko. Pred temnim oknom stojita Fran Roš in Tine Novak.

mann Pistauer je oficirske aspirante držal v najstrožji pripravljenosti vse od 1. maja dalje. Ni jih več pustil leči na slamnjače, ampak so po napornih vežbah prebili noči oblečeni in oboroženi na šolskih klopeh.

V pismu, odposlanem 23. maja 1918 sestri Micki, je Srečko sporočil:

— V Gradcu smo vedno strogo pripravljene zaradi delavskih stavk in vojaških nemirov, ki so se dogodili na Zg. Štajerskem. Gre mi vedno slabše. Da bi že bilo konec tega trpljenja in stradanja.

Nekega popoldneva okrog 20. maja je Pistauer v šolski dvorani poklical pred kateder enoletnike 17. polka — ljubljanskega. Z nasršenimi brki in mrzlim pogledom je kričal nad njimi: »Panslavisti, boljševiki, izdajalci! Niste vredni avstrijske oficirske sablje! Fuj!« Nato je ozmerjal Čeha. Nas iz 87. polka je pozval, da vstanemo. Zabrutil nam je »Vi ste regiment dezertarjev!«

Pozneje smo izvedeli: v Judenburgu, Murauu in Radgoni so se uprli slovenski vojaki. Sploh so se politične razmere v državi zaostrile. Vlada je ovirala zborovanja v zvezi z jugoslovanskim vprašanjem in strože nadzorovala tisk.

Oficirski tečaj so konec junija premestili iz Gradca v Lipnico (Leibnitz). Tu na deželi si je Pistauer mogel dovoliti še več samovoljnega ravnanja z nami. Pregledoval nam je kovčke in je Srečku zaplenil več slovenskih

Interniranci v Lipnici 29. oktobra 1918 ob razpadu Avstroogrske, s slovenskimi časopisi v rokah. Prvi štirje sedeči so z leve na desno Franjo Vrečko, Jože Špendal, Pavle Bremec in Srečko Puncer

časopisov. Prehrana se nam je še poslabšala. Po štirje smo prejeli hlebec pustega kruha za pet dni skupaj. Gladovali smo, vežbanja je bilo vedno več.

V vso to bridko revščino pa je udarila zlokobna vest: na italijanski fronti je 18. junija 1918 granata raztrgala dvajsetletnega Arkadija Videmška, pesnika »Savinje«. Ob tej novici je Srečko legel in obraz skrivajoč v slamnjačo molče zajokal.

Lipnica je bila sicer prijazno nemško mestece, a v naših razmerah nam ni mogla prirasti k srcu. Na Marijin praznik v avgustu je bila slovesnost pri božjepotni cerkvi v okolici. Nekateri smo se tam pomešali med ljudi, da bi z ušesi prestregli še kakšno slovensko besedo. Naslonjene na obzidje so stale tri prav stare ženice in se nam je zazdelo, da se pol tiho menijo po naše. Puncer jih je ogovoril slovensko in rade so se odzvale — ne brez začudenja nad tem, da so mlade ljudi slišale govoriti v jeziku svojih prednikov.

Sredi avgusta smo v slovenskih časopisih brali, da Ljubljana pripravlja svečan sprejem delegaciji čeških poslancev s predsednikom njihovega »svaza« Staněkom na čelu, ki se bodo poklonili spominu pred letom umrlega dr. Janeza Kreka. Brzovlak iz Prage je vozil skozi Lipnico v času našega opoldanskega odmora. Puncer, Vrečko, Bremec, Novak in jaz smo ga pričakali na lipniškem kolodvoru, kjer je imel minuto postanka. Puncer je vneseno pozdravil voditelje boja za samostojno češkoslovaško državo »ob

njihovem prihodu na slovenska tla«. Gosti so nam kar iz vagnskih oken segli v roke in še potem smo si mahali. Dan nato sta oba ljubljanska dnevnika poročala o navdušenem sprejemu slovanskih bratov v Lipnici. Kot vojaki smo zdaj seveda pričakovali neprijetne posledice, a jih ni bilo.

Nekaj dni nato se je končal naš lipniški tečaj po opravljenih izpitih. S tem smo si prislužili vsak še vsaj po eno zvezdico na ovratnik. Srečko je postal četovodja. Potem je večji del absolventov odšel k svojim kadrovskim enotam na dopuste. Toda devetnajst Slovencev in Čehov, ki jih je hauptmann Pistauer smatral za »politično nezanesljive«, je pridržal, da jih še dalje in huje ponižuje in trpinči. Z njimi je prirejal nočne pohode v bližnje taborišče Wagnerja, kjer so bile nastanjene večidel italijanske begunske družine in so se k njim zatekali svojci — vojaški dezertarji. Tudi pobegle vojne ujetnike Ruse je bilo treba loviti, stražiti in jih voditi v njihovo zbirno taborišče v Lebringu, bednem kraju lakote, kjer je bil tudi kader 2. bosanskega-hercegovskega polka. Tudi domačih skrivačev je bilo vse več.

V tem Lebringu je kot rezervi nadporočnik tedaj služboval odvetnik dr. Vekoslav Kukovec iz Celja, štajerski deželni poslanec. Poiskal ga je Srečko Puncer, ko je nekoč s patroljo vodil begunce iz Lipnice v Lebring. Prikazal mu je neznosni položaj protipravno konfiniranih devetnajst slovenskih in čeških enoletnikov, izročeni surovi samovolji hauptmanna Pistauerja. Po dogovoru z dr. Kukovcem je Puncer zbral in uredil zadevno gradivo in mu ga prinesel, da ga je poslal Jugoslovanskemu poslanskemu klubu na Dunaj. Tako je bila v oktobru 1918 v avstrijskem parlamentu vložena interpelacija na vojnega ministra z zahtevo po preiskavi opisanih razmer in sankcijah proti krivcu. O interpelaciji so pisali časopisi in Pistauer je zdaj docela podivjal. Privil je še huje, a ne več za dolgo, kajti Avstroogrski so se iztekale že zadnje ure. Samo s hitrim begom se je odtegnil obračunu, ki so mu ga pripravili Puncer in tovariši. Vsi tji so zdaj prosti pohiteli domov.

Sestra Ida pripoveduje:

— Bilo mi je že osem let, ko je Srečko po več mesecih prišel domov v Mozirje in takoj legel na posteljo, ki je stala v kuhinji, saj je pešačil vso pot iz Paške vasi. Mama je planila k njemu, ga pobožala in vprašala: — Kaj ti je, Srečko, ali nisi bolan? — Nisem bolan, samo izmučen sem. Saj veš, bil sem v Lipnici interniran... Nekaj dni pozneje je v Celju zares zbolel.

Vojske centralnih sil so se povsod umikale. Srbske in jugoslovanske prostovoljske enote so od Soluna prodrle do Beograda. Bolgarija in Turčija sta kapitulirali. Narodi Avstroogrške so se sklicevali na 14 Wilsonovih točk vojnih ciljev ZDA s pravico do samoodločbe. Na Slovenskem so bili že ustanovljeni narodni sveti, v Zagrebu pa je narodni svet SHS postal predstavnik Jugoslovanov na ozemlju razpadle monarhije. V Ljubljani se je sestavila slovenska narodna vlada.

Dan 1. novembra, sicer posvečen mrtvim, je bil tokrat prijazen in živahen v sončni jeseni. S celjskih hiš so prosto vihrale naše zastave, dotleje prepovedane. S pročelij trgovin in obrtnih podjetij so izginjali tuji napisi.

V jutru tega dne se je po kratkem obisku pri svojcih v Mozirju vrnil v svoje staro mesto Srečko Puncer — četovodja s puško v roki in nahrbtnikom. Oglasil se je pri svoji sestri Micki in svaku Ivanu Skornšku, ki je srečno preživel vojno in se vračal v finančno službo. Tu je našel tudi svojo petletno nečakinjo Ljubo. Družina je prebivala v stanovanju nad sedanjo Šeligovo gostilno na Teharski cesti. Z veseljem sprejet je tam odložil prtljago in si privoščil izdaten zajtrk.

Kmalu je potrkal pri meni in spet sva stopala po starih mestnih ulicah. Seveda, некоč sva hodila tod s črnima, širokimi klobukoma, zdaj pa s sivima čepicama, ki pa so z njunih kokard žarele slovenske barve. Ozrla sva se v hišo, ki je v njenem drugem nadstropju vsa leta domoval Arkadij Videmšek. Iznad vejnate gole breze je predse strmelo okno njegovega tesnega kabineta. Tam je sanjaril in pisal pesmi. V bližnji ulici pa je bila soba, ki nas je v njej Polde Vasle ob citrah vadil petja. Oba sta bila zdaj mrtva in celo brez groba. Dočakala nista, po čemer sta hrepenela . . .

Stopila sva v park, ki ga je človekova skrb med vojno zanemarila. Sedla sva na klopi v glavni aleji in se predala mislim in načrtom. Samo boleč spomin na žrtve nama je kalil srečno zavest zmagovalcev, rešenih poniževanja in trpljenja, z odprto potjo pred seboj.

Tehtala sva: republika ali monarhija? Srečko je menil:

— Sem za republiko. Toda če bodo Srbi vztrajali pri monarhiji, bodo Hrvati in Slovenci morali popustiti, da nam ne onemogočijo skupnosti. Stari Peter je demokrat in je v vojni ostal z narodom. Takšna državna oblika pa bo smela biti le zunanja formalnost, ne pa ovira demokraciji in svobodi. Srbi sami bi se uprli vsakršni osebni samovolji. Predvsem bo tudi važno, da bo vladavina socialna, za to pa bo skrbel resnično ljudski parlament. Kulturno razvitejšim Slovincem bo v novi državi odmerjena še posebna vloga.

Kje bodo meje Slovenije? V teku stoletij smo dosti ozemlja izgubili, zato si hočemo ohraniti vsako še danes slovensko vas na severu in zahodu. Naše morsko izhodišče Trst nam bo glavno mesto s slovensko univerzo. Seveda nas bodo pri tem ovirali Italijani. Vendar bo tukaj tudi Amerika imela besedo. Svetovna organizacija bo povezala vse narode in države. Socializem je na pohodu povsod. Prihaja zlati vek. Srečni smo, ki smo ga doživeli mladi . . .

S Srečkom sva krenila v Narodni dom. V njegovi dvorani se je tisto dopoldne zbralo več kot sto vojakov in častnikov, večina pa se jih je razšla po domovih. Po nekaterih govorih so si z glasovanjem sami postavili poveljnika celjskega pešpolka: nadporočnika Ivana Sancina. Popoldne sva bila med vojaki, ki so na dvorišču mestne kasarne ob sokolski zastavi prisegli zvestobo Jugoslaviji — republiki.

Vse tiste dni so se z razpadle fronte v Italiji po cestah in z vlaki v svoje dežele vračali desetstisoči bednih vojakov: Čehi, Poljaki, Nemci, Madžari. Stara habsburška monarhija, ki jih je stoletja nasilno povezovala, se je razbila. Nastajale so nove države.

V celjski vojašnici sta si segla v roke Srečko Puncer in Franjo Malgaj. Že več let so ju še dijaka navduševale in vezale iste ideje in težnje.

Tudi zdaj sta vedela oba: zagotoviti si moramo pravične meje in v ta namen je treba zbrati dovolj vojakov. Narodnemu svetu v Prevaljah je bil Malgaj že obljubil svojo pomoč. Ljubljana bo morda še čakala. Maribor bo imel na skrbi vso štajersko mejo. Zato pa naj se Celje zavzame za našo Koroško. Da, tudi Srečko je mislil tako. Z Malgajem pojde tudi on!

Toda v naslednji noči je po vsem, kar je hudega in dobrega doživel v zadnjem mesecu, nenadoma zbolel. Pri skrbni sestri Micki je obležal z visoko vročico. Bila je tista gripa, ki je že vse zadnje mesece mučila sestradane, pretrpinčene ljudi po vsej ubogi Evropi.

Ni se mogel udeležiti celjske proslave osamosvojitve Slovencev 6. novembra 1918 na trgu pred Narodnim domom, kjer je množica skupaj z govorniki vzklikala republikli Jugoslaviji. In ko je na večer istega dne Malgajeva vzorna četa vstopala v savinjski vlak, da kot naša prva vojaška enota stopi na koroška tla, Srečka ni bilo z njo. Trdno pa je Malgaju obljubil, da pride za njim, ko ozdravi.

...

Nekaj dni po 20. novembru je Puncer, zdaj s činom kadetnega aspiranta (narednika), odpotoval z vlakom do Dravograda in v Guštanj (Ravne). Tu je našel svojega prijatelja nadporočnika z glavnino ojačene čete. Z njim je bil tudi »Savinjan« Zdravko Kroflič, pogumen Šentjurčan kakor Malgaj. Ta je imel zdaj dela čez glavo z upravo in prehrano prebivalstva, a tudi s pomiritvijo bedno živečega delavstva. Vedel je, da bo skoro krenil naprej proti Celovcu, a na ukaz generala Maistra je moral še potrpeti do odločitve z Mariborom.

Takoj potem ko so Maistrove vojaške enote v noči na 23. november razorožile mariborske šucverovce, med katerimi so prevladovali tujci, so malgajevci zasedli Pliberk in vso Podjuno. V jutru 30. novembra je Malgaj s sto možmi in šestimi mitraljezi prešel lesen most čez Dravo in vkorakal v Velikovec, v to staro mesto, ki je z množico hiš in hišic gnezdilo na bregu. Tu je razpustil avstrijski vojaški oddelek in meščansko stražo. Ze naslednji dan je moral odbijati trikrat močnejšo sovražno formacijo iz Celovca, ki je skušala slovensko vojsko vreči iz Velikovca. Iznova ojačen je svoje velikovško mostišče nato razširil do črte našega jezikovnega območja (Grebinj, Djekše, Krka).

Dne 15. decembra se je nasprotniku posrečilo razorožiti dve iz bivših srbskih vojnih ujetnikov sestavljeni četi, ki pa nista bili podrejeni Malgaju in Maistru. Zato je Maister pohitel, da pošlje Malgaju močan bataljon prostovoljcev celjskega pešpolka. Ta je došel v Velikovec v jutru 16. decembra 1918.

Na mestnem trgu smo puške postavili v piramide in že je na belem konju prijezdil nadporočnik Malgaj, da nas veselo pozdravi. Za njim je prihitel Puncer, nasmejan ob srečanju z mnogimi prijatelji in celo sošolci (Vrečko, Melavc, Praznik, Roš). Zdaj je bil Malgaj dovolj trden, da je pričel urejati novo osvobojeno ozemlje. Prav hitro je uresničil tudi zamisel o ustanovitvi informativnega in propagandnega časopisa, potrebnega ko-

roškimi Slovencem, potem ko je avstrijska oblast pričela zatirati v Celovcu izhajajoči tednik »Mir«.

Tako je 22. decembra 1918 v Velikovcu prišla na svetlo prva številka »Jugoslovenskega Korotana« z navedbami: Urejuje Srečko Puncer. Izdaja nadp. Fr. Malgaj. Tiskarna M. Zmugg, Velikovec. List izhaja od slučaja do slučaja po potrebi. (Pozneje: List izhaja vsak teden vsaj enkrat, po potrebi večkrat.) Zadnja velikovška, to je 14. številka, je izšla 27. aprila 1919. Pozneje sta ji sledili še dve (urednik M. Stoilkovič), tiskani v Celju.

V uvodnem razglasu čitateljem uredništvo navaja, da je »narod željan in potreben čtiva«, da je »list nadstrankarski in zasleduje popolno ujedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev, tudi v kulturnem oziru«. Napoveduje, da bo časnik poleg političnih prinašal tudi poljudnoznanstvene in leposlovne ter dnevne novice iz Korotana. Uredništvo vabi vse čitatelje, da pošiljajo dopise iz svojih krajev.

Urednik v uvodniku »Korotan vstaja« izjavlja, da »nismo prišli zasedati tujo zemljo, temveč samo to, kar je last naše države SHS... Nikakor ne nameravamo nasilno napraviti severne meje, ta je že začrtana. Prihajamo le, da to mejo zasedemo in to je naše pravo.« V uvodniku »Kako dolgo še« terja mednarodno odločitev o mejah, v nadaljnjem »Pravičen mir ali svetovna revolucija« (glej dodatek!) ugotavlja pogoje za mirno prihodnost Evrope. Še drugi pisci se lotevajo aktualnih problemov, prostor pa je odmerjen še gospodarstvu, drobnim novicam in poročilom.

List ni bil brez hib. Jezik mnogih sestavkov je premalo poljuden, krog domačih sodelavcev je ozek, sestavki v srbohrvaščini koroškemu Slovencu niso mogli biti dovolj razumljivi. Manjka domača organizacija, da bi bila lastnica lista.

Puncer dosledno uporablja naziv »jugoslovenski«. Takšno obliko je utemeljeval že pred vojno (dnevnik 3. junija 1914). Zahteva zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev tudi v kulturnem oziru. Resda je bil spoštovalec dr. Ilešiča, vendar menim, da si je takšno združitev predstavljal na poseben način. Bil je vendar častilec Ivana Cankarja, ki se je izjavil le za politično skupnost, a je odklonil kulturno. Nikakor ni želel utopitve slovenskega jezika v neki »jugoslovanščini«, ki bi bila le srbohrvaščina in bi Slovence, stoletja boreče se za ohranitev samega sebe in lastnega jezika, oropala tega in jih izbrisala kot narod. Misli o odmrtnosti našega jezika ni nikoli izrekel in nikjer določno zapisal. Morda je dopuščal le možnost, da skupno življenje vse Jugoslovane v daljnji prihodnosti pregnete in kulturno bolj nivelizira, tako da bi prišli do neke jezikovne skupnosti, a to le po naravni poti in ob enakopravnem prispevku vseh.

Spoštoval je slovensko kulturnost in je predvideval njeno oplemenitveno vplivanje na manj razvite Slovane našega jugovzhoda. Pod skupnostjo kulture je verjetno razumel le večjo izenačenost kulturnega nivoja. Če ga je kdaj v izrazu zaneslo nekoliko daleč, smemo to pripisati njegovemu vročemu nacionalizmu, tedaj sinonimu patriotizma, ki se je rodil v boleči stiski razmer, a je ostajal human in socialen.

Jugoslovenski KOROTAN

Urejuje Srečko Puncer.

Velikovec, 22. grudnia 1918.

Izdaja nadp. Fr. Načgaj.

Uredništvo in upravljalstvo v Velikovecu, Glavni trg, številka 37. — List se mora plačati, številka po 20 v., najmanj za 30 (treh) zaporednih števil, 1/2 strani 35 K, 1/3 strani 20 K, 1/4 strani 15 K, 1/5 strani 10 K, 1/6 strani 8 K, 1/7 strani 6 K, 1/8 strani 4 K. — Popusti: pri 2—5 kratni objavi 15%, pri 6—10 kratni 25%, pri 11—20 kratni 35%, pri 21—50 kratni 50%. — List izhaja od

P. T. čitalcem.

Opetovano smo slišali željo, da bi se ustanovil v Velikovecu slovenski časopis, ker je narod željan in potreben čtiva. Zato smo se odločili izdajati poljuden list »Jugoslovenski Korotan«, ki bo izhajal vsaj dvakrat na teden. List je nadstrankarski in zasleduje popolno narodno ujedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev, tudi v kulturnem oziru. Vsak separatizem, kar najodločneje odklanjamo. Poleg političnih člankov bo prinašal list tudi poljudnoznanstvene in leposlovne ter dnevne novice iz Korotana. Tem potem najprijazneje vabimo vse čitalce, da nam pošljajo opisov iz svojih krajev, da se prihodnje številke izpopolne in list eventualno poveča.

Jugoslovenski Korotan naj živi!

Uredništvo.

Korotan vstaja.

Srečko Puncer.

Biser-zemlja naše trojedne domovine Srbov, Hrvatov in Slovencev bil je — tužni Korotan. Ali ta Korotan ni bil vedno tužen, mal, ponižan in razžaljen. Njegova preteklost je lepša. Korotan je zibelka naše staroslavne zgodovine, ko si je Slovenec sam, svobodno volil vero in postave. Spominjati na to davno dobo so vsikdar tvorili ponos vsakega zavednega Jugoslovencina.

Swobodni in močan narod, so bili Slovenci, ko so v 6. stoletju zasedli velikansko oremlje od Tirolov do črnega morja, od Donave pa do Jadrana. Korotan je bil državno središče zapadnih Slovencev. Narod si je po svoji volji in prevdaku volil svoje kneze in jih ustoličeval na gosposvetskem polju. Še danes vidiš tam »vojvodski prestol«, kjer se je vršilo slavnostno ustoličevanje. Kmetje so živeli po svojih zadrugah in seliščih mirno in zadovoljno življenje in čistili svojo staro vero. Domača pesem in beseda razlegla sta se svobodno po Korotanskih gričih in livadah.

Prisel pa je tujec — Švaba, ki ni poznal pravice in poštenja in se naselil med nas. Zlorabljal je naše gostoljubje in je s surovo silo zavladal nad nami. Odstavljajl je naše narodne kneze in duhovščino, in jih gonil v suznost. Narodu je vsiljeval svojo tujo govornico, ki mu je bila nerazumljiva, nema. Zato so imenovali naši pradedi te došle tujce, ljudi ki ne znajo govoriti. — Nemce. In ti Nemci, turci priseljenei imenujejo danes naš domačine, Jugoslovence, tujce (Landfremde) na Koroškem. Res, njih nesramnost je breer primere.

Jednajsto let je ječal naš narod v težkih verjeah, v katere ga je okoval nasilni tujec. Jednajsto let je bil tujec gospod, Sloven pa njegov hlapec. Slovence je delal na polju kakor črna živina leto in dan, Nemec pa je sedel na svojem gradu in užival sadove dela. V zahvalo za preliti znoj in krvave žulje, žvižgal je po slovenskem, od truda in sramu upognjenem hrbtu, tujcev bič. Ponižan in brezmočen prosil je naš krasni korotanski narod pomoči pri svojih bratih, ki jim je usoda namenila srečnejše življenje. Toda bratje so bili med seboj nesložni in zato slabotni. Pomoči ni bilo od nikoder. Že se je zdelo, da bodo vse prošnje zaman, da je Korotan izgubljen za vedno.

Tedaj pa so se razprta brata: Srbi, Hrvati in Slovenci složili in vzbudili spečo majko Jugoslavijo. In vstala je, krasna velika, silna ter povzdignila svojo svarečo roko nad nasilnim tujcem, Nemcem: »Roke proč od mojih zvestih otrok!«

Prilila je jugoslovenska vojska v Korotan, da pomore zatiranemu narodu. Kot bratje smo prišli, da rešimo brata iz robstva. S solzami veselja so nas pozdravljali rojaki, kamor smo prišli, s solzami tuge prihajajo dan na dan iz krajev, kjer se še tujec korači, s prošnjami, naj pridemo že vendar enkrat tudi tja, ki jih rešimo iz robstva ter napravimo mir in red v deželi.

Slovesno lahko izjavljamo, da nismo prišli zasedati tujo zemljo, temveč samo to, kar je last naše države SHS. Nikakor ne nameravamo nasilno napraviti severne meje, ta je že začrtana.

Prva številka lista »Jugoslovenski Korotan« z uvodnim člankom Srečka Puncerja

Pisec te razprave sem 23. decembra 1918 s svojo četo odšel v deset kilometrov oddaljeni Grebinj, ki so ga ogrožali folksverovci. Pognali smo jih nazaj. Od tam sem v času dvodnevnega premirja na Štefanovo krenil na kratek obisk v Velikovec. V Narodnem domu, skromnem gostišču v ozki ulici tik glavnega trga, sem poiskal Malgaja in Puncerja. Po obedu sta še posedevala tam.

Vsi trije smo se razgibali v razpravljanju o razmerah na Koroškem, v državi in v svetu, ki nas niso zadovoljevale. Ozrli smo se še v svojo osebno bodočnost. Bili smo odločeni, da se že kmalu, saj večjih zapletov na Koroškem nismo pričakovali, posvetimo nadaljnjemu študiju. Vsi smo se nameravali vpisati na pravni fakulteti v Zagrebu (univerza v Ljubljani se je šele snovala). Tudi potem nismo želeli prekiniti stikov z našo Koroško in radi bi ji služili še po končanem študiju. Tako zelo nam je bila pri srcu ta tuji mogočnosti stoletja izročena prelepa slovenska dežela, ki si je nekoč svobodno ustoličevala svoje kneze. Zdaj se je prebujala počasi in kakor s strahom, da jo varajo sanje.

Srečko mi je izročil prvi dve številki »Jugoslovenskega Korotana« v več izvodih, da jih razpečam v Grebinju. Kar v gostilni tam sem mu po spominu napisal svojo še novo pesem »K veliki maši«, da jo je objavil v naslednji 3. številki lista.

Kljub vsemu polni zaupanja v prihajajoče leto 1919 smo trčili s čašami vina. Nihče izmed nas pa še malo ni slutil, da bo že pričetek bližnje pomladi dvema od nas prinesel smrt na slovenski koroški zemlji.

Velikovški list je 19. januarja 1919 priobčil uvodnik o manifestaciji dijaštva v Ljubljani za Korotan. Napisal ga je Puncer sam in nam potrjuje njegovo jasno in stvarno gledanje na tedanje stanje koroškega vprašanja in njegovo zavzetost za njegovo rešitev. Glasi se:

— Dne 6. prosinca 1919 se je vršil v prostorih Glasbene Matice ustanovni občni zbor vsedijske Stanovske zveze, ki se ga je udeležilo več tisoč dijakov in dijakinj ter drugega občinstva. Shodu je predsedoval akad. Evgen Lovšin, ki je pokrenil ustanovitev te velepotrebne stanovske organizacije. Njen smoter je izboljšati in zagotoviti gospodarski položaj celokupnega dijaštva brez razlike struj in svetovnega naziranja.

Narodno radikalno dijaštvo iz Štajerske je zastopal urednik »Korotana« Srečko Puncer, ki je po ustanovnem občnem zboru v kratkih besedah orisal žalostni položaj Slovencev na Koroškem, v kolikor še ni zasedeno po naših četah. Nemci divjajo kakor azijske tolpe: ropajo, plenijo živino, denar in žito, internirajo in streljajo naše ljudi, ki so v njih oblasti popolnoma brezpravni in izpostavljeni vsem zlobnostim pobesnele nemške drhali, ki divja po deželi. Opozoril je na veliko nevarnost, ki ne preti samo Korotanu, temveč osrčju Slovenije same, ako bi se posrečilo tem nemškim tolпам predreti našo korotansko fronto. Razlile bi se kakor povodenj po slovenskih deželah in opustošile našo domovino. Jediní izhod iz tega težavnega položaja je, ako takoj zasedemo Celovec, drob in osrčje protijugoslovenskega hujskanja in agitacije. Prostovoljske legije same ne bodo kos nalogi, pritegniti treba k delu za osvoboditev domovine — ves narod. Pa

res ves narod, tudi vojne dobičkarje. Vse, kar je zdravo, mora na fronto. V tem smislu so sprejeli zborovalci z navdušenjem in energičnimi izvajanjem jednoglasno resolucijo, ki jo je predlagal govornik. Glasi se:

Resolucija

Omladina, brez razlike struj in političnega naziranja, zbrana na ustanovnem zboru Stanovske zveze dijaštva v Ljubljani dne 6. prosinca 1919, zahteva v očigled velike nevarnosti, ki preti Slovincem v Korotanu in na Stajerskem, in ko je že sama kranjska meja na severu skrajno ogrožena, da:

1. Narodna vlada v Ljubljani odredi v sporazumu z osrednjo vlado v Beogradu najpozneje do 10. prosinca takojšnjo splošno mobilizacijo letnikov 1880—1901, ki jo mora izvesti z vso strogostjo, ki odgovarja vojaškemu pravu in predpisom;

2. da postavi takoj vse tiste častnike, ki so se tekom vojne pregrešili proti lastnemu narodu, pred vojno sodišče;

3. da se poveri vrhovno vodstvo operacij na severni fronti izkušnemu generalu Maistru, ki je že opetovano pokazal svojo organizacijsko zmožnost;

4. da se pošlje vse razpoložljivo vojaštvo v zaledju nemudoma na severno fronto, da se ustavi prodiranje nemških čet, ki stoje pod posrednim vodstvom renegatskega generala Borojeviča v Celovcu;

5. da dovoli Narodna vlada takoj vsem srednješolcem, ki so za vojaško službo sposobni in žele vstopiti v prostovoljsko legijo, tozadeven dopust in iste izpitne ugodnosti, ki jih je dovoljevala bivša avstrijska vlada dijakom prostovoljcem;

6. zahteva skupščina, da sporoči Narodna vlada v Ljubljani te zahteve, ako jih ne namerava upoštevati, osrednji vladi v Beograd.

Puncerjeva pripomba: O tem dijaškem shodu je poročala samo »Jugoslavija« v kratki notici, vsi drugi listi so molčali. Da je omladina imela prav v svojih radikalnih zahtevah, za slučaj, da antanta ne določi v najkrajšem času demarkacijske črte v Korotanu, bo pokazala najbližnja bodočnost.

V tem času so že vse vidnejši postajali obrisi Jugoslavije, zdaj države ali pa že kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ta ni bila dosti podobna oni, za katero so se navduševali in borili najpoštenejši Jugoslovani. Centralistična monarhije v rokah buržoazije se je utrdila, še preden je ljudstvo moglo izreči svojo besedo ob volitvah v konstituantu. V državi so se množile demonstracije, stavke in upori nedemokratskemu kapitalističnemu režimu.

Narodna vlada je Maistra in Malgaja vse bolj omejevala v njuni pristojnosti. Zaman sta od nje zahtevala odobritev odločilnih akcij proti Celovcu ter zanje potrebnih sil in sredstev. Celo ukore sta prejerala od nje, ker da brez potrebe zaostrujeta razmere na naši severni meji. Področje Maistrovega poveljstva je iz Maribora segalo le še do Dravograda. Malgaj je prejel nalogo, da v Guštanju osnuje vojaško okrožje, ki bi do-

mačine vključevalo v vojsko. Moral je zapustiti Velikovec in se ločiti od Puncerja. Takšni ukrepi poleg siceršnje neodločnosti slovenskega vodstva so v naših ljudeh na Koroškem in tudi v vojski širili malodušje.

Srečko je poleg uredniškega dela prevzemal še dolžnosti propagande na političnih shodih, kjer je govoril Koroščem. Za veliko noč 1919 pa je prišel v Mozirje, kjer so njegovi starši tedaj vodili hotel »Ilirijo«. Med množico so bili tudi številni goriški in tržaški begunci. Predlagal je resolucijo, ki je protestirala proti italijanski okupaciji jugoslovanskega ozemlja in zahtevala pravico za vse koroške Slovence sklicujoč se na pravico do narodne samoodločbe.

To je bil Puncerjev zadnji javni nastop, združen z obiskom svojcev v Mozirju. Teга srečanja z njim se spominjata njegovi sestri Dragica in Ida:

— Osem dni pred smrtjo je nastopil na mozirskem trgu. Bil je zelo resen in je govor tako ganljivo končal, da je le malokdo ostal brez solz. Ljudje so po shodu prihajali k nam v hotel in objemali starše, češ kako plemenitega sina imate!

— Na velikonočni ponedeljek 21. aprila 1919 so sredi Mozirja pred kapelo pod veliko lipo postavili mizo. Nanjo je stopil Srečko in je več sto ljudem govoril, naj mlajši gredo v boj za našo Koroško. Več koroških Slovencev je pribežalo v Mozirje samo z nahrbtniki in tako so moji starši sprejeli begunko Malči iz neke vasi pri Vovbrah. Prihodnje jutro je Srečko odpotoval spet na Koroško, ko sem jaz še spala. Nisem ga videla nikoli več.

Zadnjikrat sem se srečal z njim, ko je 14. aprila prišel v Celje in me poiskal. Velikovški tiskarni je namreč zmanjkalo tiskarskega črnila in zato »Jugoslovanski Korotan« 13. aprila ni izšel. V celjski Zvezni tiskarni si je izprosil dve kanti tega barvila, da ga je vzel s seboj na Koroško. In tako je v svojem listu z dne 20. aprila lahko sporočil bralcem: — Po velikih težavah se nam je posrečilo dobiti črnilo in bo list zopet redno izhajal... Toda številka z dne 27. aprila je bila zadnja, ki jo je še uredil.

Ob tem snidenju mi je Srečko povedal, da pojde 29. aprila v Zagreb vpisat se na pravno fakulteto, ki naj mu bo osnova k novinarskemu poklicu. Ta dan si je izbral, da bi hkrati mogel videti svečani prevoz ostan-kov Zrinjskega in Frankopana iz Dunajskega Novega mesta skozi Celje v domovino. Domenila sva se, da ga tisto jutro pričakam na celjskem kolo-dvoru ob prihodu savinjskega vlaka in skupaj potujeva v Zagreb.

Tisto jutro pa sem čakal zaman. Srečka ni bilo!

Pozno je ljubljanska vlada spoznala, da se v vprašanju Slovenske Koroške ne more slepo zanašati na ugodno odločitev velikih sil. In ko je že predolgo zaman čakala na pomoč srbske vojske, je na lastno pest odredila splošno ofenzivo slovenskih čet na Koroškem, čeprav nezadostnih in slabo opremljenih.

Na dan 28. aprila se je slovenska vojska vznemirila tudi v Velikovcu. Pokazali so se znaki, ki so napovedovali spopad. Katera stran ga bo sprožila? Ali udarimo na Celovec? Kje so nove vojaške okrepitve, da bi zanesljivo uspeli? Torej vendar!

Po večerji je več oficirjev še sedelo v gostišču, ko je z resnim obrazom vstopil major, komandant bataljona, z adjutantom:

— Bodite pripravljeni! Spopadli se bomo! Od treh zjutraj bomo v najstrožji pripravljenosti! Takoj vsak k svojemu oddelku! Preglejte orožje in strelivo! In seveda ljudi! Kmalu bom pri vas . . .«

V družbi s častniki sta bila tudi kadetni aspirant Srečko Puncer in srbski novinar Miodrag Stoilković, ki je v Beograd pošiljal poročila iz Koroške in sodeloval pri »Korotanu«. Na Koroškem sta obadva ostala v uniformah. Srb je razvnet povedal:

— Takoj se pridružim eni izmed čet. Noč preživim z vojaki, da zgodaj krenem z njimi, seveda s svinčnikom in puško.

— Tudi jaz ne bom obsedel v uredništvu. Oba pojdeva z borci. Pred jutrom te poiščem.

Puncer se je na kratko poslovil od tovariša. V svoji uredniški sobi na glavnem trgu je legel na kavalet. Nervozno je pokadil nekaj cigaret. Torej vendar! — obe besedici si je še in še ponavljal, dokler končno ni zaspal z nasmeškom na licih.

Ob štirih zjutraj so oddelki, nastanjeni v dveh šolah in drugod, tiho odkorakali, otovorjeni z orožjem in municijo. Takoj za mestom so jih pregledali častniki. Pridružili so se jim mitraljezci z gibčnimi konjički. Še v temi so se namerili v tiste strani, ki jih je z njih ogrožal sovražni obroč nad Dravo. Tega bodo morali razbiti, da si izsilijo pot do mej slovenske koroške zemlje.

V sobi se je prebudil Srečko. Prav rahlo se je že svitalo. Z okna se je ozrl na še trdno speči trg. Čezenj je počasi korakala patrolja treh mož. V naglici si je oškropil obraz in se oblekel. Vzel je še plašč, puško in torbo s strelivom pa še beležnico. Niti ni imel časa, da bi kaj pojedel.

Stopil je do krajevnega poveljstva na trgu, ki je pred njim stal stražar. Segel je v roko mlademu poročniku:

— Seveda pojdem tudi jaz. Sinoči nisem nikomur naročil, naj me zbudi, zato sem zakasnil. Zdaj pohitim za vojsko, za Stoilkovićem . . .

Da je ta odšel z deli mariborskega bataljona proti Vovbram, mu je pojasnil poročnik.

Mimo dveh stražarjev na robu mesta se je Puncer napatil v vzhodno smer, po cesti med travniki in polji. Čez čas se mu je v daljavi prikazala vas, ki jo je poznal. Bile so Vovbre z belo cerkvijo. Januarja so jo bile naše enote zapustile, da so si skrajšale preredko zasedeno bojno črto. V tem prijaznem kraju so zdaj sedeli hajmverovci, a nedaleč pred njim so bile še naše prednje postojanke. Gotovo so jih pravkar bile naskrivaj okrepile naše nove sile, poslana v napad. Tu skrite so morale zdaj čakati, da se zdani.

Svetlikalo se je že, nakodrani oblaki na nebu so se vse bolj belili. Tako je napočil dan 29. aprila 1919.

Pred Vovbrami — izza poljskega zelenja v rahlo valoviti okolici so se dvignile postave, hiteče naprej s puškami in granatami v rokah. Z obeh strani so jeknili streli. Zadrdrala je strojnica, vmes so se zaslišali klici.

Bili so vojaki 3. mariborskega bataljona, ki so v nič kaj gosti vrsti prodrli v vas. Le redki strelji so še padli iz nje. Na njenem drugem koncu se je zdaj videla peščica bežečih ljudi — bili so hajmverovci. Slovenske Vovbre so bile spet naše! Neki šepavi narednik je zdaj bodril vojake, naj se ne ustavijo, ko je sovražnika treba brez oddiha preganjati dalje.

Ljudje si še niso upali zapustiti varnih domov, ko je za borci prihitel v vas Srečko, ves razgret. Vedel je za ugledno slovensko kmečko hišo tukaj, bila je to Grilova ali po domače Mentlova.

S hišnega praga ga je pozdravila gospodinja, krepka in dobra ženska. Bila je vesela, da so hajmverovci kar brez večjega odpora zapustili vas, zdaj rešeno strahu. — Da, za vselej rešeno, saj smo na vsem Koroškem napadli in napredujemo, ji je zatrdil Srečko prepričan, da je resnično tako. Morda bomo jutri že v Celovcu. Potem bo boja konec. Jugoslavija ni in ne bo pozabila Koroške . . .

To jutro je bil še tešč. Vesel je bil povabila in je z gospodinja stopil v prostorno kuhinjo. Tam je na štedilniku stal lonec pravkar zavretega mleka. Nalila mu ga je v skledo in predenj postavila krožnik zabeljenih koruznih žgancev. Puško je naslonil k steni, slekel plašč in odložil torbo. Z velikim tekom se je lotil izdatnega zajtrka. In je še rekel: — Mudi se mi, za njimi moram.

Tukaj v kuhinji sta se motala domači sin in hčerka. Gospodar si je bil pri sekanju v gozdu hudo poškodoval nogo in je ležal v kamri. Dekla je šla pogledat k živini.

Zunaj so nenadoma spet počili strelji in z njimi se je mešalo vpitje. Moralo je biti več strojnic, ki so zaklokotale. Kakor da se je že oddaljena nevihta vrnila.

Pograbil je puško in stopil na hišni prag. Pokalo je vse bolj in gosteje že prav iz bližine.

V kuhinji je Grilovka sedla na stol v zidnem kotu in se prestrašena križala. K njej sta k steni počepnila otroka.

Srečko je videl: dva naša borca sta zasopljena pritekla v bližino hiše. Z roko jima je pokazal, naj se ustavita, a ga nista ubogala. Še z druge strani so pribežali neki naši, bilo jih je pet. Trdo je pokalo in eden teh, še zelo mlad fant, se je opotekel, se zgrabil za prsi in klecnil na tla.

Poraz? Ali je mogoče? Ali naj še sam plane v beg? Bila bi strašna sramota! Okrepitve morajo vsak čas dospeti! Kje neki je Stoilkovič?

In že so tukaj bili tudi oni! Pet in še več se jih je jadrno bližalo hiši, dva z granatami v rokah. Za njimi so vpili še drugi in streljali mimo hiše za bežečimi.

Hajmverovci Srečka še niso opazili. Umaknil se je v hišo. Sam je bil in če bi udaril po njih, bi ga pri priči ubili. Položil je puško na tla.

Vstopili so — kar pet njih! Temno se je po kuhinji ozrl podoficir — bil je menda znani vodja in vovbrški domačin, a izdajalski odpadnik. Presenečen se je ustavil pred Srečkom in skozi zobe bruhal vanj v surovi nemščini:

— Ha! Pes iz Velikovca! Poznam te! Ne bo ti več treba pisariti in čekati!

Srečkov začasni grob ob vovbrškem cerkvenem zidu od aprila do septembra 1919

— Vdam se, ne morem drugače, je izdaval Srečko in dvignil roke brez orožja. Toda . . .

Strel iz puške mu je predrl prsi. Zahropel je in se zrušil na hrbet. Vse mu je utonilo in se mu izmaknilo in on vsemu. Zagrnile so ga sence, a sam jih ni več videl ne čutil. Ničesar zanj ni bilo več.

Na vratu pri bluzi so se mu prikazale krvave kaplje, ko se je še zvijal v krču. Še jeklena ostrina puškega bajoneta se mu je skozi usta zajedla globoko v leseni kuhinjski pod. Tudi les je zalila kri še ne štiriindvajsetletnega življenja.

Podivjanci so njemu in še štirim tovarišem, ki so obležali v vasi in za njo, pobrali vse, kar je imelo kaj vrednosti, tudi nekaj obleke in perila. Srečkova srebrna ura v njihovih rokah je še dalje tiktakala.

Potem so odvihrali dalje, proti Velikovcu. Še tisto popoldne so vaški kmetje vseh pet žrtev pokopali v skupnem grobu ob zidu stare vovbrške cerkve.

Sovražnikova nasprotna ofenziva na Koroškem je v naslednjih dneh potisnila zahodne dele naših enot nazaj. Uporno pa se je branil celjski

pešpolk, a se je pred popolno obkolitvijo moral z občutnimi izgubami nasled umakniti iz Velikovca in še naprej.

Pri obrambi Tolstega vrha nad Guštanjem se je teden dni po Puncerjevi smrti (na Srečkov rojstni dan, ki ga pa ta ni doživel) z lastno ročno granato smrtno ponesrečil nadporočnik Franjo Malgaj.

V tistem času so Srečkovi svojci z nestrpnostjo in strahom pričakovali vesti o usodi svojega ljubljenca. Oče Matija Puncer je 11. maja iz Mozirja pismeno zaprosil generala Maistra za obvestilo o sinovi usodi. Med drugim je navedel:

— Moj sin je šel prostovoljno v Velikovec za obrambo domovine . . . Nisem mu branil, ker sem jaz in moja cela rodbina za Jugoslavijo z dušo in telesom . . . Prosim, ako vi kaj veste, kje je Srečko Puncer, sporočite mi in če je mrtev, pomagajte nam, da dobimo vsaj njegovo truplo domov, ker tukaj vse zavedno ljudstvo žaluje po njem . . .

General Maister je dopis odstopil obmejnemu poveljstvu za vzhodno Koroško, tedaj v Šoštanju, in je očeta o tem obvestil. Po naročilu iz Šoštanja je poveljstvo celjskega pešpolka 18. maja odgovorilo Matiji Puncerju v Mozirje s štirimi besedami: — Vaš sin je ujet.

Nova, krepka jugoslovanska vojska, katere najudarnejše jedro so predstavljale srbske enote, je konec maja 1919 prešla v ofenzivo in hitro osvobodila ozemlje z Velikovcem, Celovcem in Gosposvetskim poljem. Kako zelo pozno!

Konec junija smo pripotovali k vovbrškemu grobu Srečkov oče Matija, skrušen pod udarcem, razbolela sestra Minka, ki se je v ljubezni do brata vselej na vso moč prizadevala zanj, in pisec pričujoče razprave. Do dna bridko prizadeti smo se molče zastrmeli v grob ob cerkvenem zidu. Na križ ob njem iz dveh smrekovih vej, ovenčan s smrečjem, je bila pritrjena tablica z junakovim imenom, datumom smrti in napisom »Dulce et decorum est pro patria mori«. Nam pa ni bilo še mogoče doumeti krutost resnice.

Stopili smo še na dom h Grilovim. Bili so polni sočutja z nami. V kuhinji smo videli lesena tla, umita in bela, v deski pa mesto globokega vboda z bajonetom. Tja nihče ni stopal . . . Z očetom sva komaj še prestregla Srečkovo sestro, da ni omahnila na usodnem, strašnem kraju.

Zunaj je sijalo poletno sonce, zlatila so se žitna polja, zdaj in zdaj je zapihal svež vetrič čez koroško zemljo. Po zmagi in vseh žrtvah zanjo nam je pač nihče ne bo mogel več osporavati. Tako smo menili . . .

***

Kmalu v septembru 1919 so Puncerjevo truplo v Vovbrah izkopali. V pretresljivem svečanem sprevodu so krsto z njim spremljali Srečkovi tovariši iz Celja, Lipnice, Koroške in Savinjske doline, vojska in preprosto ljudstvo. Z vozom so ga prepeljali v Velikovec in Sinčo ves in z vlakom v domače Braslovče. Tu so ga pokopali ob prisrčni ganjenosti velike množice. Tako se je v svojo ljubo ožjo domovino vrnil njen sin. In mentor nekdanjih »Savinjanov« general Maister je svojemu dragemu Srečku spre-

govoril vroče besede v slovo in zahvalo za njegovo žrtev, za zvestobo Jugoslaviji.

Srečkova smrt je bila njegovim svojcem najtežji udarec. Hudo je zadelo vse, ki so ga poznali in cenili. Vsi smo se zavedali, kako mnogo smo z njim izgubili.

Še nekaj toplih spominov sestre Ide:

— Dve leti po bratovi izgubi smo se spet preselili v Celje, kjer so starši prevzeli gostilno »Amerika« na Mariborski cesti. Z nami je šla tudi naša Korošica Malči. Še v istem letu 1921 si je želela obiskati starše v domačem kraju. Spremljala sem jo, da vidim, kje je izkrvavel moj nepozabni brat. Bila sem v hiši pri Grilovih (Mentlovih) in si z bolečino ogledala kuhinjski pod z bajonetovim vbodom, ki je Srečku šel skozi usta. Pokazali

Svečan prevoz Srečkovega trupla iz Vovber skozi Velikovec do železniške postaje v Sinči vesi septembra 1919

so mi tudi mesto njegovega začasnega groba. Ti spomini iz otroških let so se mi zasadili globoko v srce.

Z mamo sem se mnogo pogovarjala o bratu. Pravila mi je, da ga je še 21. aprila, ko je bil v Mozirju, prosila: — Srečko, ne hodi na Koroško, pojdi raje študirat . . . Odvrnil je: — Ne morem! Dokler Koroška ne bo zanesljivo naša, je ne bom zapustil . . . — Kaj pa če padeš? . . . — Če padem za našo Koroško, za domovino, ne boš smela jokati za mano . . . Naša ljubljena mama je ostala neutolažljiva.

Staršem na stara leta pa smo mi otroci potem priskočili na pomoč. Vsi smo jim bili hvaležni, da so nas vzgajali v poštenju, naprednem duhu in ljubezni do domovine.

Brat Zvonko se lepo spominja:

— Oče je bil močna osebnost in značajan Slovenec. Naši narodni nasprotniki so mu ponujali materialno pomoč, če se jim udinji, a se ni uklo-

nil. V več krajih je bil med vodilnimi sokoli, v Mozirju tudi podstarosta. Klerikalni nasprotniki so ga gospodarsko bojkotirali in ga nazadnje odstranili iz užitninske službe. V narodnem, naprednem duhu in poštenju so naši starši vzgajali tudi nas, otroke.

Mati je bila globoko čuteča, požrtvovalna Slovenka, ki skupaj z očetom v naporni borbi za obstoj družine ni omagala. Ob otrocih je užila tudi mnogo sreče. Smrt njenega prvorojenca pa je bila zanjo katastrofa, ki ji je prezigodaj izkopala grob.

Srečkov vpliv na vse brate in sestre je bil odločilen zlasti še v pogledu naše jugoslovanske politične usmeritve in socialnega čustvovanja. Tako je brat France aktivno delal med slovenskimi delavci v Milwaukeeuju v ZDA tudi kot časopisni dopisnik in občinski predstavnik delavstva. Brat Albert, mož z revolucionarnim značajem, je po osvoboditvi l. 1945 bil prvi predsednik občine Slovenj Gradec. Brata Janka, uradnika v Murski Soboti, so Nemci med drugo svetovno vojno z ženo in sinom usmrtili v taborišču. Sestra Maša (Micka) je bila vselej odločna aktivistka. Med njihovimi otroki je bilo več partizanskih borcev.

Spominjam se Srečkovega dela med slovenskimi delavci — begunci iz Mirna pri Gorici, ki so si l. 1915 v Nazarjah pri Mozirju ustanovili čevljarsko zadrugo. Kot dijak se je z njimi sestajal v posebni gostilniški sobi pri Mokrinu na Rečici. Govoril jim je največ politično — proti Nemcem in kapitalističnim izkoriščevalcem. Na podstrešju je skrival prepovedano literaturo.

Še mlad je Srečko bil izrazita, krepka osebnost z železno voljo in vedno z jasnimi cilji pred seboj. Doma je samo čital in kaj pisal. K njemu so prihajali dijaki in odrasli. Na široko jim je govoril, oni pa so ga verno poslušali. Na svoje starejše in mlajše sestre in brate je prodorno vplival, bil jim je zgled. Zlasti nas je navajal k branju pomembnih knjig. Hotel je, da bi se tudi jaz šolal, to pa se je izpolnilo šele po njegovi smrti. Starši in obe moji starejši sestri so mu to željo izpolnili.

Vse do oktobra 1930 je Puncerjev grob v Braslovčah označeval še vovbrški križ s starim napisom. Tega leta pa se je v Celju sestavil odbor za postavitve nagrobnega spomenika junaku. Odborniki so bili Srečkovi soborci, sošolci in ožji prijatelji: predsednik Fran Roš, Davorin Ravljen, Franjo Vrečko, dr. Ervin Mejak, Tine Novak in Pavle Bremec. Organizirano zbiranje denarnih prispevkov je hitro uspelo. Puncerjev doprnsni relief je izdelal umetnik akademski kipar Ivan Napotnik v Šoštanju, njegov vojaški tovariš l. 1916 v Žalcu.

Odkritje spomenika na braslovškem pokopališču 19. oktobra 1930 je bilo povezano z žalno svečanostjo ob desetletnici nesrečnega koroškega plebiscita. Udeležencev je bilo okrog tri tisoč od blizu in daleč, tudi predstavnikov, članov delegacij in društev z zastavami, pevcev in mladine kakor kmetov z Dobrovelj. Po daljšem predsednikovem govoru je tudi v imenu bolnega generala Maistra spomenik odkril dr. Vekoslav Kukovec, v avstrijski dobi politični voditelj naprednih štajerskih Slovencev. Puncerja je poznal iz njegove internacije leta 1918 v Lipnici. Spomenik je v varstvo

Pokopališče v Braslovčah. Levo Srečkov grob z reliefom (delom kiparja Ivana Napotnika) na spomeniku. Desno grob njegovih staršev

občine prevzel župan Omladič. Izpod reliefa je zableščal v marmor vklesan napis: Srečko Puncer — 29. IV. 1919 — Vovbre.

Leta 1931 je v Braslovčah umrl oče Matija Puncer, star 77 let. Sedem let pozneje je pri svoji hčerki Minki Rozman v Slovenj Gradcu izdihnila mati Helena, 65 let stara. Oba so pokopali v Braslovčah poleg dragega sina.

Za Srečkom je ostala precejšnja zapuščina: leposlovna proza in pesmi, krajši eseji, zapiski, prevodi iz ruščine, aforizmi, skicirani govori, dva dnevnik, korespondenca, časopisi in revije z njegovimi prispevki, fotografije idr.

Poleg priobčenih v dodatku naj bodo omenjeni še nekateri Puncerjevi sestavki: Emerson, Tolstojeva »Kreutzerjeva sonata«, Misli ob Cankarjevih Podobah iz sanj, Socialna družba, Demokracija in parlamentarizem, Važnost časopisja. Iz ruščine prevedene so pesmi Baljmonta, Merežkovskega in Goleniščeva ter Garšinova proza »Bojazljivec«. Mnogo je zapisanih citatov iz Le Bona, Wildesa, Ruskina in Cankarja.

Med ohranjeno literarno-znanstveno zapuščino je le malo te iz poslednjih dveh, treh let Puncerjevega življenja. Nedvomno kot vojak ni imel dosti časa niti miru, da bi se bil mogel bolj posvečati sebi. Burni vojni in politični dogodki so ga močno zaposlovali. Lahko pa da je kot urednik v Velikovcu marsikaj zapisal, česar v listu ni objavil. Toda iz njegove uredniške sobe se ni rešila nobena zapisana črka. Sovražnik, ki je po njegovi smrti vdrl v Velikovec, je v svojem besu pač želel zatreti vsako sled Srečkove dejavnosti.

V krvi je ugasnilo življenje mladega, svobodoljubnega slovenskega človeka, življenje, ki je čvrsto in smelo pognalo, obdarjeno z bogatim umom in plemenito težnjo k jasnim ciljem — osebnim v toliko, v kolikor so mu oili hkrati videti skladni s koristmi narodnega in človeškega občestva.

Ni mu bilo dano, da bi bil rasel še dalje v prečiščenega misleca, političnega in kulturnega delavca, publicista, pogumnega borca za poštenje, demokratizem in napredek, to se pravi za dobrine, uresničljive v humanem socializmu. Nedvomno bi se Puncerjev idealistični optimizem že kmalu moral spotakniti ob tršo stvarnost, ki pa je bila v nasprotju z nekaterimi njegovimi pogledi. S tem bi se mu odprla samo realnejša pot in bližnjica.

Toda sovraštvo je pogazilo ljubezen in prezgodaj umrtvilo kipeče življenje, ki bi bilo sicer zraslo do svojega visokega vrha in rodilo zlahten plod.

DODATEK IZ LITERARNE ZAPUŠČINE SREČKA PUNCERJA

KO JE BILA LJUBA BOLNA

*Ljuba moja bolna spava
v tih sobici;
žalostna je vsa zemljica,
tiho plaka majka Sava,
vse se žalosti.*

*Srce pa nemirno moje
drobno prošnjo piše bogu:
Oj ti bože nad menoj,
slušaj slugo svojega:
deklici daj moji zdravje,
moji duši pokoj daj.*

*In uslišal dobri bog
težek vzdih je moj,
ljubi moji dal je zdravje,
meni vrnil srčni mir.*

*Mrak je stopil preko hriba.
Ljuba moja bolna spava
v tih sobici;
žalostna je vsa zemljica,
tiho plaka majka Sava,
tiho plakam jaz.*

*In nemirno srce moje
drobno prošnjo piše bogu:
Oj ti bože nad menoj,
slušaj slugo svojega:
deklici daj moji zdravje,
moji duši pokoj daj.*

*In uslišal bog je dobri
vroče moje prošnje:
ljubi moji dal je zdravje,
meni vrnil srčni mir.*

(Prva varianta pesmi je prvotna, Puncerjeva. Druga, objavljena v 1. številki »Savinje«, kaže nekatere spremembe. Te je na rokopisu prve pripisal R. Maister — Vojanov sam in so tukaj razvidne.)

MOTTO

*V srcu se zbudilo
mlado hrepenenje
in z mogočo silo
vstalo je hotenje.*

*Ali hrepenenje
videlo ni zarje,
mlado je hotenje
zašlo mi v viharje.*

(13. IX. 1914)

T Braslav.

Ko je bila ljuba bolna.

Myak je stopil, priko hriba.

Ljuba moja, bolna sprava

va tihhi sobici;

žalostna je vsa zemljica,

tihho plaka majka Lava,

~~ose se žalosti.~~

tihho plaskam jaz

~~Česa~~ ^{duša} ~~na~~ ^{moje} nemirnoj ^{duše} moje
drobno prosimjo piše bogu:

Oj ti bože nad menoj,

slušaj slugo svojega:

deklici daj moji zdravje,

moji duši pokoj daj.

Tu ustival ~~stabi~~ bog je ~~rabri~~

~~vroie moje prosim~~ ^{vroie moje prosim} ~~vroie~~ ^{vroie}

ljubi moji dal je zdravje,

meni vrnit srini mir.

Rokopis Puncerjeve pesmi. Popravke je pripisal Maister-Vojanov (Glej str. 257!)

TVOJE IME — MOJE ŽIVLJENJE!
M. G.

*Za knjigo si zahvalila se — Mara,
trenutek isti upati sem jel;
čestitala za god si češka — Maša,
v ljubezni vroči zate sem vzplamtel;
slovo poslala si mi nemška — Mitzi,
v obupu nemem ves sem strepetal;
ko pa si pisala rivalu — Mary,
premagal je obup ponos svetel.*

(Celje, 3. XII. 1914)

SNEŽINKA

*Snežinka bela, srebro neba,
snežinka hladna in lahka kot smrt,
oj, pridno tkeš mrtvaški prt,
zakrivaš zlo in bol srca.*

*Snežinka svetla, poljub boga,
ti greješ zemljo, naš tihi vrt,
ogrevaš človeka, ki kakor krt
na severu rije v zamrzla tla.*

*Očeta mi kriješ in moža,
odevaš mi s prtom brata dva.
Snežinka srebrna, še nas pokrij,*

*nebeške moči nam v telo naliž,
glej, beda že sili v koče k nam,
beračiti, krasti nas je sram.*

(21. I. 1915)

V SAVINJSKI DOLINI

*V ozadju veličastne gore . . .
V sredini Ojstrica, na desni Raduha
in gora na levi, ki pravijo ljudje jl
Speči mož.
Večerna zlata zora, hčerka morskih vil,
poslavlja se od sinjih velikanov,
njih sive lase božajoč
s prosojno rožno roko.
A iz daljave, od zahoda plujo oblaki
ozarjeni in kakor zlate zastave
vijo se nad gorskimi velikani,
hiteč v neznane daljave.
Na polja pada mir in mrak.*

(Spomladi 1915)

V SAMOTI

*Nebo rosi na tiho plan.
Čez polja, čez gozdove
in skalnate vrhove
meglenu tava sivi dan.*

*Zaspajo plovejo vodé
in mrzli njih valovi
soglašajo z glasovi
zvonov, ki v dalji smrt zvone.*

*I meni, bron, zaklenkaj smrt,
veselo smrt, ne žalno!
V deželo tujo, daljno
hlepi moj duh ujet, zaprt.*

(29. VI. 1915)

POMLADNA PESEM

*Škrjančki so šli na pot
visoko pod sinje nebo,
kjer sončni grad stoji
in v njem devojka spi,
smehlja se ji lice v snu sladko.*

*In trkali so škrjančki na duri,
na duri sončnega grada,
prišla je odpirat devojka mlada
v jutranji visoki uri,
prekrasna in svetla in mlada.*

*Zdaj odprt je sončni grad
tebi in meni, brat,
škrjančki žgole v slavo devojki
in jaz bi jo ljubil rad,
dokler sem še živ in mlad.*

(1915)

DA SEM JAZ!

*Da sem jaz operni pevec,
draga, bi tebi zapel
arijo vso čudokrasno,
da bi ves svet strmel.*

*Da sem jaz Rotšild bogati,
vso bi te v svilo odel,
zlato in démantno krono
tebi na lase pripel.*

*Da sem jaz slaven glasbenik,
srček uglasbil bi tvoj
in bi ubrano prepeval
pesem ljubezni z menoj.*

*Ali da vsaj sem filister,
bi te matrono slavil,
nov bi klobuček ti kupil,
v sreči bi se debelil.*

*Žal mi je, da so le sanje
vse te pobožne želje,
žal mi je, da te le pesmi
moje uboge slavé.*

(1915)

OD JUGA

*Od juga nekaj zveni,
vso noč zveni, vso noč ihti,
kakor da bolan otrok drhti,
kakor da ranjen mož ječi
in temu zvenenju konca ni,
joj, moje srce me tako teži!*

*Pa mine noč in zor zazori,
od daljnega vzhoda zagori,
a z juga zvenenja več slišati ni.
Obcestna žica tedaj zabrni
in njen glas zveni in njen glas ječi:
»Tvoj mož sredi krvi leži . . .«*

(16. VII. 1915)

NAŠA DOLINA

Lepa si, Savinjska dolina, biser med biseri domovine, lepa, četudi te svet ne pozna in lepa prav zato in neomadeževana, bogato blagoslovljena.

Tudi tisti večer si bila lepa. Mesečina je bila razlita v tvojih poljih, tajno je šumela srebrna reka in ob njej so si breze in topoli pripovedovali šepetaje o mladem življenju, ki je izteklo v tujino in se ne vrne več. To je usoda tvojih sinov, domovina, tistih sinov, ki zdravi in delavni gredo in utonejo v tujini.

Temne in mrke so stale hmeljevke v ravnih vrstah in so si šepetale dnevne novice. Ko pa smo stopali mimo mi, je zašumelo med njimi kakor v pozdrav nam, sinovom te zemlje, ki od nje ne morejo, ker so pregloboki v svojih koreninah.

Počasi smo hodili, z roko v roki, molk v nas, da ne vzdramimo tišine. Naš duh je bila omamila nočna lepota. In smo premišljevali:

»Kako, da nam ti, naša dolina, še nisi rodila mogočnega klicarja resnice, svobode, lepote, ljubezni in bratoljubja, glasnika, ki bi oznanjal krasoto in bogastvo tvoje, plodna dolina? Vsak košček naše slovenske zemlje ima svojega glasnika in slikarja, ki je pil njegovo lepoto in od nje dal piti še drugim. Tako ima Vrba svojega Prešerna, Bela krajina Župančiča, Dolenjska Jurčiča, Vrhnika Cankarja, Slovenske gorice Kraigherja. Samo ti, Savinjska dolina, nimaš glasnika, ki bi tvojo lepoto dal sijati svetu, da jo občuduje in spozna in ceni.«

Vso pot nas je mučila ta bridka zavest in se je nismo mogli otresti.

Dospeli smo do Poljč. Tu žubori ozek potoček skozi malo, belo vas. Visoki topoli stoje ob njem in nas molče pozdravljajo. Pod nepredirni listnati obok plodnih jablani in zelenih orehov smo stopili. In že smo pred

širokim, belim kmetskim dvorcem in hipoma upremo oči v visoko in vitko postavo prijatelja Filipa, kakor da ga hočemo vprašati:

»Čemu smo prišli sem, kdo nas je vabil? Ti veš, ti odgovarjaj!«

On pa je molčal, le oči so se mu čudno zasvetile. Zamahnil nam je z roko — koščena in krčevita je bila ta roka — in nas je vodil na kozolec v seno.

Opojni vonj mladega, svežega sena nam je napolnil pljuča in so zadihala krepko in prosto. Vlil je v nas čudno in mehko razpoloženje, ki budi v človeku vse težnje za lepim in dobrim, mu odpira razgled v nadčutne svetove in ga polni z ljubeznijo do vsega, vsega.

Zakopali smo se v seno, a zaspati nismo mogli. Nekaj tajnega in svetega je bilo v naših srcih in mislih.

Morda so minile že ure. In potem smo se dogovorili. Takole:

Kot najmlajši izmed nas »štirih iz naše doline« pojdem in nabijem lepake po mestnih in trških in vaških oglih, z bobnom in trobento opozorim občinstvo na slavnostno igro v petih dejanjih, ki bo razodevala življenje in vso preprosto lepoto naše doline in se bo vršila v kratkem.

Ves srečen ob tej častni nalogi in blaženo razpoložen še dolgo nisem mogel zatisniti oči. Šele ko so prvi petelini zapeli po vasi, me je premagal spanec. A še v spanju sem sanjaril, kako bomo mi štirje iz naše doline povzdignili slavo in čast svoje rodne grude, lepe in ljubljene.

Pojasnilo, dodano iz Puncerjevega dnevnika — 14. julija 1914:

... Ob 1/2 11 h (zvečer, op.) smo šli k Rössnerju (gostilna v Braslovčah, op.), nato smo šli Omladič, Juhart, Koželj in jaz v Poljče (na dom Filipa Omladiča, op.). Debatirali smo zopet celo pot o jugoslovanskem vprašanju, Rostoharju (dr. Mihajlu, op.), Triglavu, ki postaja v pravem pomenu besede konservativen, Taboru (imeni akademskih društev, op.) etc. Nato smo se spravili na seno spat. Dobil sem nov motiv »Na senu«, ki ga mislim obdelati v črtici... Zjutraj ob šestih jo odrinemo domov.

Tukaj napovedana črtica je v svoji prvi, krajši varianti resda imela naslov »Na senu«, v drugi, le malo kasnejši, pa je ta spremenjen v »Naša dolina« in je takšna tu objavljena.

OB SAVINJSKEM JEZU

Po tridnevnem dolgočasnem dežju se je zopet pretrgala temna nebesna zavesa in krvavo rdeča krogla — sonce je poslala svoje oživljajoče tople žarke na izprano zemljo. Krasno julijsko jutro me je gnalo ven v mlado in svežo prirodo. Ves zadovoljen korakam med hmeljevimi in žitnimi njivami uživajoč opojno krasoto poletnega jutra. Pot me vodi proti savinjskemu jezju. Že od daleč mi udari na uho mogočen šum padajoče vode, ki je po zadnjem dežju narasla v silno reko. Temni in umazani butajo valovi ob pečine in se razbijajo na tisoče in tisoče lesketajočih se kapljic. Počasi se pomikam po kamnitem nasipu utopljen v prijetne spomine in občutke, ki me navdajajo, ko se tako bližam mogočnemu jezju. In kako bi me tudi ne, saj sem preživel skoro polovico svojega mladega življenja ob njem.

Iz te utopljenosti me zdrami nenadoma čudna in nenavadna slika, ki se pokaže mojim očem. Na njivi poleg nasipa zagledam troje oseb. Mlado deklet šestnajstih let se kleče klanja nad priletno ženico, ki leži vsa blatna in razmršena na vlažni njivi. Poleg njiju stoji desetleten deček in ju začudeno opazuje. Na tleh leži zmečkano pismo. »Zgoditi se je moralo nekaj posebnega,« si mislim in stopim bliže. Starka, prisodil bi jej kakih petinšestdeset let, neprenehoma tarna in vzdihuje sama pri sebi. V dolgih presledkih se mi posreči, da ujame na uho kak pretrgan stavek.

»Moj Jože, moj Jože, zakaj si mi to storil! Ali ti nisem tedaj pravila? ... Zakaj nisi ostal doma, ko sem te takrat tako, tako prosila! Oh moj ljubi bog, zakaj me tako tepeš! Kaj bom reva?«

Jok jo hoče kar zadušiti. Dekle, ki se sklanja nad njo, ji s trepetajočim glasom prigovarja: »Teta, teta, nikar tako ne jokajte! Saj to ni res. Saj to ni mogoče. Ravno pred nekaj dnevi mi je pisal, da je vesel in zdrav. Pogledjte me vendar, jaz sem, Anica! Kaj me ne poznate več? Ne glejte me tako čudno! Mene je strah.«

Starka se ne zmeni zanjo ter venomer tarna dalje. Nenadoma se zgane, poravna si obleko in počasi sede. Obrne se proti Savinji in gleda dolgo časa nepremično v kipeče valove, ki se penijo pod jezom. Ustnice ji rahlo trepečejo in mrzaj jo strese po vsem životu. Pogled njen je kalen in neizrazit. Naenkrat okrene glavo in se obrne proti meni.

Ko me zagleda, se zdrzne in ostrmi, vidno presenečena upre svoje motne oči vame in me tako dolgo časa vsa začudena opazuje. Nato si z velo roko podpre glavo, kakor da bi se nečesa domislila in počasi vstane. Nekaj časa me gleda vsa zmedena in v zadregi, nato pa plane k meni z lahnim nasmehom na ustah in me strastno objame.

»Da si le prišel, Jože! Glej, sanjalo se mi je, da ... da si šel v Ameriko in da te je tam ubilo v rudniku. Zdaj pa si tu ... tu ... tu. Kaj me tako gledaš? Ah, ah, saj si tu, da si le prišel, nikar me no tako ne glej! Kaj me res ne poznaš več? Jaz sem, jaz, tvoja mati, glej, tvoja mati!« S silo si razpne svoj jopič in privleče ven majhno fotografijo, ki predstavlja krasnega dva-
indvajsetletnega mladeniča v vojaški opravi.

»Glej, na srcu sem te nosila, na srcu, dragi Jože, in molila sem zate vsak večer. In res, Marija braslovška me je uslišala. Poslala te je nazaj zdravega in čilega. Da si le prišel! Tako sem se bala, noč in dan sem se tresla zate. In sinoči se mi je sanjalo, da sem te videla, kako si umiral. Tvoje udrte, krvave oči so gledale name, vedno le name, tako da me je zazebló do kosti, in na prsih ti je zijala široka rana, vsa črna in s krvjo zalita. A kaj bi sanje, da si le prišel! Naenkrat si zaprl oči in zopet si jih odprl, pogledal si v mojo dušo. Saj je čista moja duša in madeža ni na njej ... Potem si zaprl oči in zaspal v Gospodu. Prebudila sem se. Temno je še bilo po sobi. Počasi tiktaka ura — nenadoma zdrkne utež — ura se ustavi. Vse tiho. Ah, in mene je bilo strah, kar davilo me je nekaj in težko sem čakala jutra. Komaj se je zdanilo, šla sem na njivo četudi vsa bolna in potrta. In potem, pogledj, sem dobila tistole pismo, Ha, ha, Micin Tonče mi je pisal, da si umrl, da te je ubilo. Prestrašiti so me hoteli, pa me niso

mogli. Kaj misliš, da sem jim verjela? Saj sem vedela, da nisi šel v Ameriko. Oh moj ljubi, dragi Jože, da si le prišel!»

Še tesneje se mi privije. Jaz se je branim in jo narahlo odrivam od sebe: »Saj jaz nisem vaš Jože, jaz sem študent iz Celja. Jaz vašega Joža še ne poznam ne.« Tesno mi postane pri srcu, kajti v glavo mi je šinila misel, da se je ženi zbledlo. Drugače si nisem mogel razlagati, da me starka, ki je niti ne poznam, smatra za svojega sina.

Ona pa se me še krepkeje oklene in me kar obsiplje s poljubi: »Zdaj si pri meni. Ne izpustim te več. Ka-a-aj, ti da nisi moj Jože? Kdo pa si? Razbojnik? Kaj misliš, da te ne poznam? Nič se tako ne delaj! Izvil bi se mi rad, kakor takrat, ko si šel v Ameriko. Pa se mi ne boš! Nihče te ne iztrga več iz rok meni, tvoji materi. Jaz sem te nosila pod srcem in te dojila, jaz imam pravico do tebe.«

Vsa razpaljena in zaripljena v obraz se še bolj zagrizne vame. Na vso moč me pritiska k sebi, tako da mi postaja že skrajno neprijetno. Znojne kapljice mi polijejo čelo in groza me obide ob misli, da je starka znorela. Vse sile napnem, da bi se je oprostil. Toda starkine vele roke me držijo kakor kleščice. Kdo bi si mislil, da je še tako močna! Šele ko mi pride pomagat dekle, ki naju je ves čas strme opazovala, se mi posreči, da se ji izvijem.

Tedaj pa si začne starka puliti lase, svoje dolge in tenke prste stisne v pest in vihti grozeče nad dekletom:

»Ha, baba, iztrgati mi hočeš mojega Joža. Ne pustim ti ga, ciganka. Čakaj, jaz ti že pokažem.«

Vsa besna zadrvi proti dekletu. Ta beži plašno proti nasipu. Toda starka je še čudovito urna in ji je takoj za petami. Ko vidim, da drvita obe naravnost proti vodi, se spustim v diru za njima, da preprečim nesrečo. Starka jo že skoro doseže, kar nenadoma obstoji. Svoje plameneče oči upre v kalne valove, ki drve semtertja pod jezom in vzdikne:

»Glej, Anica, Jože stoji tamle. Ali ga vidiš? Kako je lep! Vso belo obleko ima in križ v rokah. Zdajle se mi je nasmehnil. Vidiš, kako me vabi k sebi. Tudi tebi maha z roko in te kliče.«

Nenadoma se zdrzne: »Ah, kdo pa je tale človek?«

S prstom pokaže name.

»Aha, to je tisti agent, ki je prišel takrat po našega Joža. Fuj, ti si ga spravil v Ameriko! Ali ga vidiš, kako se reži! Sedaj ga je prišel zopet lovit. Ne dobiš ga!«

Pri teh besedah zategne strašno obraz in izbulji svoje krvavo rdeče oči. Vidim, kako hoče že planiti name in mi izpraskati oči. Kakor da bi si premislila, se zopet obrne proti jezu in pravi s tresočim glasom:

»Jože, Jože, saj že grem k tebi! Nič ne jokaj, saj te nisem hotela zapustiti. Kako si lep in ves . . . Ti greš tudi k njemu, Anica?«

Ne čakajoč na odgovor prime starka Anico za roko in jo vleče seboj naravnost proti jezu. Sluteč nesrečo skočim za njima. Ravno toliko da ju še dohitim tik pred robom nasipa. Hitro iztrgam starki Anico iz rok in hočem ujeti tudi njo za ramo. Toda bilo je prepozno.

V istem hipu se je zagnala v sredo kipečih valov. Za hip izgine v kalni vodi, a kmalu se zopet prikaže na površju. Še enkrat obupno zakliče s slabim glasom: »Jože, Jože, zdaj sem te našla!« in izgine v valovih.

Nema in presenečena stojiva z Anico na bregu. Niti ne zaveva se prav, kaj se je zgodilo. Prva se zdrami Anica. Obupno sklene roke in z vzklikom: »Teta, Jože, teta!« se zgrudi onemogla v moje naročje, kajti pravočasno sem jo še prestregel, da ni padla na trdo kamenje. Dolgo časa krčevito plaka drhteč po vsem telesu. Tolažim jo, kakor vem in znam in kolikor mi dopušča razburjenost. Polagoma se umiri . . .

Ne preteče pol ure in že je zbrana pri jezcu množica ljudi. Sprašujejo, kaj in kako se je zgodilo s staro Polono. Anica ihteč pripoveduje, kako je njena teta že zjutraj tožila, da ji ni dobro in da je govorila popolnoma zmedeno. Potem ji je prinesel mlinarjev fant s pošte pismo, v katerem ji piše Micin Tonče, da je Joža v Ameriki ubilo. Ko je teta prebrala pismo, ji je postalo slabo in se je onesvestila, da je padla na tla. Potem pa je smatrala mene za svojega sina, njo za ciganko in mene spet za agenta, Joža pa je videla na jezcu . . .

Medtem se spravijo manj radovedni možje in fantje iskat ubogo utopljenko. Toda delo je sila težavno, ker je voda mestoma zelo globoka. Šele popoldne se jim posreči, da jo izvlečejo izpod jezca na suho . . .

***

Bilo bi pravzaprav konec te žalostne zgodbe. Vendar hočem povedati še to, kar sem zvedel pozneje o stari Poloni in njenem sinu Jožu.

Ko se množica polagoma razide, grem na njivo, kjer je še ležalo tisto zmečkano pismo. Poberem ga in čitam:

Milwaukee

Ljuba teta!

Najprej Vas lepo pozdravim in Vas prosim, da se ne ustrašite preveč. Zgodila se je nesreča. Včeraj zvečer, ko sva delala z Vašim Jožem v rovu, se je utrgala debela gruda premoga in ga zadela ravno v prsi, tako da mu jih je čisto polomila. Skozi usta in ušesa se mu je ulila kri in omedlel je. Spravili smo ga v bolnišnico. Zavedel se ni več. Gospod so ga dali v sveto olje, spovedati se ni mogel več. Danes ob pol treh zjutraj je umrl. Potolažite se. Zapustil je tudi nekaj denarja, ki Vam ga v kratkem pošljem. Pozdravite vse domače.

Vaš

16. junija 1914

Tonče

Mati Polona je imela edinca Joža, ki ga je negovala kakor more pač negovati le ljubeča mati svoje dete. Bila je zelo uboga in težko se je preživljala. V Podvinu, onstran Savinje, je imela majhno kočico in košček travnika, toliko da je redila kozo. Preživljala se je večidel s tem, da je hodila k sorodnikom in sosedom pomagat na polju, v vinogradu ali na travniku. Za plačilo je dobivala kruh, krompir, moko in drug vsakdanji živež. Ravno toliko pač, da se je živelo.

Ko se je postarala, je bil njen edini up sin Jože. Toda nesreča je hotela, da so ga vzeli v vojake. Uboga reva seveda ni vedela, da bi ga kot edinca lahko oprostila vojaščine. Moral je služiti tri dolga, dolga leta. Ko se je vrnil domov, je šel služiti k stricu Mihju v Letuš. Toda ostal ni dolgo pri njem.

Drugo leto zgodaj spomladi se je prikazal v Savinjski dolini neki agent, ki je z raznimi vabljivimi obljubami spravljal ljudi v Ameriko. Zatrjeval jim je, da postane lahko vsakdo, če količkaj dela, v nekaj letih tam bogataš. Kdor nima denarja za vožnjo, dobi »frejkarto«, ki jo lahko odsluži v par tednih. In res mnogo se jih je dalo pregovoriti. Med njimi je bil tudi Jože.

Mati ga je prosila na kolenih in s povzdignjenimi rokami, naj je vendar ne zapusti na stara leta in naj ne hodi daleč tja v Ameriko. Svet je hudooben, on ga še ne pozna in lahko se mu pripeti kaj zlega. Sploh pa ona sluti neko nesrečo.

Sin ji je ugovarjal, da ni tako hudo. kakor si misli, sploh pa je že dovolj star in ve, kaj dela. V nekaj letih se povrne nazaj bogat in srečen, pozida lepo novo hišo in živela bo pri njem do smrti vesela in zadovoljna. Ona pa se le ni dala pregovoriti in tako je odpotoval Jože neko mrzlo marčevo jutro v Ameriko — brez materinega blagoslova. Takoj ko je prišel tja, je dobil delo v rudokopu. Poplačal je dolg, ne sicer »v nekaj tednih«, kakor je zatrjeval agent, toda do božiča ni bil dolžan vinarja več. In potem je začel štediti zase in za mater.

Za veliko noč je poslal materi lepe pisanke in po vrhu še petdeset kron. Toda mati se ni dotaknila denarja, temveč nesla ga je v hranilnico »zanj«.

Joževa vedna hvala, da se mu dobro godi, jo je bolj žalostila nego veselila, dasi mu je vse dobro iz srca privoščila. Toda pri vsej svoji neizmerni materinski ljubezni je bila vendar toliko sebična, da bi raje videla, da bi se godilo sinu slabo kakor pa dobro, ker tedaj bi vendar lahko vsaj upala, da se vrne v kratkem zopet k nji »izgubljeni sin«.

Od dne do dne je postajala bolj otožna. Ob spomladanskih večerih je posedala na klopici pred kočjo, zrla po ure dolgo preko polja in hmeljevih nasadov, ki so bili še goli, preko lepo cvetočih črešenj daleč tja proti belemu Celju. Vedno bolj je postajala nestrpna. Vsak dan se ga je nadejala, dasi ji je še v zadnjem pismu zatrjeval, da ne pride domov prej nego v petih letih. Revici se je zdelo nemogoče, da bi tako dolgo čakala nanj, nanj, katerega ljubi bolj nego svoje zdravje. Dokazovala si je, da to ne more biti res in polagoma se ji je vcepilo v srce trdno prepričanje, da mora priti na vsak način danes ali jutri domov.

Tisti večer je imela sanje, da ji je ubilo sina v Ameriki. Te težke sanje so jo tako potrle, da je zbolela. Vendar je še šla na njivo. Potem pa je prišlo še tisto usodepolno pismo. To je bilo za ubogo staro preveč nankrat in jo je popolnoma zmedlo.

V svoji brezmejni materinski ljubezni je videla povsod svojega Joža, v meni, pri jezju, in našla ga je v motnih valovih Savinje . . .

Črtica je ohranjena v rokopisu. V zvezi z njo Puncer navaja v svojem dnevniku:

10. VII. 1914. Začnem pisati črtico »Ob jezui«. Motiv sem dobil na sledeč način. Včeraj sem se šel sprehajati (iz Braslovč, op.) proti Zgornjim Gorčam. Na njivi vidim ležati ženo, ki plaka. Poleg nje je druga žena, ki jo opazuje. Ta čudni prizor mi je vnel domišljijo, da žena joče za sinom, ki ji ga je ubilo v Ameriki etc. Napišem črtico s tendenco odvrniti ljudi od *izseljevanja*.

12. VII. Danes sem končal črtico »Ob jezui«.

15. VII. Odpeljem se v Celje... Opoldne grem k Jelenu na vrček piva, ob 2 h pa v »Diano« (kopališče na Bregu, op.) se kopat. Rožu dam prečitati »Ob jezui«. Izrazi se, da je dobra... Po kopanju sva šla v park in se o raznih stvareh pogovarjala.

19. VII. Danes sem prepisal črtico »Ob savinjskem jezui«. Pošljem jo v Ljubljanski Zvon ali pa v Ilustrovani tednik...

PRAVIČEN MIR ALI SVETOVNA REVOLUCIJA

(Ta svoj članek je Srečko Puncer objavil kot uvodnik v Jugoslovenskem Korotanu, št. 10, Velikovec, 23. marca 1919. Podčrtano je podčrtal sam.)

V začetku tekočega tedna so raznesli časopisi razburljive vesti, da je odločitev v jugoslovensko italijanskem sporu že padla in sicer na škodo Jugoslovenov. Trst, Gorico, Istro, del Dalmacije in otočja da je svet deseterice priznal Italijanom. Najnovejša poročila pa pravijo, da so te vesti sicer preuranjene, da ni še nobenih končnih sklepov, da pa naša stvar napram Italiji slabo stoji.

Kakor divji vihar zaorilo je ogorčenje po vsej Jugoslaviji nad grozečo prihodnostjo, ki so jo oznanile črne vesti iz Pariza. Iztrgati nam iz živega telesa Trst, naše srce, Reko, naša pljuča, ali ni to nekaj tako nezaslišanega in barbarskega, da si naš človek niti predstavljati ne more. Ali je zato krvavel jugoslovenski narod na vseh bojiščih v Evropi in *se bil za svobodo sveta*, da ga deseterica diplomatov porabi mesto psička in poizkuša na njem dvorezno ostrino svojih diplomatskih instrumentov? Ali se je borila antanta zato proti *nasilnemu* nemškemu imperializmu in militarizmu, da ju zamenja s svojim še hujšim? Ali so bila Wilsonova načela o samoodločbi narodov mehurčki iz mila, ki jih je antanta pihala v svet, da si pridobi pomoč zatiranih narodov, z videzom sijaja pravičnosti? Ali si domišljuje deseterica diplomatov v Parizu, da bodeta nasilje in oborožena krivica prinesla svetu mir? Ali pa miru sploh nočejo?

Bodočnost Evrope odvisi od pravičnosti mirovne konference. Stojimo pred dvojno možnostjo: *ali pravičen mir in zveza vseh narodov* ter uničenje militarizma in gospostvaželjnosti, ali *pa oboroženo premirje in svetovna revolucija*.

Narodi so po tem strahovitem boju proti nemškemu militarizmu gmotno in нравno tako izčrpani, da ne bodo hoteli in mogli trajno prenašati peze orožja in gospodarskih bremen, ki jih zahteva vsak imperializem. Zatekli se bodo k samopomoči, k revoluciji. Strmoglavili bodo tisto maloštevilno krdelo kratkovidnih diplomatov, ki hoče navaliti svetu na rame še hujša militaristična bremena, kakor nam jih je nalagal v prah porušeni nemški

imperializem. Ali se Lloyd George, Clemenceau, Sonnino in Orlando niste na vzgledu Nemčije ničesar naučili? Ali mislite, gospodje, da je ni na svetu sile, ki bi mogla prevrniti tudi vaše stolice, ako jih bodete postavili na vulkanska tla militarizma in imperializma? Ali pa si morda domišljate, da bodo zatirani narodi, *ki krepí njih nrvnost zavest pravice in čút samobrambe*, strahopetno zavrgli nože in granate na smetišče in ponižno prosili za vstop v zvezo narodov, ki bi slonela na podlagi surove sile in krivice? S krivičnim mirom militarizem ne bo odpravljen, tega pa se človeštvo mora otresti, zlepa ali shuda, ako noče poginiti pod njegovim bremenom. Za imperializem nekaterih državnikov se izmučena ljudstva ne bodo pustila tirati v smrt. *Obrnila bodo orožja proti zatiralcem svojega lastnega in tujih narodov ter ponudila bratsko roko — malim zatiranim narodom v skupnem boju za pravico in svobodo sveta.*

Prišpele so iz Pariza vesti, da nas hoče deseterica *odškodovati* za izgubo Primorja *z ozemlji na severu*, da nam hočejo velikodušno pokloniti celo vzhodno Koroško do solnograške in štajerske meje ter nemški Gradec. Mi moramo te ponudbe odločno odkloniti, iz dveh razlogov: prvič, ker stojimo na nrvnostnem načelu samoodločbe narodov in *zahtevamo* samo to, kar je *naše*, drugič, ker nočemo privoščiti Italijanom veselja, ki bi ga imeli, ako bi videli, da nosi tudi naša kraljevina breme *iredentizma*, kakor ga bo nosila Italija, ako si bo podjarmila Jugoslovensko Primorje. Dajte nam našo Dalmacijo, našo Reko, Istro in Goriško, naš Beljak in naš Celovec, pa bomo zakopali orožje ter podali bratsko roko vsem narodom v zvezo miru. Toda dokler ne dobimo svojega, ne bomo odložili orožja in v svetovni revoluciji, ki jo bosta rodila nasilje in gospostvaželjnost kratkovidnih diplomatov, bomo dobili svoje.

Puncer je zgodaj spoznal sprva še skrite namere v velikih državah sveta vladajočega buržoaznega razreda, da si medsebojne račune poravna na škodo malih narodov. Kot mlad idealist je tu ostro protestiral proti imperializmu in mu zagrozil s svetovno revolucijo zatiranih, ki naj vsem narodom prinese pravico, svobodo, mir in blaginjo.

Članek je v mariborskih Obzorjih, leto 1940, št. 9—10, pod naslovom Opomin Srečka Puncerja zelo pozitivno ocenil Tone Čufar (psevdonim Tine Jesenko).

POVEST O IVANU MORAVCU

(Iz uvodnega poglavja nenadaljevana zgodbe — odlomki z avtobiografskim pomenom)

Ko je šel študirat, je bil že v petnajstem letu in njegova razvita duša je bila mnogo bolj dovzetna za pojme kakor še pol otroških njegovih tovarišev, ki so bili po večini mnogo mlajši od njega. Dasiravno mu učenje ni delalo nobene težave, je bil v šoli vedno le srednji učenec, ker ni se mu zdelo vredno učiti se za odliko in tratiti čas z mnogimi, kakor je mislil, za bodoče življenje popolnoma nepotrebni predmeti. Ni se strinjal s šolskim načrtom, zlasti pa se ni razumel s profesorji. Ugovarjal jim je, ako so prišli navzkriž z njegovimi nazori in to mu je prineslo mnogo bridkih ur in zapo-

stavljanja. Dostikrat je moral čutiti trdo roko profesorjev, ki so videli v njem zgolj poosebljeno predrznost in pohujšanje celega razreda . . .

Že v nižji gimnaziji se je mnogo zanimal za moderno pedagogiko in ker je dostikrat videl, da so njegovi profesorji pravi modeli opisanih pedantičnih pedagogov, ki so njih ravnanje grajali novi spisi, ga je to še bolj netilo na upor proti njim in o vsaki priliki jim je nasprotoval. Pri vsej svoji drznosti in odkritosti pa je bil vendar toliko premišljen, da je izrazil svojo kritiko vedno v kolikor mogoče dostojni in zaviti obliki, da mu profesorji niso mogli naravnost do živega. Njegovi tovariši pa so vendar vse razumeli in z radostjo in ponosom v srcu so odobravalali njegov nastop.

Kakor so mu bili drugi predmeti samo nepotrebno zlo, tako je nasprotno ljubil klasične jezike in slovenščino. Vse prepočasen in preneroden se mu je zdel pouk v teh predmetih, vse prepočasi so mu tekla leta, ki je za njimi prihajalo čtivo, po katerem je hrepenela njegova žejna in nenasitna duša. Ko so preko Krištofa Šmida in Vrta prišli komaj do plota domače literature, je on že zdavnaj poznal vse znamenite može domače in tujih literatur. Prešeren, Levstik, Stritar, Aškerc, Tolstoj, Dostojevski, Balzac, Hugo, Shakespeare, Scott, Dickens, Dante so mu bili že na nižji gimnaziji dragi znanci. Ko so njegovi tovariši čitali Kornelija Nepota, se je on navduševal ob Ovidijevih Metamorfozah, Vergilovi Eneidi in Ciceronu. Plinijeva pisma je čital celo že v drugem razredu. Kakor hitro je obvladal prvo oblikoslovje v grščini, se je že spravil na Homerja z vsem srcem, navdušen za ideale junaštva, lepote in dobrega. Potapljal se je v popolnoma nov in neskončno bogat svet, ki mu dajejo siva tisočletja posebno čarovit vtis, da ga človek ne more izgrešiti in pozabiti.

Ko je prišel na višjo gimnazijo, so vzbudili vso njegovo pozornost neki mladi pesniki in pisatelji, ki so znali s svojim finim čustvovanjem in očarljivo melodično obliko neposredno in tako čudovito vplivati na človeško dušo. Po cele ure je presedel ob njih delih, ki so bila takrat objavljena samo še po raznih obzornikih, in se divil njih lepoti. Nečesa pa ni mogla doumeti njegova duša, kako so mu znali tuji ljudje tako natančno izraziti vsa njegova čustva, želje in hrepenenja, ki jih vendar on sam ni nikoli nikomur zaupal. Ni mu prišlo na um, da so tudi oni ljudje kakor sam, ali pravzaprav, da je on tudi podoben njim v splošno človeških lastnostih in težnjah. V tistih vrsticah je videl samo izražaj svojega in ne tujega »jaz«. Ti ljudje so mu bili po duši bližji kakor vsi njegovi tovariši in prijatelji, bližji kakor bratje . . . in neizmerno je hrepenel za tem, da bi jih mogel kdaj spoznati osebno, oko v oko . . .

Zelo strastno je ljubil tudi filozofijo. Čital je kar vse navzkriž in brez reda, kar mu je prišlo pod roke. V njegovi glavi so se kopicili novi pojmi in nove ideje, ki si jih je dostikrat popolnoma po svoje tolmačil. Vstajale so in zopet izginjale mnoge brez sledu. Do kakega enotnega svetovnega nazora v tistih letih še ni prišel, kajti danes je bil navdušen idealist, jutri realist, potem zopet nihilist, pesimist, kakor so se pač vrstili njegovi pisatelji od dne do dne. Najbolj je vendar kazal svoje nagnjenje do neke mešanice idealizma in kriticizma, kar je najbolj prijalo njegovemu kritičnemu in za vse lepo in dobro navdušenemu duhu.

Na višji gimnaziji je zbiral okrog sebe prijatelje, ki se je z njimi razgovarjal o slovstvu in filozofiji. Kmalu se je stvaril okrog njega krog navdušenih tovarišev in jeli so skupaj izdajati mesečnik »Savica«, v katerega so pisali svoje prvence. On sam je v prvi vrsti oskrboval kritiko in znanstveni oddelek lista. Kmalu pa so jim prišli profesorji na sled in morali so sedeti karcerje. Bilo jih je enajst grešnikov . . .

(Julij 1915)

Zusammenfassung

SREČKO PUNCER — SEIN LEBEN, WIRKEN UND KAMPF

Im September des Jahres 1909 wurde Srečko (Felix) Puncer, ein schon 14-jähriger Bursche, Schüler des deutsch-slowenischen Untergymnasiums in Celje. Sein Vater, Angestellter des Verzehrungsamtes, war mit viel Sorge um die Zukunft seiner elf Kinder aus zwei Ehen bemüht, wobei ihm seine zweite Frau mit opferwilliger Liebe zur Stütze war. Beide entstammten Bauernfamilien in Braslovče (Sanntal).

Die geistige Reife, Wißbegier, Ehrlichkeit und Frohsinn verhalfen Srečko bald zur Beliebtheit unter den Mitschülern und zur besondern Beachtung von Seiten der Professoren. Seine materiellen Möglichkeiten zwangen ihn zu schlichter Lebensweise, die ihm aber nie zur Last wurde. Schon früh las er viel, bald begann er aber auch lyrische Gedichte zu schreiben.

Die politischen Verhältnisse in der Untersteiermark waren damals den Slowenen nicht gerecht. Und so orientierte sich Srečko dem Großteile der slowenischen Studentenjugend folgend mit begeisterter Entschlossenheit nach dem Südosten, nach einem politischen Zusammenleben mit den übrigen Südslawen. Diese Richtung vertrat die fortschrittliche Jugendorganisation »Preporod« in Ljubljana. In ihrer celjeer Zweigorganisation wurde Puncer führend. Um ihn fanden sich auch schreibbegabte Gymnasiasten, die einen literarischen Klub »Kondor« gründeten und eine Monatsschrift »Savinja« herausgaben. Der damalige Hauptmann Rudolf Maister mit dem Dichternamen Vojanov war ihnen hiebei Mentor.

Der Ausbruch des ersten Weltkrieges erschwerte jedes Wirken dieser Art, brachte den Jüngens aber auch Verhöre und Schulstrafen. Srečko Puncer arbeitete weiter, jetzt im engeren Kreise. Er schaffte Gedichte, literarische Prosa, kurze Essays, Buchkritiken, vertiefte sich in die Weltliteratur, Philosophie und Sozialwissenschaft.

Im Jahre 1916 mobilisiert gelang es ihm als »kriegsdienstuntauglich« klassifiziert zu werden. Zugleich legte er die Reifeprüfung am Gymnasium in Celje ab. In der Zeit 1917/18 organisierte er, obwohl Soldat, im Bezirke Konjice die Sammlung der Erklärungen von Gemeindeausschüssen, welche die Gründung einer jugoslawischen Staatseinheit forderten. Das letzte Kriegsjahr 1918 verbrachte Puncer größtenteils in einem Offizierskurse in Graz und Leibnitz. Nach dessen Beendigung wurde er mit 19 slowenischen und tschechischen Kursisten hier als »politisch verdächtig« interniert und Schikanen ausgesetzt.

Nach dem Zusammenbruche Osterreich-Ungarns kam Puncer am 1. November 1918 nach Celje und trat als Freiwilliger in das nun jugoslawische celjeer Infanterieregiment ein. Als darauf sein Freund Oberleutnant Franjo Malgaj seine Kompanie als erste aus Celje nach Slowenisch-Kärnten führte, schloß er sich ihm an. Da die Slowenen hier ohne eigener Zeitung blieben, gründete Malgaj in Velikovec (Völkermarkt) das Wochenblatt »Jugoslovenski Korotan«, dessen Redakteur Puncer wurde. Diese Zeitschrift diente meist heimischer Chronik und politischer Propaganda. Mehrere hier einleitende weitblickende Artikel über Weltprobleme entstammen Puncers wirkungsvoller Feder.

Die schlecht vorbereitete Offensive der slowenischen Truppen in Südostkärnten am 29. April 1919, die das Problem Kärntens schnell lösen sollte, stieß sogleich an eine Gegenoffensive. Opfer einer solchen Verwicklung wurde auch Puncer, der einer anfangs vordringenden slowenischen Abteilung nacheilte, hiebei aber im Dorfe Vovbre (Haimburg) in Feindeshände fiel. In einem Bauernhause wurde er, obwohl er sich als gefangen erklärte, von einer gegnerischen Gruppe mit einem Brustschuß getötet und darauf noch mit einem Gewehrbajonnet durch Mund und Kehle zum Holzboden festgenagelt. Mit noch vier Kameraden begruben ihn Bauern am Dorffriedhofe.

Die nach einem Monate eingesetzte jugoslawische Offensive, jetzt unter serbischer Leitung, erreichte bald kampflos die Nordgrenze des slowenischen Teiles Kärntens. Nun konnte auch Srečko Puncers Grab ein Holzkreuz mit einer Aufschrift bekommen. Anfangs September wurde seine Leiche in den Heimatsort Braslovče überführt, woselbst sich General Maister mit Herzensworten von ihm verabschiedete. Später wurde ihm an der Grabstätte ein schönes Denkmal errichtet.

Noch nicht 24 Jahre alt verliess uns ein stark aufstrebender, Freiheit und Demokratie liebender Jüngling, ein glühender Patriot, ein begabter Denker. Auch als Dichter, Schriftsteller, Essayist und Publizist hätte er in unserem kulturellen und politischen Leben gewiß eine bedeutsame Stelle eingenommen, wenn er uns bewahrt geblieben wäre.

Der Studie sind Beispiele der literarischen und politischen Tätigkeit Srečko Puncers beigegeben.

MIRKO ROS

KULTURNA DEJAVNOST AKADEMSKE MLADINE V CELJU 1907—1925

RAZVOJ POLITIČNE MISELNOSTI

Dopustnost duhovnega nasilja fevdalnih gospodov, kakršna je za versko pripadnost podložnikov bila načelno uveljavljena v augsburškem verskem miru l. 1555 in bila še dolgo časa v veljavi tudi na slovenskih tleh, je naša enačico v brezobzirni politični podreditvi slovanskih narodov Avstrije nemški in madžarski nadvladi ob sprejemu dualistične ustave v letu 1867. Toda tradicija avstrijske državne miselnosti in domovinske pripadnosti je med slovanskimi narodi monarhije že začela počasi, a vztrajno odmirati, zoreti pa je začelo tudi spoznanje, da narodi ne smejo čakati svoje odrešitve od zunaj, temveč jim je treba že na domačih tleh ustvariti za vstop v politično upravno neodvisnost potrebne okoliščine. Le-te pa lahko pripravi le neugnano dviganje nacionalne zavesti ljudstva. Narodi, ki so jim izobraženi in razgledani, življenjsko izkušeni in po srcu plemeniti rojaki ustvarili višjo stopnjo kulture, resneje doumejo krivičnost tujega nasilja. Čim ostrejša je to spoznanje, tem trdnejša je volja za odpor. Nenehno morajo nastopati narodni buditelji in glasniki. V takih razmerah je tudi slovenski nacionalizem služil kot izhodišče v borbi proti tuji ekspanzivnosti. Bili smo majhen narod, prepojen s tujim kapitalom in tujim meščanskim življenjem, ki sta se nam že vsesala v živo telo in pogoltno pila našo kri.

Dasí dunajska marčna revolucija 1848 našemu narodu ni dala nikakršnih nacionalnih pravic, je pa vsaj pobudila razvoj slovenske narodne miselnosti. Tudi nastop slovanskih visokošolcev na Dunaju z revolucionarnimi narodnimi programi je našel odmev v domovini. Odkar je že v marcu 1848 bila na Dunaju ustanovljena »Slovenija« kot prvo slovensko politično društvo v tujini (pod predsedstvom dr. Frana Miklošiča), nato v aprilu 1848 enako društvo z enakim imenom tudi v Gradcu (pod predsedstvom dr. Jožeta Muršca), poteka pestra zgodovina pospeševane rasti nacionalne zavesti Slovencev. Misel o zedinjeni Sloveniji ni več zamrla. Skupaj z njo pa je bila porojena tudi ideja o jugoslovanski edinosti. Samo nacionalna svoboda je mogla dati tudi temelj za ustvarjanje socialne enakosti. Vrstila

so se zborovanja in dijaški shodi na Dunaju, v Ljubljani in Gradcu, se množila narodna društva (Sokol 1863, Slovenska Matica 1964, Družba sv. Cirila in Metoda 1885 itd.), se ustanovljale ljudske knjižnice in vedno glasnejša je bila zahteva po ustanovitvi slovenskega vseučilišča v Ljubljani. Nastopila je doba narodnih čitalnic in ljudskih taborov, gledaliških in drugih narodnoprosvetnih prireditev.

V vsem tem dogajanju je bilo čutiti tudi vpliv slovenske akademske mladine iz njenih vseučiliških središč v tujini. Najmlajši slovenski izobraženci so se zavedali dolžnosti, da se pripravijo ne le za svoje bodoče poklicno delo, ampak tudi za izobraževalno in kulturno dejavnost v domovini. Mnogo takih akademskim društev, med njimi tudi nekaj le slovstvenih ali zabavnih, je bilo ustanovljenih na Dunaju in v Gradcu, a so prej ali slej usahnila (na Dunaju: »Slovenija« kot druga s tem imenom, »Sava«, »Jug«; v Gradcu: »Slovenija«, »Slovska beseda«, »Vendija«, »Sloga«, literarna »Slavija«, sabljaška »Ilirija« itd.). Obdržali pa sta se — poleg poznejših »katoliških« organizacij Danice na Dunaju (1893) in graške Zarje (1901) — svobodomiselnih akademskih društev Slovenija na Dunaju (že tretja s tem imenom), ustanovljena l. 1869, in Triglav v Gradcu, ustanovljen l. 1875.

Se v začetku našega stoletja je društvena dejavnost slovenske akademske mladine v tujini obsegala v glavnem le gojitev družabnosti v narodnem duhu. Temu smotru so služili vsakoletni Prešernovi, Vodnikovi in drugi večeri, plesne prireditve, društvena predavanja, izleti v domovino, zborovsko petje, glasba, literarno delo itd. Mladina je v tujem mestu potrebovala svoje zbirališče, da posamezniki ne bi bili duhovno osamljeni in sami sebi prepuščeni. Tujina jim je s svojim blagostanjem in kulturnim sijajem bila nevarna. Vabila jih je v svoj družbeni svet in jim ponujala materialne koristi ne samo za dobo študija, temveč tudi za ves kasnejši čas. Včasih je kdo klonil: kmalu se je odtujil svojemu narodu in bil zanj za vselej izgubljen. Kakor vsa druga slovanska tako so tudi slovenska akademska društva preprečevala narodno odpadništvo. Zvestoba slovenstvu in demokratična enakopravnost sta bili glavni politični gesli, ob katerih sta potekali gojitev družabnosti in nadaljnje samoizobraževanje.

Toda ta doba nacionalne romantike se je iztekala. Kakor najprej pri Čehih tako so kmalu tudi pri naših narodih prodrle realnejše narodno politične smernice. Naziranje, ki jih je oznanjal praški vseučiliščni profesor, poznejši prezident Tomáš G. Masaryk, so si pridobila vpliv tudi na znaten del slovenskega dijaštva. Med Čehi zbujeno narodno radikalno gibanje se je tudi pri nas uveljavljalo v odporu proti versko političnim nastopom cerkve in v odklanjanju nedemokratičnega, za nacionalne in socialne potrebe ljudstva premalo skrbljivega liberalnega meščanstva. Celo slovenska socialna demokracija je — kljub načelnim družbenopolitičnim nasprotjem — močno začutila vpliv narodno radikalnih nauk. Mladina je prva spoznala vrednost in pomen gospodarskega in kulturnega dela med samim ljudstvom. Na svojo zastavo si je zapisala geslo »Iz naroda za narod!« in si zastavila nalogo, da uči in prebuja narod ter ga pripravlja za pot iz političnega podložništva v narodno neodvisnost.

Medtem ko so v dunajski Sloveniji dosegli privrženci narodno radikalne struje številčno večino med društvenimi člani ter prevzeli vse delo v svoje roke (1902), je ostal graški Triglav konservativen. Večina njegovih članov je vztrajala na stališču, da nova »stranka« dijaštvu ni potrebna, ker je dejavnost v korist naroda vsakomur omogočena že v obstoječi narodno napredni stranki. Triglavu je dovolj, če sledi svojim starim tradicijam in se ravna po svojem nacionalnem kot prvem in poglavitnem geslu. Boj za nacionalne je obenem tudi boj za socialne pravice! Narodno radikalni nasprotniki pa so poudarjali, da se mora vsakdo že v času študija izobraziti »v vseh panogah narodnega, političnega in socialnega delovanja, tako da lahko že kmalu izpolni vsako vrzel«. Nesoglasje med obema stališčema se je poglobilo tako zelo, da je proti koncu leta 1904 izstopilo iz Triglava najprej dvajset, pozneje pa še osemnajst članov. Ustanovili so si svoje društvo »Tabor« z narodno radikalnim programom.

Tudi v Pragi, kjer je obstajalo slovensko akademsko društvo »Ilirija«, med društveniki ni prodrli novi politični delovni program. V letu 1906 je del članov izstopil in ustanovili so novo društvo »Adrijo«.

Privrženci narodno radikalnega političnega gibanja so zahtevali ne samo boj proti klerikalizmu in za brezkompromisno svobodomiselstvo, ampak tudi za neposredno socialno, gospodarsko in kulturno delo med narodom. Dosegli so lepe uspehe. V naši domovini so zaživela počitniška društva; odprle so se številne nove ljudske knjižnice. Narodno radikalni glasniki so prirejali predavanja ter sodelovali v Sokolu in v Družbi sv. Cirila in Metoda. Družila jih je zlasti vnema za idejno podporo nacionalno ogroženemu obmejnemu slovenskemu prebivalstvu. Sledili so si shodi narodno radikalnega dijaštva, leta 1907 tudi shod v Celju. Poročila iz dejavnosti in o pojavljajočih se problemih tega tako dinamičnega gibanja so našla objavo v dijaški reviji »Omladina«, ki je izhajala polnih deset let in ki jo je ukinitel šele začetek prve svetovne vojne. Tudi srednješolska mladina je sodelovala. Vsa ta doba do začetka vojne 1914 je na Slovenskem že bila kulturno in prosvetno močno razgibana.

Da bi mogla izvajati sprejeto poslanstvo, so narodno radikalna akademska društva svoje v raznih krajih ustanovljene odseke združili v enotno akademsko počitniško organizacijo »Prosveto« v Ljubljani. Iz te osrednje organizacije je izšla »Počitniška zveza«. V Celju delujoča podružnica Prosvete je poleti 1907 pripravila v Celju shod narodno radikalnega slovenskega dijaštva.

»NEMŠKO« CELJE SREDI SLOVENSKE POKRAJINE

Prav do zloma avstro-ogrškega cesarstva v letu 1918 je bilo Celje majhno ponemčeno mesto sredi širokega s slovenskim kmetiskim prebivalstvom naseljenega ozemlja. Že po napisih nad trgovinami, gostišči in obrtnimi delavnicami se je dalo spoznati, da velika večina mestnega prebivalstva ni nemškega rodu. Imena obrtnikov in trgovcev, a tudi premnogih javnih in zasebnih nameščencev so dokazovala, da si je proti Jadranu in

Balkanu usmerjeni val germanizacije s svojo gospodarsko in politično močjo tudi v Celju znal umetno ustvariti in obvarovati važno postojanko. Občinske meje malega Celja so zajemale le mestno jedro, ki je šele ob nastopu XX. stoletja doseglo število 7.000 prebivalcev. Toda v njem so občinska uprava, šolstvo, politične in gospodarske organizacije, ponemčeni obrtniki in trgovci, vajeniški dom, sirotišnica, otroški vrtec, dijaški dom, dva denarna zavoda in celo evangeličanska cerkev augsburške konfesije delovali v službi nemške nacionalne nestrpnosti in znali iz mnogih priseljenih slovenskih deželanov, predvsem mladih ljudi, ustvariti svoj janičarski podmladek. V prednostih (Gaberje, Hudinja, Lava, Otok, Lisce, Breg, Zavodna in Čret), čeprav tesno naslonjenih na mesto samo, pa je bilo slovensko prebivalstvo v močno prevladujoči večini. Občina Celje-okolica je zato vselej bila pod slovensko upravo. V njeno slovensko petrazredno deško ljudsko šolo so pošiljali svoje mlade sinove tudi tisti naši meščani, ki so se zavedali svoje slovenske narodnosti. Toda širom po deželi je ogabni val germanizacije že preplaval mnogo mestec in trgov, med njimi na primer — v širši okolici Celja — tudi Laško, Vojnik, Vitanje in Slovenske Konjice. Tu so povsod obstajale šole nemškega »Schulvereina«, ki so nacionalno zastrupljale našo mladino.

Vsa gospodarska in socialna, šolska in splošna kulturna dejavnost naših ljudi je bila do razpada hasburške monarhije tesno povezana z bojem za pravice in obstanek zatiranega malega naroda. Za uspešno obrambo pred močnejšim nasprotnikom pa je bilo potrebno, da se med ljudstvom utrdi narodna zavest. Kakor Maribor ali Ptuj tako je zlasti tudi Celje bilo eno izmed najpomembnejših izhodišč nemške nacionalne ekspanzivnosti. Tudi tu je bila potrebna strnitev vseh obrambnih sil in naporov. Res pa je narodna zavest v splošnem hitreje in lažje prodirala med delavski sloj kakor med podeželsko ljudstvo. Delavstvo je živelo v neposredni bližini svojih nemških delodajalcev — kapitalistov in je pri svojem delu bilo podrejeno predpisom, ki so utrjevali oblast delodajalca kot prejemnika presežne vrednosti dela. Odpor proti izkoriščevalcem je bil povsem umeven in je imel vedno večjo dinamiko. V delavskih vrstah samih so nastopali odlični voditelji, ki so pravilno dopolnjevali boj za pravice delavskega razreda z bojem za pravice naroda kot celote. V Celju in njegovi okolici je bila gospodarska moč v silni večini v rokah nemških mogotcev. Slovensko zasebno gospodarstvo pa je bilo vsaj na celjskem območju šele v skromnem začetnem razvoju in zato še ni povzročalo globlje družbene diferenciacije ter razrednega trenja med redkimi slovenskimi podjetniki in njihovimi delojemalci. Nastopali so skupaj v prizadevanju za širjenje narodne zavesti in za oviranje tuje gospodarske in politične ekspanzivnosti. Celje je bilo v vseh ozirih središče v široko upravno okrožje zajetemu slovenskemu zaledju. Vsa ta pokrajina je predstavljala približno le dvanajstinko z našim ljudstvom kompaktno naseljenega ozemlja, toda tudi v njej je vedno glasneje bila izrekana zahteva po združitvi vseh slovenskih pokrajin v skupno upravno telo, spremljala pa jo je tudi zahteva po združitvi z drugimi jugoslovanskimi narodi.

V letu 1907 so se v Celju štirje mladi pravniki, vsi člani graškega Triglava, spustili v tekmovanje s svojimi za delo nič manj vnetimi narodno radikalnimi vrstniki. Tako-le je najstarejši med njimi, poznejši šmarski odvetnik in sodnik dr. Šandor Hrašovec na kratko opisal okoliščine ob ustanovitvi »Odseka celjskih akademikov«, ki mu je sam tudi predsedoval:

»Že koj po ustanovitvi podružnice ferialnega društva Prosvete za celjski okraj smo začeli tovariši juristi Dragotin Vrečko, Karel Krajnc, Vladimir Knaflič in jaz premišljevati, kako bi najuspešneje nastopili na polju ljudske prosvete tudi člani neradikalnih društev Triglav, Sava in Ilirija. Videli smo, da so nam tla v Celju ugodnejša kot radikalcem. Zato smo sklenili, da predvsem začnemo z nabiranjem knjig, pripravnih za ljudske knjižnice. V ta namen smo sestavili oklice in jih tiskane v 180 izvodih razposlali po vsem celjskem okraju. V mestu smo tudi sami nabirali. V kratkem času smo nabrali okoli sto knjig in 60 kron v denarju. Število knjig in denarna vsota sta potem še narasli. Izbrane knjige smo najprej želeli uporabiti za ustanovitev ljudske knjižnice v Slovenjem Gradcu. Večji del nabranega denarja smo porabili za nakup novih knjig in za vezavo. Na svojem sestanku dne 30. decembra 1907 pa smo sklenili, da si ustanovimo lasten klub s pravili in poslovníkom. Prevezel sem dolžnost, da sestavim pravila. Izvolili smo pripravljalni odsek in zaprosili za odobritev pravil. Vse knjige, denar in drugo premoženje preidejo v last Kluba naprednih slovenskih akademikov v Celju (KNSA). S tem preneha obstajati naš odsek«. (Datum zapisa: v prosincu 1908).

Odtis prvega klubovega pečatila (1907—1923)

Zupan mesta Celja je s svojim — seveda nemškim — dopisom z dne 16. 5. 1908 obvestil klub, da c. kr. štajersko namestništvo v Gradcu s svojim odlokom z dne 13. 5. 1908 ne prepoveduje ustanovitve kluba, vendar ga opozarja, da se ne sme prikazati kot politično društvo in da bi vstop na politično področje involviral prekoračitev statutarnega območja.

Ustanovitelji novega društva so bili člani Triglava in nikakor ne privrženci narodno radikalnega gibanja. Njih duhovni vodja je bil Šandor Hrašovec, ki je prišel na graško univerzo že leta 1902 in bil ob ustanovitvi kluba že blizu zaključka svojega pravnega študija. Nekaj let od njega mlajša sta bila študenta filozofije Jakob Kelemina in Srečko Serajnik, ki sta z njim sodelovala pri sestavi v letu 1906 izdane knjižice »Akad. tehn. društvo Triglav — njegov razvoj in zgodovina v teku 30 let«. Avtorji knjige so opisali tudi razdor med člani, ki so nastopali z zahtevo po reformi

društvenega programa, in med večino, ki je vztrajala na starih tradicijah. Pristaši narodnega radikalizma kljub dolgotrajni borbi niso uspeli.

Prvo slovensko akademsko društvo v Celju je torej pričelo delovati v letu 1907, ustanovili pa so ga celjski slovenski visokošolci — Triglavani, ki za aktualnost novih gesel niso našli razumevanja. Vendar pa je društvo zaživelo prav zato, da bi njegovo delovanje dalo dokaz nepotrebnosti novega formalnega programiranja. Ustanovitelji kluba so pri tem dokazovanju tudi uspeli. Klubaši so kmalu razvili živahno prosvetno dejavnost, ki je nato za čas vojne 1914—1918 sicer bila ustavljena, a je v letu 1919 spet bila obnovljena, že v letu 1921 pa stopnjevana v toliki meri, da je klub za nekaj let zavzel vodilno vlogo med celjskimi kulturnimi društvi.

DEJAVNOST AKADEMSKEGA KLUBA 1908—1914

V ponemčenem mestecu je ustanovitev slovenskonacionalnega akademskega društva pomenila nov izziv nasprotnikom, ki so se na tesnem mestnem teritoriju vedli kot popolni gospodarji in z vso odločnostjo delali za to, da ostane Celju ohranjena vloga pomembne postojanke velegermanski osvajačnosti. Kljub temu je peščica mladih rodoljubov povsem uresničila svojo zamisel. Delovali so neutrudljivo in koristno, dasi je njihova dejavnost bila omejena na kratko trimesečno razdobje med letnim in zimskim semestrom vsako leto. Klubova uspešna prizadevnost je končno neogibno dovedla do zbližanja s celjsko Prosveto. Njuni člani so v septembru 1909 skupno obiskovali petdnevni tečaj, ki ga je v celjskem Narodnem domu priredila Zveza narodnih društev na Štajerskem in Koroškem v Celju. Tečajna predavanja so obravnavala slovensko politično zgodovino, moderni svetovni nazor, delavsko gibanje, alkoholizem, kmetско zadružništvo, pravno varstvo, društveno pravo, narodno vzgojo mladine, organiziranje napredne mladine itd.

Že v samih klubovih pravilih je prišla do izraza resna volja razširiti in poglobiti nacionalno zavednost slovenskega ljudstva, povesti ga na višjo stopnjo olike in omike ter ga usposobiti za uspešen narodnoobrambni boj. Pravična socialna ureditev družbe je neizogibna in naj napreduje vzporedno z rastjo politične zrelosti in neodvisnosti naroda. Druga in tretja točka klubovih pravil pod naslovom »Namen in sredstva« sta se glasili: »Namen kluba je v ožjem smislu združevati celjske napredne slovenske akademike, jih znanstveno izobraževati ter pospeševati med njimi prijateljske odnose. Klubov namen v širšem smislu pa je širiti izobrazbo med vsemi slovenskimi sloji, dovesti jih do prave narodne zavesti ter jih družiti v plemenitem družabnem življenju. V ta namen služijo tale sredstva: a) ljudske knjižnice in čitalnice, b) predavanja, razgovori, poučni izleti, c) vplivanje na druga društva in korporacije ter na javnost sploh, da podpirajo ljudsko-izobraževalna stremljenja, ter d) prirejanje veselic in zabav ter gojitev vsakovrstnih športov«.

Na ustanovnem občnem zboru spomladi 1908 je bil izvoljen prvi klubov delovni odbor s pravnikom Milkom Hrašovcem kot predsednikom. Že

dne 20. septembra 1908 je klub priredil v celjskem Narodnem domu ljudsko slavnost z godbenim in pevskim koncertom. Poteklo je že teden dni od skupščinskega zborovanja narodnoobrambne družbe sv. Cirila in Metoda v Ptuju, kjer je podla svojat na ukaz svojih nemških oblastnikov že na ulici napadla mirne zborovalce. Istega dne, ko sta v Ljubljani klonila v smrt Adamič in Lunder, je tevtonska šovinistična ogorčenost tudi v Celju z razbijaštvom in nasiljem pokazala svojo pravo moralno podobo. Klubova slavnost je postala *političen* dogodek, ki je dal nemškimi nasprotnikom povod za demonstracije in ekscese. Medtem ko je v veliki dvorani Narodnega doma pod vodstvom slovenskih visokošolcev potekala koncertna prireditev, so se sesipala na oknih in nad trgovinskimi izložbami te in tudi drugih slovenskih stavb vsa stekla, kar jih ni bilo zavarovanih s pločevinastimi roletami. Mestni prebivalci so lahko še v pozni noči poslušali divje kričanje ulične drhali. Naslednje jutro (21. 9. 1908) so si tudi učenci okoliške ljudske šole v Novi (sedaj Čuprijski) ulici strme ogledovali razbita šolska okna in napisno šolsko tablo, ki je oskrunjena ležala na cesti. Storilci so s tem dejanjem hoteli sramotiti ne le slovensko šolsko mladino, ampak tudi njene učitelje in njene starše.

Deset dni kasneje je celjski »Narodni list« objavil tole novico: »Kot odgovor na nasilstva proti mirnim Slovincem je sklenil Klub naprednih slovenskih akademikov v Celju namesto za spomenik dne 20. septembra padlim žrtvam poslati znesek 200 kron kot ustanovnino Družbi sv. Cirila in Metoda v Ljubljani. Razen tega ustanovi v celjski okolici dve ljudski knjižnici. To je najlepši odgovor nasprotnikom! Vrlim akademikom odkritosrčno priznanje! Čisti dobiček ljudske slavnosti v znesku 1.000 kron je klub namenil in že izročil odboru za gradnjo Sokolskega doma v Gaberju«.

Tik pred novim letom 1909 je klub začel s svojo prvo »Narodno zbirko spodnještajerskih Slovencev« in razposlal pozivnice k sodelovanju na vse strani. Zbiranje denarnih prispevkov je poteklo v mnogih krajih tako, da so nabiralci hodili od hiše do hiše. Že v nekaj dneh je bilo v zbiralnem skladu nad 2.000 kron; vsota je nato še narasla na skoraj 3.000 kron. Klub je nabrano vsoto porazdelil med 14 društev, zlasti med slovenska dijaška podporna društva (v Gradcu, v Pragi in na Dunaju), dijaške kuhinje ter ljudske knjižnice, največ pa je naklonil družbi sv. Cirila in Metoda. Na svojem izrednem občnem zboru dne 6. I. 1909 je sklenil, naj bo 20. september kot žalni spominski dan vsako leto odtlej *dan splošnega narodnega davka*. Klubova nabiralna akcija je bila v februarški številki 1909 »Slovenskega branika« takole ocenjena: »Klub naprednih slovenskih akademikov v Celju« je priredil znamenito Narodno zbirko spodnještajerskih Slovencev. Razposlal je nabiralne pole v vse večje kraje slovenske Štajerske. Ob novem letu so hodili vrli akademiki in drugi nabiratelji od hiše do hiše. Za zbirko so prispevali vsi slovenski sloji. Na letošnjem občnem zboru je klub sklenil izvesti zbirko prav vsako leto. V kratkem času svojega obstoja je klub razpečal že 20.000 narodnih kolkov in nad 5.000 C.-M. razglednic. Malo je društev, ki bi tako neutrudljivo in požrtvovalno delovala. Klubu kličemo: »Le tako naprej drugim v zgled, sebi v zadoščenje!«

V razdobju petih let (od l. 1909 do l. 1913) je izvedel klub 6 (*šest*) *Narodnih zbirk spodnještajerskih Slovencev*. Zbral je v celoti nad 11.000 takratnih avstrijskih kron in vsako leto porazdelil zbrane vsote na novo med slovenska narodnoobrambna in dijaška podporna društva, ljudske knjižnice itd. Relativno največji delež zbranih denarnih sredstev je vselej prejela C.-M. družba za vzdrževanje slovenskega šolstva v nacionalno ogroženih krajih.

Na občnem zboru dne 3. I. 1911 je bil izvoljen kot novi predsednik kluba mlajši brat prejšnjih dveh zaporednih voditeljev društvene dejavnosti, pravnik Franc Hrašovec. Pod njegovim vodstvom je dosegel klub še večjo popularnost, tako da so želeli vstopiti kot člani vanj tudi nekateri visokošolci iz drugih krajev. Zato je v svojih pravilih razširil pravico do članstva tudi zunaj Celja, vendar na Spodnještajerskem bivajoče redne vseučiliške slušateljke slovenske narodnosti in naprednega mišljenja. Število klubovih rednih članov je naraslo na 30, podpornih pa je bilo 16. Klub je ustanovil v razdobju do leta 1913 pet *ljudskih knjižnic*, in sicer: v Gaberju l. 1909, v Laškem l. 1910, na Zidanem mostu l. 1911, v Rogatcu l. 1912 in v Velenju l. 1913, še posebej pa je podprl ljudsko knjižnico v Slovenj Gradcu (l. 1911) s pošiljko slovenskih leposlovnih knjig. V dneh 2. in 3. septembra 1911 je priredil v Celju narodno obrambno anketo za vsa akademska napredno slovenska počitniška društva Spodnještajerske. Zvrstila so se predavanja o zadrugištvu, o slovenskem šolstvu na Spodnještajerskem, o narodnostnih razmerah, o državnozborskih volitvah v obmejnih okrajih, o ljudskem štetju itd. Dne 13. septembra 1911 je izšla posebna izdaja celjskega »Narodnega lista« v počastitev tako delavnega akademskega društva z opisom dotedanje klubove dejavnosti, navodili slovenskim abiturientom ter akademikom za njihov nadaljnji študij, pozivom javnosti k podpori bližajoče se 4. narodne zbirke, poročili o delovanju klubovih ljudskih knjižnic ter o poteku narodnoobrambne ankete, poročilom o poteku klubove ljudske slavnosti ob otvoritvi tretje njegove knjižnice na Zidanem mostu dne 3. septembra 1911 ter z vabilom slovenskemu občinstvu, da se udeleži velike klubove slavnosti dne 17. septembra 1911 v celjskem Narodnem domu.

V času prvih petih let svojega obstoja je klub priredil mnogo javnih predavanj, dva tesnopsna tečaja (v letu 1911 za 35 ter v letu 1912 za 33 obiskovalcev). V letu 1912 je ustanovil v Celju moško in žensko *podružnico narodnoobrambnega društva Branibor*. Peto obletnico svoje ustanovitve je klub proslavil s slavnostnim zborovanjem dne 17. julija 1913.

V ponemčenem avstrijskem Celju so bili v samem mestu stanujoči Slovenci nasproti nemški večini razmeroma maloštevilni. Toda občina Celje-okolica, po številu svojega prebivalstva močnejša, je imela na svojem območju le manjše število tujcev in narodnih renegatov. Zato je v Celju lahko obstajalo znatno število slovenskih narodnih društev. »Slovenski narod« je dne 22. 9. 1911 v številki 218 priobčil pod naslovom »Društvovanje v Celju« sestavek, v katerem so po vrsti naštetja vsa slovenska narodna društva v Celju (okoli 46 po številu!) in ki prinaša nasvet, da se naj izvede društvena anketa zaradi ugotovitve, katera teh društev bi se kot nepotrebna ali nedelavna morala raziti. Vsekakor je neznan dopisnik želel

primerjati ravno klubovo agilnost s pomanjkljivo ali povsem nezadostno dejavnostjo nekaterih drugih celjskih narodnih društev.

Na zborovanju ob proslavi klubove petletnice dne 17. julija 1913 je slavnostni govornik dr. Milko Hrašovec označil pomen kluba v kulturnem razvoju štajerskih Slovencev takole: Klub se je rodil v letu 1908, ko so znani septembrski dogodki prebudili ves slovenski narod v novo življenje. Že se je rodila med nami slovenska in obenem jugoslovanska zavest. To se je takrat pojavilo v dvojni meri: v bojkotnem gibanju in v prosvetnem delu. Kot nepolitično društvo klub ni smel in mogel zasledovati prve smeri, tem bolj pa je gojil drugo, kar se izrazito kaže v lepo uspevajočih ljudskih knjižnicah, v uspehih narodnih zbirk ter v vsem drugem delovanju kluba. Danes, ko vsi čutimo, da prihaja nov čas za avstrijske Jugoslovane in tudi za nas Slovence, je treba delo v enaki smeri s podvojeno silo nadaljevati. (Slovenski narod z dne 21. 7. 1913 št. 165.)

Leto 1913 je zlasti naši mladini potekalo sredi podtalnega, vendar živega, brezkompromisnega protiavstrijskega nacionalističnega gibanja. Kot vseslovenska usmeritev, ki je nasprotovala vsakršnemu političnemu oportunitizmu, je naše organizirano preporodovstvo bilo izraz najvišjega, najbolj požrtvovalnega patriotizma. Slovenska revolucionarna ideja je našla vedno več plodnih tal.

Zmage, izvojevane v balkanski vojni 1912—1913, so dale protiavstrijski politični tendenci širši razmah. Besede govornika na klubovem slavnostnem zborovanju, izrečene leto dni pred izbruhom prve svetovne vojne, češ da čutimo vsi prihajanje novega časa za avstrijske Jugoslovane, so potrdile enako miselnost vseh zborovalcev.

PRVA SVETOVNA VOJNA 1914—1918

Zapisniki o poteku klubovih odborovih sej — z edino izjemo sejnega zapisnika za čas od 22. 8. 1922 do 17. 7. 1923 — niso ohranjeni; pač pa je tudi sovražno okupacijo in vso drugo svetovno vojno srečno preživel klubov arhiv. Toda tudi ta ni popoln. Že z dnem 21. 4. 1914 prenehajo v njem podatki o kakršnikoli nadaljnji društveni dejavnosti. Arhiv oživi spet šele v aprilu 1919.

Vojni čas je onemogočal kulturno in prosvetno delo med ljudstvom. Pod diktaturo avstrijsko-nemškega imperializma so naši ljudje zapravljali svojo mladost, svoje moči in zdravje, tisoči in desetisoči so morali dati tudi svoje življenje za neupravičene tuje interese. Toda izid prve svetovne vojne je dovedel do izpolnitve našo prvo politično nalogo: zlom Avstrije, združitev slovenskih pokrajin in državno zedinjenje z drugimi jugoslovanskimi narodi.

Medtem ko je zaradi vojaških vpoklicev in neizogibnih vojnih razmer nastopila popolna stagnacija v dejavnosti skoraj vseh slovenskih kulturnih društev, tako tudi celjskega akademskega kluba, pa je začela dozorevati naša mlajša dijaška generacija v isti narodno politični miselnosti.

Sedemnajst- in osemnajstletni mladeniči so odhajali k vojakom in kmalu tudi na fronto. Habsburška monarhija je potrebovala vedno več vojakov. V letu 1897 rojeni fantje so bili vpoklicani spomladi 1915. Poslednji iz rojstnega letnika 1900 so bili pozvani v vojsko v februarju in v marcu 1918. Med slovenskimi dijaki v Celju, ki so najprej obiskovali štirirazredno nižjo gimnazijo s slovenskim in nemškim jezikom, nato pa prestopili v peti razred popolne nemške gimnazije, ni bilo nikogar več, ki bi ne bil srčno želel Avstriji skorajšnjega konca. Razpad Avstrije na njene nacionalne dele naj ukine našo politično, kulturno in gospodarsko zastopanje ter ustavi proces germanizacije.

Jugoslovansko vprašanje je že v prvem vojnem letu dobilo mednarodni pomen. Niški deklaraciji srbske vlade je sledila ustanovitev Jugoslovanskega odbora, ki je svoje delovišče kmalu prenesel iz Pariza v London.

V letu 1914 je potekla prva, leta 1916 pa druga preiskava šolske oblasti proti slovenskim višjegimnazijcem v Celju, osumljenim protidržavne literarne dejavnosti in srbofilstva. Iz preiskave, uvedene leta 1914 proti članom ljubljanskega Preporoda, so bili izločeni in posebej ugotovljeni dokazi o članstvu v ilegalni Jugoslovanski dijaški počitniški zvezi, v katero so bili vpisani tudi mnogi dijaki iz drugih krajev, tako tudi s celjskega področja. Preporodovska ideologija je tudi sicer že povezala znaten del dijaštva slovenskih srednješolskih zavodov.

Pomlad 1917 je bila polna novih dogodkov. Ideje v marcu pričete ruske revolucije so se širile preko državnih mej in opogumile tudi avstrijske Slovane, da povedo svoje zahteve. V aprilu 1917 so ZDA vstopile v vojno. Na seji dunajskega parlamenta so prav tako kakor Čehi, Ukrajinci in Poljaki nastopili tudi slovenski in hrvaški, v Jugoslovanskem klubu zbrani poslanci. Vsi v Avstriji živeči jugoslovanski narodi naj bi bili združeni v samostojen, politično neodvisen del države. Boj za nacionalno svobodo je postal javen. Ljudstvo je doumelo, da je habsburški dinastiji v deklaraciji Jugoslovanskega kluba pridržana oblast samo začasna ali celo je slepilna omejitev pri izreku zahteve po popolni državni suverenosti. Še vedno je divjala strašna vojna in temelji političnih pozicij avstrijskega nemštva še niso bili omajani. Šele krfska deklaracija (7. julija 1917) je razločno zavrгла habsburško dinastično koncepcijo.

Med vsem našim ljudstvom je teklo zbiranje podpisov za majniško deklaracijo. Tudi slovenski dijaki v Celju so se izjavili zanjo. Sestavili pa so še posebno proklamacijo. Res so spomladi dogodki omilili nasilnost protislovanskega režima, vendar so podpisniki dijaške proklamacije, — ki jo danes hrani celjski muzej revolucije — bili mladoletni dijaki, ki so jim predpisi nemškega šolskega reda prepovedovali vsakršno manifestacijo nacionalne pripadnosti in miselnosti. Kljub temu so ti slovenski dijaki, po večini šele v starosti 16 ali 17 let, pogumno in odločno izrekli svoje slovenstvo in jugoslovanstvo.

Proklamacija slovenskih višjegimnazijcev v Celju se je glasila takole: »Celjski slovenski dijaki se pridružujemo jugoslovanski deklaraciji z dne 30. maja 1917 v njenem polnem obsegu. Prisegamo ji zvestobo do smrti.

Navdušeno pozdravljamo jugoslovansko gibanje; vse, kar je proti njemu, pa preklinjamo. Jugoslavija je naše življenje, izven nje pa tema in smrt. Ob tej slovesni priliki ji kličemo svoj viharni živio, naši veliki, nepremagljivi Jugoslaviji! — Slava vsem poslancem Jugoslovanskega kluba! Vemo, da v njihovih srcih ne bodo ugasnili zlati cilji; vemo, da bo zarji sledila prava luč svobode. Našim češkim sobojevnikom bratski »Nazdar«! — Preklinjamo dr. Šušteršiča in njegove privrženca, izdajalce, katerih delo je smrt, katerih pristaš biti pomeni duševni samomor. — Z največjim poudarkom zahtevamo mir s samoodločbo narodov, ki nam naj prinese prostost in ki naj napravi konec nesmiselni, živinski moritvi. — Jugoslaviji pa kličemo še enkrat: Mi smo tvoji otroci, zvesti in srečni. Mi smo tvoja bodočnost. Zavedamo se svoje dolžnosti, o mati naša Jugoslavija!»

Med podpisniki dijaške proklamacije manjkajo le tisti, ki jih je sredi učenja pognala iz šolskih klopi avstrijska vojaška dolžnost.

Iz te mladine, ki je v začetku vojne obiskovala šele nižjo gimnazijo ali šele prestopala na višjo, so izšli mnogi prostovoljci — borci: najprej v novembru in decembru 1918 Maistrovi in koroški borci, nato v maju in juniju 1919 prostovoljci »Celjske legije«. Ko pa so ti dijaki v letih 1919 ali 1920 postali študentje mlade ljubljanske univerze, so dali iz svojih vrst tudi celjskemu akademskemu klubu novih, najmlajših kulturnih delavcev.

POVOJNA DOBA

Klubova soba v tretjem nadstropju Narodnega doma s svojo knjižnico je skoraj ves vojni čas samevala. Zgodilo se je, da nad leto dni ni prestopil njenega praga noben klubaš. Knjižnica in ves drugi inventar sta ostala nedotaknjena.

V novo jugoslovansko državo vključeni slovenski zemlji zlasti na njenih severnih mejah še dolgo niso bili postavljeni dokončni mejniki. Slovenski vojaki — prostovoljci so se v Podravju in Pomurju, na Koroškem in Gorenjskem še prav do junija 1919 spopadali s pohlepnimi tujimi vojskami. Vsakdanje delo in skrbi so v neurejenih povojnih razmerah in v nejasnem mednarodnem položaju terjale zase vso pozornost tudi od nekdanjih, iz vojne v svoj domači kraj vrnivših se klubovih članov. V aprilu 1919 sprejeti sklep, da se naj porazdeli in razproda vsa klubova sobna oprema ter da se knjige in društvene knjižnice podarijo posameznim naprednim kulturnim društvom, naposled pa da naj nastopi razpust društva, se je že začel izvajati. Prevladovalo je mnenje, da v svobodni domovini akademska mladina ne bo več imela naloge, skrbeti povsem samostojno za narodov kulturni napredek. V klubov arhiv so vložena časopisna obvestila o prodaji inventarja, sezname šolam, Sokolu, Zvezí jugoslovanskih železničarjev v Celju ter čitalnici v Rogatcu podarjenih knjig, nato pa zahvale za sprejete podarjene knjige. Toda že so vstopali v razredčeno staro akademsko vrsto povojni abiturienti. Vedno glasneje je klical slovenska Koroška. Na prvem povojnem občnem zboru kluba dne 1. avgusta 1919 so bili v novi upravni odbor izvoljeni tudi že štirje najmlajši, med njimi novi

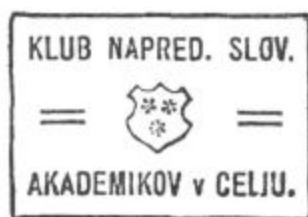
predsednik Rado Pečnik, ki pa mu je že z dnem 22. 9. 1919 kot predsednik sledil Niko Miciak. S Koroškega so prihajale prošnje krajevnih odborov Narodnega sveta za Koroško, da naj jim klub pošlje slovenskih knjig ali ustanovi knjižnico.

Velikega ljudskega tabora dne 15. 8. 1919 v Sinči vasi in redne skupščine C.-M. družbe dne 16. 9. 1919 v Ljubljani so se udeležili tudi klubovi delegati. Znova je stekla knjižna nabiralna akcija. Prošnje za denarne prispevke so bile razposlane na vse strani. Za koncert v mestnem parku dne 21. septembra 1919 je klub najel vojaške godbenike, čisti izkupiček iz prodanih vstopnic pa vložil v svoj sklad za knjižnice. Za zimski čas 1919/20 je klub prevzel v svojo režijo na periferiji mesta ležeči Diehlov travnik kot javno slovensko drsališče. Ljudski knjižnici, ustanovljeni dne 12. 10. 1919 v Labotu, je prispeval lepo število knjig. Že dne 7. decembra 1919 pa je ustanovil svojo šesto ljudsko knjižnico, to pot tam, kjer je bila neogibno potrebna, v Grebinju. Klubova pošiljka je obsegala 302 slovenski knjigi, vse te knjige, leposlovne in poljudno znanstvene, lepo vezane. Sledila je 7. klubova knjižnica v Železni Kapli.

Občudovati moramo izredno domiselnost in podjetnost mladih celjskih študentov, kot so jo prikazali na primer ob koncertnem gostovanju slavnega zagrebškega violinista Zlatka Balokovića dne 4. oktobra 1919 v Celju. Ker občinstvo ni pokazalo nič zanimanja za umetnikov nastop, so v

Klubov narodni kolek

Odtis poznejšega klubovega pečatila (1923—1927)

zadnji uri opravili klubaši predprodajo vstopnic in tako odvrnili nevarnost odpovedi koncerta. V klubovem arhivu je hranjeno zahvalno pismo slovitega pokojnega jugoslovanskega virtuoza, ki ga je klub imenoval za svojega častnega člana.

Na občnem zboru dne 15. 8. 1920 je vstopilo v novi odbor spet nekaj mlajših članov, predsedstvo pa je prevzel Rafko Salmič. Klub se je odločil za ponovno zbiranje knjig in denarnih prispevkov, ki naj bi omogočili ustanovitev še dveh knjižnic v našem Korotanu. Bližala pa se je že plebiscitna odločitev. Svoj v časopisju objavljeni poziv domači javnosti je klub obrazložil takole: »Ko se bije na naših severnih postojankah najljutejši boj, je treba žrtvovati vse, da rešimo dragoceni biser naše domovine. Naj nas ne osramote nasprotniki, ki — kljub obupnim razmeram v lastni državi — neutrudljivo delujejo na to, da si Korotan spet zaslužijo!«

Svoj sklad za financiranje ljudskih knjižnic je klub okreplil tudi z vinsko trgatvijo, prirejeno dne 2. 10. 1920 v Narodnem domu. Vendar so mladi rodoljubi izvedbo svojih načrtov preložili. Že so se v Ljubljani in Zagrebu odpirala vrata vseučiliških predavalnic. Usodni koroški plebiscitni izid (10. 10. 1920) pa je velik del teh načrtov spremenil ali sploh onemogočil. Slovenska Koroška se nam je zaprla.

POMEBNJEJŠE AKCIJE

1) Zdravstveni teden

Pravo dinamiko v klubovo dejavnost so v poletju 1921 vnesle priprave in izvedba »Zdravstvenega tedna«, ki je potekel v času od 31. 7. do 10. 8. 1921. Iz časopisnih vesti je bilo posneti, da »hoče naša akademska mladina del svojih poletnih počitnic posvetiti resnemu delu za izboljšanje zdravstvenih razmer med narodom ter poučiti naše ljudstvo o škodljivem učinku alkohola na človekov organizem, o strašnih posledicah nemoralnega življenja, o jetiki itd.«

Prireditvev je zavzela širok obseg. Razdeljena je bila na filmske predstave v kinu, na predavanja ob skioptikonu v Celju in drugih bližnjih krajih ter na stalno zdravstveno razstavo v pritličnih sobanah mestne meščanske šole. Odboru za izvedbo Zdravstvenega tedna je predsedoval klubaš-medicinec Fedor Mikič, pokrovitelj prireditve pa je bil celjski okrajni glavar dr. Leopold Žužek. Razstavni material, filme, skioptikon in diapozitive je dal na razpolago Zdravstveni odsek za Hrvatsko v Zagrebu. Pristop k predavanjem, predstavam in na razstavo je bil seveda brezplačen. Sodelovali so: iz Celja predvsem Delavsko izobraževalno društvo Svoboda, kulturni odsek Sokola, društvi Zmernost in Bratstvo ter kot predavatelji zdravniki in akademiki; iz Zagreba pa tamošnja podružnica Jugoslovanskega društva »Jurislav Janušić« z Reke. Zdravstveni odsek za Slovenijo in Istro v Ljubljani je podprl klubovo akcijo s pošiljko 800 zdravstvenih knjig in z denarno podporo v znesku 6000 kron, celjska mestna občina pa z zneskom 2000 kron.

Vseh teh predavanj o alkoholizmu, spolnih boleznih, jetiki, dispanzerjih in o poletnih boleznih je bilo 32, med njimi osem predavanj zunaj Celja. Predavali so zdravniki dr. Rajšp, dr. Schwab, dr. Rak, dr. Robič, dr. Matko, dr. Steinfelser in dr. Bergman (skupaj 14 predavanj), medicinca Fedor Mikič in A. Prebeg (14) ter pravnika Gjuro Rošič in Mirko Roš (4). Filmskih predstav v kinu Gaberje je bilo dvajset. Na *zdravstveni razstavi*, ki je bila odprta vsak dan od jutra do večera, so člani kluba ali zdravniki pojasnjevali obiskovalcem razstavljenе slike in druge predmete, grafikone in statistike.

Zdravstveno razstavo si je ogledalo 370 oseb povprečno na dan. K predavanjem pa je prišlo 7305 oseb, k vsakemu predavanju torej povprečno 228 oseb. Nekaj teh predavanj je poteklo v veliki dvorani Narodnega do-

ma, večina pa v kinodvorani ali v šolskih učilnicah. Štiri predavanja so bila namenjena izključno vojaštvu celjske garnizije.

Iniciativnost celjske akademske mladine je prejela polno priznanje ne le v javnosti, ampak posebej še pri najvišjem zdravstveno oblastvenem organu Slovenije. Zdravstveni odsek v Ljubljani je v svojem klubu poslanem dopisu pozdravil »akcijo združenih celjskih kulturnih društev, katera prirede na klubovo iniciativo ciklus predavanj o nalezljivih boleznih in o alkoholizmu«.

Na občnem zboru kluba dne 21. 8. 1921 je bil odbor znova izpopolnjen in deloma pomlajen. Predsedništvo v društvu je bilo poverjeno pravniku Mirku Rošu.

Kakor je ustanovitev Kluba naprednih slovenskih akademikov v Celju leta 1907 izšla iz vrst članov graškega Triglava, tako je povezava obeh društev nenehno obstajala tudi še v povojnih letih, ko si je graški Triglav našel svoj novi domicil v Zagrebu. Starešinska zveza Triglava, ki je od svoje ustanovitve v letu 1910 pa do leta 1919 poslovala v Gradcu, je predstavila svoj sedež najprej v Ljubljano, od tod pa že leta 1920 v Maribor. Podružnica Triglava s skoraj 300 člani je zaživela na Dunaju. V Ljubljani, kjer je poleti 1919 bila ustanovljena slovenska univerza in kjer sta »kato-liški« akademski društvi Danica z Dunaja in graška Zarja doživeli svojo reinkarnacijo, je mnogo naprednih študentov, kar jih ni našlo poti v JNAD Jadran, stalo ob strani. Zajeti te mlade ljudi, predvsem socialiste, v skupno organizacijo, so si določili kot nalogo štirje člani celjskega kluba. Ustanovili so v Ljubljani podružnico zagrebškega Triglava. Ljubljanski Triglav je že spomladi 1922 kot številčno in idejno močna organizacija zaigrala pomembno vlogo v političnem gibanju in ideološkem razvoju slovenske akademske mladine ter si kmalu prisvojil tudi povsem samostojen, nasproti zagrebškemu Triglavu enakopraven položaj. Vsi štirje celjski klubaši (M. Hočevar, E. Mejak, I. Erhartič in M. Roš) so še v letu 1923 zavzemali v ljubljanskem Triglavu najvplivnejša odborniška mesta. Delovali so do zaključka svojega študija kar v dveh, idejno-politično sicer enakih, a po zunanjih delovnih nalogah in po letnem času dejavnosti različnih akademskih organizacijah.

2) Prvo ljudsko vseučilišče Slovenije

Zamisel sama nikakor ni bila nova. V mnogih industrijskih mestih zapadnih držav Evrope so že uspešno delovale popolne ljudske univerze z obsežnim učnim programom iz raznih tehničnih, jezikovnih in drugih ved ter vsaj deloma stalnim poučevalnim kadrom. Toda v novi jugoslovanski državi, ko še niso od končane svetovne vojne potekla niti tri leta, razmere za ustanavljanje ljudskih vseučilišč še zdaleč niso dozorele. Za Celje, majhno mesto s še ne dovolj veliko industrijo, tudi vsi drugi pogoji niso obstajali: bilo ni niti prostorov, niti dovolj učiteljev in predavateljev, niti učnih pripomočkov in denarnih sredstev. Predavatelji bi morali opravljati vse svoje delo brezplačno.

Misel o ustanovitvi ljudskega vseučilišča v Celju je bila prvokrat obravnavana na seji klubovega upravnega odbora dne 22. avgusta 1921. Vnet branilec te zamisli je zlasti bil agilni medicinec Fedor Mikič. Za neogibno potrebno je smatral, da si le zagotovimo predavatelje in lokal za predavanja, ki naj bi posamič potekala enkrat vsak teden, posegala pa v vse veje in stroke znanosti. O tem, da je za vodstvo take ustanove najspособnejša oseba že upokojeni gimnazijski ravnatelj, vladni svetnik Emilijan Lilek, so si odborniki kluba bili edini. Razumljivo je bilo, da bo ta ekscentlni mož vztrajno skrbel tudi za izpopolnitev in napredek zaupane mu ustanove.

Dne 27. 8. 1921 je klubov odbor naročil svojemu predsedniku in svojemu revizorju, da sestavita program predavanj. Samo dotlej je že 14 predavateljev obljubilo sodelovanje.

Tednik »Enakost« je dne 1. 9. 1921 objavil tole sporočilo: »Ljudstvo potrebuje izobrazbe. To pa si pridobi samo z učenjem v šoli ali s samoizobrazbo. V izobraževanju širših ljudskih slojev naprednih narodov pa igra veliko vlogo ljudska univerza. V njej naj dobi slušatelj glavne osnovne pojme o znanostih, na katerih mu je samemu mogoče graditi dalje in se izobraževati. Vsi napredni narodi že imajo ljudske univerze. Zalostno dejstvo pa je, da Jugoslovani še nimamo niti ene, kjer bi dobivali potrebno znanstveno podlago tudi širši narodni sloji. Zato nas je razveselila iz Celja prejeta vest, da hoče »Klub naprednih slovenskih akademikov v Celju« začeti s kulturno gradnjo ljudske univerze.«

Najprej je dne 3. septembra 1921 zvečer v čitalniški sobi Narodnega doma potekel po klubu sklicani informativni sestanek zastopnikov celjskih kulturnih društev, delavstva, samih predavateljev in novinarjev. Po klubu predlagani ciklus predavanj, ki naj bi pomenil skromen pričetek ljudskega vseučilišča, je našel popolno odobritev. Za predavanja so bili določeni ponedeljski večeri, služi pa jim naj prostorna risalnica meščanske šole. Kot predsednik ljudskega vseučilišča je bil izbran vladni svetnik Emilijan Lilek, kot tajnik pa nadučitelj Joško Bizjak.

Celjska »Nova doba« in drugo časopisje sta v tistih dneh objavljala klubove pozive naprednemu delavstvu in njegovim sindikalnim organizacijam, trgovskim nameščencem, sokolstvu itd., da naj bodo obiskovalci predavanj stalni in redni. V delovni načrt naj bodo sprejeti še učni izleti, da bi teorija, kjer je možno, dobila tudi nazorno podkrepitev. Dopolnjeni program predavanj je zajemal že 25 predavateljev. Teme so posegale v politično in kulturno zgodovino, zdravstvo, tehnične vede, kemijo, astronomijo, pedagogiko, socialno politiko, združništvo, gospodarstvo, literaturo, v zemljepisno in še druge znanosti.

»Ljudsko vseučilišče« v Celju, prvo v Sloveniji, je začelo delovati dne 19. septembra 1921. Odprl ga je pisec tega sestavka kot takratni predsednik Kluba naprednih slovenskih akademikov v Celju, nato pa je vladni svetnik Emilijan Lilek nastopil s svojim prvim predavanjem. Dvorana je bila tako polna, da za vse poslušalce skoraj ni bilo prostora. Sledili pa so predavanju z isto pozornostjo, kot so jo posvečali nekaj let poprej člani

kluba celjskih akademikov temu svojemu najljubšemu učitelju, prizadevnemu znanstveniku in velikemu rodoljubu.

Štirinajstdnevnik »Delavec« je v 20. številki z dne 24. 9. 1921 priobčil navdušeno poročilo: »Klubu naprednih slovenskih akademikov« v Celju se je že drugič in v še obilnejši meri kot pri celjskem zdravstvenem tednu posrečilo, vsaj v kulturnem delu združiti vse, drugače nasprotno si faktorje, tako za predavanja kakor za agitacijo. Vsakdo dela v svojem območju, vsi pa streme za enim ciljem: doseči čim boljši uspeh. Predavanja bi morala imeti namen, seznanjati občinstvo z današnjim stanjem znanosti, zbuditi zanimanje za to ali ono stroko ter povečati intenzivnost misli in dela. Za začetek je podana potreba ustvariti podlago nadaljnjemu delu, tako da bo ustanova prihodnje leto že ustrezala svojim pravim namenom.«

Predavanja so se redno nadaljevala. Vrstili so se predavatelji in menjavale snovi njihovih obravnav. Pokrajinska uprava za Slovenijo, oddelek za prosveto in vere v Ljubljani, je z dopisom z dne 13. 10. 1921 obvestil klub o odločitvi pokrajinskega namestnika, da je uporaba risalnice deške meščanske šole v Celju za poljudnoznanstvena predavanja dovoljena.

Predstavniki kulturnih društev ter predavatelji so se dne 31. 10. 1921 spet zbrali k zborovanju, na katerem so izvolili popoln odbor Ljudskega vseučilišča in določili smernice bodočemu delovanju in razvoju. Klubov predsednik je na tem zborovanju izrekel željo, da bi se ta velevažna kulturna ustanova vedno bolj izpopolnjevala. Pojasnil je, da je celjski akademski klub, dasi ustanovitelj Ljudskega vseučilišča in zasnovatelj prvega delovnega načrta in sporeda predavanj, le društvo, ki lahko intenzivno deluje le v velikih počitnicah. Zato klub ne more prevzeti vodstva vseučilišča. Poslovanje naj vodi stalen odbor, ki mu bo di tuđi vnaprej predsednik Em. Lilek, tajnik pa J. Bizjak. Da bodo predavanja v korist tudi tistim, ki predavanj ne morejo obiskovati, pa bo klub pričel izdajati lastno »Prosvetno knjižnico«, v kateri bodo izhajali natisi predavanj.

Vendar so tudi klubovi »Prosvetni knjižnici« bili postavljeni mejniki: izšle so v klubovi samozaložbi samo štiri knjižice, nato pa je Ljudsko vseučilišče prevzelo to skrb v svojo režijo in na svoje ime.

Klubova »Prosvetna knjižnica« je zajela tale predavanja: 1) J. Bizjak: Potovanje po nebu, 2) B. Baebler: Premog in vodne sile, 3) dr. M. Dereani: Zdravstvena vzgoja mladine, ter 4) dr. J. Volavšek: Sončne in zračne kopei.

Ljudsko vseučilišče v Celju si je zasnovalo društvena pravila in se na posebnem občnem zboru dne 27. marca 1922 konstituiralo kot pravna oseba. Delovalo je nemoteno in uspešno še leto za letom. Predavanja, ki so predstavljala osnovno dejavnost, so trajala od zgodnje jeseni vselej do konca pomladi ter časovno vzporedno s poukom v šolah. Sistematično urejena so si pridobila stalne poslušalce. Z uspehom so bili izvedeni tudi razni tečaji, zlasti jezikovni. Že v drugem poslovnem letu 1922—1923 je steklo pet dvomesečnih učnih tečajev (za slovenščino, fiziko, srbohrvaščino, knjigovodstvo in trgovsko računstvo ter za kemijo).

Nova ustanova je prav kmalu zaslišala očitek, zakaj si je privzela ime, ki ga pač ne zasluži, saj se predavanja ne opravljajo dovolj sistema-

tično in tudi ne v zadostnem obsegu. Klub je ta očitek javno zavrnil («Jugoslavija» z dne 26. 2. 1922), češ da se vseučilišče šele razvija, a mu je napredek zagotovljen. Vendar ta utemeljitev nikakor ni bila popolna. Če danes presojava takratne povojne razmere v primitivni, glede kulturne dejavnosti le zasebni pobudi prepuščeni družbeni ureditvi, je naziv »Ljudsko vseučilišče« res bil najprimernejši. Dostop k predavanjem je bil dovoljen ne glede na šolsko izobrazbo brezpogojno vsakomur. Predavanja so potekala redno, bila so kljub svoji poljudnosti zanimiva in izbrana. Kot predavatelji in voditelji tečajev so nastopali le dobri, ugledni strokovnjaki. Predavanja so vselej za daljši čas obiskovali predvsem stalni poslušalci. Nobena druga kulturna organizacija v Sloveniji dotlej še ni bila toliko domiselna in agilna. Le nekaj drugih ljudsko-prosvetnih ustanov je v naši državi zunaj Slovenije že obstajalo, med njimi predvsem zagrebška, ki so poslovale s podobnim, vendar ne dovolj popolnejšim programom.

Vladni svetnik Emilijan Lilek je prav po svoje smrti v letu 1940 predsedoval celjskemu ljudskemu vseučilišču. Le zadnjih nekaj let, ko je že bolehal, je opravljal njegovo delo podpredsednik ravnatelj Fran Cilenšek.

Ljudsko vseučilišče je delovalo prav do vpada nemškega okupatorja, torej skoraj 20 let. Sovražnikova okupacija je takrat zagrnila vso našo domovino v gorje in trpljenje. Vse narodne kulturne ustanove so tudi v Celju prenehale obstajati. Današnje ljudske in delavske univerze pa so razvile že mnogo boljše učne metode in boljše razčlenjene oblike izobraževanja odraslih, dosegajo pa tudi višjo množičnost v obisku posameznih, v najrazličnejše stroke znanja posezajočih tečajev in seminarjev. Vendar so nekdanje naše skromne in maloštevilne ljudske univerze zaslužne pionirske snovateljice vsega sedanjega razvoja. Med njimi pa zavzema častno mesto naša celjska ljudska univerza, ki praznuje v tem letu že 50. obletnico svoje ustanovitve.

3) Druga klubova dejavnost

Istega dne, ko je bilo odprto Ljudsko vseučilišče, to je 19. 9. 1921, je prevzela podružnica društva kovinarjev v Štorah iz rok klubovega knjižničarja 105 leposlovnih in poljudnoznanstvenih slovenskih knjig, skupaj z njimi tudi 45 zdravstvenih brošur. Ustanovljena je bila osma klubova ljudska knjižnica.

Na prošnjo Zdravniškega društva v Mariboru, ki mu je predsedoval docent dr. Ivan Matko, je klub sodeloval pri ustanovitvi *sekcije Lige proti tuberkulozi* v Celju dne 29. septembra 1921. Že v avgustu 1921 je sestavil tudi svoj načrt za borbo proti alkoholizmu in zasnoval *protialkoholno akcijo*. Klubova protialkoholna resolucija je bila sprejeta na številnih shodih in zborovanjih, tako tudi na shodu vojnih invalidov v Celju dne 26. 8. 1921, na shodu živilskih delavcev v Celju dne 1. 9. 1921, na zborovanju JSDS v Celju dne 4. 9. 1921, na shodu društva kemiških delavcev v Hrastniku dne 4. 9. 1921, na shodu cementnarjev na Zidanem mostu dne 16. 10. 1921 itd. Za izvajanje te akcije je Zdravstveni odsek za Slovenijo in Istro v Ljubljani podelil klubu denarno podporo v znesku 3000 kron. V kratkih zim-

Člani kluba ob proslavi 15-letnice obstoja dne 7. septembra 1922

V ospredju sedijo (od leve proti desni): tehnik J. Zupančič (AD Ptuj), pravnik Mirko Brolh (JAD Maribor), starešina notar Artur Mrevlje, pravnik Mirko Roš (KNSA Celje), med. Ljudmila Kovač (KNSA Celje), med. B. Premrov (JNAD Jadran — Ljubljana) in tehnik I. Korošič (ZA Primorske).

Stojijo (od leve proti desni, vsi člani Kluba NSA v Celju): tehnik Ivo Erhartič, pravnik Rado Pečnik, komercialist Rafko Salmič, pravnik Ervin Mejak, pravnik Dragotin Urh, fil. kem. Zoran Luznik, pravnik Mirko Hočevar, med. Kamilo Gradišnik, med. Ludovik Černej, med. Martin Kolšek, fil. kem. Stanko Modic. Od navedenih so do danes že pomrli: Artur Mrevlje, Rafko Salmič, Dragotin Urh, Mirko Hočevar, Kamilo Gradišnik, Ljudevit Černej in Stanko Modic.

skih počitnicah februarja 1922 je klub sodeloval pri ustanovitvi Narodne čitalnice v nedavno še ponemčenem Vitanju, pozneje pa ji je za že obstoječo javno knjižnico podaril okoli sto leposlovnih slovenskih knjig.

Dne 7. septembra 1922 je klub slavil petnajstletnico svojega obstoja. »Nova doba« je izšla v slavnostni izdaji in objavila slavospev klubovi dejavnosti. Istega dne dopoldne je v navzočnosti delegatov drugih naprednih akademskih društev Slovenije poteklo slovesno zborovanje. Slavnostni govornik je z vso upravičenostjo poudaril, da sta leti 1921 in 1922 razdobje najširšega razmaha klubove dejavnosti in da je postal klub izhodišče najpomembnejšemu kulturnemu življenju v našem Celju. (»Nova doba« 7. 9. 1922)

V letu 1922 je štel klub 25 rednih članov in je s tem bilo v vsem povojnem času doseženo najvišje število članstva, vendar je med njimi bilo za društveno delo uporabnih največ le deset članov.

Tudi še v naslednjem enoletnem poslovnem obdobju, v katerem je kot predsednik fungiral pravnik Ervin Mejak, je klub nastopil z živahno

dejavnostjo. Da bi pridobil sredstva za ustanavljanje novih ljudskih knjižnic, je v avgustu 1923 izvedel uspešno podeželsko turnejo s primerno gledališko dramo. Dne 20. septembra 1923 kot *dne žalnega spomina* na dogodke v letu 1908, torej na dogodke izpred 15 let, so člani kluba zbirali v mestu in v okoliških krajih knjige, primerne za ljudske knjižnice. Dva dni kasneje (22. 9. 1923 zvečer) pa je klub priredil v Narodnem domu tudi še splošno ljudsko zborovanje z žalnim govorom, alegorijami, petjem in deklamacijami. Lepemu številu za ljudske knjižnice nabranih knjig se je pridružil tudi znaten denarni znesek, dosežen pri prodaji v klubovi režiji natisnjenih narodnih kolkov. Dne 7. oktobra 1923 je ustanovil klub novo ljudsko knjižnico v Dramljah, dne 24. februarja 1924 pa svojo poslednjo ljudsko knjižnico v Krogu pri Murski Soboti.

Od poletja 1924 dalje se je zvrstilo v klubu še nekaj porazdelitev odborniških funkcij, vendar ti najmlajši klubaši niso več imeli toliko domiselnosti in delovne volje, da bi mogli obvladati razne nastale težave. Edini podvig, ki ga je klub še opravil, je bila nova podeželska gledališka turneja v juliju 1925.

Predsedniki Kluba NSA v Celju so bili:

- 1) od aprila 1907 do decembra 1907: pravnik Šandor Hrašovec (predsednik Odseka celjskih akademikov),
- 2) od januarja 1908 do 3. 1. 1911: pravnik Milko Hrašovec,
- 3) od 3. 1. 1911 do 1914: pravnik Franc Hrašovec,
- 4) od 1. 8. 1919 do 22. 9. 1919: pravnik Rado Pečnik,
- 5) od 22. 9. 1919 do 15. 8. 1920: pravnik Niko Miciak,
- 6) od 15. 8. 1920 do 21. 8. 1921: komercialist Rafko Salmič,
- 7) od 21. 8. 1921 do 16. 7. 1923: pravnik Mirko Roš,
- 8) od 16. 7. 1923 do 19. 7. 1924: pravnik Ervin Mejak,
- 9) od 19. 7. 1924 do 5. 7. 1925: medicinec Martin Kolšek,
- 10) od 5. 7. 1925 do 9. 8. 1925: pravnik Mirko Roš,
- 11) od 9. 8. 1925 do 2. 7. 1926: sociolog Cvetko Šribar,
- 12) od 2. 7. 1926 do 3. 7. 1927: pravnik Darko Černež.

ZATON IN EPILOG

Upravni odbor kluba se je na svoji seji 1. marca 1927 odločil, da predlaga na občnem zboru razid društva. Razposlal je klubovim starešinam obvestila o tem svojem sklepu. Obvestilo se je glasilo takole: »Celje, dne 25. maja 1927. Slavni starešina! Odbor K. N. S. A. je na seji dne 1. III. 1927 sklenil predlagati prihodnjemu občnemu zboru razpust kluba. Svoj predlog opira na taš dejstva: Znano je, da boleha vse naše javno in društveno življenje za preobilico kulturnih društev. Posledica te preobilice je, da društva druga drugo v medsebojni konkurenci ovirajo. Premalo je delovnih moči. Akademska društva v Ljubljani so v permanentni krizi zaradi spremembe dijakovega socialnega položaja. Vsak dijak je primoran, da doseže čim boljše kvalifikacijo in tako čim prej pride do kruha. K temu ga sili naraščajoča hiperprodukcija inteligence. Zato se ne more udeleževati v društvih. Veljajo pa tudi še drugi argumenti. Neovrgljivo dejstvo je, da klub danes nima več onega pomena, kot ga je imel pred vojno. Takrat je združeval slovenski živelj v »nemškem« Celju in obenem vršil velevažno kulturno nacionalno misijo na deželi. To delo opravljajo danes mnogoštevilna druga društva, ki imajo več sredstev na razpolago. Materialno stanje kluba je nevzdržno. Članarina ne more kriti tajniških stroškov. Posojilnica zvišuje najemnino. Dolg iz preteklega leta

znaša din 1000. Vir dohodkov bi bile prireditve, toda izkušnje svarijo pred deficiti. Celo Triglavski ples je dal minimalen dobiček. Prispevek starešin je vedno manjši. Od tridesetih starešin, ki smo jim poslali prošnje za starešinsko članarino, se jih je oglasilo samo šest. Klubova pasiva odboru ne dado veselja za delo. Članov je dvanajst, od teh jih stanuje v mestu le pet. V počitnicah, ko zavlada pravi klubov delovni čas, pa še večina teh odide.«

Razposlana obvestila so nosila podpise poslednjih šestih klubovih odbornikov in naznanjala, da se bo občni zbor, ki naj sklepa o razidu društva, opravil dne 3. julija 1927.

Klubov arhiv ne vsebuje nobenih podatkov o kakršnikoli drugi dejavnosti v času od avgusta 1925 dalje, pa tudi ne o tem, ali je nameravani občni zbor res še bil opravljen in kako je potekel. Tudi manjkajo podatki, kam sta prešli sobna oprema in društvena knjižnica. Vsekakor klub ni več imel življenjske moči. Število delavoljnih članov je bilo preneznatno, zato pa tudi nesposobno, da bi s primerno javno prireditvijo poskrbelo za dotok novih denarnih sredstev. Denarni zavod kot lastnik zgradbe in najemodajalec ni imel razloga, da bi popustil pri klubu predpisani najemnini. Subvencije iz javnih virov pa tudi ni bilo nobene.

Historiat klubovega delovanja naj tudi še po preteku več desetletij od njegovega razhoda ne velja kot skoraj že prepozen ali nepotrjen nekrolog! Delo, ki je bilo spočeto in izvršeno v razgibani vneti mladih celjskih akademikov, ni samo v dragocen spomin peščici še živečih akademskih starešin, ampak prispeva tudi k orisu nekdanjega kulturnega življenja v našem mestu. Medtem ko je kulturna agilnost celjskega odseka narodno radikalne »Prosvete« v času do izbruha vojne 1914 polagoma usihala, je bil klub nezmanjšano dejaven. Ves čas svojega obstoja je bil klub pri svojem delu povsem samostojen in tudi politično neodvisen. Ne samo njegovi ustanovitelji, tudi še vsi njegovi poznejši člani so bili istočasno zvesti privrženci Triglava, prvi najprej v Gradcu, poznejši ali na Dunaju ali v Zagrebu ali naposled v Ljubljani.

Prav od ustanovitve kluba v letu 1907 do njegovega razida v letu 1927 so njegovi člani vnašali vanj svoja svobodomiselnja, tudi v socialistično ideološkem pogledu napredna hotenja. Vzroki njegove ustanovitve ter naloge, ki si jih je zastavil, odsevajo idejni razvoj naših akademskih društev prav od njihovega rojstva dalje in posebno še dobo, v kateri je tudi sam zaživel. Načela nekdanjega narodno radikalnega gibanja, ki so se takrat vedno bolj uveljavljala v našem narodnoprosvetnem delu, so v znani meri služila kot delovne smernice tudi celjskim klubšem — Triglavanom. Nacionalnim poudarkom teh smernic so bili v času obstoja Avstro-Ogrske neizogibno implicirani tudi družbenopolitični interesi. Kulturna dejavnost med narodom je v nekdanjih razmerah bila nacionalna in socialna dolžnost vseh slovenskih narodnih društev, tako tudi dijaških in akademskih organizacij, medtem ko se vloga naših današnjih akademskih društev v socialistični družbeni ureditvi od nekdanje bistveno razlikuje.

Zusammenfassung

KULTURELLE BETÄTIGUNG DER AKADEMISCHEN JUGEND IN CELJE VON 1907 BIS 1925

Die Tradition des österreichischen Staatsgedankens und der heimatlichen Zugehörigkeit zu Österreich begann unter den slawischen Völkern der Monarchie schon in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts an Tiefe einzubüßen. Die klare Erkenntnis, die für den Eintritt in eine nationalpolitische Unabhängigkeit nötigen Zustände könne man nur mittels andauernder Förderung des nationalen Bewußtseins erreichen, trat immer mehr zu Tage. Auch der slowenische Nationalismus diente als Ausgangspunkt in der Abwehr gegenüber der volksfremden Expandeur. Wir waren ja nur kleines, vom fremden Kapital und fremder politischen Gewalt hart bedrängtes Volk.

Die Märzrevolution in Wien 1848 regte eine weitere Entwicklung auch der slowenischen nationalen Bestrebungen an. Es lebte auf der Gedanke an ein vereinigtes Slowenien und mit ihm das Zukunftsbild einer jugoslawischen politischen Staatseinheit. Nur in erreichter nationaler Freiheit könne der Grundstein zur Erschaffung einer sozialen Gleichheit gelegt werden. Verschiedene nationale Vereine wurden ins Leben gerufen, Volksbibliotheken und Lesevereine gegründet. Damit war die Zeit der großen Volksversammlungen und der politischen Kundgebungen, so auch der zahlreichen kulturellen Veranstaltungen angebrochen.

In all diesem Geschehen war der Einfluß der slowenischen Hochschuljugend fühlbar. Slowenische Hochschülervereine wurden in Wien (Dunaj), in Graz (Gradec) und Prag (Praga) gegründet. Gesellschaftlichkeit im nationalen Sinn bei demokratischer Gleichberechtigung und möglichst viel Selbstbildung stellte die hauptsächlichste Tätigkeitsaufgabe dieser in die Anfangsjahre des 20. Jahrhunderts reichenden Zeit vor. Da ging die Herrschaft der nationalen Romantik zu Ende. Die aufrüttelnden Lehren des Prager Professors Th. Masaryk übten nicht nur im eigenen Lande, sondern auch in den slowenischen Hochschülerverbänden eine starke Wirkung aus. Es entstanden »national-radikale« Studentenvereine, welche sich zur Aufgabe machten, das Volk durch Bildung und Aufklärung für den Weg aus der politischen Untertänigkeit in eine nationale Souveränität vorzubereiten.

Die Anhänger dieser gesellschaftlich sehr bedeutsamen Bewegung betätigten sich, kompromißlos freiheitlich gesinnt, auch bei uns in Bekämpfung des Klerikalismus und taten sich erfolgreich hervor in sozialer, wirtschaftlicher und kultureller Sorgsamkeit mitten unter dem Volke, ganz besonders noch unter der national am ärgsten bedrängten slowenischen Landbevölkerung an der Sprachengrenze.

Celje war bis Österreich-Ungarns Zusammenbruch im Jahre 1918 eine germanisierte Kleinstadt mitten eines breiten, mit slowenischem Landvolk besiedelten Gebietes. Nicht nur die politische Macht, auch alle Industriebetriebe, großer Wirtschaftsunternehmen und andere bedeutendere Großgewerbe befanden sich in Händen der reichen, uns völkisch, sozial und kulturell gänzlich fremden Gewalthaber. Der Widerstand gegenüber dem vordrängenden Germanisator hatte bei seiner Unabwendbarkeit eine wachsende Dynamik.

Im Sommer 1907 beschlossen vier junge, auf der Universität in Graz inskribierte Rechtshörer aus Celje, Mitglieder des »Triglav«, eine unmittelbare Tätigkeit zur Aufklärung unseres Volkes aufzunehmen. Sie beschlossen, einen vereinsrechtlichen Klub zu gründen. Seine Benennung möge alles Charakteristische enthalten: »Klub naprednih slovenskih akademikov« v Celju (KNSA) (Klub der fortschrittlichen slowenischen Akademiker).

Im Frühling 1908 wurde die Gründungsversammlung abgehalten und schon folgte am 20. September 1908 das große, von den Klubbisten veranstaltete und geleitete Volksfest mit Lieder- und Musikkonzert im Narodni dom in Celje. Das Fest wurde zu einem politischen Geschehnis, welches — nebst den furchtbaren Ereignissen in Ljubljana — die deutschen Mitbürger in Celje zu Demonstrationen und tölpischen Exzessen bewog. Es folgte die großzügige »Volksammlung der untersteirischen Slowenen« — alljährlich von 1909 bis 1914. Die aufgebrauchten Geldsummen wurden unter die slowenischen Volksabwehr- und Schülerunterstützungsvereine verteilt. Im selbigen Zeitraum gründete der Klub auf dem Lande fünf Volksbibliotheken. Im Jahre 1911 führte er eine weit ausgeführte Volksabwehrankette mit zahlreichen Vorträgen durch. Die Tätigkeit des KNSA bezog sich ferner auch auf die Durchführung slowenischer Stenographiekurse, gelegentlicher Volksfeste und verschiedentlich öffentlicher Vorträge.

Bei Ausbruch des Krieges im Jahre 1914 hörte jegliche Vereinstätigkeit auf. Sie lebte wieder auf erst nach Kriegsende. Der neue, gänzlich verjüngte Vereinsausschuß ging zielsicher zu Werke. Man trat mit öffentlichen Konzerten und Festlichkeiten auf, um Bücher für die Gründung von Volksbibliotheken im slowenischen Teil Kärntens anzukaufen. Es wurden da Bibliotheken in Lavant (Lavamünd), Grebinj (Griffen) und in Zelezna Kapla (Eisenkappel) gegründet. Im Sommer 1921 wurde, um die gesundheitlichen Zustände unter dem Volke aufzubessern, die »gesundheitliche Woche« veranstaltet. Doch hatte sie eigentlich eine Dauer von elf Tagen. Es folgten bei zahlreichstem Besuch unablässig Tag für Tag Kinovorstellungen.

lungen und Vorträge. Die Materialenausstellung selbst umfaßte wertvolle medizinische Sammlungen und empfing über 4.000 Besucher. In der arbeitsfreudigen Tätigkeit des Klubs wurde der jedenfalls höchste Aufschwung mit Gründung der ersten slowenischen Volksuniversität erreicht. Am 19. September 1921 wurde diese wichtige Volksbildungsanstalt im geräumigen Zeichensaal der städtischen Bürgerschule in Celje vom Klubvorsitzenden eröffnet, wonach der schon designierte Vorsitzende der Universität Regierungsrat Prof. Emilian Lilek seinen ersten geschichtswissenschaftlichen Vortrag da abhielt. Im März 1922 konstituierte sich die Volksuniversität als Rechtsperson. Sie machte Fortschritte von Jahr zu Jahr und entfaltete eine großartige, bewundernswerte Tätigkeit. Zum Stillstand wurde sie erst im Jahre 1941 durch den feindlichen Okkupator gezwungen.

Am Eröffnungstag der Volksuniversität (am 19. 9. 1921) gründeten unsere Hochschüler auch in Store bei Celje eine neue Volksbibliothek. Sie taten sich ferner hervor durch ihre Mitwirkung bei Gründung der Liga gegen Tuberkulose, Sektion Celje, selbständig jedoch durchführte der Klub sein Programm zur Bekämpfung des Alkoholismus. Im weitesten Umkreis wurde auf unzähligen Versammlungen und Zusammenkünften verschiedenster Organisationen die Resolution des Klubs gutgeheißen und angenommen.

Im Jahre 1922 feierte unser Hochschülerverein das Jubiläum seines 15-jährigen Bestehens. Das Wochenblatt »Nova doba« in Celje erschien in feierlicher Ausgabe und pries hoch die bisherige kulturelle Arbeit des Klubs. Zur feierlicher Mitgliederversammlung und zur abendlichen Festfeier entsendeten alle anderen freidenkenden slowenischen Hochschulverbände ihre Delegierten. Der Klub zählte damals zwar 25 ordentliche Mitglieder, doch konnten darunter als arbeitsam höchstens zehn Mitglieder betrachtet werden.

Am 22. September 1923 wurde vom Klub eine öffentliche kommemorativ Volksversammlung zur Erinnerung an die Geschehnisse vom 20. 9. 1908 abgehalten. In Dramlje bei Celje und in Krog bei Murska Sobota gründete er in den Jahren 1923 und 1924 seine letzten zwei Volksbibliotheken. Mit vortrefflichen Theaterstücken vollführte er in den Jahren 1923 und 1925 Turneen von Ort zu Ort. Doch ging die Tätigkeitslust des Hochschülerklubs langsam zu Ende. Die Ansicht, der KNSA habe im nun slowenischen Celje nicht mehr jene Bedeutung, als vor dem Weltkriege, gewann Oberhand. Doch bestanden auch mehrere andere, besonders auch objektive Beweggründe zur Auflösung des Klubs. Nachdem der Verein fast 20 Jahre bestanden hatte, erfolgte seine Auflösung im Jahre 1927, als die Anzahl seiner Mitglieder aus Geringste herabgesunken war.

Das detaillierte Historiat der kulturellen Tätigkeit des einstigen Hochschülerverbandes in Celje ist ein Beitrag zur verständlicheren Aufnahme des seinerzeitigen Kulturlebens in unsere Stadt und hat insofern seine bleibende Bedeutung.

FRAN ROŠ

GROB NA PLEŠIVCU

(DVE SESTRI — PRIJATELJICI IVANA CANKARJA)

Med prijateljicami mladega Ivana Cankarja zavzema posebno mesto Anica Lušinova. Seznanil se je z njo v maju 1898, ko ji je bilo sedemnajst let, njemu pa dvaindvajset. Že v novembru istega leta je spet odšel na Dunaj in s tem se je njuna ljubezenska zveza skoraj že pretrgala, a ne po njeni volji in ne da bi se bila ohladila njena čustva do njega. Tudi na njegovi strani pa je ta ljubezen pustila globoke sledove.

Kakor da bi bila slutila kratkotrajnost vsega lepega med njima, sta si hitro prišla naproti — on, vroče željan bližine prisrčno živahnega dekleta, in ona, iščoča sebi varstvo v predanosti njemu, ki ji je tudi kot pesnik in pisatelj dosti pomenil. Mlada sta oba težila k užitkom, kakršni niso bili v preostrem navzkrižju z moralnimi normami tedanje, vsaj na zunaj »spodobne« družbe. Pregraje med spoloma, tedaj manj odprte od današnjih, so puščale odnosom med njima več čistosti, skrivnostnosti, plemenitosti in opojne zanesenosti. V njunem primeru pa je to bilo še stopnjevano ob dejstvu, da sta se drug drugemu izpovedovala največ le iz daljave, ki ju je že kar kmalu za tri mesece ločila. Navdajala ju je s sentimentalnim hrepenjenjem po novi bližini, v domišljiji najlepše naslikani.

Iskrena navezanost otroško deviške Anice na Ivana je bila, kakor se je kmalu pokazalo, mnogo trajnejša od njegove nanjo. Ni odšla v tuji, šumni svet kakor on, ki se je na Dunaju izpostavil novim močnim vtisom, a tudi po svoji moški in osebni naravi je bil v vsem nestalnejši od nje — celo toliko, da se je nenadoma ljubezensko ogrel za njeno dve leti starejšo sestro Minko. Toda tudi po marsikaterem razočaranju nad njim mu je Anica ostala vdana še dolgo potem in pravzaprav do konca, tudi ko ji je hotel biti le še daljen prijatelj. Pozabljal jo je, vendar mu je vest še in še budila pekoče občutke, da je pred njo kriv, in smilila se mu je v težavah svoje zapuščenosti.

Svojih čustev do Ane Lušinove ni Cankar izpričal samo v nekaterih pesmih, v dosti večji meri je svojo nemirno, vročo strast zaupal pismom. V njeni zapuščini se je ohranilo 44 njegovih dopisov, od teh je 25 iz leta

1898. Ta se poleg nenehnih zatrdil ljubezni lotevajo tudi Aničinih dvomov o njem, da bi jih pomirila, izzivajo pa tudi njo k obljubam njemu. V pismih se kaže tudi že podoba Cankarja — umetnika in nenehnega snovalca. Poslana so bila iz Pulja, kjer se je tri mesece zadrževal pri svoji poročeni sestri, le zadnje, že umikajoče se Anici, je bilo oddano na Dunaju. Ostalih 12 njegovih pisem njej izvira iz časa 1901/02, ta pa so po vsebini le še prijateljska.

Izmed Aninih, Cankarju namenjenih pisem pa so se ohranila samo tri iz let 1904 in 1905. Razodevajo nam njeno zvesto vdanost njemu, dokazano tudi z dejstvom, da je skrbno varovala vsa njegova pisma, ko se je nedvomno še zatekala v preteklost k njemu, nepozabnemu.

Po podatkih, ki jih je sporočil Anin mož Hinko Bregant, se je Ana Lušnova rodila 30. maja 1881 v Ljubljani. Oče ji je bil uradnik pri kranjski deželni vladi. Stanovali so v kolizeju. S Cankarjem se je seznanila kot učenka meščanske šole pri uršulinkah v Ljubljani. Učiteljšče je dovršila leta 1903.

Mlada človeka sta se tisto pomlad leta 1898 sestajala v nekdanjem malem parku pri kolizeju, kamor je Anica na skrivaj prihajala na kratke pogovore, stiske rok, rahle objeme in bežne poljube. Ko se je Ivan tam mimo vozil z vlakom, mu je lahko pomahala z okna. Bila je lepo dekle. Cankar omenja njene »velike rjave oči, polne ognja in življenja«. Otonu Župančiču jo je v pismu predstavil takole:

— *Jaz sem zaljubljen v pravega angelja — otroško, naivno dušico, ki ima predražesten obrazek in pa to čudovito, izredno lastnost, da me obožuje...*

Ob objavi njegovih pisem njej v Ljubljanskem zvonu leta 1926 navaja Janko Glazer, da »njena fotografija kaže droben, a energičen obraz, obdan z nekoliko nakodranimi lasmi«. Po izjavi dr. Izidorja Cankarja je desno roko imela skaženo in je redno nosila rokavico.

Tu nekaj verzov iz Cankarjeve Aničine dobe:

*Duša najina plava na perotih neizmernih
v teh pesmih večernih
po neskončnem nebu,
in vsa čudovita noč naokrog,
to je ljubezen, to je Bog,
to je najina duša, Anica...*

*Daj, da poljubim tvoj beli vrat,
tvoje kipeče, baržunaste laske,
zadnjikrat, Anica, zadnjikrat...
Dvigni obrazek svoj, Anica,
nagni glavo na mojo ramo,
da vidim še enkrat tvoj smehlaj!*

Sledijo odlomki iz Ivanovih pisem Anici leta 1898 iz Pulja:

— *Ostani mi zvesta, Anica moja; nihče drugi bi Te ne mogel ljubiti tako vroče in odkrito, kakor Te ljubim jaz; vsak utripljaj mojega srca bije samo zate, in s svojo ljubeznijo Ti napravim raj iz življenja...*

— *Ti si se nasmehljala in jaz sem izgubil vso pamet...*

— *Ko sem se poslovil od Tebe, zavedal sem se jasno, da sem ostavil za sabo vso svojo srečo in vse bogastvo...*

— *Ime in slavo hočem imeti, da jo dam Tebi...*

— *Zdi se mi, da nimam niti svoje volje več, — postal sem srečni suženj Tvoje lepote in svoje ljubezni...*

— *Jaz Ti ne znam prisegati, — a vsaka kaplja moje srčne krvi je za vedno posvečena Tebi in moje srce bo nehalo prej živeti, kakor da Te jenja ljubiti...*

— *Ti si odtegovala svojo desnico mojim poljubom, ker je bolna Tvoja uboga rokica... Ti sama nisi čutila toliko sočutja s seboj, kakor sem ga čutil zate jaz... Ti si angelj, prekrasen angeljček in tista napaka je tako malenkostna in neznatna, da Ti je ni treba zakrivati. Ti imaš lepote dovolj, Anica!... In ko bo držala to pismo Tvoja desnica, reci ji, da jo poljubljam...*

Prav hitro pa so se viharna ljubezenska čustva v njem umirila in že 20. novembra 1898 ji je pisal z Dunaja:

— *Nisem posebno imenitno razpoložen... Ko bi bila danes skupaj, ne zabavala bi se Ti čisto nič... V enem prihodnjih pisem Ti bom vse razložil, in Anica, — ne bom Te prosil oprostčenja...*

Podpisan pa ni več kot navadno »Tvoj ljubeči Te Ivan«, ampak samo še »Ivan«.

Iz naslednjih treh let ni ohranjeno nobeno Cankarjevo pismo Ani, ker takšnega verjetno niti bilo ni. Medtem se je bil zblizal z Anino sestro Minko in se jeseni leta 1899 nastanil pri Löfflerjevih v dunajskem Öttakringu. Že prej je v pismih Ani ponovno naročal pozdrave za Minko. Zdaj pa se je z vnemo obračal k tej in s tem sprva nemilo zadel Ano. Lojz Kraigher je v svoji obsežni študiji »Ivan Cankar« povedal o Ani: — Bila je edina, ki jo je ljubil. Bila je edina, ki bi bil z njo lahko zaživel v vedri, zdravi, morda celo kar najobjestnejši ljubezni, ko bi ne imel sam pri sebi kot telesni človek tako obupno malo vere vase...

Resnično je ljubil Ano, dokler ni še izgubil zaupanja vase, ki mu ga tudi tujina ni mogla ohraniti. Svoj dolg njej pa je v spoštovanju in usmiljenju do nje boleče občutil do konca.

Cankar je leta 1898 zasnoval in napisal dramo »Jakob Ruda«. Glavno osebo v njej je narisal po Ani in jo po njej tudi imenoval. Na njen predlog je celo prvotno predvideni tragični konec drame spremenil v lepšega s tem, da se je Ana s slikarjem Ivanom odločila za svobodno skupno pot v negotovo prihodnost. Sam pisatelj pa ni bil toliko močan, da bi mogel še zase najti rešitev, kakršno mu je tu nasvetovala njegova Anica. V čisti in trdni ljubezni je bila pogumnejša od njega.

Ko je Cankar sredi leta 1900 slišal, da je Minka Lušinova prišla na Dunaj obiskat svoje sorodnike, jo je poiskal, ona pa kakor da je že čakala

nanj. Po sodbi Lojza Kraigherja je bila željna le njegovega občudovanja, njegovih navdušenih pisem, skratka da je v približevanju Cankarju bila le preračunljiva igralka. On pa je svojo zvezo z njo prijateljem opisoval pretirano, kakor da se je pred njimi hotel pobahati. Sporočil je Kraigherju:

— ... *Prišla je namreč Minka na Dunaj in jaz sem se zaljubil vanjo z veliko silo. To je krasna ženska ... Ali tako lepega življenja že dolgo nisem imel; vsega me je prerodilo. Lahko mi čestitaš, kajti Minka je res ženska vseh žensk.*

Nekaj tega o Minki je ponovil v črtici »Dunaj poleti« in še povedal: — ... *nagnila se je čisto blizu h gladkemu steklu, da bi videla, če je še na vratu tista velika rdeča lisa od mojega zadnjega poljuba ...* Takšno svoje srečanje z Minko je opisal tudi v »Rdeči lisi«. Vse to mu je zamerila. Sicer pa se menda niti nista kaj bolj zbližala in ji je celo tisti edini poljub na vrat lahko le ukradel. Prijateljem pa jo je hvalisavo imenoval že svojo nevesto. Končno je bratu Karlu moral priznati:

— *Jaz sem bil v Ano res zaljubljen in še zdaj mi je čisto sentimentalno pri srcu, kadar se spomnim nanjo. Vrag vedi, kako se je zgodilo, — toda ravnal sem precej umazano z njo, ko sem pričel tisti neumni flirt z njeno sestro ... Po Anici mi je zelo žal.*

Ana je ob sestrinem čeprav kratkotrajnem stiku s Cankarjem gotovo trpela, vendar jo je ta mogla pomiriti. Sama je želela Minki verjeti, da med njima ni bilo preozkih stikov, tako je laže zvesto vztrajala v svoji vdani ljubezni do Cankarja. Prijateljstvo med sestrama je do kraja ostalo trdno.

Prihajali pa so trenutki, ko je Cankar tudi zdaj še klical:

*Ah, ne verjemi, da te ne ljubim,
jaz plakam po tebi ...
Pridi k meni,
vrata od ječe moje odkleni,
roko ljubečo krog vrata mi deni,
daj mi tolažbe, Anica.*

Še in še se je obtoževal sam pred seboj, ko se je v zavesti krivde pred njo že leta 1899 vdajal lastni nemoči:

*Nič ne žaluj, obrni se od mene,
ti ljubica, pred mano hodi smrt.*

*Oblatil sem ljubezen tvojo čisto,
oskrunil sem nedolžno tvojo dušo,
zasmeh in laž so bile vse prisege,
besede moje sladke v tistih dneh ...*

*In ti si to slutila, Anica;
molče so tvoja ustna trepetala
in gledala si mi v oči in s strahom
ugašal je veseli tvoj nasmeš.*

Po treh letih molka, ki ga je Anica morda kdaj zaman skušala pretrgati, je Cankar leta 1901 spet pisal v Ljubljano njej, zdaj dijakinji učiteljska. Dve pesmi, ki jih je nekoč poklonil njej, je želel vključiti v novo izdajo svoje »Erotike«, a jih v prepisu ni imel. V tem pismu se ji celo opravičuje, ko »jo kot nepozabno prijateljico tika«. Tudi mu ni več Anica, ampak le še Ana, podpisuje pa se ji kot Ivan Cankar. Željo mu je hitro izpolnila.

Tudi njegova naslednja pisma so zgolj prijateljska. Razkriva ji svojo nezadovoljnost s svetom, dotika pa se tudi svoje pisateljske dejavnosti. Sočutno se zanima za njeno šibko zdravje. Tuintam postaja celo sentimentalna, a ji daje vedeti: — *Ne verjamem več, da vstajajo mrtvi iz groba.* Vendar si izmenjata slike.

Sam si zatrjuje o sebi: ni človek tiste vrste, ki bi si smel in mogel ustvariti topel dom z družino in se ustaliti v njem. Niti sebi samemu ni mogel zagotoviti urejenega, varnega življenja, kako bi torej smel obremenjevati še koga drugega? V marsičem je bil podoben nerazsodnemu otroku. Vrednost denarja je poznal le tedaj, kadar ga ni imel, sicer pa ga je razmetal najhitreje. Nesrečen bi bil, kdor bi se vezal nanj. Sam se je naslonil na Löfflerjeve, da so mu urejali zunanjo stran življenja, seveda tudi v lastno korist. Pri tem se je vezal najprej na gospodinjo, pozneje pa na njeno komaj doraslo hčerko.

Tri leta potem, ko je ljubljanski škof kupil in uničil večji del prve izdaje Cankarjeve pesniške zbirke »Erotike«, je priredil njeno močno spremenjeno novo izdajo, ki je izšla leta 1902. Vanjo je sprejel tudi novejša pesmi, ki so pele o Anici. Toda kakor že prozno zbirko »Vinjete« je še to delo posvetil Minki in jo v epilogu nagovoril lepo, a z resignacijo:

— ... *In zdaj vzamem v roko ta pol že oveneli, malo na novo parfimirani šopek in prihajam ponižno k tebi, Minka, da ga sprejmeš.*

— ... *siromak, od vseh pozabljen, sem blodil po dolgočasnih dunajskih ulicah, ali ti si prišla in si pogladila moje razkuštrane lase in si mi obljubila, da ostaneš poleg mene v vseh nesrečah in neugodah. Ali prišla si, ah, samo v duhu; tudi tistih besed nisi izpregovorila s posebno resnobo in zato se pač izpolnile niso.*

— *Tako, Minka, je šlo vse mimo mene. In mladost in življenje in ljubezen — vse je šlo mimo mene ...*

Knjižico svojih pesmi je Cankar poslal Minkini sestri Ani, a jo je z njo potr! in užalil, kar mu je tudi sporočila. V pismu ji je odgovoril nekoliko cinično:

— *Zakaj si raztrgala moje uboge pesmi? Kaj se ti niso smilile? In kaj ni epilog lepo pisan?*

Po maturi leta 1903 je Ana Lušinova nastopila učiteljsko službo pri Sv. Benediktu v Slovenskih goricah. Morda jo je tja zvabila od nje komaj leto starejša učiteljica Terezija Zevnik, Ljubljancanka, ki je dotlej službovala v tem kraju.

Sv. Benedikt je kraj ob cesti iz Maribora v Radgono, vas z raztrešenimi hišami, ki ležijo deloma v ozki dolini ob Drvanji, deloma po obrobni pobočjih, poraslih z gozdičjem. Tu je bila že nekoč večrazredna šola

Anica
Lušinova,
fotogr.
verjetno
okoli leta
1903

z župnijo in sedežem občine, obsegajoče več bližnjih naselij. Na ilovnati zemlji tu so se večidel skromno preživljali kmetje — poljedelci, živinorejci, sadjarji in vinogradniki.

Svojo namestittev v novem kraju je Ana sporočila Cankarju na Dunaj. V odgovoru je pomiloval usodo nje, ki je »vesela in življenja vredna obsojena v dolgočasno štajersko vas«. Opisuje ji svoj daljši obisk v domovini, kjer da se je spominjal nekdanjih časov:

— *Na tisti cesti sem bil, ki so gledala nanjo okna Tvojega stanovanja in koder sem se tolikokrat sprehajal ter čakal Tvojega pozdrava. Za kolizejem sem bil, kamor si prišla včasih o mraku z vrčem v roki in bil sem tudi tam, kjer sva stala nekoč v ranem jutru in si bila Ti še vsa zaspana*

in skuštrana; na čelo in na senca so Ti padali lasje izpod rdečepisane šerpe. — Koliko je že od tega? Veliko se je spremenilo v tem času — okoli naju in v naju morda še veliko več.

V svojem pismu od 7. marca 1904 pa Ivan Ani že omenja možnost, da poslej od njega dolgo ne bo prejela pisma. Obžaluje tudi, da jo je še nedavno pomiloval, in jo zdaj pomirja:

— *Tvoje življenje je mirno, ladja zasidrana v prijaznem pristanišču — makari puščobna vas! — in mlada si in upam da tako lepa kakor prej. Kaj še drugega?*

Se to ji svetuje:

— *Omóži se! Vzemi človeka, ki bo imel toliko, da bosta živela za silo. Mirno bodo tekli dnevi, še otrók dobila morda — in kaj je drugega treba? Nič ni treba misliti in nič sanjariti . . Imam nekak čuden in smešen čut, kadar se spomnim nate: jaz bi ne mogel biti prijatelj človeku, ki bi mu bila dala svoje telo! Zakaj resnica je, da si Ti edina ženska, ki sem jo ljubil. Takrat bi bila lahko drugam krenila moja cesta. Ali jaz mislim, da hodi senca poleg mene in me vodi po tem grapavem in strmem klanecu. Doklej še in kam?*

Samo tri Anina pisma so se ohranila v Cankarjevi zapuščini, dve iz leta 1904, zadnje iz leta 1905. Prvo izmed teh mu je poslala 15. julija 1904 iz Kamnika. Tja je prišla pred koncem svojega prvega šolskega leta pri Sv. Benediktu, da bi si po zdravnikovem nasvetu zdravila bolehnja pljuča. To čudovito lepo pismo izpričuje njeno globoko ljubezen in neomajno vdanost Ivanu. Pristrčno ga kliče k sebi, da bi mu sama olepšala življenje. Kako zelo bi jo osrečil! Zagotavlja mu:

— *Zakaj ne pišeš nič? Saj veš, kako mislim nate in lej, Ivan, če bi Te zapustilo tudi vse, vse, jaz Te ne zapustim nikdar. Pridi k meni! Položila bom svoje hladne roke na Tvoje razgredo čelo in misli se Ti bodo zopet zjasnile.*

— *Ti prideš morda v Kamnik, Ivan, ja? Če ne vsaj piši. Želim, da bi prišel, čeprav imam strah pred — ja, pred kom? Pred Teboj? Ne. Pred Tvojim prihodom? Ne! In vendar me je groza, pa pravzaprav ne groza, a čudno mi je, če mislim, da bi utegnil stati nenadoma pred menoj. In vendar, Ivan, Te prosim, pridi, če moreš. Bog ve, kdaj se drugače vidimo, če se sploh vidimo kdaj? Jaz bi te tako rada videla! Samo enkrat da bi me še pogledal ljubo in prijazno, da bi si vtisnila ta pogled za vedno.*

— *Oh, Ivan, kako bi bila jaz srečna, ko bi kdaj pozvonilo pri nas, tu kjer sem jaz sedaj, sami sva v celi hiši z mojo prijateljico, od katere je hiša, samo deklo imamo, pa bi šla jaz duri odpret in pred menoj bi stal Ti.*

— *Ivan, pridi! Če je mogoče, pridi, če je le malo mogoče. Jaz bi bila tako srečna, saj nimaš pojma, kako srečna. Pridi, Ivan, Tvoj angel varuh hočem biti. Pridi, našel boš mir!*

— *Torej, Ivan, moj ljubi stari prijatelj, pridi!*

Aninemu vročemu povabilu se Cankar ni odzval in nanj niti odgovoril ni. Vendar mu je v oktobru 1904 še pisala, potem ko se je iz Kamnika vrnila k Sv. Benediktu. Njeno kratko pismo je po neuslišnanem prejšnjem zadržano v pričakovanju in obliki. Prej ga je ogovorila »*moj dragi Ivan*«,

zdaj le še »dragi Ivan«. Namesto »pozdravlja Te iskreno Nuša« je zdaj zapisala »pozdravlja te Ana«. (Cankar jo je nazival tudi Nušo.)

— ... Ti mi še nisi nič odpisal. Pišem Ti ravno toliko, da ako bi se Ti slučajno zopet enkrat zljubilo meni pisati, da veš kam adresirati! — No in to je, tako precej nesrečno se zopet danes enkrat počutim, in kadar sem nesrečna, domislim se vedno Tebe.

— Vidiš, saj imam dosti strupa pri hiši, a da bi se zastrupila, ne, tega pa ne. Sestra mi je zadnjič enkrat očitala — Strahopetna si, Ana, ko se tako oklepaš življenja — pa je menda res.

— Če se Ti bode zljubilo, piši mi kaj, Ivan, verjemi mi, osrečil me bodeš.

Cankar ji je nato gotovo še pisal, saj ji je poslal tudi »Gospo Judit«. Ohranilo pa se je samo še pismo z datumom 29. novembra 1904:

— Vselej sem od srca vesel, kadar prejmem besedo od Tebe. Ali nikoli ne mislim, da bi Ti pisal. Kaj? Čemu? Da bi Ti pisal svoje žalostne stvari, kaj delam, kako živim — bilo bi preneumno in čisto brezpomembno ... Lepo Te zahvaljujem za sliko ... Ampak spremenila si se. Ne v očeh, ne na ustnicah ni bilo več tistega izraza; nekaj čisto tujega je bilo. Nisem Te spoznal več. Ali pa si se v mojem spominu tako spremenila ...

Ne more razumeti, kako se je Ana mogla zgražati ob »nemorali« nje-gove knjige »Hiša Marije Pomočnice«, in pripominja: — Jaz vem, da si Ti globoko v svojem srcu jasna in čista kakor nebo.

V Cankarjevi zapuščini se je našlo samo še eno Anino pismo od Sv. Benedikta z dne 20. februarja 1905, s svinčnikom pisano. V njem mu opi-suje predvsem svojo prestano hudo bolezen:

— Kako je prišlo, da sem tako zbolela? Zastrupila sem se, pa ne na-lašč, ko veš, toliko poguma nimam. Inšpektor je prišel, jaz pa sem bila tako bolna, da sem se že dva dni popred komaj kvišku držala, inšpektor pa je bil prišel ravno radi mene, če sem res tako bolna, kakor je nekdo naznanil, da »bi bila vsa tuberkulozna«. Torej inšpektor pride, nadučitelj hitro k me-ni, me vidi na divanu ležati! »Za božjo voljo, gospodična Nuša, inšpektor je tu, glejte, da se boste jutri držali!« No, in jaz sem se držala, a kako! Strupa sem izpila v teku dneva eno steklenico, zraven pa koketirala z in-špektorjem in se smejala, da je rekel, da sem cel škrat.

— Tudi kosili smo vkup, seveda jaz tik inšpektorja, malo čudil se je, da nič ne jem, še bolj, da toliko pijem. Slabo mi je bilo za umreti, zraven pa sem se tako ljubeznivo smejala, da je bil nadzornik ves očaran. Tako je bilo tudi popoldne in nadzornik se je posebno gorko poslovil od gdč. Nuše. Na večer pa je ta razposajena Nuša padla na tla kot kos lesa. Deli so jo v posteljo, ji devali obkladke na srce, leteli po zdravnika in s strahom ča-kali minuto, ko se posloví za vedno od njih. Pa ni bilo nič iz tega. Doktor je sedel na moji postelji, toliko sem še videla, in mi dajal toliko časa medikamente, da sem malo oživila. To je bilo št. 1. Čez dva dni me je tako strašno bodlo v pljučih in tako vročino sem imela, da so zopet leteli po zdravnika. »Pljučnica« pa ne vem kaj še vse za ena »vnetja« so bila. Par dni pozneje je prišla sestra. Ne vem, koliko dni je šlo med življenjem in smrtjo.

— *Torej No. 2. Sestra je odšla, meni je bilo že boljše. Kar pride No. 3 — kri. Ko je zdravnik prišel, sem ležala bleda ko smrt, sploh že napol mrtva v svojih blazinah. Ves prestrašen je bil. Skoraj tri ure je sedel na moji postelji in me je res zopet spravil v življenje. Še sedaj ga vidim sedeti na postelji, kako mi gladi roke: da bi le ne imeli tako strašno belih rok. Še sedaj se ne more potolažiti zaradi mojih rok, pravi, da tako belih še ni nikdar videl. Tako vidiš, Ivan, to so tisti 3 stadiji v moji zadnji bolezni. Ja, še to: pri drugem so me obhajali in v sv. olje dejali. Čudno mi je bilo pač tedaj pri srcu. Hudo mi je bilo, ker prave pobožnosti ni bilo v mojem srcu. Tako sem Boga prosila, da bi mi jo vлил v srce.*

— *Ko me je obhajal naš župnik, je še bilo, a potem ko so me dejali v sv. olje, sem gledala tako debelo, ker čudno se mi je zdelo vse in kot bi mene nič ne zadelo. Ko me je namazal s sv. oljem po nosu, se mi je zdelo, da tako čudno diši, kar nič prijetno, sam Bog mi odpusti vse tiste grehe, ki sem jih takrat mislila, namesto da bi bila molila.*

— *V začetku drugega meseca grem v Spalato (Split op. F. R.). No, to je naposled vseeno, kje sem, Benedikt, Ljubljana ali Spalato! Nič ni res, nič ni res, saj ne veš, Ivan, kako si želim sonca. Vročega sonca in rož in zelenja! Tu je le sneg in megla in dež, oh ja, proč, proč. Zdravnik ima prav, tu ne bom nikdar zdrava...*

To leto 1905 je bilo precej usodno v življenju obeh sester Lušinovih. Minka, že močno bolna na pljučih, se je poročila s svojim kolegom iz katastrskega urada v Ljubljani geometrom Grubišičem. Kmalu nato, v oktobru pa se je tudi Ana poročila. Mož ji je postal Hinko Bregant, začasni učitelj in njen tovariš na šoli pri Sv. Benediktu, doma iz Njegovce v Slovenskih goricah, ne dosti starejši od nje. Bil je dober in pošten človek. Vzljubil je Ano in jo zasnubil, čeprav je poznal njeno nevarno bolezen, in je tudi ni obremenil z otroki. Rahločuten in obziren ji je v vsem skušal ustreči. Ana pa se je čutila močnejša ob možu, ki mu je mogla zaupati svojo varnost in si ob njem ustvariti toplejši dom v sicer samotnem kraju. Pri svoji odločitvi je upoštevala tudi Ivanovo priporočilo »Omóži se!« Dopisovanja med njima je bilo konec, toda v srcu mu je ohranila mesto, ki si ga je osvojil pred leti. Še naprej je varovala njegova pisma, katerih vrednost je znal ceniti tudi Bregant.

Stara šola pri Sv. Benediktu, enonadstropna, s tesnimi prostori in ozkimi stopnicami stoji še danes. Tik nje pa je za potrebe osemletke pred desetimi leti zraslo novo, sodobno poslopje kot dopolnilo prvemu.

Nedavno se je našla doslej javnosti še neznana fotografija učiteljskega zbora pri Sv. Benediktu iz l. 1905. Učiteljica v pokoju Ana Lahova v Celju jo je odkrila v zapuščini svoje tašče, hčere učitelja Franca Horvata, ki ga kaže tudi slika. Po njenem pričanju so na fotografiji upodobljeni — z leve proti desni:

Stoji Katica Vogrin, učiteljica ženskih ročnih del, doma od Sv. Trojice (Gradišče v Slov. goricah). Pred njo sedi Ana Lušin, začasna učiteljica, doma iz Ljubljane. Poleg prve stoji učitelj Franc Horvat, rojen v Juršincih v Slov. goricah. Sledita domači župnik Franc Zmazek in Franc Gomilšek, kaplan, pozneje župnik in dekan pri Sv. Benediktu, ki je l. 1941 izgnan ne-

Učiteljstvo pri Sv. Benediktu leta 1905

kaj časa bival skupaj s Ksaverjem Meškom v Stični na Dolenjskem, nato pa pri Sv. Ani pri Dobrniču, kjer ga je nemški okupator med hajko konec oktobra 1943 zahrbtno ustrelil. Ob mizi sedi nadučitelj Edvin Blenk, po rodu iz Stične na Dolenjskem, ki je prej služboval v Čadramu pri Slov. Konjicah in v Zibiki pri Šmarju, semkaj pa je prišel l. 1903 istočasno z Lušinovo. Dalje od tega stoji začasni učitelj Hinko Bregant, od l. 1905 do l. 1910 mož Ane Lušinove, rojen l. 1878 kot sin nadučitelja v Negovi v Slovenskih goricah. Pred njim sedi Franica Podlesnik, učiteljica, doma iz Ribnice na Pohorju. Da je na sliki namesto Marije Schweigler, ki bi jo pričakovali po šematizmu za 1904/05, Franica Podlesnik, ki jo navaja šele šematizem za 1905/06, kaže, da je slika nastala najbrž konec oktobra ali v začetku novembra 1905, ko sta Schweiglerjeva in Podlesnikova že zamenjali svoji mesti, Bregant z Ano pa se še ni odselil na Plešivec. Počitnice so namreč takrat bile tako pri Sv. Benediktu kakor na Plešivcu od 16. septembra do 1. novembra. Verjetno sta Breganta odšla na novo mesto šele na koncu počitnic — in morda je sploh njun odhod bil vzrok, da se je učiteljski zbor dal slikati. Takšno je utemeljeno mnenje Janka Glazerja.

Na fotografiji je Anin obraz teman, resen, odločen kljub njeni siceršnji telesni krhkosti, po videzu pa je hkrati ljubka, še vsa dekliška, saj ji je komaj štiriindvajset let. Bregant je videti postaven, razumen človek, le

tri leta starejši od nje. Že po sliki bi se dalo sklepati, da so odnosi med učnim osebjem na tej slovenski šoli z nekaj tedenskih ur nemščine v višjih razredih bili dobri. To potrjujejo tudi Anina pisma.

Učiteljsko mesto na Plešivcu pri Velenju je bilo razpisano 21. julija 1905 in zanj je zaprosil Hinko Bregant. Po izpisku iz poročne knjige župnega urada pri Sv. Benediktu vemo, da se je z Ano Lušinovo poročil šele 16. oktobra 1905, ko mu je razpisano mesto bilo že podeljeno. Lahko da je zdravnik pri Sv. Trojici (Gradišče) bolehní Ani nasvetoval bivanje v gorskem kraju, sredi smrekovih gozdov, da si tam okrepi zdravje. Šola na Plešivcu je bila sicer le enorazredna, zato bi Ana na njej poučevala samo ženska ročna dela, kar bi je preveč ne obremenjevalo. In tako sta šolsko leto 1905/06 pričela v novem kraju, zelo različnem od prejšnjega.

Plešivec pri Velenju, vas s 585 metri nadmorske višine, je štel tedaj nekaj več kot tristo prebivalcev, z bližnjimi naselji in saminami pa blizu štiristo. Leži na prisojnih pobočjih nad potokom Ljubelo in pod hribom z enakim imenom, obdan z lepimi, obsežnimi gozdovi po bližnjih in daljnih hribih. Skozi grapo zahodno od kraja teče potok Velunja. Ta odmaknjeni svet s čistim ozračjem se ozko odpira na jug, kamor je tedaj vodila občinska pot k deželni cesti in v dobro uro oddaljene Škale. Tam je bil sedež občine in župnije, v kateri je le nekaj let prej kaplanoval pesnik Anton Aškerc. Od tam je prihajal v šolo na Plešivec učit verouk. Le malo dalje sta bila trga Šoštanj in Velenje s premogovnikom, oba ob železniški progi Celje—Dravograd. Kmete tod je preživljalo poljedelstvo, največ pa gozdarstvo s prodajo lesa. Nekateri mlajši domačini so si poiskali tudi delo v rudniku.

Središče vasi je imelo tipično podobo. K cerkvi se je stiskalo pokopališče v bližini šole in krčme. Šolsko poslopje je bilo pritlično in na pogled nič kaj prijazno. Obsegalo je učilnico, drugi njegovi tesni prostori pa so služili kot učiteljsko stanovanje.

Komaj se je učitelj Hinko Bregant z ženo Ano nastanil v novem kraju, že je želela priti k njima Anina sestra Minka, čeprav že poročena. Tuberkuloza v njej se je neustavljivo razvijala in zdravniki so ji svetovali, naj ljubljanski zrak zamenja z gorskim. Bregant se je potrudil, da ustreže tudi njej. In prišla je.

Minka je bila po naravi živahnejša od svoje sestre, trša in do življenja zahtevnejša. Samo bolezen jo je pripeljala v zapuščeno hribovsko vas, da se tu še zadnjič poizkusi rešiti, čeprav v dober izid tega morda niti sama ni več verjela. Kot ljubljanska meščanka se skromnim zunanjim razmeram v novem okolju ni mogla prilagoditi vsaj toliko kot Ana. Pogubna bolezen jo je čedalje huje mučila. V vsej jasnosti je doumevala, da ji življenje ne more ničesar lepega več nuditi, zato je bila pripravljena, da ga sama zavrže. Že na novoletni praznik 1906 je preminila ob sestri in svaku.

Dr. Lojz Kraigher méni, da je Minka Lušinova svojo smrt nemara sama pospešila in priklicala. Si je v ta namen nalašč izbrala dan vstopa v leto, ki v njem ni hotela več trpeti? Ali ni Ana dobro leto prej pisala Ivanu Cankarju, da ji je Minka očitala strahopetnost, ker se tako zelo oklepa življenja? Že Ana se je krepčala brčkone z arzenom in mirila z morfijem,

Sola
na Plešivcu
nekoč
Foto
Stane Terčak

to je sama omenila v pismu. Tega strupa si je Minka zdaj utegnila vzeti v večji meri z namenom, da naredi konec nezadržnemu lastnemu propadanju. Tako je šestindvajset let stara dobila svoj grob na vaškem pokopališču na Plešivcu in kamnit nagrobni spomenik na njem. Za njo ni ostalo nobenih Cankarjevih pisem. Verjetno jih je sama uničila, da ne bi z njimi žalostila sestre Ane.

Ta je imela vztrajnejšo voljo do življenja. Zdravje se ji je tu med gozdovi začasno izboljšalo. Z obzirnim možem se je lepo razumela. S tiho bolečino je oskrbovala Minkin grob, le malo oddaljen od šolskega zidu. Zdaj jo je tudi ta vezal na kraj med samotnimi hribi. Redke ure v šoli so ji bile v razvedrilo. Dekla ji je pomagala pri delu na vrtu in tudi skrbeti za domače golobe, kuretnino in zajce. Dogodki v svetu so le rahlo odmevali do nje in je niso motili.

Že kot učiteljščnica se je Ana ukvarjala z lastnimi literarnimi poskusi. To nam potrjuje Cankarjevo pismo z dne 3. februarja 1904 njej sami z Dunaja, ko med drugim navaja:

— *Govekar* (tedaj urednik »Slovenskega naroda« v Ljubljani. Op. F. R.) *mi je povedal, da si napisala nekoč feljton za »Narod«. Povej mi dotično številko, da pogledam v vseučiliščni knjižnici. Zdaj, ko se dolgočasiš tam onkraj sveta, Ti pride morda spet kaj na misel.*

Več o tem ni bilo ugotovljeno.

Med svojim bivanjem na Plešivcu pa se je Ana v miru vrnila k literarnemu delu. Ohranili sta se dve črtici, ki nam nudita tudi vpogled v njeno življenje in okolje na Plešivcu. Motive je našla v stvarnem doživljanju, ob njih pa je pokazala tudi srčno plemenitost in sočutje do soljudi, ponekod pa je znala biti še šegava.

Leta 1907 je dve črtici poslala Zofki Kveder-Jelovšek. Ta je v Zagrebu urejevala slovenski mesečnik »Domači prijatelj«, ki ga je izdajala tovarna Vydrove žitne kave v Pragi. V spremnem pismu ji je Ana omenila tudi svojo nekdanjo povezanost s Cankarjem, ki urednici ni bila neznana. To je storila tako, da ji je iz njegovega pisma z Dunaja njej z dne 1. septembra 1902 citirala njegovo laskavo mnenje o Zofki:

— *Zadnjič — pred poldrugim mesecem — je bila na Dunaju Zofka Kvedrova; kakor morda veš, najboljša slovenska pisateljica. Jaz sem se zelo začudil, ko sem se seznanil z njo: lepa je namreč (vsaj meni je simpatična). To je fenomen, zakaj pisateljice — kar morda tudi veš — po navadi niso lepe.*

Ani Lušinovi v odgovor je Kvedrova najprej duhovito zavrnila Cankarjevo hvalo, nato pa se je potrudila literarni začetnici dati nekaj nasvetov in vzpodbude, na koncu pa se ji je prijateljsko zaupala še osebno. Pismo se glasi:

Zagreb, dne 17. XI. 07.

Draga gospa!

Vaše pismo me je res od srca razveselilo. — Seveda, Cankarju pač ne smete verjeti. On si je predstavljal, da je vsaka emancipirana ženska strašilo, zato se mu je zdel moj normalno človeški izgled že kar nekaj posebnega. —

Veselilo me je Vaše pismo, spomnila sem se Vaše sestre Marije, s katero sva bili sošolki in vsega, kar mi je Cankar pravil o njej.

Prečitala sem z zanimanjem Vaši črtici. Ali ne smete biti užaljeni, da Vam ju vračam. Mestoma je opisovanje prav plastično, potem pa se zopet razbline. Svakinja Krista npr. bi morala biti opisana obširnejše. Nekatere stvari bi sploh izpustila. Naznačila sem jih s svinčnikom. Počitnice bi morale biti tudi boljše orisane. Glavno je kakšna je Krista zdaj, in zakaj je ravno zdaj tako mila in ljubezniva. Ona epizodica v prodajalni je dobra, tudi konec. —

Ako hočete, popravite stvarico v tem smislu, jaz jo rada priobčim. Veseli me vselej, če naslutim malo talenta.

Pisala bi več ali imam zelo malo časa. Pišem, šivam, gospodinjim. Vladoša in Pikica sta sicer precej dobri punčki ali človek zaigra vseeno mnogo časa z njima. Zaradi moža imam razne društvene dolžnosti in včasih vendar tudi rada kaj čitam. Toži se mi po deželi in komaj čakam pomladi, da pridem zopet malo iz mesta.

Pozdravljam Vas odkritosrčno!

Zolka Kv Jelovšek

Ena od poslanih črtic je bila ona z naslovom »Moja svakinja Krista«. Ana jo je vsebinsko izboljšala in nato jo je Kvedrova priobčila v »Domačem prijatelju« 1908. V njej je prikazana slika z Aninih poletnih počitnic l. 1907, ko je na Plešivcu prebivala njena svakinja — sestra njenega moža, učiteljica (nazadnje je službovala v Mariboru in nad 90 let stara tam umrla šele l. 1969.) V črtici imenovani trg L. bi utegnil biti Šoštanj s farno cerkvijo in mežnarijo v bližnjem Družmirju, čeprav se z opisom v tekstu ne ujema povsem. Avtoričino ime je navedeno tu z »B. L.« — Bregant-Lušin. Objavljamo jo nespremenjeno:

B. L.

MOJA SVAKINJA KRISTA

Sedaj v teh dolgih zimskih večerih, ko sediva z možem vsak pri svoji knjigi, ali pa jaz kaj pletem, šivam ali kaj družega delam, spominjam se posebno dostikrat, kako lepo je bilo letos poleti, ko je bila pri nas na počitnicah moja svakinja Krista.

Vidim jo še dobro, kako je stala med vrati — »tako tukaj sem« — in solnčni žarki, ki so svetili skozi okno, obsevali so jo, da so se blesketali njeni rudečkasto zlati lasje. Bilo je ravno v soboto in moj mož je imel šolo, jaz sama pa nisem bila prav zdrava, tako smo ji poslali le služkinjo proti. Od železniške postaje do nas je uro hoda, a vožnja cesta je slaba, in boljše je iti peš skozi zeleni gozd. Krista sama je pisala, da ji prav nič ne napravi eno uro hoda. In tako je prišla res vsa sveža in lepa tisto soboto popoldne ob štirih in vesela sva jo pozdravila. Sedeli smo potem in pripovedovala nam je to in ono, in izpraševala sva midva vse vprek. Kaj delajo stariši? Kako je kaj v Mariboru? itd. Čudili smo se vsi, ko se je stemnilo in je bilo treba prižgati luč, kako hitro so potekle ure.

Tri mesece je ostala Krista pri nas, in lepo smo se razumeli ter prijetno živeli. Navadno je pri nas zelo tiho, ker nimava nič otrok, a tedaj je le kar donelo od smeha po hiši. Po kosilu sva sedeli navadno s Kristo na vrtu in pripovedovala mi je iz svojih otročjih let. Oče je bil nadučitelj in otrok je bilo dosti. Neizmerno dober in vesten učitelj je bil oče in šola mu je bila vse. Potrpljenja je imel neznansko veliko z otroci, tujimi in svojimi — In treba mu ga je bilo, ker Krista je bila pravi mali falotek. Plezala je po drevju, kakor kak fant, skakala čez jarke, nagajala sestram in če ne drugače se je tudi malo stepla z brati ali pa že katerim koli. A sedaj je Krista resna, postave je velike in močne a lepo rasle in človek si težko predstavlja to impozantno ženko, kot malega, gibčnega škralteljčka.

»Eine Juno, eine Juno« — je stokal moj nekdanji nadučitelj (pri Sv. Benediktu, op. F. R.), kadar je govoril o njej. Poznal jo je, bila sta si dobra z njenim očetom.

Priletan je že bil, precej priletan ta moj nadučitelj, in ne ravno lep, zraven tudi že dvakraten vdovec, pa vedno ga je še mikal zakonski stan. A dopadle se mu niso pametne, priletne ženske, kot bi se bilo to spodobilo zanj, gledal je le

rad za mladimi. Krista mu menda ni malo ugajala, ker kadar je prišel pogovor na njo, vedno je začel: »eine Juno, eine Juno« — in cmokal je z jezikom, pa zaljubljen v oči.

A Krista je res, kakor je pravil stari zaljubljenec — »eine Juno« — Tudi meni je že zmerom imponirala s svojo velikostjo in impozantnostjo — pa drugim tudi.

Spominjam se še dobro kako smo šle nekoč v Mariboru v neko prodajalno. Jaz sem bila komaj par dni poročena, a imenitna in spoštljiva sem se zdela sama sebi kot »gospa«. Silno pa me je jezilo, da ni tega spoznal takoj vsak človek. Prišle smo torej s Kristo v prodajalno, zahtevale to in ono in takoj je položil nesrečni komi vse pred Kristo »milostivo«, mene pa je zaljubljeno gledal. Pa sem jaz kritizirala blago in hitro je odgovarjal: »oprostitite, gospica, a to je res fino« —.

Jaz in gospica! Pogledala sem ga neznansko ponosno, pa vse ni nič izdalo. Krista je bila gospa in jaz gospodična. Pomagalo je edino to, če sem slekla rokavico, pa sem prav mogočno sukala poročni prstan. In letos se mi je godilo še prav tako. A sam Bog ve kako je to, jezilo me ni več, obratno celo, prav dobro se mi je zdelo in — obdržala sem rokavice na rokah.

Sedeli sva torej s Kristo navadno po kosilu na vrtu, tako do treh. Zatem sem šla jaz v hišo pogledat po južini. Krista pa je v vrtu pogrnila mizo z belim prtičem, natrgala nekaj svežih rož, jih dala v vazo, pa postavila sredi mize. Ko je prišel moj mož, je bilo že vse pripravljeno. Po južini smo šli navadno na sprehod. Krista namreč silno rada hodi — moj mož tudi, jaz pa sem bolj lenih ena. Do gozda sem šla ž njima, a tam sem razpela med dve smreki mrežo in legla vanjo.

»Srečno hod' ta, pa se vrnita še danes!«

In šla sta. Urno sta stopala, dve lepi, veliki postavi, in kmalu izginila med visokimi smrekami.

Odprla sem knjigo, da bi brala — pa se ni dalo. —

Sumelo je v gozdu tako skrivnostno, tajinstven mrak je vladal v njem. — Skozi vejevje se je svetlikalo modro nebo in objemal me je opojni vonj smrečja — polagoma pa mi je legla na ude mehka, sladka lenoba. —

Zaprta sem knjigo, pa sanjala. Sanjala sem Bog ve kaj vse.

Nuu — šaa — Nuu — šaa« dolgo nisem vedela, se mi sanja ali je resnica. Skočim z mreže, gledam okrog, gor, dol — nikjer nikogar. Malo tesno mi je že postajalo okrog srca. In zopet se je razlegal zamolklo, dolgo zategli — Nuu — šaa.

Pa stopim par metrov dalje — odprl se je tam malce gozd in Velunja, ki prihaja s hriba hiti mimo — Vidi se od tam tudj vrh hriba. In tam gori sta stala moj Henri in Krista — dve mali pičici. Strmo se vidi od Velunje gori in menjavajo se sive skale z zeleno travo. — Videlo se je še nekaj pičic pa so se urno premikale, par koz od kočlarja, ki je stanoval ob Velunji.

Kmalu zatem sta prišla in vrnili smo se domov. Prinesla sta mi vsak šopek rož.

Pa pravi nekoč Krista: »Veš kaj, Nuša, v L... bi šla jaz kaj rada enkrat!«

Midva z možem greva le vsake svete čase enkrat kam, no Kristi na ljubo smo pa odrinili nek četrtek dopoldan v L. — Mal ličen trg je tam, na prijaznem holmcu in z lepim razgledom. — A od nas je precej daleč tja, dve dobri uri hoda — in pošteno vroč je bil tisti četrtek, ko smo se bili mi napotili tja. Moj mož se je strašno potil, vedno si je brisal pot s čela. Krista pa je stokala: »je še daleč? Bog se usmili — pečeni pridemo tja«. No pa naposled smo le dospeli v L, in šli naravnost v gostilno. Prej pa sem še jaz moj poročni prstan nateknila Kristi na prst. Težko sva ga porinili gor, silno težko, in ležal je kakor med blazinami. Vsak je nazival Kristo »gospa« — me pa smo se dregali in silno dobro se nama je zdelo, samo moj mož naju je gledal grdo. Popoludne smo posetili gospoda nadučitelja — in si ogledali trg. Menili smo že odriniti proti domu, pa nas sreča g. kaplan.

»Domu? kaj šel Bog varuj!«

Sedeli smo zopet v gostilni in bili zelo dobre volje. Ko sem se jaz domislila, da bi bilo skoro čas, da odrinemo, in pogledala skozi okno — je bilo zunaj popolnoma temno. Moj mož in Krista sta hotela iti v temni noči domov, jaz pa ne, za nič ne. Tako smo prenočili v L. — Moj mož je dobil malo kamrico, me s Kristo

še precej čedno sobico. Čudno tesno mi je bilo pri srcu, ko smo stopali ob 11. uri ponoči, po ozkih, strmih stopnicah. Gostilna kjer smo prenočili je bila namreč mežnarija, in mežnar krčmar, in poznalo se je stenam da je krčmar mežnar, ker viselo je na njih vse polno zastarelih svetih podob. Na malem hodniku je stala celo soha Matere božje. Videti je bilo, kot bi se kolikor mogoče stiskala v kot.

Modri plašč je imela ogrnjen čez nekdanjo belo, sedaj od prahu sivo obleko, ki je padala na bosih nogi. Nad glavo je imela venec zvezd, ki pa jih je manjkalo precejšnje število. Roki je imela razprostrti, ena pa ji je bila odlomljena prav pod komolcem. Prav tik nje sem morala iti, in zdelo se mi je, da me gledajo začudeno njene oči. Poslovala sva se z možem in stopile s Kristo v sobico. Samo ena postelja je bila notri pa miza, omara in štirje stoli. Trije so bili razpostavljeni okrog štirioglate mize, četrti pa je stal v kotu, in na njem skleda polna sveže vode, poleg pa je ležal bel, lepo pregrnjen brisač.

»Kaj pa bo zdaj?« pravim, pa pokažem na postelj — »samo ena je.«

»I, kaj, vkup bova spale, pa je.«

Postavila je Krista svečo na mizo, jaz pa sem zaklepala duri.

»Veš kaj?« pravi potem tiho, »mene je pa strah« —

»Mene skoro tudi« šepnem jaz.

In zgrabili sva obe hkrati po sveči, pa posvetili pod postelj, mizo, omaro, za peč, ja celo v peč notri, pa nič ni bilo sumljivega najti. Hitro sva se slekli, pa zlezli pod odejo, čudno pisano in šekasto. Rjuhe pa so bile menda popolnoma nove in še neoprane, ker trde so bile in mrzle.

»Uh« — pravi Krista, pa se pogrne prav do nosu, »ne vem če bom spala.«

Govorile sva še malo, pa kmalu je utihnila Krista in na njenem enakomernem dihanju sem spoznala, da spi. A jaz nisem mogla zaspati, kakor sem tudi stiskala trepalnice. Mislila sem na dom, pa na golobe, piške in zajce, ki jim je dekla gotovo pozabila dat hrane, na moža, ki ima morda prav tako trde, mrzle rjuhe, pa na Mater božjo z odbito roko in prijaznimi očmi.

A naposled sem zaspala tudi jaz. Ko sem se zbudila, — je zvonilo.

»Sedem bo.«

Ko sva prišle s Kristo v gostilno, sedel je moj mož za mizo. — Zajutrkali smo, pa se odpravili domu.

Napravili smo za tem še nekaj izletov, a pravila je Krista, da se ji je še najbolj dopadel mali trgec L. — naposled pa da je še najlepše doma. Ker sva bila tudi midva z možem te zadnje misli ostali smo skoro zmerom doma.

Pridno mi je pomagala Krista pri kuhanju in gospodinjstvu, in mislila sem si včasih, dobra gospodinja bo. Prijela je za vsako delo, in znano ji je vsako delo, najbolj priprosto in najfinejše. Vsako jutro je vstala že ob šestih, in to mi je imponiralo strašno, ker sama zjutraj kaj rada poležim. Ko sem prišla ob osmih iz spalnice je bil že zajutek pripravljen na mizi, za katero sta sedela Krista in Henri, in sveže rože so bile v vazi, svetile so se še rosne kapljice na njih, natrgala jih je bila že Krista na prvem sprehodu v vrtu.

Lepo in dobro se bo godilo možu, ki jo dobi enkrat, sem si mislila dostikrat. Kajti tudi srce njeno je dobro in čisto. In kakor mi je nekoč povedala, ne bo trajalo več dolgo, da si utrga pameten človek to lepo rožo. Prinesel je pot pošto in časih tudi pismo za Kristo, ki sem takoj vedela od koga je, če sem ji pogledala zarudeli obraz. In pravila mi je v toplih, jasnih večerih, kako neizmerno ga ljubi, kako dober, blag in značajan je njen Ivan, kako lepo mu bo napravila življenje, ko se poročita, da bo mislil da je v raji. Naučila se je kuhati posebno dobro in imenitno kar je rad njen ljubi, in vse njene obleke so sinje barve, ker je ljubi on.

Mehko mi je bilo pri srcu, ko sem jo čula tako govoriti in sem si mislila in si mislim tudi sedaj: »Bog ti daj srečo, Krista, in uresniči tvoje sanje!«

Anina črtica »Mežnarjev Jak« je ostala neobjavljena, a jo je Janko Glazer pred mnogimi leti prepisal po njenem rokopisu. Pobudo za snov zanjo ji je nedvomno dal Plešivec, ki je njegov krajevni okvir v črtici naznačen. Uporabljeni motiv je mogel zrasti le iz stvarnega življenja, o čemer

priča tudi preteljiva neposrednost, s katero je napisana. V črtici imenovana Mežnarjeva gostilna onstran marofa je bila zares plešivska gostilna. Pri mežnarju ob cesti nasproti gospodarskega poslopja.

Isto potrjujeta tudi dve besedi v njej: »štak« in »šota«. Tamkajšnje narečje kaže marsikatero podobnost narečju v Gornji Savinjski dolini. Tam in tukaj velja »štak« za »tak«, »tako«, pa tudi »šota« (pravzaprav »šota«) za »ta«.

Črtica je značilna za Ano, saj je motiv tu umiranje in smrt mladega človeka z boleznijo, ki je izpodjedala tudi njeno zdravje. Globoko sočutna je v opisovanju človeške bede, ne da bi se pri tem izpovedovala v tožbah in obtožbah. Kot resni opazovalki so ji tu važne značilne nadržbnosti okolja.

Sledi nespremenjena črtica avtorice, podpisane z začetnicami svojih treh imen, ki pa se želi predstaviti kot moški:

MEŽNARJEV JAK

Spisal A. B. L.

Prav tik ceste je Mežnarjeva gostilna — njej nasproti pa marof — kjer spravljajo seno in drugo suhljad. Tam je sedel na pragu, pred letom še — Mežnarjev Jak in šival. — Dobro ga še vidim — coklje je imel na bosih nogah, pa mrzlo pipo v ustih — sključeno je sedel pa šival. Če pa je videl koga priti z daleč, pa je vstal in se skrivil v marof. Pri luči pa je gledal, kdaj je šel človek mimo, in je zopet prišel pa sedel na prag s pipo v ustih pa šival. Z menoj se je še časih kaj pogovoril — tako lepe dobre oči je imel in gotovo je bil lep fant — predno se ga je lotila bolezen. — »Ja, Jak ima sušico« — so rekli ljudje — »zima ga bo vzela.«

In res, ko je zapadel sneg — ni mogel Jak več iz hiše. Ležal je v gostilni na trdi peči, za zglavje vrečo s senom, v ustih mrzlo pipo.

Pa so prišli pivci, sunil je drug drugega s komolcem pa pokazal z očmi proti peči — in pokimali so si, pa pili dalje. Kadili so tudi, tako da je bila vsa hiša polna smrdečega dima in je Jaka dušilo. Počasi se je spustil s peči in šel tiho in opotekaje se v kuhinjo, k materi.

»Oh mati,« je zajokal enkrat, »hudo mi bo umreti radi vas.«

Pa ga je zeblo v kuhinji, na ognjišče ni mogel leči — drugje pa je bilo mrzlo, in zopet se je splazil tiho v hišo, pustil duri malce odprte — da bi se dim izkadiril — in legel na peč.

A razgrela je pivce vino in žganje in vpili in peli so. Videl je eden, kako se je Jak počasi plazil na peč, suhe noge so gledale za ped izpod kratkih hlač, uboge, kakor paličice tenke noge. Pa se je surovo zasmejal: »He, Jak! — letos boš pa umrl — to ti rečem, letos boš pa umrl — suh si že dosti.« Zagrohotalo je po hiši, potem pa so peli in pili dalje. Jak pa je ležal na trdi peči — pod glavo vrečo s senom, solze v očeh in v srcu srd nad temi suroveži, ki ne pomislijo, da jih zadene lahko ista usoda.

Čim mrzleje je postajalo, tem ubožnejši je bil Jak. Pa sem vprašal mimo-grede mežnarico: »Kako je kaj Jaku.«

»Oh, da sam Bog pomaga — zdaj pa je že štak slabo — oh, oh, oh, —« in je ihtela — »nič ne jé, kar nič, malo mleka popije — če ne, pa kar nič — Pa mu skuham župo, kurjo župo, pa je neče. Pa pravi zadnjič: »Mama, prato bi jedel — oštarijsko prato iz trga« — Pa sem mu jo prinesla: »Na, Jak, jej! Šota bo dobra — lepa je in draga, dvajset krajcarjev sem dala za njo — na, jej no, jej!« Le dvakrat je del v usta pa kar ne več. Oh, Bog pomagaj, Bog pomagaj!« in brisala si je mokre oči s predpasnikom.

Pa je pekla moja žena za Božič potice pa pravi: »Eno malo bom pa Jaku spekla« — in mu jo pošlje na Sveti dan. — Dekla — ki mu jo je nesla — je pravila, da Jak leži — nič ne vstane več in je zelo slab. Ko je videl potico, se je veselo nasmejal in rekel: »Zdaj pa le vidim, da so dobri in me imajo radi —«

Na božični dan je legel Jak in ni več vstal. A upanje je imel še vedno, da ozdravi, in ljudje, ki so prišli k njemu, so bili dobri in so mu to potrdili. Vsak mu je nekaj prinesel, ta par lepih jabolk, kdor drugega ni imel, kos belega kruha, eden celo grozdje. Ravno tisti dan, ko je umrl, je dobil dva lepa velika grozda.

»Mama, dajte mi jagode v usta,« je prosil, ker sam si siromak ni mogel več pomagati.

Pa je prišlo precej ljudi in vsi so stali poleg postelje. Pogledal jih je Jak še po vrsti, vsakega posebej je pogledal, potem uprl pogled v duri. Počasi so mu legle trepalnice na oči — zavzdihnil je še enkrat — dvakrat — in ne več.

Čez dva dni so ga pokopali.

Sedaj zorevajo hruške nad njegovim grobom — tik ceste ima grob, in skrivati se mu ni treba več, če gre človek mimo njega.

Anino zdravje se je pričelo spet krhati. Bila je telesno prenežna, da bi mogla daljši čas zopraviti zahrbtni bolezn. Zdaj je morala že jasno vedeti: z isto boleznijo — pljučno jetiko bo sestri Minki sledila tudi sama in bo svoj zadnji počitek našla poleg nje. Predtem se bodo nemara še nekajkrat zvrstili letni časi, ki edini prinašajo spremembo v življenje tukaj. Pozimi sneg in mraz pretrgata stike kraja s svetom. Pomlad se razcveti v soncu, a njeni prijazni obeti so dostikrat varljivi. Poletne nevihte pogosto grozijo uničiti trud kmečkih ljudi. Skraja mila jesen se sprevrže v puščobni deževni čas. Potem snežna belina pregrne bregove vsenaokrog in tako se z njih temni le še smrečje. Zimski večeri le počasi minevajo ob topli peči in petrolejki . . .

Saj bi v vsem tem bilo marsikaj lepega tudi zanjo, če bi mogla biti zdrava in brez obtežujočih misli. Njen mož se je sicer z ljubeznijo trudil, da bi ji vlil vere vase in poguma, za to mu je bila hvaležna. Preprosti, dobrosrčni vaščani so pri njima z zaupanjem iskali nasvete in pristopali k pogovorom. Otroci so radi prihajali k pouku, blizu so ji bili zlasti oni, najbolj nebogljeni, in pomagala jim je. Njihova prirodna prisrčnost je ogrevala celo mrko šolsko zidovje. Lastnih otrok pač ne bo imela . . .

In kadar se je iz vsakdanje resničnosti zatekala v lepo preteklost, se je v njej srečavala z Ivanom. O njuni mladi ljubezni so še vedno vzneseo pričala njegova pisma, ki jih je zvesto varovala. Še vedno so izžarevala svoj opojni čar, kadar jih je jemala v roke. Čeprav je zanjo marsikaj bilo že nedosegljivo daleč: kakor zdravje tudi Ljubljana, Ivan, ideali, sreča . . . In tako se ji je brez tega vse prizgodaj moralo izteči življenje . . .

Po več kakor štirih letih bivanja na Plešivcu je Ana 3. februarja 1910 sledila Minki. Stara osemindvajset let in osem mesecev je legla k njej. Obe še mladi nekdanji ljubljanski meščanki sta v samotni štajerski vasi našli svoj trajni mir.

Anin mož Hinko Bregant je na nagrobni spomenik, pred štirimi leti postavljen Mariji Lušin, dal pritrčiti še posebno kamnito ploščo, ki vanjo vklesane črke in številke še danes navajajo:

NUŠA BREGANT

roj. Lušin

učiteljica

* 30. V. 1881 † 3. II. 1910

Tiho zdaj v grobu spi

tvoja in moja

vesela mladost.

Ivan Cankar

Grob
Anice Lušin,
por. Bregant,
na Plešivcu
Foto
Stane Terčak

Verze iz Cankarjeve pesniške zbirke »Erotike« je izbral Bregant. Ta je po smrti svoje žene ostal na Plešivcu kot šolski vodja še približno dve leti, nato je odšel na Kebelj na Pohorju. Maja 1914 se je znova poročil (z učiteljico Ano Očko). Leta 1919 do 1924 je prebil kot nadučitelj na Sladkem vrhu. Nadalje je 14 let — vse do l. 1937 bil šolski upravitelj v Rušah. Od tam se je po upokojitvi preselil v Maribor, kjer je 20. julija 1955 umrl.

Cankarjeva pisma iz Anine zapuščine je Bregant l. 1925, petnajst let po njeni smrti, pokazal Rušanu prof. Janku Glazerju, pesniku, da jih je v letih 1926 in 1928 večidel objavil v Ljubljanskem zvonu. Vsebuje jih tudi izdaja »Pisma Ivana Cankarja«, ki jih je uredil dr. Izidor Cankar.

V času Anine smrti je Cankar že prebival v Ljubljani. Ni bil več voljan vrniti se še kdaj na Dunaj. Nedvomno je kmalu izvedel za Anin

konec. Spet se mu je prebujala slaba vest in mu očitala krivično ravnanje z njo, ki ga je nesebično globoko ljubila.

V istem letu 1910 ga je prijatelj dr. Lojz Kraigher, zdravnik pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah (Gradišče) in pisatelj, vztrajno vabil na obisk k sebi. Odzval se mu je in je čas med novembrom 1910 in majem 1911 prebil pri njem. S prijateljem je prepotoval ta severovzhodni del Slovenije, ki ga je narodnostno ogrožala tuja pohlepnost.

Tako se je Cankar ustavil tudi pri bližnjem Sv. Benediktu, kjer je dobrih pet let prej še učiteljevala njegova mladostna prijateljica Ana Lušinova. Od tam je pisal Nini Bergmanovi, svoji gospodinji na ljubljanskem Rožniku:

— *Tam je lani od dolgega časa umrla revica Nuša, žena učiteljeva, nekdanja moja prijateljica. Ko sem bil zadnjič tam, se mi je zdelo, da se celo mrtvecem v grobu zeha...* (V resnici je Ana umrla na Plešivcu. Op. F. R.)

Tri leta po obisku v Slovenskih goricah je Cankar objavil črtico »Mimogrede«. V njej je opisal svojo pot k Aninemu grobu, kakor da je ta pri Sv. Benediktu, saj sam na Plešivcu ni bil nikoli. Tam se je ustavil v vaški gostilni in verjetno je stopil še na bližnje pokopališče. Pri tem mu je pesniška domišljija pomagala združiti kraj in osebo, da je toliko močnejše doživel to svoje srečanje z Ano po njeni smrti, s tem pa tudi osveženo lastno bolečino ob očitkih vesti.

V uvodnem delu črtice je prikazan pisateljev pogovor s krčmarico:

»Koliko let je služila v tem kraju?« sem vprašal.

Pomislila je.

»Dve, tri... nemara tudi pet!«

»Ali je dolgo ležala?«

»Ne dolgo... ne vem... lep pogreb je bil!«...

»Kje je pokopališče?«

»Koj tam gori!«

Pokazala je z očesom proti klanecu.

(Pri Sv. Benediktu je pokopališče res na majhnem klanecu in se nanj vidi s ceste pred sedanjo krčmo. Tudi pokrajina je precej verno opisana. Op. F. R.)

Nato pripoveduje Cankar, kako je našel Anin grob z lesenim, prepe-relim križem. Na deščici je razločil le še ime, vse drugo je bilo od dežja izprano in od sonca popito... Seveda — v resnici je Anin grob na Plešivcu bil še svež in ga je označeval tudi lep spomenik.

Cankar pa si je iz gumbnice snel rdeč nagelj, tako pripoveduje, da bi ga zataknil na križ.

»Na za spomin, Ana, ko si tako sama!«

Takrat me je udarilo preko lic in preko srca kakor z ledenim bičem, da sem omahnil od groze in sramu. — Tam zdolaj so se odprle njene rjave oči in so gledale mirno. Žal besede ni bilo v njih — o, da bi bila! Ogledalo so bile njene rjave oči; videl sem se v njih spačenega, kakor me je bil spačil greh; nevrednega, preveč očitnega, da bi jecaje beračil za odpušča-

nje. Srce je bilo preplašeno in prazno, še na te suhe ustnice ni bilo ne prošnje ne molitve. Šel sem brez blagoslova.

Na dušo mi je tiščala gora, ki sem jo skušal odvaliti z obema rokama. »Kaj sem bil jaz zastrupil ta kraj, da se je zadušila v njem?« — Ti si ga bil zastrupil!

Ko sem se vrnil v krčmo, . . . me je krčmarica pogledala prihuljeno, skoraj škodeželjno in zaničljivo, se mi je zdelo.

»Ali ste bili tam?«

»Bil sem!«

Iznenada in samovoljno mi je planilo vprašanje preko usten — naravnost iz bolečine in sramu, iz poželenja po tolažbi.

»Ali ste imeli radi to učiteljico?«

Ozrla se je proti stropu.

»Tožila se ni z nami. Bolj sami smo v teh krajih . . . bolj sami!« . . .

Krčmarica je stala na pragu, roke prekrižane nad trebuhom.

»Srê-čno!« je zapela; njen glas se mi je zdel zasmehljiv in hudoben. (Široki »ê« je značilen za severovzhodno Slovenijo. Op. F. R.)

Zavil sem se v suktnjo, privihal ovratnik ter trdno zatisnil oči, da bi ničesar in nikogar ne videl, tudi tistih podob ne, ki so bile žive in strašne v mojem srcu. Ali videl sem, kako so se druga za drugo vžigale zvezde na nebu; in vsaka zvezda je bila mirno, široko odprto, rjavo oko, ki je gledalo — name . . .

Nekaj manj kot devet let za Ano je umrl tudi Ivan Cankar.

Grob na Plešivcu pa je ostal, Hinko Bregant nanj ni pozabil. Vsa leta so ga oskrbovali Arličevi, po domače Mehovi, ki je grob njihovih svojcev sosedoval grobu obeh sester.

Prvi svetovni vojni je sledila druga, ta pa je sicer mirni kraj močno razgibala in prizadela. V naši narodnoosvobodilni vojni je bil priča zgodovinsko pomembnim dogodkom. Že v prvih mesecih vstaje so bile partizanske postojanke pri mnogih kmečkih domačijah na Plešivcu: pri Maroltu, po domače pri Navršniku, pri Arliču, po domače pri Mehu, pri Ježovniku, po domače pri Boštjanu.

V prvih dneh oktobra 1941 se je na hribu Grmada nad Plešivcem utaborila pohorska partizanska četa, na vrhu tam, kjer je okrogla jasa, obdana z gostim smrečjem. Tu je čakala na prihod revirske in savinjske čete, da se je 4. oktobra združila z njima v I. štajerski bataljon. Ta je nato pripravil napad na Šoštanj in ga v noči med 6. in 7. oktobrom 1941 uspešno izvedel. Zavedni okoliški kmetje so borce več dni oskrbovali s hrano, ki so jim jo kuhali tudi Arličevi na Plešivcu. Izdajalca tu ni bilo, zato so koncentracija bataljona in priprave za napad na Šoštanj ostale okupatorju docela prikrite.

Osvobodilno gibanje v Saleški dolini se je hitro razširilo in krepilo. Partizanske enote so vse odločneje gospodarile v njej kljub ostrim okupatorjevim ukrepom. Tudi Plešivec je postal »partizanski kraj«.

Na svojem pohodu na Štarejsko se je XIV. divizija 20. februarja 1944 zadrževala na Plešivcu in v njegovi okolici. Izčrpani borci so si tu nekoliko odpočili. Med njimi je bil tudi pesnik Karel Destovnik-Kajuh, ki je dva dni

Vas Plešivec, nad njo Grmada

pozneje padel v bližini svojega šoštanjskega doma. Več ranjencev je ostalo skritih tu pri kmetih, a so Nemci nekatere teh zajeli ob svojih kazenskih akcijah po vaseh in postrelili. Že dva meseca nato se je na območju Plešivca in Graške gore zbrala celotna XIV. divizija, okrepljena z novimi borci in pripravljena na večje obračune z nasprotnikom. V maju 1944 so si Plešivčani ustanovili odbor OF. Skoraj vse do osvoboditve maja 1945 pa je sovražnik še vdiral na ta teren, da bi oslabil naše sile in zavaroval umik svojim enotam. Tu v bližini je kapitulirala Hitlerjeva balkanska armada.

Mali kraj Plešivec je dal velike žrtve za svojo in nas vseh boljšo prihodnost. Seznam njegovega prispevka navaja 8 padlih borcev, 5 ustreljenih talcev in 8 umrlih v koncentracijskih taboriščih, skupaj torej 21 večidel kmečkih ljudi, med katerimi so 4 ženske. Nekateri, zlasti v rajh deportirani otroci, so se po porazu nacizma vrnili na domove. Ob rojstnih podatkih žrtev pa je možno ugotoviti, da je med njimi 6 vaščanov Plešivca, ki so v letih učiteljevanja Hinka in Ane Bregant obiskovali tamkajšnjo šolo.

Uresničujoč lastno voljo je Plešivec stopil v novo, svetlejšo dobo. Obnovil in povečal si je šolsko stavbo in bo znal v spoštovanju in časti ohraniti grob dveh sester — prijateljic Ivana Cankarja, umetnika in borca za resnico, pravico in svobodo...

Zapis objavljamo v času, ko je minilo 60 let, kar je pokopališče na Plešivcu sprejelo vase Ano Lušinovo-Bregantovo.

Viri v pomoč:

- Janko Glazer: Iz pisem Ivana Cankarja Anici Lušinovi, LZ 1926, 1928; razni prepisi in zapiski.
Pisma Ivana Cankarja. Uredil Izidor Cankar. 1948.
Lojz Kraigher: Ivan Cankar. Studije o njegovem delu in življenju, spomini nanj. 1954.
Milan Ževart in Stane Terčak: Od vstaje do zmage. Narodnoosvobodilna vojna v Saleški dolini in Smartnem ob Paki. 1966.

Zusammenfassung

DAS GRAB IN PLEŠIVEC (Zwei Schwestern — Freundinnen Ivan Cankars)

Unter den Freundinnen des jungen Ivan Cankar nimmt Anica (Anna) Lušin eine besondere Stelle ein. Cankar, der bedeutendste slowenische Schriftsteller (1876—1918), wurde im Mai 1898 mit der damals 17-jährigen Bürgerschülerin in Ljubljana bekannt. Beide verband eine innige, reine Liebe, die in den Briefen und Gedichten Cankars einen mächtigen Ausdruck fand. Diese Liebe in ihm, der danach jahrelang in Wien neuen Eindrücken ausgesetzt war und ihm das Vertrauen in sich selbst fehlte, war jedoch kurzer Dauer. Sie dagegen blieb ihm eng verbunden bis zum frühen Tode auch zur Zeit, wo er sich zu ihrer älteren Schwester Minka wendete. Immer aber fühlte er seine wehvolle Schuld vor Anna.

Im Jahre 1903 wurde Anna Lušin Lehrerin im Dorfe St. Benedikt an der Straße Maribor—Radgona. Schön in ihrer äußeren Zärtlichkeit und innerlich gefühlvoll lebte sie hier einsam. Ihre Lungenschwäche machte sich mehr und mehr bemerkbar. Im Herbst 1905 heiratete sie den Kollegen Hinko Bregant und beide übersiedelten in die Schule in Plešivec. In diesem höher gelegenen Orte in der Waldgegend nördlich von Velenje besserte sich anfangs ihr Lungenleiden.

Zu beiden nach Plešivec kam nun aus Ljubljana Annas Schwester Minka mit schon entwickelter Tuberkulose. Nach einigen Monaten aber starb sie — hoffnungslos und vielleicht nach eigenem Willen anfangs 1906. Vier Jahre später folgte ihr Anna. Am Denkmal ihres gemeinsamen Grabes in Plešivec lesen wir noch heute Verse Ivan Cankars.

Anna betätigte sich auch mit literarischen Versuchen. Erhalten ist ein Brief der Redakteurin des Domači prijatelj Zofka Kveder. In dieser Monatsschrift des Jahrganges 1908 finden wir Annas Skizze »Meine Schwägerin Kristine« mit Schilderungen der Gegend von Plešivec. Herzergreifend gegeben ist ihre Skizze »Mežnars Jak«, das uns das Sterben eines jungen tuberkulösen jungen Burschen darstellt.

Die Nachricht vom Tode Annas erschütterte ihren Jugendfreund Cankar. Zum Andenken an sie und zur Beruhigung des eigenen Gewissens widmete er ihr eine literarische Skizze, motivisch verbunden mit dem erdachten Besuche ihres Grabes.

Während unseres Volksbefreiungskampfes 1941—1945 erlebte Plešivec auch heiße Tage. Partisanen fanden hier stets Brot und Dach, so auch die legendäre XIV. Division, als sie im Februar 1944 hier nächtigte, bevor in der Nähe zwei Tage später ihr Kämpfer — unser Partisanendichter Karel Destovnik-Kajuh den Tod fand.

Der kleine Ort Plešivec allein opferte im Kriege 21 größtenteils bäuerliche Leute, darunter 4 Frauen. Im Kampfe fielen 8 Bewohner, als Geißel wurden 5 erschossen, in Konzentrationslagern starben 8. Eine größere Anzahl ihrer Kinder wurde in die Feindesfremde deportiert. Unter den Erwachsenen waren 6, die zur Zeit Annas Lušin-Bregant und ihres Mannes die Schule in Plešivec besuchten.

Heute lebt Plešivec nicht mehr in der einstigen Einsamkeit. Neue Industrieunternehmen und erweiterte Kohlenbergwerke in seiner Umgebung fördern das Wachsen des Volkswohlstandes. Den Fortschritt bezeugt auch ein neues, schönes Schulgebäude. Das sorgsam gepflegte Schwesterngrab am Friedhofe hier ruft uns auch heute Vergangenes in Erinnerung.

FRANCE JESENOVEC

DUNAJSKO-CELJSKA VESNA

(Ob osemdesetletnici njenega prvega letnika)

Uvod

Dne 15. marca 1892 je iz celjske tiskarne Dragotina Hribarja izšla prva številka Vesne, mesečnika slovenskega dijaštva, pod odgovornim uredništvom Srečka Magoliča, od 1891—1894 upravnika omenjene tiskarne.¹ Natanko deset dni prej je Vesno napovedala Hribarjeva Domovina v Celju in jo označila kot »vsestransko nezavisni dijaški list leposlovno-znanstvene vsebine . . . Njeno uredništvo bo na Dunaji, upravništvo pa v Celju pri Dragotinu Hribarji.«² Program dijaške Vesne pa je bil takle: »Vesna bode klicala glasno nekako zaspano slovensko dijaštvo k istej zavednosti, kakoršno imajo bratje Hrvati in Čehi. Vzgjajala bode zarod mladih pisateljev ter bode zvest kažipot vsakemu dijaku k pravim idealom.«³

Uredniški odbor in večina soustanoviteljev in sodelavcev Vesne je izšla iz vrst naše akademske mladine na Dunaaju. Duša tega kroga je bil pravnik Janko Vencajz (1872—1895). Ta je »s pomočjo dvanajstorice tovarišev ustanovil Vesno ter jo vodil in zalagal do konca,«⁴ in sicer zadnja dva letnika ob precejšnji pomoči Frana Govekarja, ki je prej kot ljubljanski osmošolec še zaman silil med vesnane.⁵ Tudi Vencajz sam je namen in program Vesne objavil v Slovenskem narodu že 27. februarja 1892 s približno enakimi besedami kakor Hribarjeva Domovina. Poleg Vencajza (Isteklosmoviča) so bili najvidnejši soustanovitelji in sodelavci Vesne: trije medicinci — Franc Goestl (Omega), Rado Murnik (1870—1932, dr. Lucifer) in Ivan Robida (1871—1941, Alastor, Josephus, Mephisto), trije pravniki — Karel Geiger (1870—1893, Dragan), Stanko Kogej in predsednik Save Vladimir Ravnikar (1871—1954), dva filozofa — Ivan Bernik (1871—1897, I. B., -ni) in Josip Žilih, trije osmošolci, in sicer dva iz Ljubljane — Fran Govekar (1871—1949, od 1893 medicinec, sourednik Vesne, s psevdonimi Fran Ribič, Fr. G., Podkrimski in Radivoj) in Ferdinand Jančar (1872—1898, Faustus) ter eden iz Novega mesta — Josip Jaklič (1872—1894). Iz Celja se je v vse tri letnike oglašal višji gimnazijec Fr. Ks. Meško (1874—1964, Jaroslav, Ahasverus), z eno prigodnico se je oglašil tudi Josip Stritar (1836—1923). Omenimo naj še Miroslava Plesničarja (1872—1894, M. P., E. Sikol-

— III. tečaj —

Uredil

dr. Fran Tomišek.

V Celji 1894

Založili „Vesnani“ na Dunaji; tiskal Drag. Hribar.

Naslovni list tretjega letnika Vesne

skij), V. Žuna in nazadnje tudi vrsto pesniških začetnikov pod nerešljivimi psevdonimi in šiframi, kakor so: M. Č., Danica, Urtica, A. L. K., Theophil, Vida, Studenčan, Slavoj, Cvetkoslavič, Anin, Zora, Vilindar, Sava, Dragomir, Radinski, -j, Disakord, Marijca, Stanko Ziljan, Mile Boran, Lahov, Nevesin, Vuk Slavič, Ratimir, Vesmir Tres idr. Vesna iz 1893 je objavila tudi nekaj lirskih pesmi prav takrat umrlega pesnika in pisatelja Frana Gestrina (1865—1893), ki je z romanom *Iz arhiva* pomenil predhodnika našega naturalizma. Čeprav so bili uredniki in glavni sodelavci Vesne večinoma revni akademiki, so revijo polna tri leta sami vzdrževali. Slabe gmotne razmere so marsikoga izmed njih pripeljale v jetiko in celo v prezgodnjo smrt, saj jih je kar pet od najvidnejših umrlo že v zadnjem letniku Vesne ali pa kako leto, dve pozneje. Tako so v letih 1893—1897 umrli: Vencajz, Jaklič, Geiger, Bernik in Jančar.

V vseh treh letnikih Vesne je bil razpored snovi takle: lirske in epske pesmi, pripovedni in zabavni spisi, znanstveni, poučni in kritični spisi, vestnik ali glasnik, književnost in umetnost, listek ali listnica uredništva in nazadnje poročila o slovenskih akademskih društvih. Sprva je Vesna izhajala 15. vsakega meseca, od marca 1893 do konca 1894 pa zaradi preobremenjenosti v Hribarjevi tiskarni 20. vsakega meseca.

Namen našega članka ni na splošno prikazati pomen in ceno Vesne v našem kulturnem življenju ob koncu devetnajstega stoletja, kajti njen umetniški pomen so naši književni zgodovinarji že dovolj osvetlili. Težišče našega obravnavanja bo v odmevu, ki ga je imela Vesna v našem socialnem, družbenem in političnem življenju tedanje dobe. Omenjeni njen pomen pa se je pokazal v temle trojnem razmerju: v razmerju Vesne od dijaških društev in gimnazijske mladine, do Katoliške narodne stranke in z njo v zvezi zlasti do Antona Mahniča ter do Narodne napredne stranke. In prav to razmerje hočemo nadrobneje prikazati, medtem ko bomo glede literarnega pomena Vesne pokazali le povzetek že znanih ugotovitev.

VESNA IN DIJAŠKA DRUŠTVA

Vesna je izšla iz naprednega dijaškega društva Slovenija in je prvega pol leta hodila po poti »slogaštva«. Ta pot pa je rodila take spore v društvu Slovenija, da so vesnani celo izstopili iz nje.⁶ Sprva se je Vesna razširila tudi med ljubljanske bogoslovce in prav tako med naše gimnazijce, toda tako Katoliška narodna stranka kakor tudi Narodna napredna stranka sta kaj kmalu nastopili proti Vesni. Zato so jo morali ljubljanski bogoslovci odpovedati, gimnazijcem pa so jo prepovedale šolske oblasti, češ da Vesna piše proti veri. Gimnazijcem so jo odsvetovali tudi zato, češ da imamo po gimnazijah že dijaške liste.⁷

Na te odpovedi in prepovedi je Vesna odgovorila, da smo res že od lista Vaje iz leta 1854/5 imeli mimo listov v Alojzijevišču po slovenskih gimnazijah dijaške liste, a so bili vsi skrivni. Dunajska akademska mladina pa je ravno hotela javni list in takega je sedaj uresničila Vesna.⁸

Prvi slovenski katoliški shod, ki je bil v Ljubljani od 29.—31. avgusta 1892, pa je razmere med vesnani in akademskimi društvi močno spremenil. Na tem shodu je namreč Lesar hudo napadel vsa liberalna akademska društva in zahteval ustanovitev katoliškega akademskega društva, ki naj bi dobilo ime Danica. Tej zahtevi se je Vesna odločno uprla, češ, saj imamo akademskih društev že dovolj, in to kar tri: Slovenijo, Triglav in Savo. Nobeno od teh ni proti veri. Zato je po mnenju vesnanov ustanavljanje še četrtega akademskega društva nepotrebno.

Kljub temu ugovoru Vesnanov so 20. maja 1893 katoliški akademiki na Dunaju vložili prošnjo, da bi oblasti dovolile Danico, a kar dvakrat niso bili uslišani, »ker je bila označena slovenščina kot društveni poslovni jezik.«⁹ Dovoljenje Danici se je zavleklo za poldrugo leto, kajti ustanovni občni zbor Danice, ki je vanjo vstopilo sprva le 12 članov, »ki so dobili v domovini krepko oporo«,¹⁰ je bil šele 27. oktobra 1894. Fran Erjavec opravičuje ta nastop daničarjev s tem, da katoliški akademiki »niso mogli več prenašati vedno izrazitejšega svobodomiselstva obstoječih slovenskih akademskih društev.«¹¹ Vsekakor je gotovo, da je bila ustanovitev katoliškega akademskega društva posledica odločnega Mahničevega nastopa, prvega katoliškega shoda in naraščajočega vpliva Katoliške narodne stranke. To dokazuje tudi nov akademski list Zora, ki ga je Danica dobila že v februarju 1895 in ga je urejeval Fran Pavletič.

VESNA IN KATOLIŠKA NARODNA STRANKA

Že v listnici druge številke z dne 15. aprila 1892 je poročala Vesna, da sta Slovenec in Slovenski narod »prinesla ostre članke proti Vesni«. Njeno uredništvo imenuje ta napad nase »strastna in nedostojna kritika« ter obljublja za prihodnjo številko svoj odgovor. Ta odgovor pa je objavilo šele v osmi številki v članku z naslovom Našim nasprotnikom. Iz tega članka je razvidno, da je to le odgovor Slovencu, na napad Slovenskega naroda pa so vesnani zaenkrat še molčali. V svojem odgovoru Slovencu so ugotovili, da so pod pritiskom Katoliške narodne stranke morali ljubljanski bogoslovci Vesno odpovedati, na gimnazijah pa so jo pod istim pritiskom morale prepovedati šolske oblasti. Oboje se je menda zgodilo zato, ker so baje »vesnani proti veri«. Ker so se vesnani sprva odločili za mir in slogo med slovenskima strankama, a je bilo že čutiti Mahničovo zahtevo po ločitvi duhov na Slovenskem, so vesnani sedaj zapisali jasne in odločne besede: »Nismo proti veri, a nikdar se Vesna ne bode postavila na ozkosrčno stališče verskega fanatizma in zelotizma.«¹² S to izjavo so vesnani vrgli Mahniču bojno napoved, ki jo je ta seveda sprejel z obema rokama, kar se je izkazalo že prihodnje leto. Zaenkrat pa so se vesnani še lahko pohvalili, da »štejejo med svoje naročnike tudi večje število odličnih slovenskih rodoljubov duhovskega stanu in tudi lepo število naročnic.«

Spor vesnanov s Katoliško narodno stranko se je torej v letu 1893 prenesel in zožil na polemiko med Vesno in Mahničevim Rimskim katolikom. Mahnič je vesnane napadel v več člankih in v njih očital našemu

dunajskemu dijaštvu okrog nove revije, češ da je Vesna le posnetek Časopisa češkeho studentstva, ki hrepeni po reorganizaciji monarhije, kar izvira iz duha Husovih nauk; da razglaša popolno svobodo umetnosti, da umetnost zenačuje z religijo, da zahaja v naturalizem, da v leposlovnih delih s posebnim namenom prikazuje zakonsko nezvestobo, da se vda pogubnemu fatalizmu, da se že poteguje za žensko emancipacijo ipd.¹³

Fran Govekar je že ob koncu prvega letnika Vesne ponujal uredništvu napad na Mahniča, a vesnani kot pristaši sloge med Slovenci so njegov članek še odklonili, medtem ko so se v drugem letniku odločili za polemiko z Rimskim katolikom in jo utemeljili s temile opravičili: odgovarjamo Mahniču, ker nas psuje, ker je treba pobijati njegovo domišljavost, pa tudi zato, ker je naš odkriti nasprotnik, ki vsekakor zasluži prav tak odkriti odgovor.¹⁴ Tako so vesnani stopili z Mahničevim moralnim utilitarizmom v brezkompromisni boj, na drugi strani pa so se spet spoprijateljili in zedinili z društvom Slovenija.

Na prvi Mahničev napad na Vesno v Rimskem katoliku 1893 št. 1 so odgovorili vesnani v Vesni 1893 št. 3. v dveh člankih z naslovoma Vesna in Rimski katolik ter Vesna in morala. V prvem delu odgovora Mahniču so glede družbene ureditve odločno zavrnilo Mahničevo mnenje, češ da so republikanci. Dalje so zavrnilo njegove sumnje, češ da so v zvezah s husitskimi mladočehi in celo s framasonsko ložo. Posebej so poudarili resnico, da je z njimi večina slovenskega akademskega dijaštva tako doma kakor na Dunaju, posebno odkrito pa priznavajo svoje zveze z Narodno napredno stranko, saj so bili v resnici njen naraščaj.¹⁵

Ko spregovore o veri in morali v Vesni, ugotove najprej, da je Mahnič že vseh zadnjih deset let napadal s svojega moralno utilitarnega stališča prav vse naše pesnike in pisatelje, zato bi se jim kar čudno zdelo, če bi Vesno pustil pri miru. Ne, ni ji prizanesel, tudi nje se je lotil z istega zrelišča, to je zaradi ljubezenskih prizorov pri Vesninih besednih umetnikih. Zlasti se je spotaknil nad Robidovo ljubezensko novelo »Za uzorom«.¹⁶ Vesnani ugotavljajo, da je Mahniču »vsako nezakonsko ljubovanje smrtni greh.« Na Mahničev očitek, da je v Vesni vse preveč fatalizma, priznavajo, da ga je v resnici dosti, češ, saj ga je v stvarnem življenju tudi dovolj. Leposlovna dela v Vesni pa so iz realnega življenja. Kljub temu pa vesnani opozarjajo Mahniča, da teh del ni bral prav, češ da fatalizma nikjer ne propagirajo. Prav nasprotno — ta dela imajo jasno tendenco, da bi odvrnila dijaštvo od fatalizma. A Mahnič jih po njihovem mnenju nalašč ni hotel prav razumeti, samo da je dobil priložnost za napad nanje. Ta svoj odgovor, ki nosi podpis x + y, zaključujejo vesnani z ugotovitvijo, da jih je hotel Mahnič osramotiti. Toda sramota, pravijo, ne zadene nas — »pade naj na vas.«¹⁷ Več zaenkrat vesnani niso odgovarjali Mahniču, saj so že vedeli, da pripravlja njihov tovariš Bernik za naslednji letnik Vesne temeljito razpravo iz estetike. V nji bo kot prvi na Slovenskem pravilno odgovoril na Mahničeve moralno utilitarne nazore, kakor jih je ta objavil v Slovencu 1884—1885.

Tako je Vesna 1894 v resnici prinesla v vseh dvanajstih številkah Bernikovo razpravo in esej z naslovom Nekaj o lepem. Ta je odsev Ber-

nikovega estetskega formalizma, saj to potrjuje z besedami: »Vzrok dopadanja smo našli v obliki... Oblika pa je razmerje med posameznimi deli.«¹⁸ Torej je Berniku odločilno razmerje med deli, med snovjo v delih, ne pa snov sama. Prav tu pa je trčil ob Mahniča, saj je ta napadal ravno snov, vsebino v naših leposlovnih delih in jih ocenjeval z moralnega zrelišča ter klical besedne umetnike »pred sodišče krščanske resnice.«

Prav to in tako Mahničevo ravnanje pa je Bernik obsodil, rekoč: »Tak človek, ki se le za snov zanima, je zmožen, da resnične umotvore preganja s fanatično besnostjo, ker niso ravno primerni njegovim nazorom. Ti materialisti so najhujši nasprotniki lepih duševnih proizvodov, kakor imamo tudi v svojej zgodovini take izgled.«¹⁹ S temi besedami je Bernik že precej jasno namignil na Mahniča, še bolj odkrit pa je bil v besedah: »Najmanj pa pristoja umetniku naloga pridigarja in moralista.«²⁰ S tem je Bernik dovolj jasno povedal, da je umetnost svobodna, da mora umetnik ustvarjati umetnine, ki naj človeku nudijo užitek lepega, vzgajata pa naj pedagog in etik! Tendenčno umetnost, kakršno je želel in zahteval Mahnič, so potem-takem vesnani zavrgli, saj je Mahniču na rovaš zapisal Bernik celó tele ostre besede: »Kdor zahteva, da naj se umetnost omeji v gotov namen, tega duh je omejen.«²¹ In dalje še pravi: »...proizvodi, ki imajo kako tendenco so manjše vrednosti... Moralista in umetnika moramo natanko razločevati.« Zlasti vsiljeno in po Mahniču v resnici preveč poudarjeno vzgojno tendenco zavrača Bernik, češ: »Umetnost igraje vzgaja in lika človeka — in taka vzgoja je najboljša.«²²

Podobne misli navaja Bernik, ko zavrača Mahničeve somišljenike Grilanca, Kalana in Franciška Lampeta, saj so tudi ti zanj »materialisti«, ker tudi ti preveč poudarjajo tendenco. Vsem tem jasno izpoveduje svoje mnenje, da popolna umetnost ne sme in ne more nasprotovati npravnosti. Če bi to zagrešile, bi si nadela pečat »razglasja«, torej bi ne bila več prava umetnina. Če umetnik vpelje v umetnino razglasje, stori kaj takega lahko le pod pogojem in z namenom, da se soglasje tem jače pokaže.²³ In tak primer so lahko ljubezenski prizori. Tudi ti so namreč le snov, saj je — »predvsem ljubezen za pesnika neusahljiv vir, saj se z zakonom ponavadi romani in vsi drugi pesniški proizvodi končajo.«²⁴ Bernik torej ljubezni v besedni umetnosti ne zavrača kot Mahnič, saj je pesniku prav ljubezen neusahljiv vir umetniškega ustvarjanja. Zato se sprašuje: »Kaj bi na primer imeli Slovenci od Prešerna, če bi mu bila ljubezen odvzeta? Zapel bi nam ne bil svojih najlepših poezij, npr. svojega klasičnega Sonetnega venca.«²⁵ Le to zahteva Bernik kot estetski formalist, da so v besedni umetnini kot vsi drugi tako tudi ljubezenski prizori med seboj v lepem razmerju, v »so-glasju«.

»Epilog spora med vesnami in Katoliško narodno stranko pa se je odigral v času, ko Vesne tretje leto ni bilo več in so se vesnani preselili v revijo Slovenski svet. Povod za ta zadnji spopad je bil samomor Ivana Bernika konec januarja 1897. Ob tisti priložnosti je namreč Slovenec dne 2. februarja 1897 prinesel o bivšem vesnanu precej nepietetno poročilo, ki je nanj še isti mesec zelo ostro odgovoril Govekar v Slovenskem narodu, ter pojasnil, da njegov prijatelj Bernik tega ni storil iz lahkomišelnosti,

marveč je bil »žrtev lakote in skrajne, obupa polne bede.«²⁶ Ivan Robida (Alastor) pa je v Slovenskem svetu objavil 56 verzov dolgo pesem in memoriam svojemu prijatelju, datirano z 9. februarjem 1897. Iz tega nekrologa naj navedemo pet značilnih vrstic:

*»Pogrebcev redkih mali trop
čestil je skromni tvoj pokop . . .
Zažene hrup morda drugal:
»življenje sam si je končal« —
in kamenanje se prične . . .»²⁷*

VESNA IN NARODNA NAPREDNA STRANKA

Čeprav je Vesna izšla iz Slovenije, torej iz naprednega akademskega društva, jo je vendar poleg Slovencev takoj napadel tudi Slovenski narod, kar priča o sporu, ki je že 1892 tlel med starimi in mladimi v Narodno napredni stranki. Vesna je sicer na napade odgovarjala, toda v prvih dveh letnikih le Katoliški narodni stranki, Slovincu in Mahniču. Šele v tretjem letniku 1894 se je do najhujše ostrine razvnel tudi spor vesnanov z lastno stranko.

Vir spora med vesnani in Narodno napredno stranko je bil, kakor je to zmerom pri mladinskih gibanjih, upor proti vodstvu, upor proti avtoriteti, ki je mladina navadno noče priznavati, marveč hoče hoditi po novih poteh. Ta spor se je zlasti razplamtel pri sklicanju shoda zaupnih mož Narodno napredne stranke 29. novembra 1894 v Ljubljani. Ta shod je Vesna imenovala celo »karikatura naprednega slovenskega shoda«, ²⁸ saj je zboroval le po načrtu prvakov te stranke in postavil svojo mladino povsem v kot. Zato je Vesna odločno izjavila: »... istinito radikalni velikošolec pa ne prisega na nobeno vsiljeno avtoriteto niti na brade ljubljanskih političkih papežev . . .«²⁹ V tem mnenju so se vesnanom pridružili društvi Slovenija in Sava ter list Slovanski svet.³⁰ Na samem shodu je vse omenjene opozicionalce zastopal vodilni vesnan jurist Vencajz in hotel tamkaj prebrati izjavo, ki naj bi kritično osvetila delo ljubljanskih narodnih prvakov. A vodstvo shoda Vencajzu niti brati ni dovolilo to izjavo, kaj šele, da bi o nji razpravljali ali celo glasovali o nezaupnici proti vodstvu stranke. Zato pa se je ves obračun mladih s prvaki prenesel v zadnje številke Vesne 1894.

Tako je Vesna 1894, str. 283, najprej ugotovila, da je že v velikih počitnicah tega leta Slovenski narod večkrat znova napadel napredno dijaštvo in se pri tem vtikal celo v njegove zasebne stvari. V resnici pa je, pravi Vesna, vir teh napadov v tem, ker akademsko dijaštvo očita veljakom Narodno napredne stranke vrsto napak, ki so jih zagrešili v zadnjih dveh letih, to se pravi od prvega katoliškega shoda naprej. Glavni očitek, ki ga je mladina vrgla starim v obraz, je bil vsekakor ta, da je Narodno napredna stranka popolnoma pozabila na svoj program. Zato mladi zahtevajo, da stranka čimprej znova izoblikuje svoj narodno gospodarski in po-

litični program in program Zedinjene Slovenije. Namesto da bi bila to napravlila, išče Narodno napredna stranka zopet stike s Katoliško narodno stranko in tako stopa znova na pot slogaštva in pomirjevanja. To trditev opira Vesna na pravkar končani shod zaupnih mož, saj ga sama imenuje »zaupni shod združenih narodnih strank.«³¹

V vseh omenjenih vprašanjih je bila mladina nasprotnega mnenja, zato ugotavlja Vesna: In ker imamo tedaj svoje prepričanje, uverjeno je slovensko napredno dijaštvo, da mora »časopisje naše stranke vedno in povsod solidarno postopati proti domačim in tujim nasprotnikom in da se mora naša stranka, na čelu nji seveda ljubljanski voditelji, podati med narod, sklicevati ljudske shode, kakor to dela nasprotna stranka res z velikim uspehom, in tam ljudstvu govoriti ter ga navdušiti za svoj program. Z govori, koji se govore v salonih, pred občinstvom, koje je v stvari prepričano, ne doseže se nič, — narod jih ne čuje, ljudstvo ne pozna stranke in nje vodij, ter se jih radi tega tudi ne oklene.«³²

Vse te očitke mladih proti voditeljem Narodno napredne stranke je Vesna povzela po utemeljevanju dijaške resolucije, ki je na shodu organizatorji Vencajzu niso dovolili niti brati. Zato pa je napredno dijaštvo izročilo izvršnemu odboru svoje stranke o vseh teh vprašanjih še posebno spomenico. Sedaj Vesna poudarja, da mladina upravičeno pričakuje odgovora nanjo.

Kakšno ostrino je dosegel ta spor v Narodno napredni stranki, potrjuje obsodba stranke v isti številki Vesne, v kateri je zapisan celo naziv: »sedaj pokojna kranjska napredna stranka.«³³ Kljub temu hudemu razkolu pa je znova prišlo med starimi in mladimi do pomiritve, saj neki zmernejši sodelavec nekaj strani dalje v Vesni spet kliče in vabi napredno dijaštvo, naj se oklene »Narodno napredne stranke in pobija njeno nasprotnico.«³⁴

Zadnjo puščico so Vesnani sprožili na ljubljanske veljake Narodno napredne stranke v zadnji številki Vesne v decembru 1894, ko so se poslovili s svojim listom od slovenske javnosti. Tedaj so namreč pribili, da so Vesno sami zalagali, da so delali pri reviji vse zastonj, a da v izgubo ne morejo iti. Tukaj so zapisali: »Dva do trije napredni možje bi bili Vesno lahko rešili, a niti naročnine niso plačevali...«³⁵ Po vsem, kar smo povzeli iz tega spora, nam je seveda popolnoma razumljivo ravnanje voditeljev Narodno napredne stranke, še bolj pa razočaranje mladih, ki so morali že po treh letih Vesno ustaviti.

LITERARNI POMEN VESNE

Ker so naši literarni zgodovinarji že dovolj jasno osvetlili mesto Vesne v naši kulturni zgodovini, še posebej pa v književnosti, o čemer pričajo opombe in navedba literature ob koncu tega članka, hočemo na tem mestu povzeti le nekaj najpomembnejših izsledkov s tega področja.

Nedvomno je osrednje delo z literarno teoretičnega območja razprava Ivana Bernika Nekaj o lepem v zadnjem letniku Vesne. Čeprav je omenjena razprava našega »Hegeljanca«³⁶ malce pomanjkljiva in pristranska,

saj je pisana z zreljšča estetskega formalizma in potemtakem vse preveč zanemari vsebino besednih umetnin, je vendarle za tisti čas izrednega pomena. Bila je namreč prvi resni in pravilni odgovor Antonu Mahničju in njegovim Dvanajstim večerom, saj je ovrгла njegov moralni utilitarizem in s tem obenem preveč podčrtano tendenco umetniških del. Po Čopu in Prešernu je ta razprava prvič v naši literarni zgodovini spet poudarila misel o avtonomni umetnosti. Prav na strani Narodno napredne stranke so namreč doslej v Ljubljanskem Zvonu odgovarjali Mahničju le z ironijo in satiro, kar pa vsekakor ni dovolj resen, še manj pa tehten in trdno podprt odgovor.

Iz Bernikove razprave naj povzamemo predvsem tele misli: zavrača snov, idejo in materijo v umetniških delih in poudarja le potrebo, da so posamezni deli besedne umetnine v pravih medsebojnih razmerjih; zavrača vsako tendenco v umetninah, še posebej pa — kot odgovor Mahničju — moralno tendenco; odklanja Mahničjevo enačenje resničnega, dobrega in lepega, prav tako pa tudi Avguštinovo definicijo lepega, češ da je lepota enotnost v mnogoličnosti ali pa različnost v enotnosti; zavrača pa tudi naturalizem, češ da ta preveč sloni na snovi, povrh tega pa podaja le posamezne kose življenja, ne da bi jih povezal v pravilna medsebojna razmerja. Nazadnje zavrača tudi pesimizem, ki je takrat vel iz besednih umetnin, a po Bernikovem mnenju vodi v »razglasje« posameznih delov in zato po načelih estetskega formalizma ni več zadovoljujoča umetnina.

Če pretresemo te Bernikove nazore in jih primerjamo z besednimi umetninami, ki jih je vsa tri leta Vesna objavljala, nam ne bo težko ugotoviti, da so »hudo neskladni« s siceršnjo usmerjenostjo in umetniškim ustvarjanjem vseh drugih vesnanov. Prav v Vesni so namreč najprej našli svoje zatočišče mladi »novostrujarji« ali naturalisti, to je akademska mladina, ki se je prav v začetku devetdesetih let na Dunaju srečala z naturalizmom in se izročila novemu pojmovanju umetnosti in življenja brez pridržka in predsodkov.³⁷ V Ljubljanskem Zvonu so se naturalistom odprla vrata šele 1895, ko je za Antonom Funtkom prevzel uredništvo Viktor Bežek. Potemtakem ni čudno, da jim je ostal Bernikov estetski formalizem tuj.

Obžalovati pa je treba pri naših »novostrujarjih«, da niso dojeli globlje in resnejšega Zolajevega naturalizma, marveč so posnemali le slabe nemške priredbe francoskega naturalizma, ker je bila to pač takratna moda, in so po njih uvažali v našo književnost Hipolitove teze o dednosti, okolju in še posebej seksualne zablode našega malomeščanstva. Niso se pa utegnili poglobiti v filozofske nazore francoskega naturalizma niti v pozitivistično gledanje na svet in življenje.³⁸ Zato so se znali navduševati le za takratna modna gesla, v svojih umetniških stvaritvah pa so ostali vse preveč na površju.³⁹

Po vsem povedanem moramo le pritrditi Slodnjakovi precej ostri sodbi o kvaliteti umetniških del pri Vesnanih, češ da je Vesna »podoba izrazitega začetniškega leposlovnega časopisa« in da so se začetniki slovenskega naturalizma ali nove struje »pojaviли z veliko zunanjo silovitostjo, a z notranjo praznoto.«⁴⁰

Ko je ob koncu 1894 morala Vesna zaradi denarnih težav prenehati, so vesnani svoje sodelavce in naročnike povabili v Slovanski svet in obenem v nadaljnji boj za »Slovanstvo, napredek in svobodo.« Temu vabilu se je odzval tudi Ivan Bernik in je v Slovanskem svetu 1896 objavil razpravo o realizmu.

V nji znova ugotavlja, da obstajata lepota in grdoba, to je po njegovem mnenju »lepota in grdoba razmerij.« Dalje trdi, da kritiki po krivici napadajo realiste zaradi »grdobe snovi«, češ, saj vendar smemo prikazovati tudi nered, ki vlada v svetu in življenju. Res je, da ta nered sam po sebi nikomur ne ugaja, a razmerja v njem še zmerom lahko ugajajo, saj se tudi grda snov lahko razporedi in vzporedi tako, da nastane iz nje nekaj enotnega, celotnega, kar bi se reklo: umetnina s formalno estetskega zreljšča. Bernik torej zahteva le to, da je končna celota besedne umetnine povsem harmonična.

Realisti morajo po njegovem risati človeka, kakršen pač je, z dobrimi in slabimi lastnostmi, »ne pa hudičev ali pa angeljev.«⁴¹ In spet se Bernik obrača proti Mahničju in njegovim, češ: »Prevneti moralisti naj se kar pomirijo, kajti realizmu ne postavljamo naloge slikati grdobo zapeljivo, ampak to, da vzbuja v nas le duševna čustva. Telesnih čustev, poltene poželjivosti ne bo vzbujal hoté nikdar pravi realist, pač pa le pretiravajoči naturalist ali verist, katerih Slovenci še nimamo, katerih nam pa iz estetičnih razlogov nikoli treba ni.«⁴² Podobne misli je malo kasneje, a še v istem letniku Slovanskega sveta,⁴³ razvijal Jančar v članku o literarnem boju. Tudi ta je odobrill pripovedni realizem, odklonil pa »frivolnega in pikantnega.« Njegovo geslo je bilo: »V slovstvu vladaj resnica!«⁴⁴ To resnico pa podajaj umetnik v posebni obliki, kajti »tudi najhujši naturalisti niso samo fotografski stroj.«⁴⁵

ZAKLJUČEK

Na zaključku naj ugotovimo pomen in ceno Vesne. Sprva se je Vesna odločila za mirno, slogaško politično pot. Ker pa sta jo takoj ob njenem izidu napadla Slovenec in Slovanski narod, vodilna lista Katoliške narodne stranke in Narodne napredne stranke, pozneje pa še Mahničjeva revija Rimski katolik, je bilo slogaške politike vesnanov hitro konec in sledili so ostri spori s Katoliško narodno stranko v letu 1893, z Narodno napredno stranko pa v letu 1894. Ta boj je Vesno tudi uničil, saj je niti lastni pristaši niso podpirali, sama akademska mladina je pa nikakor ni mogla vzdrževati več kot tri leta. Poudariti je treba, da so imeli vesnani prav, ko so očitali veljakom svoje stranke v Ljubljani, da so pravzaprav že brez programa in da jih je na poti med naše ljudstvo za vselej prehitela Katoliška narodna stranka.

Posebna zasluga Vesne je bila v tem, da je edino ona pravilno in resno odgovorila Mahničjevim moralno utilitarnim nazorem z Bernikovo razpravo Nekaj o lepem,⁴⁶ saj je bila ta razprava »dokaj izvirna« in je jasno podčrtala svobodo umetniškega ustvarjanja, čeprav je bila »na več mestih nejasna ali vsaj fragmentarno izražena.«⁴⁷

Vesna je bila prva naša revija, ki je dala zatočišče slovenskemu psevdonaturalizmu, a prav zaradi Bernikovih estetsko formalističnih nazorov je v nji vsa tri leta vladalo veliko neskladje. K negativnim pojavom bolj ali manj epigonskega naturalizma pa je treba dodati še veliko neizkušnost mladih vesnanov zlasti v verzju, zaradi česar so besedne umetnine v Vesni še na začetniški, kvalitetno gotovo prenizki stopnji, da bi mogli našo revijo uvrstiti med vidnejše pospeševalce slovenskega kulturnega napredka.

OPOMBE

¹ Srečko Magolič je bil stavec, samouk, slikar, trabant naših impresionistov in urednik humorističnih listov. Pisal je humoreske in podlistke v Slovence vsako soboto, in sicer navadno v prvi osebi in pod psevdonimom Zane z Iblane, Boltatu Pepe, Frtaučku Gustl in Kurenčkova Nežka. Ivan Cankar ga je ošvrknil v Beli krizantemi, češ da »sodi med Nemci o umetnosti in umetnikih Richard Muther, med nami pa Bolčev Pepe.« Glej Klasje 28, 1951, str. 8 in 98. — Magolič je v prvem letniku Vesne podpisan kot odgovorni urednik, medtem ko je bil v naslednjih dveh letnikih na tem mestu podpisan Fran Hočevar.

² Domovina, 5. marca 1892.

³ Vesna I, štev. 3 in 4, str. 51.

⁴ A Slodnjak, ZSS III, 283.

⁵ Mnenji A. Slodnjaka in M. Boršnikove si glede vodstva Vesne malce oprekata, zakaj prvi trdi, da je Vesno ves čas vodil Vencajz, medtem ko Boršnikova piše v svojem Aškercu na str. 140, da je »Govekar 1893 prevzel uredništvo Vesne, ko je vesnane začel v RK 1893 napadati Mahnič«.

⁶ M. Boršnik, Aškerc, str. 139.

⁷ Glej uredniški članek »Našim nasprotnikom«, V I, štev. 8, str. 124.

⁸ Vesna I, štev. 9, str. 148 in štev. 12, str. 195.

⁹ Fr. Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja, str. 100.

¹⁰ Prav tam, str. 101.

¹¹ Prav tam.

¹² Vesna I, str. 124.

¹³ Mahnič v RK 1893, str. 60 sl. in 225 sl.

¹⁴ Vesna II, str. 89.

¹⁵ Vesna II, str. 40—44, 56—59 in 72—74.

¹⁶ Ivan Grafenauer ugotavlja, da je Vesna II z Govekarjem in Robido uvažala v slovensko književnost naturalizem in da je bil Govekar v tem letniku so-urednik Vesne, prav tako pa tudi v tretjem letniku. Glej SBL I/2, str. 237.

¹⁷ Vesna II, str. 44.

¹⁸ Vesna III, str. 56.

¹⁹ Vesna III, str. 152.

²⁰ Prav tam.

²¹ Prav tam, str. 204.

²² Prav tam, str. 205.

²³ Prav tam, str. 248.

²⁴ Prav tam, str. 199.

²⁵ Prav tam, str. 201.

²⁶ SN 1897, str. 40.

²⁷ SS 1897, str. 40.

²⁸ Vesna III, str. 286.

²⁹ Prav tam.

³⁰ SS 1894, štev. 3.

³¹ Vesna III, str. 283.

³² Prav tam, str. 285.

³³ Prav tam, str. 283.

³⁴ Prav tam, str. 291.

³⁵ Zaključna številka Vesne 1894.

³⁶ A. Slodnjak, PSS 1934, str. 347.

³⁷ Prav tam, str. 346.

³⁸ M. Boršnik, Aškerc, str. 142.

³⁹ Prav tam, str. 144.

⁴⁰ A. Slodnjak, ZSS III, str. 284.

⁴¹ I. Bernik, SS 1896, str. 77.

⁴² Prav tam, str. 78.

⁴³ Ferdo Jančar, SS 1896, str. 88.

⁴⁴ Prav tam, str. 89.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Fr. Veber piše v svojem članku SBL I, 34 o Ivanu Berniku, da je bil pisec razprave Nekaj o lepem leta 1895 suplent na celjski gimnaziji. To Vebrovo trditev je treba popraviti toliko, da je bil Bernik suplent na dvojezični ali utrakvistični gimnaziji, ki so jo poleg popolne nemške gimnazije ustanovili v Celju in odprli dne 19. februarja 1896. — Glej Fr. Jesenovec, Pogled v Hribarjevo celjsko Domovino, CZ 1964, str. 187.

⁴⁷ A. Slodnjak, ZSS III, 1961, str. 327.

⁴⁸ Isti, ZSS III, str. 285.

VIRI IN LITERATURA

Viri: Vesna 1892—1894, Slovanski svet 1896 in 1897, Slovenec in Slovenski narod 1897, februar.

Literatura: I. Bernik, Nekaj o lepem, Vesna 1894 v vseh dvanajstih številkah; Isti, O realizmu, SS 1896, str. 77 sl.; Isti, Duševna izobrazba človeštva in žensko vprašanje, LMS 1897; M. Boršnik, Anton Aškerc, str. 139—147 in 195; Fran Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, 1928, str. 44—47, 100—101; Ivan Grafenauer, Fr. Govekar, članek v SBL I/2, 236; Ferdo Jančar, O literarnem boju, SS 1896, str. 88; Fr. Jesenovec, Pogled v Hribarjevo celjsko Domovino, CZ 1964, str. 181—194; Fr. Koblar, I. Robida, članek v SBL IX, 116; Isti Rado Murnik, članek v SBL VI, str. 178; A. Mahnič, Sumljiva znamenja v slovenskih akademskih in dijaških krogih, RK 1893, 60 sl.; Isti, Vesna, nje okrožje in nje ozadje, RK 1893, str. 225 sl.; Isti, Idealizem, realizem in njena dekadenca, RK 1896, str. 254; Isti, Osnovni zakoni estetike in lepe umetnosti, RK 1896, 26, 120; Isti, Estetski formalizem (panteistični naturalizem), RK 1896, str. 361; Anton Oven, Ksaver Meško, 1934, str. 18—21 in 142; A. Pirjevec, M. Plesničar, članek v SBL VII, str. 300; A. Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva, 1934, str. 346—348; Isti, Realizem II, ZSS III, str. 283, 324—328 in 370, Isti, Nova struja, ZSS IV, str. 12, 50, 59, 101, 283; Isti, Slovensko slovstvo 1968, str. 262, 268, 269; Fr. Stele in Viktor Steska, S. Magolič, članek v SBL V, str. 6; J. Šlebinger, Ferd. Jančar, članek v SBL I/3, str. 375; A. Ušeničnik, Anton Mahnič, članek v SBL V, str. 7—12; Fr. Veber, Ivan Bernik, članek v SBL I, str. 34.

Zusammenfassung

Der Verfasser stellt in seiner Abhandlung die Bedeutung und den Wert der Zeitschrift, die in Celje vom Jahre 1892 bis zum Jahre 1894 aus der Druckerei Dragotin Hribar auskam, dar. Weil das literarische Verdienst dieser Zeitschrift »Vesna« schon von anderen Literaturhistorikern ausführlich beschrieben war, hat sich der Autor der politischen und gesellschaftlichen Bedeutung unserer Studentenzeitung besonders gewidmet. Auf diese Art und Weise zeigt der Verfasser die Beziehungen der Mitarbeiter Vesna zu beiden bürgerlichen Parteien und zum dr. Anton Mahnič an, indessen er von den literarischen Gewinnungen in Vesna nur kurze Zusammenfassungen sicherstellt.

DRAGO CVETKO

BIBLIOGRAFIJA PROF. JANKA OROŽNA

OB NJEGOVI OSEMDESETLETNICI

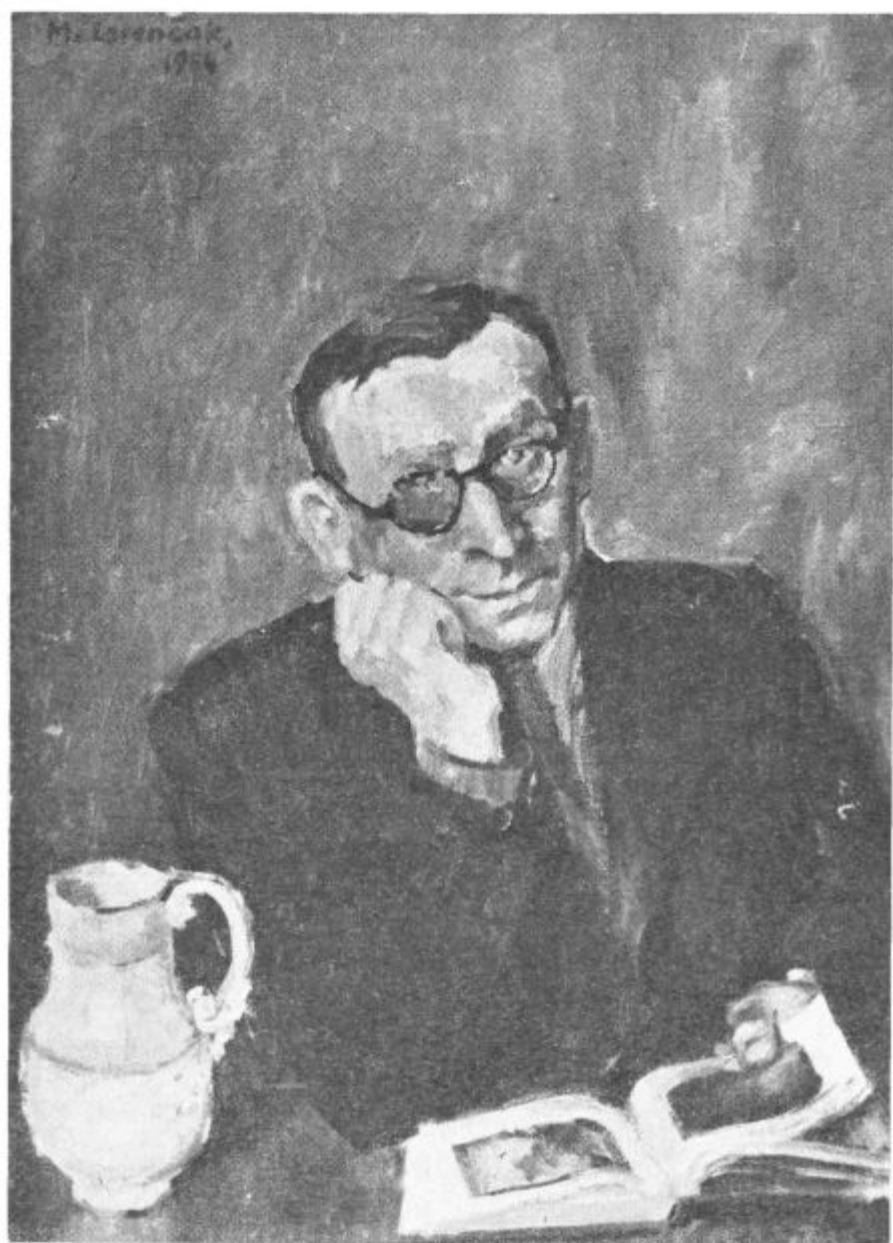
UVOD

Za osemdesetletnico rojstva uglednega zgodovinarja in šolnika prof. Janka Orožna objavlja Celjski zbornik bibliografijo njegovih del. V njej so prikazana dela, ki jih je prof. Orožen objavil od leta 1910 do jeseni 1971. Poleg knjig, izvirnih in prevedenih, so zabeleženi tudi prispevki, ki so izšli v raznih zbornikih in časopisju. Zabeležena je tudi literatura o prof. Orožnu. Dela, ki so še v rokopisu, korespondenca in neobjavljena predavanja ob raznih prilikah tu niso navedena.

Pri zbiranju gradiva sem se za dobo po letu 1945 opiral na bibliografije Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani in Jugoslovanskega bibliografskega inštituta v Beogradu. Za dobo med obema vojnama pa sem dobil nekaj podatkov iz bibliografij Jugoslovanskega leksikografskega zavoda v Zagrebu, predvsem pa s sistematičnim pregledom časnikov in časopisov v Študijski knjižnici v Celju ter v Visokošolski in študijski knjižnici v Mariboru. Marsikako pojasnilo pa mi je dal prof. Orožen sam. Vsi dobljeni podatki, razen nekaj izjem, so preverjeni. Kljub temu ne morem trditi, da je bibliografija popolna. Niso mi bila dostopna eventualna poročila v tujem tisku (npr. češkem), pa tudi v domačem se mi je verjetno še kak podatek izmuznil.

Gradivo je razvrščeno kronološko po letih in v okviru posameznih let po skupinah. Te so označene s številkami, ki pomenijo:

1. Izvirna dela, ki so izšla v knjižni obliki.
2. Razprave, članki in poročila v časopisih, časnikih, zbornikih in drugem tisku. Ta skupina je najbolj raznolika. Ker je razprav in člankov iz ene stroke več iz druge pa opazno manj, jih nisem ločil, temveč pustil vse v eni sami skupini.
3. Prevodi in priredbe del, ki so izšla v knjižni obliki.
4. Prevodi v časopisih in časnikih.
5. Literatura. V tej skupini so biografski članki o prof. Orožnu in taki, ki govorijo o celotnem njegovem delu.

Milan Lorenčák: Prof. Janko Orožen (olje)

V okviru teh s številkami označenih razdelkov si enote slede po abecednem vrstnem redu naslovov.

Popis knjig je običajen. Kjer je potrebno, je dodana bibliografska opomba. Poročila in ocene o posameznih knjigah so navedene v bibliografski opombi za oznako »Lit.«. Popis je tu okrajšan na avtorja članka, podatke o časopisu ali časniku, naslov članka pa je izpuščen.

Razprave in članki v časopisju in zbornikih so popisani takole:

Na prvem mestu stoji naslov, za njim pa oznaka »S sl.«, ki pomeni, da je med tekstom ena ali več slik. Za pomišljajem sledi naslov publikacije, v kateri je prispevek objavljen. Letnik je naveden z rimsko številko, tudi če je na predlogi označen z arabsko. Če publikacija nima navedenega letnika, ga ne označujem. Nato sledi letnica, ki je od letnika ločena s poševno črto. Številko publikacije navajam tako pri časnikih kot časopisih. Pri časnikih je v okroglem oklepaju naveden še datum. Za številom strani sledi kot zadnji podatek označba, kako je avtor podpisan. Ker se je prof. Orožen večinoma podpisoval s polnim imenom in priimkom, so šifre J. O. in Ožn. redke. Nekaj člankov pa je anonimnih.

Čutim dolžnost, da se zahvalim vsem, ki so mi nudili pomoč pri zbiranju bibliografskega gradiva. Posebej se moram zahvaliti prof. Janku Orožnu samemu, prof. Janku Glazerju, upok. raznatelju Študijske knjižnice v Mariboru, ki me je opozoril na najstarejša Orožnova članka, objavljena v opalografiranem listu naprednega slovenskega učiteljskega naraščaja Slovenski učiteljski časnik 1910/1911 (primerek hrani VŠK v Mariboru pod sign. Ms 320), in prof. Vladu Novaku, ravnatelju Študijske knjižnice v Celju.

KRONOLOŠKI PREGLED

1910/1911

2. **Poglavje o Župančiču.** Napisal Orlov [ps. = Janko Orožen]. — Slovenski učiteljski časnik II/1910—1911, str. 37—39, 50—52, 71—73.

Štajerski vestnik. Pismo iz Maribora. Piše Orlov [ps. = Janko Orožen]. — Slovenski učiteljski časnik II/1910—1911, str. 66—67, 86—87, 105—106.

1923

2. **Naša država. (Napisal profesor Orožen.)** — Naš dom I/1923, št. 28 (29. IX.), str. 2; št. 30 (13. X.), str. 2.

Nekaj misli k predavanju g. prof. A. Zalaznika o Napoleonu Bonaparteju. — Naš dom I/1923, št. 9 (19. V.), str. 2.

Ob 200-letnici Štefana Küzmiča. — Naš dom I/1923, št. 15 (30. VI.), str. 1.

1924

2. **Sokol, vzgoja, »nora« leta. (Prekmurskim dijakom predaval I. Orožen.)** — Vidovdan III/1923-24, št. 5, str. 72—74; št. 6, str. 87—88.

1927

1. **Zgodovina Celja. I. del. Prazgodovinska in rimska Celeja. Z arheološkim vodnikom po muzeju, mestu in okolici.** Spisal Janko Orožen. Celje, Goričar & Leskovšek 1927. 143 + (I) str. s sl. 8°.

Str. 5—6: Geografsko-geološki uvod. — Str. 140—143: Literatura.

Lit.: **Fr[anjo] Baš**, Časopis za zgodovino in narodopisje XXIII/1928, str. 155—156. — **Balduin Saria**, Ljubljanski zvon XLVIII/1928, št. 6, str. 369—371. — **Frst. [= France Stelè]**, Dom in svet XXXX/1928, št. 6, str. 186—187.

Zgodovina Celja. II. del. Srednjeveško Celje kot središče državotvornega stremjenja: doba narodne samostojnosti, Savinjska marka, knezi in grofje Celjani. Spisal Janko Orožen. Celje, Goričar & Leskovšek 1927. 162 + VI. str. s sl. 8°.

Lit.: **Fr[anjo] Baš**, Časopis za zgodovino in narodopisje XXIII/1928, str. 89—90. — **Frst. [= France Stelè]**, Dom in svet XXXX/1928, št. 6, str. 186—187. — **Potnik XLIX/1927-28**, št. 3, str. 81—82.

1928

1. **Celje. Vodnik po mestu in okolici.** Sestavila J. Orožen in R. Savnik. V Celju, Brata Rodé & Martinčič (1928). (IV) + 88 str. + pril. 8°.

Lit.: **Matija Ljubša**, Časopis za zgodovino in narodopisje XXIII/1928, str. 282—283. — **I[van] Rakovec**, Geografski vestnik IV/1928, št. 1—4, str. 132—133.

Zgodovina Jugoslovanov za nižje razrede srednjih šol. I. del. Napisala Anton Melik in Janko Orožen. Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna 1928. 140 str. 8°.

2. **Aktualna sociološko-pedagoška razmotrivanja.** — Pedagoški zbornik Slovenske šolske matice XXIV/1928, str. 16—45.

Celjski grofje na slovenskem odru. Kaj pravi zgodovinar o drami A. Novačana: »Herman Celjski«. [S sl.] — Življenje in svet II/1928, knj. 3, št. 19, str. 596—599. Podpis: T.[J.] O.

Geschichtlicher Werdegang der Stadt Celje. [S sl.] — Marburger Zeitung LXVIII/1928, št. 82 (8. IV.), Cillier Beilage der »Marburger Zeitung«, str. 1—2.

Organizacija šolstva v češkoslovaški republiki. — Pedagoški zbornik Slovenske šolske matice XXIV/1928, str. 170—179.

Stoletnica rojstva Gustava Adolfa Lindnerja. — Pedagoški zbornik Slovenske šolske matice XXIV/1928, str. 180—183.

Zgodovina celjske gimnazije. — Izvestje Državne realne gimnazije v Celju 1928, str. 1—28.

3. F. Zpěvák: **Učbenik češkega jezika.** (:Učebnice češtiny:). Za Slovence prir. J. Orožen. V Ljubljani, Jugoslovanska knjigarna 1928. (IV) + 178 str. 8°. (Zbirka žepnih jezikovnih učbenikov in slovarjev.)

Lit.: D[ebeljak Tine?], Mentor XVI/1928-29, št. 5, str. 122. — **R. C. [= Franc Saleški Finžgar],** Mladika X/1929, št. 6, str. 230.

1929

1. **Učbenik ruskega jezika.** (:Učébnik rússkogo jazýka:). [Spisal] J. Orožen. V Ljubljani, Jugoslovanska knjigarna 1929. 250 + IV str. 8°.

Lit. Preobraženskij N[ikolaj Fedorovič], Ljubljanski zvon L/1930, št. 5, str. 306—307. — Jutro, XI/1930, št. 68 (22. III.), str. 6. — Mladika, XI/1930, št. 4, str. 150.

Zgodovina Jugoslovanov za nižje razrede srednjih in njim sorodnih šol. II. del Napisala Anton Melik in Janko Orožen. Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna 1929. (IV) + 141 str. 8°.

2. **Dr. Fr. Bradač: Češko-slovenski slovar, V Ljubljani.** — Mentor XVI/1928-29, št. 8, str. 187. Podpis: J. O.

Gustav Adolf Lindner v Celji. — Pedagogické rozhledy XXXIX/1929, str. 1—5, 57—61.

1930

1. **Zgodovina Celja.** III. del. Novoveško Celje (:1456—1848:). Spisal Janko Orožen. Celje, Goričar & Leskovšek 1930. 156 + (II) str. s sl. 8°.

Str. 152—155: Literatura.

Lit.: J[osip] Mravljak, Časopis za zgodovino in narodopisje XXVII/1932, str. 50—51.

2. **Materinščina kot središče jezikovnega pouka v srednji šoli.** — Glasnik Jugoslovenskoga profesorskega društva X/1930, sv. 11, str. 775—784.

[**Zgodovinski komentar k 12 originalnim radirankam A. F. Seebacherja.**] — *Celeia antiqua et nova*. II. zvezek. Celjski grofje. I. del. Izdal v sliki in besedi Martin Perc. Celje 1930, str. 5—18.
Tudi v nemščini.

3. A. N. Afanasjev: **Ruske pravljice.** Prev. J. Orožen. V Celju, Zvezna tiskarna 1930. 70 + (I) str. 8°.

Masarykova čitanka. Prir. J. Orožen. V Ljubljani, Umetniška propaganda 1930. 234 + V str. 8°.

Str. 9—12: Predgovor.

Lit.: **B-o** [= **Božidar Borko**], *Naša doba* I/1930, št. 1, str. 38. — *Jutro*, XI/1930, št. 44 (22. II.), str. 6.

Josef V. Šimák — Josef Pešek: **Zgodovina čehoslovaškega naroda.** Iz francoščine prev. Janko Orožen. V Ljubljani, Umetniška propaganda [1930]. 115 + (I) str. 8°.

4. D. N. Mamin-Sibirjak: **Brata Gordejeva. Roman.** Iz ruščine prev. J. O. — *Nova doba* XII/1930, št. 98 (9. XII.), str. 3; št. 99 (12. XII.), str. 4; št. 100 (16. XII.), str. 3; št. 102 (23. XII.), str. 10; št. 103 (30. XII.), str. 5.

1931

1. **Opis čehoslovaške republike.** Spisal J. Orožen. V Ljubljani, Umetniška propaganda 1931. 134 + (II) str. + pril. 8°.
Str. 133—134: Literatura.
2. **Kratek pregled zgodovine slovenskega šolstva.** — Glasnik Jugoslovenskoga profesorskega društva XI/1931, sv. 6—8, str. 541—554.

M. Marolt: Dekanija Celje. I. zvezek: Cerkevni spomeniki v Celju. Izdalo Zgodovinsko društvo v Mariboru. 1931. — *Nova doba* XIII/1931, št. 57 (16. VII), str. 1. Podpis: J. O.

Materinščina v naših šolah. — Pedagoški zbornik Slovenske šolske maticе XXVII/1931, str. 120—136.

3. D. N. Mamin-Sibirjak: **Brata Gordejeva.** (Prev. J. Orožen.) (V Celju, Konzorcij »Nove Dobe«) 1931. 88 str. 8°.
4. D. N. Mamin-Sibirjak: **Brata Gordejeva. Roman.** Iz ruščine prev. J. O. [Nadaljevanje iz prejšnjega letnika.] — *Nova doba* XIII/1931, št. 1 (2. I.), str. 3; št. 2 (5. I.), str. 3; št. 3 (9. I.), str. 3; št. 4 (12. I.), str. 3; št. 5 (16. I.), str. 3; št. 6 (19. I.), str. 3; št. 7 (23. I.), str. 3; št. 8 (26. I.), str. 3; št. 9 (30. I.), str. 3; št. 10 (3. II.), str. 3; št. 11 (6. II.), str. 3; št. 12 (9. II.), str. 3; št. 13 (13. II.), str. 3; št. 14 (16. II.), str. 3; št. 15 (20. II.), str. 3; št. 16 (23. II.), str. 3; št. 18 (2. III.), str. 3; št. 19 (6. III.), str. 3.

1932

2. **Celje v preteklosti.** [S sl.] — Celje, avtonomno mesto Dravske banovine. Novo mesto 1932, str. 1—7. Podpis: J. O.
3. **Skavt. Navodilo za vzgojo dobrih državljanov.** Spisal Baden-Powel of Gillwell. [Prev. Janko Orožen.] Ljubljana, (Umetniška propaganda) 1932. 347 str. s sl. 8°.

1933

1. **Zemljepis kraljevine Jugoslavije za IV. razred srednjih šol.** Spisal J. Orožen. Ljubljana, Tiskarna Merkur 1933. (V) + 112 str. s sl. 8°.
Zemljepis kraljevine Jugoslavije za VIII. razred srednjih šol. Spisal J. Orožen. Ljubljana, Tiskarna Merkur 1933. (IV) + 80 str. s sl. 8°.
Zgodovina najnovejše dobe (:1815—1920:) za VIII. razred srednjih šol. Spisal J. Orožen. Ljubljana, Tiskarna Merkur 1933. (VI) + 198 str. s sl. 8°.

1934

2. **Celjski meščani in cerkvena zgodovina. (Pravni spor iz preteklih dni.)** [S sl.] — Kronika slovenskih mest I/1934, št. 4, str. 301—305.
4. Václav Beneš Třebizský: **Iz rodne kočice.** [Prev.] Janko Orožen. — Vrtec LXIV/1933-34, št. 1, str. 1—2; št. 2, str. 17—20; št. 3, str. 34—36; št. 4, str. 49—51; št. 5, str. 65—68; št. 6, str. 81—83; št. 7, str. 97—99; št. 8, str. 113—115.

1935

1. **Zgodovina novega veka (:1492—1815:) za VII. razred srednjih šol.** Spisal J. Orožen. Ljubljana, Tiskarna Merkur 1935. (VII) + 234 str. s sl. 8°.
2. **Celjsko muzejsko vprašanje v preteklosti in sedanosti.** [S sl.] — Kronika slovenskih mest II/1935, št. 1, str. 60—63.
Iz celjske kronike v l. 1935. [S sl.] — Kronika slovenskih mest II/1935, št. 4, str. 329—331.
Propadle panoge celjskih obrti. — Kronika slovenskih mest II/1935, št. 2, str. 161—163.
Veliko Celje in nova občinska uprava. [S sl.] — Kronika slovenskih mest II/1935, št. 3, str. 241—243.
Zgodovina celjske obrti. [S sl.] — Vodič po razstavi in mesto Celje z okolic. Celje 1935, str. 33—104.
5. **Šr. [= Janko Šlebinger],** Orožen Janko. — Slovenski biografski leksikon. Ljubljana 1935, knj. II, str. 233—234.

1. **Gradovi in graščine v narodnem izročilu.** I. Gradovi in graščine ob Savinji, Sotli in Savi. Prir. Janko Orožen. Celje, [Samozal.] 1936. 268 str. 8°. Str. 3—32: Gradovi in graščine. — Str. 32: Literatura. — Str. 247—256: Vsebinska razčlemba narodnega izročila o gradovih in graščinah. — Str. 257—265: Opombe in dodatki.

Lit.: **Möderdorfer Vinko**, Mladika XVIII/1937, št. 7, str. 273.

Naše sosedne, slovanske in druge kulturne države. Dodatek h knjigi Zemljepis kraljevine Jugoslavije za VIII. razred srednjih šol. Spisal J. Orožen. Ljubljana, Tiskarna Merkur 1936. (IV) + 110 str. s sl. 8°.

2. **Celje med svetovno vojno.** [S sl.] — Kronika slovenskih mest III/1936, št. 1, str. 65—69.

Ob šestinosemdesetletnici prezidenta Masaryka. — Vestnik Sokolskih žup Celje in Kranj VI/1936, št. 2, str. 22—24. Brez podpisa.

Ostanki rimske Celeje v okolici sedanjega mesta. [S sl.] — Kronika slovenskih mest III/1936, št. 4, str. 211—212.

1937

1. **Zemljepis kraljevine Jugoslavije za IV. razred srednjih šol.** Spisal J. Orožen. 2., popr. izd. Ljubljana, Tiskarna Merkur 1937. (V) + 110 str. s sl. 8°
2. **Ludovik Černež, sreski šolski nadzornik. (1870—1937.)** — Pedagoški zbornik Slovenske šolske matice XXXIII/1937, str. 60—66.
3. Karel Čapek: **Pogovori s T. G. Masarykom.** (Prev. J. Orožen.) (V Ljubljani, Tiskarna Merkur) [1937]. 315 + (II) str. s sl. 8°.

Lit.: **D[ragotin] Lončar**, Sodobnost VI/1938, str. 363—365.

1938

1. J. Orožen: **Karadordeviči.** Vrhovni vodja Karadorde — Knez Aleksander Karadordevič — Kralj Peter I. Veliki Osvoboditelj — Viteški kralj Aleksander I. Ujedinitelj — Njegovo Veličanstvo kralj Peter II. K dvajsetletnici Jugoslavije (:1918—1938:). V Ljubljani, Vodnikova družba 1938. 91 + (IV) str. s sl. 8°.
- Str. (I—II): Rod Karadordevičev. — Str. (III—IV): Glavna literatura.
- Lit.: **Jutro XIX/1938**, št. 283 (7. XII), str. 7.

Zgodovina starega veka za V. razred srednjih šol. Spisal J. Orožen. Ljubljana, Tiskarna Merkur 1938. (VII) + 199 str. s sl. 8°.

2. **Celjski Sokol v prevratnih dneh.** [S sl.] — Vestnik Sokolske župe Celje VIII/1938, št. 10, str. 194—199. Podpis: J. O.

[**Sedemdeset]** 70-letnica žalskega tabora (1868—1938). [S sl.] — Vestnik Sokolske župe Celje VIII/1938, št. 7, str. 124—126. Podpis: J. O.

3. Jos. Velenovský: **Psihizem ali nauk o življenju duše**. (Prev. J. Orožen.) [Ljubljana], Umetniška propaganda [1938], 312 str. 8°.
Lit.: -o [= **Božidar Borko**], Jutro XIX/1938, št. 97 (28. IV.), str. 7.

1939

2. **Gospodarsko življenje bivše občine Celje-okolica**. — Kronika slovenskih mest V/1939, št. 4, str. 214—222.

1940

1. **Vodnik po Celju in okolici**. Spisal Janko Orožen. V Celju, Družba sv. Mohorja 1940. 80 + (XX) str. s sl. + 3 zvd. 8°.

Zgodovina Celjskega Sokola. 1890—1940. Napisal J. Orožen. [Celje], Sokolsko društvo Celje Matica 1940. 176 + (IV) str. s sl. 8°.

Zgodovina srednjega veka za VI. razred srednjih šol. Spisal J. Orožen. Ljubljana, Tiskarna Merkur 1940. (V) + 197 str. s sl. 8°.

2. **Kratka zgodovina Savinjske podružnice SPD**. — Planinski vestnik XL/1940, št. 10, str. 262—268.

Nachwort. — Emilian Lilek: *Geschichtverirrungen deutscher Historiker*. Celje 1940, str. 114—116.

Schriften des Emilian Lilek. — Emilian Lilek: *Geschichtverirrungen deutscher Historiker*. Celje 1940, str. 117—120.

† **Vladni svetnik Emilijan Lilek**. [S sl.] — Izvestje Državne realne gimnazije v Celju 1940, str. 3—4.

1941

1. Janko Orožen: **Življenje in delo vladnega svetnika Emilijana Lileka**. Celje, t. (Zvezna tiskarna) 1941. 96 str. s sl. 8°.

Str. 89—91: Opombe. — Str. 92—94: Spisi Emilijana Lileka. — Str. 95: O Lileku so pisali.

2. **Emilijan Lilek**. [S sl.] — Koledar obrambne družbe sv. Cirila in Metoda 1941, str. 54—57.

1948

1. **Celje z zaledjem**. [Spisal] Janko Orožen. V Celju, Tiskarna Družbe sv. Mohorja 1948. 292 str. s sl. + 2 zvd. 8°. (Zadružna knjižna izdaja, Znanstvena knjižnica 6.)

Lit.: to [= Tine Orel], Savinjski vestnik IV/1951, št. 46 (17. XI.), str. 3. — Rjoman] Savnik, Geografski vestnik XXIV/1952, str. 212.

1950

2. **Koroški plebiscit — dan narodne nesreče.** [S sl.] — Celjski tednik III/1950, št. 40 (7. X.), str. 3.

Ob 30-letnici koroškega plebiscita.

Zgodovina in dramatična književnost. — Gledališki list Celje 1949-50, št. 1, str. 38—40.

1951

2. **Celje v preteklosti in bodočnosti.** — Delavska enotnost VII/1951, št. 18—19 (27. IV.—1. V.), str. 8.

Fevdalno omrežje v srednjem in spodnjem Posavinju. — Celjski zbornik 1951, str. 22—39.

Tudi separat.

O delavskih stavkah v naših glavnih premogovnih revirjih. — Celjski zbornik 1951, str. 123—130.

Tudi separat.

O nastanku rudarstva in industrije v Celju in njegovem zaledju. — Celjski zbornik 1951, str. 53—66.

Tudi separat.

Orožnova knjiga »Celje z zaledjem«. — Savinjski vestnik IV/1951, št. 47 (24. XI.), str. 3.

Odgovor na oceno T. Orla v Savinjskem vestniku IV/1951, št. 46 (17. XI.), str. 3.

Staro Celje. [S sl.] — Savinjski vestnik IV/1951, št. 15 (14. IV.), str. 2.
Podpis: J. O.

1952

1. Orožen — Felicijan [Justin]: **Kratka gospodarska zgodovina Celja in okolice.** Celje, Odbor za proslavo 500-letnice mesta Celja 1952. 72 str. s sl. 8°.

Str. 3—57: Janko Orožen: Kratka gospodarska zgodovina Celja in njegove okolice.

Str. 57: Literatura in opombe.

Str. 58—72: Justin Felicijan: Gospodarsko življenje Celja v novi Jugoslaviji.

Lit.: Savinjski vestnik VI/1953, št. 4 (31. I.), str. 4.

2. **Celje včeraj, danes in jutrišnji dan.** — Tovariš VIII/1952, št. 23, str. 377.

Kratka zgodovina celjske I. gimnazije. — Letno poročilo I. gimnazije v Celju 1951-52, str. 5—19. Brez podpisa.

Razvoj celjskega obrtništva v 500 letih. — Obrtnik VI/1952, št. 19 (5. X.), str. 3; št. 20 (20. X.), str. 3; št. 21 (5. XI.), str. 3; št. 22 (20. XI.), str. 3; št. 23 (5. XII.), str. 3; št. 24 (20. XII.), str. 3.

Odlomki iz knjige Orožen—Felician: Kratka gospodarska zgodovina Celja in okolice.

Teharski kmečki plemiči. — Ljudski oder Celje I/1952, št. 1, str. 10—11.

Zgodovina celjske bolnice od početka do 1945. [S sl.] — Zdravstvo v Celju in okolici. Celje 1952, str. 9—55.

1953

2. **Celjski stari grad.** [S sl.] — Nekaj o Celju. Celje 1953, str. 35—38.

Ob stoletnici rojstva Franca Orožna. — Planinski vestnik LIII/1953, št. 12, str. 745—746.

Razvoj celjskega obrtništva v 500 letih. [Nadaljevanje iz prejšnjega letnika.] — Obrtnik VII/1953, št. 2 (20. I.), str. 3; št. 3 (5. II.), str. 3; št. 4 (20. II.), str. 3.

1954

2. **Celje in njegova okolica.** [S sl.] — Turistično gospodarski adresar Celja. Celje 1954, str. 11—14.

Delavsko gibanje, stavke. [S sl.] — Zasavski vestnik VII/1954, št. 21—22 (1. VI.), str. 6; št. 23 (9. VI.), str. 5; št. 24 (16. VI.), str. 3; št. 25 (23. VI.), str. 3; št. 26 (30. VI.), str. 4.

Ob 100-letnici občine Trbovlje in 150-letnici trboveljskega rudnika.

Gospodarstvo, kultura in celjski Narodni dom. [S sl.] — Gledališki list Celje 1953-54, št. 7, str. 325—338.

Kaj naj si v Celju ogledamo. [S sl.] — Turistično gospodarski adresar Celja. Celje 1954, str. 9—10.

Kopališča. [S sl.] — Turistično gospodarski adresar Celja. Celje 1954, str. 53—57.

O Laškem, Rimskih Toplicah, Dobrni in Rogaški Slatini.

Od prihoda slovenskih plemen preko stoletij fevdalne ureditve in kmečkoga podložništva. — Zasavski vestnik VII/1954, št. 21—22 (1. VI.), str. 6; št. 23 (9. VI.), str. 4; št. 24 (16. VI.), str. 3.

Ob 100-letnici občine Trbovlje in 150-letnici trboveljskega rudnika.

Postanek in razvoj trboveljskega rudnika. [S sl.] — Zasavski vestnik VII/1954, št. 21—22 (1. VI.), str. 5.

Ob 100-letnici občine Trbovlje in 150-letnici trboveljskega rudnika.

Poča v svet: brodarjenje na Savi, ceste, železnica. — Zasavski vestnik VII/1954, št. 20 (19. V.), str. 3; št. 21—22 (1. VI.), str. 5—6.
Pred 100-letnico trboveljske občine.

Pregled celjske preteklosti. [S sl.] — Turistično gospodarski adresar Celja. Celje 1954, str. 15—19.

Slike iz zgodovine Trbovelj. [S sl.] — Zasavski vestnik VII/1954, št. 17 (28. IV.), str. 5; št. 18 (5. V.), str. 3; št. 19 (12. V.), str. 3.
Pred 100-letnico trboveljske občine.

Starj grad. [S sl.] — Turistično gospodarski adresar Celja. Celje 1954, str. 30.

1955

2. **Celjska pokrajina — zemljepisni oris.** — Turistični vestnik III/1955, št. 5, str. 239—240.

Južni del Savinjske doline in njegovo gorsko zaledje. — Med Mrzlico in Dobrovljami. Celje 1955, str. 8—11.

Kratek pregled zgodovinske preteklosti te pokrajine. — Med Mrzlico in Dobrovljami. Celje 1955, str. 12—16.
O Savinjski dolini.

O trboveljskih kmečkih naseljih, ki so bila. — Zasavski vestnik VIII/1955, št. 22 (4. VI.), str. 4; št. 23 (11. VI.), str. 4.

O zdraviliščih v celjskem turističnem področju. [S sl.] — Turistični vestnik III/1955, št. 5, str. 218—220.

Preteklost celjske pokrajine. [S sl.] — Turistični vestnik III/1955, št. 5, str. 233—235.

Rast celjskega mesta in zgodovina Olepševalnega in turističnega društva. [S sl.] — Celje in Olepševalno društvo. Celje 1955, str. 7—34.

Zgodovinska pot izdelovanja obleke in tkanin. [S sl.] — Tekstilci. Celje 1955, str. 7—14.

1956

2. **Celjsko arhivsko vprašanje.** [S sl.] — Bilten Celje IV/1956, št. 10—11, str. 111—114.

Teritorij in uprava mesta Celja od davnih dni do danes. [S sl.] — Kronika IV/1956, št. 3, str. 149—156.

Zgodovinski pregled regulacije Savinje in njenih pritokov. — Bilten Celje IV/1956, št. 12, str. 124—126.

Zgodovinski pregled regulacije Savinje in njenih pritokov. [S sl.] — Kronika IV/1956, št. 1, str. 15—20.

1. Janko Orožen: **Posestna in gradbena zgodovina Celja**. Celje, [Mestni ljudski odbor] 1957. 64 str. s sl. 4°. [Ov. nasl.]
Lit.: J[ože] Š[orn], Kronika VI/1958, št. 1, str. 45.

2. **Aškerčev dom in rod**. [S sl.] — Aškerčev zbornik. Celje 1957, str. 20—41. Tudi separat.

Gmajne na področju srednje Savinje in njenih pritokov. — Celjski zbornik 1957, str. 153—190.

Posestna in gradbena zgodovina Celja. [S sl.] — Bilten Celje V/1957, št. 10—12, str. 1—64.

Protasijev dvorec — upravno in sodno poslopje. Prispevek k zgodovini fevdalno-kapitalistične dobe. — Bilten Celje V/1957, št. 2—3, str. 19—20.

Teritorij in uprava mesta Celja od davnih dni do danes. — Bilten Celje V/1957, št. 7—8, str. 81—83.

1. Janko Orožen: **Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola**. I. Od početka do 1918. V Trbovljah, Občinski ljudski odbor 1958. 736 str. s sl. + 5 barvnih skic. 8°.

Lit.: J[ože] Š[orn], Kronika VI/1958, št. 1, str. 44. — Jože Šorn, Zgodovinski časopis XII—XIII/1958-59, str. 351—354. — Igor Vrišer, Geografski vestnik XXXI/1959, str. 177—178.

2. **Dva Kidriča v Rogaški Slatini**. [S sl.] — Celjski zbornik 1958, str. 84—97.

Njuna priroda in preteklost. [S sl.] — Iz trpljenja in krvi. Laško-Rečica 1958, str. 211—236.

O Laškem in okolici.

V spomin gimnazijskemu ravnatelju Martinu Mastnaku. [S sl.] — Letno poročilo I. gimnazije v Celju 1957-58, str. 24—25.

Zgodovinski pregled gospodarjenja celjske občine do leta 1941. — Celjski zbornik 1958, str. 310—321.

2. **Gradivo za zgodovino Rimskih Toplic in okolice**. — Celjski zbornik 1959, str. 119—187.

Kratka zgodovina obrti s posebnim ozirom na Celje. — 75-letnica celjskega vajenskega šolstva. Celje 1959, str. 23—25.

Kratka zgodovina rudarstva in industrije v Spodnji Savinjski dolini. [S sl.] — Savinjski zbornik, Celje 1959, str. 213—230.

2. **Donesek k zgodovini Dobrne.** — Celjski zbornik 1960, str. 280—291.
- Kratka zgodovina Gomilškega.** — 150 let šole na Gomilskem. Gomilsko 1960, str. 40—47.
- Rebek Ivan.** — Slovenski biografski leksikon. Ljubljana 1960, knj. III, str. 58. Podpis: Ara [= Rudolf Andrejka] + Ožn.
- Roblek Franc.** — Slovenski biografski leksikon. Ljubljana 1960, knj. III, str. 118. Podpis: Ožn.
- Roš.** — Slovenski biografski leksikon. Ljubljana 1960, knj. III, str. 140—141. Podpis: Ara + Ožn.
- Roš Franc.** — Slovenski biografski leksikon. Ljubljana 1960, knj. III, str. 141. Podpis: Ožn.
- Roš Miloš.** — Slovenski biografski leksikon. Ljubljana 1960, knj. III, str. 141—142. Podpis: Ožn.
- Sadnik Julij.** — Slovenski biografski leksikon. Ljubljana 1960, knj. III, str. 181—182. Podpis: Ožn.
- Zgodovina premogovnika v Velenju.** — Celjski zbornik 1960, str. 257—279.

2. **Celjski arhiv.** — Celjski zbornik 1961, str. 519—529.
- Nekaj pregleda o preteklosti Savinjske doline.** — Turistični vestnik IX/1961, št. 8, str. 212—214.
- Štiri skice iz zgodovine Rogaške Slatine.** — Celjski zbornik 1961, str. 290—314.
- Zgodovina šolstva v Laškem.** [S sl.] — Letno poročilo osnovne šole Primoža Trubarja v Laškem za šolsko leto 1960-61, str. 29—35.
5. **Dva sedemdesetletnika.** — Lepo mesto I/1961, št. 1 (12. XII.), str. 5.
Tudi o dr. Pavlu Strmšku.

2. **Poročilo o delu celjskega mestnega arhiva v letu 1961/1962.** — Celjski zbornik 1962, str. 283.
- V spomin Rajka Vrečerja.** — Celjski zbornik 1962, str. 295—296.
- Varia iz celjskega mestnega arhiva.** — Celjski zbornik 1962, str. 276—282.

Zgodovina šolstva v Laškem. (Nadaljevanje.) — Letno poročilo osnovne šole Primoža Trubarja v Laškem za šolsko leto 1961-62, str. 27—34.

5. **Župančič Jože**, Ob življenjskem prazniku zgodovinarja Janka Orožna. — Prosvetni delavec XIII/1962, št. 4 (21. II.), str. 4.
Ob 70-letnici.

1963

2. **Za mestni arhiv več zanimanja.** — Lepo mesto III/1963, št. 1 (25. IV.), str. 1—2.

Zgodovina šolstva v Laškem. (Nadaljevanje.) — Letno poročilo osnovne šole Primoža Trubarja v Laškem za šolsko leto 1962-63, str. 19—27.

Zgodovinski arhiv v Celju leta 1962/1963. — Celjski zbornik 1963, str. 299—301.

1964

2. **Ceste in zidani most na Zidanem mostu.** — Celjski zbornik 1964, str. 115—128.

Kratek prispevek k zgodovini zdravništva in zdravstva v celjski pokrajini — Glasilo kolektiva celjske bolnice I/1964, št. 2—3, str. 14—15.

Prof. dr. Matko Potočnik. (Spomini.) [S sl.] — 100 let učiteljsišča v Mariboru. (1863—1963.) Maribor 1964, str. 38—41.

Zgodovina šolstva v Laškem. (Nadaljevanje.) — Letno poročilo osnovne šole Primoža Trubarja v Laškem za šolsko leto 1963-64, str. 23—31.

Zgodovinski drobiž. Gozdovi in ljudje. Ceste, železnice, vozniki in kovači. — Lepo mesto IV/1964, št. 2 (25. XI.), str. 5.

1965

2. **Celjski stari mlini.** — Lepo mesto V/1965, št. 1 (25. IV.), str. 11.

Grenadirjevo na Bregu. — Lepo mesto V/1965, št. 3 (28. XII.), str. 10.

Ostrovrharij. — Celjski zbornik 1965, str. 231—248.

Pomembnejše savinjske kulturne osebnosti. — Savinjski zbornik. Celje 1965, str. 416—429.

Pregled zgodovine zdravstva v celjski občini. [S sl.] — Poslanstvo slovenskega zdravnika. Ljubljana 1965, str. 316—327.

Preteklost Savinjske doline od davnih do današnjih dni. [S sl.] — Savinjski zbornik. Celje 1965, str. 322—415.

Profesorju dr. Pavlu Strmšku v spomin. [S sl.] — Celjski zbornik 1965, str. 393—398.

Zgodovina šolstva v Laškem. (Nadaljevanje.) — Letno poročilo osnovne šole Primoža Trubarja v Laškem za šolsko leto 1964-65, str. 17—26.

Zgodovinski arhiv v Celju. — Lepo mesto V/1965, št. 2 (15. IX.), str. 11. Brez podpisa.

5. **F[ranjo] Ba[š]š,** Orožen Janko. — Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb 1965, sv. 6, str. 390.

1966

2. **Celjanka Barbara, kraljica in cesarica.** — Lepo mesto VI/1966, št. 1 (30. IV.), str. 10.

Protasijev dvorec — bivše upravno in sodno poslopje. [S sl.] — Lepo mesto VI/1966, št. 2 (25. XI.), str. 10.

5. Jubilej prof. Janka Orožna. — Lepo mesto V/1966, št. 2 (25. XI.), str. 9. Ob 75-letnici.

1967

1. Janko Orožen: **Zgodovina Celja in okolice.** Celje, (Olepševalno in turistično društvo & Celjska turistična zveza) 1967, 112 str. s sl. 8°.
Lit.: Lepo mesto VII/1967, št. 1 (30. IV.), str. 10.

2. **Donesek k zgodovini delavskega gibanja v naših premogovnih revirjih. (Martin Terpotitz in prvi maj.)** — Kronika XV/1967, št. 3, str. 176—179.

Herkulovo svetišče na Miklavškem hribu. [S sl.] — Lepo mesto VII/1967, št. 1 (30. IV.), str. 8.

Schön Jurij. — Slovenski biografski leksikon. Ljubljana 1967, knj. III, str. 236. Podpis: Ožn.

Selak Josip. — Slovenski biografski leksikon. Ljubljana 1967, knj. III, str. 279. Podpis: Ožn.

Staro celjsko mestno obzidje. [S sl.] — Lepo mesto VII/1967, št. 2 (1. XII.), str. 4

5. **Stante Milan,** Janko Orožen, naš veliki zgodovinar. Obisk pri raziskovalcu stoletij na štajerskih tleh. [S sl.] — Delo VIII/1967, št. 231 (26. VIII.), str. 19.

1968

2. **Beseda o taborih.** [S sl.] — Lepo mesto VIII/1968, št. 2 (jesen—zima), str. 11.

Celje v dobi fevdalizma. — Celje. Maribor 1968, str. 45—51.

Povzetek v shrv., angl. in nem.

Celjska srednješolska mladina in borba za ohranitev naše narodne individualnosti v dobi habsburške monarhije. — Celjski zbornik 1968, str. 125-132.

Odvetništvo v Celju. — Pravniki XXIII/1968, št. 9-10, str. 488—504.

Pokrajina in njena preteklost. — Celje. Maribor 1968, str. 13—15.

Povzetek v shrv., angl. in nem.

O Celjski kotlini.

Savinjska dolina. — Zbornik XII. kongresa jugoslovanskih folkloristov Celje 1965. Ljubljana 1968, str. 7—11.

Povzetek v nem.

Tudi separat.

Zgodovinski pregled teritorijev in oblik samouprave v celjski pokrajini.

— Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta IV/1968, str. 106—116.

Povzetek v nem.

1969

2. **Jurkloštrska gosposčina in njeni gozdovi.** — Gozdarski vestnik XXVII/1969, št. 9—10, str. 313—314.

Lastna imena v severnem pasu celjske okolice. — Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta V/1969, str. 472—478.

Povzetek v nem.

Pokopališče na Golovcu. — Lepo mesto IX/1969, št. 2 (jesen—zima), str. 4.

Prispevek k zgodovini gozdov v celjski pokrajini. — Gozdarski vestnik XXVII/1969, št. 3—4, str. 101—116.

Povzetek v nem.

Spodnji Celjski grad in grofija. [S sl.] — Lepo mesto IX/1969, št. 1 (pomlad—poletje), str. 8.

Stoštiridesetletnica rojstva Gustava Adolfa Lindnerja. — Lepo mesto IX/1969, št. 2 (jesen—zima), str. 13. Podpis: J. O.

Zgodovina celjske župne cerkve. — Lepo mesto IX/1969, št. 2 (jesen—zima), str. 10.

Zgodovina osnovne šole v Grižah do okupacije 1941. leta. [S sl.] — 130 let osnovne šole v Grižah. Celje 1969, str. 5—46.

1970

2. **Celjski spodnji grad in grofija.** [S sl.] — Lepo mesto X/1970, št. 2 (jesen—zima), str. 9.

Jurkloštrska gosposčina in njeni gozdovi. (Nadaljevanje.) — Gozdarski vestnik XXVIII/1970, št. 5—6, str. 181—184.

Novoceljska tragedija. — Celjski zbornik 1969-70, str. 255—259.

Ob petindvajsetletnici osvoboditve. — Lepo mesto X/1970, št. 2 (jesen—zima), str. 3, 21.

Razvojna razdobja obrti na celjskih tleh. [S sl.] — III. sejem obrti Celje, Celje 1970, str. 5—14.

Rod Ipavcev. — Lepo mesto X/1970, št. 2 (jesen—zima), str. 10.

Zapis o Vrazovi in Macunovi literarni zapuščini. — Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta VI/1970, str. 132—133.

Zapisek o Sentjungerti. [S sl.] — Celjski zbornik 1969-70, str. 457—460.

1971

1. Janko Orožen: **Zgodovina Celja in okolice.** I. del. Od začetka do leta 1848. Celje, Celjski zbornik 1971. Posebna izdaja. 672 str. s sl. 8°.

Zgodovina obrti v Celju in severovzhodni Sloveniji. Celje, Poslovno združenje za obrt, gostinstvo in komunalno »Agens« 1971. (II) + 306 str. 4°.

Ciklostirano.

2. **Kratka zgodovina celjskega gostinstva.** — Lepo mesto XI/1971, št. 1 (pomlad—poletje), str. 6; št. 2 (jesen—zima), str. 6.

Nadaljevanje bo objavljeno v naslednjih številkah lista (1972 in nasl.).

IMENSKO KAZALO

- Afanasjev Aleksander Nikolajevič — 1930/3
 Andrejka Rudolf — 1960/2
 Ara. glej: Andrejka Rudolf
- Baden-Powell of Gillwell — 1932/3
 Baš Franjo — 1927/1, 1965/5
 Beneš Trěbizský Vaclav — 1934/4
 B-o glej: Borko Božidar
 Borko Božidar — 1930/3, 1933/3
 Bradač dr. Fran — 1929/2
- Čapek Karel — 1937/3
 Černež Ludovik — 1937/2
- D = Debeljak Tine (?)
 Debeljak Tine (?) — 1928/3
 F. Ba. glej: Baš Franjo
 Felicijan Justin — 1952/1, 2
 Finžgar Franc Saleški — 1928/3
 Frst. glej: Stelè France
- J. O. = Orožen Janko
 J. S. glej: Šorn Jože
- Karađorđević Aleksander, knez — 1938/1
 Karađorđević Aleksander I., kralj — 1938/1
 Karađorđević Peter I., kralj — 1938/1
 Karađorđević Peter II., kralj — 1938/1
 Küzmič Stefan — 1923/2
- Lilek Emilijan — 1940/2, 1941/1, 2
 Lindner Gustav Adolf — 1928/2, 1929/2, 1969/2
 Ljubša Matija — 1928/1
 Lončar Dragotin — 1937/3
- Mamin-Sibirjak Dimitrij Narkizovič — 1930/4, 1931/3, 4
 Marolt Marjan — 1931/2
 Masaryk Tomáš Garrigue — 1930/3, 1936/2, 1937/3
 Mastnak Martin — 1958/2
 Melik Anton — 1928/1, 1929/1
 Möderndorfer Vizko — 1936/1
 Mravljak Josip — 1930/1
- Napoleon Bonaparte — 1923/2
 Novačan Anton — 1928/2
- o glej: Borko Božidar
 Orel Tine — 1948/1, 1951/2
 Orlov = Orožen Janko — 1910-1911/2
 Orožen Franc — 1953/2
 Ožn. = Orožen Janko
- Perc Martin — 1930/2
 Pešek Josef — 1930/3
 Potočnik dr. Matko — 1964/2
 Preobraženskij Nikolaj Fedorovič — 1929/1
- R. C. glej: Finžgar Franc Saleški
 Rakovec Ivan — 1928/1
 Rebek Ivan — 1960/2
 Roblek Franc — 1960/2
 Roš — 1960/2
 Roš Franc — 1960/2
 Roš Miloš — 1960/2
- Sadnik Julij — 1960/2
 Saria Balduin — 1927/1
 Savnik Roman — 1928/1, 1948/1
 Schön Jurij — 1967/2
 Seebacher Avgust Friderik — 1930/2
 Selak Josip — 1967/2
 Stante Milan — 1967/5
 Stelè France — 1927/1
 Strmšek dr. Pavel — 1961/5, 1965/2
- Šimák Josef V. — 1930/3
 Šlebinger Janko — 1935/5
 Šorn Jože — 1957/1, 1958/1
 Šr. glej: Šlebinger Janko
- Terpotitz Martin — 1967/2
 to glej: Orel Tine
- Velenovský Josip — 1938/3
 Vrečer Rajko — 1962/2
 Vrišer Igor — 1958/1
- Zalaznik Albin — 1923/2
 Zpěvák František — 1928/3
- Župančič Jože — 1962/5

JANKO OROŽEN

IZ TOPONOMASTIKE

PRISPEVEK K RAZLAGI NEKATERIH ZANIMIVIH KRAJEVNIH IMEN

Pri podrobnem proučevanju krajevne zgodovine sem zadel na nekatera krajevna imena, ki se mi zdijo tako zanimiva, da opozorim nanje tudi širšo javnost.

Pri nas je mnogo krajevnih imen, ki smo jih sprejeli od neslovenskih predhodnikov na našem sedanjem ozemlju. Še več pa je takih, ki smo jih prinesli iz slovanske pradomovine. V naših prednikih je bila ob naselitvi v sedanji domovini še živa čustvena zveza s pradomovino. O tem med drugim priča prav prenos starih krajevnih (in ledinskih) imen na nove kraje. Razlika med krajevnimi in ledinskimi imeni je, rekel bi, samo kvantitativna. Mnoga ledinska imena so se spremenila v krajevna, ko se je na svetu, ki so ga označevali, naselil človek.

Vsa imena, ki jih tu nameravam prikazati, so slovanskega izvora.

Artiče. To krajevno ime je v Sloveniji zelo razširjeno. Najbolj znane so Artiče pri Brežicah. So večja, prvotno raztresena vas na zaokroženem lepem pomolu, s katerim se vinorodno gričevje spušča proti Brežiški kotlini. Manjše zaselke tega imena imamo pri Blanci, Boštanju, Globokem, Pilštanju, Podsredi, Brestanici, Sevnici, pri Cirkulanah v Halozah, pri Zibiki in Žusmu. Nasproti Blanci je na drugi strani Save Arto, nekoliko jugovzhodnejše, bliže Krškemu, je Srednje Arto. Tudi pri Teharjih imamo Artiče. To je naseljen pomol, s katerim se Jelovski hrib spušča proti Voglajni. Sorodni sta imeni zaselkov: Artiza vas pri Šentvidu pri Stični in Artmanja vas pri Dobrnici. Pri Frankolovem je tik nad cerkvijo kmečka domačija s starim imenom Arta. Zelo znano je naselje Arta nad Lučami.

Zanimivo je, da so vsi ti kraji (naseljeni in nenaseljeni) na vzhodu slovenskega ozemlja — od Dolenjske do Haloz.

Korenski pomen besede je jasen. Rt je pomol, ki se spušča proti dolini ali morski obali. V tem smislu se beseda rt uporablja tudi v zemljepisju. Rt (ali rtič) ob morju se navadno izrazito in brez obrežnega prehoda spušča v vodo. Obliki Artiče je iz Rtiče nastala prav tako, kakor je iz rdeč nastalo ardeč, kakor je rdečica prešla v ardečico (to je izraz, ki ga med

ljudstvom ta in oni uporablja namesto kletvice za podkrepitev svoje izjave ali svoje volje).

Na Hrvatskem in v Bosni najdemo množstvo krajevnih imen z osnovo »rat«, ki ustreza našemu »rt«.

Najbolj znana je druga oznaka za polotok Pelješac: Stonski rat. To je ozek in dolg polotok, ki se začinja pri Stonu in se njegova konca na drugi strani strmo spuščata v morje. Čehi imajo krajevna imena: Rtanov, Rtenin, Rtisovice, Rтынě.

Pleteršnik navaja v Slovensko-nemškem slovarju besedo nart, ki mu pomenja hrbet stopala, gleženj, v prenosnem smislu tudi vrhnje usnje: »urbare ali narte dela usnjar iz teletine«. Tudi češki nart ima isti pomen: hrbet noge, gornje usnje. Pri Rusih pomenja beseda narta posebno vrsto sani. Mislim, da ruski jezikoslovec nima prav, ko misli, da so besedo prevzeli Rusi od starejših sibirskih prebivalcev.

V cerkveni slovaščini se beseda glasi: r^lt^l, Miklošič dodaja latinska izraza: apex, rostrum.

Iz krajevnih imen so nastala hišna imena oziroma priimki: Artnak, Arčan in pod.

Čret. Razširjeno krajevno ime, ki se v cerkveni slovanščini javlja v obliki čert^l, pomenjajoči močvirnat gozd. Besedo poznajo v podobnem pomenu tudi Rusi in Ukrajinci. Naši kraji s to imensko osnovo so nastali na prvotno močvirnatem ali vsaj mokrem ozemlju. Ta trditev ustreza zemljepisnim dejstvom. Kot Čret se beseda javlja pri Ločah, Majšperku, Cirkulanah, pri Teharju (Čret in Začret), nad Vranskim (v udolju vrh Dobrovelj), pri Hočah in Slivnici, kot Črete pri Senovem — Brestanici, kot Gornje Črete nad Sevnično pri Sevnici, kot Čreta pri Turju nad Hrastnikom, kot Čretež pri Krškem in kot grad Čretež pri Laknicah blizu Mokronoga. Spodnji Čretnik je raztreseno naselje pri Poljčanah. Čretnik je pa tudi hišno ime in priimek, ki ju često najdemo na področju Šentjurja pri Celju. Znano je, da je bila Šentjurska kotlina, skozi katero se počasi vije Voglajna, nekdam zelo močvirnata.

Hrvati imajo Čretno selo pri Ivancu, Črečan pa pri Zagrebu in Čakovcu. Tudi krajevna imena tipa Čret so torej na vzhodu slovenskega ozemlja in v hrvatski sosesčini.

Čakovec. Tako se imenuje znano mesto v Medjimurju. Čača vas je razloženo naselje na južnem pobočju Boča v bližini Kostrivnice. Čakova je razloženo naselje nad Ščavniško dolino pri Ljutomeru, Počakovo je razloženo naselje pod Svibnim ob Glažutskem potoku, ki se na desni strani izliva v Sopoto.

Na Češkoslovaškem je vse polno krajev z isto osnovo: Čakov, Čakovec, Čakovice, Čakovičky, ki jih srečavamo najčesteje v Polabju.

V čeških fevdalnih virih se često pojavlja ime Čak. Kraj Čakov je bil prvotno Čakov dvor. Znana zgodovinska osebnost je Matija Čak Trenčinski, slovaški husitski vodja v XV. stoletju.

Pri Madžarih je znan priimek Csáky. Vendar beseda ne more biti madžarskega porekla, saj razširjenost kaže, da ji je prava domovina na Češkem in Slovaškem, na vzhodnem Slovenskem in zahodnem Hrvatskem.

Najdemo pa to ime tudi na ponemčenem štajerskem ozemlju.

Čeče. Ta in druga podobna krajevna imena so gotovo po izvoru sorodna z imenom tipa Čakov, a v korenu je pač prešel v e. Ta pojav često srečamo v slovanskih narečjih a tudi v slovanskih jezikih. Primerjajmo: razbit — rezbit, ne bom — na bom, eden — adn, jajce — jajca, Mislinje — Mislinja; čakati — čekati, častiti — čestitati. Prehod povzroči samo majhna izprememba artikulacije.

Čeče so dolinsko ozadje potoka Bobna med Hrastnikom in Trbovljami na severni strani Mrzlice. Čečovje je hribček z novim naseljem v Ravnah na Koroškem. Znana sta priimka Čeč (nasprotje: Čak), Čečko.

Na Češkem srečavamo krajevna imena: Cejč, Čečkov, Čečkovice, Čečovice. Že v srednjem veku se pojavlja tudi ime sodnika Čeča, Čača, in sicer večkrat (1175: Cec iudex, Cac iudex 1177, itd.).

Že sam pojav takih imen na Češkem kaže, da razlaga iz neslovanske osnove Cet — (mons Cetius) ni možna. To razlago najdemo že pri Trstenjaku, ki je seveda v skladu s svojo ilirsko-slovansko teorijo smatral osnovo za slovansko. Prav je imel profesor Ramovš, ki je ime Čeče smatral za izvedenko iz osebnega imena, čeprav se v podrobnejšo razlago ni spuščal.

Kaniža. Znana je Kaniža pri Blatnem jezeru, na ozemlju, ki je bilo prvotno slovensko. Na slovenskih tleh se ime često pojavlja. Tako se je nekdanje imenovalo predmestje na zahodni in vzhodni strani Ptuja s precej širokim okoljem, manjši Kaniži sta v Slovenskih goricah: ena je pri Jarenini in druga pri Št. Ilju. Po svojem premogovniku je znana Kanižarica pri Črnomlju. Pod vrhom Rifnika pri Šentjurju je Kaniža ime ledine, kjer so pred 80 leti začeli odkrivati ilirske grobove. Pri Strmcu (prejšnji Novi cerkvi) je Kaniža ledinsko ime. Pri Dobrni sta dva majhna zaselka s tem imenom: Kaniža — vzhodno od kraja v sestavu razložene Pristave — in Kaniža — zahodno od kraja v sestavu Lokovine, kjer se tudi kmet imenuje Kanižar. V zapisu iz prve polovice XIX. stoletja se neki potočič pri Grižah navaja kot Kanižarica.

Pri Svetini nad Celjem je razložena vas Kanjuce (izgovarja se: Kájuce).

Na Hrvatskem imajo eno Kanižo pri Brodu in drugo pri Gospiću, pri Ivancu je Kaniški Vrhovec, pri Osijeku Kaniška Iva. Ime spominja na glagol kaniti, kanem. Tudi na ime ptice roparice: kanja, češko: káně, poljsko: kania, rusko: kanjuk, madžarsko: kanya. Pleteršnik navaja dve značilni rekli: Žejen sem kakor kanja in Želi si dežja kakor kanja. Navaja pa tudi besedo: kan — kanec = neresec, mrjasec.

Kaže, da bi bilo treba pomen besede vezati z vodo, mokroto. Zemljepisna lega označevanih krajev temu pojmovanju ne bi nasprotovala.

Krakovo. Staro predmestje, zdaj del mesta Ljubljane. Majhen zaselek Krakovo je pri Radečah, drugi je pri Sevnici. Znan je veliki Krakovski gozd

pri Kstanjevici na severni strani Krke. Na Hrvatskem sta Krakač pri Ogulinu in Krakača pri Čazmi.

Zlasti razširjeno je to ime pri vseh Zapadnih Slovanih. Na otoku Rujani je bila vas, označevana v tujem viru kot »villa Craconis« (1231) in druga kot »in Crakove« (1295). V Lužici so vasi Krakow, Krakocy in Krakowice. Predmestje Magdeburga se imenuje Krakau. V okolici Kovna so litavski Kroki.

Največ takih imen je pa vendarle na Poljskem. Največje mesto Male Poljske, nekdanja prestolnica poljskega kraljestva, je Kraków. Preko vse Poljske so razsejane vasi in mestečka s tem imenom: Krakowo ali Krokowo, krakowska ali Krokowska Kępa, Kraków, Krakuny, Krakówka, Krakowczyk, Krakowiec, Krakuszowice, Kraczkowa, Kraczynki. Včasih se pa to ime uporablja tudi za druge zemljepisne predmete: Kraków — soteska v Visokih Tatrah, Krakowski szczyt — gora pri Gorlicah, Krakowska struga — pritok Wiczne in pritok Sana, Krakowic — travnik v okolici Staszowa (leta 1338). Na ukrajinskem ozemlju je naselje Krakovec.

Pogosto je to ime tudi na Češkem: Krakov, Krakovec, Krakovany, Krakočice, Krakovice. Na Slovaškem najdemo: Krokno, Krakunovice, Kraklova hora.

Zelo se je to ime razširilo tudi na Romunskem. Gore v Karpatih: Krakul, Krakul, Kracznu, Kracznuta, Kracznul. Vode oziroma vodni rokavi: Krakul ealena, Krakul, Krakul, Krakau. Vasi: Kraukavil, Kraukowani, Kracuneszti, Kraczuneni, Kraczonei. Razvaline: Kracznuna.

Poljski zgodovinarji in jezikoslovci so prišli na misel, da izvira ime Krakow od imena legendarnega junaka Kraka ali Krakusa. Ali kaj, ko pa je na samem Poljskem toliko naselij s tem imenom, vseh ni mogel ustanoviti Krak. Razen tega so ta imena tudi drugod, često pa niti ne označujejo krajev, ampak gore in vode.

Pri Čehih je podobno misel napisal stari zgodovinar Kosmas. Čital je, da se je vodja Alemanov, ki so v letih 406 do 411 gospodarili v Galiju, imenoval Krok. Ime je prenesel k Čehom. Libuše, legendarna ustanoviteljica Prage, naj bi bila hči tega Kroka. Toda že v XVIII. stoletju so Čehi to razlago opustili.

Pri Čehih kakor pri Poljakih so se pojavile prirodnejše razlage. Češki znanstvenik Profous opozarja na glagol »krakati«. Poljak Stanislav Łukasik pa navaja kot verjetno osnovo koren kark — krak, krok, ki ga najdemo pri Slovanih, od njih pa so ga prevzeli Romuni. Kakor se izraz »noga« prenaša na prirodo — panoga, Nogat kot oznaka stranske struge Visle — tako se je moralo isto zgoditi tudi s korenom »krak«. Dve naselji malopoljskega Krakówa ležita v resnici med Vislo in njenim pritokom Rudowo, a sam Wawelski grič objema rokav Visle itd. Kratkotomalo: dejstvo je, da se imena delov človeškega telesa često prenašajo na oblike zemeljske površine: glava, roka (o). Če vodni kraki, oklepajoči naselje, dajejo osnovo za nastanek pripadajočega krajevnega imena, tedaj je vsaj nekoliko utemeljena zveza med močvirnim rastlinjem, ki ga po Stanislavu Škrabcu na Dolenjskem označujejo kot krak, in oznako močvirnatoga Krakovskega gozda ter ljubljanskega Krakova med Gradaščico in Ljubljano.

Čehi imajo tudi naselje Křakov, ki spominja na křak = grm. Tudi pri Poljakih je znan izraz krzak = grm. Krakov je torej gozdno naselje ali naselje, ki je nastalo tam, kjer je bil nekoč gozd.

Vsekakor nas tudi krajevno ime Krakov zgodovinsko tesneje povezuje z Zapadnimi Slovani. Dejstvo, da se je na ponemčenem Gornjem Štajerskem (ob salzburški meji) ohranilo to ime v oznaki za gorsko dolino, gorsko planoto in tri gorska naselja, to zvezo še bolj poudarja. Imena: Krakautal, Krakauhalpe, Krakauebene, Krakauschatten, Krakauhintermuth.

Krapina. Znano mesto v hrvatskem Zagorju. V okolici mesta se to ime često ponavlja. Dve vasi, imenovani Krapina, sta pri Zlataru, v Osijeku je pa vas Krapje. Krapanj je otok pri Šibeniku, Krapa vas je v Poreču pri Skopju. Krap(i)na je zaselek pri Črešnjicah nad Žičkim samostanom.

Gornje in Spodnje Krapje sta vasi v okolici Veržeja. Krapnik je naselje pri Šentrupertu pri Krškem. Znan je tudi priimek Krapež.

Pri razlagi tega krajevnega imena se spomnimo na glagol »kropiti« — »krapati«. Krapina bi bila ledina ali kraj, kjer je obilno moče, vode.

Tajna. Gotovo najzanimivejše je ime Tajna, ki se na vzhodnem Slovenskem pojavlja pogosto. Mojo pozornost je najprej vzbudil velik gozd zahodno od Jurkloštra in severno od Gračnice na hribovitem svetu okrog Sv. Trojice. Druga Tajna je zaselek pri Podgorju južno od Velenja, prav tako v višinski legi. Na istem področju je pri Šentilju višinska kmetija Tajna. Na njej so Tajnški. Odtod se je razširil njihov rod od Polzele do Velenja in še čez. Obe Tajni se omenjata že v urbarjih Šaleške doline iz XVI. stoletja. Tudi pri Novem kloštru se navajata dve Tajni. To ime nosi tudi vaško naselje tik ob Gornjem gradu. Nad Radmirjem je gozd Tajna. Pri Framu se imenuje tako del naselja Morje. Pri Prihovi imenujejo s tem imenom potok in zaselek. V Šentvidu pri Ptujju imajo potok Tajno in naselje Tajno kot del Sorice. Izraz često označuje tudi vinske gorice. Pri G. Tynu na Češkem je grad Tajna, druga Tajna, vas in grad, je pri Mělníku.

Že dejstvo, da imajo Tajne često ali navadno višinsko lego, potrjuje, da je napačno mnenje nemškega jezikoslovca, ko izvaja ime iz neke neslovenske osnove. Jasno je, da je Tajna skrit, tajinstven gozd ali podoben kraj. Osnova je koren glagola »tajiti« in pridevnika »tajen«. Primer je podoben ko pri izrazu Mrakotina, ki označuje neizrazito sotesko severno od Vojnika, ki je mračna zaradi gozdov na pobočju sosedne Vojniške gore. Kraji so slovanski in ime tudi.

Ob zaključku bi še opozoril na ime naselja *Verpete*, ki je del Frankolovega. Profous navaja, da je pri Hořovicah na Češkem kralj Rpety, ki se v ljudskem govoru označuje kot Verpety, ve Verpetech. Profous opozarja na zvezo z glagolom reptati = godrnjati. V sestavi je v resnici predlog. Rpety — Verpety je naselje godrnjačev. Ker Slovenci nimamo glagola reptati, na to zvezo seveda ne kaže misliti. Imamo pa glagol »ropotati«, ki sicer nima istega korena ko reptati, vendar se ujema z njim po nastanku: oba sta onomatopoejska. Bilo bi pa le tvegano trditi, da je krajevno ime Verpete v zvezi z glagolom ropotati.

Uporabljena literatura:

- France Bezljaj*, Slovenska vodna imena, 1965—1961.
France Bezljaj, Onomastica Jugoslavica, 2, 1970.
M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, 1894—1895.
Imenik mesta u Jugoslaviji, 1956 in 1965.
Franc Miklošič, Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen, 1886.
Vladimír Šmilauer, Úvod do toponomastiky, 1966.
Antonín Profous, Místní jména v Čechách, 1947—1957.
Dr. Stanisław Łukasik, Rodowid nazwy miejscowej »Kraków«, v revijalnem dodatku: Kuryer Literacko — Naukowy, št. 51, 1935.
A. G. Preobraženskij, Etimologičeskij slovar russkogo jazyka, 1959.
J. Andr. Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark 1885.
Odtis Profousovih gesel iz izvoda, ki ga ima Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, mi je preskrbel prof. Miloš Rybář, prepis Łukasikove razprave pa dr. Józef Korpała, ravnatelj mestne knjižnice v Krakovu. Obema hvala!

VERA KOLŠEK

ARHEOLOŠKA IZKOPAVANJA V ZIDANŠKOVI ULICI V CELJU

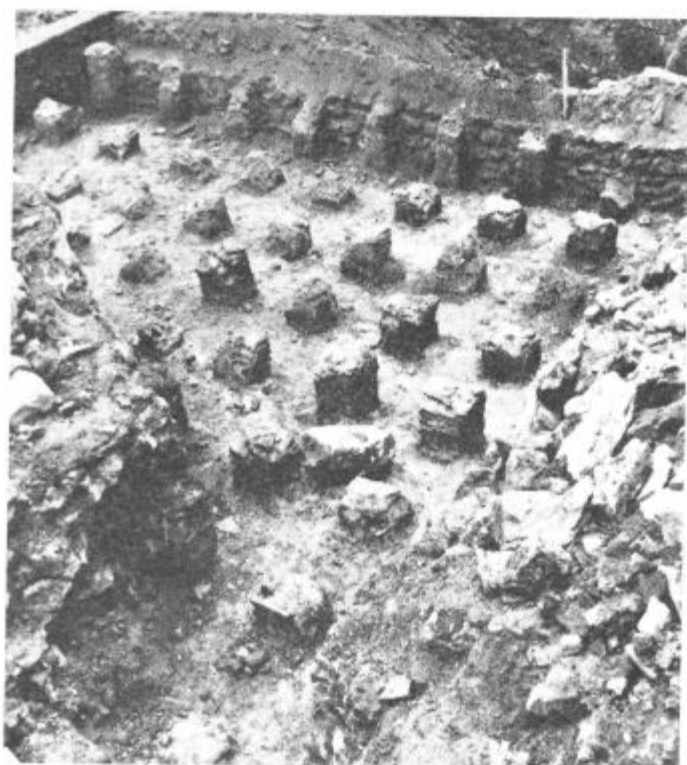
Podjetje Slovenijales se je odločilo graditi trgovsko hišo v Zidanškovi ul. št. 10, na parc. št.: 2294, 2295, 2387 in 2388. Predhodno je Pokrajinski muzej v Celju izvedel zaščitna arheološka izkopavanja, saj se omenjene parcele nahajajo v osrčju rimske Celeje.¹

Izkopavanja so bila izvršena v jeseni 1968 in sicer na površini 565 m², ki smo jih razdelili na 40 kvadrantov po 4 m (glej tloris, priloga I na koncu zbornika). V zahodnem delu gradbišča je stala antična stavba vzporedno z današnjo Zidanškovo ulico v dolžini 21,60 m in pomaknjena od roba ulice proti severu za 6 m. Ta stavba sega še pod sosednjo hišo na zahodu in pod severno dvorišče, ki se izteka v Zagato. Odkrili smo tri prostore.

Najzanimivejši je bil srednji prostor, velik 78,40 m², ki je imel hipokavst (sl. 1). Le-ta je bil zgrajen iz opečnih stebričkov, visokih 70 cm, debeline 30 × 30 cm. Na teh stebričkih so sloneli oboki (sl. 2), prav tako zgrajeni iz tanjših zidakov. Oboki so bili večina porušeni zaradi hiše, ki je stala nad antično. Nad oboki se je ohranil na nekaterih mestih tlak sobe, ki je bila ogrevana. Zidan je bil iz navadne malte, ki je imela za podlago srednje velike rečne oblice. Tlak se je nahajal v globini 1,90 do 2,00 m, medtem ko so bila tla v hipokavstu v globini 2,90 do 3,00 m. Tudi ta tla so bila iz navadne malte.

Desni (vzhodni) prostor je velik 52,20 m². Ni imel centralnega ogrevanja, pač pa je bil zapolnjen z drobnim rumenkastim gramozom. Na njem je bila plast steptane rumene zemlje, nanjo pa položen rdečkast estrih. Vzhodni zid tega prostora ni bil v celoti ohranjen, uničen je bil od bombardiranja med zadnjo vojno.

Zahodni prostor stavbe (v kv. I in II) sega le 2 m v gradbišče, ves ostali del pa pod sosednjo stavbo in dvorišče. Odkritega prostora je le 16 m². Tlak v tem prostoru je sestavljen iz večjih fragmentov opeke in 5 cm debelih marmornih plošč, ki so položene v belo malto. Zid, ki loči zahodni prostor od osrednjega, je širok le 40 cm, medtem ko je vmesni zid med osrednjim in spodnjim prostorom širok 150 cm. Južni zid hiše sega od globine 4,20 m in je do višine dna hipokavsta širok 198 cm, od tu naprej

Slika 1.
Pogled
na stebričke
v hipokavstu

pa 80 cm. Tudi struktura zidu je različna. Medtem, ko je spodnji odebeljeni del zgrajen izključno iz rumenkastega lomljenca, je v ožjem delu zidu tudi precej velikih oblic.

Stratigrafija (gl. severni in južni prerez skozi gradbišče, pril. II in III) na preiskanem terenu je precej nejasna, zaradi kasnejših zidav, saj je že v 15. stoletju dokumentirano, da so na tem mestu stale hiše.² Kasnejše prežidave in bombardiranje leta 1944, ko sta bili obe hiši porušeni in smo lahko ugotovili 5 bombnih kraterjev, so posamezne poselitvene faze popolnoma uničile. Tako so ob drobcih terrae sigillatae iz I. stoletja ležali deli posod iz 17. stoletja. Skoraj nedotaknjene so bile plasti na zahodni strani pod prvim stanovanjskim prostorom. Iz plasti je razvidno, da imamo oprava z dvema gradbenima fazama v antiki. Prva, starejša izvira iz I. stoletja, ko hiša še ni imela hipokavsta. Druga je bila zgrajena po vsej verjetnosti v I. polovici 2. stoletja, ko so hišo dvignili na starih temeljih, prvotni tlak so uporabili za dno v hipokavstu, ostale prostore pa zravnali z nasutjem gramoza in dobili nov, skupen nivo za vso hišo. Kasneje so hišo popravili. Med opečnatimi stebrički v hipokavstu so postavili še dodatne podpornike in sicer iz pohorskega marmorja. Tako smo odkrili bazo stebra, del stebra, kos pepelnice, del profiliranega bloka, ki so nekoč služili drugim namenom

Slika 2.
Obok
v hipokavstu

in so jih tedaj sekundarno uporabili. Med vsemi dodatnimi podporniki je bila najpomembnejša votivna ara, izdelana v III. stoletju. Lahko računamo, da so jo čez približno 100 let ponovno uporabili. Takrat so ji odklesali profilacijo in jo postavili kot podpornik. Popravilo hiše je bilo verjetno izvedeno v 4. stoletju. Iz tega stoletja je po vsej verjetnosti tudi zid pod tlakom v zahodnem prostoru te hiše v kv. I. Sestavljen je iz drobnejšega gramoza, manjših odlomkov tegul, vezanih z malto. V gradbišče sega le 160 cm in je debel 73 cm. Čemu je služil, danes ni mogoče ugotoviti. Struktura se močno razlikuje od ostalega zidovja.

Vzhodni zid hiše I se podaljšuje na jug in sicer v kv. XXIII, vendar ga je bilo težko slediti, ker je bil skoraj popolnoma porušen. Ta zid se je spajal v kv. XXIV z zidom, ki je bil plitvejši za 70 cm in že sega pod Zidanškovo ulico. Podlaga tega zidu so bile večje oblice brez malte. Ohranjena višina s podlago je merila 110 cm v širino pa 5 m.

Skozi kv. XXV—XXXII, 2,70 m od stavbe I., drži rimska cesta v smeri sever—jug, z malim odklonom proti zahodu z ozirom na današnjo cestno mrežo. Prvotno je bila tlakovana z granitnimi bloki ($70 \times 40 \times 20$ cm) v širini 4,5 m. Kasneje so cesto popravili in jo tlakovali z bloki iz pohorskega marmorja. Vsi ti dopolnilni kosi izvirajo iz grobnih konstrukcij I. in II. sto-

letja. V cesto so bili položeni deli podnožij, relief — vogalni del pepelnice, dva napisa, del strehe, sleme strehe, del korintskega kapitela in še mnogo drugih arhitektonskih členov grobnic. Debelina tega kamnitega tlaka je varirala od 30—70 cm, saj so na nekaterih mestih ležali tudi po trije kamni drug na drugem. Cesta se pričenja v globini 150 cm pod današnjo površino in smo jo sledili po vsej širini gradbišča (14,60 m). Med stavbo I. in cesto je v istem nivoju plast steptane ilovice. Vzporedno z rimsko cesto, na njeni vzhodni strani, le 20 cm oddaljen poteka rimski odtočni kanal. Zidan je bil iz peščenca, obokan, dno so mu sestavljale peščene plošče. Dno je v globini 4,25 m. Kanal je bil visok 2,20 m, in širok 2 m. Notranjost je bila visoka 1,70 m in široka 1 m. Tako so bile stene 0,5 m debele. Kanal je bil napolnjen z blatom in na južni strani porušen. Po plasteh lahko ugotovimo, da je na tem mestu bilo že večkrat kopano. Kanal je bil nagnjen proti jugu, kjer je bil priključek na zbirni kanal v Zidanškovi ulici. Višinska razlika je znašala 15 cm.

Na vzhodni strani rimske ceste je ležala stavba II, usmerjena vzporedno nanjo. Tudi pri tej stavbi smo lahko ugotovili le tri prostore, ker leži skoraj v celoti pod sosedno vzhodno stavbo in dvoriščem. Odkrili smo lahko le jugozahodni vogal stavbe, ki je bil tik današnje ulice. Temelji hiše so segali do globine 4,25 m in so bili ohranjeni do 1,80 m v višino. V stavbi se ni ohranil tlak, niti ne moremo govoriti o hipokavstu, ker je bilo zaradi

Slika 3. Sarkofag iz peščenca (odlomek)

Slika 4.
Posvetilni žrtvenik

kasnejše gradnje to uničeno. Debelina zidov, ki so grajeni iz lomljenca, rečnih oblik in malte, znaša spodaj 90 cm, zgoraj 80 cm. Odkrita dolžina stavbe je 13,60 m. S stavbo se spaja zid, 3,25 m oddaljen od hiše, ki je bil zgrajen iz istega materiala, vendar ni dosegel iste globine. Na tem zidu je stalo stebrišče. Temelj stebrišča sega do globine 3,70 m, temelj stavbe pa do globine 4,25 m. Ob stebrišču je ležal fragment stebra s premerom 47 cm. Stebrišče je bilo oddaljeno od ceste 2,70 m. Enaka razdalja je bila tudi med stavbo I in cesto. Tudi na tej strani je ležal večji del marmornega stebra, približno istih dimenzij. Iz tega lahko sklepamo, da je na obeh straneh ceste pred poslopji bilo stebrišče in je bila situacija podobna kot v ulici, ki jo danes prekriva Zidanškova, kjer so pred prvo svetovno vojno odkrili tlak ceste, na vsaki strani pa ostanke stebrišča.⁵

NAJDBE:

Na celotnem gradbišču smo odkrili 234 predmetov. Od teh je 224 različnih keramičnih kosov. Navajam le najvažnejše izmed njih. Predmeti so uvrščeni v zbirke Pokrajinskega muzeja v Celju. Pri nekaterih navajam tudi inventarne številke.

STAVBA I.

1. Na dnu hipokavsta je ležala razbita šipa z odebeljenimi robovi. Verjetno je bila uporabljena šele v IV. stoletju, ko je bila hiša prenovljena. Inv. števil. 3873.
2. Velik bronast novc cesarja Hadrijana (117—138) je ležal na dnu hipokavsta. Mali bronasti novc Constatinopolis (328—350). Ležal je v plasti nad tlakom hiše, kjer se mešata antična in kasnejša keramika.
3. Bronast okov kolesa, ki je ležal v hipokavstu. Inv. števil. 3819.
4. Baza stebra iz pohorskega marmorja. Profilacija baze je delno zlomljena.
5. Sarkofag iz peščenca. Ohranjena je spodnja četrtina in sicer je v podudarnem reliefnem polju ohranjen dvoroči vrč (kantaros) v rastlinju. V napisnem polju so ohranjene 3 prve črke zadnje vrstice AVR... (slika 3) velikost 45 × 28 × 22 cm. Inv. števil. 250.
6. Votivna ara iz pohorskega marmorja. Prva vrstica napisa je bila na zgornji profilaciji, ki so jo že v antiki odbili. Napis se zato pričinja z drugo vrstico in se glasi:
... et d(is) d(eabusque) / omnib(us) Victo(rius) / Chrispi(nus) Libe(ratus) / periculis

Napis nam pove, da je osvobodjenec Victorius Crispinus postavil aro na čast vsem bogovom in boginjam pred nevarnostjo. V prvo vrsto bi sodil po vsej verjetnosti Jupiter z običajnimi kraticami I O M — Jupiteru najboljšemu in največjemu. Aro lahko datiramo v tretje stoletje naše ere. Velikost 60 × 24 × 14 cm (slika 4). Inv. števil. 254.

Vsi kamniti predmeti so ležali v hipokavstu in so bili uporabljeni kot dodatni podporniki ob opečnatih stebričkih.

CESTIŠČE:

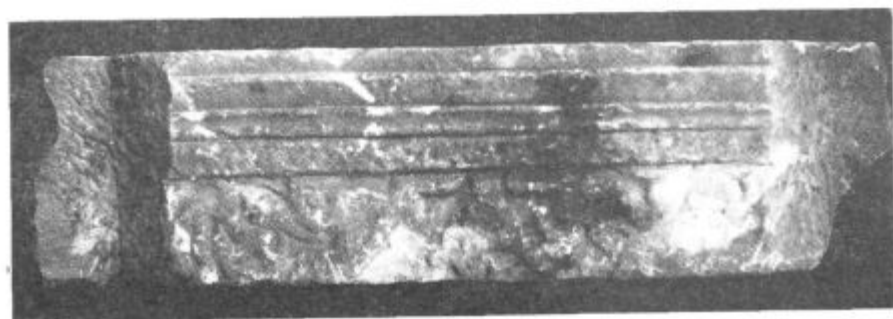
Cestišče je bilo tlakovano z marmornatimi ploščami, ki so jih prenesli iz nekropole. Vsi kosi so namreč sestavni deli grobnic. Po vsej verjetnosti so grobišče opuščali zaradi razširitve mesta proti severu in so porušili vse njegove zunanje objekte. Tak primer smo odkrili pri izkopavanjih v Gubčevi ulici leta 1969,⁴ ko so na grobnicah stale že hiše. Od grobišča so tukaj ostali le temelji ograj, grobnic in nedotaknjeni so ostali tisti grobnji dodatki, ki so bili vkopani v zemljo. Vse ostalo je bilo odstranjeno in teren pripravljen za novogradnjo.

Med navadnimi marmornatimi kvadri, ki so ostanki podnožij, so na cestišču ležali naslednji kosi:

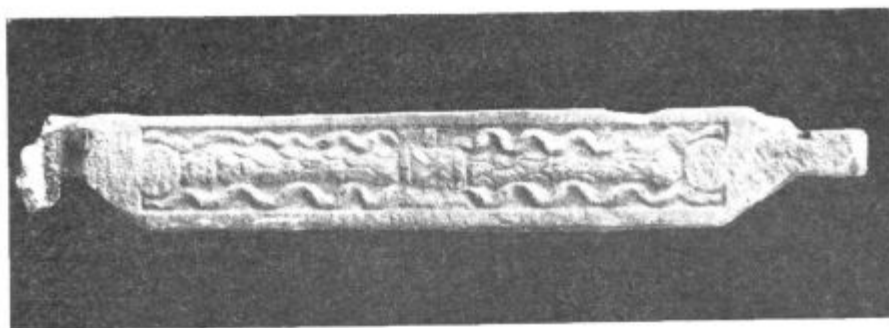
1. marmorna napisna plošča, sestavni del grobnice stebričastega tipa. Na sprednji strani je v profiliranem okviru vklesan trivrstični napis:
In memoriam / L. Matti P. f. Cla(udii tribu) Probi dec(urionis) Ce[l(eiae)] / P. Mattius L. f. Bellicus II vir i(ure) d(icundo) posu[it].
Publij Mattij Bellicus duovir (župan) je postavil (nagrobnik) v spomin Luciju Mattiju Probu dekurionu (članu mestnega sveta) Celeje.
Napisna plošča je stala na dveh stebrih. Zato ima stojna ploskev levo in desno po eno vdolbino, ki je služila za vezavo stebroma, v sredini jo krasi rastlinski ornament. Ob straneh so ohranjeni profili in palmeta, ki so se nadaljevali na stranskih ploskvah grobnice. Na zadnji strani je

Slika 5. Nagrobni napis

Slika 6. Zadnja stranica nagrobnega napisa, okrašena z grifoni

Slika 7. Spodnja stranica napisne plošče, okrašena z vencem in trakovi

Slika 8. Nagrobni napis (odlomek)

Slika 9. Zadnja stranica napisne plošče, okrašena z grifoni in rastlinjem

Slika 10. Spodnja stranica napisne plošče, okrašena z vencem in trakovi

Slika 11.
Reliefni kamen
z delfinom

plošča prav tako ornamentirana. Nad profili sedita obrnjena proti sredini dva krilata grifona, ki se s prednjo šapo opirata na kantaros. Za njima so stilizirani akantovi listi, ki prehajajo v rozeto. Velikost $172 \times 45 \text{ cm} \times 22 \text{ cm}$ (slika 5, 6, 7). Inv. šte. 252.

2. V neposredni bližini prve napisne plošče je ležala še ena. Zanimiva je predvsem zaradi tega, ker ima enak napis, le da ni v celoti ohranjen. Na podlagi prvega ga lahko popolnoma rekonstruiramo.

Napis se glasi:

[In m] emoriam / [L. Matti P] f. Cla(udia) Probi d[ec(urionis) Cel(eiae)]
/ [P. Mattius] L. f. Bellicus II viri i{(ture) d(icundo) posuit].

Poleg napisa ima plošča tudi enak okras, le da tukaj oba grifona stojita.

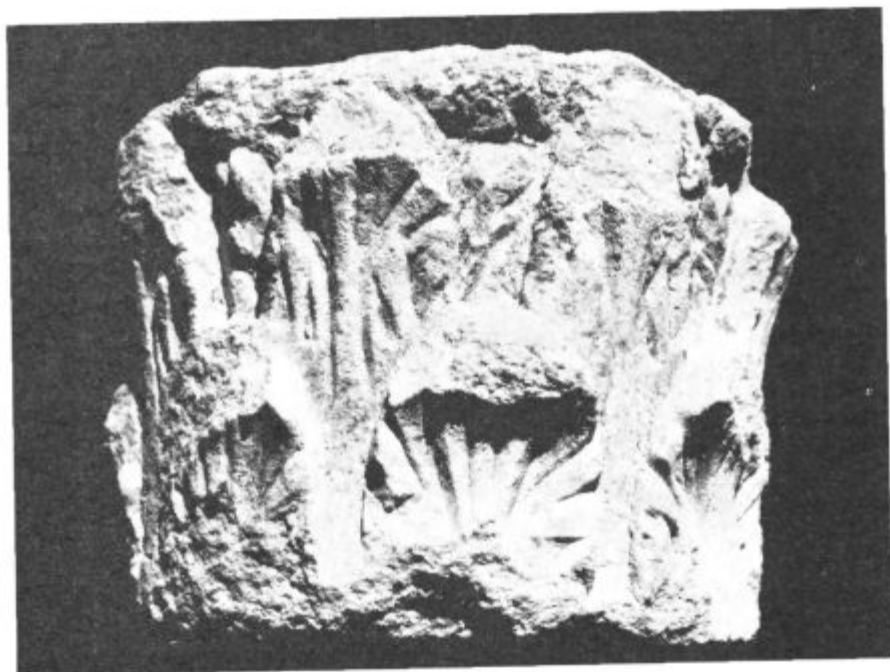
Slika 12.
Reliefni kamen
z akantovim okrasom

Tudi dimenzije obeh se ujemajo. Iz tega je razvidno, da sta bili obe plošči sestavna dela iste grobnice in sta sestavljali člen nad štirimi stebri. Prvi napis je bil na pročelju, drugi je izpolnjeval zadnjo stran. V notranjosti so člen krasili grifoni z vrči in rastlinjem. Velikost $123 \times 45 \times 22$ cm (slika 8, 9, 10). Inv. šte. 253.⁵

3. Oba napisa je s strani vezala plošča, ki ima ohranjeno le zadnjo stran. Da je pripadala temu členu, nam govore profili, ki se popolnoma ujemajo z zadnjima stranicama obeh napisov in imajo iste mere. Na podlagi tega člena lahko sklepamo, da je grobnica imela v tlorisu kvadratno obliko.
4. Marmorni reliefni kvader, vogalni člen pepelnice. Na obeh zunanjih stranicah ima v uokvirjenem polju reliefni okras. Večjo stranico krasí navzdol obrnjen delfin (slika 11), ožjo stranico pa stiliziran akantov ornament (slika 12). Stojna in zgornja ploskev imata vdolbine za vezi z ostalimi členi pepelnice. Velikost $74 \times 56 \times 37$ cm, inv. šte. 249. Danes stoji relief v prehodu trgovske hiše Slovenijales v Zidanškovi ulici 10, kjer smo ga izkopalí.
5. Marmorno sleme, ki je nekoč zaključevalo dvokapno streho grobnice. Na sprednji, ožji stranici je v plitvem reliefu upodobljena Meduzina glava (slika 13). Dolžina slemena 214 cm. Inv. šte. 255.

Slika 13. Meduzina glava na slemenu

Slika 14. Akantov kapitel (odlomek)

6. Marmoren kapitel okrašen z akantovimi listi. Ohranjen je le spodnji del (slika 14). Ohranjena višina 19 cm, spodnji premer 24 cm. Inv. štev. 251.

Kljub naknadnim zidavam in rušenju se nam je na izkopanih parcelah ohranilo toliko ostankov, da nam najdba lepo izpopolnjuje tloris antičnega mesta.

Odkriva nam način gradnje in pročelja stavb, ki so jih krasila stebrišča iz belega pohorskega marmorja. Seznanja nas pa tudi s cestnim omrežjem, ki je bilo vsaj v središču mesta tlakovano.

OPOMBE

¹ V. Kolšek, Varstvo spomenikov XIII—XIV, 1968—1969, 160.

² J. Orožen, Posestna in gradbena zgodovina Celja, 1953, 27.

³ J. Orožen, Zgodovina Celja I., 1927, 50.

⁴ V. Kolšek, Varstvo spomenikov XIII—XIV, 1968—1969, 187.

⁵ Podroben opis napisov bo izšel v Arheološkem vestniku.

Zusammenfassung

ARCHÄOLOGISCHE AUSGRABUNGEN IN DER ZIDANŠKOVA ULICA IN CELJE

Der Artikel behandelt archäologische Ausgrabungen in der Zidanškova ulica 10 in Celje. Man entdeckte eine 4,50 m breite römische Straße in Richtung Norden—Süden. Ursprünglich war sie mit Granitplatten bepflastert, später wurde das Pflaster ausgebessert und mit Marmorplatten ersetzt, die vorher Bestandteile der Grabmäler aus dem 1. und 2. Jh. waren. Unter den Platten sind die Grabinschriften, ein Relief und ein First mit dem Medusenhaupt am interessantesten.

Auf der rechten Seite der Straße ist ein Abflußkanal, der in den Sammelkanal unter der Zidanškova ulica führte. In gleicher Entfernung von der Straße standen links und rechts zwei Gebäude mit Säulengängen an der Fassade. Die vollständigen Grundrisse der Gebäude konnte man nicht festlegen, weil sie unter die Nachbarhäuser und die Höfe reichen. Das Gebäude I wurde am Ende des 1. Jh. erbaut und wahrscheinlich im 4. Jh. renoviert, was aus der Erneuerung des Hypokaustums ersichtlich ist. Die Stratigraphie des Terrains ist wegen der Bauarbeiten in späteren Jahrhunderten und der Bombardierung im Jahre 1944 ziemlich unklar. Früher stand hier das bekannte »Antikentor«.

IVAN STOPAR

GRAJSKI OBJEKTI Z OBMOČJA SLOVENSKE ŠTAJERSKE NA VISCHERJEVEM ZEMLJEVIDU IZ LETA 1678

Georg Matthäus Vischer (1628—1696), duhovnik, geograf, topograf in matematik, po rodu iz Wenna na Tirolskem, ima kot topograf za Štajersko podoben pomen kot Janez Vajkard Valvasor za Kranjsko in Koroško. Ni sicer napisal dela, kakršna je Valvasorjeva Slava vojvodine Kranjske, vendar je preromal deželo po dolgem in počez ter v svojih skicah fiksiral podobo njenih najznačilnejših mest, trgov, gradov, samostanov, graščin in dvorcev. Njegova biografija in njegovo delo sta pri nas že orisana v spremni besedi k faksimilirani izdaji slovenskega dela Topografije vojvodine Štajerske, zato tu povzemamo predvsem tiste ugotovitve, ki zadevajo njegov zemljevid Štajerske.

Za izdelavo tega zemljevida se je Vischer dogovoril s štajerskimi deželnimi stanovi leta 1673 in v naslednjih petih letih se mu je posrečilo, da je vso deželo nanovo premeril, obenem pa skiciral pomembnejše objekte, ki so pritegnili njegovo pozornost. Tako je na svojem zemljevidu narisal tudi večino tedanjih spodnještajerskih gradov in samostanov in nam tako ohranil njihovo podobo. Zemljevid je izšel leta 1678 pod naslovom: »Styriae Ducatus Fertilissimi Nova Geographica Descriptio. Authore G. M. Vischer. 1678«, v baker pa ga je vrezal Andreas Trost, znani Valvasorjev sodelavec. Sestavljen je iz dvanajstih bakroreznih listov, visokih 37,7 in širokih 45 cm. Če štejemo liste z leve proti desni od zgoraj navzdol, so razporejeni po naslednji shemi:

1	2	3
4	5	6
7	8	9
10	11	12

Veduta Dobrne na listu s prikazom štajerskih naravnih bogastev

Spodnja Štajerska zajema na tem zemljevidu liste od št. 7—12 (na naših dveh prilogah sta reproducirana 8. in 11. list). V skladu z zahtevami časa pa listi ne vsebujejo samo geografskega narisa dežele, ampak so tudi bogato okrašeni z različnimi alegorijami in drugimi dekorativnimi pridodatki. Tako je na primer na listu št. 7 upodobljena četverovprega s triumfalnim vozom, na katerem so grbi štajerskih deželnih odposlancev, na listu št. 9 je v okviru, ki ga sestavljajo različni astronomski in geografski instrumenti, legenda uporabljenih topografskih znamenj ter efeb, ki drži v rokah ovalno miniaturo s Vischerjevim portretom. Na listu št. 10 so prikazana prirodna bogastva štajerske dežele, med katerimi so na odličnem mestu dobrnske in rogaške toplice (gre za prvi znani veduti teh krajev), na listu št. 12 pa je alegorija, ki ponazarja prepir reke Mure z drugimi rekami zastran najboljšega vina — ta naj bi bil ljutomerčan.

Zemljevid se omejuje zgolj na prikaz Štajerske. Objekti in kraji v sosednjih vojvodinah in krajinah so zaznamovani samo izjemoma, pa še to le, če leže tik ob deželni meji. Mesta so na zemljevidu dosledno zaznamovana s tlorisi, medtem ko so trgi in nekateri drugi manjši kraji prikazani v veduti. Natančnost teh situacij je relativna, vendar nekateri mestni tlorisi vsaj v glavnih potezah povzemajo karakteristike posamičnih mest. Pri Celju so tako nakazani glavni stolpi v obrambnem obzidju z barbakanom pri graških vratih, do neke mere pa ustreza celo razporeditev ulic s poudarje-

Veduta Rogatca na listu s prikazom štajerskih naravnih bogastev

nim Glavnim, današnjim Tomšičevim trgom in takratno Dolgo, danes Zidanškovo ulico. Pri Brežicah in Ptujju so posebej poudarjene grajske utrdbe, ki se neposredno ne vključujejo v sistem mestnega obrambnega zidovja. Večja natančnost se Vischerju ni zdela potrebna, saj je s svojim zemljevidom želel nuditi le okvirno informacijo in je šel pri tem že tako korak dlje od današnjih geografov, ki se zadovoljijo že z golim topografskim znamenjem.

Najodličnejše mesto zavzemajo na zemljevidu upodobitve grajskih objektov, katerih dokumentarna pričevalnost je mnogo večja od upodobitev številnih cerkva. Vischer je tu upodobil sedeže vseh pomembnejših gosposčin, manj pomembne dvorce pa je predstavil v ožjem, bržčas povsem subjektivnem izboru. Tako je zabeležil številne dvore v okolici Ptujja, v celjski okolici pa niti enega, čeprav so bili nekateri med njimi dokaj pomembni in tudi kot stavbne zasnove dovolj reprezentativni. Verjetno je, da spričo kratko odmerjenega časa vseh takratnih dvorcev pač ni mogel obiskati, zato jih je na zemljevidu kratko in malo izpustil, mnoge pa je označil samo s topografskim znamenjem, tako Grmovje pri Pirešici, Dobrovo pri Velenju ipd. V nekaterih primerih pa so posamični objekti napak locirani ali poimenovani. Tako je na primer graščina Erkenštajn, ki leži na Kranjskem, locirana tam, kjer sicer leži graščina Ruda, napačno so locirani nekateri dvori blizu Ptujja pri Apačah itd.

Vsi objekti na Vischerjevem zemljevidu so upodobljeni pri pogledu z južne strani. Tako se razločujejo od upodobitev v Topografiji vojvodine Štajerske, ki je nastajala v zadnji četrtini 17. stoletja in je nato prvič izšla šele po Vischerjevi smrti, to je okoli leta 1700, čeprav z letnico 1681 na naslovnem listu. Vischer tu ni bil vezan na določen zorni kot in je zato izbrane objekte vselej upodobil z njihove najslikovitejše strani. Večina objektov na zemljevidu nam torej kaže drugačno podobo, kot jo poznamo iz Topografije, mimo tega pa so ti objekti upodobljeni v svoji starejši obliki, ki nam dokumentira starejšo fazo njihovega razvoja. Marsikje so namreč stari grajski objekt, ki je bil v času nastanka zemljevida še v funkciji, pozneje opustili ali pa zamenjali z novim objektom, ki ga je Vischer nato upodobil v Topografiji. Obenem ugotavljamo pri mnogih objektih, ki so jih v naslednjih desetletjih še uporabljali, da so medtem izgubili nekatere utrdbene sestavine, ki v spremenjenih časovnih razmerah niso bile več potrebne. Kot posebno zanimivost omenimo, da nam je Vischer prav na svojem zemljevidu ohranil podobo nekaterih fevdalnih objektov, ki sicer niso bili nikoli upodobljeni in ki tudi danes niso več ohranjeni. Čeprav gre včasih samo za razvaline, so te skice poučne, saj nam pomagajo natančneje opredeliti čas, kdaj so posamični objekti dejansko propadli.

Avtentičnost upodobitev na zemljevidu je omejena. Vischer je pri objektih poudaril predvsem njihove glavne značilnosti, ni pa se spuščal v podrobnosti. Tako je ravnal celo v svoji Topografiji, čeprav ga tam prostor ni omejeval tako kot tu, kjer mu je tudi za upodobitev najbolj razčlenjenega fevdalnega objekta ostalo komaj kakšen centimeter prostora. Tako so okrogli stolpi narisani včasih kot oglati in obratno, členjena struktura stanovanjskega dela gradov pa je pogosto zreducirana na en sam kubus. Kljub temu se zdi, da Vischerju vsaj v osnovnih črtah lahko verjamemo, verjamemo v tem smislu, da na priliko ni risal stolpov ali obzidja tam, kjer obrambnih grajskih sestavin sploh ni bilo. Takšna shematičnost sodobnikov očitno ni motila, saj v ohranjenih listinah in korespondenci ni o tem nobenih namigov.

Naš prikaz fevdalnih objektov z območja slovenske Štajerske, upodobljenih na Vischerjevem zemljevidu, je zasnovan kot katalog. V njem so upoštevani vsi gradovi, graščine in dvori, od samostanov pa le tisti, ki so bili hkrati sedeži pomembnejših gospoščin. Tako smo v katalog uvrstili na primer Žičko kartuzijo in Studenice, opustili pa novoveško Nazarje ali pa Sv. Trojico v Slovenskih goricah. V prvi vrsti sledi tekoči številki upodobitve slovenski naslov upodobljenega objekta, tiskan v polkrepkem tisku. Pri izbiri ustreznega imena se je avtor ravnal po načelih, ki jih je uveljavil pri slovenski izdaji izbora iz Vischerjeve Topografije, kjer so ta načela podrobneje razložena in razčlenjena. V drugi vrsti je v kurzivi natisnjen originalni naslov objekta, v obliki, kakor ga je zapisal Vischer na zemljevidu. V tretji in zadnji vrsti je nato najprej zabeležena številka lista, na katerem je objekt upodobljen, nato pa tekoča številka upodobitve istega objekta v Vischerjevi Topografiji. Ker listi v Topografiji niso originalno oštevilčeni, se avtor tudi tu naslanja na njeno slovensko izdajo. Kjer je za

oznako Top. (= Topographia Ducatus Stiriae) več številčk, to pomeni, da je zadevni objekt v Topografiji večkrat upodobljen. Pri tem gre pri pomembnejših objektih najpogosteje za istočasne upodobitve z raznih strani, pri manj pomembnih pa za variantne upodobitve, ki so nastale v različnih časovnih obdobjih z željo, da se fiksira spremenjeno stanje objekta ali pa da se manj posrečena upodobitev zamenja z natančnejšo in boljšo. Oznaka n. e. (non extat) namesto številke pomeni, da navedeni objekt v Topografiji ni upodobljen.

Spremní tekst se v prvem delu omejuje na najvažnejše podatke o objektu, zbrane pretežno iz priročne leksikalne literature. Podatki so sumarični in naj služijo le za splošno orientacijo, zato tudi nimajo pretenzije kritično osvetljevati posamične vire, kar bi v okviru zastavljene naloge in skopo odmerjenega prostora niti ne bilo mogoče. Avtor zato virov tudi posebej ne citira, ampak jih navaja na koncu kot uporabljeno literaturo. Pri tem velja, da se je zlasti pri navajanju prvih omemb ravnal po rezultatih novejših raziskav. Natančnejše podatke o posamičnih objektih bo zainteresirani bralec v navedeni literaturi lahko našel pod ustreznimi gesli.

Poudarek je na drugem delu komentarja, kjer skuša avtor opredeliti odnos med upodobitvami na zemljevidu in v Topografiji ter današnjim stanjem, obenem pa ovrednotiti njihovo dokumentarno vrednost. Ugotovitve v tem delu so pretežno rezultat terenskih raziskav, saj so bili pretežno vsi v katalogu upoštevani objekti lokacijsko na novo preverjeni.

Tako smo na kratko označili tudi motiv, ki je narekoval pripravo tega kataloga, saj objavljeno gradivo v dosedanjih razpravah praktično še nikoli ni bilo upoštevano, priloženi reprodukciji zemljevidnih listov št. 8 in 11 pa bosta omogočili tudi globlji vpogled v Vischerjevo kartografsko snovanje. Originalni zemljevid, po katerem so izdelani naši posnetki, hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu, ki je ljubeznivo dovolil njihovo objavo, fotografske reprodukcije pa je izdelal Zavod za spomeniško varstvo v Celju, ki hrani ustrezno dokumentacijo.

UPORABLJENA LITERATURA:

- J. Gajšnik: *Compendiosa totius archiparochiae Tyberiensis Topographia* 1747. Rokopis.
- Joseph Feil: *Über das Leben und Wirken des Geographen Georg Matthäus Vischer*. V izvlečku objavil Friedrich Simony v *Mittheilungen der k. k. Geographischen Gesellschaft*, L. II. Dunaj 1858.
- Joseph v. Zahn: *Georg Matthäus Vischer und seine Wirksamkeit in Steiermark*, Gradec, 1876. Separatni odtis iz *Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark*, L. XXIV. Gradec 1876.
- Ignaz Orožen: *Das Bisthum und die Diözese Lavant*. I. — VIII. V avtorjevi samozaložbi. Maribor 1868—1893.
- Carl Schmutz: *Historisch topografisches Lexikon von Steiermark*. I.—IV. Gradec 1822—1823.
- Josef Andr. Janisch: *Lexikon von Steiermark*. I.—III. Gradec 1878—1885.
- Joseph v. Zahn: *Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter*. Dunaj 1893.
- Matej Slekovec: *Župnija sv. Lovrenca na Dravskem polju*. Krajepisno — zgodovinske črtice. V Mariboru 1885.

- Dr. Franc Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, I.—V, Ljubljana 1903—1928.
- Av gust Stegenšek: Konjiška dekanija, Maribor 1909.
- Dr. Fritz Popelka: Die Landesaufnahme Innerösterreichs von Johannes Clobucci-
arich 1601—1605. Gradec 1924. (Kot vir je bilo upošteevano tudi neobjavlje-
no Clobucciaričevo topografsko gradivo, ki ga hrani deželni arhiv v Gradcu.)
- Fran Kovačić: Ljutomer. Zgodovina trga in sreza. Maribor 1926.
- Janko Orožen: Gradovi in graščine v narodnem izročilu, I. Gradovi in graščine ob
Savinji, Sotli in Savi. Celje 1936.
- Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937.
- Dr. Julius Franz Schütz: Baumeister steirischer Geschichte und Landeskunde, Stei-
rische Heimat — Jahrweiser 1944, Gradec.
- Die Reisetagebücher des Paolo Santonio 1485—1487. Iz latinščine prevedel Rudolf
Eger. Celovec 1947.
- Marijan Zadnikar: Romanska arhitektura na Slovenskem. Ljubljana 1959.
- Hans Pirchegger: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und
Gülden, Städte und Märkte. München 1962.
- Imenik naselij Ljudske republike Slovenije. Ljubljana 1961.
- Nace Šumi: Arhitektura XVI. stoletja na Slovenskem. Ljubljana 1966.
- Nace Šumi: Arhitektura XVII. stoletja na Slovenskem. Ljubljana 1969.
- Ivan Stopar: Program za spomeniško obnovo velenjskega gradu. CZ 1969-70.
- Ivan Komelj: Sevniški grad in lutrovska klet. 20. zvezek zbirke Kulturni in nar-
avni spomeniki Slovenije. Ljubljana 1969.
- Reiner Puschnig: Beiträge zur Biographie Georg Matthäus Vischers. Mitteilungen
des Steiermärkischen Landesarchivs. Folge 19/20, Gradec 1970.
- Ivan Stopar: Georg Matthäus Vischer in njegovo delo. Spremna beseda h knjigi G.
M. Vischer: Topographia Ducatus Stiriae. Ljubljana 1971.

KATALOG

- 1. Anderburg**
Anderburg
List 11. Top. n. e.

Anderburg se prvič omenja sredi 13. st. Stal je na griču blizu Šent-
jurja pri Celju in danes ni o njem nobenega sledu več. Leta 1438 so ga
podrli Celjani, pozneje pa ni bil več obnovljen. Gosposčino so poslej uprav-
ljali v Šentjurju.

Razvalina na Vischerjevem zemljevidu je doslej edina znana upodo-
bitev tega objekta. Zdi se, da gre za ostanke precej mogočnega palacija in
obrambnega stolpa, ki je nedvomno imel značaj bergfrida. Obodne utrd-
bene sestavine kot jarki in nasipi na sliki spričo majhnega merila manjkajo.

2. Apače —
Lambergov dvor
Lambergischhof
List 8. Top. n. e.

Poleg Apaškega dvora ali spodnjega Majšperka je stal v Apačah pri Ptujju tudi takoimenovani Lambergov dvor. V 16. stol. ga je posedoval majšperski graščak Lamberg, ki ga je bil pozidal in po katerem je dvor dobil tudi svoje ime. Slekovčevu mnenje, da je gornji Monsberg sinonim za dvor ali vilo Lamberg, je gotovo napačno, saj gornji Monsberg ne more biti drugega kot stari grad Majšperk. Leta 1642 je Lambergov dvor prešel v last gornjepolskavskega gospoda Žiga Ludovika grofa Dietrichsteina, ki ga je imel v lasti tudi v Vischerjevem času. Ob koncu preteklega stoletja je še stal, znan pa je bil pod imenom »marof«.

3. Apaški dvor
Ambtmanshof
List 8. Top. št. 71.

Zgodovina tega dvora ni prav jasna. Menda so ga v začetku 16. stol. studeniške dominikanke prodale majšperskemu graščaku baronu Lambergu, ki ga je preimenoval v spodnji Majšperk. Leta 1682 je dvor kupila od Lambergovih dedičev Julijana Krescencija por. Schneeweiss in odtlej je ime Schneeweiss obveljalo tudi za graščinico, o kateri danes ni več sledu. Za ime Apaški dvor smo se odločili, ker ga je uporabil tudi Vischer.

V Topografiji je po vsej priliki nova Schneeweissova graščina, medtem ko je na zemljevidu narisana še stari utrjeni gradič.

4. Betnava
Wintenu
 List 8. Top. št. 132.

Prvi posestniki graščine so bili gospodje Vindenski, ki se pojavijo v listinah iz 14. stoletja. V času reformacije je bila tu pomembna postojanka protestantizma in najbrž že takrat je graščina dobila tudi svojo značilno renesančno podobo. V poznem 18. stoletju so stavbo barokizirali, pozneje pa njene podobe niso več bistveno spreminjali. Danes so v njej stanovanja.

V Topografiji je Vischer prikazal dvorec, utrjen s štirimi pravokotnimi stolpi s poševnim pritličjem, na zemljevidu pa je upodobljena preprosta, nečlenjena stavba brez stolpov.

5. Bizeljsko
Wisell
 List 11. Top. št. 139.

Grad Bizeljsko je v osnovi nedvomno zelo star ali pa gre vsaj za zelo staro imensko kontinuiteto, saj se ime pojavlja že v darilni listini grofice Heme Breže-Seliške med posestmi, ki jih je podarila krškemu samostanu. Je še dobro ohranjen in kaže v današnji obliki renesančno zasovo.

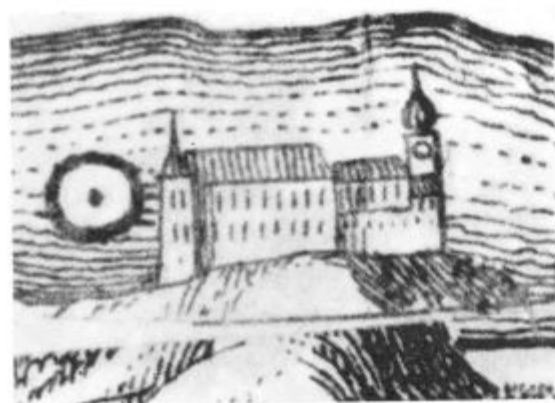
Vischer je grad na zemljevidu in v Topografiji upodobil z iste strani. Obe upodobitvi sta si tako podobni, da sta najbrž nastali na podlagi iste terenske skice. Razločno je videti palacijsko grajsko jedro, utrjeno z okroglimi vogalnimi stolpi in obzidano pot s pravokotnim vhodnim stolpom, ki ga danes ni več.

6. Blagovna
Reiffenstein
List 11. Top. 95.

Srednjeveške omembe gradu Reiffenstein starejša literatura pogosto pomotoma šteje kot omembe Blagovne, čeprav se verjetno nanašajo na istoimenski grad pri Judenburgu. Blagovna se kot pristava »Blagoinemb« omenja šele na začetku 17. stoletja. Albrecht Dietrichsteinski jo je prezidal v graščino in leta 1624 poimenoval Reiffenstein. Danes je povsem predelana.

Vischer je graščino na zemljevidu upodobil tako, da je v ospredju slike štirikotna zasnova s pomolnimi stolpiči, izza katere se v ozadju dviga baročni stolpič kapele. V Topografiji je v ospredju vzhodni del graščine s prezbitერიem kapele.

7. Borl
Anckhenstein
List 9. Top. št. 2—4.

Borl se v virih omenja sicer pozno, sredi 13. stoletja, vendar je bil sedež ene najmočnejših spodnještajerskih gosposčin, imel pa je tudi izredno strateško vlogo, saj je varoval prehod preko Drave na deželni meji proti Ogrski. Je še dobro ohranjen in služi kot turistična postojanka.

Upodobitve Borla v Topografiji so dokaj natančne, na zemljevidu pa grad sicer kaže svoje pglavitne stavbne sestavine, a so le shematično nakazane. Izstopajo palacijsko jedro, baročni urni stolpič ter zahodni obrambni stolp.

8. Branek

Maleckh

List 9. Top. št. 60.

Ime kaže, da gre za zelo staro fortifikacijsko kontinuiteto lokacije. Ali je stal v srednjem veku na tem mestu dvor ali grad, ni znano, rodbina Branečkih viteзов pa se pojavi v 15. stoletju. Baročno obliko je dobil grad v 17. stoletju. Leta 1870 se je severni del gradu sesul, na Silvestrovo 1926 pa je grad pogorel. Preostanek je danes spremenjen v kmetijo, ki ima v kleti še ohranjene strelne line.

Obe Vischerjevi upodobitvi kažeta večkrilno palacijsko zasnovo, stolpič z baročno kapo ter z ogelnimi stolpi utrjeno obzidje. Na zemljevidu so še vsi stolpi pokriti, v Topografiji ima streho samo še manjši stolpič.

9. Brestanica

Reichenburg

List 11. Top. št. 93.

Grad Brestanica sodi med najstarejše fevdalne objekte na Slovenskem, saj ga je že v prvi polovici 12. stoletja postavil salzburški nadškof Konrad, prvotno ime Rajhenburg pa se pojavlja že dosti prej. Od konca 13. stoletja dalje je bil v posesti brestaniških gospodov. Svojo sedanjo zasnovo je dobil v 16. stoletju. Danes je v njem muzej.

Na Vischerjevem zemljevidu je poudarjena njegova kubična zasnova, do izraza pa pride tudi samostojni okrogli stolp, ki je na upodobitvi v Topografiji v ozadju in zato deluje kot sestavina palacija.

10. Celje
Ober Cillia
 List 11. Top. št. 8.

Grad Celje, ki so ga v današnji obliki pozidali žovneški gospodje, ko so prevzeli dediščino Auffensteinov oz. prejšnjih vovbrških grofov, je danes v razvalinah. Sredi 18. stoletja so ga opustili, nato pa so ga dolga desetletja uporabljali kot kamnolom, dokler ga ni sr. 19. st. odkupila mestna občina, ki je pričela sistematično skrbeti za njegovo ohranitev.

Na tukajšnji upodobitvi so razvidne vse pglavítne grajske sestavine: palacij z obema povezanima stanovanjskima stolpoma ter s stolpiči okrepjeno obrambno zidovje. Preseneča, da manjka mogočni Friderikov bergfrid.

11. Cmurek
Schloss Muehreck
 List 8. Top. št. 73.

Ohranjeni romanski fragmenti postavljajo nastanek gradu v zelo zgodnjo dobo, pa tudi rod plemenitih cmureških gospodov je izpričan že od srede 12. stoletja dalje. Grad, ki je še vedno izredno mogočen, je dobro ohranjen, v njem pa je nameščen zavod za duševno bolne.

Na zemljevidu je poudarjena značilna kubična zasnova objekta, izza katere se dviga danes ne več ohranjeni bergfrid. Baročna kapa na njem najbrž ni avtentična, saj je stolp v Topografiji, kjer je grad upodobljen s prednje, bolj diferencirane strani, pokrit še z značilno gotško sedlasto streho.

12. Črnci pri Apačah
Freidenau
 List 8. Top. št. 23.

Graščino so najbrž pozidali šele v 16. stoletju, saj se pred letom 1619 ne omenja, pa še takrat v virih ni izrecno imenovana. Prvotno je najbrž obsegala samo stanovanjsko jedro, ki so ga že takoj od kraja utrdili z obrambnim zidovjem in štirimi ogelnimi stolpi. Takšno graščino nam kaže Vischerjeva upodobitev na zemljevidu. Ob koncu 17. st. so jo povsem predelali, tako da je dobila značaj baročnega dvorca, komponiranega v osi, s poudarjenim pilastriškim portalom v nizkem obzidju ter poudarjenim rizalitom na centralni stavbi. Tako je Vischer upodobil graščino v Topografiji in takšna se je v nekoliko predelani obliki ohranila do danes.

13. Dobrna
Schlangenburg
 List 8/11. Top. št. 105.

Grad Dobrna se v 2. pol. 13. stoletja omenja kot Novi grad, kar pomeni, da so ga pozidali namesto nekega starejšega objekta, ki ni nujno stal na istem mestu. Ime Kačji grad, ki se včasih zanj uporablja, ima po lastniku Janezu Matiji Gačniku, ki je leta 1666 dobil naslov Šlangenburški. Leta 1772 ga je razdejal potres, tako da je danes v razvalinah.

Vischerjevi upodobitvi kažeta grad vsakokrat z druge strani. Obakrat razločno izstopa mogočni stanovanjski stolp, obdan od utrdbenih in drugih sestavin. Tu reproducirana veduta je nekoliko korigirana.

14. Dobrna in Dobrnica
Töplitz — Guteneck
 List 8. Top. n. e.

Toplice Dobrna so bile, kot kažejo najdbe iz rimske dobe, znane morda že v antiki. Še v 16. stoletju je bilo tu ob vrelcu le skromno gostišče, na začetku 17. stoletja pa so uredili bazene in pozidali stavbo za sprejem odličnejših gostov. To stavbo verjetno prikazuje Vischerjeva skica na zemljevidu. Dvor Dobrnica, ki je na zemljevidu upodobljen desno od kopališke stavbe, je zanesljivo izpričan šele od leta 1650 dalje, čeprav se v nekaterih virih navaja kot mnogo starejši. Današnja stavba, ki je brez pomolnih stolpičev, po arhitekturnih sestavinah sodeč ni starejša od tega časa.

15. Dornava
Dornau
 List 9. Top. št. 10.

Dvor v Dornavi, kjer stoji danes mogočni Attemsov baročni dvorec, pozidan v letih 1739—1743, je znan od srede 15. stoletja dalje, že leta 1315 pa se pojavi neki po njem imenovani Otokar Dornavski.

Dvor Dornava, kakor ga je upodobil Vischer, je bil preprosta enonadstropna stavba, ki jo na osnovi nekaterih podrobnosti, razvidnih iz bakroreza v Topografiji, lahko postavimo v 16. ali zgodnje 17. stoletje, tako zaradi značilnega portala, bifore v osi nad portalom, simetrične kompozicije fasade in poudarjenih šivanih oglov. Skica na zemljevidu je manj nazorna, preseneča pa stolpič ob centralni stavbi, ki ga v Topografiji ni.

16. Drvanja
Tribein
 List 8. Top. št. 123.

Drvanjski plemiči se prvič omenjajo šele sredi 17. stoletja, vendar Pirchegger dopušča domnevo, da gre pri objektu za nekdanji strelski dvorec, ki se leta 1290 omenja kot »Turbaen«. Stavbo so že v 19. stoletju odstranili, tako da danes o njej ni nobenega sledu več.

Obe Vischerjevi upodobitvi je le težko vskladiti. V Topografiji je upodobljen dokaj impozanten dvorec s tremi vrati, obzidjem in dvema stolpoma, na zemljevidu pa z vogalnima stolpičema okrepljena stanovanjska stavba, izza katere se vzdiguje z baročno čebulasto kapo okrašeni stolp. Desni rob te upodobitve je prekrit s sosednjim bakroreznim listom.

17. Ekenštajn
Eckenstein
 List 8. Top. št. 13 in 1

Ekenštajn se pojavi v virih šele na začetku 14. stoletja. O njem nimamo veliko poročil, razen pri Vischerju pa tudi nobenih starejših upodobitev. Danes pričajo o njem le še skromne razvaline nad gradičem Gorico, ki je bil njegov pravni naslednik.

Zdi se, da je Vischer na zemljevidu upodobil Ekenštajn preden je leta pričel razpadati, saj je še v celoti pokrit. V Topografiji, kjer je obakrat upodobljen v ozadju graščine Gorica, je že razvaljen. Na vseh upodobitvah je razvidna dvojnost zasnove, katere jedro tvorita stanovanjska stolpa

18. Fala
die Fall
List 8. Top. št. 17.

Graščino Fala, ki leži na desnem bregu Drave, so bržčas pozidali v 16. stoletju, saj je na eni izmed skic Johanna Clobucciaricha že upodobljena. Stari grad Fala, ki je stal nekaj sto metrov severno od nje vrh bližnje vzpetine, so dotlej pač že opustili, danes pa priča o njem samo še značilna konfiguracija zemljišča. Graščina je močno predelana, vendar je ohranila tudi mnoge prvotne arhitekturne sestavine, tako oboke, nekatera okna itd.

Na zemljevidu je Vischer nakazal njeno diferencirano zasnovo. Osrednji stolp je stolpič kapele, na desni pa je verjetno vhodni stolp, ki je nekaj varoval dostop prek mostovža in obrambnega jarka.

19. Forhtenek
Forchtenstein
List 8. Top. št. 19.

Forhtenek se v virih pojavi šele na začetku 14. stoletja, vendar je verjetno starejši. Leta 1635 so uporni kmetje trdnjavo razdejali, nakar je niso več pozidali. Sedež gosposčine je bil poslej v graščini Ravne, ki so jo postavili v dolini. Danes je od gradu vidnih le še nekaj skromnih ostankov.

Vischerjeva upodobitev na zemljevidu kaže stolpasto centralno zasnovo, obdano z obzidjem, ki je okrepljeno s stolpiči. V Topografiji je zasnova enotna, ogelni stolpiči manjkajo. Tudi na terenu zaenkrat ni bilo mogoče ugotoviti njihovih sledov.

20. Frajštajn pri Polskavi
Freienstein
List 8. Top. št. 22.

V srednjeveških virih se ne omenja. Pirchegger domneva, da so graščino pozidali Regalli iz Rač in Polskave in sicer pred letom 1603, ko je Anna Regall prodala gosposčino Georgu Stubenberškemu. Graščina je še vedno ohranjena v bolj ali manj prvotni obliki, manjkajo samo stranske stavbe in obodne utrdbe. Služi stanovanjskim namenom.

Upodobitev objekta v Topografiji je zelo natančna, saj je natančno prikazan ves tedanji diferencirani kompleks grajskih sestavin. Upodobitev na zemljevidu se omejuje na ponazoritev stanovanjske palače, obdane od obzidja z obrambnimi stolpi.

21. Fram
Frauheim
List 8. Top. št. 21.

Srednjeveški grad, ki je danes v razvalinah, se prvič omenja v 1. pol. 14. st., v 15. st. pa že izrecno kot trdnjava — »castrum« ali »vest«. Prvotna zasnova je obsegala predvsem palacij in bergfrid, pozneje pa so jo obdali z vencem stolpov in obzidja. Uničil ga je menda požar, vendar je bil še v začetku preteklega stoletja delno obljuden. Na Vischerjevem zemljevidu je upodobljeno samo stolpasto grajsko jedro, medtem ko se na upodobitvi v Topografiji stanovanjski del in bergfrid lepo ločita. Obe sliki kažeta, da je bil za obrambnim zidovjem še v Vischerjevem času pokrit hodnik.

22. Galenhofen
Gallenhofen
List 8. Top. št. 26.

Graččino Galenhofen, vulgo Frajerjevo, je na začetku 16. stoletja pozidal Hans Gall iz Pukštajna. Kot pripovedujejo domačini, je bilo v graščini po zadnji vojni skladišče municije, ki je leta 1946 eksplodirala in stavbo povsem uničila. Danes o njej ni nobenega sledu več, na njenem mestu pa, vzhodno od podružnice sv. Jurija, stoji nova hiša, Legen št. 77.

O avtentičnosti obeh Vischerjevih upodobitev lahko le ugibamo, ker se med seboj močno razločujeta. Na zemljevidu je stanovanjsko jedro okrepjeno s stolpoma, ki v Topografiji manjkata ali pa sta toliko znižana, da je objekt pokrit z enotno streho. Stolpič na desni je najbrž kapela.

23. Gorica pri Preboldu
Görtzhof
List 11. Top. n. e.

Gradič Gorica v Kaplji vasi pri Preboldu se omenja od začetka 17. stoletja dalje in je večkrat menjal svoje lastnike. Bil je deželnoknežji fevd. Od prvotne graščinice ni danes nobenega sledu več, gradič pa, ki še vedno stoji, je nastal verjetno v 19. stoletju in je brez starejših historičnih sestavin. Danes je v njem kmetija, vendar je polovico stavbe že razkrite.

Vischer je na zemljevidu upodobil prvotno graščinico, ki je bila očitno majhna, toda utrjena. Za zdaj ni znana nobena druga upodobitev tega objekta.

24. Gorica pri Račah
Goritzza
List 8. Top. n. e.

O dvorcu Gorica nam zgodovina ničesar ne sporoča, pa tudi v vasi ni nobenega sledu o njem. Zastran lokacije se torej lahko opremo samo na Vischerjev zemljevid, zlasti še, ker objekta ni v njegovi Topografiji. Na zemljevidu je Gorica tam, kjer je sicer vas Spodnja Polskava. Dediči polskavskih vitezov, ki se omenjajo od srede 12. stoletja dalje in ki na začetku 15. stoletja izginejo iz zgodovine, so tu verjetno imeli svoj dvor. Gospoščina Spodnja Polskava, ki jo je Vischer upodobil v Topografiji kot last Franca Adama grofa Dietrichsteinskega, je imela tu verjetno svoj sedež.

25. Gorica pri Velenju
Goritzzen
List 8. Top.: 13 in 14.

Graščino Gorica pri Velenju so pozidali najbrž v 17. stoletju kot naslednico opuščenega gradu Ekenštajna, ki je stal nekoč na le nekaj minut oddaljenem bližnjem griču in čigar skromne razvaline so še vidne. Graščina je danes močno predelana, le v pritličju je še ohranila stare renesančne oboke. Služi stanovanjskim namenom.

Vischer je Gorico v Topografiji kar dvakrat upodobil in obakrat jo odlikujejo značilni pomolni ogelni stolpiči, ki na zemljevidu niso nakazani. Zanimivo je tudi, da je na zemljevidu uporabil slovensko ime objekta, v Topografiji pa nemško.

26. Gornja Radgona
Ober Rackaspurg
 List 9. Top. št. 80.

Po nekaterih virih se gornjeradgonski vitezi pojavijo že na začetku 12. stoletja, po novejših podatkih pa naj bi grad postavil neki plemeniti Rategoj, na kar bi kazale prve omembe istoimenske naselbine v današnji Avstriji: 1211 Rategoyspurch, 1214 Ratkoyspurch. Nekdanjo trdnjavo so v poznejših stoletjih prezidali v mogočni dvorec, ki je danes preurejen v šolo.

V Topografiji je Vischer poleg razčlenjenega stanovanjskega jedra prikazal tudi renesančne obodne utrdbe, ki jih danes ni več. Na zemljevidu je poleg stanovanjskega dela poudaril okrogli obrambni stolp.

27. Gornji grad
Oberburg
 List 7. Top. št. 78.

Zgodovina benediktinskega samostana, ki je bil tu od leta 1145 dalje, ter poznejšega škofijskega dvorca, ki je bil med zadnjo vojno požgan, je dovolj znana. Vischer je kompleks upodabljal v času, ko je še stal stari samostanski del, ob njem pa tudi renesančna palača ljubljanskih škofov. Cerkev je bila takrat še romanska, le prezbiterij je imela gotski. V celoti je bil ohranjen še tudi renesančni utrdbeni sistem.

Kompleksnost zasnove, ki je v Topografiji lepo razvidna, je na zemljevidu zreducirana na osnovne elemente: obzidje s stolpi, palačo in cerkev.

28. **Gradišče**
Gradischk
 List 8. Top. št. 28.

Graščina Gradišče se v srednjem veku ne omenja, pa tudi njena lega in arhitekturni značaj kažeta, da gre za novoveško zasnovo. Pozidali so jo ob koncu 16. ali na začetku 17. stoletja. V predelani obliki se je ohranila do danes, ki služi kot kmetija.

Obe Vischerjevi upodobitvi, na zemljevidu in v Topografiji, kažeta iste značilne poteze: pravilno štirikotno zasnovo, na vogalih okrepljeno z izstopajočimi, prav tako štirikotnimi stolpiči. Baročni urni stolpič nad vhomdom pri upodobitvi na zemljevidu manjka.

29. **Gromperk**
Grienberg
 List 8. Top. št. 31.

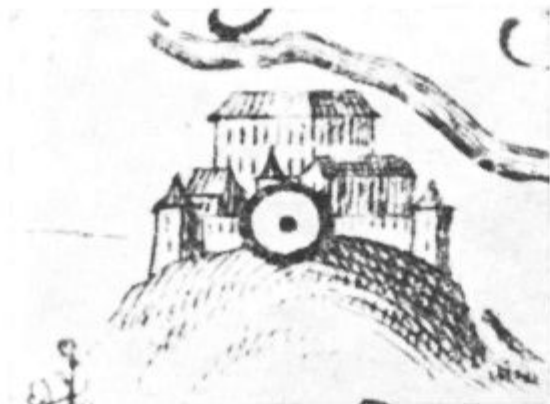
Grad Gromperk se zatrдно pojavi v 14. stoletju, a je verjetno starejši. Pirchegger meni, da se mnoge starejše listine nanašajo na istoimenski grad v Ziljski dolini na Koroškem. Kdaj je spodnještajerski Gromperk — v vasi Kočno pri Zgornji Polskavi — propadel, ne vemo zatrдно. Vsekakor se leta 1671 izrecno omenja Gornji Gromperk, kar pomeni, da so takrat v dolini že pozidali mlajši spodnji grad. Tukajšnja upodobitev je edina doslej znana veduta starega Gromperka, ki je v razvalinah deloma še ohranjen, medtem ko mlajšega »Spodnjega Gromperka«, upodobljenega v Topografiji, niti lokacijsko ni mogoče več zanesljivo ugotoviti.

30. Hartenštajn
pri Pilštanju
Hartenstein
List 11. Top. št. 37.

Grad Hartenštajn se pojavi s tem imenom šele na začetku 16. stoletja. Osrednji stolp, ki je lepo viden na Clobucciarichevi skici pa tudi na upodobitvi v Vischerjevi Topografiji, potrjuje domnevo, da je objekt starejši in po vsej priliki identičen s »stolpom v Pilštanju«, ki se omenja že sto let prej. Baje je imel do leta 1810 še streho, nato je razpadel. Danes pričajo o njem le še skromni sledovi.

V nasprotju z upodobitvijo v Topografiji je Hartenštajn na Vischerjevem zemljevidu tako poenostavljeno skiciran, da mu manjka celo osrednji stolp, pristrešni ogelni stolpiči pa so sporni.

31. Hrastovec
Gutenhaag
List 8. Top. št. 33—36.

Hrastovec, eden najmogočnejših gradov na Slovenskem, se omenja od srede 13. stoletja dalje. Svojo današnjo podobo je dobil v letih 1655—1666, ko ga je baron Georg Herbersteinski prezidal v zgodnjebaročno koncipirani dvorec. Danes je v njem zavod za duševno bolne.

Vischerjeve upodobitve kažejo grad v novi podobi. Risba na zemljevidu nam spričo štirih upodobitev v Topografiji, ki jih je vrezal v baker A. Trost, ne prinaša novih elementov, vendar razločno poudarja mogočni stanovanjski del, obdan od utrdbenih in drugih sestavin.

32. Jakobski dol
S. Jacob
 List 8.
 Top. št. 112—113.

Graščina Jakobski dol v Slovenskih goricah je novoveškega izvora. Viri omenjajo vrsto lastnikov, ki so se pogosto menjavali. Prvotna graščina, kakršno kaže gornja upodobitev, je po vsej priliki nastala v 16. stoletju. Poleg stanovanjskega jedra jo je, če lahko verjamemo Vischerju, obdajalo obzidje s stolpiči. Toda že na starejši varianti grafičnega lista iz Topografije obzidje s stolpom ter strešni stolpič manjkata, na mlajšem bakrorezu pa je graščina že povsem predelana v zgodnjebaročnem duhu, saj je njena imenitnost že na zunaj poudarjena z dvema pravokotnima ogelnima stolpoma, ki ju danes, ko je ohranjen le še del nekdanje zasnove, tudi ni več.

33. Jamnik
Jännickh
 List 8. Top. št. 48.

Kot grad je znan od 14. stoletja dalje, a je bil, sodeč po grajski kapeli sv. Pankracija, ki je imela še pravokoten romanski prezbiterij, nedvomno starejši. O gradu in kapeli ni nobenega sledu več, na njenem mestu pa je danes sodobna stanovanjska stavba. Stegenšek je na prelomu stoletja še videl njune ostanke.

Graščina na Vischerjevih upodobitvah nedvomno ne predstavlja prvotnega gradu, ki je moral stati višje. Na zemljevidni skici je še obdana z renesančnim obzidjem in stolpiči, ki jih na bakrorezu v Topografiji ni več.

34. Jareninski dvor
Läringhof
List 8. Top. št. 46—46

Prvotno skupna posest starih svobodnikov Rudolfa in Weriganda »Wittenswalda«, od srede 12. stoletja dalje pa v lasti admontskega samostana, ki je od tu upravljal svoja posestva v Podravju. Današnji dvorec, ki je samo enonadstropen, je v osnovi baročen, brez sledov srednjeveških arhitekturnih sestavin.

V Topografiji je dvorec najprej predstavljen kot preprosta dvonadstropna stavba s tlorisom v obliki črke T. Takšen je upodobljen tudi na zemljevidu, medtem ko sta na variantni upodobitvi v Topografiji k zasnovi prizidana dva stolpiča.

35. Jelšingrad
Erlachstein
List 11. Top. št. 16.

Prvotni dvor je Sigmund grof Gaisruck sredi 17. stoletja predelal v graščino, ki jo je v drugi polovici prejšnjega stoletja tedanji lastnik baron Goedl preoblikoval v mavrskem slogu. Danes je v njej dom počitka.

Vischerjevi upodobitvi je težko vskladiti z današnjo podobo objekta. Zdi se, da je imela stavba takrat eno samo krilo s stolpastim prizidkom, ki je na zemljevidni upodobitvi prikazan kot pravi stolpič s samostojno streho, na upodobitvi v Topografiji pa kot stolpasto poudarjeni vhod. Tu ima graščina tudi pomolne stolpiče, ki na zemljevidni skici manjkajo.

36. Jurklošter
Geyrach
List 11. Top. št. 25.

Tu je papež leta 1174 potrdil novi kartuzijanski samostan, od kate-
rega ni ničesar ohranjenega. Današnja cerkev je bila posvečena leta 1227.
Leta 1596 je samostan prešel v roke jezuitov, v naslednjih dveh stoletjih
pa je tako propadel, da so na pragu 19. stoletja na njegovih temeljih pozi-
dali novo graščino, ki je bila med zadnjo vojno požgana.

Na naši risbi je samostan še cel, obdaja ga obzidje, utrjeno s stolpi,
na bakrorezu v Topografiji pa je razdejan. Avtentičnost obeh upodobitev
ostaja sporna, zlasti kar zadeva zahodni cerkveni zvonik, ki po doslej zna-
nih virih ni dokazljiv.

37. Kacenštajn
Katzenstein
List 8. Top. n. e.

Grad, čigar skromni sledovi so ohranjeni južno nad podružnico sv.
Florijana pri Šoštanju, se omenja prvič v 13. stoletju, po njem imenovani
vitezi pa nastopajo že v 2. polovici 12. stoletja. Zdi se, da je bil porušen
med boji za celjsko dediščino v 2. polovici 15. stoletja, saj je že leta 1498
govora o uradu pod opuščnim gradom (»untern Burgstall«). Še leta 1754
pa je govora o nekem kacenštajnskem uradu v Velenju.

Skica razvaline na Vischerjevem zemljevidu je edina doslej znana
upodobitev tega objekta.

38. Korpule
Corpula
 List 11. Top. št. 9.

Zgodovina tega dvorca je le malo znana. Stal je gotovo že vsaj v 16. stoletju, ko je imela vrbovska gosposčina v njem svoj urad. Na pragu 17. stoletja ga je v eni izmed svojih skic upodobil Johannes Clobucciarich, leta 1635 pa so ga oplenili in morda razdejali uporni kmetje.

Obe Vischerjevi upodobitvi, na zemljevidu in v Topografiji, kažeta v glavnem iste poteze: pravokotno centralno zasnovo in pomolne ogelne stolpiče. Gradič je danes predelan in skoraj brez vseh historično pričevalnih elementov. V njem je kmetija.

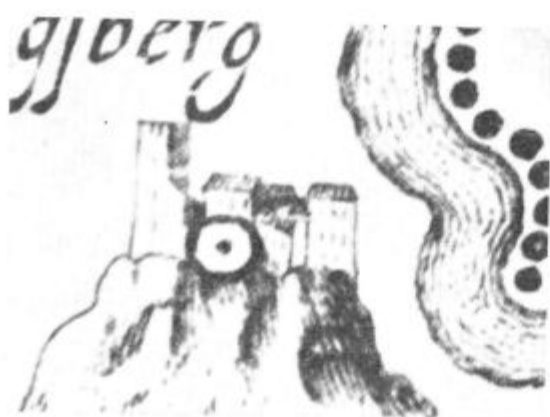

39. Kozje
Trockhenburg
 List 11. Top. št. 11.

Dvor Kozje se omenja na začetku 11. stoletja, konec 12. stoletja pa že srečamo viteze Kozjanske, ki so najbrž pozidali tudi grad na hribu. Kot kaže Clobucciaricheva skica iz ok. leta 1603, je bil grad takrat še cel, kmalu nato pa je verjetno pričel propadati. Danes pričajo o njem le še skromne razvaline.

Grad je na zemljevidu upodobljen z deloma še pokritim palacijem, le oba stolpa sta razkrita. Na upodobitvi v Topografiji je že povsem razdejan. Nobena od obeh Vischerjevih risb se po natančnosti niti približno ne more primerjati s Clobucciarichevo.

40. Kunšperk
Königsberk
List 11. Top. št. 49.

Kunšperk se omenja med posestmi, ki jih je Hema Breže-Seliška zapustila krškemu samostanu in ki so pozneje prešle v posest krške škofije. Kunšperški gospodje se pojavijo konec 12. stoletja, zadnji lastniki gradu pa so bili Tattenbachi, ki so upravljali posest z Bizeljskega. Verjetno je že takrat grad pričel propadati. Njegove razvaline so še vedno mogočne.

Vischerjeva upodobitev na zemljevidu se zdi skoraj zrcalna upodobitev bakroreza v Topografiji. Do izraza pride zlasti mogočni, že razkriti bergfrid, ki dominira nad palacijem in drugimi grajskimi sestavinami. Na desni strani skice je delno še ohranjeni renesančni vhodni stolp.

41. Laško
Tifer
List 11. Top. št. 124.

Laško je stara deželnoknežja gospoščina, ki se omenja že od leta 1147 dalje. Grad na hribu nad naselbino, imenovan tudi Tabor, je nedvomno zelo star, čeprav ga po njegovih današnjih razvaljenih ostankih najbrž lahko stavimo šele v 14. stoletje, a še to ne v celoti. Grad v mestu je naslednik Tabora in je bil postavljen leta 1675, kot priča letnica na portalu. Stanovanjski stolp Tabora je tu nepokrit (?), na mlajši upodobitvi v Topografiji pa kaže še dobro ohranjeno streho. Mestna graščina ima tako tu kot v Topografiji mogočne ogelne stolpe, ki jih na upodobitvah 19. st. ni več.

42. Legen

Lehen

List 8. Top. št. 51—52.

Graščina se prvič omenja ob koncu 16. stoletja. Njena zasnova je izrazito novoveška, renesančna. Danes je povsem porušena, le del kleti v hiši Legen št. 22 še utegne biti njen ostanek.

Iz Topografije sta znani dve upodobitvi objekta, ki sta si v osnovi povsem podobni, vendar iz njiju ni razvidno, ali gre za graščino s ključasto ali podkvasto zasnovo. Vogali so povišani v stolpiče, na zemljevidu pa so stolpiči k stanovanjskemu jedru prislonjeni. Primerjava z upodobitvami graščine na vedutah iz 19. stoletja nam pokaže, da je risba na zemljevidu verjetno bolj avtentična od upodobitev v Topografiji.

43. Lemberg pri Dobrni

Lemberg

List 11. Top. št. 54.

Prvotni grad Lemberg, ki se v prvih virih iz konca 13. stoletja imenuje Löwenberg v nasprotju z Lembergom pri Šmarju, ki so ga imenovali Langenberg, je leta 1453 porušil celjski grof Friderik II. Sedanji grad so verjetno na starih osnovah postavili leta 1548. Danes naglo propada.

Vischerjevi upodobitvi kažeta objekt s približno iste strani. Razločno so razvidne njegove stanovanjske in obrambne sestavine, mogočni okrogli jugovzhodni stolp pa na zemljevidu manjka. Renesnančna podoba gradu, kakor nam jo je ohranil Vischer, je danes precej spremenjena.

44. Limbar
Gilgenberg
 List 8. Top. št. 56—57

Limbar je znan od konca 12. stoletja dalje. Prvotni grad je stal na hribu blizu podružnice sv. Jakoba, graščinico v Pesjem pri Velenju pa so najbrž pozidali v 16. stoletju, ko so stari grad opustili.

Vischer je na zemljevidu in v Topografiji upodobil novoveško graščino, ki je danes do nespoznavnosti predelana. Na zemljevidu je še utrjena s stolpom, starejša upodobitev v Topografiji kaže k centralnemu objektu prislonsjeni enonadstropni trakt, ki je pričel razpadati, na zadnji upodobitvi pa se tudi ta trakt že spreminja v razvalino.

45. Limbuš
Lembach
 List 8. Top. št. 53.

Grad so okoli leta 1800 porušili, tako da danes pričajo o njem le še ostanki grajskega jarka. Stal je na griču nad istoimensko naselbino. Sredi 13. stoletja se pojavijo prvi vitezi, ki se po njem imenujejo, v 14. stoletju je govora o grajskem hribu, v 15. stoletju pa se Limbuš tudi že izrecno omenja kot grad. Prvič ga je upodobil Clobucciarich okoli leta 1603. Grad je takrat obsegal palacijsko jedro, obdano s stolpi. Na Vischerjevem zemljevidu vogalni stolpi manjkajo, upodobljeni pa so v njegovi Topografiji. Na obeh Vischerjevih vedutah se sredi gradu vzdiguje urni stolpič, ki so ga pozidali v 17. stoletju.

46. Lindek

Lindeckh

List 8. Top. n. e.

Grad je znan od srede 13. st. dalje. Porušili so ga menda že sredi 15. st., vendar so ga nato najbrž spet obnovili, saj kažejo nekateri ohranjeni elementi že novoveški značaj. Kdaj so ga dokončno opustili, ni znano. Danes je dokaj obsežna razvalina z diferencirano zasnovo, starim palačijskim jedrom, prislonjenim stolpom in mlajšimi obrambnimi in drugimi sestavinami.

Vischer je na zemljevidu upodobil Lindek že kot razvalino, ki pa še razločno kaže svoje poglavitne stavbne sestavine. To je doslej edina znana samostojna upodobitev tega objekta.

47. Ljutomer

Oberlutenberg

List 9. Top. št. 59.

Grad Ljutomer, ki ga na Nemškem včasih imenujejo Oberlutenberg, pri nas pa ljudsko Dolnji grad, za razloček od više ležečega Braneka, je stal v srednjem veku na mestu današnje graščine Podgradje, ki so jo postavili leta 1860 (letnica na fasadi). Še na začetku 17. st. je ob mogočnem stanovanjskem delu stal tudi stolp, kot nam kaže Clobucciaricheva skica iz ok. 1603, v Vischerjevem času pa je od širokopotezne zasnove stal samo še njen centralni stanovanjski del, medtem ko so utrdbene sestavine gradu dotlej že odstranili. Tak je grad na obeh Vischerjevih upodobitvah.

48. Majšperk

Mannsberg

List 8/11. Top. št. 45.

Majšperk se v virih omenja od srede 13. stoletja dalje in je bil še v 2. pol. 19. stoletja obljuden, nato pa je naglo razpadel. Danes pričajo o njem le še skromni sledovi, ki bodo tudi kmalu izginili. V podobi, kot nam ga kažejo ohranjene vedute, je obsegal razčlenjeno palacijsko jedro, utrjeno z močnim stolpom ter obdano z obzidjem.

Na obeh Vischerjevih upodobitvah, ki kažeta grad s približno iste strani, so te sestavine lepo razvidne. Tu reproducirana veduta je zaradi stika dveh listov nekoliko korigirana, tako, da so strehe stolpov pomaknjene na pravo mesto.

49. Maribor

Obermarhburg

List 8. Top. št. 64.

Prvotni grad Maribor, so na Krčevini, kjer stoji danes piramida, pozidali verjetno že v 11. stoletju. Kot kažejo stare vedute, je bil še v prvi polovici 18. stoletja dobro ohranjen, pozneje pa je povsem izginil, tako da danes o njem ni nobenega sledu več.

Vischerjevi upodobitvi kažeta objekt kot kompaktno, najbrž dvokrilno zasnovo brez stolpastega jedra ali bergfrida in brez venca renesančnih utrd. Le na upodobitvi v Topografiji je videti zid, ki utegne biti ostanek bastijona.

50. Muretinci
Meretintz
 List 9. Top. št. 69.

Sedanjo graščino je na mestu nekdanjega dvora v 2. pol. 17. st. postavil nemški viteški red. Stavba je do danes ohranila svoje poglobitve značilnosti — podkvasto zasnovo s pravokotnimi ogelnimi stolpi.

Vischerjevi upodobitvi na zemljevidu in v Topografiji sta v glavnem identični. Prikazana je enonadstropna stavba s tremi štirioglatimi vogalnimi stolpi, kakor se kaže pri pogledu s prednje strani. Na zemljevidu je graščina obdana z nizkim obzidjem, okrepljenim s stolpičem, v Topografiji pa z lesenim plotom.

51. Muta
Mauth
 List 8. Top. št. 44.

V Muti je bila v srednjem veku mitnica na poti proti Koroški, zato je tu že zelo zgodaj stal tudi grad, ki naj bi to pot varoval in ki se omenja od srede 13. stoletja dalje. Grad so okoli leta 1498 porušili, sedež gospodščine pa je postala graščinica v dolini, ki je danes do nespoznavnosti predelana.

Vischer je v Topografiji upodobil graščinico, ki je bila sedež gospodščine, na zemljevidu pa po vsej priliki samostan s samostansko cerkvijo, ki so jo leta 1760 baje do kraja podrli, nato pa še enkrat povsem na novo postavili.

52. **Negova**
Negau
List 9. Top. št. 75.

Trdnjava se v virih omenja šele ob koncu srednjega veka, podrobna stavbnogodovinska študija pa bo morala šele raziskati njene eventualne starejše sestavine. V današnji obliki kaže grad srednjeveško zasnovano s sledovi številnih predelav, njegova najstarejša sestavina pa je utegnil biti danes že porušeni obrambni stolp — bergfrid, ki je na obeh Vischerjevih upodobitvah še lepo viden, a hkrati že tudi razkrit.

V Topografiji je grad obdan z vencem mogočnih renesančnih utrd, na zemljevidu pa je poleg stanovanjskega jedra in bergfrida vidnih samo še dvoje vogalnih stolpičev.

53. **Novi Klošter**
Neu Closter
List 11. Top. št. 76—77

Prvotno dominikanski samostan, ki ga je leta 1453 ustanovil celjski grof Friderik. Leta 1515 so ga razdejali uporni kmetje, leta 1785 pa ga je cesar Jožef II. razpustil, nakar je prešel v zasebne roke. V 19. stoletju so stavbo regotizirali. Danes je povsem predelana in služi stanovanjskim namenom, njena zgodovinska pričevalnost pa je skoraj docela zabrisana.

Upodobitev samostana na zemljevidu je stilizirana in v primerjavi z obema bakrorezoma v Topografiji ne prinaša novih elementov. Zakrivljena palica z resami je Vischerjevo topografsko znamenje za samostan.

54. Ojstrica
Osterwitz
List 11. Top. št. 82.

Grad Ojstrica, v virih znan od druge polovice 13. stoletja dalje, je po svoji zasnovi sodil med pomembnejše fevdalne objekte na Slovenskem. Opustili so ga najbrž v 16. stoletju ter ob vznožju grajskega hriba postavili renesančno graščino, ki so jo sredi preteklega stoletja podrli, tako da o njej ni nobenega sledu več.

Vischer je na zemljevidu in v Topografiji prikazal tako razvalino srednjeveškega gradu kot tudi renesančno graščino. Razvaline so obkraj skicirane shematično, graščina pa kaže svojo značilno, geometrijsko pravilno zasnovo, ki jo poudarjata dva okrogla vogalna stolpa.

55. Olimje
Wolimia
List 11. Top. št. 81.

Olimje se kot fevdalna posest omenja šele na začetku 13. stoletja, a še takrat le kot vas, pozneje pa kot dvor. Ker ne gre za grad, je možno, da so leta 1550 (letnica na portalu) pozidali sedanjo graščino na stari lokaciji, čeprav se stavba le nekaj let prej omenja tudi kot »Turm zu Wollimel«. V letih 1663—1782 je bil v njej samostan pavlinskih eremitov.

Vischerjevi upodobitvi sta si podobni. Obkraj pride do izraza značilna štirikotna zasnova z ogelnimi stolpi in prislonjeno cerkvijo Marijinega vnebohoda.

56. Paški grad
Packstein
List 8. Top. št. 83.

Trdnjava, ki naj bi varovala most preko rečice Pake, je menda stala tu že sredi 13. stoletja. Danes so od nje ohranjene le še skromne razvaline, ki pa jih je težko vskladiti tako s Vischerjevima upodobitvama kot s podatkom, da se Paški grad v 15. stoletju večkrat izrecno omenja kot »turn« — stolp. V drugi polovici 19. st. so grad razkrili, nakar je propadel.

Vischerjevi upodobitvi kažeta značilno enovito renesančno zasnovo s pomolnimi stolpiči, ki so na zemljevidu pokriti, v Topografiji pa brez streh. Tam je grad tudi obdan z nizkim obzidjem, utrjenim s stolpi.

57. Pilštanj
Peillenstein
List 11. Top. št. 84.

Pilštanj je bil središče spodnještajerskih zemljiških posestev grofice Heme Breže-Seliške. Sredi 12. stoletja se prvič omenjajo pilštanjski vitezi kot krški ministeriali. Mogočni grad na vzpetini južno od istoimenske naselbine je verjetno propadel v 18. stoletju. V prejšnjem stoletju so bile njegove razvaline še dobro vidne, danes pa je videti le še nekaj sledov.

Na zemljevidni upodobitvi je poleg razsežne grajske zasnove videti tudi skrajni zahodni obrambni stolp, ki ni izpričan na nobeni drugi starejši upodobitvi, ne pri Clobucciarichu, ne pri bakrorezu v Topografiji, ki kaže grad z druge, reprezentančnejše strani.

58. Pišece
Pischütz
 List 11. Top. št. 87.

Pišeckí gospodje se v virih pojavljajo šele od 2. pol. 13. st. dalje, vendar je grad vsaj v svojem jedru nedvomno nekaj starejši, saj lahko njegov stolp postavimo vsaj v 1. pol. ali sredino 13. stoletja. V 16. in nato v 19. st. so ga temeljito prezidali, danes pa so v njem stanovanja.

Nobena od obeh Vischerjevih upodobitev nam gradu ne prikaže v avtentični obliki. V Topografiji manjka centralni stolp kot njegova najznačilnejša sestavina, na zemljevidu pa je stolp prikazan kot skromen urni stolpič, ostalih sestavin pa sploh ni mogoče identificirati.

59. Planina
Montpreis
 List 11. Top. št. 72.

Planinski gospodje nastopajo ob koncu 12. stoletja in vsaj takrat je stal že tudi planinski grad, ki je danes v razvalinah, a je njegov romanski palacij še lepo viden. Pozneje so ga večkrat predelovali, okoli leta 1867 pa ga je tedanji lastnik grof Gustav Blome prepustil usodi.

Obe Vischerjevi upodobitvi, na zemljevidu in v Topografiji, kažeta grad z iste, južne strani. Razločno je razvidno njegovo palacijsko jedro ter s stolpom oziroma stolpoma utrjeni vhod. Stolp ob jedru na zemljevidu manjka, v Topografiji pa je okrogle oblike, čeprav je bil štirioglat, kot nam ga kaže že Clobucciaricheva skica.

60. Plumberk
Brunberg
 List 11. Top. št. 5.

Graščina Plumberk, v Dobriši vasi pri Petrovčah, je stala nekoč na mestu ali v bližini današnjega dvorca Novo Celje. Ko je grof Gaisruck sredi 18. st. pozidal Novo Celje, so jo menda porušili, možno pa je tudi, da je jedro starega Plumberka ohranjeno v sicer precej predelani stavbi za današnjim dvorcem, na kar kažejo križni grebenasti oboki v njenem pritličju.

V Topografiji je graščina upodobljena s sprednje, severne strani, na zemljevidu pa z dvoriščne. Obzidje je tu okrepljeno z obrambnim stolpom, ki ga morda lahko štejemo za grajsko kapelo.

61. Pobrežje
Pobresch
 List 8. Top. n. e.

Pobrežje pri Ptujju se že zelo zgodaj omenja kot posest salzburških škofov, vendar v srednjeveških virih doslej še ni bilo najti namigov na obstoj kakšnega dvorca ali gradu. Iz leta 1691, torej iz Vischerjevega časa, imamo poročilo, da je dvor in posestvo Pobrežje kupil Johann Max grof Thurn-Valsassina od ptujskega trgovca Quallandra. Danes o tem dvoru ni nobenega sledu več, le starejši domačini se še spominjajo mesta v vasi, kjer je nekoč stal.

Na zemljevidu je Vischer upodobil dvor kot pravo graščino s stanovanjskim jedrom in obzidjem, okrepljenim s stolpi.

62. Podčetrtek
Landsberg
 List 11. Top. št. 138.

Grad se omenja šele na začetku 13. stoletja, čeprav je bržčas obstajal že prej, saj je bil pomembna trdnjava na deželni meji ob Sotli. Ta grad je stal sredi pobočja nad sedanjim gradom, ki po stavbnih sestavinah sodeč ni mogel nastati pred 15. stoletjem, nemara pa je celo mlajši. Njegova današnja zasnova je renesančna, vendar izoblikovana ob starejšem jedru.

Na zemljevidu je Vischer upodobil grad z najmanj značilne južne strani, kjer dva renesančna rondela flankirata palacij, ves razčlenjeni obrambni kompleks pa pride do izraza le na sliki v Topografiji.

63. Podsreda
Herberg
 List 11. Top. št. 45.

Grad se prvič imenuje na začetku 13. stoletja kot trdnjava. Iz tega časa izvira njegov še danes ohranjeni romanski bergfrid, verjetno pa je, da so romanske tudi nekatere druge njegove sestavine. V Vischerjevem času si je že izoblikoval podobo, kakršno je v glavnih obrisih ohranil do danes. Poznejše prezidave niso bistveno prizadele njegove značilne srednjeveške zasnove.

Na obeh Vischerjevih upodobitvah je grad prikazan kot masiven kubus, iznad katerega se dviga mogočni stolp, ki je bil tedaj verjetno za nadstropje višji od današnjega, vendar na nobeni upodobitvi ni pokrit.

64. Polzela
Hälensstein
List 11. Top. št. 40.

Prvotno je bil grad last šentpavelskega samostana, kot fevdniki pa že od 2. pol. 12. st. dalje nastopajo vitezi Polzelski. Leta 1323 je prešel v posest malteškega viteškega reda, ki je imel odtlej tu svojo komendo. Danes služi stanovanjskim namenom.

Na Vischerjevem zemljevidu je stavba prvič upodobljena. Zorni kot je podoben kot pri upodobitvi v Topografiji, kot posebno značilnost pa velja poudariti ogejne stolpiče na stavbnem jedru, ki v Topografiji manjkajo. Danes je ohranjen le še centralni del zasnove, obzidja s stolpiči in stranskimi stavbami pa ni več.

65. Pragersko
Pragerhof
List 8. Top. n. e.

V srednjem veku se ne omenja. Zdi se, da je dvor postavil Krištof Pragerski z Jamnika, ki je leta 1580 kupil gromperško posest. Pozneje je pogosto menjal svoje lastnike. Je enonadstropna stavba s štirimi krili in arkadami na dvorišču, z značilnim vhodnim stolpičem. Zdaj služi za stanovanja.

Na zemljevidu je Vischer upodobil preprosto enonadstropno stavbo pravokotnega tlorisa s štirimi pomolnimi stolpiči in naseljem v ozadju. Pomolni stolpiči, kolikor so nekoč dejansko obstajali, niso več ohranjeni.

66. Prebold
Pragwald
 List 11. Top. št. 89.

Grad so po stilnih znamenjih sodeč pozidali v prvi polovici 17. st. plemeniti Pragerji, po katerih je dobil tudi svoje nemško ime. Svojo značilno štirikrilno zasnovo, okrepljeno na vogalih z močnimi štirikotnimi stolpi, je ohranil do zadnje vojne, ko je bil en trakt porušen. Neustrezni posegi so v zadnjih desetletjih precej prizadeli njegovo pričevalnost, zasnova pa je ostala intaktna. Danes so v njem stanovanja in skladišča prebolske tovarne tkanin.

Med obema Vischerjevima upodobitvama ni bistvenih razločkov, saj obe kažeta bistvene sestavine objekta.

67. Prešnik
Meyerburg
 List 11. Top. št. n. e.

Graščina Prešnik pri Celju je nastala šele v 17. stoletju, saj jo je leta 1668 kupil vitanjski gradnik Joh. P. Adamayr kot »na novo postavljeni dvor«.

Pozneje je imela več lastnikov, dokler ni leta 1882 prešla v posest K. Strückerja, ki jo je v celoti predelal. Danes je močno zanemarjena in služi za stanovanja.

Na zemljevidu jo je Vischer upodobil kot skromno stanovanjsko stavbo, utrjeno z dvema različno velikima, danes ne več ohranjenima stolpoma.

68. Pukštajn
Puchenstein
List 8. Top. št. 6.

Pukštajn je stal že vsaj sredi 13. stoletja in varoval dostop v Mislinjsko dolino. Leta 1595 je prvič pogorel, leta 1706 pa drugič. Kmalu nato so ga najbrž opustili, ko so v dolini pod njim ob bregu Drave pozidali novo graščino.

Vischerjeva upodobitev objekta na zemljevidu nam kaže grad vrh strmega, kopastega griča z nekoliko členjeno palacijsko zasnovo, iznad katere se dviga mogočni stolp. V Topografiji je upodobljen z nasprotne, severovzhodne strani in brez stolpa.

69. Rače
Kranichsfeld
List 8. Top. št. 50.

Rače se v srednjem veku omenjajo samo kot naselje, grad pa je nastal v svoji osnovi vsaj v 16. stoletju, kar pričajo nekateri še ohranjeni kletni gotski portali. Nekdaj je bil obdan z okopom in dvojnimi vodnimi jarkom. Danes so v njem stanovanja in uradi.

Vischerjevi upodobitvi sta si v glavnih potezah podobni. Sredi stanovanjskega dela, okrepljenega z okroglimi ogelnimi stolpi, se dviga visoki osrednji stolp, pokrit z baročno kapo, celotno zasnovo pa obdaja strm okop. V Topografiji je sredi okopa upodobljen tudi portal, do katerega je preko vodnega jarka držal ozek mostič.

70. Radlje
Mährenberg
 List 8. Top. št. 65.

Grad na hribu nad istoimenskim naseljem se prvič omenja sredi 13. stoletja, že leta 1251 pa je Geisla, vdova Alberta Radeljskega, v naselju ustanovila tudi ženski dominikanski samostan. Grad je danes povsem v razvalinah, samostan, ki so ga leta 1781 opustili, pa je delno še ohranjen.

Na zemljevidu je Vischer upodobil radeljski trg z župno cerkvijo in grad nad naseljem, ki je bil takrat še cel. V Topografiji je upodobil predvsem samostan, medtem ko je grad in trg nakazal v ozadju. Na naši upodobitvi sta poudarjena oba grajska stolpa, ki sta dokumentirana tudi na Clobucciarichevi skici.

71. Ranšperk
Rabensberg
 List 11. Top. št. 90.

Ranšperški vitezi se omenjajo od konca 12. stoletja dalje, grad sam pa na začetku 13. stoletja. Leta 1453 ga je dal Friderik II. Celjski porušiti, pozneje pa so namesto njega postavili v dolini pod njim istoimensko graščino. Sledovi te nekdanj mogočne utrdbe so še vedno razločno vidni.

Vischer je na zemljevidu upodobil razvaline starega gradu, kar najbrž pomeni, da graščina, ki je pozneje upodobljena v Topografiji, takrat še ni stala. Posestvo so medtem verjetno upravljali iz Lemberga pri Dobrni, kjer je imela gosposčina svoj urad.

72. Ravne pri Šoštanju
Gutenbichel
List 8. Top. št. 32.

Objekt je znan od 15. stoletja dalje. Ker je ob koncu 17. stoletja po nekaterih virih pogorel, utegne biti današnja stavba, ki so jo pred zadnjo vojno temeljito predelali, v osnovi graščina, ki jo je okoli leta 1700 pozidal Karel Žiga pl. Hohenwart. V njej je danes bolnišnica.

Na zemljevidu je verjetno upodobljen prvotni gradič z značilnimi ogelnimi stolpi, v Topografiji pa mlajši Hohenwartov dvor, ki je že brez vseh grajskih elementov. Lokacijska kontinuiteta obeh objektov utegne biti sporna, ker ni ohranjenih nobenih sestavin, ki bi jo potrjevale.

73. Ravno polje
Ebensfeld
List 8. Top. št. 12.

Ravno polje se prvič omenja šele ob koncu 16. st., vendar utegne biti starejšega izvora. Današnja graščina ima značilno četverokotno, štirikrilno zasnovu z razsežnim notranjim arkadnim dvoriščem, nad vhodnim portalom pa je ohranjena letnica 1670, ki verjetno sovпада s časom njenega nastanka. Stavba je vse do danes ohranila svojo značilno zgodnjebaročno podobo. V njej še prebivajo, čeprav je že pričela razpadati.

Vischerjevi upodobitvi kažeta razločke le v detajlih. V Topografiji so ob stavbi tudi gospodarska poslopja, na zemljevidu pa je obzidje okrepjeno z nizkim obrambnim stolpičem.

74. Rifnik
Reicheneck
 List 11. Top. št. 94.

Grad se prvič omenja v drugi polovici 13. stoletja, današnji razvaljeni ostanki pa kažejo na že povsem zrelo gotško zasnovo, obogateno tudi z mlajšimi sestavinami. Že ob koncu 17. stoletja je najbrž začel propadati, pretežni del gosposčine pa je prešel na Blagovno.

Na zemljevidu je Vischer poudaril vhodni stolp in enega izmed obeh stanovanjskih stolpov, medtem ko je vzhodni del prikazal kot palacij. V Topografiji so upodobljeni vsi trije stolpi, vendar sta stanovanjska že razkrita. Razen tega je tam upodobljena tudi mlajša stanovanjska stavba ob vzhodju gradu, o kateri ni več sledu.

75. Rogatec
Rohitsch
 List 11. Top. št. 97.

V prvi polovici 12. st. je imela tu svoje posesti krška škofija, ob koncu tega stoletja pa se že pojavijo rogaški gospodje. Takrat je stal verjetno že tudi grad, saj ga po nekaterih ohranjenih arhitekturnih prvinah lahko datiramo še v romansko dobo. Opustili so ga najbrž ob koncu 18. ali na začetku 19. stoletja, saj ga vse vedute 19. stoletja kažejo že kot razvalino.

Vischer je grad trikrat upodobil. Na zemljevidu ga je narisal z zahoda, v Topografiji in na prikazu štajerskih naravnih bogastev na listu št. 10 pa z vzhoda. Izpostavljeni južni stolp na zemljevidni skici manjka.

76. Rogoza
Rogois
 List 8. Top. št. 96.

Dvor v Rogozi je stal vsaj od srede 13. st. dalje, ko se med vitezi Friderika Ptujskega omenja tudi neki Henrik Rogoški. Značaj, ki ga kaže dvor na obeh Vischerjevih upodobitvah, pa je povsem novoveški. Graščina je sicer še ohranjena, vendar so jo v preteklem stoletju pa tudi po zadnji vojni tako temeljito predelali, da je praktično povsem izgubila svoj nekdanji značaj. Danes je v njej odprti kazenskopoboljševalni dom.

V Topografiji je Rogoza upodobljena kot preprosta, enonadstropna graščinica s prislonjenim zaprtim stopniščem, na zemljevidu pa ima stavba še značilne pomolne stolpiče.

77. Rudenek
Roteneck
 List 8. Top. št. 99.

Grad so verjetno pozidali v začetku 14. stoletja in je večkrat menjal svoje lastnike, dokler ga niso, morda že v 18. stoletju, opustili. Danes pričajo o njem le še skromne razvaline, katerih najboljše ohranjeni del je staro stolpasto jedro. Obliko, kakršno vidimo na obeh Vischerjevih upodobitvah, je objekt dobil v 16. ali 17. stoletju, hkrati pa sta ti dve upodobitvi tudi edina doslej znana dokumenta o njegovi nekdanji podobi. Na zemljevidu je grad prikazan z vzhodne strani, tako da je njegovo stolpasto jedro skrito, v Topografiji pa je upodobljen pri pogledu z mogočnejše južne strani.

78. Sevnica
Liechtenwald
 List 11. Top. št. 55.

Grad so postavili salzburški škofje in se prvič omenja šele na začetku 14. stoletja, vendar je nedvomno starejši. To izpričuje v nižjih nastropjih še ohranjeni romanski bergfrid, ki so ga pozneje vključili v renesančno koncipirani štiristrani dvorec z notranjim dvoriščem in okroglimi ogelnimi stolpi. Danes so v njem stanovanja.

Na zemljevidu je Vischer poudaril samo renesančne grajske sestavine, zanemaril pa je romanski stolp, ki je na mlajši upodobitvi v Topografiji lepo viden. Vrhnji del tega stolpa so najbrž odstranili v naslednjem stoletju, ker ga na vedutah iz 19. stoletja ni več.

79. Slivnica
Burgschlei...
 List 8. Top. št. 106.

Slivnica se kot dvor omenja leta 1428, ob koncu 15. st. pa je Georg Kollonitsch pozidal namesto dvora graščino, ki jo vidimo na Vischerjevi upodobitvi. Sredi 19. stoletja jo je Ferdinand grof Brandis temeljito predelal. Takrat je dobila današnje neogotsko obliko.

Skica graščine na Vischerjevem zemljevidu kaže poleg centralne stanovanjske zasnove s štirimi ogelnimi stolpi tudi obzidano dvorišče z gospodarskim poslopjem, ki ga v Topografiji ni. Očitno gre za del razširjene obrambne zasnove, ki so ga pozneje odstranili.

80. Slovenske Konjice
Ganoviz
 List 8. Top. št. 27.

Grad se prvič omenja v prvi polovici 13. st., vendar je v osnovi verjetno starejši. V poznem srednjem veku je po poročilu Paola Santonina veljal za enega najmogočnejših grajskih objektov na Spodnjem Štajerskem. Kontinuiteto njegovega stavbnega razvoja lahko sledimo od romanske dalje, svojo dokončno podobo pa si je izoblikoval v obdobju zgodnjega baroka. Opustili so ga verjetno že konec 17. st. Danes je razvaljen.

Upodobitev na zemljevidu kaže bistvene arhitekturne sestavine objekta: mogočni gotski stolp, stanovanjskih del in zunanji utrdbeni pas. Avtentičnost risbe je v primerjavi z upodobitvijo v Topografiji minimalna.

81. Socka
Ainöd
 List 8. Top. št. 15.

Graščina Socka pri Dobrni se v virih omenja šele na začetku 15. stoletja kot dvor, danes pa je tako predelana, da je celo stavbna kontinuiteta med nekdanjim dvorom in današnjo graščino sporna.

Vischerjeva upodobitev kaže na zemljevidu preprosto graščino, obdano z obzidjem in stolpi, v Topografiji stolpov ni, poleg graščine, ki obsega komaj polovico današnje centralne stavbne zasnove, je tam še kapela, na obzidje pa se z notranje strani direktno naslanjajo gospodarska poslopja. Vprašanje obeh stolpov na zemljevidni skici ostaja zaenkrat odprto.

82. Soteska
Helfenberg
List 11. Top. št. 41—42

Objekt se omenja od srede 13. stoletja dalje, vendar je komaj verjetno, da gre pri Vischerjevih upodobitvah za grad znanih vitezov Soteskih. Danes priča o nekdanjem gradu le še nekaj sledov, ki jih razbiramo iz konfiguracije terena in še vedno ohranjenega grajskega jarka.

Na zemljevidu je Vischer upodobil Sotesko kot renesančni gradič s pomolnimi stolpiči in eksponiranim stolpom znotraj obzidane zasnove. V Topografiji je obakrat pred nami preprosta, z ograjo obdana dvonadstropna stavba, kjer samo skromen pomol še priča o njenem srednjeveškem poreklu.

83. Starše
S. Iohans
List 8. Top. št. 114.

Starše, prej Šentjanž na Dravskem polju, so bile v Vischerjevem času v posesti Erazma grofa Sauerja, ki je imel tu svoj dvor. Objekt, ki še danes stoji, se omenja na začetku 17. stoletja in po ohranjenih arhitekturnih sestavinah sodeč ni dosti starejši. Služi stanovanjskim namenom.

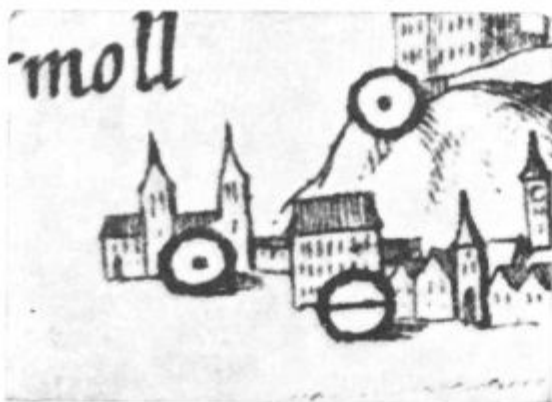
Na zemljevidu je dvor upodobljen sredi nizkega obzidja, utrjenega s stolpi, podobna pa je tudi upodobitev v Topografiji, le da so tu vidna tudi gospodarska poslopja in cerkev. Obzidja s stolpi danes ni več, staro cerkev pa so okoli leta 1832 podrli in na njenem mestu pozidali novo.

84. Stopnik
Heggenberg
List 11. Top. št. 39.

Grad Stopnik, ki je danes z izjemo dveh ali treh delno še ohranjenih obzidnih stolpov popolnoma razvaljen, sodi med starejše štajerske fevdalne objekte, saj je njegovo stolpasto jedro nedvomno nastalo vsaj že v zgodnjem 13. stoletju. V 18. stoletju so grad najbrž že opustili, ko so ob njegovem vznožju pozidali manjšo, še danes ohranjeno pristavo.

Vischerjevi upodobitvi na zemljevidu in v Topografiji sta si v vseh bistvenih potezah podobni, obenem pa je grad tudi obakrat posnet iz istega zornega kota. Kaže, da sta obe upodobitvi dokaj avtentični.

85. Strmol
Stermoll
List 11. Top. št. 117

Grad se prvič omenja sredi 15. st. kot »Turm bei Rohatz«, ki so ga celjski grofje dali v fevd Jakobu Stermollerju s Kranjskega, po katerem je najbrž dobil svoje ime. Pozneje so se lastniki večkrat menjavali, danes pa močno predelana in okrnjena stavba služi za stanovanja.

V Topografiji je Vischer upodobil grad kot dvonadstropno stanovanjsko stavbo s stolpom, ki ga zdaj ni več in v katerem verjetno lahko vidimo ostanek nekdanje srednjeveške zasnove. Upodobitev na zemljevidu kaže ob palaciju kar dva stolpa s strmo piramidasto streho, kar spominja na tri četrtoletja starejšo Clobucciarichevo upodobitev tega objekta.

86. Studenice
Studenitz
 List 11. Top. št. 120.

Ženski dominikanski samostan v Studenicah je leta 1245 ustanovila Zofija Rogaška. S številnimi daritvami si je pozneje pridobil tako velike posesti, da je veljal za enega najbogatejših na Štajerskem. Leta 1782 ga je Jožef II. ukinil. Samostanko poslopje je pričelo razpadati, v štiridesetih letih 19. st. pa je posestvo kupil A. Šparovec, ki je pozidal sedanjo graščino.

Upodobitvi v Topografiji in na zemljevidu kažeta samostan, samostansko cerkev z baročno čebulasto streho ter kompleks obrambnega obzidja. Uvita palica je topografski znak za samostan.

87. Svečina
Witschein
 List 8. Top. št. 140.

Dvor Svečina se omenja že leta 1174, ko ga je Reimprecht Mureški podaril sekovskemu samostanu. Pozneje so menda pozidali grad, ki naj bi stal na hribu v bližini današnje graščine, to pa so pozidali leta 1629, kot pričata napis in letnica na njenem severnem portalu. Graščina je bila v lasti sekovskega samostana vse do leta 1782, ko je prešla v roke verskega fonda.

Stavba, ki je enotnega liva, je na obeh upodobitvah dokaj natančno predstavljena, saj so razvidne vse še danes ohranjene stavbne sestavine: stavbno jedro, obdano od štirih pravokotnih ogelnih stolpov.

88. Šalek
Schaleck
List 8. Top. št. 104.

Grad Šalek s svojim trikotnim stolpastim jedrom, ob katerega se prislanjajo drugi deli, se omenja v 2. polovici 13. stoletja, njegovi današnji ostanki pa kažejo na nastanek v poznejši dobi, ker so vsi arhekturni detajli že izrazito gotski. Opustili so ga menda šele ob koncu 18. stoletja.

Upodobitev na zemljevidu je povsem nezanesljiva in je najbrž nastala ad hoc, ali pa je bakrorezec na značilno stolpasto jedro enostavno pozabil. V tem primeru bi desni stolpič lahko pomenil grajsko kapelo, levi pa del stanovanjske zasnove. Upodobitev v *Topografiji* pa je nasprotno presenetljivo natančna.

89. Šešče
Schönbihel
List 11. Top. št. 107.

Graščina Šešče je nekdanj stala na rahli vzpetini nad cesto blizu Griž pri Žalcu. Pred letom 1619 jo je od grofa Saurauškega kupil Mathias Graf, leta 1727 pa je bil njen lastnik baron Franc pl. Miglio, ki jo je pustil propasti. Danes ni o njej nobenega sledu več, po izročilu pa naj bi stala tam, kjer je danes hiša Šešče št. 11.

Upodobitev na zemljevidu je v glavnih potezah identična z upodobitvijo v *Topografiji* in dovolj avtentična, kar dokazuje podoba objekta na skici struge Savinje iz ok. l. 1720, ki jo hrani deželni arhiv v Gradcu.

Scheyra

90. Širje
Scheyra
List 11. Top. n. e.

Rod širskih vitezov se pojavi sredi 14. stoletja, grad pa se sredi naslednjega stoletja izrecno omenja kot stolp — »turn«. Današnja graščina v istoimenskem naselju je verjetno naslednica prvotnega gradu. Njena lokacija na nizki vzpetini je povsem novoveška, tako da je vprašanje lokacijske kontinuitete sporno. Graščina je docela predelana, le obok v pritličju kleti priča, da gre za starejšo zasnovo. Danes so v njej stanovanja.

Na zemljevidu je Vischer upodobil objekt, ki kaže vse značilnosti srednjeveškega gradu: utrjeni stanovanjski stolp. Zelo verjetno je, da je narisal prvotni širski grad.

91. Soštanj
Schönstein
List 8. Top. št. 108.

Grad se v virih pojavi šele na začetku 14. stoletja kot posest vovbrških grofov, vendar je nedvomno starejši, kar kaže njegova še danes vidna romanska zasnova, od katere je ohranjen del bergfrida ter nekaj ostankov stanovanjskega dela. Sredi 16. stoletja so ga najbrž opustili ter namesto njega pozidali nekoliko niže graščino Turn, ki je še ohranjena.

Na zemljevidni upodobitvi je videti grad še cel, preseneča pa, da bergfrid ni močneje poudarjen in je višinsko izenačen s stanovanjskim delom. V Topografiji je grad že razvalina, ki jo obvladujejo ostanki bergfrida.

92. Štanof
Steinhof
List 9. Top št. 116.

Dvor se omenja v prvi polovici 14. stoletja, vendar je zasnova gradiča, ki se kaže na Vischerjevih upodobitvah, po vsem videzu novoveška. Štanof je bil v 17. in 18. stoletju last jezuitov, pozneje pa je večkrat menjal lastnike. Med zadnjo vojno je močno trpel, po njej pa so ga do kraja porušili, tako da danes pričajo o njem le še skromni sledovi, tako stari vodnjak, ribnik in park z eksoti.

V Topografiji in na zemljevidu so lepo vidne osnovne sestavine objekta: stanovanjsko jedro, na vogalih utrjeno s stolpi, ter baročna kapa stolpiča v ozadju, ki se je verjetno dvigal nad graščinsko kapelo.

93. Štatenberg
Stattenberg
List 11. Top. št. 115.

Grad Štatenberg se omenja od srede 13. stoletja dalje. Stal je vrh strmega kopastega griča v današnji vasi Stari grad, opustili pa so ga, ko je v letih 1720—1740 stavbenik Comesini po naročilu tedanjega lastnika Dizme grofa Attemsa pozidal novi razkošni dvorec v dolini. Zasnova starega gradu je na terenu še lepo vidna, čeprav je zidovje zaradi lapornate strukture povsem razsuto.

V Topografiji in na zemljevidu so nakazane osnovne sestavine gradu: stanovanjsko jedro, obdano z obrambnim zidom, okrepljenim s stolpiči.

94. Svarcenštajn
Schwarzenstein
 List. 8. Top. št. 109.

Grad se prvič omenja sredi 14. stoletja, vendar je današnja zasnova objekta kljub gotskim arhitekturnim elementom nedvomno mlajša. Je še ohranjen, služi pa stanovanjskim namenom.

Vischerjevi upodobitvi sta precej različni. Na zemljevidu upodobljeni grad kaže sklenjeno stanovanjsko zasnovo s pomolnimi stolpiči, v Topografiji pa so k objektu prislonjeni mlajši štirioglati stolpi. Zdi se, da je danes ohranjena samo polovica nekdanje zasnove gradiča, kolikor slika v Topografiji ne prikazuje projekta, ki ga niso do kraja realizirali.

95. Tabor pri Vojniku
Weixelstötten
 List 11. Top. št. 128.

Graščina Tabor je značilna renesančna tvorba, ki v zasnovi ne more biti starejša od 16. stoletja. Podatki iz Krajevnege leksikona, da so jo zgradili višnjegorski gospodje v 12. stoletju, je brez vsake osnove, saj gre za nekdanjo lindeško posest. Danes graščina razpada, čeprav je v njej še nekaj stanovalcev.

Vischerjevi upodobitvi kažeta obakrat preprosto pravokotno osnovo, okrepljeno z okroglimi ogelnimi stolpi. Aplikativni videz, ki ga danes ti stolpi vzbujajo, gre verjetno na rovaš poznejših prezidav.

96. Trnovec
Ternobitz
List 8. Top. št. 122.

Tudi ta dvor ali graščinico je majšperski graščak baron Lamberg v začetku 16. stoletja kupil od studeniškega samostana. Pozneje je večkrat menjala svoje lastnike. V Vischerjevem času je bila last Janeza Maksimilijana, grofa Thurn-Valsassine. Danes o stavbi ni več sledu.

Primerjava obeh Vischerjevih upodobitev nas spravi v zadrego, saj po vsem sodeč ne gre za isti objekt. V Topografiji je upodobljena skromna podeželska hišica, tu utrjen gradič. Tudi lokacija Trnovca na zemljevidu povsem ne ustreza. Pri eni izmed upodobitev gre torej najbrž za kak drug objekt ali pa je na zemljevidu upodobljen Lančji dvor v Lancovi vasi.

97. Turn pri Velenju
Thurn
List 8. Top. št. 125.

Grad je znan od srede 13. stoletja dalje. Že ime kaže na prvotno stolpasto zasnovo, ki je bila v 17. stoletju še vidna, sedaj pa je zaradi številnih prezidav povsem zabrisana. V stavbi so danes stanovanja.

Na zemljevidni skici so nakazane vse glavne grajske sestavine: stanovanjski stolp, palacij in predgradje z gospodarskimi poslopji. Pozornost zasluži strma piramidasta kapa, ki se kaže v predgradju. Gre za prvotno grajsko kapelo? Na upodobitvi v Topografiji tega »zvonika« ni, upodobljene pa so vse druge grajske sestavine.

98. Turnišče
Turnisch
 List 8. Top. št. 126.

Ime se prvič pojavi sredi 15. stoletja in kaže na utrjeno postojanko. Posestvo, ki je prej večkrat menjalo lastnike, je leta 1676 prišlo v last grofice Suzane E. Thurn, le-ta pa je skupaj s svojim dedičem Johannom Maxom, grofom Thurn-Valsassino postavila novi dvorec, ki je v svojih bistvenih sestavinah še vedno ohranjen. V njem je danes kmetijska šola.

V Topografiji je Vischer upodobil novi baročni dvorec, medtem ko je v skici na zemljevidu ohranjena podoba prvotnega, s stolpi utrjenega dvora.

99. Velenje
Wölana
 List 8.
 Top. št. 141—142.

Velenjski gradniki nastopajo od 2. polovice 13. stoletja dalje, torej je grad takrat že stal, čeprav njegova današnja zasnova kaže, da nobene njegove sestavine ne moremo datirati prej kot na začetek ali v prvo polovico 16. stoletja. Takrat je grad dobil poteze, ki so zanj kljub predelani obliki v osnovi še vedno značilne. Danes je v njem muzej.

Situacija gradu na zemljevidu ni povsem evidentna. Če je objekt res upodobljen z južne strani, bi bil stolp na sredi skice današnji vhodni stolpič, kar pa glede na ostale sestavine objekta ni verjetno. Upodobitvi v Topografiji, ki kažeta grad s severa, sta prepričljivejši.

100. Velika Nedelja
Grossontag
 List 9. Top. št. 30.

Velika Nedelja je bila od začetka 13. stoletja dalje last nemškega viteškega reda in je sčasoma postala sedež obsežne gosposčine. Iz tega časa se je ohranil del cerkve, ki je še romanski, današnji grad pa kaže pretežno renesančne poteze. Njegove eventualne starejše sestavine še niso raziskane. Je še dobro ohranjen in služi stanovanjskim namenom.

Obe Vischerjevi upodobitvi kažeta poleg cerkve, ki ima še baročno čebulasto kapo, tudi vse glavne sestavine gradu: mogočno stanovanjsko jedro in renesančne vogalne bastijone.

101. Velike Breze
Pirchstein
 List 11. Top n. e.

Velike Breze nad Lahomnico v laški občini so kot naselje znane od 15. stoletja dalje, leta 1542 pa se stavba, ki je bila sedež manjše gosposčine, že izrecno omenja kot stolp. Njeni lastniki so se večkrat menjali, pozneje pa se je gosposčina združila z jurkloštrsko. Stavba je danes povsem predelana.

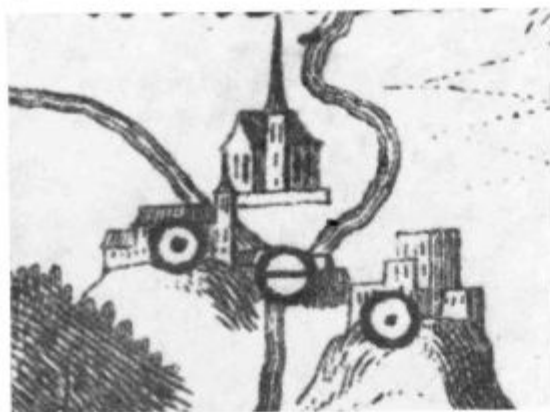
Vischerjeva skica graščine je poleg Gajšnikove upodobitve iz leta 1747 doslej edina znana upodobitev tega objekta. Na obeh skicah je lepo vidna dvonadstropna zasnova stanovanjskega jedra, ki je pri Vischerju še povezan z obrambnim stolpom.

102. Viltuš
Wildhauss
 List 8. Top. št. 131.

Stari grad Viltuš, od katerega so danes ohranjene le še skromne razvaline na pobočju hriba severno od današnje graščine ob stari deželni cesti, ki je držala iz Maribora na Koroško, sodi med starejše spodnještajerske gradove. Verjetno so ga opustili kmalu po letu 1625, ko je baron Veit Sigmund von Herberstein pozidal graščino v dolini.

Na Vischerjevem zemljevidu je upodobljen stari grad, ki ga označujeta dva razkrita stolpa in še vedno pokriti palacij. V Topografiji je v ospredju bakroreza z zrcalno upodobljenim ozadjem nova Herbersteinova graščina, razvaline starega gradu pa so nakazane v ozadju.

103. Vitanje
Weitenstein
 List 8. Top. št. 129.

Vitanjski grad, ki leži na strmem hribu jugozahodno od trga, je znan od srede 12. stoletja dalje, že od prve polovice 14. stoletja dalje pa se v virih omenja kot stari grad, kar pomeni, da so dotlej postavili že tudi novi grad na hribu zahodno od trga. Oba gradova sta danes v razvalinah, od katerih so boljše ohranjeni ostanki starega, romanskega gradu, ki je bil razvaljen že v Vischerjevem času. Osnovne značilnosti obeh objektov so razvidne tako na upodobitvi v Topografiji kot na zemljevidu. Pri starem gradu izstopa stolpasta jedro, pri novem pa členjena zasnova.

104. Vodriž
Widerriess
 List 8. Top. št. 130.

Vodriž se v virih omenja od prve polovice 14. stoletja dalje. Bil je ganebni grad, ki je varoval staro pot preko Graške gore iz Šaleške doline na Koroško. O njegovi zgodovini ne vemo skoraj ničesar, pa tudi od upodovitev poznamo zaenkrat samo Vischerjevi. Danes je mogočna razvalina.

Na zemljevidu je Vodriž upodobljen z vzhodne strani. V ospredju je palacij, izza katerega se v ozadju vzdiguje eden izmed stanovanjskih stolpov. Staro jedro obdaja pas renesančnega obzidja. Isti elementi se kažejo na upodobitvi v Topografiji, le da sta tu vidna oba zahodna stolpa.

105. Vransko
Frantz
 List 11. Top n. e.

Zgodovina graščine Vransko je malo znana. V jedru je objekt nedvomno še srednjeveški, danes pa je predelan v klasicističnem slogu, čeprav je stara tlorisna osnova v bistvenih potezah še ohranjena.

Vischer je grad samostojno upodobil samo na zemljevidu, v Topografiji pa ga je vključil v pokrajinsko ozadje gradu Stopnika. Obe upodobitvi se v nadržnostih razločujeta. Na zemljevidu ima grad štiri pomolne stolpiče, manjka pa še vedno ohranjeni vogalni stolp, v Topografiji pa je stolp celo poudarjen, ob fasadi stanovanjskega jedra pa sta dva prava vogalna stolpa.

106. Vrbovec
Altenburg
List 8. Top. št. 1.

Vrbovec sodi med najstarejše gradove na Slovenskem. Njegovo romansko stolpasto jedro, ki je v temeljih še ohranjeno, izvira vsaj iz 12. st., ko ga je Diepold pl. Kager podaril novoustanovljenemu benediktinskemu samostanu v Gornjem gradu. Danes je od njega ohranjeno praktično samo renesančno obodno zidovje s stolpi ter južni stanovanjski trakt.

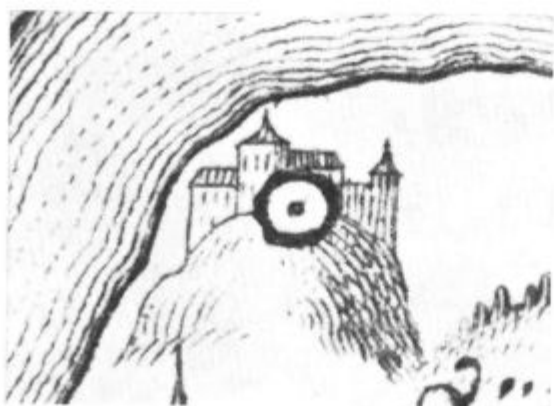
Na obeh Vischerjevih upodobitvah ima grad še svoje srednjeveško jedro in obodne utrdbe, okrogli vzhodni obrambni stolp ob starem jedru pa je upodobljen samo v Topografiji.

107. Vurberk
Wurmberg
List 8. Top. št. 143.

Grad se izrecno omenja šele od srede 13. st. dalje. Imel je izreden strateški pomen, saj je obvladoval Podravje med Mariborom in Ptujem. V bombnem napadu dne 22. februarja 1945 je bil razrušen, po vojni pa so odstranili tudi ruševine, tako da je danes ohranjen le še del obodnega utrdbenega venca.

V Topografiji je Vischer poleg gradu upodobil tudi grajsko žitnico, župnijsko cerkev v Vumpahu in dislocirani grajski stolp. Na zemljevidu se je omejil na prikaz gradu s stanovanjskimi in utrdbenimi sestavinami.

108. Vuzenica
Säldenhoten
 List 8. Top. št. 100.

Grad je okoli leta 1200 pozidal Cholo Vuzeniški in je bil v srednjem veku sedež ene pomembnejših spodnještajerskih gosposčin. Propadel je verjetno v 18. stoletju, danes pa pričajo o njem le še skromne razvaline, od katerih je nekoliko boljše ohranjen samo renesančni stolp ob nekdanjem vходу, ki je bil še pred nekaj leti obljuden.

Vischerjevi upodobitvi kažeta mogočno in razčlenjeno trdnjavo zasnovo z bergfridom, palacijskim delom in renesančnimi utrdbenimi sestavinami.

109. Zalog
Salogk
 List 11. Top. št. 101.

Današnja graščinica Zalog pri Celju je verjetno mlajšega izvora. Prvotno je bila skromen dvor, ki je v prvi polovici 19. stoletja dobil današnjo klasicistično podobo. Je še obljuden, a vendar je na tem, da razpade.

Na obeh Vischerjevih upodobitvah je Zalog predstavljen kot preprosta enonadstropna stavba, katere edini arhitekturni poudarek je nadstrešni urni stolpič z baročno kapo, ki so ga v prejšnjem stoletju odstranili. Upodobitev na zemljevidu kaže dvor obdan z obrambnim zidom, ki je okrepljen z ogelnimi stolpiči. Utrdbenih sestavin na upodobitvi v Topografiji ni več.

110. Zbelovo
Planckenstein
List 8. Top. št. 88.

Zbelovski vitezi se kot ministeriali konjiško-rogaških gospodov pojavijo že na pragu 13. stoletja. Grad, čigar razvaline so še vedno ohranjene, je imel svojčas pomembno vlogo, saj je varoval prehod iz Podravinja v Savinjsko dolino. Že leta 1518 je bil v razvalinah, oskrbnik pa je prebival v leseni hiši ob vznožju grajskega hriba.

Na zemljevidu je Vischer upodobil samo razvalino, v Topografiji pa je poudarek na takrat že zidanem dvoru, medtem ko so razvaline v ozadju slike. Tu in tam sta poudarjena še danes lepo razvidna sekundarna stanovanjska stolpa na obeh krajeh zasnove.

111. Zgornja Polskava
Ober Pulscka
List 8. Top. št. 79.

Čprav se polskavski vitezi omenjajo že od 12. st. dalje, je vse, kar je v zvezi s prvotnim gradom ali dvorom teh plemičev, zavito v popolno temo. Vsekakor grad v današnji obliki ni mogel nastati pred prvo polovico 18. st., verjetno pa je, da se v njegovi osnovi skriva starejši dvor, kar kaže v veži ohranjeni križni grebenasti obok, ki ga lahko datiramo v 17. stoletje.

Upodobitev objekta v Topografiji, ki se zdi bolj avtentična, kaže preprosto enonadstropno stavbo, tu pa je upodobljena graščina z značilnimi pomolnimi stolpiči. Zdi se, da gre za upodobitev ad hoc.

112. **Zelezne dveri**
Eisenthor
List 9. Top. n. e.

Kdaj so dvorec pozidali, ni znano. Nekdaj je bil last admontskega samostana, ki je imel tu že od leta 1300 dalje svoje vinske gorice. Med zadnjo vojno so ga po pripovedovanju domačinov pričeli preurejati v lovski dvorec nemškega feldmaršala Hermana Göringa, vendar del niso utegnili dokončati. Danes je v njem vinska klet.

Vischer dvorca v svoji Topografiji ni upodobil, na zemljevidu pa ga je prikazal kot preprosto, neutrjeno graščinico.

113. **Zička kartuzija**
Seitz
List 11.
Top. št. 110—111.

Zičko kartuzijo je leta 1165 ustanovil štajerski krajišnik Otokar. Samostan je obstajal do leta 1782, ko ga je Jožef II. razpustil. V njem so bili nato še nekaj časa uradi, pozneje pa je pričel propadati in je danes spremenjen v razvalino.

Risba na zemljevidu prikazuje pogled na samostanski kompleks z jugozahoda. Lepo je vidna velika cerkev, posvečena sv. Janezu Krstniku («ecclesia maior»), gospodarski objekt levo od cerkve ter obrambno obzidje z obema še danes ohranjenima stolpoma, velikim na vzpetini na severnem delu zasnove ter manjšim »ribjim« stolpom južno od cerkve.

Saaneck

114. Zovnek
Saaneck
List 11. Top. št. 102.

Zovnek sodi med najstarejše gradove v Spodnji Savinjski dolini, saj je bil sedež starega alodialnega plemstva. Grad je stal do leta 1816, ko so pozidali novi Zovnek, njega pa prepustili usodi. Danes je v razvalinah, vendar še lahko razbiramo glavne črte njegove nekdanje zasnove.

Upodobitvi na zemljevidu in v Topografiji kažeta grad z iste strani, toda čeprav je bakrorez v Topografiji v detajlih podrobnejši, je situacija objekta na zemljevidu ustrežnejša, vsaj kar zadeva upodobitev razvalin desno od gradu, kjer gre za delno še vidne ostanke predgradja.

115. Žusem
Siessenheim
List 11. Top. št. 121.

Žusemski vitezi se pojavijo v virih na začetku 13. stoletja. Takratni grad najbrž ni obsegal kaj dosti več kot utrjeni stanovanjski stolp, čigar ostanke je med današnjimi ruševinami gradu še mogoče ugotoviti, podoba pa, kakršno poznamo iz Vischerja, je grad dobil šele v obdobju renesanse. Opustili so ga v drugi polovici 19. stoletja, danes pa je impozantna razvalina.

Vischerjeva skica na zemljevidu kaže vse bistvene značilnosti objekta: z rondeli okrepljeno palacijsko zasnovo in mogočni stanovanjski stolp v ozadju. Upodobitev v Topografiji kaže tudi utrdbene detajle.

Zusammenfassung

BURGEN UND HÖFE IM SLOWENISCHEN TEIL DER STEIERMARK AUF VISCHERS LANDKARTE AUS DEM JAHRE 1678

Georg Matthäus (1628—1696), Pfarrer, Geograph, Topograph und Mathematiker, geboren in Wems in Tirol, hat als Topograph für die Steiermark eine ähnliche Bedeutung wie Johann Weichard Valvasor für Krain und Kärnten. Er hatte zwar kein der »Ehre des Herzogtums Krain« ähnliches Werk geschrieben, bereiste jedoch das Land kreuz und quer und fixierte in seinen Skizzen die charakteristischsten Städte, Märkte, Burgen, Klöster, Schlösser und Höfe. Da seine Biographie und sein Werk schon im Geleitwort zur faksimilierten Ausgabe des slowenischen Teils der Topographie des Herzogtums Steiermark anschaulich beschrieben sind, rekapitulieren wir hier vor allem jene Feststellungen, die sich auf seine Landkarte der Steiermark beziehen.

Im Jahre 1673 vereinbarte Vischer mit den steirischen Landständen diese Karte zu verfertigen und in den folgenden fünf Jahren gelang es ihm dann das ganze Land neu zu vermessen. Zugleich skizzierte er wichtigere Objekte, die seine Aufmerksamkeit fesselten. So hat er auf seiner Karte auch die meisten damaligen untersteirischen Burgen und Klöster eingezeichnet und uns so ihr Bild bewahrt. Die Karte erschien im Jahre 1678 unter dem Titel: »Styriae Ducatus Fertilissimi Nova Geographica Descriptio. Authore G. M. Vischer. 1678«. Sie wurde von Andreas Trost, dem bekannten Mitarbeiter von Valvasor, in Kupfer gestochen. Sie ist aus zwölf 37,7 cm hohen und 45 cm breiten Kupferstichblättern zusammengesetzt. Wenn wir die Blätter von links nach rechts und von oben nach unten zählen, sind sie nach dem folgenden Schema verteilt:

1	2	3
4	5	6
7	8	9
10	11	12

Der slowenische Teil der Steiermark ist auf den Blättern Nr. 7—12 dargestellt und so sind sie auch auf unseren beiden Beilagen numeriert. Den Erfordernissen jener Zeit entsprechend, sind die Blätter auch mit verschiedenen Allegorien und anderen schmückendem Beiwerk ausgestattet. So ist z. B. auf dem Blatt Nr. 7 das Viergespann mit dem Triumphwagen und den Wappen der Landesabgeordneten der Steiermark abgebildet. Auf dem Blatt Nr. 9 ist in einem aus verschiedenen astronomischen und geographischen Instrumenten gebildeten Rahmen die Legende der verwendeten topographischen Zeichen und ein Ephebe, der eine ovale Miniatur mit Vischers Porträt in der Hand hält. Das Blatt Nr. 10 zeigt uns die Naturschätze der Steiermark, von denen die Kurorte Dobrna und Rogaska Slatina einen hervorragenden Platz einnehmen. Es handelt sich hier um die ersten bekannten Ansichten dieser Orte. Auf dem Blatt Nr. 12 ist eine Allegorie, welche Auseinandersetzung zwischen der Mur und anderen Flüssen wegen des bestes Weines veranschaulicht. Es sollte dies der Wein aus Ljutomer sein.

Auf der Landkarte ist lediglich die Steiermark dargestellt. Objekte und Orte in angrenzenden Herzogtümern und Marken sind nur ausnahmsweise bezeichnet, und auch das nur dann, wenn sie unmittelbar an der Landesgrenze liegen. Die Städte sind auf der Landkarte ausnahmslos durch Grundrisse gekennzeichnet, wäh-

rend die Märkte und einige andere kleinere Orte in Ansichten dargestellt sind. Obwohl die Exaktheit dieser Situationen relativ ist, fassen einige Grundrisse der Städte die Charakteristik der einzelnen Städte wenigstens in den Grundzügen zusammen. Bei Celje sind so die Haupttürme in der Schutzmauer mit dem Barbakane beim Grazertor angedeutet. In gewissem Maße entspricht sogar die Verteilung der Straßen mit betontem Hauptplatz, dem heutigen Tomšičev trg, und der damaligen Langen Straße, heute Zidanškova ulica. Bei Brežice und Ptuj werden die Befestigungsanlagen der Burg, die nicht unmittelbar in den Verteidigungsanlagen der Stadt gehören, besonders hervorgehoben. Größere Genauigkeit hielt Vischer für unnötig, weil er mit seiner Landkarte nur informieren wollte und ging dabei so schon einen Schritt weiter von den heutigen Geographen, die sich schon mit bloßen topographischen Zeichen begnügen.

Den vornehmsten Platz auf der Karte nehmen die Darstellungen der Schloßobjekte ein, die als Zeildokumente eine viel größere Aussagekraft besitzen als die der vielen Kirchen. Vischer hat hier alle bedeutenderen Herrschaftssitze abgebildet, während er weniger wichtige Höfe in einer engeren, zweifellos völlig subjektiven Auswahl zeigte. So hat er in der Umgebung von Ptuj viele Höfe vermerkt, keinen aber in der Umgebung von Celje, obwohl einige von ihnen recht bedeutend und auch als Bauanlagen repräsentativ genug waren. Es ist wahrscheinlich, daß er aus Zeitmangel alle damaligen Höfe nicht besuchen konnte und sie deshalb auf der Karte einfach ausließ. Viele von ihnen bezeichnete er aber nur mit topographischen Zeichen, wie z. B. Grmovje bei Pirešica, Dobrova bei Velenje usw. In einigen Fällen sind einzelne Objekte falsch loziert oder benannt. So ist z. B. das Schloß Erkenštajn, welches sich in Krain befindet, loziert dort, wo sonst das Schloß Ruda liegt. Falsch loziert sind auch einige Höfe in der Nähe von Ptuj bei Apače usw.

Auf Vischers Landkarte ist die Südseite der Objekte abgebildet. So unterscheiden sich diese Abbildungen von jenen in der Topographie des Herzogtums Steiermark, die im letzten Viertel des 17. Jh. entstand und dann erst nach Vischers Tod zum ersten Mal erschien, das heißt um das Jahr 1700, obwohl mit der Jahreszahl 1681 auf dem Titelblatt. Hier brauchte Vischer keinen bestimmten Blickwinkel zu berücksichtigen und konnte so bei den ausgewählten Objekten immer die malerischste Seite abbilden. So zeigt uns die Mehrzahl der Objekte auf der Landkarte ein anderes Bild, wie wir es aus der Topographie kennen. Diese Objekte sind außerdem in ihrer älteren Form dargestellt, so daß die ältere Phase ihrer Entwicklung dokumentiert ist. An manchen Orten wurde nämlich das alte Schloßobjekt, das zur Zeit der Entstehung der Landkarte noch in Funktion war, später aufgegeben oder durch ein neues Objekt ersetzt, welches Vischer dann in der Topographie darstellte. Gleichzeitig stellt man bei vielen in den folgenden Jahrzehnten noch benutzten Objekten fest, daß sie inzwischen einige Befestigungsteile verloren hatten, die in geänderten Verhältnissen nicht mehr nötig waren. Besonders interessant ist die Tatsache, daß uns Vischer gerade auf seiner Landkarte die Ansichten von einigen sonst nie abgebildeten und auch heute nicht mehr vorhandenen feudalen Objekten bewahrte. Obwohl es sich manchmal nur um Ruinen handelt, sind diese Skizzen belehrend, weil sie uns die Zeit des Verfalls der einzelnen Objekte genauer zu bestimmen helfen.

Die Authentizität der Darstellungen auf der Karte ist begrenzt. Vischer hat bei den Objekten besonders ihre Hauptcharakteristika betont, sich aber nicht in Einzelheiten eingelassen. So handelte er sogar in seiner Topographie, obwohl er dort über einen größeren Raum verfügte als hier, wo ihm auch für die Darstellung eines im höchsten Grade gegliederten feudalen Objektes kaum ein Zentimeter Raum blieb. So sind die runden Türme manchmal als eckige oder umgekehrt gezeichnet, die gegliederte Struktur der Wohngebäude der Burgen ist aber oft auf einen einzigen Kubus reduziert. Trotzdem scheint es, daß man Vischer glauben kann, und zwar in dem Sinne, daß er z. B. keine Türme oder Befestigungsmauern dort zeichnete, wo es solche gar nicht gab. Solcher Schematismus störte seine Zeitgenossen offensichtlich nicht, weil es in den erhaltenen Dokumenten und in der Korrespondenz keine Andeutungen darüber gibt.

Unsere Darstellung der feudalen Objekte im slowenischen Teil der Steiermark auf Vischers Landkarte ist als Katalog entworfen. Darin sind alle Burgen Schlösser

und Höfe berücksichtigt, von den Klöstern aber nur diejenigen, die zugleich bedeutendere Herrschaftssitze waren. So reihte man in den Katalog z. B. Žička kartuzija und Studenice ein, während das neuzeitliche Nazarje oder Sv. Trojica in Slovenske gorice ausgelassen wurden. In der ersten Reihe folgt der laufenden Nummer der Abbildung der halbfett gedruckte slowenische Titel des abgebildeten Objekts. Bei der Auswahl des entsprechenden Names handelte der Autor nach den Grundsätzen, die er in der slowenischen Ausgabe der Auswahl aus Vischers Topographie vertrat, wo diese Grundsätze eingehend erklärt und gegliedert sind. In der zweiten Reihe ist in Kursivschrift der Originaltitel des Objektes abgedruckt und zwar in der Form, wie ihn Vischer auf der Landkarte niederschrieb. In der dritten und letzten Reihe ist zuerst die Nummer des Blattes vermerkt auf welchem das Objekt dargestellt ist, dann aber die laufende Nummer der Darstellung desselben Objektes in Vischers Topographie. Da die Blätter in der Topographie nicht original benummert sind, stützt sich der Autor auch hier auf die slowenische Ausgabe. Wo nach der Bezeichnung Top. (= Topographia Ducatus Stiriae) mehrere Nummern stehen, bedeutet das, daß das betreffende Objekt in der Topographie mehrmals dargestellt ist. Hier handelt es sich bei bedeutenderen Objekten meistens um gleichzeitige Darstellungen von verschiedenen Seiten, bei weniger bedeutenden aber um Varianten, die in verschiedenen Zeitabschnitten in dem Wunsch entstanden sind, den veränderten Zustand des Objektes zu fixieren oder eine weniger gelungene Darstellung mit einer genaueren und besseren umzutauschen. Die Bezeichnung n. e. (non exstat) anstatt der Nummer bedeutet, daß das angeführte Objekt in der Topographie nicht abgebildet ist.

Der Begleittext beschränkt sich im ersten Teil auf die wichtigsten Angaben über das Objekt, gesammelt vorwiegend aus Nachschlagewerken. Die Angaben sind summarisch und sollen lediglich zur allgemeinen Orientierung dienen. Deshalb erheben sie auch keinen Anspruch auf eine kritische Beleuchtung der einzelnen Quellen, was im Rahmen der gestellten Aufgabe und des Platzmangels wegen nicht einmal möglich wäre. Aus diesem Grunde werden die Quellen vom Autor nicht eigens zitiert, sondern am Ende als verwendete Literatur angeführt. Es muß betont werden, daß sich der Autor besonders beim Anführen der ersten Mitteilungen nach dem neuesten Stand der Forschung richtete. Nähere Angaben über einzelne Objekte wird der interessierte Leser in der angeführten Literatur unter den entsprechenden Stichwörtern leicht finden können.

Besonderes hervorgehoben wird der zweite Teil des Kommentars, wo der Autor die Beziehung zwischen den Darstellungen auf der Karte und in der Topographie und dem heutigen Zustand festzustellen, gleichzeitig aber auch ihren dokumentarischen Wert zu würdigen versucht. Die Feststellungen in diesem Teil sind in erster Linie das Resultat der Forschungen auf dem Terrain, da praktisch alle im Katalog berücksichtigten Objekte hinsichtlich der Lokalisation neu überprüft wurden.

So haben wir kurz auch das Motiv charakterisiert, das die Vorbereitung dieses Katalogs diktierte, da das veröffentlichte Material in den bisherigen Abhandlungen praktisch noch nie berücksichtigt wurde. Die beigelegten Reproduktionen der Kartenblätter Nr. 8 und 11 werden einen tieferen Einblick in Vischers kartographische Schaffen ermöglichen. Das Original der Landkarte, nach dem alle unsere Aufnahmen angefertigt sind, verwahrt das Steirische Landesarchiv in Graz, das uns liebenswürdig die Veröffentlichung erlaubte. Die photographischen Reproduktionen wurden vom Denkmalpflegeamt in Celje hergestellt, welches auch die ganze photographische Dokumentation aufbewahrt.

Übersetzt von D. C.

LOJZE BOLTA

NOVO PRAZGODOVINSKO GROBIŠČE NA RIFNIKU

Prve prazgodovinske grobne najdbe so na Rifniku odkrili že ob koncu prejšnjega stoletja na parceli tov. Oseta.¹ Ta parcela leži na severozahodnem pobočju Rifnika. Odkritih je bilo preko 200 grobov. Večina teh najdb je v Prirodoslovnem muzeju na Dunaju. Posamezni grobovi so bili odkriti tudi še v letu 1953 na parceli 576 k. o. Rifnik.² Tudi na posestvu tov. Korošca naletimo še danes na najdbe, ki pripadajo po vsej verjetnosti prazgodovinskemu grobišču. Ta del grobišča še ni raziskan.

Septembra 1970 pa je bilo po naključju ugotovljeno, da je bilo prazgodovinsko grobišče tudi na jugozahodnem pobočju Rifnika. Na najdbe so naleteli pri zemeljskih delih za napeljavo vodovoda k hiši Rifnik 37 a. K. o. Rifnik p. š. 460/1. Predmeti so se ohranili in prišli v muzej po zaslugi tov. Peter Antona.

Odkriti so bili naslednji predmeti:

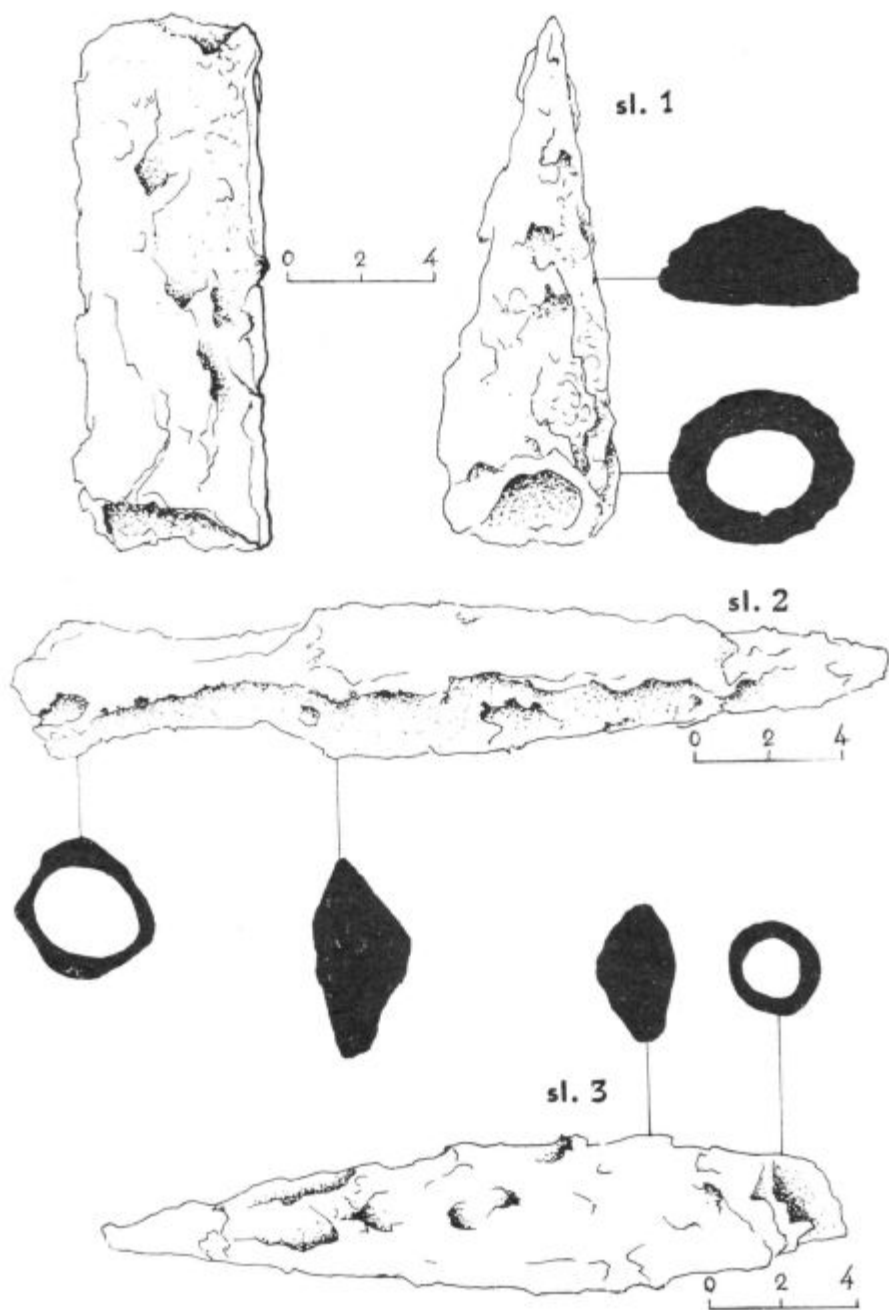
1) Srednjevelika, delno fragmentirana žara iz črnosivo žgane gline. Dno je ravno. Zaokroženo razširjen največji obod se nadaljuje v visok cilindrični vrat. Ustje je fragmentirano. Na največji periferiji so 3 plastične bradavice. Velikost: ohranjena viš.: 40 cm, največji premer: 42,5 cm. Inv. štev. 2275. T. 3. sl. 2.

2) Črnosiva, loncu podobna terina srednje velikosti. Dno je ravno. Trebušasti srednji del prehaja v nizek cilindrični vrat. Tik pod vratom sta 2 vrsti vrezanih horizontalnih črt. Pod njima pa še vrsta krožcev. Omenjenim trem vrstam horizontalnih linij sledi na ramenu ornament iz krožcev v obliki zvrnjene črke Z. Ta ornament prekinja na treh mestih po troje plastičnih bradavic, postavljenih v obliki visečega trikotnika $\cdot\cdot\cdot$. Velikost višina: 17 cm, premer največjega oboda: 22 cm, premer dna: 8 cm, premer ustja: 10,8 cm. Inv. štev. 2276. T. 3. sl. 1.

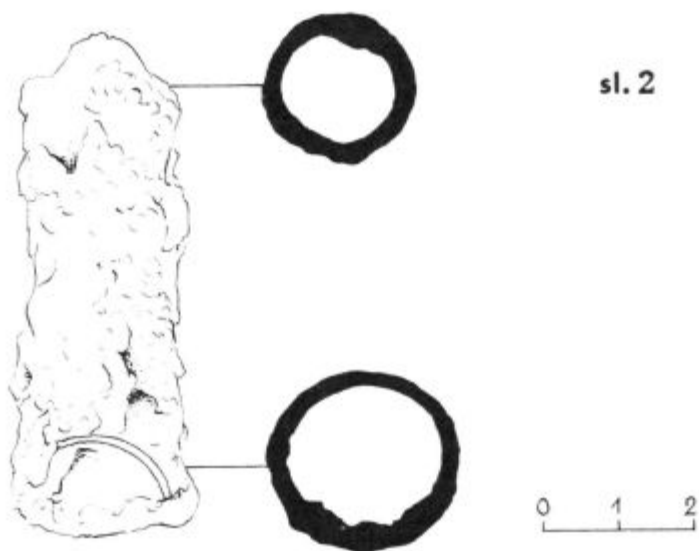
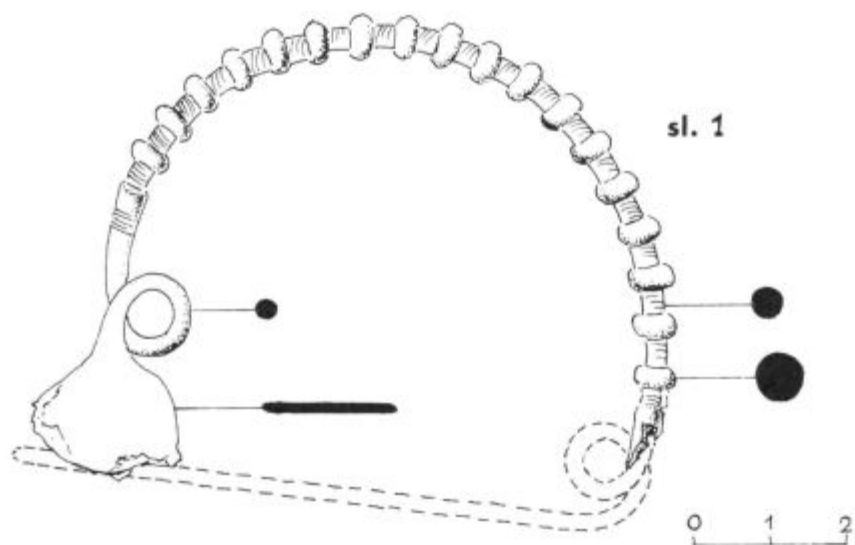
3) Močno od rje razjedena železna tulasta sekira. Prvotna forma je delno zabrisana. Velikost: dolžina 14 cm. Inv. štev. 2277. T. 1. sl. 1.

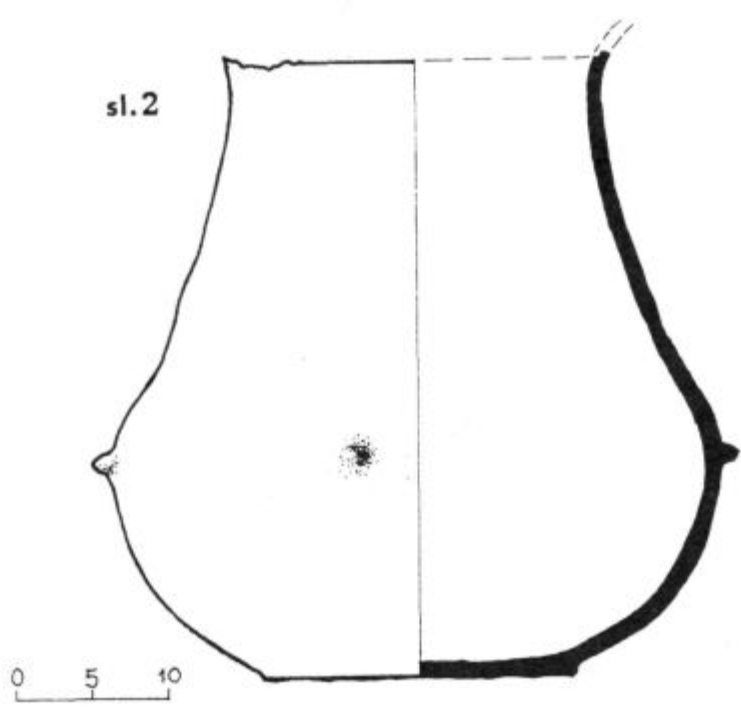
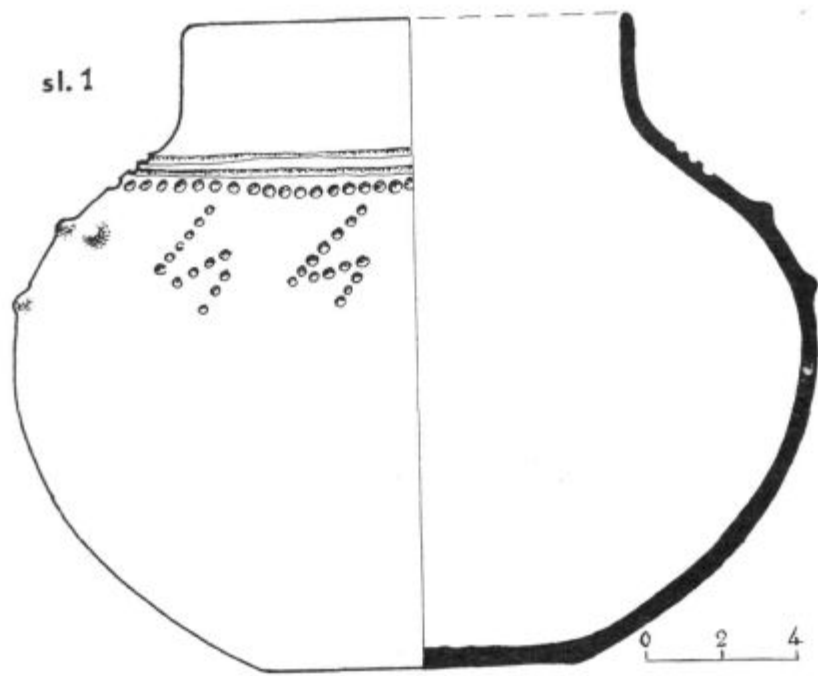
4) Močno od rje razjedena železna sulična ost. Konica odlomljena. Prvotna forma je le delno ohranjena. Velikost: ohranjena dolž.: 23,6 cm. Inv. štev. 2278. T. 1 sl. 2.

tab. 1

tab. 2

5) Precej fragmentirana in od rje močno uničena sulična ost. Manjka nasadilo. Velikost: ohranjena dolž.: 20 cm. Inv. štev. 2279. T 1. sl. 3.

6) Manjši fragment železa. Verjetno del tulaste sekire. Vidni so obrisi odprtine za nasadilo. Velikost: ohranjena dolž.: 5,2 cm. Inv. štev. 2280. T. 2. sl. 2.

7) Delno fragmentirana, bronasta dvojnopetljasta svitkasta fibula. Manjka ji petlja pri glavi in igla. Tudi trapezasto razširjena noga je delno fragmentirana. Na loku je 19 svitkov, prostor med njimi pa je okrašen s prečnimi kanelurami. Velikost: lok od glave do noge: 8,2 cm, debelina: 0,3 cm do 0,4 cm, deb. svitkov: 0,65 cm. Inv. štev.: 2281. T. 2. sl. 1.

Od zgoraj naštetih najdb zasluži posebno pozornost bronasta dvojnopetljasta svitkasta fibula. Ta namreč spada med starejše predmete prazgodovinskega grobišča. Sorodna je fibuli, ki jo je objavil Stare.³ V isto časovno obdobje spadajo tudi: glavica igle, ki smo jo pred leti našli na prazgodovinski naselbini T. 2, sl. 3.⁴ Zanesljivo starejši so tudi številni kosi skodel s turbanasto oblikovanim zgornjim robom,⁵ kakor tudi bronast prstan t. i. »Noppenring«.⁶

Če odračunamo maloštevilne poznoneolitske najdbe, ki so se pojavile v spodnjih plasteh prazgodovinske naselbine⁷ in nimajo nadaljevanja v bronasti dobi, moramo smatrati predmete, ki smo jih zgoraj našeli, za začetek prazgodovinske naselbine, ki se polno uveljavi v naslednjem HaC obdobju.

Na ta način se zopet odpira vprašanje vloge Rifnika v prazgodovini. Pojavi se v času, ko odмира mariborsko ruška kulturna skupina, in se razvija v času, ko se začenjajo razvijati Vače s svojo kulturo, ki je imela določen vpliv tudi na razvoj prazgodovinskega Rifnika. Lansko leto odkrito grobišče je dragoceno še z drugega vidika. Grobišče, ki se razteza na vseh položnejših pobočjih okrog naselbine, ki je na vrhu hriba, dokaj prepričljivo dokazuje intenzivno in dolgotrajno naselitev na Rifniku.

OPOMBE:

¹ Fr. Kovačič, Prazgodovinske izkopenine pri Šentjurju ob južni železnici. Časopis za zgodovino in narodopisje II. 1905. str. 69—72.

² A. Bolta, Ilirske najdbe iz Rifnika pri Celju. Arheološki vestnik VII/3. Ljubljana 1956. str. 264 sl. 1.

³ Fr. Stare, Predzgodovinsko grobišče na Rifniku pri Celju. Arheološki vestnik II/2. Ljubljana 1951. str. 191. T. VII. sl. 2.

⁴ L. Bolta, Ilirska naselbina na Rifniku pri Šentjurju. Celjski zbornik, Celje 1959. str. 273.

⁵ Istotam str. 265.

⁶ S. Pahič, Posamezne najdbe z Rifnika. Arheološki vestnik VII/1-3, Ljubljana 1956. str. 53. sl. T. IV. sl. 2.

⁷ L. Bolta, Neolitska naselbina na Rifniku. Arheološki vestnik XIII.—XIV. Ljubljana 1962—1963. str. 287. sl.

Zusammenfassung

NEUE VORGESCHICHTLICHE GRABSTÄTTE AUF RIFNIK

Im September 1970 stieß man auf Rifnik, auf der Parzelle 460/1 der Katastralgemeinde Rifnik, zufällig auf eine vorgeschichtliche Grabstätte. Man entdeckte eine Graburne, eine Terrine, zwei Eisenlanzen, ein eisernes Tüllenbeil und eine bronzene Zweischleifenbogenfibel.

Für die Datierung der neuentdeckten Grabstätte ist die Zweischleifenbogenfibel von besonderer Bedeutung. Auf Grund dieser Fibel kann man die Grabstätte in die Mitte des 8. Jh. v. Chr. datieren. Typologisch gehören diese Funde zum Übergang von der HaB in die HaC Stufe der Siedlung auf Rifnik. Die neue Lokalität der Grabstätte — das ist nämlich schon die dritte — bestätigt gleichzeitig auch die räumliche und zeitliche Ausdehnung der vorgeschichtlichen Siedlung auf Rifnik.

FEDOR GRADIŠNIK

UPRIZORITEV PRVE CELOVEČERNE PREDSTAVE KABARETA V SLOVENSKI GLEDALIŠKI ZGODOVINI

Kako je do tega, gotovo edinstvenega dogodka naše gledališke zgodovine prišlo in kakšen je bil njegov program, kdo so bili njegovi izvajalci — vse to bom skušal prikazati na osnovi gradiva, ki mi je na voljo in s pomočjo 93-letne Anke Vrečerjeve, ki je pod vodstvom Rafka Salmiča v okviru Celjskega pevskega društva nastopala kot pevka in igralka. Preživela je vse, ki so pri tej prvi slovenski kabaretni prireditvi sodelovali; brez njene pomoči bi bil neuspešen vsak poizkus, ugotoviti imena izvajalk, ki so nastopile pod dokaj eksotičnimi psevdonimi.

Med gradivom za svojo »Zgodovino celjskega gledališkega življenja« sem naletel na publikacijo, ki jo je leta 1907. izdalo Celjsko pevsko društvo pod naslovom **Veliki celjski Orfej** v Narodnem domu dne 7. julija 1907.

Predno se lotimo posameznih točk programa te uprizoritve, je treba najprej ugotoviti, odkod naslov **Veliki celjski Orfej**?

Pred prvo svetovno vojno je bil Gradec (Graz) glavno mesto takrat avstrijske dežele Štajerske, ki so ji pripadali tudi štajerski Slovenci. Ti so radi obiskovali graške kulturne prireditve, saj so bile predvsem gledališke predstave tako kar zadeva repertoar kakor tudi izvajalce na nadpovprečni umetniški ravni. Obstajali sta dve gledališki hiši — Drama in Opera, ki ji je bila priključena še opereta. Poleg Drame in Opere pa je v Gradcu delovala še tretja gledališka ustanova: kabaretno gledališče »**Grazer Orpheum**«, ki je bilo posebno priljubljeno.

Avditorij Graškega Orfeja (Grazer Orpheum) se je bistveno razlikoval od klasičnega gledališča. Tu ni bilo niti lož niti oštevilčenih parternih sedežev. V primernih medsebojnih razdaljah so bile po vsem avditoriju razmeščene mizice, pri katerih so gledalci posedali ob vrčku piva ali kozarčku vina in tako spremljali dogajanja na odru. Med mizami so švigale brhke natakariče, ki so bile posebno prijazne in postrežljive s tistimi gosti, o katerih so slutile, da razpolagajo z dovolj denarja in z njim ne skoparijo.

Repertoar kabareta je bil seveda usmerjen k enemu samemu cilju: zabavi. Vsebina njihovih nastopov je bila večinoma precej frivolna in do-

Naslovna stran
programa
ob uprizoritvi
kabareta
Veliki
celjski Orfej

stikrat naravnost neokusna. Pa kaj: glavno je bila zabava in pri tem niso bili izbirčni. —

Oglejmo si zdaj spored prireditve, ki je objavljen v publikaciji »Veliki celjski Orfej«.

[1. stran:]

7. julija 1907.

Stari sporedi so neveljavni.

Spored:

1. Godba: Koračnica.
2. Miss Monka, soubretka.
3. The Champion the Throck, Atlet.
4. Godba: Valček.
5. Komične starke: Lolo, Dodo, Joujou, Margot, Troufrou.
6. Spoved gđ. Anke Vrečer in g. R. Salmič.
7. Godba: Hitra polka.

Deset minut odmora.

Dame se prosijo, da klobuke odložijo.

[2. stran:]

CELJSKA PESEM!

Dame:

*Me smo prebrisane Celjanke,
pozna nas celi božji svet,
krepostnejše smo kot Špartanke,
nikjer vam takih ni deklet.*

*Vse feš smo, šnajdik brez primere,
me celjski ženski regiment,
med nami ni vam mile Jere,
in ljubimo lep kompliment.*

*Kolo in tenis in plavanje
to vse na srecu nam leži —
neznano nam je klepetanje,
pri nas nikdar v navadi ni!!*

*Če kdo pa tega ne verjame,
vse mu dokažemo rade —
zmed nas ženico naj si vzame
in videl bo, da res je vse!*

Gospodje:

*Poznate menda nas Celjane,
nikjer vam takih fantov ni,
kdor k nam samo enkrat pristane,
od nas se več mu ne mudi.*

*Smo zmeraj luštni, zmeraj mladi,
četudi nam sivé lasje,
in pijemo ga tudi radi,
da si ogrevamo srce.*

*Pa kjer je vino, je ljubezen
in v Celju tudi je tako,
in če prevroča je ljubezen —
hladimo z vinom spet glavo.*

*Kdor tega nam pa ne verjame,
Bog mu pomози v sveti raj! —
le eno noč naj časa vzame
in z nami pride kroat naj!*

Skupaj: *Zdaj pa še žalostno balado
zapojemo na vrh vsi skup,
Celjan Celjanko ljubi mlado,
po vodi pa mu splava up.*

*In pije, pije do polnoči,
v Savinjo revež, skočil bo —
in temno mu je v glavi vroči,
v oblakih črnih je nebo.*

*In blodi, blodi po temini,
tu pred očmi mu zablesti —
da, že stoji pač ob Savinji —
in s krikom v vale se spusti.*

*Pa se je zbudil v jutru ranem,
ležal je v kadi prazni sam —
Pri koncu zgodbe o pijanem
Celjanu je in naš program.*

[3. stran:]

Začetek ob pol 10. uri.
Kapelnik gosp. Fran Korun.

SPORED:

8. Godba: Koračnica.
9. Lord Mucky, komik.
10. Sestre Barisson, bratje Hallodrion.
11. Elvira, primadona Dunajske opere.
12. Le Restaura te fidele.

Ravnateljstvo si pridržuje pravico spremembe programa.

Vstopnina:

Sedeži pri mizah I. in II. vrste po 1 K, II. in IV. vrste po 60 vin.
Stojišča v parterju 40 vin, na galeriji 20 vin.

• • •

Ker je velika dvorana Narodnega doma namenjena predvsem gledališkimi in koncertnim prireditvam, je bila le delno primerna za kabaret, katerega bistvo je, da gledalci spremljajo dogajanja na odru pri mizah, razvrščenih druga od druge v primernih razdaljah. Salmič pa je uporabil predvsem iz finančnih nagibov tudi balkon in galerijo: to je v popolnem nasprotju s kabaretom, kjer gledalci spremljajo dogajanja na odru pri mizah.

Kakor je razvidno iz sporeda z dne 7. julija 1907, točka 6, sta s prvim imenom na tem večeru nastopila edino le Anka Vrečerjeva in Rafko Salmič. Izbrala sta si Franza von Suppéja (1819—1895) skladbo »Spoved« (Die Beichte) na besedilo Carla Coste, v dokaj okornem prevodu neznanega prevajalca. Za svoj nastop sta žela pri občinstvu viharno odobravanje.

Vlogo spovednika je pel Rafko Salmič, vlogo dekleta Anka Vrečerjeva ob klavirski spremljavi Frana Koruna.

SPOVEDNIK: *Le bliže, le bliže!
Gospod, usmili se otroka,
ki skesano prosi!
Tresoče bliža dekle se
župniku z vasi
in pravi:*

- DEKLE: *Ah, hud je greh moj,
ki mi oko rosi!*
- SPOVEDNIK: *Zatoraj, dekle, pridi le —
in spoved se prične.*
- DEKLE:
(pripoveduje mirno) *Ko bila sem še otrok mali,
nedolžen, srčkan in priprost,
najljubš pri igri bil sosedov
mi Ivan je naš redni gost!
Otroci bili tedaj smo srečni,
spomin nanj mi ostane večni.
Igrali, da je legal mrak,
tak minil dan na dan je vsak.*
- (bolestno) *A, če pri igri ni ga bilo,
sem jaz tužno gledala,
srce se bridko mi skrčilo
in vsa radost je bila preč.*
- (bolj veselo) *A ko ga spet ugledam,
radost me vnema vsa!
Ah, ta blažen, srečen čas,
nikdar, nikdar ga ne pozabim jaz!*
- SPOVEDNIK:
(zelo mirno) *Nič več? Nič več?
Al to še ni pregreha!
Bodi vestna in govori,
da olajšaš si srce!*
- DEKLE:
(z vedno globljim
čustvom) *Prehitro so prešli
otroški mi dni.
Neznano mi čustvo
bitje vse prerodi.
A ko oko v očesu
potapljalo se sladko,
tedaj je v nežnem čutju
stisnil on mi roko.*
- (vedno ognjeviteje) *Ljubezni sladkost
me prevzela je vsa,
mi odprto bilo je nebo!*
- (stopnjuje) *Ah, ta blažen, srečen čas,
nikdar, nikdar ga ne pozabim jaz!*
- SPOVEDNIK:
(mirno) *Nič več? Nič več?
Tud to še ni pregreha!
Bodi vestna in govori,
da olajšaš si srce!*
- DEKLE:
(zelo boječe in
sramežljivo, tiho
in skrivnostno) *Da, še nekaj se je zgodilo,
oj sodi milo, zavrzi me nikar!
Ko v mraku sva šetala okrog,
narava spala,*

(prestrašena) *krenila sva po hosti,
pod tajno, tiho noč.
V ljubezni vroči zdaj pogleda me,
pritiska v burni strasti me nase,
objame me!*

SPOVEDNIK: *Povej, deklet!*
(zelo burno) *Kaj še stori?*

DEKLE: *Ah, ta blažen, srečen čas,*
(v največji blaženosti) *nikdar, nikdar
ga ne pozabim jaz!*

SPOVEDNIK: *Nič več? Nič več?*
(mirno, a nezaupno
blaženo) *Nebo si našla ti v poljubu —
v njem najdeš tud pokoro!*

Zdaj nas čaka reševanje posameznih skrivnosti, ki jih srečujemo v sporedu. Pojdimo kar po vrsti!

Katera Celjanka se skriva pod imenom *Miss Monka*?

Obrnil sem se na Anko Vrečerjevo s prošnjo, če bi mi mogla ona glede tega kaj natančneje pojasniti. Na svoje pismo sem prejel od Vrečerjeve naslednji odgovor:

Celje, 17. VI. 1966.

Velecenjeni gospod magister!

Za vaše cenj. pismo lepa hvala.

Prosim oprostite mi, da Vam šele danes odgovorim. Vedno sem hotela osebno do Vas, pa žal radi slabega vremena in mojega občutljivega zdravlja ne morem iz hiše. Vendar pa bodem na Vaše prijazno povabilo, kakor hitro mogoče prišla.

*Glede Vaše prošnje se samo spominjam še na subreto *Miss Monka*. To je bila gdč. *Minka Moss*, tedaj učiteljica v Ljubčini. Za datum natančno ne vem. Komične starke so pa bile tri i. s. ga. *Karlovskeva, ga. Kukovčeva* in *moja malenkost*. Na vse druge prireditve se na žalost ne spominjam več. (Tu se Vrečerjeva gotovo moti, kajti spored prireditve točka 5. našteva pet komičnih stark in sicer: *Lolo, Dodo, Joujou, Margot, Frou Frou*. To so znana imena iz Leharjeve operete »*Vesela vdova*«. Kateri sta bili ostali dve komični starki, danes ni mogoče ugotoviti, ker se Vrečerjeva tega ne spominja več.)*

Mogoče se še bolj točno spominja gd. Meglič, bančni direktor v. p. v Ptuj. On je tiste čase mnogo sodeloval pri prireditvah. Sprejmite moje lepe pozdrave!

Vaša
Anka Vrečer

Anka Vrečer,
pevka in igralka (1878—1970)

Mirku Megliču, bančnemu ravnatelju v p., sem pisal naslednje pismo:

Celje, dne 22. 6. 1966.

Velespoštovani gospod direktor!

Oprostite mi, prosim, da Vas nadlegujem s tem pismom!

Med svojimi papirji sem našel zanimiv dokument o prvem poizkusu kabaretne prireditve na Slovenskem. Je to spored »VELIKEGA CELJSKEGA ORFEJA V NARODNEM DOMU, DNE 7. JULIJA 1907.« — Med drugimi je sodelovala z R. Salmičem tudi gdč. Vrečerjeva, ki mi je dala nekaj pojasnil, a se točno ne spominja več na vse ostale sodelujoče. Svetovala mi je, naj se obrnem do Vas, spoštovani gospod direktor, ki ste tiste čase kot organizator sodelovali pri vseh podobnih celjskih prireditvah.

- 1. V omenjenem »Sporedu« je natisnjena »Celjska pesem«, v kateri nastopa zbor dam in zbor gospodov. — Katere so bile te dame in kateri gospodje?*
- 2. Komične starke: Lolo, Dodo, Joujou, Margot, Froufrou. — Katere dame so nastopale v teh vlogah? — Gdč. Vrečerjeva pravi, da se spominja samo na gospo dr. Kukovčevo in dr. Karlovškovo.*
- 3. Lord Mucky, komik. — Kdo je bil to?*
- 4. Sestre Barisson in bratje Hallodrion. — Kdo so bili ti in kaj so peli?*

Matija Benčan,
sokolski telovadec,
aranžer družabnih prireditev
(1866—1945)

5. *Elvira, primadona dunajske opere. — Katera je bila ta in kaj je pela?*

Vem, da sem zelo zahteven, a hvaležen Vam bom, velespoštovani gospod direktor, za vsako malenkost, ki mi jo morete po tolikih letih še pojasniti.

Zahvaljujoč se Vam vnaprej za Vašo ljubeznivost, ostajam z izrazi odličnega spoštovanja

vdani Vam

mr. ph. Fedor Gradišnik.

Prilagam znamko za odgovor.

Na to svoje pismo nisem prejel od Mirka Megliča, ki je bil takrat že več kot devetdeset let star, nobenega odgovora. Znano mi je, da je v visoki starosti kmalu po mojem pismu umrl.

Minka Mossova, ki je bila takrat, kakor sporoča Vrečerjeva v svojem pismu z dne 17. 6. 1966, učiteljica v Ljubecni, je bila kot koncertna pevka po svojih nastopih v raznih večjih slovenskih krajih dobro znana in priljubljena.

To bi bilo vse, kar sem mogel ugotoviti iz pisem Anke Vrečerjeve. Preostaja mi še nekaj ugotovitev, zato se je treba vrniti na Spored z dne 7. julija 1907.

Točka 3. tega sporeda omenja atleta The Shampion the Throck. To ne more biti nikdo drug kot oče slovenske atletike Matija Benčan. Kdo je bil komik pod imenom Lord Mucky, tudi s pomočjo Vrečerjeve ni bilo mogoče ugotoviti.

Spregovoriti nam je treba še nekaj besed o Celjski pesmi, objavljeni v publikaciji VELIKI CELJSKI ORFEJ. Danes je nemogoče ugotoviti sodelujoče dame in gospode. Nimamo tudi nobenih podatkov o tem, kdo bi bil komponist te, vsekakor zahtevne pesmi. Biti pa po našem mnenju ne more to nihče drug kot Fran Korun. Morda bi se moglo najti v njegovi zaščitini tudi rokopis te kompozicije.

Zdaj, ko se nam je s pomočjo Anke Vrečerjeve v glavnem posrečilo ugotoviti prava imena v sporedu navedenih eksotičnih psevdonimov, se vrnimo k Salmiču in skušajmo ugotoviti, koliko se mu je posrečilo v sporedu navedene točke Velikega Orfeja uresničiti. Škoda, da je smrt Mirka Megliča onemogočila ugotovitev imen moških, ki so sodelovali pri Celjski pesmi.

Salmič je v glavnem izpolnil vse pogoje, ki jih zahteva uprizoritev kabareta, vendar je bil iz finančnih razlogov prisiljen v kompromis. Vključil je v uprizoritev kabareta tudi balkon in galerijo, s čemer je seveda to predvsem intimno gledališko zvrst, ki se dogaja pri za to razvrščenih mi-zicah, bistveno osiromašil. Obdržal je tudi žensko postrežbo gostov, ki so jo oskrbovale v narodne noše oblečene članice Celjskega pevskega društva. Velike ovire mu je delala za tako uprizoritev neprimerna velika dvorana Narodnega doma. Ta dvorana je bila namenjena v prvi vrsti za gledališke predstave, plese itd. Kljub takim razmeram je vendarle uresničil vse bistvene pogoje, ki jih zahteva kabaret. Tako je bil Salmič tudi v tem pogledu prvi, ki je v slovenski gledališki zgodovini dal uprizoritvi kabareta tisto mesto, ki mu pripada.

Brez uspeha sem se trudil, da bi ugotovil avtorja Celjske pesmi, te resnično nad vse uspele kabaretne pesnitve, objavljene v programskem zvezku VELIKI CELJSKI ORFEJ.

Kakor vsako jutro, tako me je tudi dne 30. decembra 1970 žena seznanila z dogodki, objavljenimi v Delu, ker sam zaradi bolezni ne vidim brati. Pri tem me je globoko prizadela od dr. Iva Vrečerja objavljena osmrtnica, s katero sporoča, da je v 93. letu starosti po kratki in mučni bolezni umrla njegova sestra Anka Vrečer. Z njeno smrtjo je odšla z odra življenja igralka, predvsem pevka nekdanjega Celjskega pevskega društva, ki je že v časih, ko sta v Celju prirejala slovenske gledališke predstave dr. Vladimir Ravnikar in Fran Perdan, navduševala takratno slovensko gledališko občinstvo s svojimi blestečimi pevskimi nastopi, zdaj pokojna Anka Vrečerjeva. Doslej se nam žal še ni posrečilo dobiti kakšno fotografijo te pevke, ki bi nam jo prikazala v eni izmed brezštevilnih njenih nastopov, izmed katerih bi nam bila zlasti dragocena slika njenega nastopa kot Nona v Rokovnjačih. Vse to pa je odvisno od nadaljnjih raziskav.

Tako smo izčrpali vse razpoložljive vire ter prišli do naslednjega rezultata: K vsem dotedanjim gledališkim uspehom je Salmič z uprizoritvijo VELIKEGA CELJSKEGA ORFEJA postal pionir tudi te gledališke zvrsti. Vsa naša prizadevanja, da bi kaj več izvedeli o Minki Mossovi, takrat učiteljici v Ljubečni pri Celju, so ostala brezuspešna.

Tako končujemo svoja raziskovanja o uprizoritvi prvega celovečernega kabareta v slovenski gledališki zgodovini s tem, da priznamo Rafku Salmiču vlogo pionirja te gledališke zvrsti.

Zgodovinar bo moral vsekakor prireditelju pod naslovom VELIKI CELJSKI ORFEJ uvrstiti ne samo med zanimive, temveč tudi med pomembne dogodke slovenske gledališke zgodovine.

DR. ANTON SORE

POČITNIŠKE HIŠE IN POČITNIŠKA NASELJA V POREČJU SAVINJE

Beseda weekend, to je konec tedna, čas od petka popoldne do nedelje zvečer, se je v zadnjih letih tudi pri nas s prostimi sobotami zelo udomačila. Vikenda ne poznajo samo delavci in uslužbenci v mestih, ki že med tednom razmišljajo, kako bi s svojimi družinami ali prijatelji čim lepše in koristneje preživeli konec tedna, vsaj posredno ga poznajo tudi na deželi kmetje in polkmetje, ko računajo na delovno pomoč sorodnikov in poldni-narjev. Nekaterim pomeni vikend počitek, sprostitev, drugim pospešeno domače opravilo ali honorarni nedeljski zaslužek.

Ljudje skoraj bolj razumejo, če jih vprašaj, kje je vikend, kot pa kje je počitniška hišica, le-to radi zamenjujejo s počitniškim domom podjetja ali ustanove. V prošnjah za lokacijsko ali gradbeno dovoljenje skrivajo prosilci počitniško hišo v adaptaciji kmečke kleti, zidanice, bivalne hiše ipd., ne glede na obseg obnovitvenih del, prostornost in zunanji videz zgradbe. Še najbolj čisti so pojmi, kadar je predvidena gradnja v zazidalnem načrtu vikend naselja, vendar pa je takih načrtov zdaj še malo.

Kaj je vikend hiša? Menimo, da je vikend hiša stanovanjska ali polstanovanjska zgradba, ki ni stalno obljudena. Povečini jo uporablja lastnik sam, ali pa jo občasno oddaja kot rekreacijski objekt; pridobitvena, gospodarska stran hiše in zemljišča je torej stranskega pomena. Ako ima kdo v stari adaptirani zidanici ali novi gorici razen kleti še stanovanjski prostor, ob hiši pa manjši vinograd, sadovnjak, vrt s povrtnino in mu obdelovanje zemlje ni poklic, je to še vedno počitniška hiša. Nekateri premožnejši državljani so si zgradili več počitniških hiš: za vroče poletne dni ob morju, za počitek in aklimatizacijo po prihodu z morja v planinah, za jesensko veselje pa v vinorodnih goricah. Tuji in domači turisti si večkrat raje izberejo zasebno vikend hiško kot hotel, zato gostinska in turistična podjetja sklepajo z zasebniki dokaj ugodne najemniške pogodbe zlasti ob morju. Nekaj drugega so npr. brunarice ali zidane hiške, ki so depandanse gostinskih ali turističnih podjetij. Nas zanimajo predvsem zasebne počitniške hiške, ki v večji ali manjši meri odražajo družbene, gospodarske, socialne razmere prebivalstva. Pri opredelitvi je razen namenske uporabe

in lastništva upoštevati tudi velikost, površino prostorov. Ta je v raznih občinah različna in navadno ne preseže 50 m², individualne počitniške hiše pa rastejo marsikje mimo uradnih norm.

Od kod tolikšno zanimanje za vikend hiše v zadnjih treh, štirih letih? Že pred tem so si nekateri Celjani kupili stare hiše ali stanovanja ob istrski obali (npr. blizu Pule) in na kvarnerskih otokih, npr. Lošinju. Takrat je bilo morje za večino prebivalstva notranje Slovenije največja želja in edina priznana rekreacija. Takrat so mnoga podjetja in ustanove zgradile ob Jadranu svoje počitniške domove, to je bila doba splošno veljavnih popustov na potovanjih in letovanjih. Tujih turistov še nismo tako vabili in cenili kot sedaj. S povečano proizvodnjo je naraščal narodni dohodek na prebivalca, življenjski standard delovnega človeka se je postopoma dvigal. Ugodni kreditni pogoji in možnosti za nakup osebnih avtomobilov in motorjev so pospešili potovanja na večje razdalje ne oziraje se na vozne rede avtobusnega in železniškega prometa. Izletni postanejo bolj pogosti, udobni, sproščeni, žal ne vedno tudi bolj varni. Kopalna sezona traja le nekaj tednov, prav tako letni dopust, zato ga je treba pametno razdeliti in izkoristiti. Slovenija je pravi mozaik prirodnih lepot: morje, visoke snežne gore, z gozdovi porasli hribi, lepote kraškega podzemlja, vinorodne gorice, skrbno obdelana polja, bistri potoki, jezera itd. so sestavni del našega življenjskega prostora. Kaj je bolj naravnega, da si utrujeni od dela, mestnega tlaka, utesnjenosti zidov, slabega zraka in moreče okolice in družbe poiščemo prostor, kjer naj bi si nabrali sveže energije in volje za naslednje dni. Ta se kali s hojo v gore, oni si pridobiva moči in vedrine s smučanjem, kopanjem, zopet drugi uživa in si pomirja živce z ribolovom, lovom, iskanjem gob ipd. Nekateri pozabijo na službene skrbi, ko urejujejo svoj vrt, sadovnjak, vinograd, se posvečajo čebelam ali se brez skrbi gibljejo in počivajo na svežem, čistem zraku, proč od delovnega mesta, hrupa, svojih predstojnikov in neljubih sosedov.

Celje je v osrčju Slovenije, sredi odprte kotline, obdane s planotastimi goricami in hribi. Vzhodni odrastki Karavank, Posavsko hribovje, Golte in še višje Savinjske Alpe z dolinami dajejo obilo možnosti za duševno in telesno osvežitev. V klimatskem pogledu kaže vzhodna stran Celjske kotline prepletanje subalpskih in subpanonskih značilnosti. Poprečne padavine so razporejene dokaj enakomerno, od jesenskega maksimuma, značilnega za Primorje, do poletnega, ki označuje kontinentalno podnebje. Poprečno pade 1100 do 1200 mm padavin na leto, v višjem svetu tudi več. Najmanj padavin je februarja, največ pa junija. Jeseni in pozimi se na dno kotline spušča mrzel zrak z gora in se tam dlje časa zadržuje kot v nekoliko višji soseščini; ščitita ga zaprta lega in megla, ki je reden pojav v hladnih in vlažnih kotlinah. Posebno gosta in dolgotrajna je megla nad industrijskim delom mesta, kjer se vlaga kondenzira na prah in saje tovarniškega dima. V Celju so večje tovarne v neposredni bližini starega mestnega jedra, ki ima v hladni polovici leta že samo preveč dima. Megla se pojavlja poprečno 117-krat na leto (1952 do 1963) in sicer najbolj pogosto septembra (18 dni), oktobra (15 dni), decembra (12 dni) in januarja (11 dni). Posebno nas o tem prepriča pogled na dimno zaveso, spojeno z meglo nad Gaberjem

in starim mestom, ob hladnem sončnem vremenu z Anskega vrha ali s Svetine.

V nižjih legah se giblje srednja januarska temperatura okoli -2°C , julijska pa okrog 19°C . Dni z minimalno temperaturo pod 0°C je več kot tretjina (127), absolutni minimum je v februarju (-28°C). Od srede julija do srede avgusta je najtoplejše obdobje (najvišja maksimalna temperatura za julij je 36°C , za avgust $34,7^{\circ}\text{C}$). Med oktobrom in aprilom se maksimalna dnevna temperatura ne povzpne do 25°C . Omenjene maksimalne in minimalne temperature veljajo za dno kotline, v višjih obrobni legah so poleti nekoliko nižje, pozimi pa zaradi temperaturne inverzije višje.

Najbolj pogosto pihata zahodni in vzhodni veter (60 % oziroma 30 %), kar je glede na smer kotline in hribov razumljivo, to velja le za šibkejše prevladujoče vetrove (1,46)*. Vetrovi niso za nas važni samo kot pojav različnega zračnega tlaka, gibanja akcijskih baričnih tvorb, niso samo znanilci poslabšanja aliboljšanja vremena, ampak so za okolico Celja in Štor prinašalci strupenih plinov (SO_2 , CO_2), izhajajočih zlasti iz cinkarniških in železarskih dimnikov. Zrak nad mestom onečejajo tudi druga industrijska podjetja, železnica itd. Njihove posledice ugotavljajo zdravniki, kmetovalci in gozdarji; pri ljudeh so zlasti izpostavljeni zgornji dihalni organi, na splošno telesna odpornost upada. Visok zračni tlak in večja kondenzacija vlage, zlasti dež, rosa in megla, pospešujejo škodo v vrtovih, na njivah in travnikih. Zvepleni plini, raztopljeni v padavinah, povzročajo ožige na občutljivih rastlinskih delih in zakisljujejo prst. Posebno nevarna je gosta, nizka megla, če se dalj časa zadržuje. Najbolj izpostavljena so naselja Zavodna, Čret, Bežigrad, Bukovžlak, Slance, deli Teharja in Vrh, to je v glavnem vzhodna stran cinkarne. V Kompolah, Šentjanžu, Gorici, v Štorah, Laški vasi, Lipi in Pečovjah se uničujoči plini Cinkarne in železarne združujejo, kar pa kot kaže še ni dovolj huda nadloga, da si delavci ne bi gradili tod novih hiš. (5, 450)

Leta 1968 so strokovnjaki na pobudo skupščine občine Celje opazovali in merili onesnaženje zraka nam mestom in Štorami in prišli do naslednjih ugotovitev. V Celju in Štorah je bilo 46 % dni na leto, ko koncentracija SO_2 ni presegla $150\ \mu\text{g}/\text{m}^3$, t. j. mejne koncentracije, ki jo organizem brez zaznambe prenese. V ZDA in ZRN dopuščajo za mejno koncentracijo SO_2 v zraku $500\ \mu\text{g}/\text{m}^3$; takšno količino strupenih plinov človeški organizem še brez težav eliminira. Po omenjenih blažjih kriterijih je bilo na celjskem področju 90 % »zadovoljivo zdravih dni«. Na osnovi strožjih kriterijev (kot veljajo v SZ in ČSR) je bilo v stanovanjskih predelih 53 % dni v letu pod maksimalno dovoljeno koncentracijo (MDK) SO_2 v atmosferi in 79 % dni, ko so bile koncentracije dima pod MDK ($150\ \mu\text{g}/\text{m}^3$). V industrijskih predelih mesta je bilo 77 % dni s koncentracijo dima pod MDK, na sektorju javnih zgradb pa le 50 % (strožji kriterij). (5, 450) Znano je, da je koncentracija strupenih plinov odvisna tudi od podrobnih vremenskih si-

* Prva številka v oklepaju opozarja na zaporedno številko v seznamu literature, ki je dodana na koncu članka, naslednje številke pa pomenijo stran v citiranem delu.

tuacij, ki so od leta do leta različne, zato bi bilo potrebno z opazovanji in meritvami nadaljevati. Verjetno se bo zrak v Celju izboljšal, ko bodo ugasnile peči v cinkarniški topilnici, ko bo parno vleko na železnici zamenjala električna, ko bodo novo avtocesto speljali zunaj ozkih mestnih ulic, ko bodo za ogrevanje stanovanj uporabljali sodobnejša goriva ali zgradili toplarne. V ožjem območju strupenih plinov je v gozdovih poškodovanih 80 % do 100 % vsega drevja, prirastka ni ali pa zelo malo (1, 521).

Da bi zaščitili prirodno pokrajino pred anarhičnim posegom človeka, njegovih ozkih osebnih interesov, so leta 1957 razglasili za zavarovalno področje občine Celje v glavnem ves višji svet nad sotočjem Savinje, Voglajne, Hudinje in Ložnice: Teharje—Osenca—Stari grad—Aljažev hrib—mestni park—Na gričku—Golovec—Zgornja Hudinja in dalje proti severovzhodu. (1, 282)

Če pomislimo, v kakšnem ozračju morajo Celjani živeti poprečno 59 let (moški) ali 65 let (ženske), je skoraj na mestu pripomba, da bi morali ves svoj prosti čas preživeti zunaj mesta. Po popisu prebivalstva leta 1961 je živelo v celjski občini 50.308 ljudi, na področju mesta pa 27.388 ljudi (2). V devetih letih je število prebivalstva v občini naraslo na 59.147 in se povečalo za 17,5 %. Nadaljnji porast gospodarskih in negospodarskih dejavnosti v mestu je priklical delovno silo s podeželja. S priseljenci in naravnim prirastkom mestnega prebivalstva se je dvignilo skupno število ljudi v Celju za dobro četrtino (2). Poprečno pride v občini 258 ljudi na km² (leto 1970). Delež kmečkega prebivalstva še nadalje močno pada in znaša komaj 9,1 %. Na predmestnem območju se njive, travniki in sadovnjaki umikajo novim stanovanjskim soseskam in industrijskim obratom, tako da so preostale kmetije z zmanjšano obdelovalno površino prave oaze med zazidanimi kompleksi. Mestoma je kratkovidna gradbena podjetnost zasebnih graditeljev načela celo zavarovane gozdne površine.

Kam naj se človek obrne v času dopusta, vikenda, v prostih popoldnevih, da bi se psihično in fizično osvežil? Naj navedemo nekaj podatkov za celjsko občino oziroma Celje, kjer prebiva največ nekmečkega prebivalstva, ki večji del dneva in leta preživi v mestu. V celjski občini je bilo leta 1968 okrog 35 igrišč, od tega največ za odbojko, roketni in nogomet, pet atletskih stez, enajst telovadnic, tri telovadišča, trije kopalni bazeni. Večina telovadnic in igrišč je pri šolah, kjer domala od jutra do večera telovadi šolska mladina (6,152). V laški, žalski, mozirski in velenjski občini so razmere podobne, morda celo slabše, vzrokov za to pa je več. Rimske Toplice in Laško pritegneta v pomladanskih in jesenskih dneh kopalce tudi iz bolj oddaljenih krajev. Zanimiva zlasti za prehodne goste sta še odprta bazena; večji v Preboldu in manjši v Mozirju z lesenimi hiškami. Braslovško jezero je zaradi podvodnega rastja bolj vabljivo za ribiče kot za plavalce in čolnarje. Celjsko odprto kopališče je za vroče dni daleč prejemajno, medtem ko zaprtega športnega kopališča še nima, kopanje v onesnaženi Savinji na področju mesta pa ni dovoljeno. Velenjčani imajo jezero, ki je sicer zaradi grezajočega se dna in slabega pretoka nekoliko kalno, manjši zimski bazen, Šoštanjčani pa še odprto kopališče s toplo vodo iz bližnje TE. Zelo mikavna je bistra voda Savinje med Mozirjem in Le-

tušem, ob njenih bregovih se v vročih sobotah in nedeljah ustavlja mnogo Celjanov in drugih obiskovalcev Zgornje Savinjske doline. Morda bi kazalo strugo na tem odseku primerno urediti, zaščititi bregove in posestne interese kmetov, omogočiti dohod do vode, pripraviti parkirni prostor, postaviti sezonsko okrepčevalnico, sanitarije in poskrbeti za snago. Verjetno bi se na poti s planin ustavilo tu še več gostov. Toda tudi to ni rešitev za večino mestnega prebivalstva, ki se želi ohladiti in plavati med tednom. Centralno letno in zimsko kopališče, stadion, park z otroškimi igrišči na Golovcu še vedno čakajo na denarna sredstva. Blizu realizacije je rekreacijsko področje v Šmartnem v Rožni dolini. Jezerska pregraja je zgrajena in voda je že zalila plitve doline. Uredili bodo tudi kopališča in igrišča ter smučišča na bližnji Jungerti (574 m), gostišča idr.

Za smučanje je v bližnji celjski okolici precej naravnih pogojev, marsikaj pa bi bilo treba še storiti, zlasti za najmlajše. Omenimo naj področje Na gričku, severno pobočje Miklavškega hriba in Anskega, področje Svetine in Celjske koče, kjer sta že dve vlečnici. Kakor kaže, je obsežno rekreacijsko področje na Golteh z vlečnicami, hotelom in drugimi objekti zasenčilo prednosti bližnje Svetine, za katero se je zavzemala zlasti štorska železarna. Razen libošjskih smučišč za krajevne potrebe bi omenili se Paški Kozjak, ki se mu z novo cesto obetajo še lepe perspektive. Ne pozabimo tudi na bližnje Pohorje. Največ mladih Celjanov hiti v mrzlih dneh na drsališče v parku, ki je podobno kot kopališče večkrat že pretesno. Prebivalci Šaleške doline imajo na voljo tudi kotalkališče.

Popoldanski izleti so se v zadnjem času bolj omejili na sobote in nedelje, kajti ostali popoldnevi so navadno namenjeni raznim opravilom, čeprav bi krajši sprehodi v naravo bili tudi med tednom zelo koristni. Mnogi obiskujejo izletišča v celjski okolici, kjer se lahko mimogrede odpočijejo in okrepečajo. Gobarji poznajo svoja pota po gozdovih, stran od naselij in tovarn. Posebna draž lova in ribolova je gibanje v naravi, opazovanje narave, zalezovanje divjadi, sproščena družba in zdrav smeh; lovska trofeja je le nagrada za potrpežljivost, vztrajnost in dober pogled. Tudi tabornikom in članom Popotnika je vodilo spoznavanje narave in ljudi v domovini in drugih deželah. Izleti v tujino imajo danes večkrat prednost pred ogledom domačih lepot in kulturno zgodovinskih znamenitosti. Ljudje hlastajo po novem, daljnem, po atraktivnosti, želeč čimprej, pa čeprav le bežno spoznati vse, kar jim nudijo čas, odprte meje in višji življenjski standard. Število osebnih avtomobilov hitro narašča, s tem pa se širi tudi radij in izbira izletov. Leta 1961 je bilo v celjski občini komaj 898 osebnih avtomobilov in je prišel en osebni avto na 17,3 gospodinjstva. V osmih letih je število vozil naraslo za 463 %, tako da je prišel leta 1969 en avto že na 3,7 gospodinjstev; število osebnih avtomobilov družbene lastnine se je v istem obdobju občutno znižalo. Sedaj se ljudje lahko pripeljejo največkrat neposredno do zaželenega kraja (4).

Leta 1968 je imelo 24 delovnih organizacij v celjski občini 643 ležišč v lastnih počitniških domovih in vikendih ob morju in na planinah. Upoštevajoč, da je v gospodarstvu zaposlenih (leto 1970) 23.232 ljudi, so spalne kapacitete res majhne, toliko bolj, ker pri tem nismo zajeli družinskih čla-

nov, prav tako dopusti niso enakomerno razporejeni skozi vse leto. Marsikatera večja industrijska podjetja nimajo lastnih domov, še v večji meri velja to za zavode. Večina počitniških domov je ob morju, samo tri delovne organizacije imajo počitniške domove v hribih: na Voglu, Sladki gori, v Logarski dolini in Skomarju. Skoraj polovica počitniških domov nima lastnih kuhinj in se morajo dopustniki hraniti v drugih gostinskih objektih (6, 179). Naj navedemo še podatke za velenjsko občino, kjer je velika večina nekmečkega prebivalstva in je dvoje mestnih naselij. Rudnik lignita, termoelektrarna, Oljka, bolnišnica Topolšica in občinska skupščina imajo ob morju, v glavnem ob slovenski obali, nad 200 ležišč; počitniški domovi imajo lastne kuhinje. Sredi gozda pri Šoštanju ima termoelektrarna vilo Široko. Nekaj vikend hišk imata na Smrekovcu in pod Uršljo goro (1696 m) KZ Šoštanj in TE Šoštanj. Podjetja ERA, STIX in Krom-metal so predvidevali več počitniških hiš na Paškem Kozjaku, vendar je za enkrat ostalo še pri načrtu (7).

Ni nam znano, koliko ljudi iz celjske in velenjske občine preživi svoj dopust ob morju in koliko v notranji Sloveniji. Domnevno, da se tehtnica nagiba k morju. Da preberejo kraj in družbo, dopustniki menjajo počitniške domove podjetij, nekateri pa so pozidali ob severnem Jadranu lastne vikend hiše. Med mlajšimi turisti je precej modernih nomadov, ki radi potujejo s svojimi avtomobili in se le za kak dan ustavijo v tem ali onem kraju, kjer v avtokampu ali zunaj njega postavijo šotore. Takšen način potovanja zahteva hitro prilagodljivost raznim okoliščinam in iznajdljivost v neprilikah, pri tem si človek nabere mnogo zanimivih vtisov o pokrajini in ljudeh. V hribe se odpravijo ljudje navadno le za nekaj dni, ali samo čez soboto in nedeljo. Za bližnje izletniške postojanke je dovolj časa tudi pred daljšim dopustom in po njem v vseh letnih časih. Pred kočami oziroma hoteli sredogorskih vrhov ali pri spodnjih postajah vlečnic je večkrat zadrega za parkirni prostor, npr. vzhodno Pohorje, Golte, Cejska koča s Svetino, Lisca, Sleme pri Šentvidu, Smrekovec, Menina planina itd.

Sčasoma se ljudje utrudijo, želijo si aktivnega počitka v miru, v krogu svoje družine in bližnjih. Nekatero vrsto rekreacije pritegnejo samo moške ali samo žene ali predvsem mladino, redkokdaj je ustrezno vsem. Leta 1961 je bilo v celjski občini največ gospodinjev s tremi in štirimi člani, to je starši z enim ali dvema otrokoma (22,5 % oz. 19,8 %), s petimi in šestimi člani jih je bilo skupaj 16,2 %. Delovni dan staršev je pri večini daljši kot osem ur. Težnja po večjih osebnih dohodkih z nadurnim delom je prisotna domala povsod, možnosti zaslužka pa so pri raznih dejavnostih različne. Ljudje z nižjimi osebnimi dohodki morajo več delati, da dosežejo življenjsko raven povprečnega občana.

Marca leta 1970 je bilo v celjski občini zaposlenih skupno 27.031 ljudi, od tega v gospodarstvu 86 %. Z nepopolno zaposlitvijo (manj kot 160 oz. 180 plačanimi delovnimi urami) je bilo 7,7 % in to v večji meri v gospodarstvu kot v negospodarskih dejavnostih. Podobno je stanje pri zaposlenih z več kot 200 (230) plačanimi delovnimi urami; pri teh je odstotek nekoliko večji v negospodarskih panogah. Normalno zaposlitev 160 do 200 plačanih delovnih ur (180 do 230) ima 84,4 % vseh občanov v delovnem

razmerju. Glede višine osebnih dohodkov loči zavod za statistiko 14 razredov, mi smo se odločili samo za pet razredov. V prvem razredu so delavci in uslužbenci, ki imajo do 600 din mesečnih osebnih dohodkov, takih je 2,1 % (560 oseb). Osebnih dohodkov od 601 do 1400 sprejme 62,5 % zaposlenih. V tretjem razredu se gibljejo osebni dohodki od 1401 do 2000 din, v tem razredu je 13,7 % zaposlenih. Komaj 5,1 % zaposlenih prejema od 201 do 3000 din, v gospodarstvu je takih primerov dvakrat več kot v negospodarstvu. V zadnjem, najvišjem razredu so osebni dohodki nad 3000 din, dobiva jih 1,1 % zaposlenih ali 287 ljudi, od teh dela v gospodarstvu 209 oseb.

Znano je, da so cene blaga zelo nestabilne in da jih osebni dohodki večine delovnih ljudi ne dohajajo. Med industrijskimi podjetji so bili v času od januarja do marca 1970 poprečni osebni dohodki precej nad povprečjem v elektrogospodarstvu, v Etolu, Zlatarni in Aeru. Na negospodarskem področju so izstopali poprečni osebni dohodki v lekarnah, v poslovnih združenjih, v finančnih in kreditnih dejavnostih, v družbenih organizacijah, pravosodju in ljudski prosveti. Ne smemo prezreti, da je povprečje mnogo višje tam, kjer ima večina zaposlenih višjo ali visoko izobrazbo, marsikje pa ta kriterij ni poglobljen. Navedeni podatki naj nam služijo za grobo orientacijo o poklicni oziroma socialni strukturi lastnikov počitniških hiš. Domala 30 % aktivnih meščanov dela v industriji in gradbeništvu, polovica v terciarnih dejavnostih in le poldrug odstotek v kmetijstvu in gozdarstvu.

Za vse lastnike vikend hiš nimamo podatkov, kaj so po poklicu in kakšno delo opravljajo. Prednjačijo poklici z visoko šolsko izobrazbo: zdravniki, inženirji, komercialisti, pravniki, profesorji, farmacevti, med njimi je vsaj desetina ravnateljev ali vodilnih uslužbencev. V tem primeru ni toliko važen njihov socialni položaj kakor delo, ki ga opravljajo in zaradi katerega potrebujejo rekreacijo. Ni dvoma, da prekomerno intelektualno delo v zaprtih prostorih, povezano z veliko odgovornostjo in skrbmi, človeka bolj izčrpa kot fizično delo na prostem. Potreba po svežem zraku, miru, gibanju v naravi, želja po fizičnem delu, proč od službenih skrbi in okolja, je za take poklice razumljiva. Enako velja za vse tiste uslužbence, ki večji del dneva presedijo v pisarnah in opravljajo enolično utrujajoče delo. Razni tehniki, uslužbenci po podjetjih in uradih ter učitelji tvorijo drugo, po številu enako ali celo močnejšo skupino. Manj pogosti so obrtniki, gostinski, trgovski uslužbenci in delavci raznih podjetij. Razmeroma malo je upokojevcev, tem se aktivni počitek v naravi prav gotovo prileže.

Od kod so lastniki počitniških hiš oziroma posestniki parcel, ki so že zgradili svoje vikend hiše ali jih še gradijo ali so zaprosili za lokacijsko ali gradbeno dovoljenje. 70 % (171) posestnikov je doma iz mesta Celja, 30 % pa jih je iz drugih krajev, in sicer 18 iz Ljubljane, 12 iz Velenja, 11 iz Zalca, 7 iz Trbovelj, 5 iz Maribora, po trije iz Kamnika, Vranskega in Šoštanja, po dva iz Zagreba in Braslovč, po eden iz Kočevja, Kranja in iz drugih krajev bližnje okolice Savinje. Ljubljančani so si izbrali predvsem Zadrebško dolino, manj dolino zgornje Savinje. Nekateri so si poiskali prostor za oddih v Parižljah in v Malih Braslovčah. Za Gornji grad so se

odločili tudi Kamničani, za Ljubno in Luče Zagrebčani, za Podolševo in Šentvid nad Zavodnjami Mariborčani, za Mrzlico Trboveljčani itd. Celjani so domačini na vsem območju Savinje. Na področju celjske občine so si uredili ali gradijo 62 počitniških hiš, v žalski občini 98, v mozirski 73 in v velenjski 17 (stanje okt. 1970). V katerih delih mesta Celja prebivajo lastniki vikend hiš? Odločili smo se za dva kriterija. Ali stanujejo v starem mestnem središču, oziroma na področju stanovanjskih blokov in stolpnic, ali pa v mlajših in novih mestnih četrtih, v soseskah s prevladujočo individualno gradnjo in vrtovi. 73 % lastnikov vikend hiš domuje v stanovanjskih blokih, v stolpnicah, v večstanovanjskih zgradbah v središču mesta in tudi v svojih hišah pod vplivom tovarniških dimnikov.

Zakaj si ljudje želijo imeti vikend hiše na deželi? Na Otoku in še v nekaterih redkih urejenih stanovanjskih soseskah so sicer lepe zelenice in cvetlične grede, ki pa so za otroke tabu. Otroških igrišč je premalo, razen tega predšolski otroci niso ves dan v vrtcu, če sploh imajo možnost. Strupeni plini in dim, prometni hrup in nevarnosti v mestu držijo človeka v stalni napetosti. »Nekdaj smo imeli doma svoj vrt in njivo, v mestu je zelenje samo za pogled in amorfen utrujajoč asfalt, pa še dobro, če je in če je zlikan . . . V stolpnicah in stanovanjskih blokih so zidovi tanki, da se človek skoraj ne more glasno pogovarjati . . . V prijetni družbi sredi vinogradov radi spijemo kozarček domačega vina in pečemo čevapčiče. Za delavce je težko, zato nam pomagajo svojci in znanci . . . Pozimi skoraj vsako nedeljo smučamo . . .« Niso redki, ki so si zgradili vikend kot perspektivno bivališče za stara leta. Drugi zopet vidijo v vikend hiši pametno naložbo v času »inflacijske mrzlice«.

Motivov je torej veliko in prav tako je tudi veliko želja pri izbiri kraja in mikro lege. Pri večini interesentov je osnovna želja bližina gozda, vode, ceste in elektrike; pri tem je povsod prisotna cena zemljišča. Največ vikendov je na prisojnih straneh na robu iglastega ali mešanega gozda, na odprtem svetu zraven kmetij. Redki so primeri, da je hiša na samem sredi gozda. Bobneči šum padajoče vode in pogled nanjo lahko na človeka različno vpliva. Zaščitni borovi gozdovi ob Savinji, kjer se je moč kopati, so bili doslej najbolj privlačni. Bližina tekoče vode ni vabljiva samo za kopanje, ampak nudi ribičem neposreden stik z loviščem, enakomerno šumenje reke ali potoka pa pomirja živce. Ugodno lego imajo tam, kjer so si za oddih poiskali rob višje ali nižje terase, od koder je lep razgled. Navadno se drži po dvoje, troje hiš bliže skupaj, zlasti če so bolj na samem in je bilo potrebno graditi lastno pot. Če se je kmet odločil, da bo pašnik ali njivo v celoti razparceliral, potem je nastal bolj ali manj sklenjen zaselek, npr. v soteski pri Letušu, na Gorici pri Prešniku. Na vinogradniškem področju se nove počitniške hiše uvrščajo poleg starih zidanic in izpopolnjujejo razložena naselja po slemenih in sončnih pobočjih hribov. Hiške so postavljene na meji med gozdom in vinogradi, npr. Črešnjice, Vodule pod Sv. Uršulo (464 m). Nekdaj so ljudje zidali na razglednih vrhovih cerkve, v zadnjih letih rastejo po goricah in podgorjih vikend hiše, počitniški domovi in lovske kočice (Mrzlica, Založe). Stari adaptirani kmečki domovi in zidanice sredi razloženega naselja povečini ne motijo stilne enotnosti oko-

lice. V Slatinah pri Šmartnem v Rožni dolini so se med kmečke in polkmečke domačije vrinile lesene, zidane oziroma kombinirane počitniške hiše različnih višin in stilov, njihova neprilagojena navzočnost zbuja neprijetno pozornost.

Na prodnih ravninskih tleh navadno ni težav s pitno vodo, v zemljo zabijejo štepihe, na apniških in ilovnatih pobočjih pod Goro Oljko pri Letušu, pod Konjiško goro in Stenico si pomagajo tudi s strešnico. V mozirski občini so si marsikje napravili lastno zajetje in pitno vodo napeljali v hiše, v Slatinah in ponekod v Spodnji Savinjski dolini so se že ali se bodo priključili na krajevni vodovod. Tu in tam zajemajo vodo iz vodnjaka in pri studencu.

Domala vse počitniške hiše imajo ali bodo imele električno napeljavo. Električna napeljava, električni štedilnik ali rešo, bojler, hladilnik in drugi gospodinjiski in higienski aparati so sestavni del sodobnega udobja. So primeri, čeprav redki, da v novi ali obnovljeni koči nimajo električne razsvetljave, temveč petrolejke. Odpovedali so se vsem tehničnim pripomočkom, ki jih spominjajo na vsakdanja opravila doma, držijo se starega gesla »nazaj k naravi«.

Pri izbiri kraja so osnovnega pomena pristop, prometne poti in zveze in razdalja od doma do vikend hiše. Izhodiščno vprašanje je, kakšen je osnovni namen vikend hiše. Če je vikend povezan z delovno rekreacijo, če imamo v njem tudi shrambo za ozimnico, so obiski bolj pogosti tudi med tednom. Veliko prednost imajo kraji z redno avtobusno zvezo in postajališčem blizu počitniške hiše. Daljši počitek za veččlansko družino bi bil zlasti v bolj oddaljenih višinskih legah marsikdaj manj prijeten, če ne bi bilo ustreznega prevoznega sredstva. Celje in Velenje imata to ugodnost, da je primernih mest za rekreacijo dovolj že v neposredni okolici, npr. do Šmartnega v Rožni dolini oziroma do Zavodenj ni več kot dobrih 10 km. Tudi od Celja do Letuša ni več kot 25 km, na tej relaciji pa je večina vikend hiš. Skrajna meja počitniških hiš, oziraje se na Celje, je bližnja okolica Gornjega grada in Luč, to je 50 do 62 km. Taka pot pa se izplača le za sobote in nedelje ter dopustne dni. Ne pozabimo, da je potrebno stare in nove gradnje občasno temeljito prezračiti. Še tako postanejo prostori vlažni in zatohli in inventar plesniv. Pri razdalji moramo upoštevati ne samo dolžino ceste, ampak tudi njeno kvaliteto. Vzporedno s počitniškimi hišami je marsikje treba zgraditi tudi krajše dovozne poti, nekatere odcepke so celo asfaltirali.

Zunanji videz počitniških hiš je dokaj pester tako po gradbenem materialu, višini, prostornini, številu prostorov kot po obliki, namenu in ureditvi okolice. Za celjsko rekreacijsko področje so podrobni zazidalni načrt še pripravlja, do izdelave pa veljajo splošna pravila, zajeta v urbanističnem načrtu za mesto in okolico. Tudi mozirska občina nima razen za rekreacijsko področje na Golteh in v Trnavčah pripravljenega zazidalnega načrta in pravilnika. V žalski občini so v tem pogledu storili nekoliko več, izdelali so zazidalni načrt vikend naselja v Letušu in sprejeli nekatere sklepe o izdelavi nadaljnjih zazidalnih načrtov. Občinska skupščina Velenje nima posebej označenih rekreacijskih področij za gradnjo vikend hiš. Odlok o

urbanističnem redu v občini daje le splošna navodila. »Gradnja počitniških hišic ni dovoljena tam, kjer bi kvarno vplivala na pokrajinske značilnosti, naravne lepote in bi bila v nasprotju z javnimi interesi. Za gradnjo se smejo uporabljati gozdovi in kmetijska zemljišča manjše proizvodne vrednosti, za kar mora investitor pridobiti soglasje pristojnih kmetijskih in gozdnih organov.« (14)

V celjski občini smejo graditi vikend hišice na naslednjih območjih: Črešnjice, Lipa pri Frankolovem, Dobrna v bližini kopališča, Svetina med Tolstim vrhom in Grmado od Ravnin do Romače, Na gričku v Celju, Šmartino v Rožni dolini, ob bodočem rekreacijskem jezeru. Svet za komunalne in stanovanjske zadeve ter urbanizem je septembra leta 1969 sprejel naslednje predloge strokovne službe pri stanovanjskem gospodarstvu Žalec. Predno bodo izdali lokacijska dovoljenja za gradnjo vikend hiš na Mrzlicih, Dobrovljah, Gori Oljki in v Zaplani, si bo teren ogledala še razširjena komisija strokovnjakov. Adaptacija obstoječih zidanic in manjših gospodarskih poslopij v občini so dovoljene, a je treba vsak primer posebej preveriti, če so opravičeni razlogi za takšno obnavljanje. Svet je načelno sprejel predloge za izdelavo zazidalnih načrtov za naslednja rekreacijska področja: Male Braslovče na obeh bregovih Savinje, Letuš na obeh bregovih Savinje (del zazidalnega načrta je že izdelan), predel severno od Letuša, (pobočja na desni strani ceste), Grobeški most (oba bregova Savinje), Rojska gmajna na levem bregu Savinje (če tega ne bo preprečila nova avtocesta), Braslovško jezero, okolica Vranskega, Tabor, Gora Oljka (pod Miklavžem), Založe »Dominik« in Plevna. Tudi omenjena področja bo pred izdelavo zazidalnega načrta pregledala razširjena strokovna komisija. V mozirski občini se pred gradnjo vikend hiš načelno zaščiteni samo nekateri večji kraji, npr. Robanov kot. Po urbanističnem in zazidalnem načrtu bodo urejali Mozirje in Nazarje, samo po zazidalnem načrtu naselja Gornji grad, Rečica ob Savinji, Ljubno ob Savinji, Luče, Solčava ter turistično-smučarski center (ki je že narejen) Golte in Logarska dolina (13).

O hiši sami in bližnji okolici vzemo nekoliko več iz zazidalnega načrta za vikend naselje v Letušu. Zidana ali montažna vikend hiša s ploščino 5—7 m × 8 m je lahko le pritlična in podkletena. Streha je dvokapnica in krita z opeko ali rdečim salonitom. Fasada naj bo v čim večji meri iz nepleskanega lesa, garaža naj bo v hiši in ne posebej. Stanovanjske stavbe na tem prostoru ne smejo na novo graditi. Hiše naj gradijo tako, da bodo v največji meri ohranili borov gozd. Električna napeljava v naselju mora biti kabelska. Predvideno je vodovodno omrežje, do takrat bodo stanovalci črpali pitno vodo iz lastnih vodnjakov.

Osnovni gradbeni material je pri večini počitniških hiš opeka, les, oziroma oboje. Kamenje je marsikje okrasni del hišne fasade in ograje. V Zgornji Savinjski dolini uporabljajo v zadnjem času roznati marmor iz Matkovega kota, v Spodnji Savinjski dolini pa največ siv apnenec. Kamnolomi apnenca so med Mozirjem in Polzelo značilni za zunanji videz pokrajine. Po zadnji vojni so začeli na veliko lomiti vulkanski groh pri Gorenju, manjši kamnolomi pa so v Ložnici pri Velenju in v Zgornji Savinjski dolini. Motno zeleni kamen se ujema z gozdnato okolico in je marsikomu za-

Počitniško naselje v Šokatu pri Gornjem gradu

radi barve in bližnjih nahajališč dobrodošlo gradivo. Večina počitniških hiš je blizu Savinje, tako da sta prod in pesek na mestu, prav tako talna voda. Glinaste zidake izdelujejo v Ložnici pri Zalcu in v Celju, t.i. »efe« v Šoštanju, cementne zidake oblikujejo mnogi zasebni obrtniki, npr. v Gorenju. Bližnji večji peskolomi so v Frankolovem, Laškem in v Paki pri Velenju. Hidrirano apno proizvajajo v Podgori pri Smartnem ob Paki in v Pečovniku. Za gradbeni les na splošno ni težko, saj so gozdovi poleg kamna skoraj edino, s čimer priroda ob Savinji ni skoparila. Posebno cenjena sta borov in macesnov les, ki ju pogosto uporabljajo zaradi odpornosti proti vremenskim vplivom in lepe rasti. Velika okna, vrata s polkni, balkoni, napušči, ograje na terasah, lesene obloge na zunanjih stenah in v dnevnih sobah, leseni stropi ipd. zahtevajo mnogo prvovrstnega lesa.

Povsem lesene so brunarice, ki jih izdeluje npr. gornjegrajsko podjetje »Smreka«, vendar so na splošno bolj redke. Danes si ljudje želijo prostornejše in udobnejše hiše, ki tudi s svojo zunanostjo naredijo okolico prijetno in se zraščajo z njo. Žal še nimamo vedno dovolj tipiziranih načrtov za počitniške hiše, ki bi zadovoljevale želje različno situiranih potrošnikov in ki bi se prilagojevale sredogorski legi, gričevnati, ravninski, dolinski, med gozdovi, travniki, vinogradi in sadovnjaki, ob vodi, blizu mesta ali daleč stran itd. »Jelovica« iz Škofje Loke, »Lesni kombinat Ljubljana«, »Marles« iz Maribora že nekaj let proizvajajo montažne hiše raznih tipov, v glavnem za morje oziroma planine, vendar se montažne hiše v primerjavi s klasično grajenimi lesenimi in zidanimi hišami niso kaj prida uveljavile. Razen tega se zdijo cene razmeroma visoke, ker si mnogi interesenti obetajo, da bodo z lastnim fizičnim delom in iznajdljivostjo prišli za enako

ceno do obstojnejše zidane hiše, ki bo razen tega bolj zaščiten pred vlomilci.

Precej razširjena je alpska hiša s strmo streho skoraj do tal. Ali se taka hiša res ujema v gričevnat svet subtropskega predela ali v odprto ravnino Celjske kotline, pa čeprav jo postavimo na rob mešanega gozda? O kakšni stilni enotnosti ni sledu. Še najbolj razširjena je zidana, visoko pritična hiša z enim ali dvema lesenima balkonoma, z naprej pomaknjeno močno poševno streho; čelna stran je obrnjena proti soncu in dolini. Spodaj je klet z garažo, v pritličju so dnevni prostor s kuhinjsko nišo s kaminom ali brez njega, sanitarije in soba. Nadstropje je namenjeno dvema sobama, nad njima pa je ponekod še skupno ležišče. Hiše s položno streho navadno nimajo skupnih ležišč. Najbolj skromne hiše imajo le po dva prostora, ali celo en sam prostor z ograjenim širšim predragom. Bistven sestavni del je pri nekaterih zidanih hiškah navzven pomaknjen dimnik z odprtino za pečenje čevapčičev ipd. Če je rekreacija usmerjena na kmečko delo, sta klet s stiskalnico in shramba za sadje pomembnejša prostora. Nikjer ne zasledimo osrednjeslovenski kmečki hiši podobne modifikacije, še dobro, ako pri adaptaciji starih domačij ne izmalčijo osnovne podobe. Strehe so krite s salonitno opeko ali s skodlami. Povečini velika okna ščitijo kovinske mreže raznih oblik, plastične rolete ali žaluzije. Okensko in vratno okovje je pri premožnejših posestnikih umetno kovano, prav tako svetilke pred vhodnimi vrati. V mozirski občini je več lesenih ali pretežno lesenih hiš kot zidanih, drugod je razmerje v korist ognjavarnejše gradnje.

Značilno za male posestnike je, da se radi ograjujejo. Počitničarji v savinjskih gmajnah si postavljajo ograje iz odsluženih hmeljev v različnih figurálnih kombinacijah. Živa meja ima neke prednosti, lahko pa tudi ohladi prijateljske stike. Podjetni mali posestniki so slabo rodovitni svet prekopal in zasadili povrtnino in sadno drevje, otroci pa se morejo odslej prosto gibati samo zunaj »gospodarske cone«; namesto pomirjenja pride včasih do razburjenja. Razveseljiv je pogled na cvetlične grede, alpinetum in okrasno kamenje okoli hiš, če je pri tem vsaj nekaj okusa in mere. Sestavljalci načrta za vikend naselje v borovem gozdu pri Letušu so predvideli preveliko delovno vnemo malih lastnikov in so s pravilnikom prepovedali ograjevanje zemljišč, urejanje donosnih vrtov, sadnega drevja ipd. Zaradi takih omejitev si nekateri iščejo prostor, kjer bi lahko nemoteno na drobno kmetovali.

Zemljiški deleži so različne razsežnosti, največ jih meri od 500 do 800 m². Komur je glavni namen pasivni počitek, se zadovolji z manjšo parcelo, toliko da lahko na njej postavi leseno ali zidano kočjo in klop pred njo. V Malih Braslovčah in v Breški gmajni je večina hiš stran od regulacijskega nasipa in jih visoka voda Savinje ne ogroža, pač pa se je v preteklosti ob hudem dolgotrajnem deževju dvignila na površje talna voda, prav zato so svet pustili hosti in travi. Prepereline je zelo malo, varovalni gozd sestavljajo povečini bori in redke smreke. Kot podraščevina je najbolj razširjeno brinje ter groba, ostra trava.

Sprva so se preudarni savinjski kmetje čudili zanimanju posameznih meščanov za nepomembno zemljišče. Cena se je gibala od 150 do 300 starih

din za m², kmalu je poskočila na 400 do 500 starih din, sedaj zahtevajo že 800 in več starih din. Podobno kot v Savinjski dolini so navijali ceno tudi v okolici Šmartnega v Rožni dolini, zlasti na obodu predvidenega zajezičvenega jezera. Nekateri posestniki menijo, da še ni pravi čas za prodajo, ker se bodo cene še dvigale vzporedno z gladino jezerske vode in ureditvijo turističnih objektov in cest. Stari opuščeni vinogradi z napol lesenim ali zidanim vinskim hramom so še vedno iskani. V Celju, na južnih pobočjih Miklavškega hriba, je pred nekaj leti stal 1 m² starega vinograda 30 do 40 starih din. Oblike parcel in lega so odvisne od konfiguracije terena in načina razprodaje zemljišč.

Svojci, ki so zbežali s hribovskih kmetij v mesta in si tam uredili dom, se znova zanimajo za domače bregove in gorice, za razgledne gozdne jase, za razpadajoče koče — prebuja se romantični realizem. Žal vidijo pomeščanjeni rojaki često le prijeten vikend in domačo shrambo, ne pa tudi dela. V pretežno kmečkih katastrskih občinah še ni opaziti občutnejšega krčenja obdelovalne kmetijske površine na račun počitniških hiš. Tu in tam so rekreacijski kmetovalci spremenili ekstenzivno gospodarjenje v intenzivno vrtničkarstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Ne glede na kmetijsko proizvodnjo povzročajo vikend naselja nadaljnje razkosavanje kmečke posesti in pereče soseske odnose. Kmet prav gotovo ne gleda rad, da čez njegovo posest hodijo in vozijo ob vsakem času, da se kopalci razgibavajo z žogo ali kakorkoli drugače in mu pri tem uničujejo krmo in njivske pridelke, da oberejo še zeleno sadje, da kurijo ogenj in razmetavajo odpadke, kjer se jim zdi.

Navadno so odnosi med bivšim lastnikom kmetom in individualnimi počitničarji dobri, v obojestransko korist. Ako je vikend hiša blizu kmetije, domači pazijo, da ne pride kak nepridiprav, morebiti prežračijo prostore, pokosijo travo ipd., po drugi strani pa dopustniki kupujejo pri njih mleko, jajca, perutnino, povrtnino, sadjevec, vino, kruh itd. Če imajo sami vrt, manjši sadonosnik ali vinograd, jim lahko kmetje dajejo hlevski gnoj, kompost, les, drva. Drobna trgovina cveti bolj v gorskem svetu, kjer je do samopostrežne trgovine daleč in so bolj slabe poti, čas rekreacije pa je daljši. Navadno pripeljejo nedeljski gosti živež s seboj, da se jim v počitniški hiši ne kvari. Verjetno bodo imele krajevne trgovine več prometa, ko bodo dograjene številne hiše, ki so sedaj šele pri temeljih, ko bodo zrasle nove, z načrtom urejene počitniške soseske, takrat bodo tudi gostinci prišli do veljave. Sedaj obstajajo lesene počitniške hiške pri Velenjskem jezeru, pri mozirskem kopališču, zraven preboldskega kopališča, ki spadajo k bližnjim gostinskim podjetjem. Večje možnosti sodelovanja med zasebniki in gostinci bi bile npr. na planinah, kjer bi v planinskih kočah pripravljali večje količine bolj cenene domače hrane.

Trajanje gradnje počitniške hiše je odvisno od raznih dejavnikov, predvsem pa od razpoložljivega denarja. Prvo leto navadno pozidajo temelje, drugo leto pridejo do tretje ali četrte faze, naslednje leto pa je hiša v glavnem narejena. Kjer gradijo trije, štirje sporazumno, teče delo v zaporedju, delovne moči so bolj izkoriščene, stroški pa so manjši. Takih primerov ni dosti, saj si vsak po svoji zamisli želi ustvariti kotiček počitka.

Leta 1966 so bile zasebne počitniške hiše na obravnavanem področju še prave izjeme. Tudi naslednje leto število vikend hišk ni kdovekako poraslo, zato sta pa leti 1968 in 1969 prebudili v meščanih neverjetne potrebe in želje po malih rekreacijskih pristavah. Mestni ljudje iščejo prostor na deželi in se lotevajo raznih opravil. Kakor kaže, je doba počitniških hiš še v razvoju in za mnoge ni modna muhavost. Verjetno je, da bo marsikatera hiša sčasoma opustela in razpadla, ko bo val navdušenja mimo, ko bo nova generacija odkrila morda druge oblike rekreacije. Vsekakor je zaskrbljujoča anarhična gradnja počitniških hiš. Samo z orientacijskimi uradnimi navodili ne bomo preprečili stihijske gradnje niti glede lokacije, niti glede estetskih norm. Tudi na tem področju bi bilo potrebno medobčinsko prostorno planiranje, da nas čas in nagel razvoj ne bosta prehitela.

Problemi pri gradnji počitniških hiš so podobni kot pri gradnji stanovanjskih, le da se je mnogo lažje skrivati pod plaščem adaptacije. Črni gradenj je precej, a ne zbuja toliko pozornosti, ker imajo odgovorni organi preveč skrbi in dela s kontroliranjem stanovanjskih hiš. Morda je za preplah še prezgodaj, dokler se bodo počitniška naselja držala zunaj obdelovalnih tal, skrita v odmaknjenih goščah. Toda v celjski občini že imamo primere, da nastajajo stanovanjski zaselki na kmetijskem področju, kjer take gradnje praviloma niso dovoljene. Po kakšnem ključu bodo presojali, kaj je vikend hiša in kaj stanovanjska, posebno pri posestnikih, ki imajo dve ali več za stanovanje primernih hiš v različnih krajih prijavljenih na imena družinskih članov? Kdo bo npr. rušil počitniško hišo, ki je prekorachila maksimalno površino 50 m², ko pa ta že stoji družno s sebi enako skupino? Kaj storiti, če hiša ni v skladu s prirodnim, kulturno zgodovinskim, etnografskim ambientom. Tako npr. še ni izdelan zazidalni načrt za rekreacijsko področje pri Ločah, hiše pa že rastejo. Zaradi pomanjkanja potrebnih gradbenih strokovnjakov organi občinske skupščine ne zmorejo sproti reševati vseh vlog, kar poraja nezadovoljstvo občanov in v skrajnem primeru divjo gradnjo.

Kje so zrasle oziroma nastajajo počitniške hiše in naselja? Ena izmed posebno lepih pokrajin Slovenije je nedvomno Zgornja Savinjska dolina. V Zadrecki dolini je trenutno najbolj privlačen kraj Gornji grad s svojo okolico. Tamkajšnje turistično društvo je že pred leti postavilo na levem bregu zajezenega potoka Šokat sredi sadovnjaka enajst lesenih hišk. Gostje so se hranili v bližnjem gostišču. Lega naselja je primerna za vroče dni. Svež zrak iz obsežnih iglastih gozdov, mir, soseščina planin in razmeroma ugodne avtobusne zveze so poglavitne odlike. Leta 1969 so vse hiške prodali za okoli osem milijonov starih din raznim kupcem iz Ljubljane in Celja. Više ob potoku sta še dve adaptirani zidani hiši, ena je predelan skedenj. Stalnega obiskovalca je našel tudi sosednji hrib pri Sv. Florjanu in nad Novo Štifo. Čudovit pogled na Logarsko dolino, Matkov kot in Savinjske Alpe je iz vikend hiše na Podolševi blizu novo zgrajene gozdne ceste Matkov kot—Mežica. Manjšo jaso zraven samotne kmetije v Podveži pri Lučah sta si izbrali novi počitniški hiši, medtem ko so se v Podvolovljeku odločili za predelavo dveh starih zgradb, ki se jima bodo v prihodnosti pridružile še nove. V Logarski dolini si je našla streho domačinka iz Radmirja. Malo

pred Bočno, na terasi ob glavni cesti in gozdu, že nekaj let stojita dve prostorni hiši, tri manjše so na Otoku. Razen teh sta v Bočni še dve počitniški hiši, ena je montažna, druga pa predelana stara hiša. Tudi Šmartno ob Dreti je našlo svojega občudovalca. Med njivami, obdanimi z gozdovi, sta na rahlo nagnjenem svetu Homca odkrila mir in prijetno bivanje domačina iz sosednje doline. Podobno lego zraven kmetije Venišek v Lačji vasi so si poiskali trije Celjani. V Kokarju se že nekaj časa razgleduje z griča pod cerkvijo nova zidana hiša. Na Savini nad Ljubnim so si izbrali lep prostor na desnem pobočju Savinje s pogledom na Golte, Raduho in širšo okolico Ljubnega. Ob vodni strugi pri vasi Šentjanž so za letni počitek predelali staro žagarsko hišo.

Bližnja okolica Mozirja in kraj sam sta privabila več Celjanov. Nekateri so si postavili počitniške hiše celo v strnjemem zazidalnem okolišju, ali pa so se umaknili v Loko ob Savinji. Za počitniško naselje v Trnavčah v neposredni bližini žičnice na Golte se je doslej prijavilo osem interesentov, šest v Trnavčah (štiri hiše že stojijo) in dve v Žekovcu. Prijetna sončna lega je na gričku Brezje, manj vabljiva je ozka dolina ob Ljubiji. Na desni strani Savinje nasproti Mozirju so na robu gozda začeli graditi vikend hiše tudi domačini iz trga. Med Mozirjem in Letušem pri soteski, na vzhodnem vznožju 449 m visoke gorice in na njeni jugozahodni strani nastajata nova počitniška zaselka. Tam, kjer so bile pred kratkim še njive in travniki rastejo hiše, osem jih bo obrnjenih proti Mozirju (nekaj je že sezidanih), pet pa proti Letušu. Nekoliko stran od asfaltne ceste sta med gozdom in travniki nastali dve manjši zidani počitniški hiši.

Največje z zazidalnim načrtom zasnovano počitniško naselje je v borovem gozdu na sotočju Pake in Savinje pri Letušu, nastaja pa tudi na nasprotni strani Savinje. Pred gozdom so njive in travniki. Že pred leti so si na robu borov blizu krajevne ceste postavili svoje domove posamezniki. Načrt predvideva petdeset počitniških hiš, parcele so že oddane. Avgusta 1970 je bilo razvidnih osemnajst gradbišč ali že zgrajenih hišk. Približno polovica je bila lesenih, od zidanih sta bili dokončani le dve pritlični hiši, ostale so bile visokopritlične zgradbe. Hiše so orientirane v smeri sever—jug, z vedutami proti Savinji. V bližini ni mogoče zajeti izdatnih vodnih izvirov, zato je predvideno skupno črpališče podtalnice na sosednjem pobočju (9). Na desni strani Savinje, pod Letuškim mostom, bo šest hišk, ena je že zgrajena.

Pod Malim vrhom pri Šmartnem ob Paki so na razglednem vinorodnem bregu tri lesene hiše, ki se s strmimi niskimi strehami že od daleč ločijo od razločnih kmečkih in polkmečkih domačij. Prisojne strani Podvina so pritegnile pozornost domačinov in Celjanov. Svet za poljedelstvo ni primeren, je preveč nagnjen, marsikje segajo iz plitvih ilovnatih tal apniške skale, tako da je bilo težko najti primeren prostor za sadno drevje in vinograde. Od daleč je videti jugovzhodno nadaljevanje Gore Oljke (734 m) precej naseljeno, vendar je med stalno naseljenimi domačijami že od nekdanj precej goric ali na novo pozidanih in lesenih počitniških hiš. Za razliko od drugih krajev je v Podvinu in v Podgori od devetih lastnikov skoraj

Razgledne sončne strani Podvina in bližina Savinje so prijeten kraj za rekreacijo

polovica domačinov iz Spodnje Savinjske doline, ostali so iz Celja in Maribora. Tudi na prevalu pod vrhom Gore Oljke stoji prostornejša počitniška hiša.

Med regulacijskim rečnim nasipom in prvo, nekaj metrov višjo teraso, na kateri so Male Braslovče, je v borovem gozdiču okrog 15 gradbišč ali že dograjenih hišk, njihovi lastniki so pretežno iz Celja, posamezniki pa iz Šoštanja, Ljubljane in Braslovč. V tem sprva nenačrtovanem naselju so začeli postavljati počitniške hiške prebivalci najrazličnejših poklicev, na različnih stopnjah socialne lestvice, kar se vidi tudi po vikend hiškah. Hiše bliže asfaltirani glavni cesti imajo več planega travnatega sveta, so prostornejše in zidane. Dne 31. 3. 1971 pa je skupščina občine Žalec sprejela odlok o zazidalnem načrtu tega počitniškega naselja. S tem je zagotovljeno, da bo izgradnja te počitniške soseske, ki bo štela skupaj okrog 60 hišic, odslej potekala po urejenih urbanističnih načrtih (15, 512—513).

Čudno je, da je Braslovško jezero doslej pritegnilo samo enega ljubitelja, ki se je odločil postaviti počitniško hišo sredi gozda. V Parižljah, nekoliko stran od Savinje, na robu loga sta skoraj že končani dve zidani hiši. Med Strugo in Savinjo je v Breški gmajni razloženih trinajst vikend hišk, uradno jih je registriranih komaj polovica. Štiri so zidane in imajo po več prostorov, šest je lesenih, tri so še v gradnji; razprodanih parcel je še več. Škoda, da tudi za ta prostor ni zazidalnega načrta. Še predno so ga odkrili Celjani, so si postavili tukaj svoje domove na ceneni gmajni delavci bližnje tovarne nogavic in drugi vaščani. Čeprav je Savinja blizu, je potrebno večkrat zabijati štepih precej globoko v prodno naplavino, da vode tudi v suš-

Del razloženega počitniškega naselja na gmajni ob Savinji pri Malih Braslovčah

nih tednih ne zmanjka. Divje gradnje rastejo, dasi Savinja na tem kraju ni globoka in je za kopanje primerna šele pod Grobeljskim jezom. Če nam ni mar za soseščino, je res vprašanje, ali je nenačrtna gradnja toliko cenejša, da se nam spleča zidati visoko pritlično hišo brez komunalnih ugodnosti samo zaradi sence. Koliko primernejša lega bi bil Log na levi strani Savinje pod Šeščami, kamor vodi iz Šempetra asfaltirana cesta, razen tega je pri mostu precej proda za sončenje in dovoij globoka in čista voda za kopanje. Na drugi strani reke pod teraso sta le dve zidani hiški, ena je nastala iz porušene žage.

Senčna pobočja in ozke doline Posavskih hribov doslej niso bile posebno privlačne, redki Celjani so zahajali sem iskat miru in počitka; osamljen primer je adaptirana stara koča nad Grajsko vasjo in lesena hiša v Britnem selu. Mrzlica je prijeten izletniški vrh (1119 m) s stalno oskrbovano planinsko kočo. Nedaleč od makadamske ceste, ki povezuje Savinjsko dolino s Trbovljami, je na gozdnj jasi s pogledom proti Mariji Reki in proti drugim obrobim hribom nastalo šest prostornih brunaric.

Obrnimo se znova na nižje sončne gorice nad potokom Ložnico. Svet je tod kot nalašč ustvarjen za razložene vasi, od koder je prijetno pogledati na skrbno negovana hmeljišča savinjskih kmetov, na gručaste in obcestne vasi, ki se marsikje razraščajo med obdelovalno površino. Nad Novim Kloštrom v Založah sta na slemenu gorice dve počitniški hiši, eno še zidajo, drugo, leseno visokopritlično hišo pa že več let obiskujejo. Na vznožju griča blizu ceste so še tri manjše hiške s kletmi, pod njimi je sadno drevje in vinograd. V Založah predvidevajo v naslednjih letih še več vikend hiš, saj je kraj blizu Žalca in Celja ter zraven asfaltirane ceste. Tudi v sosednem Zalogu, v Kalu in v Zahomu so si iz starih vinskih hramov uredili udobnejša in prostornejša počitniška bivališča.

Celjska občina ima zdaj štiri pomembnejša področja za gradnjo vikend hiš: Šmartno v Rožni dolini z okolico, področje okrog Frankolovega,

Pod Mrzlico so našli mir in svež zrak

Miklavško-zagrajsko področje in Svetina s Celjsko kočo. Južne strani Miklavškega hriba in Zagrada so bile pred zadnjo vojno v rokah nekaterih premožnih posvetnih in cerkvenih posestnikov. V mislih imamo vinograde in zidanice meščanov, ki so z nacionalizacijo in agrarno reformo menjali gospodarje. Nekateri gorice so kupili delavci in se v njih za stalno naselili, tu in tam so vinograd še obdržali, drugod so zasadili sadno drevje in svet prepustili travi. Sestava tal in hude strmine povzročajo ob daljšem močnem deževju zemeljske plazove in usade. Pod Starim gradom sta sedaj dve vikend hiši z vinogradom, tretja je v Pečovniku, četrta in peta, ki še raste, pa v Zvodnem.

Na Miklavškem hribu je pet malih lesenih hišk, deloma do prve plošče zidanih, nekatere med njimi so bolj podobne utam kot vinskim hramom. Sosednje jugozahodno položno pobočje je puščeno, na njem je trenutno pet do prve plošče zgrajenih hišk in ena stara lesena baraka. Grozdje stiskajo pri sosedu, ki je za več let vzel v najem gospodarsko poslopje poleg cerkve; tudi vilo poleg je odkupil za vikend zasebnik. Razgled z Miklavškega hriba je čudovit, mešan gozd sicer čisti ozračje, toda mestnega trušča ne more povsem udušiti. Do vrha se je moč pripeljati z avtom, vodo povečini prestrežejo s streh ali pa jim jo pripeljejo gasilci. Nekoliko niže na prevalu za gozdom sta dve novi počitniški hiši, od katerih je ena zidana. Manjša lesena hiška s sadovnjakom in vrtom je nedaleč od glavne ceste v Košnici. Lep razgled na Savinjsko dolino in Posavsko hribovje ne more odtehtati vetrovne lege na slemenu pod Homom (576 m), pomanjkanje studenčnice in težavnega dostopa. Okolica Svetine in Celjske koče skriva mnoge primerne prostore za nemoteno rekreacijo. Kljub zdravi legi, redni avtobusni zvezi, ugodnim smučiščem se to področje še ni moglo prav turistično razviti. Verjetno za ta hribovski kraj doslej ni bilo dovolj koordinirane organizacije raznih gospodarskih in turističnih dejavnikov. Trenutno sta nad planinskim domom na Svetini dve vikend hiši.

V Gorici pri Šmartnem v Rožni dolini nastaja nov sklenjen zaselek

V urbanističnem programu vplivnega območja Celje so severnemu gričevnatemu gozdnemu in travniškemu površju namenili posebno rekreacijsko vlogo, v zvezi z njo je tudi večje zajezitveno jezero okoli Loč. Na Gorici nad Prešniško graščino nastaja na položnem južnem pobočju, na meji med gozdom in pašnikom, pol ducata zidanih visokopritličnih počitniških hiš, za nadaljnji dve je pripravljen gradbeni material. Lega je ugodna, saj je avtobusna postaja pod graščino, od spodnjega zaselka pa do novih hiš so speljali cesto. Gradbene parcele so bile sprva izredno poceni, ker je bil kmet zaradi bolezni v družini v denarnih težavah. Lep razgled čez gozdnate gorice na Celje, primerna lega za vinograde in sadovnjake, bližina zajezitvenega jezera in mesta so poleg sorodstvenih vezi graditeljev vabljive prednosti. Spodaj v vasi je ob sadovnjaku nastala še ena lesena hiša. Tudi na nasprotni ploščati gorici, ki spada že pod Slatino, se dvigajo med redkimi kmetijami strme strehe lesenih hiš, poleg njih ali malo stran pa velike zidane zgradbe raznih oblik. Nove počitniške hiše se najraje držijo na slemenu pri gozdu ali malo pod njim, trenutno jih je sedem, od tega tri lesene. Onkraj nizkega slemena bo jezero. Menda naj bi na tem ožjem okolišju zrastle okrog dvaindvajset hiš, doslej se je prijavilo za vodovod že osemnajst interesentov. Zemlja v Slatinah ni kaj prida, zato je več travnikov in mokrotnih pašnikov, zlasti na plitkih tleh razvejanih dolin. Njive obdelujejo na bolj sončnih in zmerno nagnjenih pobočjih, kjer pa je strmina večja, so manjši vinogradi. V Lešju je samo en kmet, čigar posest sega do obale predvidenega jezera, prodal letos celjskim kupcem enajst parcel. Nekateri so že začeli dovažati gradbeni material in si postavili barake za

Slatina pri Smartnem v Rožni dolini je blizu Celja in v neposredni bližini zajezitvenega jezera, zato tam počitniške hišice hitro rastejo

orodje. Že zdaj se Celjani in Žalčani zanimajo za vznožje in sončna pobočja Jungerta (574 m), ko pa bodo izboljšali ali zgradili ceste, bo verjetno prihajalo sem mnogo več obiskovalcev, za zdaj sta v Železnem in v Galiciji samo dve počitniški hiši. Skoraj nerazumljivo je, kako so se lahko obdržali stari zidani in leseni, kmečki in polkmečki domovi z dimnimi kuhinjami vse do danes in to v neposrednem zaledju industrijskega Celja. S slamo krite hiše in gospodarska poslopja so marsikje pod Dolgo goro (607 m) in Rožnim vrhom še v večini, a tudi tukaj se v zadnjih dveh letih začenja preobrazba. V Zgornji Brezovi sta na sončni gorici zrasli dve novi vikend hiški.

Okolica Frankolovega je v urbanističnem programu rezervirana kot širše rekreacijsko področje Celja. Asfaltirana je glavna cesta in razmeroma dobro so oskrbovane makadamske ceste do Črešnjic, Lipe in Stražice. Perspektivno termalno kopališče, slikovita gričevnata pokrajina pod Stenico (1092 m) in Konjiško goro (1014 m), razsejani zaselki, vinogradi in sadovnjaki, mešani gozdovi in travniki so razmeroma zgodaj privabili stalne obiskovalce. V Črešnjicah, Rovah in v Rakovi stezi so nastale prve počitniške hiše iz predelanih in obnovljenih koč in kmečkih domov. V zadnjih dveh letih nastajajo tudi nove zidane in lesene vikend hiše. Vseh deset lastnikov adaptiranih in novih, nastajajočih počitniških hiš v Rovah, Črešnjicah in v Podgorju pod Čerinom, je doma iz Celja. Nekateri so vinograd pod hišo opustili, drugim pa je vinska trta ljubša kot pasivni počitek na klopi v hiši ali pred njo. Dokaj na samem je lesena počitniška hiša med Kozjekom (992 m) in Stenico v Lindeku. V Lipi in v Dolu pod Gojko sta si našli pri-

meren kraj za počitek in razvedrilo dve družini, prav tako v Stražici. Odkar so iz Strmca pri Vojniku uredili cesto v Novake, se je zanimanje za ta kraj povečalo, sedaj so tam tri lesene stavbe različne prostornine in udobnosti. V bližnji okolici Dobrne sta samo dve vikend hiški namenjeni za rekreacijo lastnikom, nekaj so jih zgradili v vrtovih ali v gozdu in jih oddajajo poleti turistom. Naj omenimo še zidano vikend hišo ob cesti v Bovšah in predelano staro domačijo v Gabrovcu. Med vinogradi in zidanicami okrog Lačne vasi sta našli razgled in sproščeno delo dve meščanski družini. Podobno je pri Sv. Tomažu in v Razgorcah.

Saleška dolina in njeno gričevnato ter hribovito zaledje do nedavnega skoraj ni poznalo zasebnih vikend hiš, ljudje so si morali najprej poskrbeti stalno streho. Posamezniki so se obrnili proti Zgornji Savinjski dolini. Paški Kozjak se bo turistom na široko odprl šele, ko bodo zgradili cesto do planinskega doma. Zdaj sta tu samo dve počitniški hiši, prva je pri nižji samotni kmetiji, drugo pa zidajo blizu planinskega doma. V Zavodnje in na Sleme pri Šentvidu vodi še kar dobra cesta, ki pa je pozimi ne plužijo. Ko bi bila zgrajena boljša vozna pot do Črne, bi zanimanje za ta predel precej naraslo, saj bi prebivalci Žerjava, Črne in Mežice planirali svoj vikend tudi na tej strani. Radmanova kmetija je bila v času vojne poznana domala vsakemu partizanu, ki se je mudil na tem področju. Kasneje so mnogi hiteli mimo samotne domačije, v zadnjem času pa so njeno lego na razvodju med Pako in Mislinjo znova odkrili. Dve zidani počitniški hiši sta že pod streho, vse pa kaže, da bodo Radmanovi vsaj ob nedeljah in čez počitnice imeli pet novih sosedov iz Šoštanja in Maribora. Nedaleč od doma na Slemenu si je postavil vikend domačin iz doline. Nad vasico Zavodnje nekoliko stran od ceste so si poiskali na lepi travnati terasi zraven borovega gozda trije Velenjčani. Na bližino vikend hiš opozarja tudi bližnje gostišče. V Bele vode se lahko pripeljemo z osebnim avtomobilom in mimo razglednega sv. Križa (1044 m) nadaljujemo vožnjo po samotni, a slikoviti soteski Ljubije skoraj do Mozirja. Marsikje na razrezanih zaobljenih hrbtih in pobočjih bi našli ugodno mesto za počitek poleti in pozimi. Doslej se je za Bele vode odločil samo en Šoštanjčan.

Ozka dolina Savinje med Celjem in Zidanim mostom komaj zmore dovolj prostora za železniško progo in cesto. Mestoma kanjonska soteska Gračnice ima že sedaj precej nedeljskih obiskovalcev, imela bi jih še več, če bi cestni prah ne dušil razgleda in dobre volje izletnikov, ki se vzpenjajo do planinskega doma na Lisci (941 m). Možnosti za prijeten vikend tudi na tem področju ne manjka, npr. na Vrhu nad Laškim, pri Sv. Jederti, proti Šmohorju in Svetjem. Žal so ceste slabe, ali pa jih ni in tako ostajajo kraji zaprti za sodobne oblike gospodarstva. V laški občini nimajo uradno registrirane nobene počitniške hiše, tudi mi smo odkrili samo štiri: v bližini mosta ob Savinji pri Laškem, nad tovarno lesne galanterije pri Rimskih Toplicah, pri Trnovcah nad vinogradom in ob gozdni cesti v Doblatinu pod Tolstim vrhom (836 m). Mimo tega naj omenimo, da ima tudi planinski hotel na Lisci poleg obnovljene restavracije in lepo urejenih spalnih sob v centralni in sosednji stavbi še štiri vikend hiše in da sta v Polani za enak namen odmerjeni dve parceli.

V šentjurški občini sta doslej pritegnili stalne obiskovalce iz Šentjurja in Celja predvsem Sv. Uršula (464 m) in Resevna (628 m). Prva vabi z lepim razgledom in vinogradi, druga pa z gozdovi in mirom. Do vodulskih vinogradov in zidanic se lahko pripeljemo z avtomobilom. Domače kmečke viničarije se po zunanjem videzu že od daleč razlikujejo od novih gorc nekaterih boljše situiranih uslužbencev. Na Resevni sta dve počitniški hiši pri vrhu, pod njim nastajata še dve. V Svetelki sta si blizu ceste na položni gorici zrigolala vinograd in pozidala hiški uslužbenca iz sosednje vasi.

LITERATURA IN VIRI

1. Urbanistični program vplivnega območja Celje, knjiga I., II. Zavod za napredek gospodarstva Celje 1964.
2. Popis stanovništva 1961, knjiga XII. Beograd 1963.
3. Statistično gradivo SR Slovenije št. IX. Ljubljana 1966.
4. Prebivalstvo po gospodarski usmerjenosti, zaposlenosti in osebnih dohodkih. Marec 1970. Število avtomobilov v celjski občini leta 1961 in 1969. Oddelek za statistiko skupščine občine Celje.
5. Onesnaženje atmosfere mesta Celja in Štor. Celjski zbornik 1969—1970.
6. J. Zupančič: Nekateri značilnosti rekreacije v celjski občini. Celjski zbornik 1969-70.
7. Podatki o počitniških domovih v velenjski občini. Skupščina občine Velenje.
8. Lokacijska in gradbena dovoljenja za gradnjo počitniških hiš v celjski, mozirski, velenjski in žalski občini. Avgust leta 1970.
9. Zazidalni načrt vikend naselja v Letušu. Stanovanjsko gospodarstvo Žalec 1969.
10. Lokacijska dokumentacija za vikend naselja v Trnavčah. Skupščina občine Mozirje.
11. Zapisnik tretje redne seje sveta za komunalne in stanovanjske zadeve ter urbanizem (25. sept. 1969). Skupščina občine Žalec.
12. Uradni vestnik Celje št. 12, 1969. Odlok o urbanističnem redu občine Celje.
13. Uradni vestnik Celje št. 30, leta 1969. Odlok 376 in 378.
14. Skupščinski Šaleški rudar št. 3, leta 1968. Odlok o urbanističnem redu v občini Velenje.
15. Uradni list SRS št. 13, 14. 4. 1971, str. 512—513. Odlok o zazidalnem načrtu weekend naselja v Malih Braslovčah.

Summary

WEEKEND HOUSES AND COLONIES IN THE RIVER BASIN OF SAVINJA

A weekend house is a dwelling-house which is only occasionally occupied and mostly used by the owner himself or his relatives and friends. The profitability of the house or land is not significant. Some well-to-do citizens build weekend houses in various parts of our country: at the seaside, in the mountains, in vineyard regions, near the lakes etc. Houses made of wood or bricks run by catering enterprises, used in the main season as dependencies, could be taken as a special group. Concerning the decision the size of the house and the area of the ground must be taken into consideration. In recreation centres the area of the rooms usually does not exceed 50 m². It is different with the weekend houses which spring up outside the building area.

Tired of work and paving, bad air, oppressive surroundings, and society, we look for a place to get fresh energy for the following days. Some find recreation in mountaineering, skiing, bathing, hunting, fishing, mushrooms picking, gardening, helping in orchards or vineyards etc. The hills of Posavje, Karavanke, Golte, and the Savinja Alps with their valleys give plenty of opportunities for mental

and physical recreation. Celje with its industry is known by its impure air and poisonous gases (SO_2 , CO_2), which have a bad effect on the health of the population and destroy the vegetation. In the community of Celje and in the neighbouring ones, there is a lack of facilities for mass gymnastics. There are not enough houses for the recreation of working people. Neither at sea nor within the country there are enough houses for people who want to pass away their time or amuse themselves. The number of cars in the Celje region increased for 463% during the years from 1961 to 1969. According to the census in 1969, the majority of households consisted of three or four family members in the community of Celje. For the majority of parents the working day lasts more than eight hours. Many people try to get a better standard of living by overtime work. In March 1970 there were 27,031 employees, 86% from that in economy in the community of Celje. The monthly income of 2,1% of employees was up to 600 dinars, of 62,5% from 601 to 1400 dinars, and of 1,1% over 3000 dinars. The majority of owners of weekend houses or land farm people with high education or technical education. The minority form tradesmen, workers employed in catering enterprises, and pensioners. Excessive intellectual work in closed rooms, great responsibility and worries exhaust people much more than physical work in the open air.

70% of the owners of weekend houses are natives of Celje, the others are from Ljubljana, Velenje, Žalec, Trbovlje, Maribor, Kamnik, Vranksko, Soštanj, Zagreb and other places. The inhabitants of Ljubljana have chosen Zgornja Savinjska and Zadrebčka valleys, especially the surroundings of Gornji grad. Gornji grad was chosen also by the inhabitants of Kamnik. The inhabitants of Zagreb prefer Ljubno and Luče, those of Maribor prefer Podolševo and Šentvid nad Zavodnjami etc. The inhabitants of Celje have their weekend houses along the river Savinja. Most weekend houses are being built in the community of Žalec, which is followed by the communities of Mozirje, Celje and Velenje.

The majority of owners of weekend houses live in old and new blocks, skyscrapers or their own houses amidst factory chimneys and the noise of traffic. People want to spend at least one week-day in peace on their own piece of land. All long to have their weekend houses near forests, water, streets, and electricity. Some adapted and some new weekend houses harmonize architectonically with the environment, others disturb. Drinking-water is supplied mostly by fountains and rain-water, or the people are waiting for being connected with the local waterworks. Nearly all weekend houses have or are going to have electricity. The choice of place for a weekend house is influenced by roads, connections, and the distance between the home and the weekend house.

The detailed building plan for the Celje region is in preparation. The building plan is known for Golte, in the community of Mozirje, and for Letuš and Male Braslovče in the community of Žalec. The communities of Velenje and Laško have no plans yet. Some communities have no detailed instructions except some general ones concerning the place or the building permission for weekend houses.

Bricks and wood, or both, are in most cases the basic building materials. Limestone quarries are in the neighbourhood, gravel and sand are to be found at the Savinja river. There is still a lack of plans for typified weekend houses. The price for 1 m² of barren or pasture land at the Savinja river increased greatly during the last years. In places far away from commercial centres the co-operation between the farmer and the tourists could be on behalf of both. The building of weekend houses usually lasts many years. The anarchical building of weekend houses is alarming. The wild building of weekend houses will not be settled only by some official directions without strict building supervision of the responsible community officials and without building plans for the proposed regions. The most attractive regions at present are: Gornji grad, Bočna, Luče with Podvolovjek, Mozirje, Trnavče, Soteska, Letuš, Male Braslovče, Podvin, Breška gmajna, under the Mrzlica, Založe, Miklavški hrib, Šmartno v Rožni dolini, Slatine, Crešnjice, Novake, Zavodnja and Senjvid nad Soštanjem.

STANE KOZELJ

GOZDOVI NA GOZDNOGOSPODARSKEM OBMOČJU CELJE

OPIS GOZDNOGOSPODARSKEGA OBMOČJA CELJE

Prvič se termin območja omenja v zakonu o gozdovih LRS iz leta 1953, in sicer v besedilu: »Za izboljšanje in napredek gozdnega gospodarstva v LRS predpiše LS LRS dolgoročni republiški gozdnogospodarski načrt, ki mora sloneti na načelu trajnosti donosa gozdne proizvodnje po posameznih gozdnogospodarskih območjih.« Prej je bilo izvajanje takšnega dela predpisano za manjše enote — gozdne obrate. Temeljni zakon o gozdovih SFRJ iz leta 1961 in z dopolnitvami leta 1961 pa govori o gozdnogospodarskih območjih takole: »Za pravilno gospodarjenje z gozdovi se oblikujejo gozdnogospodarska območja. Le-ta se oblikujejo po naravnih, gospodarskih in drugih razmerah, ki kažejo, da je območje enota in celota. Gozdnogospodarsko območje mora zagotoviti organizaciji, ki gospodari z gozdovi, tudi potrebna investicijska sredstva. Gozdnogospodarsko območje obsega gozdove in gozdna zemljišča, ki so družbena lastnina, ter gozdove in gozdna zemljišča, na katerih je lastninska pravica.« Dne 21. 12. 1965 pa je bil uzakonjen republiški predpis, ki je razdelil območje Slovenije v naslednja gozdnogospodarska območja: Tolmin, Bled, Kranj, Ljubljana, Postojna, Kočevje, Novo mesto, Brežice, Celje, Nazarje, Slovenj Gradec, Maribor, Murska Sobota, Kraško območje.

Gozdovi celjskega gozdnogospodarskega območja so na velikem prostoru od Trojan na zahodu vse do reke Sotle na vzhodu ter od grebena Pohorja na severu in skoraj do Zidanega mostu na jugu. Obsega območje šestih slovenskih občin: Celje, Laško, Šmarje pri Jelšah, Šentjur, Slovenske Konjice, Žalec.

Površina družbenih gozdov je v celjskem gozdnogospodarskem območju 13.386 ha, zasebnih gozdov pa je 55.582 ha, skupaj torej 68.968 ha. Računamo da je okoli 1.600 ha v območju šestih občin takih površin, ki so dane v gospodarjenje kmetijskim organizacijam.

Gozdni skladi celjskega gozdnogospodarskega območja so naslednji:

	Lesna zaloga v 000 m ³			Enoletni prirastek		
	igl.	list.	skupaj	igl.	list.	skupaj
Družbeni gozdovi	1.250	1.250	2.500	30.527	29.078	59.605
Privatni	4.025	5.651	9.676	97.314	121.440	218.754
S k u p a j :	5.275	6.901	12.176	127.841	150.518	278.359

Prirastek na 1 ha je povprečno v obeh sektorjih lastništva letno 178 m³, v družbenih gozdovih 188, v privatnih pa 174 m³. Glavna značilnost družbenih gozdov celjskega gozdnogospodarskega območja je nizka lesna zaloga in neugodno razmerje med iglastim in listnatim gozdom (50 % : 50 %). V zadnjem času se je sicer lesna zaloga zvišala zaradi pogodovanja in premen grmišč. Lesna zaloga pa se manjša tudi zaradi nenehnega pritiska uporabnikov lesa. Značilnost območja je tudi sorazmerno slaba sortimentacija, zlasti listnatega drevja, kjer je delež najboljših sortimentov (hlodovina za furnir in luščenje) neznaten, delež drv pa visok. Zadnje čase opažamo padanje poprečnega sečnega primera, kar pove, da primanjkuje za sečno zrejšega debelejšega lesa.

Tudi zasebni gozdovi so obremenjeni z že naštetimi problemi. Intenzivno gospodarjenje v zasebnih gozdovih celjskega gozdnogospodarskega območja pa ovira še zlasti izredno velika parceliranost in razdrobljenost gozdov. Od 22.780 gozdnih posestnikov jih ima kar 88,5 % ali 20.121 posestnikov manj kot 5 ha gozdov; preostalih 0,7 % ali le 197 gozdnih posestnikov ima nad 20 ha gozdov.

Za zasebne gozdove je nadalje značilna slaba dostopnost do lesne zaloge zaradi nerazvitih komunikacij. Prav tako moramo poudariti, da kljub administrativnim ukrepom uspemo odkupiti v zasebnem sektorju le 78,4 % izdelanih sortimentov iglavcev in komaj 39,4 % listavcev.

Celjsko gozdnogospodarsko območje pa je obremenjeno še z dvema problemoma: naravno sušenje jelke, katerega vzrok se raziskuje bolj ali manj neuspešno nekaj let, in plini, ki umetno uničujejo gozdove v velikem radiusu centra Celja.

Navedeni zaviralni pogoji so torej velik vzrok, da je štartna osnova gospodarjenja celjskega gozdnogospodarskega območja slabša kot pri večini drugih, uvodoma naštetih gozdnogospodarskih območjih. Predvsem je premajhen delež družbenih gozdov, da bi imel kakršnikoli intervencijski značaj.

Organizacijsko je danes gozdnogospodarsko območje Celje razdeljeno v devet gozdnih obratov, gradbeni obrat in upravo podjetja s potrebnimi službami.

Naj strnem: Po deležu zasebnih gozdov sodi gozdnogospodarsko območje Celje na prvo mesto v SRS Sloveniji. Po možnosti uspešnega gospodarjenja spada na zadnje mesto, po dejanskem uspehu in ekonomičnosti pa dosega uspehe, ki ga uvrščajo med prva mesta v SRS. Zaslugo ima pri tem dobra kadrovska sestava (23 gozdarskih inženirjev, 32 tehnikov in 60 delovodij).

REZULTATI SKUPNEGA GOSPODARJENJA Z GOZDOVI

Republiški zakon o gozdovih iz leta 1965 je določil, da gozdno gospodarstvo na območju z zakonom določenega gozdnogospodarskega območja gospodari z družbenimi in zasebnimi gozdovi. Leta 1965 je Gozdno gospodarstvo Celje prevzelo v svoje gospodarjenje torej tudi vse gozdove privatnega sektorja lastništva. K družbenim gozdovom je prišlo v gospodarjenje torej še okoli 55.500 ha gozdov privatnega lastništva. Povečala se ni zgolj površina gospodarjenja gozdov, temveč je nastala kopica problemov: problem odkupne cene, problem zagotovitve enostavne in razširjene reprodukcije in problem udeležbe privatnih lastnikov pri upravljanju z gozdovi.

Odkupno ceno, to je ceno, ki jo lastnik gozda dobi za oddan les, je treba izračunati in ugotoviti »od spodaj navzgor«. Od prodajne cene lesnih sortimentov, ki jo gozdno gospodarstvo doseže pri prodaji lesni industriji, je treba odšteti biološko amortizacijo in stroške gospodarjenja, pa dobimo odkupno ceno. Sredstva biološke amortizacije so bila do 1970 namenjena za biološke in druge komunikacijske naložbe v gozdove zasebnega sektorja. Stroški gospodarjenja pa so režijski stroški, ki jih gozdno gospodarstvo ima z gospodarjenjem v zasebnih gozdovih. Po letu 1970 pa je od 1. 1. 1971 biološka amortizacija gozdov zasebnega sektorja namenjena le za biološke naložbe v gozdove, gozdne prometnice pa se financirajo bodisi iz dodatne povečane stopnje biološke amortizacije ali pa iz dohodka zasebnega sektorja. Razumljivo, da želijo gozdni posestniki čim višjo odkupno ceno, gozdno gospodarstvo pa si mora prizadevati doseči čim ugodnejšo prodajo lesa. Problem *enostavne in razširjene reprodukcije* je v gozdarstvu specifičen. Ohraniti je treba gozd kljub sečnjam in si prizadevati, da ga povečamo in vzgajamo še kvalitetnejši les.

Interesantno za gospodarstvo je to, da se od 1965 ne finansira iz proračunov družbenopolitičnih skupnosti, temveč je gospodarjenje gozdov na čistem gospodarskem računu. Razumljivo tedaj, da gozd samega sebe reproducira. Vsa vlaganja v gozdove so financirana iz biološke amortizacije, ki se je do nedavnega pobirala od vsakega prodanega lesa, od 1. 1. 1971 dalje pa v glavnem od vsakega odkazanega ali kako drugače posekanega lesa. Interes vseh privatnih gozdnih posestnikov je zato, da pride na trg čim več lesnih sortimentov in je tako na en kubični meter višina biološke amortizacije nižja. Tudi gozdno gospodarstvo ima interes, da prodajo gozdni posestniki čim več lesa, seveda razumljivo v okviru letnih etatov ali količin, godnih za posek. Čim več kvalitetnejšega lesa pride na trg, tem več je sredstev, namenjenih za vlaganja v gozdove.

Kam gre biološka amortizacija? Gozdno gospodarstvo vodi gozdni kataster in gozdno evidenco, ureja gozdove in sestavlja desetletne, letne in druge gozdnogospodarske načrte. Prav tako gozdno gospodarstvo pripravlja gozdna in negozdna tla za pogozdovanje, pogozduje, neguje mladje, vzgaja sadike in svetuje lastnikom gozdov pri delih v gozdu. Velik del biološke amortizacije pa gre za izgradnjo gozdnih prometnic. Gozdno gospodarstvo ima gradbeni obrat z gradbeno projektivo in operativo. Operativni del gradbenega obrata gradi gozdne poti, steze, gozdne vlake, gozdne

ceste in druge komunikacijske naprave. Od leta 1965 dalje je gradbeni obrat »odpri« marsikateri do tedaj »zaprt« gozdni in tudi negozdni predel. Nemogoče je pojmovati nekatere gozdne ceste le izključno kot gozdne. Bili so primeri, ko gozdni posestniki sprva niso niti dovolili speljati ceste po njihovem zemljišču. Ko pa so začeli kasneje uporabljati komunikacijo, so celo sami želeli zgraditi priključke od svojih domačij do ceste. Interes gozdnega lastnika je tesno povezan z gozdnimi prometnicami: čim bližje gozdne ceste pripelje les, več dobi zanj. Zato sedaj razumljiva težnja vseh gozdnih posestnikov po čim večji gostoti gozdnega cestnega omrežja. Gozdno gospodarstvo tako vsako leto zgradi cest, vlak in drugih gozdnih prometnic za okoli 300 milijonov din. Pri projektiranju cestnega omrežja se je Gozdno gospodarstvo izredno angažiralo in vzpostavlja nenehno stik s predstavniki skupščin občin, krajevnimi skupnostmi in skupinami državljanov. Po skoraj dokončani fazi elektrifikacije in izgradnji vodovodov se pri zlasti višinskih kmetih in zaselkih pojavlja življenjska zainteresiranost teh ljudi, povezovati se s cestami skoraj do doline. Obstoj zaselkov si namreč brez vode, elektrike in ceste ni moč več zamišljati. Delo, ki ga pri tem opravlja gozdno gospodarstvo, ima splošno družbeno ekonomski in politični pomen.

Tudi pri gozdnogojitvenih delih je skrb za strokovno izvajanje prepuščena gozdarskemu kadru. Vsako leto gozdno gospodarstvo Celje opravi v obeh sektorjih lastništva naslednja gozdnogojitvena dela: skupaj naša fizični obseg gozdnogojitvenih del na površini okoli 1000 ha, od tega 700 ha v zasebnih gozdovih, 300 ha v družbenih gozdovih. Opravijo pa se naslednja dela: priprava tal, pogozditev, spopolnitev, žetev, čiščenje, redčenje, varstvo in gozdne steze. Gozdno gospodarstvo daje iz svojih drevesnic brezplačno gozdnim posestnikom sadike. Tako lahko povemo, da so privatni lastniki v letu 1970 tudi sodelovali s svojim delom pri gozdnogojitvenih delih in so pogozdili okoli 5 ha gozdnih in 4 ha negozdnih površin. Pogozdenih je bilo z njihovim delom okoli 30.000 sadik.

Problemi upravljanja z gozdovi v privatni lastnini so tudi zanimivi. Že leta 1967 je gozdno gospodarstvo Celje imelo kot prvo v Sloveniji udeležbo gozdnih posestnikov pri upravljanju z gozdovi. Tedaj je bilo nekaj predstavnikov lastnikov privatnih gozdov članov centralnega delavskega sveta. Kasneje so gozdni lastniki sodelovali tudi pri upravljanju v organizacijskih enotah gozdnega gospodarstva — gozdnih obratih. Danes pa je oblika samoupravljanja naslednja: Na gozdnih obratih, teh pa je devet, sta po dva samoupravna organa: svet delovne enote delovne skupnosti gozdnega obrata in svet kmetov lastnikov gozdov. Na gozdnem gospodarstvu pa sta prav tako dva najvišja samoupravna organa: centralni delavski svet članov delovne skupnosti in centralni svet lastnikov gozdov. Oba samoupravna organa po potrebi zasedata skupaj, včasih pa ločeno. Statut podjetja, ki so ga sprejeli člani delovne skupnosti kot gozdni posestniki, določa natančno pristojnosti enega in drugega organa. Tako na primer zasedata centralni delavski svet in centralni svet kmetov lastnikov gozdov v tehle zadevah: sprejmeta statut delovne organizacije, sprejmeta letni in desetletni gozdnogospodarski načrt območja, sprejmeta letni gospodarski

načrt z osnovnimi smernicami poslovne politike; odločata o udeležbi stroškov, ki jih ima zaključni račun in obdobji obračuni poslovanja, določata vrste in količine lesnih sortimentov za neposredno domačo uporabo v kmečkih gospodarstvih in gospodinjstvih, sklepata o ustanavljanju in ukinitvi enot podjetja in odločata o imenovanju direktorja ter vodilnih ljudi v delovni organizaciji.

Vidimo, da je zelo široko polje možnosti sodelovanja privatnih gozdnih lastnikov — kmetov pri odločanju in samoupravljanju v gozdarstvu. Gozdno gospodarstvo pa išče stalno nove, boljše samoupravljalne rešitve. Takšen način ne vodi pri upravljanju v dve različni skrajnosti. Narobe: le koristi enotnemu gospodarjenju z družbenimi in zasebnimi gozdovi.

MOŽNOSTI ZDRUŽITVE GOZDNOGOSPODARSKEGA OBMOČJA Z LESNOPREDELOVALNO INDUSTRIJO

Primeri združevanja lesne industrije z gozdarstvom so v Sloveniji. Tako se je pred dvema letoma združilo gozdno gospodarstvo Nazarje s tamošnjo lesno predelovalno industrijo. Pogoji za združevanje take vrste pa so sila pomembni. Zgornjesavinjsko gozdnogospodarsko območje je imelo le en pomembni žagarski proizvodni obrat, to je bivšo lesno industrijsko podjetje v Nazarjih. Končno je gozdno gospodarstvo Nazarje poslovalo le na območju dveh občin: Mozirje in Velenje. In kakšni so pogoji za združitve celjskega gozdnogospodarskega območja z lesnopredelovalno industrijo?

Predvsem je treba predočiti lesnoindustrijske bazene v okviru gozdno gospodarskega območja Celje. Poleg tega pa je potrebno kar v začetku poudariti, da so dosežena kolikor toliko določena ravnovesja v združevanju regionalnih in homogenih gozdnih okolišev, da pa nasprotno lesna predelava v celjskem gozdnogospodarskem območju ni skoncentrirana v večjem lesno predelovalnem obratu. Celjska lesno predelovalna industrija predeluje lesno surovino v večjem številu manjših in celo v neznatnih predelovalnih obratih, ki so raztreseni po celem gozdnogospodarskem območju.

Že leta 1960 se je območje »razdelilo« na lesnoindustrijske bazene. Razdrobljenost lesne industrije je bila sprva posledica predvojnega razdobja, vendar so se razmere celo v novejšem času dokaj malo spremenile. Namesto skoncentriranih večjih lesnopredelovalnih obratov se v zadnjem času pojavlja vedno več novih obratov, katerih kapaciteta ni niti majhna niti konstantna. Še več: zmogljivosti takih obratov so iz dneva v dan večje, tako da naravno surovinsko zaledje ne more zadostiti tem potrebam.

Na celjskem gozdnogospodarskem območju so bili 1960 formirani tile lesno-surovinski bazeni:

— Spodnje savinjski bazen, ki zajema celotno občino Žalec, Celje, razen enote Vojnik, ter del občine Laško (Svetina) in Vinski vrh pri Velenju. Ta del naj bi preskrboval lesnoindustrijske obrate LIK »Savinja« Celje, Garant Polzela in še nekaj manjših obratov. To območje daje neto 47.650 m³ lesnih sortimentov. Upoštevati pa moramo tudi, da neto proizvodna zmogljivost zasebnih lastnikov gozdov še zdaleč ne predstavlja blagovne

proizvodnje več kot nekako 40⁰«. Lesa je za potrebe lesne industrije tukaj torej znatno premalo, saj ga le LIP Savinja letno porabi 61.500 m³.

— *Laški lesno surovinski bazen* se v glavnem pokriva s teritorijem občine Laško, z izjemo predela Svetina in Planine pri Sevnici. Skupna neto proizvodnja lesnih sortimentov je okoli 23.000 m³, tamošnja obratna Lesna galanterija Rimske Toplice in »Bor« Laško pa ne rabita takšnih količin. Galanterija potrebuje skupaj letno okoli 9.500 m³, »Bor« Laško pa le 4.000 m³.

— *Kozjansko posoteljski lesno industrijski bazen* naj bi zalagal z listavci v glavnem LIP »Bohor« Šentjur. Gozdarstvo tega predela daje letno okoli 47.650 m³ neto, potrebe bazenske lesno predelovalne industrije pa so nižje (43.000 m³).

— *Pohorsko — Kozjaški bazen* je osnova s svojimi 22.000 m³ letno za »Savinjo« Celje in LIP Slov. Konjice.

Menimo za zaključek, da bi bilo programiranje proizvodnje in porabe lesnih sortimentov mogoče le na osnovi novih kriterijev, predvsem današnjega stanja lesnopredelovalnih obratov. Verjetno je iluzorno misliti, da bi integrirali gozdno proizvodnjo z lesno predelovalno industrijo z enostavnim ukinjanjem malih obratov na osnovi administrativnih mer. Verjetno pa je edina možna pot do eventualne integracije le v poprejšnji integraciji lesnopredelovalnih obratov in industrije. Šele potem bo mogoče integrirati primarno lesno pridobivanje z lesno predelavo. Motilo tudi ne bi sočasno integriranje. Skupni interesi proizvajalcev in porabnikov lesa vsekakor obstajajo. Gozdarstvo je zainteresirano za modernizacijo in večjo produktivnost lesne predelovalne industrije, ker ustvarja s tem boljše prodaje po ugodnejši ceni. Z druge strani pa je tudi lesno predelovalna industrija neposredno zainteresirana pri razvoju in napredku gozdne proizvodnje, ki ji zagotavlja reden in kontinuiran dotok surovine, s tem pa tudi omogoča programiranje njenega razvoja.

ŠIRŠA VLOGA GOZDARSTVA

Do sedaj smo govorili le o eksploataciji gozdarstva. Povedali smo tudi, da so možnosti združitve z lesno predelovalno industrijo. Omenili smo nadalje rezultate skupnega gospodarjenja z gozdovi družbene in privatne lastnine. Da pa ne bi bilo videti, kot da je zgolj kubični meter tisti odločujoči in edini faktor, povejmo še nekaj besedi o širši vlogi gozda.

Gozd varuje enolično pokrajino, gozd čuva ozemlje pred meteorološkimi nepravilnostmi. Gozd čisti zrak in daje celo vrsto zdravilnih zelišč in rastlin. Omeniti velja tudi gozdne sadeže. V gozdu najde svoj mir in zdravje marsikateri bolnik. Vanj hodimo na izlete in sprehode. Ne nazadnje je gozd tudi potencialni branilec eventualnih napadov na državo. Skratka: les spremlja človeka od zibelke do groba. Kaj čudno je zato, da mu družba ne posveča več skrbi in da nič ne prispeva za vlaganja v gozdove. Le od lanškega maja dalje je gozdarstvo oproščeno plačevanja obresti od poslovnega sklada. Upajmo, da bomo vsi sprevideli in v bodoče vendarle še bolj čuvali enega najdragocenejših narodnih zakladov — gozdove.

DR. ALEKSANDER HRAŠOVEC

NOV SISTEM ZDRAVSTVENEGA ZAVAROVANJA

DOKUMENT ČASA

I. SPLOŠNO

Svoj interes do socialne varnosti, to je družbene varnosti ob bolezni, porodu, invalidnosti, starosti, preskrbi otrok in nezaposlenosti, so državljani do pred kratkim uresničevali v okviru državnega socialnega zavarovanja, v katerem je država urejala in koordinirala tovrstne interese državljanov in varovala pridobitve dolge borbe naših delavcev za pravice iz »socialnega zavarovanja«. Država je hkrati določala pravice in obveznosti, ki so iz tega izvirale. Vendar so se že v tem sistemu — skladno z našim družbenim razvojem — začele vedno bolj ločiti posamezne panoge nekoč enotnega in državnega socialnega zavarovanja v: zdravstveno zavarovanje, invalidsko-pokojninsko zavarovanje in otroški dodatek. Zavarovanje ob nezaposlenosti (brezposelnosti), ki ga moderne teorije prištevajo v isto kategorijo socialne varnosti, pa je pri nas ostalo vedno organizirano izven klasičnega socialnega zavarovanja (posredovalnica za delo, zavod za zaposlovanje). Ločila so se denarna sredstva; vsak »sklad« je dobil svoje samoupravne organe, ti pa so v glavnem le »gospodarili« s sredstvi, ki so se zbirala iz prispevkov. Te so predpisovali oziroma določali (ali pa vsaj omejevali — limitirali) državni organi. Tudi pravice so določali zakoni (državni organi), samoupravni organi »komunalnih in republiških skupnosti« so imeli pravico zakonite pravice le dopolnjevati oziroma konkretizirati višino posamezne dajatve. Najbolj tipičen primer je bila npr. pogrebina, ki jo je kot pravico predpisal zvezni zakon, skupščina komunalne skupnosti je lahko določila le njeno višino.

V našem izredno dinamičnem družbenem življenju smo v zadnjih letih že precej dosledno izpeljali načelo združevanja državljanov v »interesnih skupnostih«. Pri tem moramo poudariti, da ne gre za stanovske interesne skupnosti ali skupine, ampak za načelo, »da združujejo državljani iste oziroma sorodne interese v svojih skupnostih«. Isti državljan je *istčasno* celo član *različnih* interesnih skupnosti, v vsaki pa uresničuje (realizira) svoje različne interese, ki se v njegovem življenju pojavljajo.

Tako združujejo delavci svoje interese, ki izvirajo iz delovnega razmerja v svoji delovni skupnosti in jih v njenem okviru tudi realizirajo. Interese do izobraževanja (svojega in svojih otrok) združujejo in realizirajo v izobraževalnih skupnostih, interese do otroškega varstva v skupnostih otroškega varstva, do kulture v kulturnih skupnostih itd.

Takšno rešitev je za interese, ki jih imajo ljudje (državljeni) zase in za svoje družinske člane do zdravja, oziroma bolj točno rečeno do zdravstvenega varstva, predvidel tudi splošni (zvezni) zakon o zdravstvenem zavarovanju in o obveznih oblikah zdravstvenega varstva prebivalstva in sicer tako, da se ustanovijo posebne *skupnosti zdravstvenega zavarovanja*. Enaka rešitev je predvidena tudi za skupnosti invalidsko-pokojninskega zavarovanja in za skupnosti otroškega varstva. Tako se postavlja klasično »socialno zavarovanje« na nove temelje.

Pri tej rešitvi pa se pojavlja zanimivo vprašanje. Rekli smo že, da je človek *istočasno* član več skupnosti, pri čemer pride seveda do prepletajočih interesov, ki jih nikakor ne moremo uskladiti v eni sami skupnosti. Človekov interes v skupnosti zdravstvenega zavarovanja je imeti dobro in kvalitetno zdravstveno varstvo; enak interes ima še kot član družbenopolitične skupnosti (občan); to pa je seveda odvisno od sredstev, ki so na voljo. Kot član delovne skupnosti pa ima interes, da so sredstva, ki jih plačuje za zdravstveno varstvo, čim nižja, ker bo tako njegov osebni dohodek višji. Tu zanemarjam dejstvo, da se tudi interes pri *istem človeku spreminja*. Interes do zdravstvenega varstva je pri mladem in zdravem človeku diametralno nasproten od interesa pri bolnem.

Nastane vprašanje, kje in kako naj se ti interesi v naši družbi urejajo in usklajujejo? Tak koordinator in usklajevalec je lahko »država« v svoji klasični funkciji kot »aparatus nasilja«. Taka rešitev pa na današnji stopnji našega družbenega razvoja najbrž ni možna. Kako pa naj bo to torej urejeno pri nas? Ali lahko to funkcijo prevzamejo družbeno politične skupnosti? Poleg tega pa se pojavi vprašanje *postopka*, v katerem se interesi usklajujejo, ter vprašanje obveznosti, ki iz tega izvirajo. Zato uvajamo pri nas institucijo »družbenega in samoupravnega dogovarjanja«, v katerem skušamo te prepletajoče se interese uskladiti. Vendar bi nadaljnje razglabljanje o tem problemu preseglo okvir tega sestavka.

S 1. januarjem 1971 je stopil v veljavo nov republiški zakon o zdravstvenem zavarovanju in o obveznih oblikah zdravstvenega varstva. Že leta 1969 je namreč zvezni (splošni) zakon postavil splošna načela za zdravstveno zavarovanje in zdravstveno varstvo in predvidel, da morajo republike do tega roka s svojimi zakoni in skupnosti s svojim samoupravnimi akti dokončno urediti svoje zdravstveno zavarovanje in zdravstveno varstvo.

Ker velja načelo, da urejajo vse pravice in vse dolžnosti, ki iz tega izvirajo, skupnosti zdravstvenega zavarovanja tako, da jih predpišejo v svojih samoupravnih aktih, so seveda mogoče precej različne rešitve oziroma različna določila o pravicah.

Jugoslavija je po mednarodnih konvencijah prevzela nekatere obveznosti. Da zadosti tem svojim obveznostim, je že zveza v svojem zakonu

predpisala, katere oblike zdravstvenega zavarovanja oziroma zdravstvenega varstva *najmanj* mora skupnost zagotoviti svojim zavarovancem. Tu gre za nekatere konvencije o socialni varnosti (npr. zavarovanje za nesrečo pri delu, minimalno »hranarino« ob bolezni, zaščito materinstva in podobno) in nekatere konvencije o zdravstvenem varstvu (npr. zatiranje nalezljivih bolezni). Poleg tega pa sta delno zvezni in delno republiški zakon predpisala, da morajo skupnosti zavarovancem *zagotoviti* še nekatere oblike zdravstvenega varstva (npr. ob sladkorni bolezni) kot obvezne.

Delavci in z njimi izenačene osebe v občini, oziroma v več občinah, ustanovijo svojo skupnost zdravstvenega zavarovanja, v njenem okviru uresničujejo svoje pravice do zdravstvenega zavarovanja in zdravstvenega varstva in zagotavljajo potrebna sredstva. Tisti, ki opravljajo samostojno dejavnost (obrtniki), bi lahko sicer ustanovili svojo skupnost za vso Slovenijo, vendar so se zaenkrat vključili v delavsko zavarovanje. Po istih načelih se združujejo v svojih skupnostih tudi kmetje. Tako so se torej formirale

- skupnosti zdravstvenega zavarovanja delavcev,
- skupnosti zdravstvenega zavarovanja kmetov.

Ker teritorialno prejšnje organizacije bistveno nismo spreminjali, imamo danes v Sloveniji devet delavskih in devet kmečkih skupnosti. Te so: Celje, Gorica, Koper, Kranj, Ljubljana, Maribor, Murska Sobota, Novo mesto in Ravne. Pogoj za ustanovitev skupnosti je namreč, da se z možnimi dohodki v skupnosti lahko krijejo pravice, ki so zagotovljene v skupnosti zavarovanim osebam, da se lahko oblikujejo predpisane rezerve in da ima območje skupnosti najmanj 25.000 zavarovancev.

V celjski delavski in celjski kmečki skupnosti so združeni zavarovanci iz občin: Brežice, Celje, Laško, Mozirje, Sevnica, Slovenske Konjice, Šentjur, Šmarje pri Jelšah in Zalec.

Ob načelu samostojnega predpisovanja pravic in obveznosti v okviru posamezne skupnosti je brez dvoma zanimivo, kako so ta vprašanja urejena v obeh celjskih skupnostih zdravstvenega zavarovanja. Šlo mi je tudi za to, da se tak pregled objavi v publikaciji, ki ima trajnejši značaj, ker gre brez dvoma za dokument naše sedanjosti in bodo tako lahko naši znanjci ocenjevali naše sedanje stanje, delo in napore.

II. PRAVICE V CELJSKI SKUPNOSTI DELAVCEV

V sistemu zdravstvenega zavarovanja, ki velja od 1. januarja 1971 dalje, morajo posamezne skupnosti:

- *zagotoviti* pravice, ki jih kot minimalne določa zakon, in
- *določiti* samostojno vse ostale pravice; oboje pa se predpiše v samoupravnem aktu skupnosti (statut).

Statut celjske skupnosti in na njegovi osnovi izdani predpisi (pravilniki in sklepi urejajo to snov v glavnih obrisih takole:

1. *Zagotovljene* so naslednje obvezne oblike zdravstvenega varstva:
a) odkrivanje, preprečevanje, zatiranje in zdravljenje tuberkuloze, veneričnih in drugih nalezljivih bolezni, za katere velja po zakonu obveznost prijave;

b) nega in zdravljenje tistih duševnih bolnikov, ki utegnejo zaradi narave ali stanja bolezni spraviti v nevarnost svoje življenje in življenje drugih ljudi ali poškodovati materialne dobrine okolice;

c) zdravstveno varstvo žensk v zvezi z nosečnostjo, porodom, materinstvom in kontracepcijo;

č) popolno zdravstveno varstvo novorojenčkov, dojenčkov, predšolskih in šolskih otrok do dopolnjenega 15. leta starosti;

d) zdravstveno varstvo šolske mladine do dopolnjenega 18. leta starosti in rednih študentov do 26. leta starosti;

e) zdravstveno varstvo mladine do dopolnjenega 18. leta starosti, ki je prijavljena pri zavodu za zaposlovanje, pa ji kljub zmožnosti za delo začasno ni mogoče zagotoviti zaposlitve;

f) aktivnost za zgodnje odkrivanje malignih obolenj, sladkorne bolezni, mišičnih in živčno-mišičnih obolenj ter njihovo zdravljenje;

g) aktivnost za organizirano zdravstveno vzgojo prebivalstva.

Izrecno pa moram opozoriti, da določa *obseg in merila* tega obveznega varstva zakon (čl. 33-40).

2. *Zagotovljeno* je ob nesrečah pri delu in poklicnih boleznih:

a) zdravstveno varstvo, zlasti preventivno varstvo, ki obsega izvajanje ukrepov, da se odvrta in preprečujejo nesreče pri delu in poklicne bolezni;

b) vse vrste zdravstvene pomoči in ortopedski pripomočki, da zavarovanci ozdravijo in se rehabilitirajo od posledic nesreč pri delu in poklicnih boleznih in da se vzpostavi njihova delovna zmožnost;

c) nadomestilo osebnega dohodka za ves čas, ko traja začasna zadržanost z dela, ki jo je povzročila nesreča pri delu oziroma poklicna bolezen in potni stroški v zvezi z zdravstvenim varstvom in rehabilitacijo;

č) nadomestilo osebnega dohodka (hranarina) od 31. dneva dalje (100 % od osnove);

d) povračila potnih stroškov;

e) povračila in denarne dajatve ob smrti zavarovanca.

3. *Določene* pa so naslednje pravice iz zdravstvenega zavarovanja:

a) zdravniški pregledi, zdravljenje bolnikov, medicinska rehabilitacija in druge vrste medicinske pomoči v zdravstvenih zavodih, če to nujno zahteva zdravstveno stanje, pa tudi na bolnikovem domu (to je praktično celotno ambulantno-poliklinično, specialistično in bolnišnično preventivno in kurativno zdravstveno varstvo);

b) zdravila, pomožni material, namenjen za uporabo zdravil, in sanitetni material, če je potreben za zdravljenje. (Pri predpisovanju zdravil ni več prejšnjih omejitev iz raznih »pozitivnih« in »negativnih list«, v breme skupnosti se lahko predpiše vsako zdravilo, ki je »registrirano« v državi);

c) zdravljenje zobnih bolezni;

č) zobotehnična pomoč in zobna protetična sredstva (ta pravica je zagotovljena le ob pogoju »predhodnega zavarovanja« — 9-mesečna neprekinjena zaposlitev oziroma 18-mesečna v zadnjih 2 letih;

d) proteze, ortopedske in druge pripomočke ter pomožne in sanitarne priprave (predhodno zavarovanje — glej prejšnjo točko);

e) zdravljenje v zdraviliščih kot nadaljevanje ali nadomestilo bolnišničnega zdravljenja.

4. K določenim oblikam zdravstvenega varstva (glej prejšnjo točko) je skupščina skupnosti predpisala soudeležbo zavarovalnih oseb k stroškom (participacija). Zneski za ta naš pregled niso toliko bistveni, zato jih navajam v oklepajih:

— za vsak prvi obisk zdravnika na bolnikovem domu (15,00 din);

— za vsak prvi pregled v specialistični ambulanti (10,00 din z napotnico in 30,00 din brez napotnice);

— za vsako medicinsko intervencijo ob prekinitvi nosečnosti — abortus (80,00 din v primeru, ko so dohodki družine tako nizki, da dobi ali bi dobivala otroški dodatek, 300,00 din v ostalih primerih);

— za vsak prevoz z rešilnim avtomobilom (25,00 din);

— za primere zastrupitve z alkoholom (celotni stroški);

— za neobvezna cepljenja (50 % stroškov);

— za izdano zdravilo (5,00 din);

— za kontracepcijsko sredstvo (v celoti);

— za protezo, ortopedske čevlje in druge ortopedske pripomočke (od 15,00 do 65,00 din, različno za posamezni pripomoček);

— za zobotehnično pomoč (40 % od enotnega cenika);

— za očesne pripomočke (25,00 do 100,00 din različno za posamezne pripomočke);

— za slušne pripomočke (65,00 din).

Poudariti pa moram, da se soudeležba *ne plača*, če gre za *obvezne oblike* zdravstvenega varstva (glej točko 1 in 2 tega poglavja). Zanimivo je končno še dejstvo, da je v finančnem načrtu za letošnje leto predvideno, da bi predstavljala celotna soudeležba zavarovancev le 3 % vseh izdatkov, čeprav je na prvi pogled videti precejšnja.

5. *Določene* so naslednje pravice do denarnih dajatev:

a) nadomestilo osebnega dohodka ob začasni zadržanosti iz dela (hranarina ob bolezni oziroma zdravljenju, negi zbolelega družinskega člana, izolaciji, spremstvu bolnika, krvodajalstvu, transplantaciji živega tkiva). Nadomestilo ob bolezni oziroma zdravljenju gre od 31. dneva dalje v breme skupnosti, do takrat pa v breme »delodajalca«. V ostalih primerih pa gre od prvega dne v breme skupnosti. Osnovo predstavlja redni osebni dohodek iz preteklega leta; višina pa je določena z 80 % od 31. do 60. dneva pa z 90 %;

b) nadomestilo osebnega dohodka med porodniškim dopustom (porodnina — osnova je enaka kot pri bolezni, višina pa 100 %);

c) povračila potnih stroškov (potovanje po zdravnikovem »potnem nalogu«;

č) pogrebna (pavšal — sedaj 700,00 din) in posmrtnina (enomesečni osebni dohodek nepreskrbljenim članom družine).

Opozoriti velja, da je odpadla sedaj pravica do tako imenovane »opreme za novorojenca«, ker je to pravico prevzela skupnost otroškega varstva.

III. PRAVICE V CELJSKI SKUPNOSTI KMETOV

Tudi za skupnost kmetov veljajo enaka načela kot za skupnost delavcev.

1. *Zagotovljene* so enake obvezne oblike zdravstvenega varstva kot pri delavcih (glej II/1 tega sestavka). Posebno varstvo ob nesrečah pri delu in poklicnih boleznih pa ni predpisano.

2. *Določene* pa so naslednje pravice iz zdravstvenega zavarovanja:

a) v celoti v breme skupnosti (brez vsake neposredne soudeležbe (participacije):

— nujni prevoz okolici nevarnih duševnih bolnikov in hudo poškodovanih ali obolelih oseb, za katere je nujen poseg v bolnici;

— ambulantno in bolnišnično zdravljenje srednješolcev in mladine do 18 let;

— zdravljenje v bolnicah od 31. dneva dalje;

— kri, krvna plazma, krvni derivati;

b) deloma v breme skupnosti (s soudeležbo — participacijo)

— ambulantni pregledi — splošni in specialni in obiski na domu (50 % participacija);

— zdravljenje v bolnicah do 30. dneva (25 % participacija);

— zdravila in pomožni material (50 % participacija);

— izdiranje zob (50 % participacija).

3. Denarnih povračil in nadomestil skupnost kmetov za svoje člane ni predpisala.

IV. ZAVAROVANE OSEBE

Krog zavarovancev v obeh skupnostih določa zakon in so praktično zavarovani vsi državljani vsaj za obvezne oblike zdravstvenega varstva. Omeniti velja, da so kot nova kategorija zavarovani tudi vsi redni študentje v enakem obsegu kot zavarovanci — delavci s svojimi družinskimi člani vred in končno tudi preužitkarji, ki niso v ožjem sorodstvu s kmečkim zavarovancem.

V. FINANCIRANJE

Skladno z vsem povedanim je tudi jasno, da skupnost sama zagotavlja za pravice, ki jih predpiše, potrebna sredstva, ki jih plačujejo zavarovanci sami. Odpadle so dosedanje omejitve, ko so državni organi bodisi omejevali stopnje prispevkov, bodisi vsaj dajali »soglasje« k predpisanim stopnjam.

Tako se sedaj zagotavljajo potrebna sredstva s prispevki zavarovancev delovnih in drugih organizacij ter drugih z zakonom določenih zavezancev, z udeležbo družbeno političnih skupnosti in drugimi dohodki.

Skladno s tem, kar sem v uvodu povedal o prepletajočih se interesih posameznih skupnosti, pa je tudi predviden poseben postopek, kako se izoblikujejo po načelih družbenega dogovarjanja »temeljna izhodišča za določitev stopnje prispevka za zdravstveno zavarovanje.« Zanimivo je določilo zakona, ki predvideva, da si določi *postopek* za tako dogovarjanje *skupnost sama* v svojem statutu. Statut celjske skupnosti delavcev je predpisal postopek, po katerem skupščina skupnosti »pripravi *predlog* temeljnih izhodišč za določitev višine stopnje prispevka in predlaga, da skupnost zdravstvenega zavarovanja občinske skupščine, občinski sindikalni sveti, gospodarske in zdravstvene delovne organizacije *izoblikujejo* temeljna izhodišča za določitev višine stopnje prispevka« (173. člen statuta). »Skupščina skupnosti pa nato določi višino oziroma stopnjo prispevka tako, da je odraz izoblikovanih temeljnih izhodišč in izraženih mnenj« (175. člen statuta).

1. *Delavsko zavarovanje*. Osnova za obračun prispevka je osebni dohodek aktivnih zavarovancev (izjemoma pavšal) oziroma izplačane pokojnine. Višina prispevka se določi v odstotku od osnove, v našem primeru 8 % od bruto osebnih dohodkov oziroma 5,65 % od bruto pokojnin. Izjemno so določeni nekateri pavšalni zneski.

2. *Kmečko zavarovanje*. Osnova je lahko katastrski čisti dohodek lastnika zemljišča ali pavšal na zavarovano osebo. V našem primeru je za leto 1971 določena kombinacija in sicer 21 % od katastrskega čistega dohodka in 123,80 din pavšala na družinskega člana. Izjemno so v nekaterih primerih predvideni pavšali (preužitkarji).

VI. NEKAJ STATISTIČNIH PODATKOV

Da bo pregled zaokrožen, bi na koncu navedel nekaj statističnih podatkov, ki šele prav predočijo pomembnost vprašanj, ki sem jih gori obdelal.

1. *skupnost delavcev ima* (poprečje leta 1970):

68.700 aktivnih zavarovancev,

23.800 uživalcev invalidsko pokojninskih dajatev,

172.362 zavarovanih oseb.

Od leta 1965 je naraslo (v indeksu)

število aktivnih zavarovancev na 102,0,

število upokojencev na 127,2,

število zavarovanih oseb na 106,4.

Med aktivnimi zavarovanci je lani bilo 38,77 % žensk.

Lani je bilo zaradi bolezni in nesreč pri aktivnih zavarovancih izgubljenih 932.427 delovnih dni (4,34 %, »stalež božnih«), zaradi nosečnosti in poroda pa 152.970 dni (0,71 % »porodniški stalež«).

Z *vsemi* prispevki za »socialno zavarovanje« smo lani v naši skupnosti zbrali 292.001.337,65 din, torej skoro 30 milijard starih dinarjev.

2. *Skupnost kmetov* ima (31. XII. 1970):

14.624 kmetov nosilcev zavarovanja (od tega kmetov borcev 1944, borcev za severno mejo 148),

34.160 družinski članov, oziroma

48.784 zavarovanih oseb.

Od leta 1965 je *padlo* (v indeksu) število nosilcev zavarovanja na 80,8,

število zavarovanih oseb pa celo na 78,2.

S prispevki za zdravstveno zavarovanje kmetov smo lani v naši skupnosti zbrali 13.521.647,65 din, torej eno milijardo in 352 milijonov starih dinarjev.

Omeniti velja, da so lani v naši kmečki skupnosti prvič od začetka kmečkega zavarovanja (leta 1961) dohodki preseglji izdatke in da je edina v Sloveniji zaključila svoje poslovanje z minimalnim presežkom.

SKLEPNA MISEL

Kot sem že v uvodu povedal, sem s tem sestavkom nameraval le prikazati stanje v zdravstvenem zavarovanju v naši regiji v času, ko gre za *prvo samoupravno ureditev* teh vprašanj, to se pravi, »držati ogledalo« pred nekaterimi, za naše ljudi zelo pomembnimi dogajanjmi in odločitvami.

Rezultate teh odločitev pa bo pokazala bodočnost.

VIRI IN OPOMBE

1. Temeljni zakon o zdravstvenem zavarovanju (Uradni list SFRJ št. 23/67 in tam navedene predhodne številke).
2. Temeljni zakon o zdravstvenem zavarovanju kmetov (Uradni list SFRJ št. 2/68).
3. Temeljni zakon o organizaciji in financiranju socialnega zavarovanja (Uradni list SFRJ št. 54/67 in tam navedene prehodne številke).
4. Zakon o zdravstvenem zavarovanju kmetov (Uradni list SRS št. 43/67).
5. Splošni zakon o zdravstvenem zavarovanju in o obveznih oblikah zdravstvenega varstva prebivalstva (Uradni list SFRJ št. 20/69).
6. Splošni zakon o zdravstvu (Uradni list SFRJ št. 20/69).
7. Zakon o zdravstvenem zavarovanju o obveznih oblikah zdravstvenega varstva (Uradni list SRS št. 26/70).
8. Zakon o zdravstvu (Uradni list SRS št. 26/70).
9. Statut skupnosti zdravstvenega zavarovanja delavcev Celje (Uradni list SRS št. 43/70).
10. Statut skupnosti zdravstvenega zavarovanja kmetov Celje (Uradni list SRS št. 43/70).
11. Razni samoupravni akti, pravilniki in sklepi skupnosti zdravstvenega zavarovanja delavcev Celje (vsi objavljeni v Uradnem listu SRS št. 46/70).
12. Razni samoupravni akti, pravilniki in sklepi skupnosti zdravstvenega zavarovanja kmetov Celje (vsi objavljeni v Uradnem listu SRS št. 46/70).
13. Letna poročila za komunalno skupnost socialnega zavarovanja delavcev Celje od leta 1965—1970.
14. Letna poročila za komunalno skupnost zdravstvenega zavarovanja kmetov Celje od leta 1965—1970.

DR. JANKO LEŠNICAR

INFEKCIJSKA SLUŽBA V SRS S POSEBNIM OZIROM NA USTANOVE ZA ZDRAVLJENJE INFEKCIJSKIH BOLNIKOV

RAZLOGI, KI TERJAJO RAZPRAVO O UREDITVI INFEKTOLOŠKE
SLUŽBE V SLOVENIJI

Podoba je, da prvič v povojnem obdobju ugotavljamo standardno število bolniških postelj v SRS. Prvič ugotavljamo resnične potrebe po posteljnih kapacitetah za posamezne medicinske stroke v naši republici. Kaže, da želimo tem potrebam čimprej zadostiti. Oboje je nastopilo spontano ob izgradnji kliničnih bolnišnic v Ljubljani.

Infekcijska klinika je sicer že nekaj let zgrajena v dokončni obliki in razsežnosti, vendar je omenjeno dogajanje infekcijsko stroko zajelo šele sedaj, ker vprašanje njenih kapacitet in organizacije v SRS doslej ni bilo urejeno. Ker gre pri tem za posteljni sklad in delovni obseg stroke in njenih profilov v celotnem slovenskem prostoru, smo dolžni spregovoriti o njenih potrebah, da si ne bi nakopali novih upravičenih očitkov naše javnosti in posebej naših strokovnih delavcev. Očitke smo doživeli ob razpravi, ali naj se infektološka služba v Murski Soboti v sedanji obliki in lokaciji odpravi ali naj ostane. O tem najbrž še ni bila izrečena zadnja beseda. Prav je, da o infektološki službi ponovno razpravljamo, če je pred nami vprašanje hospitalne službe nasploh. Mimo infektologije ne smemo iti.

Najprej moramo podrobneje spregovoriti o infektologiji v Murski Soboti. V prvih letih po drugi svetovni vojni smo po intenzivnih prizadevanjih strokovnjakov in zdravstvenih politikov dobili v Murski Soboti infekcijski oddelek za tamkajšnje potrebe. Po današnjih strokovnih izkušnjah in veljavnih načelih o eno- in večbolezenskih enotah infekcijskih oddelkov ta oddelek ni grajen po modernih načelih infektologije, vendar je med infekcijskimi oddelki v SRS najustreznejša ustanova. Statistike kažejo, da je oddelek stalno zaseden celo v neepidemičnem obdobju. Glede na standardno število postelj je celo preveč zaseden in to z bolniki s povprečno ležalno dobo, ki dosega oskrbno dobo republiškega poprečja, to je 15 dni. Podrobna proučitev patologije hospitaliziranih bolnikov, razvidna iz tabel v letnih poročilih »Gibanje bolnikov glede na diagnozo na infekcijskem

oddelku v Murski Soboti v letih 1965—1970«, pokaže, da polnijo oddelek skoraj izključno infekcijski bolniki. Po vsem tem ima oddelek polno pravico do življenja v takem obsegu, saj je bil grajen za infekcijske bolnike. Iz razlogov, ki nimajo z infektologijo nobene zveze, pa nameravajo stavbo infekcijskega oddelka uporabiti za porodniško-ginekološki oddelek. Otroke z infekcijskimi obolenji naj bi v prihodnje hospitalizirali v stavbi otroškega oddelka, odrasli bolniki pa naj bi dobili nekaj postelj na internem oddelku. Tak koncept infektološke službe je strokovno neutemeljen, iz epidemioloških razlogov pa nevzdržen. Prišlo bi do dezintegracije infektološke službe (infektologija odraslega bolnika in infektologija otroka), ki smo jo v konceptu že zdavnaj zavrgli.

Infektološka hospitalna služba je nedeljiva. Infekcijske bolnike mora zdraviti samo infektolog (oz. infektolog-pediater), ker je epidemiološko izobražen. Iz epidemioloških razlogov je nedopustno namestiti na otroškem oddelku infekcijske bolnike. Infekcij na otroškem oddelku ne bi bilo mogoče preprečevati, čeprav bi bila še tako skrbno ločena. Epidemiološke in socialne razmere v Prekmurju terjajo obstoj samostojnega objekta za zdravljenje infekcijskih obolenj v Prekmurju.

Podrobno so infekcijsko problematiko prikazali l. 1968 prekmurški zdravniki (v izvenbolniški službi) v razpravi »NEKAJ MISLI O INFEKTOLOGIJI IN INFEKCIJSKEM ODDELKU V MURSKI SOBOTI«. Razprava prikazuje nepravilnost in škodljivost pripravljenega ukrepa. Čudim se, da ta razprava ni prepričala odgovornih dejavnikov. Morda jim je bilo vprašanje v odločilnem trenutku prikazano preveč enostransko, saj sicer ne bi pritrjevali tako napačnim sklepom.

Sedaj sta v končni fazi izgradnje bolnici v Mariboru in v Novi Gorici. Menim, da moramo epidemiologi in infektologi odločno vplivati na obseg, lokacijo in organizacijo novega infekcijskega oddelka v novogoriški bolnišnici in na organizacijo ter razširitev mariborskega infekcijskega oddelka.

S primernim strokovnim prikazom infektologije lahko uspešno vplivamo tudi na delno sanacijo, če že ne na razširitev obstoječih infekcijskih oddelkov v SRS. Naši predlogi bodo prišli prav pri dokončni sanaciji in ureditvi službe infekcijskih oddelkov. Priložnost za to bo sčasoma nastopila v vseh bolnišnicah naše republike.

• • •

Vprašanje infektološke službe v SRS s posebnim ozirom na ustanove za zdravljenje infekcijskih obolenj sem načel že leta 1959 v razpravi z enakim naslovom. Leta 1964 sem pripravil »program ustanov za zdravljenje infekcijskih obolenj v SRS«. Ta program sem podal na sestanku infektološke sekcije 5. 3. 1964 v Ljubljani, prof. dr. Bedjanič pa ga je dopolnil s statističnimi podatki. Program je bil soglasno sprejet. 30. I. 1965 smo poslali dopolnjeni program Zavodu za zdravstvo SRS. Poročilo je nosilo naslov: »POROČILO O PRIPOMBAH K OSNUTKU 7-LETNEGA NAČRTA O RAZVOJU ZDRAVSTVA SR SLOVENIJE S POSEBNIM OZIROM NA VLOGO USTANOV ZA ZDRAVLJENJE INFEKCIJSKIH OBOLENJ«. S tem predlogom so resnično soglašali vsi infektologi v SRS, rabil pa naj bi repub-

liškemu sekretariatu za zdravstvo za planiranje infekcijskih postelj in službe. Gospodarska reforma l. 1965 je ta plan odrinila v pozabo.

Ker sem se tedaj intenzivno ukvarjal z organizacijo infektološke službe, čutim do tega vprašanja posebno odgovornost in to tem bolj, ker v urejanju te službe v zadnjih letih nisem sodeloval, pa mi nekateri zmotno pripisujejo odgovornost za sedANJI razvoj infektologije v SRS, predvsem predlagano demontažo v bolnici v Murski Soboti in poizkus okrnitve infekcijskega oddelka v Piranu.

Tu je zdaj povod za to razpravo. Po letu 1965 infektologi nismo sodelovali pri urejanju in planiranju infektološke službe. Strokovni forumi tudi niso načeli tega vprašanja nikoli samo zaradi infektološke službe. Komisiji republiškega sekretariata za zdravstvo sta obravnavali celotno bolniško problematiko v Kopru in Murski Soboti v letih 1968 in 1969. Obrobno sta obravnavali tudi infektološki problem. Mnenje komisij pa je očitno odigralo pomembno vlogo pri lokalni politiki glede infektologije.

Komisije, ki so odigrale določeno vlogo pri urejanju infektološke službe v Murski Soboti in pri poizkusu reorganizacije oz. restrikciji te službe v Piranu, seveda niso imele nikake maliciozne tendence, vendar je bila odsotnost »naše stroke«, zlasti pa pomanjkanje učinkovitih epidemioloških utemeljitev kriva deloma napačnih zaključkov.

Problem števila bolniških postelj v SRS je načela sistematično ponovno komisija republiškega zdravstvenega centra leta 1968. Ta je izdala 10. 5. 1968 »TEZE PRAVILNIKA O MINIMALNIH TEHNIČNIH IN DRUGIH POGOJIH ZA DELO BOLNIŠNIC«. Člen 20. in 21. odmerjata število bolniških postelj za potrebe prebivalstva v splošnih bolnišnicah. Regionalna splošna bolnišnica naj bi imela na svojem območju najmanj 5 bolniških postelj na 1000 prebivalcev svojega gravitacijskega območja. Na infektološko stroko naj bi odpadlo 0,25 do 0,30 postelj na 1000 prebivalcev, to je 6‰ bolniških postelj. Ni znano, po kakšnih kriterijih je izbrala komisija navedeni podatek o potrebi bolniških postelj. Po določitih svetovne zdravstvene organizacije (podatek iz leta 1958) naj bi imela infektologija vsaj 0,35 bolniških postelj na 1000 prebivalcev. To minimalno število velja za področja z dobrimi ekonomskimi razmerami in večjo možnostjo, da se zdravijo nekateri infekcijski bolniki doma. Iz pravilnika ni mogoče ugotoviti, ali je komisija upoštevala naše specifične socialne in epidemiološke razmere, predvideno stopnjo hospitalizacije na naših oddelkih, stopnjo današnje zasedenosti posteljnega fonda in poprečno dobo hospitalizacije bolnikov te specialistične veje.

Komisija republiškega sekretariata za zdravstvo SRS je pod vodstvom prim. dr. Kopača 30. 6. 1970 »popisala« vse bolnišnice v Sloveniji. Po uvodu v poročilu komisije naj bi nam popis rabil »za urejanje omrežja bolnišnic v bližnji in daljnji bodočnosti, za orientacijo pri zdravstveni politiki in zdravstveni operativi glede nadaljnjega razvoja bolnišničnega in specialistično-ambulantnega zdravstvenega varstva«. Komisija je izdala leta 1970 knjigo »PREGLED BOLNIŠNIC V SLOVENIJI«, v letu 1971 pa še dodatno knjigo v tipkopisu »STANDARD IN FUNKCIONALNOST BOLNIŠNIC SR SLOVENIJE«. Republiški sekretariat za zdravstvo je izdal marca 1971 v

tipkopisu »Poročilo o organizaciji in strokovni usposobljenosti bolnišnic v SR Sloveniji«.

Ti dve knjigi in omenjeno poročilo precej intenzivno posegata v sedanji pogled na infektologijo in njeno perspektivo v SRS. O tem smo dolžni podati infektologi svoje mnenje, da bi pravilno usmerili razvoj svoje stroke.

Za osnovo te razprave vzemimo priložene statistične tabele I.—IV. Osnovna tabela, to je tabela I., je prirejena iz tabele v knjigi prim. dr. Kopača: »PREGLED BOLNIŠNIC V SLOVENIJI«, (str. 134). Tabele iz mojih razprav leta 1959, 1964 in 1965 niso bile več uporabne, saj se je naša služba v teh letih precej razvila, tako v pogledu ubikacij, števila postelj poedinih oddelkov kakor v spremembi gravitacijskih območij nekaterih bolnišnic.

Te spremembe moramo navesti:

1) Leta 1967 je bil dograjen prizidek k infekcijski kliniki v Ljubljani, ki je bistveno spremenil strukturo kliničnim bolnišnicam. Ta ustanova danes edina v SRS ustreza sodobnim zahtevam infektologije.

2) Leta 1964 je pridobil infekcijski oddelek v Celju ca. 350 m² površine z adaptacijo kletnih prostorov za ambulanto in laboratorije.

3) V prvi polovici zadnjega desetletja je bil opuščen infekcijski odsek internega oddelka v Brežicah, ki je imel 35 postelj. Gravitacijsko območje Brežic se je pripojilo deloma Celju deloma Novemu mestu.

Tabele v knjigi prim. dr. Kopača sem se lotil kritično, da bi se dokopal do objektivne slike o stanju števila bolniških postelj v SRS in o dejanski zasedenosti teh postelj. Komisija republiškega sekretariata za zdravstvo, katere rezultat je omenjena knjiga, je prepustila ugotavljanje števila postelj ustanovam samim, ni pa zahtevala podatka o sobni površini oddelkov in zato ni mogla pri zadnji redakciji kontrolirati pravilno izračunavanje števila postelj. *Komisija je predlagala upravam bolnišnic, da izračunajo število standardnih postelj na obstoječih infekcijskih oddelkih tako, da za bolniško posteljo odmerijo 6 do 7,5 m². Žal pa so tako merilo uporabili le štirje oddelki. Pri štirih oddelkih pa je nastopila občutna razlika glede pojma »števila standardnih postelj«. Nekateri oddelki so odmerili le po ca. 4 1/2—5 1/2 m² za standardno posteljo. Čeprav se zdi to le manj pomembno, ima ta račun vendarle neugodne posledice: poprečna zasedenost postelj je prikazana po napačnih normalivih.*

Po računu, ki so ga uporabili razni oddelki za izračunavanje standardnih postelj, je v SRS 505 standardnih postelj. Če bi uporabili vsi enako merilo, t.j. ca. 7 m² za bolniško, bi bilo v SRS le 451 standardnih postelj. Tabela II prikazuje pri tem računu bistveno večjo zasedenost, kakor če bi uporabili merilo, ki ga je pri računu zasedenosti postelj uporabila komisija. *Splošni bolniški in funkcionalni standard naših oddelkov je tako slab, da je standardno merilo bolniških postelj v hospitalnem delu bolnice 7—7,5 m² površine za 1 bolniško posteljo upravičeno. Oddelki niso grajeni po principih sodobne infektologije, imajo le skromne možnosti za izolacijo, saj nimajo eno- in dvoposteljnih sob. Razen tega sobe nimajo ustreznih adnekov, ki štejejo k standardnim posteljam, nimajo namreč zadostnega števila in površine pomožnih sanitarnih in drugih prostorov za nego in oskrbo bol-*

nikov, za diagnostično in terapevtsko dejavnost, za čajne kuhinje in shrambe za perilo.

Uporaba enotnih sobnih meril za vse oddelke v republiki je za prikaz standardne zmogljivosti na naših oddelkih zelo pomembna, saj je edino merilo za vrednotenje zmogljivosti in za primerjavo naših oddelkov med seboj. Le tako lahko programiramo našo infektološko mrežo.

Res je, da predstavljajo 50 % naših bolnikov otroci do 14. leta starosti. Tako bi lahko za te bolnice uporabili drugo merilo (ca. 5 m² za bolniško posteljo) ali pa bi glede na to našli srednjo mero za vse postelje (ca. 6 m² za bolniško posteljo). Slabe razmere na oddelkih pa govore za uporabo prvotnega predloga, to je ca. 7 m² za bolniške postelje.

Čas je, da se dogovorimo o skupnih kriterijih za ugotavljanje števila standardnih bolniških postelj za infekcijske bolnike v SRS. Korekturo moramo uveljaviti v uradnih statističnih podatkih, te številke morajo veljati za prikaz zasedenosti postelj v prihodnosti pa tudi izračunavanje za pretekla leta mora sloneti na tem merilu.

Pri analizah se naslanjam na predlog omenjene republiške komisije, ki predlaga, da naj bi bilo število bolniških postelj za infekcijske bolnike v SRS 0,30 na 100 prebivalcev. Navedel sem že, da je ta številka v primeri z mednarodnimi normami skrajno nizka, vendar jo lahko uporabimo za orientacijo glede naših današnjih potreb. *Matematično izračunavanje potrebe po številu bolniških postelj ob uporabi določenih norm samo po sebi ne more prikazati resničnih potreb. Potrebna je konfrontacija tega dejavnika z drugimi, specifičnimi pokazatelji, ki odločajo o potrebah po bolniških posteljah na nekem področju. Problema se je treba lotiti po resničnih potrebah in ga po možnosti urediti, kjer je še to mogoče. Pri tem se lahko ozremo po mednarodnih normativih, seveda pa moramo imeti pred očmi stvarne potrebe in možnosti.*

Upoštevati moramo vse dejavnike, ki danes odločajo o potrebah po bolniških posteljah, število prebivalcev, ki gravitira na področje bolnice, sedanjostopnjo zasedenosti posteljnega fonda na infekcijskih oddelkih in s tem predvideno stopnjo hospitalizacije v neepidemičnem obdobju, poprečno ležaino dobo v zadnjih letih hospitaliziranih bolnikov, predlagane republiške normative o številu postelj na 1000 prebivalcev in druge specifične podatke poedinih regij. Pri tem zanemarimo letni prirastek prebivalstva, zanemarimo nujnost, da se razširijo indikacije glede hospitalizacije bolnikov z respiratornimi obolenji ter akutnimi in subakutnimi vnetji urogenitalnega trakta (predlog IV. internacionalnega kongresa za infekcijsko patologijo v Münchenu iz l. 1966), naslonimo se glede predvidene hospitalizacije na današnjo patologijo hospitaliziranih bolnikov in zanemarimo ev. epidemije. Pri tem sprejemamo doktrino čim krajše hospitalizacije in izolacije — če dopuščajo to epidemiološka načela —, da bi lahko nadalje zdravili bolnika ambulantno. Če tako ravnamo, tedaj so potrebe infekcijskih oddelkov takšne, kakor jih prikazujemo v naslednjih odstavkih (Uporabi statistične tabele I—IV.).

1) Infekcijska klinika v Ljubljani je po dolgoletni gradnji dobila l. 1967 prizidek, ki je popolnoma izpremenil strukturo klinike, skratka funkcionalni in posteljni standard infekcijske klinike.

Tako uspešno izgradnjo infekcijske klinike in rešitev infektološke službe v kliničnem centru sta terjala dva dejavnika:

a) Epidemični pojav vnetij CZ v SRS, ki so zahtevala obravnavo v enem samem centru.

b) Edinstven pojav ne le v infektologiji temveč v vsej slovenski medicini, to je osebnost prof. dr. Bedjaniča, ki je s svojo vztrajnostjo usno in pismeno nenehno utemeljeval nujnost gradnje ter uspel zagotoviti materialna sredstva za stavbo od načrtov do izgradnje.

Ker je klinika po izgradnji prizidka odstopila interni kliniki eno nadstropje in eno tretjino nadstropja stare klinike, ni bistveno pridobila pri posteljnem fondu. Treba pa je upoštevati, da je možnost hospitalizacije in izolacije danes bistveno večja, kakor v prejšnji stavbi, saj ima oddelek v prizidku skoraj same male sobe z eno ali dvema posteljama, medtem ko so bile v stari stavbi le večposteljne sobe. Oddelek ima 17 sob z eno posteljo, 43 sob z dvema posteljama, 21 sob s štirimi posteljami in 10 bolniških sob z več kakor štirimi bolniškimi posteljami. Klinika ima zadovoljivo število sanitarij nad minimalnimi republiški normativi (na 3 bolnike 1 WC, na 4 bolnike 1 kopalnica). Notranje komunikacije in pomožni negovalski delovni prostori so komfortni in funkcionalni.

Če bi upoštevali odličen bolniški in funkcionalni standard, ki omogoča izvrstno izolacijo in izrabljivost posteljnega fonda, če bi uporabili račun, da potrebujemo za gravitacijsko območje 0,30 postelj na 1000 prebivalcev, če bi dalje upoštevali zasedenost, to je poprečni dnevni stalež hospitaliziranih bolnikov, in ustrezno dolgo ležalno dobo bolnikov na infekcijski kliniki v Ljubljani v zadnjih petih letih, tedaj bi ugotovili da ima klinika preveč postelj. *Letne oscilacije v številu infekcijskih bolnikov in drugi razlogi navedeni v razpravi klinike »POTREBE PO BOLNIŠKIH POSTELJAH ZA INFEKCIJSKO KLINIKO« (karantenska bolnica, učna baza, centralna ustanova v SRS za zdravljenje bolnikov z respiratornimi motnjami) pa nas prepričujejo, da je obstoječe število bolniških postelj upravičeno.* Predvsem je upravičeno tako število bolniških postelj zaradi nizkega števila bolniških postelj v gravitacijskih centrih področij, ki mejijo na gravitacijsko območje ljubljanske klinike, to je v Celju, Novem mestu in Ajdovščini.

Infekcijska klinika je s posebno razpravo utemeljila »potrebe po bolniških posteljah za infekcijsko kliniko«. Navedeni argumenti v istoimenski razpravi pa niso tako čvrsti, da bi ne moglo zopet priti do vznemirljivega položaja v odnosih s klinikami, ki zahtevajo del infekcijske klinike zase. Menim, da lahko naša dokumentacija, — dokumentacija o omejenih možnostih hospitalizacije na perifernih infekcijskih ustanovah, katerih gravitacijska območja mejijo na gravitacijska območja infekcijske klinike — bistveno podpira in utemeljuje zahteve infekcijske klinike.

2) Maribor. Slabo stanje infekcijskega oddelka v Mariboru je splošno poznano, številke v tabelah stanje ilustrirajo. Po poročilu, ki ga je poslal

oddelek I. 1969 infektološki sekciji, razpolaga ta danes le z 267 m² sobne površine. Na tej površini je nameščenih 50 postelj za odrasle in 20 otroških postelj, dejansko pa je na tej površini prostora le za 36 st. postelj. *V stavbi infekcijskega oddelka, ki je bil zgrajen za potrebe infekcijske službe mariborskega področja pred drugo svetovno vojno, sta sedaj nameščeni psihiatrija in transfuzijska služba.* Psihiatrija zavzema 176 m², transfuzija pa 184 m² površine v stavbi infekcijskega oddelka.

Obsežno gravitacijsko območje, zasedenost oddelka v zadnjih petih letih in izredno nizka poprečna ležalna doba bolnikov (ca. 11 dni) zahtevajo, da se infektologiji vrnejo tisti deli oddelka, ki ga zavzemata omenjena oddelka. Če bi imeli bolniki ustrezno ležalno dobo, to je ca. 15 dni, bi bilo na oddeku dnevno po 15 bolnikov več. Razen tega je znano, da obstaja delitev dela med infekcijskim oddelkom v Ptuj in v Mariboru. Mariborski infekcijski oddelek sprejema tudi bolnike iz ptujskega področja. V Ptuj hospitalizirajo zaradi pomanjkanja prostora le nekatera obolenja, poleg tega pa pošiljajo otroke v Maribor ali na otroški oddelek v Ptuj. *Če bi hoteli zadostiti vsem zahtevam infekcijske službe v Mariboru, razvidnim iz citiranih tabel, in upoštevati letne oscilacije v številu bolnikov, bi morali uresničiti normativ 0,30 infekcijskih postelj na 1000 prebivalcev. Maribor torej potrebuje ca. 80–90 bolniških standardnih postelj.*

V Mariboru bodo dogradili v bližnji prihodnosti novo bolnico za večje število oddelkov. Skelet te bolnišnice že stoji. Iz priloženih podatkov je razvidno, da bi moral imeti infekcijski oddelek v Mariboru ca. 90 standardnih postelj, danes pa jih ima le 36. Z izpraznitvijo tistega dela stavbe infekcijskega oddelka, ki ga zasedata sedaj psihiatrija in transfuzijska služba, lahko pridobi oddelek 50 standardnih postelj. Tako bi imel oddelek dober funkcionalni in posteljni standard.

O tem vprašanju moramo izreči odločno besedo. *Mariborskemu infekcijskemu oddelku je treba vrniti potrebno število standardnih postelj in obnoviti oddelek v prvotnih dimenzijah.* To vprašanje je treba pričeti reševati danes, ko urejajo hospitalno vprašanje celotne bolnice.

3) *Celje.* Z adaptacijo kletnih prostorov je pridobil oddelek I. 1964 odlične ambulantne in diagnostične prostore. Oddelek pa bi potreboval večbolezenske enote, t.j. večje število enoposteljnih sob. Oddelek je šibak v pogledu možnosti izolacije. Manjkata mu zadostno število in površina sanitarnih in drugih prostorov za nego in oskrbo bolnikov. Glede na podatke v tabelah je jasno, da rešuje oddelek svojo utesnjenost in majhne možnosti za izolacijo z nižjo oskrbno dobo (ca. 12 dni) in izvenstandardnimi posteljami. *Če bi hoteli zadostiti potrebam infektološke službe v Celju, razvidnim iz tabel, če bi upoštevali, da bi imel oddelek ob ustrezni oskrbni dobi (ca. 15 dni) dnevno ca. 15 bolnikov več, in če bi nadalje upoštevali letne oscilacije glede števila bolnikov, tedaj bi moral imeti oddelek ca. 80 standardnih bolniških postelj. Take zahteve so tudi razvidne po normativih 0,30 infekcijskih postelj na 1000 prebivalcev.* Ker v bližnji prihodnosti ne bo prišlo do kakega prizidka, se lahko rešuje ta problem sporazumno z infekcijsko kliniko v Ljubljani: področji mejita druga ob drugo. S prizidkom pa je le treba računati v srednjeročnem planiranju.

4) *Murska Sobota*. Če bi bil edini podatek za potrebno število bolniških postelj v Prekmurju republiški normativ 0,30 bolniške postelje na 1000 prebivalcev, bi bilo sedaj na oddelku 13 standardnih postelj preveč. Poprečni dnevni stalež v zadnjih petih letih in v vseh povojnih letih kaže, da potrebuje oddelek znatno večje število bolniških postelj, kakor jih pokaže račun po tem normativu. Poudariti je še treba, da je nizka smrtnost v zadnjih letih na tem oddelku (ca. 0,3—0,5 ‰ letno) posledica dejstva, da hospitalizirajo na oddelku le infekcijsko patologijo. Specifične razmere v Prekmurju ustvarjajo specifično epidemiološko situacijo, oddelek je stalno poln in se rešuje z nestandardnimi posteljami. Res je, da ima oddelek velike prednosti pred ostalimi oddelki v Sloveniji, ker ima odličen funkcionalni standard. To je edini infekcijski oddelek v SRS, ki je bil grajen v povojnem obdobju. Zato namestitev nestandardnih postelj ne slabša razmer na oddelku v taki meri kakor namestitev dodatnih postelj na drugih oddelkih. *Treba je ohraniti ta oddelek v danem obsegu in tako zagotoviti v Prekmurju celovitost infektološke službe.*

5) *Nova Gorica*. Sedanji oddelek v Ajdovščini je le provizornega značaja, ker je premajhen, ker nima dobrih možnosti za izolacijo in ker ima slab posteljni in funkcionalni standard. Neugodno vpliva tudi to, ker je oddelek ločen od matične ustanove. Delo v infekcijski stroki je danes izrazito teamsko. Potrebno je stalno sodelovanje in konzultiranje z drugimi specialisti, razen tega je potrebno sodelovanje z rentgensko, transfuzijsko službo, biokemičnim laboratorijem in patologijo. Vse to pa pogosto v detiširanih ustanovah izostane ali pa se razvija le v omejenem obsegu in v urgentnih primerih. Infekcijski oddelek sodi v sklop splošne bolnišnice.

Če bi motrili poprečni dnevni stalež v zadnjih letih hospitaliziranih bolnikov v Ajdovščini, sorazmerno majhen priliv infekcijskih bolnikov, njihovo izredno dolgo ležalno dobo ter veliko smrtnost, bi dobili vtis, da današnje število standardnih postelj zadošča in da goriškemu predelu ni potrebno dati 0,30 bolniške postelje na 1000 prebivalcev (to je 32 postelj). Do tega zmotnega sklepa pridemo zlasti pri proučevanju patologije, ki je danes hospitalizirana v Ajdovščini. Oddelek v 50 ‰ uporablja za internogeriatricne namene, o čemer tudi govori velika smrtnost (4 ‰ letno). Očitno je struktura bolnikov glede na patologijo zaradi vseh navedenih okoliščin neustrezna. Infekcijski bolniki pa bodisi niso hospitalizirani bodisi pa se izgubljajo po internem in pediatričnem oddelku matične ustanove v Novi Gorici, deloma pa na otroškem oddelku na Jesenicah. Topografsko je Ajdovščina preveč odmaknjena od Soške doline, zato tudi izostane hospitalizacija marsikakšnega infekcijskega bolnika. Ob tej ugotovitvi je treba poudariti, da naši mali oddelki nimajo ustreznih možnosti za izolacijo (nimajo enoposteljnih sob) in da jim trpajo oddelek z internistično patologijo.

V Šempetru pri Novi Gorici bodo zgradili v bližnji prihodnosti novo bolniško poslopje za večje število oddelkov. Skelet te bolnice je že zgrajen. Infekcijski oddelek bodo po dograditvi bolnice v Šempetru pri Novi Gorici premestili v stavbo sedanje bolnice. *Upoštevajoč vse dejavnike, ki bodo odločali o zasedenosti infekcijskih postelj v Novi Gorici, bi naj po našem*

računu imel oddelek 22 standardnih postelj. To število ustreza programskemu normativu 0,30 infekcijske postelje na 1000 prebivalcev.

Tudi v goriškem primeru naj bi imeli odločilno besedo epidemiologi in infektologi. Ti naj bi spregovorili o številu infekcijskih postelj in lokaciji oddelka. Tudi to vprašanje je potrebno pričeti reševati danes, ko se urejuje hospitalno vprašanje celotne goriške bolnišnice.

6) *Koper — Piran*. Po številu standardnih postelj in po povprečnem dnevnem staležu bolnikov bi sklepali, da je sedanje število standardnih bolniških postelj (29) zadostno. Tudi po programskem normativu 0,30 postelj na 1000 prebivalcev ima to področje že sedaj dovolj bolniških postelj. Pomanjkanje bolniških postelj glede na veliko število letno sprejetih bolnikov ne glede na letne oscilacije bolnikov rešujejo z nestandardnimi posteljami in nižjo ležalno dobo bolnikov (ca. 12 dni). Letne oscilacije bolnikov pa so na tem področju zaradi sezonskega priliva tujcev gotovo večje kot v drugih predelih SRS. Prebivalstvo se v letnem obdobju podvoji. Zaradi naraščajočega turizma bo igral ta dejavnik v prihodnosti še večjo vlogo. Če bi imeli bolniki ustrezno ležalno dobo, to je ca. 15 dni, bi bilo na oddelku dnevno po 8—10 bolnikov več. Če upoštevamo letno število sprejetih bolnikov, povprečni dnevni stalež bolnikov na sedanjem oddelku, kratko ležalno dobo teh bolnikov ter vse specifične dejavnike tega področja, ki bodo odločali o zasedenosti infekcijskih postelj v prihodnosti, tedaj ugotovimo, da *bo potrebno zagotoviti temu področju v novi bolnici — ne glede na programski normativ, ki zagotavlja le 0,30 bolniške postelje na 1000 prebivalcev — 40-45 standardnih postelj (= 0,45 bolniških postelj na 1000 prebivalcev)*. »POROČILO O ORGANIZACIJI IN STROKOVNI USPOSOBLJENOSTI BOLNIŠNIC V SRS«, ki ga je izdal marca 1971 Republiški sekretariat za zdravstvo, predvideva v srednjeročnem planu reorganizacijo, modernizacijo in dograditev bolnišnice v Mariboru, Novi Gorici, Kopru in Celju. Pri gradnji infekcijskega oddelka v Kopru bo potrebno upoštevati naše navedbe o potrebah infektološke službe in obsegu infekcijskega oddelka.

7) *Novo mesto*. Po programskem normativu 0,30 na 100 prebivalcev bi morali imeti v Novem mestu 34 standardnih bolniških postelj. Povprečni stalež, ustrezna ležalna doba bolnikov in število sprejetih bolnikov pa govorijo za to, da *s sedanjim številom standardnih bolniških postelj (19) shajajo*. Pomanjkanje bolniških postelj glede na letne oscilacije bolnikov rešuje oddelek z nestandardnimi bolniškimi posteljami. Nedvomno pa se določeno število infekcijskih bolnikov preliva na infekcijsko kliniko, ker mejita področji druga na drugo. Niti v srednjeročnem niti v dolgoročnem planu omenjenega poročila republiškega sekretariata za zdravstvo ni predvidene gradnje novega infekcijskega oddelka v Novem mestu.

8) *Ptuj*. Glede na vlogo, ki jo odigrava ptujski infekcijski oddelek v infektološki službi, je *sedanje število standardnih bolniških postelj (19) zadostno*. Občasno večji priliv bolnikov in letne oscilacije v številu bolnikov rešuje oddelek z nestandardnimi posteljami. To lahko sklepamo po povprečnem dnevnem staležu bolnikov, številu sprejetih bolnikov, po ustrezn-

ni ležalni dobi bolnikov ter po poročilu, da leži na oddelku večje število internih bolnikov. Programski normativ 0,30 infekcijskih bolniških postelj na 1000 prebivalcev se ujema z dejanskimi potrebami te bolnice. Oddelek je temu področju, ki je v epidemiološkem in socialnem pogledu zelo podoben Prekmurju, nujno potreben. Vse otroke pa naj bi v prihodnosti hospitalizirali na infekcijskem oddelku v Ptuj.

ZAKLJUČEK

Glede na podano poročilo o današnjem stanju in potrebah infekcijskih oddelkov SRS (brez ozira na letni prirastek prebivalstva v prihodnjih letih) moramo zavzeti epidemiologi in infektologi trdno in pretehtano stališče glede srednjeročnega in dolgoročnega plana ureditve infekcijskih oddelkov v SRS. Napočil je čas, da se takoj lotimo ukrepov za uresničenje srednjeročnega plana, to je za urejanje infekcijskih oddelkov v Murski Soboti, Mariboru in Novi Gorici. Z našimi stališči je potrebno seznaniti Zavod SRS za zdravstveno varstvo, republiški sekretariat za zdravstvo, republiški medicinski svet, sekretariat in strokovno komisijo SZD.

Iluzije o postopnem izginevanju infekcijskih bolezni uspavajo tiste organizacije, ki bi morale skrbeti za izgradnjo, adaptacijo in vzdrževanje infekcijskih oddelkov. Ker se pojavljajo nove in nove virusne bolezni, nam nenehno ponujajo v hospitalizacijo iz leta v leto večje število bolnikov, predvsem otrok. Če ne bomo mogli prevzeti vseh obveznosti, ki jih nalaga današnja infekcijska patologija glede razširjenih indikacij za sprejem na infekcijske oddelke, bomo dolžni sprejeti vsaj bolnike z virusnimi obolenji respiratornih organov. Ti se izgubljajo na internih in otroških oddelkih. Zmotna misel o postopnem upadanju infekcijskih obolenj in manjši potrebi po hospitalizaciji je že vodila tudi republiško komisijo sekretariata za zdravstvo. To je razvidno iz knjige »PREGLED BOLNIŠNIC V SRS« na str. 133 v odstavku »Število postelj za infekcijska obolenja v SR Sloveniji.« Ta se glasi: »Na dan 30. junija 1970 je bilo v Sloveniji 505 standardnih postelj za hospitalizacijo infekcioznih bolnikov, kar pomeni 0,29 standardne postelje na 100 prebivalcev. V srednjeročnem programu računamo z enakim številom na gravitacijskem območju 1,800.000 prebivalcev«.

V naslednjem petletju bi torej ne povešali števila bolniških postelj, čeprav bo prebivalstva v republiki za sto tisoč več. Po tem načelu je komisija na strani 134 izračunala potrebne standardne postelje v srednjeročnem programu za SRS do leta 1976. Ugotovila je, da bomo imeli leta 1976 ob danem številu standardnih postelj (t. j. 505) celo 55 standardnih postelj preveč, leta 1970 pa imamo pri istem številu postelj 5 postelj primanjkljaja. Iste zaključke navaja »Poročilo o organizaciji in strokovni usposobljenosti bolnišnic v SRS«, ki ga je izdal marca 1971 Republiški sekretariat za zdravstvo. Na str. 13 in 15 piše: »Pri tem je treba upoštevati, da bomo z dograditvijo kliničnega centra pridobili 1072 novih standardnih postelj in njihov primanjkljaj zmanjšal za 807. Računati pa moramo tudi na presežke stan-

dardnih postelj v infektološki (55 postelj) in protituberkulozni službi (234 postelj)».

Naše ugotovitve so v precejšnjem nasprotju z ugotovitvami komisije republiškega sekretariata za zdravstvo. Po naših ugotovitvah naj bi bil programski normativ v srednjeročnem planu ca. 0,33 bolniških postelj na 1000 prebivalcev — poprečno za celo republiko. Pri tem izračunu smo se ozirali po mednarodnih normativih o številu infekcijskih postelj na določeno število prebivalstva, upoštevali smo vse ostale dejavnike, ki odločajo o številu bolniških postelj in upoštevali specifične okoliščine vsakega področja.

Ugotavljamo, da je danes v SRS 451 standardnih bolniških postelj (= 0,26 bolniških postelj na 1000 prebivalcev). Pri predlogih za konkretno rešitev navedenih problemov smo upoštevali realne možnosti za izboljšanje sedanjega stanja. V podrobnem poročilu smo prikazali, da primanjkuje v SRS ca. 100 standardnih postelj za infekcijske bolnike. Polovico manjkajočih postelj bomo pridobili, ko bosta izpraznila porodniški in transluzijski oddelek prostore, ki jih zasedata na infekcijskem oddelku v Mariboru, ostale postelje pa bomo pridobili po adaptaciji sedanje goriške bolnice, z izgradnjo novega infekcijskega oddelka v Kopru in z gradnjo prizidka v Celju.

...

Neki entuziast, sicer pomemben medicinski strokovnjak, je že pred 16 leti ob pojavu novih in novih antibiotikov in kemoterapevtikov menil, da bomo infekcijske oddelke v nekaj letih lahko odpravili. Ko se je leta 1954—1955 izpopolnjeval v Parizu, je sprejel napačno informacijo, da je infekcijska klinika od časa do časa zaprta. V ZV (št. 5, 6/1955) je napisal »... Nizko je tudi število postelj za infekcijske bolezni. Samostojen oddelek za infektivne bolezni je v Parizu samo eden — v Hospital Claude Bernard, kjer je 738 postelj. Sicer pa imajo razni otroški oddelki po nekaj desetih postelj za infektivne bolezni. To zadošča in povrh tega je infektivna bolnišnica Claude Bernard večkrat v letu občasno zaprta — ni bolnikov. To je velik uspeh sodobne medicine. Bolniki z infektivnimi boleznimi prihajajo v Pariz v velikem delu iz kolonij in kljub temu ni večje potrebe po posteljnem fondu za infekcijo«. Ali se je iz želje že rodilo dejstvo?

V resnici ni bila infekcijska klinika Claude Bernard nikoli zaprta. Le preurejali so paviljon za paviljonom po sodobnih infektoloških načelih. Seveda so v tem času posamezni paviljoni morali biti zaprti.

Čeprav smo dobili nove in nove antibiotike in kemoterapevtike, žal sodobna medicina ne more doseči uspeha, da bi bolniške postelje v ustanovah za zdravljenje infekcijskih obolenj znižali. V civiliziranem svetu te ustanove urejajo in izboljšujejo, da bi bili potrebam zares kos.

Prav je, da to povemo in zapišemo: Verba volant, scripta manent. Na naših ramenih leži onus probandi. Olajšamo si to breme s tem, da zavrremo očitke in zmote, četudi se niso rodile iz slabega namena.

Tabela I.

INFEKCIJSKI ODDELKI V SR SLOVENIJI — ŠTEVILO BOLNIŠKIH POSTELJ

Naziv infekcijskih oddelkov ali ustanov	St. preb. narav. grav. območja	m ² boln. sob	St. postelj 30. 6. 1970	St. st. boln. postelj	0,30 boln. postelj na 1000 preb.	Potrebno st. inf. postelj v SRS	Primanj kijaja postelj (gl. 4 + 5)
	1	2	3	4	5	6	7
Ljubljana	630.911	1605	228(0,36)	228	189	228	—
Maribor	289.282	267	36(0,12)	36	87	87	— 51
Celje	264.483	350	71(0,26)	50	79	79	— 29
Murska Sobota	127.307	355	65(0,51)	51	38	51	—
Nova Gorica (Ajdoščina)	107.173	132	19(0,17)	19	32	32	— 13
Koper (Piran)	97.983	204	45(0,45)	29	29	45	— 16
Novo mesto	112.549	133	23(0,20)	19	34	19	—
Ptuj	72.778	121	18(0,24)	19	22	19	—
SKUPAJ SLOVENIJA	1.702.466	3178	505(0,29)	451(0,26)	510	560(0,33)	—109

Ad 1) Podatki republiškega Zavoda za zdravstveno varstvo SRS.

Ad 2) Površina bolniških sob na posameznih infekcijskih oddelkih v SR Sloveniji.

Ad 3) Število postelj 30. 6. 1970: Sestavljeno po poročilih, ki so jih podali posamezni oddelki komisiji Rep. sekr. za zdravstvo SR Slovenije. Iz pregleda števila postelj in površine bolniških sob je razvidno, da so uporabili različni oddelki za izračun števila st. postelj različne normative glede m² površine na 1 bolniško posteljo (od 4,5—7 m²).

Ad 4) Število st. bolniških postelj v SR Sloveniji, če bi na vseh oddelkih uporabili isti normativ, to je ca. 7 m² za bolniško posteljo. Tako ugotovimo, da imamo v SR Sloveniji danes le 0,26 bolniških postelj na 1000 prebivalcev. Priказ v rubriki 5 torej ne ustreza.

Ad 5) Potrebno število st. postelj po programskem normativu: 0,30 bolniških postelj na 1000 prebivalcev. Izračunano je število postelj glede na gravitacijsko področje oddelka.

Ad 6) Potrebno število st. bolniških postelj, če upoštevamo vse dejavnike, ki odločajo o potrebah po bolniških posteljah.

Ad 7) Če upoštevamo resnične potrebe po st. posteljah, ugotovimo, da nam primanjkuje danes 109 st. bolniških postelj (=0,33 st. postelj na 1000 prebivalcev).

Tabela II.

POPREČNI DNEVNI STALEŽ BOLNIKOV HOSPITALIZIRANIH NA INFEKCIJSKIH ODDELKIH V SR SLOVENIJI V LETIH 1966—1970

Naziv infekcijskih oddelkov ali ustanov	1966	1967	1968	1969	1970
Ljubljana	191	182	190	187	184
Maribor	63	73	63	53	45
Celje	86	70	61	55	55
Murska Sobota	62	57	53	56	57
Nova Gorica (Ajdovščina)	28	31	24	18	21
Koper (Piran)	34	28	27	29	29
Novo mesto	26	24	20	19	19
Ptuj	28	31	20	16	17
	518	496	458	433	427
$^{0}/_{0}$ zasedenosti glede na 451 bolnikov (gl. št. 4 v tabeli I.)	114,8	109,9	101,5	96,0	94,7
$^{0}/_{0}$ zasedenosti glede na 505 bolnikov (gl. št. 3 v tabeli I.)	102,6	98,2	90,7	85,7	84,6

Tabela III.

POPREČNA LEŽALNA DOBA BOLNIKOV HOSPITALIZIRANIH NA INFEKCIJSKIH ODDELKIH V SRS V LETIH 1966—1970

Zap. št.	Naziv infekcijskih oddelkov ali ustanov	1966	1967	1968	1969	1970
1	Ljubljana	16,5	16,2	15,7	15,9	15,8
2	Maribor	12,2	12,3	12,3	11,5	11,4
3	Celje	8,0	11,4	14,5	14,8	12,5
4	Murska Sobota	17,9	16,2	15,1	13,3	15,3
5	Nova Gorica (Ajdovščina)	24,8	20,0	21,0	23,9	21,5
6	Koper (Piran)	12,6	14,8	13,7	12,3	11,4
7	Novo mesto	14,8	15,1	13,4	14,4	14,8
8	Ptuj	17,5	19,8	18,3	16,1	14,6
		15,5	15,7	15,5	15,2	14,5

Tabela IV.

ŠTEVILO SPREJETIH BOLNIKOV NA INFEKCIJSKIH ODDELKIH V SRS V LETIH 1966—1970

Zap. št.	Naziv infekcijskih oddelkov ali ustanov	1966	1967	1968	1969	1970
1	Ljubljana	4.226	4.029	4.413	4.288	4.240
2	Maribor	1.927	2.178	1.843	1.674	1.640
3	Celje	3.930	2.250	1.463	1.321	1.578
4	Murska Sobota	1.255	1.276	1.284	1.521	1.352
5	Nova Gorica (Ajdovščina)	422	528	414	284	360
6	Koper (Piran)	983	1.832	735	863	927
7	Novo mesto	621	559	524	461	452
8	Ptuj	630	572	399	392	426
		13.994	13.224	11.075	10.804	10.975

VIRI

1. Janič N. Letna poročila infekcijskega oddelka bolnice. »Gibanje bolnikov glede na diagnozo na infekcijskem oddelku v Murski Soboti v letih 1965—1970«.
2. Zdravniki v izvenbolniški službi v Prekmurju: Nekaj misli o infektologiji in infekcijskem oddelku v Murski Soboti (l. 1968).
3. Lešničar J.: Ureditvev infektološke službe v SRS s posebnim ozirom na ustanove za zdravljenje infekcijskih obolenj (Celjski zbornik l. 1969-70).
4. Lešničar J.: Program ustanov za zdravljenje infekcijskih obolenj v SRS (1964).
5. Lešničar J., Bedjanič M.: Poročilo o pripombah k osnutku 7-letnega načrta o razvoju zdravstva SRS s posebnim ozirom na vlogo ustanov za zdravljenje infekcijskih obolenj (1965).
6. Republiški zdravstveni center: Pravilnik o minimalnih tehničnih in drugih pogojih za delo v bolnici (1968).
7. Kopač I.: Pregled bolnišnic v Sloveniji (Republiški sekretariat za zdravstvo, 1970).
8. Kopač I.: Standard in funkcionalnost bolnišnic v SR Sloveniji. (Republiški sekretariat za zdravstvo 1971).
9. Kopač I.: Poročilo o organizaciji in strokovni usposobljenosti bolnic v SR Sloveniji. (Republiški sekretariat za zdravstvo SR Slovenije, marca 1971).
10. Heilmeyer L.: Infektionskrankheiten. IV. Internationaler Kongress für Infektionskrankheiten. (F. K. Schattauer-Verlag, Stuttgart, 1967).
11. Zargi R., Bedjanič M., Marolt M., Kastelic I.: Potrebe po bolniških posteljah za infekcijsko kliniko (1970).
12. Poročilo predstojnikov infekcijskih oddelkov bolnišnic v SR Sloveniji o stanju infekcijskih oddelkov. Poročila poslana infektološki sekciji l. 1969.

OPOMBE

V referatu navajamo, da je ustrezna poprečna ležalna doba za infekcijske bolnice ca. 15. dni. Pri tem se zgledujemo po ležalni dobi bolnikov, zdravljenih na infekcijski kliniki v Ljubljani v zadnjih letih.

V tekstu navajamo statistične podatke, ki jih ni v priloženih tabelah. Podatki so povzeti po letnih poročilih infekcijskih oddelkov.

Petdeset odstotkov infekcijskih bolnikov predstavljajo otroci do incl. 14. leta starosti.

Na infekcijskih oddelkih v SR Sloveniji, ki hospitalizirajo izključno bolnike z infekcijsko patologijo, umre po podatkih zadnjih treh let ca. 0,3 do 0,5 ‰ bolnikov.

Zusammenfassung

DER DIENST FÜR INFEKTIONSKRANKHEITEN IN DER SOZIALISTISCHEN REPUBLIK SLOWENIEN MIT BESONDEREM BEZUG AUF HEILANSTALTEN FÜR INFEKTIONSKRANKE

Der Verfasser der Abhandlung, Universitätsprofessor Dr. Janko Lešničar, Vorstand der Abteilung für Infektionskrankheiten in Celje, veröffentlichte im Jahre 1960 in einer Sonderausgabe des »Celjski zbornik« (»Beitrag zur Klinik, Therapie und Epidemiologie aktueller Infektionskrankheiten«) eine Abhandlung desselben Titels. Die jetzige Abhandlung zeigt den heutigen Stand und die Perspektiven der slowenischen Infektologie. Die Abhandlung wurde bei der Zusammenkunft der Vorstände der Abteilungen für Infektionskrankheiten Sloweniens im Krankenhaus von Celje am 5. 5. 1971 vorgelesen.

DR. FRANC PLANINŠEK

HIGIENSKE IN EPIDEMIOLOŠKE RAZMERE V CELJSKI OBČINI

Zdravje prebivalstva in higienske razmere v njegovem okolju so odraz številnih dejavnikov. To so predvsem naravna oblikovitost tal, klimatske in hidrološke značilnosti, rodovitnost in obdelava površin, gospodarsko stanje, kulturna, zdravstvena in splošna prosvetljenost prebivalcev. Pri proučevanju higienskih razmer moramo te pokazatelje upoštevati in poiskati vsaj glavne vzroke za obstoječe razmere. Zaradi tega navajamo nekatere osnovne podatke tudi v tem prikazu higienskega in epidemiološkega stanja na področju celjske občine. Njegov namen je opisati sedanje stanje, nakazati osnovne dejavnike, ki ga pogojujejo, in nekatere možne rešitve za njegovo izboljšanje.

ZEMLJEPISNA LEGA IN NARAVNA OBLIKOVITOST TAL

Osrednje področje občine obsega spodnji del Savinjske doline in ravninska področja porečij Voglajne in Hudinje. Precejšen del občine se razteza v obrobno hribovje. Površina znaša 229,47 km². Od tega je obdelovalne zemlje 97,80 km² (42,6 %). Gostota prebivalstva znaša glede na vso površino 255 na km², na obdelovalnih površinah 299 na km², v mestu in drugih strnjениh naseljih je znatno večja. Kmečkega prebivalstva je 56 na km² obdelovalne površine.

Ugodna zemljepisna lega, dobri klimatski pogoji in rodovitnost tal so bili pogoj za naseljevanje teh predelov, za razvoj industrije, trgovine in prometa. Vse to se odraža v hitrem razvoju mesta in njegove okolice. Število prebivalcev v mestu Celju se je gibalo takole:

leta 1931	18.555
leta 1948	22.398
leta 1953	25.572
leta 1961	27.784
leta 1970	34.431

Velik gospodarski razvoj in zmogljivosti gospodarstva v občini se kažejo tudi v narodnem dohodku, posebno, če ga primerjamo z nekaterimi drugimi sosednimi in bližnjimi občinami.

Narodni dohodek v letih 1967 in 1968:

Občina	1967 skupaj	1967 na 1 prebiv.	1968 skupaj	1968 na 1 prebiv.
Celje	632,649.000	10.906	723,196.000	12.467
Sevnica	87,783.000	4.673	99,834.000	5.314
Šentjur	55,868.000	3.286	53,641.000	3.155
Šmarje	107,226.000	3.459	114,929.000	3.708
Zalec	208,292.000	6.414	239,187.000	7.366

Nagli razvoj gospodarstva in drugih dejavnosti je pritegnil številne nove prebivalce na področje občine, posebno v mesto. To je prineslo tudi nove probleme. Omenimo samo nekatere higienske: gradnja novih stanovanj znatno zaostaja za potrebami; sorazmerno pozno sprejeti urbanistični načrt Celja je moral upoštevati že nekatera na novo nastala stanja, ki za urejen razvoj mesta niso ugodna; manjkajo še urbanistični načrti za ves ravninski predel občine; močno se je povečalo onesnaženje ozračja; povečane količine odpadnih snovi in odplak so močnejše onesnažile površinske vode; povečan promet v mestu in na glavnih vpadnicah je znatno povečal ropot in onesnaženje ozračja v mestu. Vse to nesporno vpliva tudi na zdravje občanov in na njihovo delovno sposobnost.

POVRŠINSKE VODE

Celjska kotlina je z njimi zelo bogata. Glavni vodni tok Savinje ima zlivno področje 1174 km² in pri Celju pred izlivom Voglajne povprečni pretok 15,94 m³/sek. Srednji pretok Voglajne znaša 3,47 m³/sek in Hudinje 1,24 m³/sek. Ker se praktično vse površinske vode v občini pretekajo skozi mesto Celje, so zanimive skupne količine vode ob različnih obdobjih padavin. Skupni pretok vode skozi Celje znaša:

maksimalno	1998 m ³ /sek
povprečno	22 m ³ /sek
minimalno	4 m ³ /sek

Ti podatki kažejo na občasni hudourniški značaj rek in potokov, kar je povzročilo že številne velike poplave v mestu in okolici, ter na obdobja izredno nizkega stanja voda, ko ne morejo več zadovoljivo odvajati velikih količin odplak s področja mesta.

Vse površinske vode na področju mesta so močno obremenjene z odplakami iz naselij in industrijskih podjetij. Precejšnje pretočne količine vode in hiter tok v Savinji še omogočajo, da je njena voda vsaj nad mestom še primerna za kopanje in druge rekreacijske namene. Voglajna je v mestu že dejansko odtočni kanal za odpadne vode brez normalnega vodnega življa.

KLIMATSKE RAZMERE

Celjska kotlina spada v srednjeevropsko klimatsko področje s srednje mrzlimi zimami in ne prevročimi poletji. Povprečne temperature so v januarju -2° , v aprilu $9,3^{\circ}$, v juliju $19,1^{\circ}$ in v oktobru $9,2^{\circ}$ C. Padavin je precej — od 1000—1400 mm letno. Največ jih je v aprilu in v jeseni. Vetrovi so pogosti, vendar zmerni, prevladujejo vzhodni in zahodni vetrovi. V hladnih mesecih prevladujejo vzhodni, v toplih zahodni vetrovi. Vetrovi so za celjsko kotlino zelo važni, ker močno zmanjšujejo nevarnosti onesnaženja ozračja. Njihovo pogostost in smer je treba upoštevati pri lokacijah industrije in drugih večjih onesnaževalcev ozračja. Oblačnih dni je precej, pogoste so tudi megle. Zameglenost se je s povečanjem onesnaženja ozračja povečala.

PREBIVALSTVO

Mesto Celje je gospodarsko, prosvetno, kulturno in zdravstveno središče celjske občine in širokega celjskega področja s preko 200.000 prebivalci. Skoraj štiri petine prebivalcev občine je naseljenih v mestu in njegovi bližnji okolici. Posebnost je tudi precej hitro večanje števila prebivalcev občine. O tem nam govorijo naslednji podatki:

leta 1953	44.539	prebivalcev	
leta 1961	50.308	prebivalcev	
leta 1968	58.009	prebivalcev	
leta 1969	58.640	prebivalcev	(28.046 moških in 30.594 žensk)
leta 1970	59.147	prebivalcev	(28.292 moških in 30.855 žensk).

Povečanje nastane deloma zaradi naravnega prirastka, še več zaradi priseljevanja. V drugih občinah celjskega področja se število prebivalcev skoraj ne povečuje ali celo rahlo upada (Brežice, Sevnica, Sentjur, Šmarje). V občini je 126 naselij in približno 18.560 gospodinjstev. Eno gospodinjstvo ima povprečno 3,16 prebivalcev.

Od vseh prebivalcev je predšolskih otrok 6.422 (11^{0/0}) in šolarjev v starosti od 7—15 let 7255 (12,4^{0/0}). Invalidov in upokojencev je 7018 (12^{0/0}). Kmečkega prebivalstva je 5479 (9,3^{0/0}), kar je najmanjši delež vseh občin celjskega področja (za primerjavo v občini Laško 25,6^{0/0}, Sl. Konjice 31,8^{0/0}, Sentjur 50,3^{0/0}, Šmarje 54,6^{0/0}).

Zanimivi so podatki o zavarovanih osebah, ki so prijavljene v občini:

Delavsko zavarovanje — aktivni	1969:	30.738	1970:	31.855
Delavsko zavarovanje — svojci	1969:	35.588	1970:	37.084
Kmečko zavarovanje	1969:	3.581	1970:	3.776
Ostali zavarovanci	1969:	359	1970:	—
Skupaj		70.266		72.715

Veliko večje število zavarovanih oseb, kot je stalnega prebivalstva, pove, da je v celjskem gospodarstvu in drugih službah zaposlenih veliko oseb, ki ne živijo stalno na področju občine.

NARAVNO GIBANJE IN ZDRAVJE PREBIVALSTVA

Za presojo vplivov zunanjih dejavnikov na zdravje in razvoj prebivalstva so pomembni tudi podatki o važnejših vitalnih in zdravstvenih dogajanjih. Navajamo samo nekatere:

	Občina Celje	Celjska regija	SRS
Živorojeni	842	4.009	27.421
Živorojeni na 1000 prebivalcev	14,36	15,26	16,00
Umrli	562	3.052	17.829
Umrli na 1000 prebivalcev	9,58	11,62	10,40
Naravni prirastek na 1000 prebivalcev	4,78	3,64	5,60
Umrljivost dojenčkov (na 1000 živorojenih)	20,2	22,9	25,3
Število registriranih splavov	502	1.908	12.373
Število splavov na 100 živorojenih	59,6	47,6	45,0
Mrtvorojeni na 100 živorojenih	1,66	1,22	0,96

UMRLJIVOST V OBČINI CELJE

Starost umrlih	moški	ženske	skupaj
0 let	10	7	17
1—14 let	6	—	6
15—44 let	40	14	54
45—64 let	105	41	146
65—74 let	79	87	166
nad 75 let	69	104	173
Skupaj	309	253	562
Poprečna starost	62	71	66

Vzroki smrti	moški	ženske	skupaj
Tuberkuloza	3	1	4
Nalezljive bolezni	1	3	4
Novotvorbe (rak)	50	34	84
Bolezni srca in ožilja	115	145	260
Bolezni dihal	42	23	65
Bolezni prebavil	17	8	25
Nesreče	32	9	41
Samomori	18	4	22
Starostna oslabelost in drugi simptomi	11	13	24
Ostale bolezni	20	13	33
Skupaj	309	253	562

OBOLEVANJE PREBIVALCEV V LETU 1969

(Bolezni, ugotovljene v splošnih ordinacijah, obratnih ambulantah in dispanzerjih)

Bolezen	Občina Celje		Celjska regija ‰
	število	‰	
Tuberkuloza	50	0,06	0,09
Spolne bolezni	139	0,14	0,08
Nalezljive bolezni	1.568	1,61	2,11
Novotvorbe (rak)	315	0,32	0,30
Duševne motnje	2.866	2,94	2,73
Bolezni čutil	7.359	7,55	7,37
Bolezni srca in ožilja	6.071	6,23	5,69
Bolezni dihal	29.180	29,95	28,46
Bolezni prebavil	8.021	8,23	8,00
Bolezni sečil	3.227	3,31	3,68
Bolezni ženskih spolnih organov	4.660	4,78	4,31
Bolezni kože	7.597	7,80	9,00
Bolezni kosti in gibal	7.770	7,98	7,33
Poškodbe	10.350	10,62	11,35
Ostale bolezni	8.248	8,48	9,50
Skupaj	97.421	100	100

Pri ugotovljenih boleznih je za občino Celje navedeno število obolenj in odstotek posameznih obolenj v skupnem številu. Za regijo (občine Brežice, Celje, Laško, Mozirje, Sevnica, Sl. Konjice, Šentjur, Šmarje, Velenje, Žalec) so navedeni samo procenti udeležbe posameznih bolezni v skupnem obolevanju. Razlike v strukturi obolenj so zelo majhne. Večji odstotek spolnih bolezni in tuberkuloze v občini Celje nastane predvsem zato, ker oba ustrezna dispanzerja v Celju oskrbujeta tudi sosednje občine. Večje število obolenj srca in ožilja v celjski občini se pojavlja zaradi večje koncentracije izpostavljenih oseb in mestnega načina življenja. Bolezni dihal so precej verjetno v zvezi z onesnaženjem ozračja v mestu, bolezni kože s splošnimi higienskimi prilikami in preskrbo s pitno vodo. Večja udeležba poškodb v obolevanju vseh prebivalcev regije kot v celjski občini nekoliko preseneti, ker bi glede na število zaposlenih v industriji pričakovali obraten pojav. Razumljiva je ob upoštevanju dejstva, da je varstvo pri delu v kmetijstvu in nekaterih privatnih ter v manjših družbenih dejavnostih slabše kot v večjih industrijskih podjetjih.

Vrstni red najpogostejših obolenj kaže na očitno povezavo med njimi in splošnimi higienskimi razmerami, prehrano ter varstvom pri delu.

Navajamo le nekatere:

bolezni dihal

- stanovanjske prilike, ozračje, obleka, obutev;
- neustrezna ureditev delovnih prostorov, neprimerno orodje, utrujenost in drugi osebni vzroki poškodovanih;

bolezni prebavil

— prehrana, prehrabene navade, kakovost živil;

bolezni kože

— osebna higiena, stanovanjske in splošne higienske prilike.

Podrobnejša analiza obolevanja prebivalcev bi preseгла okvir tega poročila in sodi v poročilo o delu zdravstvene službe kot celote. Zaradi tega obravnavamo predvsem vprašanje z neposredne dejavnosti epidemiološke in higienske službe.

NALEZLJIVE BOLEZNI

V skupnem obolevanju so udeležene z 1,61⁰. Njih pomen ni v pogostosti primerov, ampak v nevarnosti, da se lahko vsak čas pojavijo v večjem številu.

Prijavljene so bile naslednje bolezni:

	1969	1970
Paratifus	3	4
Salmoneloze	45	28
Crevesna vnetja	102	149
Griža	8	21
Škarlatina	309	80
Ošpice	309	16
Oslovski kašelj	1	11
Vnetje možganskih mren	23	26
Tetanus	2	1
Nalezljiva zlatenica (hepatitis)	74	94
Šen	19	24
Zastrupitve s hrano	4	3
Mumps	245	591
Rdečke	32	50
Vodene koze (norice)	193	148
Kožne plesni	111	168
Garje	—	176
Mononukleoz	3	1
Skupaj prijavljenih nalezljivih bolezni	1.212	1.591
Ugotovljene nalezljive bolezni v ambulantah in dispanzerjih	1.568	2.148

Ker prikazujejo ambulante in dispanzerji v svojih poročilih med nalezljivimi boleznimi tudi nekatere, ki se ne prijavljajo (npr. glistavost), razlika med ugotovljenimi in prijavljenimi boleznimi še ni prevelika. Prijavljanje nalezljivih bolezni je še zadovoljivo, ker se je povečalo število obolenj za garjami, je bilo v letu 1970 tudi za te bolezni uvedeno obvezno prijavljanje. Zaradi tega podatkov za pretekla leta ni.

V primerjavi z letom 1969 se je število obolenj povečalo za 379 primerov. Več je bilo obolenj za mumpsom, škardlatino in hepatitisom. Kljub temu poprečje zadnjih let ni preseženo. Večina obolenj je bila na mestnem področju, ker tukaj živi večina prebivalcev občine, za njim so številne šole in otroške varstvene ustanove, kar povzroča hitrejše širjenje obolenj s kapljično infekcijo. Največ obolelih je bilo med predšolskimi otroki in šolsko mladino, ker na nje odpadejo vsi primeri škardlatinke, mumpsa, vodenih koz in rdečk. Nobenega obolenja ni bilo za davico in otroško paralizno. Zadnji primer davice je bil v letu 1964, otroške paralize v letu 1961. Močno se je zmanjšalo število obolenj za oslovskim kašljem in ošpicami. Za tetanusom je zbolela le ena oseba stara 59 let. Tako so že praktično zatrite nalezljive bolezni, proti katerim redno in obvezno cepimo. Zaradi nalezljive bolezni je umrl 1 otrok (nalezljivo vnetje možganskih mren). Vsi oboleli so bili ustrezno in pravočasno zdravljeni.

Začasno stanje glede na pojavljanje nalezljivih bolezni je še v mejah večletnih poprečij. Epidemij ni bilo. Edino v Domu Ivanke Uranjekove na Dobrni je istočasno obolelo za mumpsom več otrok. Najresnejša problema sta sedaj garje in kožne plesni, posebno zato, ker ni dovolj zdraviti samo obolelega, ampak tudi njegovo najbližje okolje ter opraviti še vrsto drugih ukrepov. Vse to zahteva tesno in stalno sodelovanje osnove zdravstvene, patronažne in epidemiološke službe.

PREPREČEVANJE IN ZATIRANJE NALEZLJIVIH BOLEZNI

Delo na tem področju opravlja Zavod za zdravstveno varstvo. Nekatera vprašanja rešuje v sodelovanju s službami Zdravstvenega doma, predvsem z otroškim dispanzerjem, dispanzerjem za šolsko mladino, s kožno-veneričnim dispanzerjem in patronažno službo. Cepljenja opravljajo zdravstvene postaje in dispanzerji zdravstvenega doma.

V epidemiološkem pogledu je pomembno število kliconoscev nalezljivih bolezni, ki so lahko stalen vir za širjenje bolezni. V občini je sedaj v evidenci 11 bacilonoscev črevesnih nalezljivih bolezni (paratifus B, drugih tifusnih bakterij in griže). V letu 1970 je bilo na novo odkritih 23, bacilonoštvo je prenehalo pri 36 osebah. Sedaj je pod stalnim nadzorstvom še 11 bacilonoscev, od tega 7 paratifusa B.

Glavno delo, opravljeno v letu 1970, je bilo naslednje:

anketiranje in izsledovanje nalezljivih bolezni	62
anketiranje in izsledovanje zastrupitev s hrano	4
obiski na domu pri bolnikih in kliconoscih	89
nadzor nad kliconosci	76
odvzem vzorcev kužnin za laboratorijske preiskave	1.332
dezinfekcije in dezinsekcije	44
evidenca nalezljivih bolezni	1.584
ukrepi v zvezi z obveznimi cepljenji	95
potovanje na teren	30
administrativni ukrepi	100
Skupaj storitev	3.416

Poleg tega je bilo danih več strokovnih mnenj in nasvetov, sestavljena mesečna in letna poročila, vodene evidence in kartogram.

CEPLJENJE PROTI NALEZLJIVIM BOLEZNIM

Program cepljenj je zelo obsežen. Obvezna so naslednja cepljenja:

- proti davici — tetanus in oslovski kašelj (Di-Te-Per): popolno cepljenje (3 doze) za otroke v 1. letu starosti in ponovno cepljenje za otroke v 2. in 4. letu starosti (1 doza);
- proti otroški paralizi: popolno cepljenje (3 doze) in ponovno cepljenje (1 doza) istočasno in za iste obveznike kot Di-Te-Per;
- proti davici in tetanusu: za učence 1. in 8. razreda osnovne šole (1 doza);
- proti kozam: za otroke v 1. letu starosti in za učence 1. in 8. razreda osnovne šole (1 doza);
- proti ošpicam: za predšolske otroke in učence 1. razreda osnovne šole (1 doza), vendar samo za tiste, ki ošpic še niso preboleli;
- proti tetanusu: za učence 4. razredov srednjih šol.

Vrsta cepljenja	Obvezniki	Cepljeni	Niso cepljeni	% cepljenih
Di-Te-Per — popolno	988	890	98	90,0
Di-Te-Per — I. revakcinacija	1.098	933	165	84,9
Di-Te-Per — II. revakcinacija	611	600	11	99,8
Otroška paraliza — popolno	1.106	998	108	90,2
Otroška paraliza — revakcinacija	2.581	2.309	272	89,4
Davica, tetanus	1.763	1.677	86	95,1
Tetanus	1.069	1.016	53	95,0
Koze-primarno	998	840	158	84,1
Koze-revakcinacija	1.639	1.255	384	76,5
Ošpice-predšolski otroci	950	812	138	85,4
Ošpice-šolski otroci	296	194	102	65,5
Skupaj	13.099	11.524	1.575	—

Udeležba pri cepljenjih je bila dobra. Med cepljene so sicer všteti tudi tisti otroci, ki niso bili popolno cepljeni in niso prejeli vseh treh doz cepiva. Teh je bilo pri cepljenju proti Di-Te-Per 165 in pri otroški paralizi 172, kar ugodnega uspeha cepljenja bistveno ne zmanjša. Cepljenih ni bilo 12% obveznikov, vendar je bilo med njimi samo 124 (0,9%) neopravičenih izostankov. Ostali niso bili cepljeni zaradi bolezni ali drugih opravičenih vzrokov. K uspehu je pripomogla dobra organizacija cepljenja, pravočasna izvršitev ter discipliniranost staršev in pomoč šolskih uprav. Dobra udeležba pri cepljenjih je tudi prvi pogoj, da se ne bodo te nevarne nalezljive bolezni otrok in šolske mladine pričele ponovno pojavljati. Poleg tega so za to preventivno delo potrebna tudi precejšnja finančna sredstva. Za vsa zgoraj navedena cepljenja so bili potrebni naslednji izdatki:

Cena cepiva	28.735
Izvedba cepljenja	93.138
Drugi stroški (obvestila, potnine)	9.530
S k u p a j	131.403 dinarjev

Po drugih predpisih in navodilih, ki veljajo za potovanja v inozemstvo in za zdravstveno osebje, je bilo cepljenih 65 oseb proti kozam, 292 proti koleri in 42 proti tifusu in tetanusu.

KOMUNALNA HIGIENA

I. Preskrba s pitno vodo

Občani se oskrbujejo s pitno vodo iz naslednjih objektov:

	Št. obj.	Št. uporabnikov	Varst. pas		Voda kali		Klor. vode	
			ožji	širši	da	ne	stal.	obč.
Medkraj. vodovod (Medlog—Vitanje)	1	38.000	2	—	Vitanje 1 1		2	—
Drugi javni vodovodi	21	6.500	6	—	14	7	5	4
Mali vodovodi	256	5.370						
Vodnjaki	900	4.800						
Studenci	400	2.900						
Kapnice	240	970						
Mlake, jarki, potoki	—	600						
Skupaj	1.818	59.140						

Vsi javni vodopreskrbni objekti so pod stalnim sanitarnim nadzorom, ki ga opravljata občinska sanitarna inšpekcija in Zavod za zdravstveno varstvo. Po oceni sanitarne inšpekcije 4 vodovodi (Lokrovec, Svetina, Pristava, Šentjanž I) ne ustrezajo veljavnim predpisom, drugi so v redu. Za laboratorijske analize je bilo odvzetih iz celjskega vodovoda 139 vzorcev za kemično in 184 vzorcev vode za bakteriološko preiskavo, od tega 19 vzorcev ni ustrezalo predpisanim normam o kvaliteti pitne vode. iz drugih javnih vodovodov je bilo odvzetih 100 vzorcev za kemično in 149 za bakteriološko analizo. Od teh 46 vzorcev ni ustrezalo normativom.

Vodovode v mestu in bližnji okolici ter v Štorah in na Svetini upravlja podjetje Plinarna-vodovod, ostale vodovode krajevne skupnosti (vodovod Frankolovo in Črešnjice), vodovodni odbori in drugi lastniki.

Pripravljenost občanov za izboljšanje preskrbe s pitno vodo je zelo velika. Večinoma sami predlagajo gradnje in pri izvajanju del sodelujejo z znatnimi finančnimi sredstvi, opravijo vse izkope in prevoze materiala ter druga težaška dela. S finančnimi sredstvi jim pomagajo deloma krajevne skupnosti. Zavod za zdravstveno varstvo opravi terenske preglede, meritve in laboratorijske preiskave vode, izdela načrte in skice, daje vso potrebno

strokovno pomoč in za majhne naprave tudi nekaj finančne pomoči za nabavo gradbenega materiala. Prikaz tega dela v letu 1970 je razvidno iz naslednje tabele:

Zap. št.	Objekt	Lastnik izvajalec	ZZV Celje pomoč			Samo-prispevek in delo	Vrednost objekta po načrt.	Štev. por. vode
			tehnična	mater.	skupaj			
1.	Vodovod	Vodov. skupnost 6 kmetij	načrt	—	3.000	26.225	29.225	31
2.	Vodovod	VS — 4 kmetije	načrt	—	—	—	32.741	16
3.	Vodovod	VS — Jezernik Razgoršek 4 gospod.	načrt	—	8.590	17.974	26.564	24
4.	Vodovod	Pušnik, Felicijan	načrt	—	6.000	17.809	23.809	18
5.	Vodovod	VS — Dolar Hrenova II (Urleb)	načrt	—	—	—	15.570	20
6.	Vodovod	VS — Hrenova II (Božnik)	načrt	—	6.968	11.824	18.789	16
7.	Vodovod	Lipičnik Marija	načrt	600	600	24.686	25.286	13
8.	Vodovod	Otenfavšek, Lamut Ločnikar	načrt	—	—	—	39.217	15
9.	Vodovod	VS — Kolar	načrt	—	—	—	51.071	20
10.	Vodovod	Cigelšek Dominik	skica	400	400	2.100	2.500	6
11.	Vodovod	Cingel Jože	skica	—	—	5.968	5.968	5
12.	Vodovod	Blazinšek Martin	skica	400	400	2.600	3.000	8
13.	Vodovod	Majcen Marko	skica	—	—	12.500	12.500	10
14.	Vodovod	Marcen Anton	skica	400	400	3.300	3.700	6
15.	Vodovod	Krnjavšek Ivan	skica	800	800	3.100	3.900	6
16.	Vodovod	Trušnovec Jolanda	skica	500	500	2.200	2.700	3
17.	Vodovod	Jesenak Ivan	skica	—	—	1.500	1.500	3
18.	Vodovod	Meši Ignac	skica	400	400	1.600	2.000	5
19.	Vodovod	Arnšek Vinko	skica	400	400	7.600	8.000	4
20.	Vodovod	Medved Anton	skica	800	800	1.200	2.000	4
21.	Vodovod	Razboršek Marija	skica	—	800	8.000	8.000	8
22.	Vodovod	Selžan Konrad priključek	meritve	—	—	4.000	4.000	7
23.	Vodovod	KS Dobrna, Vrba Brdce	načrt	—	—	—	—	100
24.	Vodovod črp.	Repac, Ravnak Stražica			1.700	30.000	31.700	15
Skupaj				4.700	30.958	184.186	353.740	

Skoraj enak obseg malih asanacij je bil opravljen v vseh zadnjih letih. Za to dejavnost so posebej skrbela krajevne skupnosti Frankolovo, Strmec, Vojnik in Dobrna. Priporočamo, da se to dolgoletno delo nadaljuje in še poveča. Tudi ta dejavnost je veliko storila, da je vedno več občanov, ki se oskrbujejo z vodovodno vodo. Porast je bil v zadnjih letih naslednji:

leto	%
1963	56
1965	71
1967	81
1969	84
1970	84,4

Čeprav je odstotek občanov celjske občine, ki so oskrbljeni z vodovodno vodo, veliko večji kot v drugih občinah regije (Laško 48 %, Žalec 39 %, Šentjur 29 %, Sl. Konjice 59 %), obstoja pri tem še vrsta problemov, od katerih navajamo le najvažnejše.

Pri vodovodih je največja pomanjkljivost, ker ne izvajajo ukrepov v območju varstvenih pasov vodnih virov. Najpomembnejši je vodovod Celje — pri vodnjakih v Medlogu in v zbirnem področju vode zajetja Vitanje—Jelševa loka. Za zaščito varstvenih pasov še ni skoraj nič narejeno. Podjetje Plinarna-vodovod doslej še ni moglo v te namene izločiti zadostnih sredstev za odkup zemljišč in sanacijo terena. Posebno nujni so ukrepi v Medlogu — kmetje-lastniki zemljišč v območju varstvenega pasu še vkljub prepovedi zemljo gnojijo. Posledica tega je vedno pogostejše ugotavljanje prekomernih količin nitritov v vodi iz vodnjakov B, C in D. Naselje Levec je dobilo vodovod. Ker še nima kanalizacije, bo odslej količina nečistoč v podtalnici naraščala.

V zbirnem območju vode za izvir Jelševa loka pri Vitanju je naselje Zg. Brezen. Teren je kraški. V območju naselja je nekaj kraških požiralnikov, v katere nalivi splakujejo gnojnico, ker so požiralniki tudi ob gnojišču in v blevih. Ob deževnih dneh se izvir Jelševa loka skali in verjetno zato vsebuje tudi nekaj fekalnih odplak z Zg. Brezna. Zato je nujno, da se poleg dezinfekcije — kloriranja uvede tudi fizikalno čiščenje — filtriranje vode v tem zajetju.

Tudi pri lokalnih vodovodih so glavna pomanjkljivost neurejene razmere v zaščiti varstvenih pasov izvirov, vendar pri nobenem objektu ni problem tako alarmanten kot pri celjskem vodovodu. Pri teh je rešitev mogoča z manjšimi izdatki.

Pri malih (individualnih) vodovodih, vodnjakih, studencih in kapnicah ugotavljamo največje higienske pomanjkljivosti v lokaciji in sami izgradnji objektov. Te so: bližina stranišč, gnojišč, obdelanih in gnojnih površin, nehigienska ureditev ter slabo vzdrževanje in čiščenje naprav. Pri preskrbi z vodo v občini Celje, v kateri se preko 84 % prebivalstva oskrbuje s pitno vodo iz vodovodnega sistema, je za dejansko ugodno higiensko poprečje neugodno predvsem dejstvo, da še ca. 600—700 občanov podeželja dobiva vodo le iz mlak in jarkov.

Zaradi izredno naglega porasta potrebnih količin pitne vode, se eksploatirajo tudi vodni viri, ki ne dajejo stalno higiensko neoporečne vode in se občasno skalijo (Jelševa loka, vodovodi v Štorah, Lokrovec, Svetina, Frankolovo, Hrenova, Šmartno v Rožni dolini in drugi manjši objekti).

Stalno kemično čiščenje (dezinfekcija z dodajanjem klora) se vrši pri vodovodih, ki jih vzdržuje Plinarna-vodovod, pri ostalih le občasno. Fizi-

kalno čiščenje se ne vrši pri nobenem vodovodu. Občasno ima torej precejšen del občanov na voljo le motno vodo. Okoli 80⁰/₀ porabnikov vode iz individualnih objektov (malih vodovodov, vodnjakov, studencev, karnic) uživa še vedno higiensko oporečno vodo.

Izredno nagla rast mesta in dvig življenjskega ter higienskega standarda prebivalstva povzročata povečanje potreb in porabe pitne vode. Celo več; porast prebivalstva v mestu je bila doslej bolj ali manj še predvidena, skoro vsi programi za preskrbo s pitno vodo pa so odpovedali. Kljub predvideni rasti mesta količina pitne vode, potrebna za življenje v mestu, ni zagotovljena v zadostni količini. Pomanjkanje pitne vode v mestu pa povzroča povečanje števila obolenj. Pomanjkanje pitne vode torej ni samo gospodarski, temveč tudi zaskrbljujoči higienski problem. Glede na povečano porabo, je že nekaj let nazaj opaziti pomanjkanje vode v sušnih obdobjih v tehle vodovodih: Celje, Štore, — desni breg Voglajne, Pečovnik, Košnica, Črešnjice, Šmartno v Rožni dolini, Landek. Med s pitno vodo deficitarna področja lahko štejemo še vsa višje kot 300 m nad morjem ležeča naselja v občini.

Poleg sanacije higiensko nestabilne vode je problem zagotovitve zadostne količine pitne vode stalno prisoten in pereč. V ilustracijo navajamo primerjavo količine porabljene vode pri nas in v svetu.

Poprečje porabe pitne vode v deželah s srednje visokim zdravstvenim in življenjskim standardom se giblje od 150—400 litrov na prebivalca na dan. Zanesljive podatke o prodani pitni vodi imamo le za vodovod Celje. Poraba se je v letih 1963—1969 gibala takole:

1963:	144 l/0 dan (= litrov za osebo na dan)
1964:	147 l/0 dan
1965:	186 l/0 dan — novi vodovod Vitanje—Jelševa loka
1966:	151 l/0 dan — povišana vodarina
1967:	143 l/0 dan — suša, pomanjkanje vode v omrežju
1968:	154 l/0 dan — suša, pomanjkanje vode v omrežju
1969:	172 l/0 dan — suša, pomanjkanje vode v omrežju
1970:	142 l/0 dan

Na potrošnjo vode iz javnih vodovodov vpliva torej več faktorjev: razpoložljiva količina vode (z novim vodovodom se je poraba vode močno dvignila, suša je povzročila zmanjšanje potrošnje skoraj za 45⁰/₀) in tudi cena vode. Precejšen vpliv na povečanje porabe vode ima tudi veliko število avtomobilov in pralnih strojev. S higienskega stališča sta pomembnejša razlaga za zmanjšanje porabe cena vode in nezadostna zaloga ob suši. Glede na prikazane količine na prebivalca porabljene pitne vode iz centralnega vodovoda v letu 1968—1969, je mesto Celje skoraj na dnu lestvice ne samo v Evropi, temveč tudi v Jugoslaviji.

Zdravstveno nadzorstvo: v smislu 11. čl. pravilnika o higienskih ukrepih za varstvo pitne vode redno izvaja laboratorijsko kontrolo pitne vode iz vseh javnih vodovodov ZZV Celje. Iz individualnih in manjših javnih objektov (do 10 hiš) se vrši kontrola občasno.

Iz javnih vodovodov smo vzeli 443 vzorcev vode: 101 za kemično preiskavo (od tega 10 ali 5 % neprimerno) in 252 za bakteriološko preiskavo (od tega 37 ali 14 % neprimerno).

Kemično vzorci niso primerni, ker vsebujejo prevelike količine nitrata (vodnjaki v Medlogu) in zaradi prevelike motnosti. Že nekaj let ugotavljamo, da v spomladanskem in jesenskem času, (ko se zemlja gnoji) količina nitratov v vodi iz vodnjakov B, D in C celjskega vodovoda v Medlogu prekorači dopustno mejo. Pri drugih vzorcih gre predvsem za povečanje motnosti preko dovoljene stopnje. Število bakterioloških neprimernih vzorcev iz javnih vodovodov je sorazmerno visoko, vendar ne predstavlja posebne nevarnosti, ker so v njem tudi vzorci iz objektov, v katerih se voda med uporabo kemično čisti (klorira — Vodovod Celje, Štore). Rezultati preiskav vzorcev iz ostalih vodovodnih objektov pa kažejo realno sliko vode, ki jo pijejo občani. Po vseh ugotovitvah neustrezne vode smo organizirali občasne dezinfekcije vode in objektov ter o stanju obvestili občinskega sanitarnega inšpektorja. Vzeli smo naslednje število vzorcev v laboratorijsko preiskavo:

Skupno: 169 vzorcev, 78 (46 %) neprimernih.

— kemična analiza 61 vzorcev, 22 (34 %) neprimernih

— bakteriološka analiza 108 vzorcev, 56 (51 %) neprimernih

KOPALIŠČE

Občani imajo na voljo kopališče v Celju in mali bazenček v Frankolovem. V vročih poletnih dneh je še največ kopalcev v Savinji. Manjše skupine mlajših kopalcev je opaziti še v Ložnici pri Joštovem mlinu, v Hudinji pri Vojniku in v Voglajni ob jezu v Prožinski vasi.

Celjsko kopališče je bilo v letu 1970 solidno vzdrževano. Vse naprave so v redu delovale, voda v bazenih je bila neoporečna. Vzeli smo 10 vzorcev vode v laboratorijsko preiskavo in vsi so ustrezali normativom za pitno vodo. Tudi rezidualni klor je bil v bazenih vedno prisoten v optimalnih količinah.

Za potrebe mesta Celja postaja kopališče že premajhno. V vročih dneh je prenatrpano s kopalci. V najhujšem navalu je število kopalcev tudi za dvakrat večje, kot je kapaciteta kopališča. Potrebujemo še eno odprto kopališče. Tako veliko industrijsko mesto bi moralo imeti vsaj eno zaprto kopališče z večjim bazenom, ki bi lahko poslovalo vse leto, kot nujen objekt za higienske in športne potrebe občanov. Potrebno je tudi javno kopališče za čistilne kopeli, saj še veliko prebivalcev v mestu in drugod v občini nima kopalnic.

Kopališče v Frankolovem zadovoljuje potrebe kraja. Glede na količino razpoložljive higienske neoporečne, malo toplejše vode bi lahko z ureditvijo večjega bazena močno razbremenjevalo celjski bazen in se razvilo v manjše rekreacijsko središče.

Kopanje v Savinji od mostu v Lisce navzgor je glede na rezultate laboratorijskih preiskav vzorcev vode še dopustno. Vendar je Savinja iz

leta v leto v kemičnem in biološkem pogledu vedno bolj onesnažena z večjimi količinami odplak iz industrijskih obratov in naselij. Nekatere prihajajo vanjo tudi v sunkih. Ob sunkovitih izlivih nečistoč postane že prekomerno onečiščena, kopalci pa ogroženi. Od Lisc navzdol voda v Savinji ni več primerna za kopaње, dejansko nevarna za zdravje pa je od izliva Voglajne naprej.

ODSTRANJEVANJE ODPADNIH SNOVI

I. Odplake

Odplake na področju občine sestavljajo industrijske odpadne vode, ki se večinoma samo preko usedalnikov spuščajo v vodotoke, in odpadne vode iz kanalizacij:

Najvažnejši viri odplak so naslednji:

Železarna Štore	10.000 m ³ na dan
Cinkarna	20.000 m ³ na dan
EMO	3.000 m ³ na dan
Metka	750 m ³ na dan
Aero	160 m ³ na dan
Bolnica Celje	400 m ³ na dan
Klavnica Celje	920 m ³ na dan
Kanalizacija mesta Celja	8.000 m ³ na dan
Druga industrija	200 m ³ na dan
Skupaj	43.030 m ³ na dan

Količine in vrste organskih in anorganskih snovi v odplakah so odvisne od tehnološkega postopka in namenske porabe vode. Podrobno navajanje vrste in količine teh snovi bi preseгло okvir tega poročila. Za primer navajamo, da je v odplakah Železarne Štore 247 kg trdnih snovi na dan, ki so večinoma anorganskega izvora; v odplakah Tovarne EMO je dnevno okoli 200 kg fenolov, v odplakah Cinkarne okoli 160 kg fenolov dnevno. Sami usedalniki ne morejo v zadostni meri zadržati škodljivih snovi, posebno ne fenolov ter raznih lužnatih kislin in drugih kemičnih odpadnih snovi. V zadovoljivi meri je to mogoče z ustreznimi čistilnimi napravami. Glede na to je Uprava za vodno gospodarstvo v Ljubljani na podlagi določil Zakona o varstvu voda z odločbo št. 0806-814/5-59 odredila, da morajo izdelati investicijski program in idejni projekt za čistilne naprave v naslednjih rokih:

Gospodarska organizacija	Investicijski program idejni projekt	Zgraditev čistilne naprave
Metka	1960	1962
IFA	1960	1962
Zična	1960	1962
Mleko	1960	1962
Etol	1960	1962

Gospodarska organizacija	Investicijski program idejni projekt	Zgraditev čistilne naprave
Aero	1960	1962
Celjska tiskarna	1960	1962
Zlatarna	1962	1964
Bolnica	1962	1964
Klavnica	1962	1964
Železarna Štore	1964	1966
Cinkarna	1964	1966
EMO	1964	1966
Kanalizacija Celje	1961	1967

Od navedenih obveznosti je sorazmerno malo uresničenega. Izdelan je načrt kanalizacije mesta in v teku je izgradnja rajonskih zbiralnikov, ki bodo po planu popolnoma zgrajeni leta 1985. Če bo veliko prej zgrajena čistilna naprava, ni znano. Klavnica ima urejeno čistilno napravo, EMO ima izdelan idejni projekt z vsem tehnološkim postopkom prečiščevanja odplak, Zlatarna ima z novo zgradbo urejene tudi te naprave. Za druga podjetja ni znano, kako daleč so z reševanjem teh vprašanj.

Kanalizacija mesta je zgrajena tako, da ima vsaka stavba pretočno greznico, v kateri se vsedajo goste snovi, pretočna voda odteka v mestno kanalizacijo. Predlog, da bi te greznice opustili in odplake brez vsakega usedanja neposredno izpuščali v kanalizacijo in preko te v vodotoke, ni sprejemljiv.

Tako imamo pri najnižjem vodostaju razmerje med količino odplak in količino vode v Savinji pod izlivom Voglajne 1:7, pri srednjem vodostaju 1:43. Te obremenitve močno presegajo samočistilno moč reke, tako da pod mestom voda ne ustreza več osnovnim pogojem za vodni tok, ki naj služi za rekreacijo in ribolov.

Od drugih naselij v občini imajo urejeno kanalizacijo Štore, Vojnik in Dobrna. Vse odplake iz njih se izlivajo v najbližje vodotoke. Predstavljajo resno obremenitev teh voda, posebno ob nizki vodi.

Poseben higienski problem nastaja v naseljih, ki imajo zgrajene vodovode, so pa brez kanalizacij. Sanitarna inšpekcija zahteva pri vseh soglasjih za nove gradnje hišno kanalizacijo s pretočno greznico z odvodom v površinski vodni tok ali v ponikovalnico. S tem se prekomerno obremenjuje voda v potokih, pri ponikovalnicah preveč okužuje zemlja in talna voda.

II. Smeti in drugi trdi odpadki

Mesto ima urejen odvoz smeti. Pomanjkljivosti so: Smetnjaki so postavljeni na preveč vidnih in dostopnih mestih, njihova okolica pogosto nasmetena; smetnjakov nihče ne pomiva in razkužuje. Odvoz smeti je dobro urejen, slabša je končna dispozicija. Glavno odlagališče na Golovcu je zadovoljivo vzdrževano (sedaj se opušča), neurejena in zanemarjena so odlagališča na Aljaževem hribu (nad Toprom), ob cesti na Stari grad, pri kam-

nolomu pod Starim gradom in na Polulah. Novo odlagališče pod Teharjami se še ureja, ima zelo težke ob deževju komaj prevozne dostopne poti.

Štore imajo urejen odvor smeti in lastno odlagališče.

V Dobrni ima smetnjake in urejen odvoz Zdravilišče, ostali odstranjujejo smeti na individualna odlagališča.

Vojnik še nima urejenega zbiranja in odvoza smeti, prav tako ga ni v drugih naseljih.

Številne pritožbe prizadetih občanov povzročajo odvoz piritnih odpadkov iz Cinkarne na novo odlagališče za Teharjami. Sipka snov se s kamiona trosi po cesti in okolici. Pritožbe so predvsem zaradi onesnaženja vrtov in vodnjakov.

ONESNAŽENJE OZRAČJA

Prekomerne količine onesnaženj v zraku nad Celjem in Štorami se pogosto zaznajo že s čutili. Tudi iz daljave opazimo, da nad tema naseljema skoraj vedno lebdi meglena prevleka. Glavni viri onesnaženj so industrijski obrati in ogrevanje stanovanj ter drugih stavb. Po naročilu SOB Celje sta Zavoda za zdravstveno varstvo Celje in Maribor od oktobra 1967 do septembra 1968 in v nekoliko zmanjšanem merilu še v naslednjih 6 mesecih sistematsko merila prisotnost plinov, dima in kovin v zraku. Merilne postaje so bile razporejene na 11 mestih v mestu in okolici (mesto 6, Aljažev hrib 1, Lipa Štore 1, Kompole 1, Teharje 1, Slance 1).

Iz obširnega poročila o rezultatih meritev povzemamo nekaj podatkov, ki so prikazani v naslednji tabeli:

Merilna postaja	SO ₂ v mg				Dim v mg		Kovine v zraku							
	Št. dni v letu		Št. dni v letu		Letno poprečje		Kocentracija kovin v mg							
	nad 150	nad 250	nad 150	nad 250	Pb	Zn	Si	Fe	Mn	Mg	V	Cr		
1. Zdravstveni dom	174	41	146	79	2,5	10,3	6,0	5,9	0,10	1,1	0,6	0,5		
2. Metka	100	18	45	20	2,4	5,8	5,4	5,5	0,07	1,1	0,5	0,5		
3. Otok	147	29	75	11	2,1	9,3	5,9	5,5	0,09	1,2	0,8	0,5		
4. Ob Savinji-most	127	26	69	7	2,2	12,2	5,4	5,2	0,07	1,0	0,6	0,5		
5. Aljažev hrib	114	25	68	3	2,6	20,1	5,8	5,4	0,08	1,1	0,5	0,5		
6. IKŠ Lipa Štore	223	43	79	5	2,9	11,3	6,4	6,5	0,19	1,1	0,5	0,5		
7. Kompole	150	35	45	1	4,6	6,17	5,8	7,9	0,27	1,1	0,7	0,5		
8. Teharje-cerkev	133	24	36	3	3,3	22,2	4,4	5,6	0,11	1,1	0,5	0,5		
9. Cinkarna	224	44	84	30	5,4	71,3	6,3	6,6	0,09	1,1	5,3	0,5		
10. EMO	185	26	59	3	2,3	9,2	6,6	5,3	0,07	1,0	0,5	0,5		

Za primerjavo uporabljamo naslednje normative:

Za SO₂: dovoljeno je do

150 mg v m³ zraka (Sovjetska zveza, predlog za SFRJ)

500 mg v m³ zraka (ZR Nemčija, ZDA)

Za dim: dovoljeno je do

150 mg v m³ zraka (Sovjetska zveza, predlog za SFRJ)

250 mg v m³ zraka (ZR Nemčija, ZDA)

Svinec: 0,7 mg³ zraka

Cink: norme ni; prišteje se k dimu in prahu (150 mg/m³ zraka)

Železo: norme ni; prišteje se k dimu in prahu

Vsi podatki so navedeni v mikrogramih (mg). Za SO₂ in dim sta navedena vzhodno evropski (strožji) kriterij in zapadno evropska (blažji) kriterij. Glede na to so bile v zraku dovoljene količine SO₂ in dima v takšnem 0/0—dni v 12 mesecih merjenja.

	SO ₂		dim, prah
	blažji	strožji	
Štor — Celje	90	46	90
Stanovanjske predeli	90	53	79
Industrijski predeli	89	36	90
Predel javnih zgradb	86	40	50

Na vseh merilnih mestih so bile znatno večje količine SO₂ in dimov v zraku v zimskih mesecih (oktober—marec). Manj izrazito je to sezonsko nihanje v bližini Cinkarne. To govori za dejstvo, da tudi ogrevanje stanovanj in drugih zgradb veliko prispeva k onesnaženju zraka.

Kovine v zraku v znatni meri poslabšajo stanje zaradi prisotnosti plinov, dima in prahu, od teh posebno svinec in cink. Navajamo zaključek iz elaborata: Onesnaženje atmosfere na območju Celja — kovine v prahu (Perman Janez, Vrhovnik Slavko).

Z zdravstvenega stališča je najnevarnejše onečiščenje zraka s svincom. Povprečna letna koncentracija svinca je v celjskem območju 3,0 ug Pb/m³ zraka. V zimskem času, ko je področje podvrženo pojavom inverzije, naraste to poprečje približno na dvojno ter doseže maksimum mesečnega poprečja v decembru z 8,3 ug Pb/m³ zraka. Na posameznih bolj izpostavljenih postajah so te vrednosti še višje in prihajajo občutne količine svinca celo v območje Štor. Če to primerjamo z mednarodnimi normami in predlogom jugoslovanskega standarda, ki dopušča zunanjo atmosfero maksimalno 0,7 ug Pb/m³ zraka, vidimo, da so dejanske koncentracije v celjskem območju več kot štirikrat višje od dopustnega maksimuma. Kot smo videli, se to razmerje na posameznih postajah in v zimskih mesecih še znatno poslabša.

Količine cinka so približno šestkrat večje od svinca ter dosežejo letno poprečje 18,7 ug Zn/m³ zraka. Časovna in prostorska razporeditev cinka je podobna svinčevi in prihajajo velike količine cinka vse v območje Štor in morda na večje razdalje tudi v druge nebesne strani. Mesečno poprečje cinka doseže svoj maksimum v decembru, ko je koncentracija 58,1 ug Zn/m³ zraka; na splošno je tudi tu koncentracija v zimskem obdobju približno trikrat večja od letnega poprečja. Cink zdravstveno ni tako neposredno nevaren in tudi ni omejen v predlogu JUS-a. Vendar so koncentracije cinka

že tolikšne, da bi jih bilo treba upoštevati z zdravstvenega stališča, bodisi kot kovinski oksid, bodisi kot bistveni sestavni del inertnega prahu, ki je tudi omejen s predpisom ter povečuje škodljivost drugih imisij. Ne smemo pa pozabiti, da spadata cink in svinec med elemente, ki močno škodujejo vegetaciji, posebno ob sodelovanju žveplovega dioksida. Ti vplivi so bili dokazani šele pred nedavnim.

Poprečne letne koncentracije železa in silicija v celjskem območju so precej izenačene in okrog trikrat manjše od koncentracij cinka. Poleg tega ta dva elementa nimata tako izrazitih maksimov na posameznih postajah in sta bolj enakomerno razporejena na celem območju. Njune poprečne količine pa tudi maksimi so globoko pod higienskimi predpisi in s te strani torej ne predstavljata posebne nevarnosti za zdravstvo in vegetacijo. Prištejemo jih lahko k inertnemu prahu in jih tretiramo kot takega. Manganov oksid je sicer znatno bolj toksičen, so pa njegove količine tudi v najbolj izpostavljenih letnih časih s higienskega stališča zanemarljive in ekološko nezanimive.

Vzrok za opisano stanje so viri imisij ter topografski in meteorološki pogoji. Ker drugih dveh ne moremo menjati, se bomo omejili samo na vire misij in to le na vire oksidov omenjenih kovin. Izključni vir svinca in cinka so pražilne peči in topilnica v Cinkarni Celje; dodatni vir k svincu je morda tudi obrat minija v Cinkarni. Za zdravstvene predpise in vpliv na vegetacijo so naprave v Cinkarni očitno premalo učinkovite in še vedno prepuščajo prevelike količine cinka in svinca. Najmočnejši vir železovih oksidov je jasno Železarna Štore, ki dovaja železove okside tudi v območje samega mesta Celja. Na drugi strani pa tudi piritne pražilne peči v Cinkarni občutno povečujejo koncentracijo železovih oksidov. Skoraj enakovreden vir so tudi druga industrijska, pa tudi individualna kurišča v mestu. Za železo niso potrebni kakšni posebni ukrepi in ga lahko rešujejo v sklopu problema inertnega prahu. Skoraj iz istih virov kot železo prihaja v ozračje tudi silicijev dioksid. Glavni vir so po vsej verjetnosti livarne v Železarni Štore, Tovarna emajlirane posode, obrat superfosfata v Cinkarni ter omenjena industrijska in individualna kurišča s svojim dimom. Vire manganovih oksidov lahko enačimo z viri železovih oksidov ter velja zanje isto kot smo rekli zgoraj.

ŠOLSKA HIGIENA

V celjski občini je 19 osnovnih, 5 srednjih in 6 šol za učence v gospodarstvu ter poklicnih šol.

V osnovnih šolah je	7185 učencev
V srednjih šolah je	2469 dijakov
V ostalih šolah je	2182 učencev

Največ sredstev je bilo po osvoboditvi vloženi v gradnje, adaptacije in obsežna popravila osnovnih šol. Stanje pri teh je zadovoljivo. Manj

ustrezajo še šole v Vojniku, na Teharjih, v Strmcu in Socki. Znatno slabše je stanje pri srednjih šolah. Od teh je dobila ustrezne nove prostore srednja ekonomska šola in nove delavnice Srednja tehnična. Šola za zdravstvene delavce (medicinske sestre) ima sicer nove prostore, vendar so že veliko pretesni. Gimnazija, pedagoška gimnazija in srednja tehnična šola imajo premalo prostorov in stare zgradbe. Poklicne šole so skoraj vse v novejših sodobnih stavbah, razen gostinske šole, ki gostuje v neustreznih prostorih. Kljub izredno številnim novim šolskim poslopjem imajo skoraj vse šole pouk v dveh izmenah, kar znatno otežuje higienično vzdrževanje šol. Na splošno so vse šole primerno vzdrževane, vse imajo vodovod, z redkimi izjemami tudi centralno ogrevanje.

Če bo tudi za naprej mogoče tako obsežno vlaganje v izgradnjo šol, kot je bilo dosedaj, bodo tudi še ostali nerešeni problemi v dosegljivem času rešeni. Vzporedno z gradnjo šolskih stavb ni šlo povečanje in izboljšanje dijaških domov, internatov in možnosti za prehrano učencev in dijakov. Pri vzdrževanju šol in njihovi higieniški ureditvi nismo našli večjih pomanjkljivosti.

HIGIENA PREHRANE

Proizvodnja živil je večinoma v novih ali novejših obratih (Klavnica, Mlekarna, Pekarna Gaberje), ki so pod stalnim strokovnim nadzorstvom in primerno urejeni. Neustrezni so prostori predelovalnice mesnih izdelkov »Mesnine« in še nekatere manjše pekarnice, ki morajo še poslovati zaradi premajhne zmogljivosti pekarnice v Gaberju.

Trgovski lokali, v katerih se prodajajo živila, so obnovljeni, nekateri novozgrajeni. Samopostrežni način prodaje se je povsod uveljavil. V higienem pogledu se je veliko izboljšala prodaja originalno zavitih in predparkiranih živil. Znatno slabše je pri prodaji kruha, ki je le delno zavito, in pri prodaji sadja in zelenjave, kjer je premalo nadzora nad kvaliteto.

Gostinski obrati so dejansko vsi primerno obnovljeni, vzdrževanje zadovoljivo. O kvaliteti prehrane, zlasti za abonente ni zanesljivih podatkov.

Šolske kuhinje poslujejo v utesnjenih, manj primernih prostorih, razen v novih šolskih stavbah. Odvzeti in pregledani vzorci kosil so ustrezali v sestavi in kalorični vrednosti. Najbolj ustrezni so bili na gimnaziji.

Večina delovnih organizacij ima organizirane tople malice. Samopostrežna restavracija v Gaberju pripravi dnevno okoli 8.000 teh obrokov (za EMO, Cinkarno, Obnovo, obrate KK Žalec). Železarna Store in nekatere druge imajo lastne kuhinje. Iz pregledanih vzorcev smo ugotovili, da je sestav in kalorična vrednost obrokov zadovoljiva. Hrana se transportira v termos posodah in razdeljuje po obratih podjetij. Samopostrežna restavracija po svoji ureditvi in organizaciji dela še komaj zmaguje to delo. Če bo prevzela tudi pripravljanje hrane za novo šolsko menzo, bo potrebna precejšnja preureditev. Znatne količine živil se prodajo na tržnici. Nadzor nad kvaliteto ni zadosten.

Na področju higiene živil je dosežen že znaten napredek. Vendar ugotavljamo, da je nadzor nad proizvodnjo in prometom z živili še vedno veliko premajhen. Inšpekcijske službe redno opravljajo svoje delo, odvzemajo pa premalo vzorcev za laboratorijske preiskave. To predvsem zaradi stroškov pregledov, ker za ustrezne vzorce poravnava preiskave inšpekcija, za neprimerne lastnik. Zavod za zdravstveno varstvo po posebnih pogodbah nadzoruje higiensko stanje in opravlja laboratorijske preiskave živil za nekatere proizvajalce, kot so npr. Mleko, Sinalco, pekarnice, Merx, gostinski obrati, slaščičarji. Potrebna bi bila še pogostejša kontrola v sami trgovski mreži, v gostinskih obratih, menzah in šolskih kuhinjah. Dosedanje število preiskav vzorcev živil in hrane ne daje dovolj podatkov za realno oceno stanja.

Iz prikazanega stanja lahko povzamemo nekaj zaključkov in predlogov.

Epidemiologija:

- izboljšati prijavljanje nalezljivih bolezni;
- izboljšati udeležbo pri obveznih cepljenjih;
- epidemiološko spremljati in obravnavati socialno medicinske probleme, spolne bolezni, kožne bolezni in druge pomembnejše bolezni (rak, alkoholizem, obolenja srca in žil, revmatska obolenja).

Komunalna higiena

- evidentirati vse razpoložljive vodne vire v občini in jih zavarovati;
- z odlokom določiti varstvene pasove pri vodovodih;
- pri zajetju celjskega vodovoda v Vitanju (Jelševa loka) urediti čistilno napravo in predvideti dodatno napajanje tega vodovoda iz Hudinje;
- izdelati dolgoročni program preskrbe z vodo za mesto Celje in druga naselja v občini ter zavarovati pravico do uporabe;
- podpirati izgradnjo manjših vaških vodovodov v okviru krajevnih skupnosti;
- ohraniti in sanirati obstoječe vodnjake in druge vodooskrbne naprave, čeprav niso v uporabi, lahko koristno služijo v primeru elementarnih nesreč, ali če iz drugih vzrokov odpove preskrba iz javnega vodovoda; to je pomembno tudi s stališča narodne obrambe;
- še povečati nadzor nad preskrbo s pitno vodo;
- po možnosti pospešiti izgradnjo kanalske mreže in čistilne naprave;
- proučiti možnost sedimentiranja odpadnih vod v skupnem usedalniku in s tem omogočiti opustitev gradnje greznic; morda bi vlogo usedalnika lahko prevzela zajezitev struge Voglajne pred izlivom v Savinjo. S tem bi lahko uravnavali odtok posameznih količin odpadne vode v Savinjo ob nizkem vodnem stanju. O tem bi morali povedati mnenje zlasti hidrologi;

- pospešiti urejanje kanalizacij v naseljih, ki imajo že vodovode;
  - industrijska podjetja naj v primernem roku zgradijo čistilne naprave, ali vsaj zmanjšajo dotok škodljivih snovi v površinske vode;
  - ukreniti vse potrebno, da se stanje vode v Savinji in drugih vodotokih ne bo več poslabšalo;
  - potrebna bi bila gradnja novega odprtega bazena v severnem delu mesta in na Frankolovem, gradnja zimskega bazena in kopališča za čistilne kopeli;
  - urediti plažo ob Savinji pri Medlogu z vsemi potrebnimi napravami (garderobe, sanitarije, pitna voda, prhe);
  - odstraniti vsa neurejena smetišča in vse odpadke odvažati na smetišče pod Teharjami;
  - izboljšati zbiranje smeti: namestitev smetnjakov v pokrite prostore, čiščenje in razkuževanje smetnjakov; odvažanje smeti v času najmanjšega prometa v mestu;
  - poskrbeti za zmanjšanje ropota v mestu s preusmeritvijo prometa težkih motornih vozil;
  - onesnaženje ozračja je že tako veliko, da se v nobenem primeru ne sme več poslabšati; morebitne nove meritve bi pokazale, če se je z ozirom na spremembo proizvodnje v Cinkarni stanje spremenilo. Iskati nove vire in možnosti toplotne energije, ki bi manj vplivala na onesnaženje zraka;
  - povečati nadzor nad proizvodnjo in prometom z živili ter nad delom gostinskih obratov, menz, restavracij, šolskih kuhinj in prehrano v delovnih organizacijah;
  - povečati nadzor nad prodajo živil na tržnici.
- Za uspešnejše delo na vseh navedenih področjih bo potrebno okrepiti inšpekcijske službe, predvsem sanitarno inšpekcijo in izboljšati že dobro sodelovanje med Zavodom za zdravstveno varstvo in sanitarno inšpekcijo ter teh dveh z drugimi zdravstvenimi zavodi v občini.
- V priloženih tabelah je prikazano stanje na nekaterih področjih higiene in epidemiologije za vse občine v regiji. S tem je tudi mogoče primerjati razmere v celjski občini z drugimi občinami.

Tabele in statistične podatke sta pripravila:

Andrej Peterka, viš. sanit. tehnik — referent za komunalno higieno,

Alojz Lindner, viš. sanit. tehnik — referent za epidemiologijo.

Statistični in drugi podatki so povzeti iz evidenc Zavoda za zdravstveno varstvo.

VODOVODI — HIGIENSKO STANJE OBJEKTOV IN VODE V LETU 1970

Zap. št. Občina	St. objektov v evidenci		Stanje obj. po oceni SI			Laboratorij. kontr. vode		Od tega neprimer.		Norma po 11. členu pravilnika	Realizacija lab. kont. stalno	Razkuževano		Varstveni pas		Voda se po dežju kali		
	primer.	neprim.	kem.	bakter.	skupaj	st. vzorc.	%	ožji	širši			da	ne	da	ne	da	ne	da
1. BREŽICE	27	12	15	16	33	49	15	30	52/130	26	2	—	1	26	—	27	22	5
2. CELJE	22	18	4	239	333	572	65	11	155/308	123	6	—	5	18	—	22	15	7
3. LAŠKO	26	17	9	50	68	118	9	7	74/184	45	1	—	—	26	—	26	13	13
4. MOZIRJE	17	15	2	6	48	54	17	31	24/82	50	1	—	—	17	—	17	13	4
5. SEVNICA	26	14	12	18	47	65	20	30	41/132	37	2	—	1	25	—	26	15	11
6. SL. KONJICE	27	19	8	33	83	116	27	23	51/144	59	—	—	1	26	—	27	7	20
7. SENTJUR	23	14	9	22	49	71	34	47	37/118	45	2	—	—	23	—	23	12	11
8. SMARJE	23	18	5	35	102	137	25	18	40/130	80	2	—	1	22	—	23	11	12
9. VELENJE	7	4	3	—	20	20	3	15	66/82	13	—	—	1	6	—	7	4	3
10. ŽALEC	18	10	8	54	104	158	19	12	71/152	70	2	—	—	18	—	18	12	6
SKUPAJ	216	141	75	473	887	1360	234	17	611/1462	548	18	—	10	207	—	216	124	92

JAVNA ODPRTA KOPALIŠČA 1970

Zap. št.	Naslov	Lastnik	Velike baze na v m ³	Vrsta vode	Čistilne naprave	Kloriranje	Pripor za vzdrževanje	Oseb. kop. mošter	Pregledi ZZV kop./dan	Kontrola vod.				Čiščenje		
										kem.		bakt.		merjeno vode		
										N	P	N	P	dan	teden	
1.	Neptun	Plavalno društvo	1789	vodni vodov.	da	da	del.	da	3	3500	3	—	7	—	2 x	6 tednov
2.	Celje	Neptun, Celje		Term. v.												
	Cat. Toplice	Zdravilišče	906	60—70°	ne	da	del.	da	1	1500	—	—	—	2	dotok	1 x
3.	Bazen	Cat. Toplice	64	Term.		ne	ne	ne	2	200	—	—	1	1	dotok	—
4.	Frankolovo	Turist. društvo		voda 18°	ne	ne	ne	ne	2	200	—	—	1	1	dotok	—
5.	Rimske Toplice	Turist. društvo	396	Term.		da	del.	ne	5	500	2	—	1	7	dotok	1 x
	Radeče	Rim. Toplice		izv. 36°	ne	da	del.	ne	5	500	2	—	1	7	dotok	1 x
	Njivice	Papirnica														
	Radeče	Radeče	375	vodov.	da	da	del.	da	3	300	2	—	3	3	2 x	6 tednov
6.	Krmelj	KS Krmelj														
			396	potok	ne	ne	ne	ne	2	200	—	—	—	—	dotok	—
7.	Sl. Konjice	Sl. kom. pod.														
			906	potok	ne	da	ne	ne	2	500	1	1	—	2	—	na 14 dni
8.	Zbelovo	Sl. Konjice		Term.												
		KS Zbelovo	72	izv. 20°	ne	ne	ne	ne	1	100	—	—	1	—	dotok	1 x
9.	Sentjur	TVD Partizan	375	potok	neup.	da	del.	da	3	300	2	—	1	3	—	1 x
		Sentjur		vodov.	da	da	del.	da	3	300	2	—	1	3	—	1 x
10.	Rogaška Slatina	Obrt. kom. pod.	420	vodov.	da	da	del.	da	3	500	2	—	1	2	2 x	—
	Smarje	Rogaška Slatina														
	bazen	KS Smarje	300	potok	ne	ne	ne	ne	1	200	—	1	—	1	—	—
12.	Velenje	Kom. zavod	420	Elektr.		da	del.	da	—	500	—	—	2	—	2 x	1 x
		Velenje		vodov.	da	da	del.	da	—	500	—	—	2	—	2 x	1 x
13.	Prebold	Zakup	682	Vodov.		net	del.	ne	2	500	2	—	1	2	—	v sezoni
		Tisnikar Anica		Prebold	da	net	del.	ne	2	500	2	—	1	2	—	v sezoni
14.	Bazen	aSlovan*	375	izvir	ne	net	ne	ne	3	200	1	—	—	3	dotok	1 x
	Vransko	Vransko		Ter. izv.												
	Atom. toplice	Turist. društvo	72	370° C	ne	obt	da	ne	15	300	—	—	15	35	1 x	—
	Podčetrtek	Podčetrtek														

KOMUNALNA HIGIENA — IZVRŠENO DELO V LETU 1970

Zap. št.	Delo	Brezice	Celje	Lasko	Sevnica	Konjice	Šentjur	Smarje	Zalec	Velenje	Mozirje	Skupaj	Plan 1970	Realizacija
1.	Javni vodov. pregledi	—	16	2	3	4	—	13	3	—	4	45	75	60
2.	Drugi vodopres. objekti—preg.	2	91	5	23	11	15	44	19	—	—	210	126	167
3.	Smetišča—kante, kopalnice, stanovanja	—	21	10	6	8	5	25	10	—	1	86	91	94
4.	Šole, šol. mlečne kuhinje	—	—	—	—	15	—	—	21	—	—	72	171	42
5.	Male Skice asan. Načrti	1	10	3	2	1	2	4	—	—	—	23	43	109
6.	Vzorci Kemija vode	—	242	33	35	35	26	45	55	—	1	472	194	170
7.	Drugo Evidenca delo Obvestila	42	105	64	40	59	42	81	91	10	12	546	470	150
8.	Razkuževanje	—	46	8	20	21	21	26	17	—	2	161	—	—
9.	Potovanja na teren	—	23	—	1	10	2	16	15	—	1	68	131	51
10.	Skupaj	2	52	5	8	15	12	26	15	—	5	140	187	78
11.	Plan 1970	50	1020	218	211	229	190	459	389	10	28	2865	2168	132
12.	Realizacija v %	115	917	170	131	195	134	229	233	19	25	2168	—	—
		43	111	128	161	153	141	200	166	52	112	132	—	—

PORABNIKI VODOVODOV V LETU 1970

Zap. št. Občina	Stev. obiskov in porabnikov vode						Stevilo prebivalcev v občini	Od tega % por. vod.	Stev. korist. vodovodov	Porabniki v letu 1970	Indeks povečan 1969 = 100	Porabniki jav. vod. %	Povečanje v letu 1970 novi objekti
	Javni vodovodi	št. št. št. št. št. št.	št. št. št. št. št. št.	št. št. št. št. št. št.	št. št. št. št. št. št.	št. št. št. št. št. št.							
1. BREŽICE	27	8527	43	690	9217	25176	36	8270	947	111	33	5 lok. vod.	
2. CELJE	22	44490	256	5380	49870	59147	84	48505	1365	103	75	Raz. omrež. vodovod Celje	
3. LAŠKO	26	8029	42	960	8989	18416	48	8086	903	111	43	2 lok. nov. razš. vod.	
4. MOZIRJE	17	6733	86	970	7703	15138	50	7407	296	104	44	Lok. vod. razšir.	
5. SEVNICA	26	6738	33	590	7328	18822	38	6871	457	106	35	Raz. omrež.	
6. KONJICE	27	9564	88	1810	11374	19108	59	10456	918	108	50	1 lok. vod. razš. omrež.	
7. SENTJUR	23	4483	32	631	5114	17086	29	4893	231	104	26	2 lok. vod.	
8. ŠMARJE	23	7566	46	868	8434	30601	27	8047	387	104	24	2 lok. vod.	
9. VELENJE	7	15975	45	1368	17343	27508	63	16512	831	105	57	Razšir. vod.	
10. ŽALEC	18	12010	46	1045	13055	32850	39	12985	70	100,5	36	Razšir. vod.	
SKUPAJ	216	124115	717	14312	138427	263852	52	133334	6405	104	47		

POROČILO O DELU V LETU 1970

Epidemiologija

Zap. št.	Občina	Anket. nalez. bolezni	Zastrupljenj s hrano	Obiski na domu	Kontr. kliconoscev	Odvzem vzorc. kužnin	Dezinf. Dezins. Derat.	Admin. ukrepi	Evid. nalez. bolezn.	Cepjenje	Potovanj na teren	Št. dn. št.
1.	BREŽICE	10	—	11	15	78	5	16	125	41	3	304
2.	CELJE	62	4	89	76	1332	44	100	1584	95	30	3416
3.	LASKO	9		20	20	280	8	36	163	41	17	594
4.	MOZIRJE	1				1		6	174	41		223
5.	SEVNICA	8	2	12	8	115	4	13	192	41	8	403
6.	KONJICE	25		32	23	518	21	23	388	41	18	1089
7.	ŠENTJUR	5		5	3	125	4	14	184	42	6	388
8.	ŠMARJE	18		17	8	306	7	15	390	48	20	829
9.	VELENJE	2		1	3	4	—	8	114	42	—	174
10.	ŽALEC	23		19	14	385	11	27	232	56	18	785
11.	SKUPAJ	163	6	206	170	3144	104	258	3546	488	120	8205

USPEH CEPLJENJA V LETU 1970 PO OBČINAH, IZRAŽEN V % POPOLNO,
OZIROMA USPEŠNO CEPLJENIH OBVEZNIKOV

Občina	Koze		Di Te Per		Polio		Di Te	Te	Ošpi- ce
	Prim.	Re- vak.	Pop.	Re- vak.	Pop.	Re- vak.			
BREŽICE	88,5	93,5	77,4	85,6	79,5	89,0	95,8	94,0	56,2
CELJE	74,4	65,0	73,5	89,7	74,6	89,5	94,5	94,9	80,8
LAŠKO	80,5	83,0	81,8	87,2	81,8	89,6	94,0	—	83,6
MOZIRJE	84,0	59,2	79,0	84,2	75,9	86,2	90,3	—	69,2
SEVNICA	80,2	55,5	83,5	88,7	83,6	91,3	91,9	—	67,1
SL. KONJICE	83,8	83,8	81,7	92,9	83,4	94,0	97,1	—	73,5
ŠENTJUR	76,4	86,9	95,2	89,5	93,9	92,4	94,0	100	61,7
ŠMARJE	86,2	85,8	82,4	85,5	79,3	89,2	97,9	100	89,0
VELENJE	84,3	84,0	74,2	91,0	79,1	94,2	96,6	98,2	95,0
ŽALEC	74,0	66,8	73,9	89,0	79,2	90,5	96,7	—	64,0
REGIJA									
ZZV CELJE	80,8	76,1	78,5	88,6	79,9	90,9	95,5	95,7	72,9

Opomba: DI-Te-Per — Cepljenje proti davici — tetanusu — oslovskemu kašlju
 Polio — Cepljenje proti otroški paralizi
 Di-Te — Cepljenje proti davici-tetanusu
 Te — Cepljenje proti tetanusu

DR. JANEZ KRAŠEVEC

MEDSEBOJNI VPLIVI SOCIALNEGA OKOLJA, KONFIGURACIJE ZGORNJIH DIHAL, ONESNAŽENJA OZRAČJA IN SPIROMETRIJSKE VREDNOSTI PRI ŠOLARJIH

UVOD

Že dalj časa poznamo medsebojno povezanost med pravilno obliko zgornjih dihal, kar velja posebno za nos kot vrata dihalnega trakta, ter primesmi v ozračju, ki nas obdaja. Oboje ima svoj odnos tudi do funkcijskih vrednosti bronhialnega sistema in pljučnega tkiva. Kot važen dejavnik pri vsem tem dogajanju je mikroklima življenjskega prostora, delovnega mesta ali v našem primeru šole.

V sedanji moderni dobi je onesnaženje ozračja z raznimi primesmi gotovo eden od bistvenih činiteljev pri obolenju nacije. Že pri nas v Celju in okolici opažamo nekaj let nazaj, da so pred vsemi obolenji boleznih dihal daleč na prvem mestu. Pri tem naj gre za delavce kot drugo prebivalstvo. Da je temu tako, nam pokažejo tile podatki: v letu 1967 je bilo na območju celjske zdravstvene regije znanih 13.569 primerov obolenj dihal pri aktivnih zavarovancih, ki so zahtevali 127.753 izgubljenih delovnih dni. V letu 1969 pa je že bilo 24.128 primerov z 215.503 izgubljenimi delovnimi dnevi. Tudi pri celotni populaciji se število primerov na sploh veča, od 72.120 v letu 1967 do 94.930 v letu 1969. (Podatki iz Biltena ZZV Celje 1967—1970). Zato ni čudno, da nas je privedlo to stanje do vprašanja, kakšne so spremembe pri naših šolarjih, ki so ena izmed ogroženih populacij v vseh pogledih.

Kot otorinolaringolog sem se omejil, kot bo kasneje razvidno, na neka vprašanja, ki so me zanimala. Širša obdelava rezultatov pregledov pa je stvar študije, ki jo pripravljam.

Že raziskave *FREYA* pri 50 odraslih bolnikih z zvitim nosnim pretinom in 50 bolnikih z rentgensko dokazanim zasenčenjem obnosnih votlin so pokazale statistične povezave s spirometrijskimi vrednostmi. Pri 38 % tistih, ki so imeli zvit nosni pretin, je našel ventilatorne motnje pri spodnjih dihalih. Pri močni ukrivljenosti nosnega pretina pa celo pri 50 %. Če je bilo

to stanje kombinirano še z zasenčenjem (t.j. vnetjem) obnosnih votlin, pa so bile spirometrijske vrednosti zmanjšane pri 89⁰/₀ primerov. *Togawa* in *OGARA* opisujeta statistično pomembne odnose med dihanjem skozi nos in spirometrijskimi vrednostmi pljučne funkcije. Pri nas je prvi opazil zadefinirano problematiko, osvetljeno z otorinolaringologove strani, *ŠERCER*. Gre za grupo nazalnih refleksov, ki imajo vpliv na celoten organizem po nervus trigeminus, nazopulmonalnih, nazokardialnih in drugih refleksih.

Drugi činitelj, ki sem ga raziskoval in je sestavni del tega prispevka, je vpliv onečiščenega zraka na šolarje mestne in periferne populacije. Meritve, ki jih je v Celju že nekaj let opravljal Zavod za zdravstveno varstvo, kažejo v nekaterih dneh ali obdobjih katastrofalne vrednosti, ki so po 15-krat višje od dovoljenih. To velja predvsem za množine žveplovega dvokisa in prašnih delcev.

Nekaj teh podatkov nam pokaže tabela I. o koncentraciji primesi konec januarja 1968.

Mesto	Konc. prahu v $\mu\text{g}/\text{m}^3$		Konc. SO_2 v $\mu\text{g}/\text{m}^3$	
	povpr.	maks.	povpr.	maks.
Industrijski del	761	2056	273	523
Stanovanjski del	675	1557	367	618
Okolica	563	1077	202	490

Kot je bilo iz prispevka dr. B. Hrašovca v lanskem Zborniku razvidno, so dovoljene koncentracije v SFRJ, ČSR, ZSSR do 150 μg v m^3 , v USA pa SO_2 do 500 μg , prah pa 250 μg v m^3 .

Vidimo torej, da je vse naše prebivalstvo kot tudi naša raziskovana populacija izpostavljena veliki možnosti poškodb dihalnega trakta z nečistimi primesmi v ozračju. To pa ima še posebej vpliv na tako nežna tkiva, kot so še pri šolskem otroku. Na drugi strani pa često draženje povzroča alergizacijo dihal (vazomotorni nahod, astma, spastični bronhitis), kot tudi česte komplikacije (vnetja žrela, grla, pljučnice in pod.).

METODE DELA

V našem statističnem vzorcu je bilo 131 šolarjev — dečkov, 5. razredov osnovnih šol mesta Celja in Vojnika. Pregledali smo 93 mestnih 13-letnikov in 38 iz Vojnika. Kot vzorec smo vzeli vsakega 6. dečka v razredu. Poleg ankete in splošnega kliničnega pregleda smo izvršili tudi otorinolaringološki pregled, spirometrijske in laboratorijske preiskave. V prostorih, kjer so bili pregledi, je bil zračni pritisk 719 do 738 mm Hg, temperatura pa je bila od 18⁰ do 21⁰C. Preglede smo opravljali vedno zjutraj, in to prvih 15 dni meseca marca 1970. leta.

Mestni vzorec 93 učencev je bil izbran iz 7 osnovnih šol. Zaradi mnogo činiteljev, ki vplivajo na dihalna pri otrocih, posebno slabega ozračja, smo upoštevali neke domnevne predpostavke, na katere smo hoteli odgo-

voriti. Posebno še, ker gre v tem primeru za tako imenovane socialno medicinske momente, ki nasploh vplivajo na življenje. Tem so izpostavljeni tako delavci v tovarnah, a občutljivejši so predšolska in šolska mladež ter starejši ljudje z insuficientnim kardiovaskularnim aparatom.

REZULTATI

1. Prvo vprašanje, ki smo ga hoteli razjasniti, je bilo: Kako vplivata na vitalno pljučno kapaciteto telesna višina in ozračje, ki je v mestu slabše kot na deželi.

Tabela 2.

	CELJE	VOJNIK	Razlika
Popr. višina	153 3 cm	145,8 cm	4,5 cm (stat. sign.)
Popr. ViKa	3.223 ccm	3.067 ccm	
ViKa na 1 cm viš.	21,0 ccm/cm	20,6 ccm/cm	0,4 ccm/cm (ni st. sign.)
ViKa pri deviaciji nosnega pret.	21,15 ccm/cm	20,5 ccm/cm	Ni stat. sign.
ViKa pri ravnem nos. pretinu	20,9 ccm/cm	20,6 ccm/cm	Ni stat. sign.

Na osnovi izračunov smo ugotovili, da obstoji med mestnimi in vaškimi dečki statistično značilna razlika v poprečni višini, t.j. 4,5 cm. Ko smo izračunali vitalno kapaciteto, je bila ta v pozitivni korelaciji z višino telesa. Z odstranitvijo vpliva višine na kapaciteto tako, da smo vzeli vitalno kapaciteto na 1 cm višine enih in drugih dečkov, pa smo dobili razliko med enimi in drugimi le 0,4 ccm/cm višine, kar ni statistično značilno.

2. Vprašanje je bilo: Kako vpliva deviacija nosnega pretina na vitalno kapaciteto pljuč pri našem statističnem vzorcu 13-letnih šolarjev?

Dečke smo razdelili na 3 skupine:

a) na skupino, ki ima raven nosni pretin in nobenih motenj v dihanju skozi nos,

b) skupino z majhnimi spremembami pretina, ki ne vplivajo na dihanje skozi nos,

c) skupino z večjo deviacijo in motnjami dihanja skozi eno ali obe nosnici.

S statističnim izračunom smo dobili, da ni značilnih razlik med posameznimi tremi skupinami in povezave z vitalno kapaciteto, računano na 1 cm višine. V absolutnih številkah je bila poprečna vitalna kapaciteta pri ukrivljenosti nosnega pretina večja kot pri onih brez le-te. Mogoče gre to na račun forsiranega dihanja skozi usta, ker so normalna vhodna vrata, t.j.

nos, zožena. Podobne rezultate smo dobili tudi pri merjenju maksimalnega ekspiratornega volumna na 1 sek. (Tiffenau test).

3. Sledeče vprašanje, ki smo ga zastavili, je: Ali obstoji razlika v nastopanju žrelničnega tkiva (t. i. »polipi v nosu« pri otrocih) pri mestnih in podeželskih otrocih?

Ko smo vzeli otroke, ki imajo povečano žrelnico, in tiste, katerim jo je bilo treba operirati (torej so sedaj brez nje), smo videli, da je bilo v mestu takih 62 učencev od skupno 93, na podeželju pa 24 od skupno 38. Izraženo v procentih je torej v Celju »bolnih« 66,6 %, v Vojniku pa 63,0 %. Razlike torej niso statistično pomembne.

Tabela 3.

Kraj	Bolni in operirani	Zdrav. ali b. p.	Skupno
Celje	62 (66,6 %)	31 (33,3 %)	93
Vojnik	24 (63,0 %)	14 (37,0 %)	38
Skupno	86 (65,6 %)	45 (34,4 %)	131

4. Naslednje vprašanje je bilo: Ali obstoji razlika v hipertrofiji tonzil, kroničnih vnetij žrela in s tem v zvezi tonzilektomiranih pri celjskih in vojniških šolarjih?

V mestu Celju je bilo 54 dečkov s kronično vnetimi in povečanimi mandeljni, 16 že operiranih, zato menimo, da so že pred tem imeli zadevne težave. Skupno je bilo torej 70 primerov vnetij in 23 bp. V Vojniku pa je bilo 32 še bolnih in 2 operirana, to je skupno 34 bolnih, in 4 bp. Ko smo testirali razmerje med bolnimi in zdravimi, smo dobili odgovor, da razlika med mestom in okolico ni statistično značilna. Vidimo pa vkljub temu v periferiji višji procent obolezlosti na mandeljnih kot pa v mestu. Verjetno na to vplivajo socialno medicinski činitelji, česta prehladna obolenja, izpostavljenost v naravi, višji standard v mestu in podobno.

Tabela 4.

Kraj	Bolni in oper.	b. p.	Skupaj
Celje	70 (75,4 %)	23 (24,6 %)	93
Vojnik	34 (89,4 %)	4 (10,6 %)	38
Skupno	104 (79,5 %)	27 (20,5 %)	131

5. Poslednje vprašanje, ki smo si ga postavili, je bilo: Ali obstajajo razlike v spremenjeni sluznici nosu glede na večje onečiščenje ozračja v mestu kakor v okolici?

Iskali smo tipične vazomotorne spremembe v nosu (hitro zamašen nos, česta kihanja, vode iztok iz nosu, modrikasto steklasta sluznica školjk

itd.). Tako imenovani vazomotorni rinitis je imelo 62 od skupno 93 celjskih dečkov in 21 od 38 vojniških.

Tabela 5.

Kraj	Vazomotorna rinopatija		Skupno
	Imajo	Nimajo	
Celje	62 (66,7 %)	31 (33,3 %)	93
Vojnik	21 (55,4 %)	17 (44,6 %)	38
Skupno	83 (63,4 %)	48 (36,6 %)	131

S testiranjem procenta obolenja šolarjev za vazomotornim nahodom smo videli, da je razlika 11,3 % na škodo mestnih, vendar to ni statistično značilno. Na področju mesta je večji procent obolenosti zaradi vazomotornih težav v nosu. Tu pa ne smemo zanemariti možnosti, da so bila v tistem času, ko so bili pregledi, lahko tudi prehladna obolenja nosu. Ta namreč v začetni fazi tudi dajejo podobne težave.

ZAKLJUČEK

Na osnovi problematike s področja otorinolaringologije, ki jo srečujemo pri mestni kot okolišnji populaciji, sem poizkusil osvetliti nekatera vprašanja, ki se lahko pojavljajo v ambulantni kot tudi hospitalni praksi. Vemo, da smo vsi več ali manj izpostavljeni patološkimi vplivom raznih sestavin mikro- in makroklimi, ki vpliva na naša dihalna.

V naših dveh statističnih vzorcih smo postavili nekatera vprašanja, ki so nas zanimala v zvezi z vplivom socialnega okolja, onesnaženja ozračja in ev. anatomskih sprememb nosu na stanje dihal nasploh. Na osnovi statistične obdelave smo prišli do zaključkov, da ni bistvenih statistično značilnih razlik v vitalni kapaciteti, maksimalnem ekspiratornem volumnu v 1 sekundi med celjskimi 13-letnimi šolarji in onimi iz Vojnika. Vitalna kapaciteta je skoraj nekoliko večja pri tistih, ki dihalo skozi usta in imajo moten pretok zraka skozi nos. Nismo našli statistično značilnih procentualnih razlik v spremembah žrelničnega tkiva (žrelnice) pri obeh populacijah. Pri vazomotornih spremembah nosne sluznice pri mestnih in podeželskih otrocih smo videli odstopanja v obolenosti na škodo celjskim šolarjem, vendar statistično neznačilna.

V zaključku lahko poudarim, da bi lahko dobili druge rezultate, ko bi imeli čistejše vzorce tako iz mesta, kjer so locirani proizvajalci onesnaženega ozračja (tovarne, pražarne, prometna vozlišča), na drugi strani pa statistični vzorec iz kraja z maksimalno čistim ozračjem (zg. Savinjska dolina). Prav tako bi potegnili pri večjih statističnih vzorcih zanesljivejše rezultate, za to pa obstoji mnogo objektivnih težav.

Opomba: Literatura je na voljo pri avtorju.

DR. MARJAN VEBER

GIBANJE OTROŠKIH NALEZLJIVIH BOLEZNI MED UČENCI CELJSKIH ŠOL

Glede na to, da so otroške nalezljive bolezni precej razširjene med učenci, saj zavzemajo v celotni patologiji četrto mesto, želimo prikazati epidemiološko situacijo takšno, kakršno smo zasledovali v zadnjih desetih letih v našem dispanzerju.

Omejili bi se le na tiste nalezljive bolezni, s katerimi smo se srečavali najbolj pogosto oziroma so najpomembnejše. Istočasno želimo opozoriti na pogoje, ki pospešujejo širjenje teh obolenj. Hkrati naj bi poudarili pomen higienskih ukrepov zaradi zatiranja nalezljivih bolezni.

Zakaj so te bolezni tako razširjene ravno med šolsko mladino? Znano je, da se prenašajo te bolezni bodisi potom zraka — s kapljično infekcijo — ali pa s pomočjo rok, hrane itd. Pogoji za širjenje bolezni so predvsem nehigienske razmere oziroma slabe higienske navade. Ako govorimo o nehigienskih razmerah, moramo omeniti predvsem razmere v šoli. Kje so idealnejši pogoji za kapljično infekcijo, če ne ravno tam, kjer se ljudje zbirajo v zaprtem prostoru? Ali ni zaprt prostor prav učilnica? Da bi zmanjšali slab vpliv mikroklima v njej, priporočamo čim pogostejše zračenje. Ali poskrbijo šolska vodstva v zadostni meri, da bi ustregli higienskemu predpisu? Večkrat je to nemogoče iz čisto tehničnih razlogov. Kajti dopoldanski pouk se konča marsikdaj takrat, ko se popoldanski že prične. Za temeljito zračenje učilnice praktično ni časa. To je vis maior spričo večizmenskega pouka, sicer bi se pouk zavlekel še dalje proti večeru. Zaradi vsega tega in zaradi načina medsebojnega sodelovanja med učenci so dani ugodni pogoji za širjenje nalezljivih bolezni. Podobno je s prenašanjem nalezljivih bolezni z rokami. Ali so učenci dosledni pri umivanju rok pred jedjo in po opravljeni potrebi? Končno, ali imajo povsod možnost, da to, kar so nekje slišali, tudi opravijo?

Hočemo poudariti, da so slabe higienske razmere, slabe higienske navade in življenje v kolektivu osnovni vzrok za tako pogosto obolevanje.

Ugotavljamo tudi, da se nekatere otroške nalezljive bolezni ne pojavljajo več, oziroma da so v upadanju. Nekaterih bolezni, ki so bile včasih strah in trepet staršev ter smrtni sovražnik otrok, danes skoraj ni več. Za-

kaj tako? Ako kje velja pravilo, da je bolje bolezen preprečiti, kakor zdraviti, je v tem primeru prav gotovo tako. Z doslednim izvajanjem cepljenja je uspelo marsikatero otroško nalezljivo bolezen domala skoraj povsem zatreti. Ako pa se še pojavi tu in tam, se skoraj vedno izkaže, da otrok ni bil cepljen popolno. Odtegotvanje otroka od cepljenja se prav gotovo prej ko slej maščuje nad njim.

Od otroških nalezljivih boleznih, ki jih razpoznamo na podlagi tipičnega izpuščaja oziroma vzbrsti, ki se pojavijo na koži, omenjamo škrlatinko, ošpice, rdečke in norice.

Škrlatinka je redna spremljevalka učencev. Vsako leto zabeležimo nekaj primerov. Medtem ko je bilo letno po več deset primerov bolnikov, smo leta 1963 zaznali večji razmah obolenja. Tega leta se je javilo pri nas 115 bolnikov. Glede posledic, ki smo se jih nekoč bali, lahko rečemo, da smo danes skoraj brez njih, vsaj mi jih ne opažamo. Prav gotovo gre za sluga za to Flemingu, ki je odkril penicilin, s katerim dandanes zdravimo takega bolnika. Ker je bolezen nalezljiva, je treba bolnika izolirati. Še pred nekaj leti je bila obvezna hospitalizacija; danes se lahko zdravi tak bolnik doma. Ostali pa so zaščitni ukrepi glede izolacije in penicilinske profilakse. Vse to je potrebno zato, da bi bolezen čimbolj omejili, po drugi strani pa preprečili eventualne komplikacije. Spričo zakonitosti, ki velja v epidemiologiji, lahko pričakujemo, da nas bo ta bolezen še obiskala v večji meri.

Ošpice niso tako brezpomembna bolezen. Tudi v tem primeru lahko pride do poslabšanja zdravstvenega stanja zaradi kakšne komplikacije. To se dogaja predvsem v mlajšem starostnem obdobju. Sprva se je gibala bolezen v ustavljenih mejah. Zadnja leta pa opažamo zanimivo nihanje. Ako je bilo npr. neko leto malo takih bolnikov, se je število le-teh naslednje leto krepko dvignilo; tako je bilo zadnjih pet let. Spričo obveznega cepljenja, ki se izvaja v predšolskem obdobju od leta 1969 dalje — prvošolce, ki ošpic še niso preboleli, pa cepimo mi — lahko v nekaj letih pričakujemo, da bo takih bolnikov vsako leto manj.

Rdečke, ošpicam podobno obolenje, opažamo vsa leta. Vsako leto torej registriramo nekaj primerov. Dvakrat pa smo se z njimi srečali kar v obliki epidemije. Tako smo zdravili leta 1963 286 in leta 1967 234 bolnikov. Navadno bolezen ni huda. Zato pa je bolj neprijetna za nosečo mater, kajti ta bolezen je lahko vzrok, da se rodi otrok s telesno hibo. Že to naj bi bil dovolj resen povod, da takega bolnika čimprej odkrijemo in izoliramo.

Norice, navadno ne resno, zato pa zaradi včasih neznosnega srbenja tembolj neprijetno infekcijsko obolenje, so poznane tudi pod imenom vodene kože. Bolezen se je pojavljala izmed vseh otroških nalezljivih boleznih, ki se kažejo v obliki izpuščaja oz. vzbrsti, v največji meri. To je tudi v skladu z visokim kontagioznim indeksom. Vsa leta je bilo namreč poprečno preko 60 bolnikov. Trikrat pa smo opazili znaten porast obolenja.

Mumps je bil od ostalih otroških nalezljivih boleznih, ki se ne kažejo v obliki izpuščaja, najbolj razširjeno obolenje. Število bolnikov je bilo iz leta v leto drugačno. Običajno je letom »zatišja« sledilo leto bogato z mumpsom. Predvsem v letih 1961 in 1970 je bilo te boleznih zlasti dosti. Bolezen se je tu in tam zaključila s komplikacijo, toda končni efekt zdravlje-

nja je bil vedno ozdravljenje bolnika. Koliko je bilo meningitisa po mumpsu, ne bi mogli reči, ker je bilo registriranje komplikacij nedosledno. Vsekakor so bili taki primeri redki.

Oslovski kašelj, zelo mučna otroška nalezljiva bolezen se pojavlja vsa leta le v manjšem obsegu. Leta 1963 opazimo znaten porast obolenja, nato pa od leta 1965 razen enega primera v letu 1968 — nismo zabeležili nobenega takega bolnika več. Vzrok take zadovoljive ugotovitve je brez dvoma zaščitno cepljenje v predšolskem obdobju. Cepljenje je bilo uvedeno kot obvezno leta 1959. Kot vidimo, je bilo uspešno.

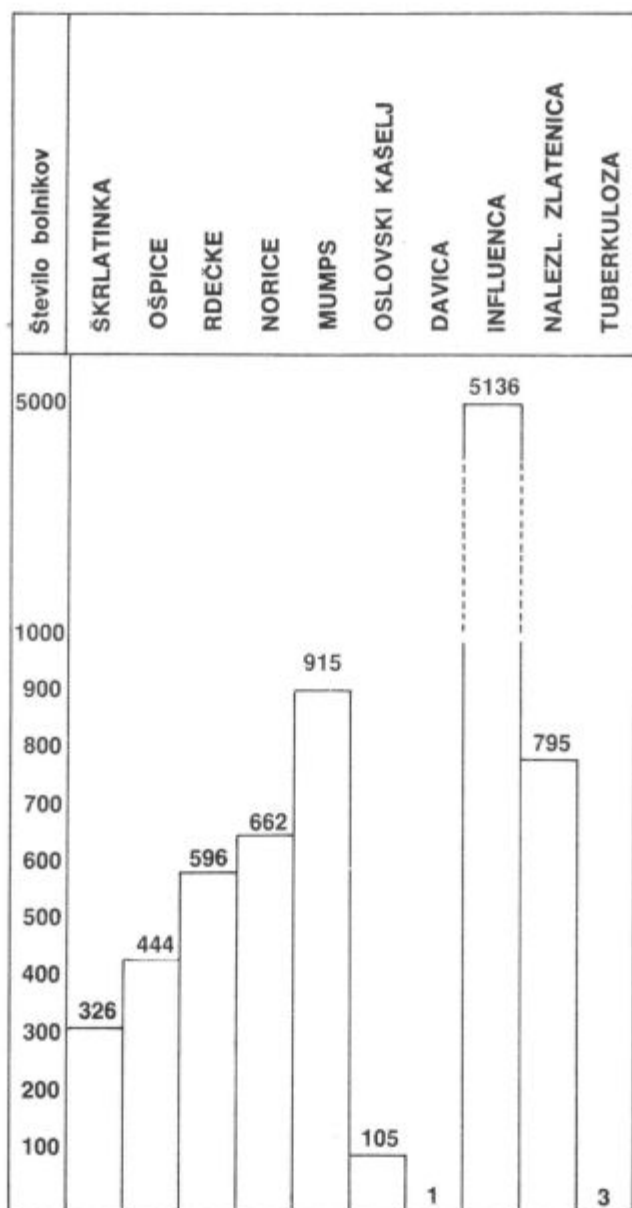
Influence pravzaprav ne moremo šteti med otroške nalezljive bolezni, saj se pojavlja v enaki meri tudi med starejšimi populacijami. Pogled na grafikon nam pove, da je bilo te bolezni izmed vseh nalezljivih obolenj največ. Vsakoletna nihanja so bila značilna za bolezen. Večino let smo prijavili nekaj sto takih bolnikov; v poprečju bi lahko rekli preko 500 na leto. Bolezen je zanimiva predvsem zaradi eksplozivnega širjenja; zlasti so znane epidemije in pandemije influence. Tudi proti tej bolezni smo dobili učinkovito orožje v obliki cepiva. Toda ker je cepljenje prostovoljno, ni tako masovno, uspešno pa je le pri vsaj 75 % precepljenosti kolektiva, ni pričakovati zaznavnega upadanja bolezni.

Primer uspelega cepljenja je *davica*. V vseh desetih letih smo registrirali enega samega bolnika (leta 1961). Bolezen, ki je bila nekdanj tako usodna in kruta, je postala danes redkost.

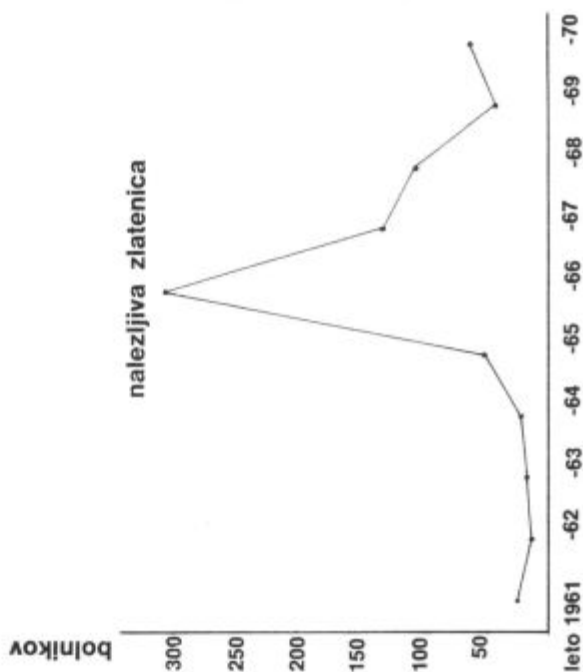
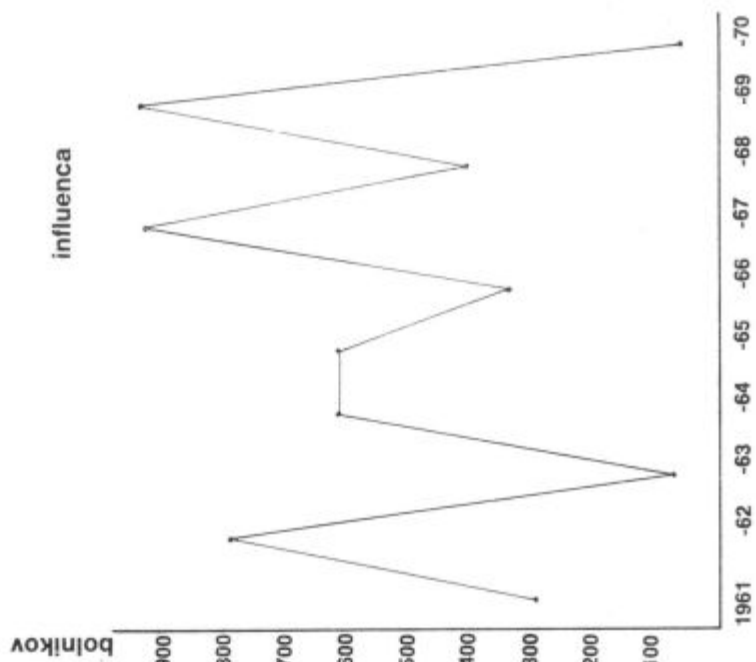
Nalezljiva zlatenica je postala v obdobju, ki ga opisujemo, izredno pomembno obolenje. Od posameznih primerov, ki smo jih opažali v letih 1961—1965, se je sprevrgla v letu 1966 v pravo epidemijo. Takrat je obolelo preko telega leta 314 učencev. Število obolelih je postopoma padalo v naslednjih treh letih do 43 bolnikov v letu 1969. Toda že naslednje leto smo spet zaznali rahel porast obolenja. Zakaj je to obolenje tolikanj pomembno? Prvič je nalezljiva zlatenica obolenje, ki se prenaša z rokami in hrano, torej so za širjenje bolezni sila pomembne higienske razmere. Razmere v šolah marsikje botrujejo temu obolenju. Spominjamo se šole, kjer se je zvrstilo v času epidemije na infekcijskem oddelku kar lepo število njenih učencev. Pomembno je tudi to, da so imeli učenci na šoli le eno samo vodovodno pipo za potrebe pitja in umivanja rok. Torej, kako naj bi le izpolnjevali načelo osebne higiene — umivanja rok po opravljeni potrebi, pred malico itd.? Le kako naj bi se zvrstili v odmoru vsi učenci pri eni sami pipi? Nadalje je za to bolezen značilna daljša ležalna doba. Medtem ko je otrok, ki je zbolel npr. za rdečkami, noricami, mumpsom in podobno, izločen od pouka kak teden ali dva, je tak bolnik prikrajšan za pouk vsaj en mesec. Pozabiti ne kaže, da se lahko takšno zdravljenje zavleče celo več mesecev; imeli smo tudi takšne bolnike — na srečo so bili redki.

Aktivna pljučna tuberkuloza je dandanes med učenci redko obolenje. Iz grafikona je razvidno, da smo registrirali v našem dispanzerju v tem času le tri bolnike. Z zadovoljstvom lahko ugotavljamo, da je treba iskati vzroke takšne situacije v boljših socialnih razmerah, v kakršnih živi naš človek in v rednem besežiranju. Prav gotovo pa je v borbi proti tej zahrbitni bolezni odigrala pomembno vlogo tudi protituberkulozna služba.

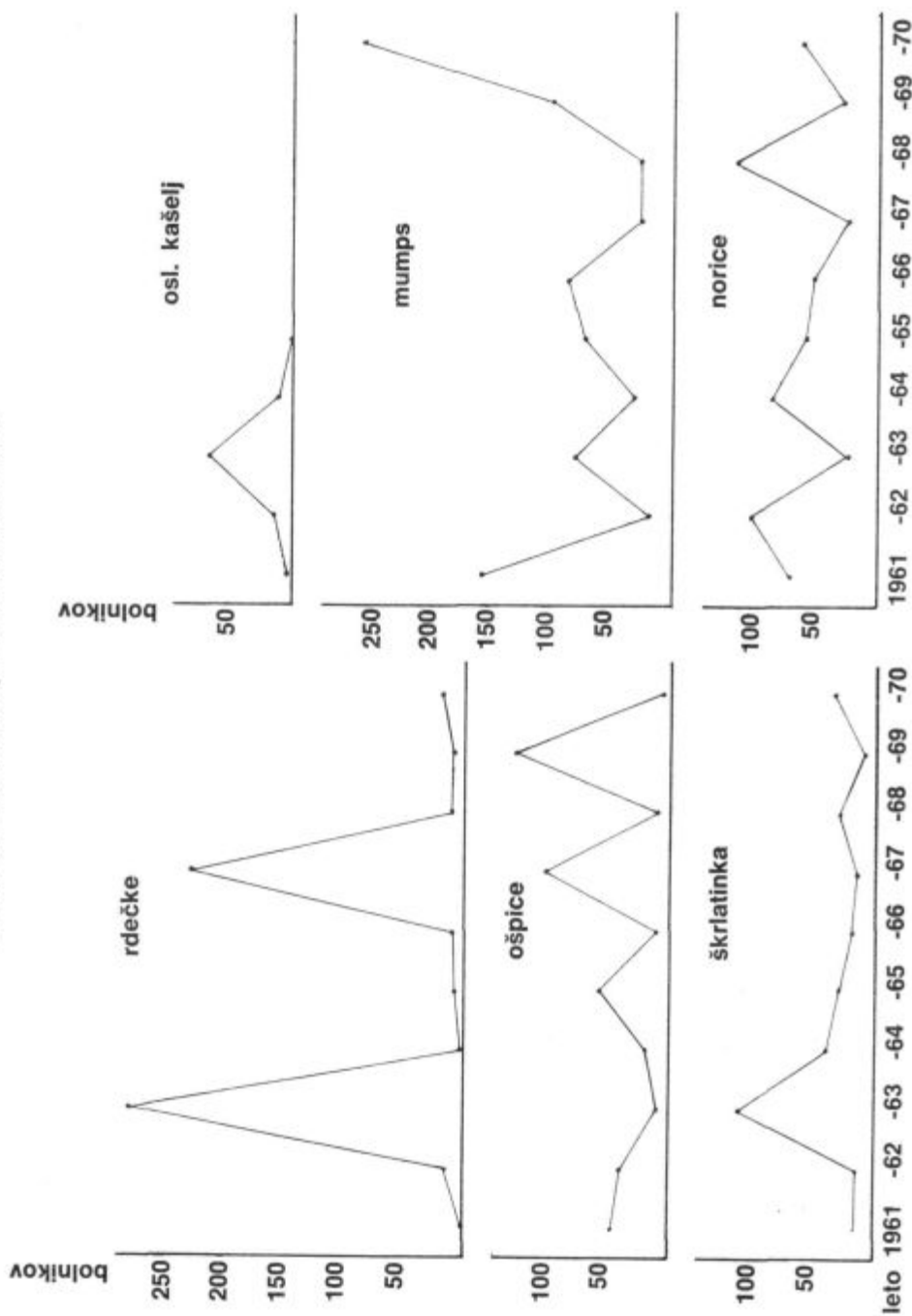
Število bolnikov 1961–1970

Epidemiološka situacija od l. 1961 do 1970

Epidemiološka situacija od I. 1961 do 1970

Summary

CHILDREN'S INFECTIOUS DISEASES AMONG SCHOOL CHILDREN IN CELJE

The author discusses the epidemiological situation of children's and other important infectious diseases that have afflicted school children during the past decade. He points out the importance of preventive measures, such as proper sanitary conditions and preventive inoculation.

GUSTAV GROBELNIK

NAGRADA SLAVKA ŠLANDRA

(K desetletnici podeljevanja)

OD ODLOKA DO ODLOKA

Zgled drugih slovenskih mest (Kranj, Novo mesto, Maribor) je leta 1960 pritegnil tudi svet za kulturo in znanost celjske občine¹, da je izposloval ustanovitev posebnega nagradnega fonda, iz katerega bi se vsako leto — odločeno je bilo, da za občinski praznik, tj. 20. julija — nagrajevali najzaslužnejši kulturni, znanstveni in drugi javni delavci. Zopet je bil tu zgled drugih, že obstoječih republiških in občinskih nagrad, ki je dal predlaganemu skladu ime po narodnem heroju Slavku Šlandru (1909—1941), kot eni od najpomembnejših osebnosti iz zgodovine delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja Celja in njegovega zaledja.

Ideja o tovrstni občinski nagradi je bila uresničena konec leta 1960 z ODLOKOM O USTANOVITVI SKLADA ZA POSPEŠEVANJE ZNANSTVENEGA IN UMETNIŠKEGA UDEJSTVOVANJA »SLAVKO ŠLANDER«. ² Sklad, katerega sredstva bi se formirala predvsem iz dotacije občinskega ljudskega odbora, ³ bi služil namenu, ki je bil naveden že v nazivu odloka, a sredstva bi se uporabila bodisi za »razpisana in predložena oziroma objavljena dela z obdelano družbeno-ekonomsko, politično, tehnično, socialno, kulturno, umetniško in zdravstveno problematiko s področja občine Celje«, bodisi za »splošno uspešno prizadevanje« na omenjenih področjih. ⁴

Pravilnik o načinu upravljanja in poslovanja sklada, ki naj bi ga predpisal ustanovitelj, ⁵ ni izšel. Nadomestil ga je RAZPIS te nagrade, v katerem je rečeno, da »bodo letošnje nagrade (nagrade za leto 1961. Op. pis.) podeljene v znamenju dvajsetletnice ljudske revolucije«, da bodo nagrajena dela, opravljena že izza leta 1941, sploh pa tista dela, »ki so, ali pa bodo pomembno vplivala na splošni družbeni razvoj celjske občine« in končno, da je nagrada namenjena »tudi državljanom, ki s svojim udejstvovanjem v prej navedenem smislu pomembno koristijo razvoju občine Celje«. Kandidati so bili dolžni predložiti ali prijaviti svoja dela svetu za kulturo in

znanost do 31. maja 1961. Razpis je določal, da bo »predložena dela ocenila posebna strokovna komisija«. ⁶

Namen novoustanovljenega sklada je bil publiciran tudi v PROGRAMU PERSPEKTIVNEGA RAZVOJA OBČINE CELJE V RAZDOBJU 1961—1965. ⁷

Če bi v prvem razpisu navedene proposicije obveljale kot dokončne, bi mogli šteti za njih dopolnilo še POVABILO PREDSEDNICE SVETA Marice Zorko k udeležbi pri naslednjem nagradnem natečaju, izrečeno ob prvi podelitvi nagrad, a naslovljeno »na gospodarstvenike, medicinske in druge delavce, katerih dela lahko prav tako pripomorejo k razvoju celjske občine«. ⁸

Toda po tej praksi so bile nagrade podeljene le prvi dve leti, četudi je bil že v začetku leta 1962 prvotni odlok odpravljen z ODLOKOM O USTANOVITVI OBČINSKEGA SKLADA ZA KULTURO IN ZNANOST. ⁹ Po tem odloku oblikovana sredstva namreč niso služila le za financiranje osnovne dejavnosti kulturnih zavodov in za dotiranje kulturnoprosvetnih društev, temveč tudi za »razvijanje in pospeševanje kulturne, znanstvene in umetniške dejavnosti v občini Celje«, ¹⁰ ne da bi pri tem omenjal institucijo Šlandrove nagrade.

Za upravitelja skupnega sklada je bil po 5. čl. cit. odloka predviden devetčlanski upravni odbor; štiri mesta med njimi si je pridržal občinski ljudski odbor za svoje predstavnike. ¹¹ Pač pa ni prišel na svetlo pravilnik o poslovanju sklada, ki bi bržčas moral ločeno in podrobneje določiti še postopek o delitvi sredstev, »namenjenih za razvijanje in pospeševanje kulturne, znanstvene in umetniške dejavnosti v občini«, se pravi sredstev, namenjenih za vsakoletno Šlandrovo nagrado.

In tako je tudi ob tretji podelitvi nagrad (1963) pravilnik nadomestil RAZPIS, ki je vabil vse kandidate »k pravočasni predložitvi njihovih del ali opisa njihove dejavnosti in sicer najkasneje do 31. maja, da bi lahko upravni odbor sklada oz. strokovna žirija pravočasno ocenila dela in delovanje posameznih kandidatov«. ¹² V razpisu omenjeni sklad je očitno mišljen sklad za kulturo in znanost, saj je bil prvotni, formalno samostojni nagradni sklad ukinjen z odlokom o ustanovitvi skupnega sklada za kulturo in znanost iz leta 1962. ¹³

Šele po tretji podelitvi Šlandrovih nagrad je svet za kulturo in znanost imenoval posebno komisijo ¹⁴ z nalogo, da ob sodelovanju takratnega načelnika oddelka za družbene službe Toneta Erjavca »ponovno pregleda pravilnik o podeljevanju nagrad« ter ga dopolni z določilom, po katerem bi bilo potrebno predlog za kandidata opremiti s »strokovnim mnenjem zavoda, v katerem dela«. Toda iz odpravka sklepa o imenovanju članov te komisije je razvidno, da komisija ni imela kaj v roke vzeti, ker pač pravilnika ni bilo, ¹⁵ vendar se je naloge lotila in pripravila osnutek ¹⁶ PRAVILNIKA O PODELJEVANJU NAGRAD SLAVKA ŠLANDRA, ki ga je nato svet za kulturo in znanost sprejel v začetku julija 1964 in sklenil, »da ga predloži v potrditev še skupščini«. ¹⁷

Zadrega, ker je bil pravilnik sprejet takorekoč na predvečer občinskega praznika 1964, se pravi dneva, ko bi se morale nagrade deliti, je bila odveč, saj pravilnika ni bilo treba uporabiti, ker nagrade to leto niso bile podeljene.

Kot posebnost tega pravilnika navajam najprej določilo, da se *nagrada ne podeli*, »če svet ali od njega imnovana komisija ugotovi, da nobeden od predlaganih kandidatov ne izpolnjuje pogojev«, to pa je pomembnost kandidatovega dela »za splošni družbeni razvoj celjske občine.« Druga posebnost je določilo, da »razpiše nagrade svet za kulturo in znanost vsako leto vnaprej na praznik občine Celje.« Za nadaljnjo posebnost tega pravilnika velja šteti tudi določilo, da se »neizkoriščena sredstva prenesejo v naslednje leto ali pa uporabijo za namen v smislu uvodnega določila pravilnika, se pravi za pospeševanje razvoja kulturne, umetniške in znanstvene dejavnosti na območju celjske občine.

Sredi leta 1966 so v svetu za kulturo in znanost obnovili zahtevo, da se pravilnik o Šlandrovih nagradah »dopolni in precizirajo določila o pogojih za kandidaturo.« V ta namen so sklenili oskrbeti se s pravilnikom o ljubljanskih Prešernovih nagradah, da bi »na tej osnovi do konca 1966 izdelali nov pravilnik za Šlandrove nagrade.«¹⁸ Toda ostalo je pri starem. Ugotovimo lahko le, da Šlandrova nagrada ni bila samostojna institucija z lastnimi sredstvi in lastnim upraviteljem, temveč, da je bila vse do vključno leto 1969¹⁹ postavka v finančnem načrtu sveta za kulturo in znanost, z ustanovitvijo sklada za kulturo in znanost pa v finančnem načrtu le-tega, ki je z njim upravljal sam svet, to pa od leta 1964 po ODLOKU O PRORAČUNU OBČINE CELJE ZA LETO 1964, natanko pa po drugem ODLOKU O USTANOVITVI SKLADA ZA KULTURO IN ZNANOST, ki izrecno določa, da sklad ni pravna oseba in da z njim upravlja svet, pristojen za kulturo in znanost, ki tudi določi način upravljanja s skladom.²⁰

Končno se v proračunu za leto 1970 pojavi nagrada Slavka Šlandra kot samostojni proračunski uporabnik sredstev na področju kulturno-prosvetne dejavnosti²¹ in to kot posledica ODLOKA O NAGRADI SLAVKA ŠLANDRA z dne 4. aprila 1969. Odlok je namreč določal, da se denar za nagrado zagotovi — mimo daril in volil — z občinskim proračunom. Sicer pa je ta pravni akt legaliziral nagrado, etiketirano z dolžno pieteto do spomina Slavka Šlandra, kot *vsakoletno družbeno priznanje za stvaritve preteklega leta* (za dela in dosežke, ki so bili uresničeni po zadnji podelitvi nagrade«), le izjemoma »za delo in dosežke v daljšem obdobju.«²² Pristojnost v predlaganju nagrad je naložena posebni devetčlanski komisiji, ki jo imenuje občinska skupščina za štiri leta.²³ Izvajanje odloka si je komisija, v skladu z določbo njegovega 8. člena, uredila s posebnim POSLOVNIKOM.²⁴ Za razliko od dotedanje prakse, je odslej komisija dolžna nagrado javno razpisati že od 1. oktobra za naslednje leto, izbor kandidatov ter višino nagrade pa predložiti občinski skupščini v potrditev najpozneje do 20. junija.

Prav za desetletnico potrdi valvacijo obstoja in družbene pomembnosti Šlandrove nagrade tudi STATUT OBČINE.²⁵

OPOMBE:

- ¹ Svetu je predsedovala Marica Zorko.
- ² Odlok z dne 28. 12. 1960. Uradni vestnik okraja Celje 1961, št. 2.
- ³ 3. čl. cit. odloka.
- ⁴ 5. čl. cit. odloka.
- ⁵ 8. čl. cit. odloka.
- ⁶ Celjski tednik 1961, št. 1 z dne 13. 1. 1961.
- ⁷ Z novoustanovljenim skladom »Slavka Šlandra«, v okviru katerega se bodo nagrajevala vsako leto najpomembnejša strokovna in znanstvena dela, je dana vzpodbuda za kvalitetno ustvarjalno delo. Uradni vestnik okraja Celje, št. 21, str. 6.
- ⁸ Celjski tednik z dne 28. 7. 1961.
- ⁹ 10. čl. cit. odloka z dne 10. 2. 1962. Uradni vestnik okraja Celje 1962, št. 5.
- ¹⁰ 6. čl. cit. odloka.
- ¹¹ Po sklepu z dne 10. 2. 1962 so bili imenovani Andrej Svetek, odbornik obč. ljudskega odbora; Jože Vajdetič, dipl. inž. v tovarni EMO in odbornik zbora proizvajalcev ObLO; Gustav Grobelnik, ravnatelj administrativne šole, in Marica Mirnik, uslužbenka ObLO. (Uradni vestnik okraja Celje 1962, št. 5)
- ¹² Celjski tednik z dne 5. 4. 1963.
- ¹³ Ta čas so sestavljali upravni odbor sklada za kulturo in znanost Anton Suhar, komercialist železarne Štore, kot predsednik; Milan Pavlovič, oficir JLA; Milena Moško, kustos v mestnem muzeju, ter Dragica Skorjanc, uslužbenka občinske skupščine. (Uradni vestnik okraja Celje 1963, št. 31)
- ¹⁴ Bruno Hartman, Vlado Novak, Gustav Grobelnik. Gl. zapisnik seje sveta za kulturo in znanost z dne 2. 10. 1963.
- ¹⁵ Odpravek št. 06-54/63-5/10 z dne 13. 12. 1963.
- ¹⁶ Gl. zapisnik o 4. seji sveta za kulturo in znanost z dne 18. 12. 1963.
- ¹⁷ Sprejeto na 2. redni seji dne 6. julija 1964, pod predsedstvom Marice Zorko, ki je svetu zopet predsedovala od 28. 6. 1963, potem ko jo je 3. 5. 1962 razrešeno te funkcije — po sklepu ObLO za nekaj časa nadomestil Slavko Belak, tedaj profesor na učiteljskišči. (Uradni vestnik okraja Celje 1962, št. 26). V svetu so ji drugovali: Bruno Hartman, upravnik Slov. ljudskega gledališča; Slavko Belak, sekretar obč. odbora SZDL; Dagmar Šuster, zastopnik ZMS; Jože Kores, učitelj in zborovodja; Avgust Lavrenčič, profesor likovne vzgoje; Janko Volf, novinar; Vlado Kroflič, uslužbenec tovarne EMO; Gustav Grobelnik, ravnatelj administrativne šole; Jože Zagoričnik, uslužbenec okrajne skupščine Celje; Vlado Novak, upravnik študijske knjižnice, in Boris Ferlinc, učitelj glasbe. (Gl. Uradni vestnik okraja Celje 1963, št. 22)
- ¹⁸ Gl. zapisnik 9. redne seje sveta za kulturo in znanost z dne 16. 7. 1966.
- ¹⁹ Prim. realizacijo dohodkov in izdatkov sklada za kulturo in znanost od 1. 1. do 31. 12. 1969. Priloga k poslovnemu poročilu sklada za kulturo in znanost občine Celje za leto 1969.
- ²⁰ 12. čl. odloka o proračunu (Uradni vestnik okraja Celje 1964, št. 21) ter 3. in 4. čl. odloka o ustanovitvi sklada (Uradni vestnik okraja Celje 1964, št. 22). Enako določilo glede razpolaganja s sredstvi sklada za kulturo in znanost vsebujejo tudi naslednji odloki o proračunih občine: odlok za leto 1965 (Uradni vestnik okraja Celje 1965, št. 16) in odlok za leto 1966 (Uradni vestnik okraja Celje 1966, št. 9) — Svetu je v teh letih predsedoval Boris Strohsack, okrožni sodnik; člani pa so bili: Avgust Lavrenčič, profesor likovne vzgoje na osnovni šoli Hudinja; Vlado Novak, upravnik študijske knjižnice; Gustav Grobelnik, ravnatelj administrativne šole; Juro Kislinger, režiser Slovenskega ljudskega gledališča; Stane Terčak, kustos muzeja revolucije; Milan Božič, novinar; Albin Brenčič, uslužbenec tovarne emajl. posode; Damjan Bervar, direktor podj. Tobak Celje; Egon Kunej, ravnatelj glasbene šole; Slava Marinček, uslužbenka mestne ljudske knjižnice. (Imenovanje z dne 30. 9. 1965. Uradni vestnik okraja Celje, 1965, št. 39)
- ²¹ Prim predlog proračuna občine Celje za leto 1970 z dne 23. 12. 1969.
- ²² 1., 2., 3. in 5. čl. cit. odloka (Uradni vestnik Celje 1969, št. 5).
- ²³ Prvi komisiji je predsedoval podpredsednik občinske skupščine Jože Marolt.

²⁴ Poslovník komisije za nagrado Slavka Šlandra, potrjen na seji občinske skupščine 2. 6. 1970. (Uradni vestnik Celje 1970, št. 12)

²⁵ 7. čl. statuta občine Celje. Uradni list SRS 1971, št. 2.

OCENJEVALCI IN NAGRADE

Prvotni odlok o ustanovitvi sklada za pospeševanje znanstvenega in umetniškega udejstvovanja »Slavko Šlander« iz leta 1961 je predvidel za upravitelja sklada petčlanski upravni odbor, ki bi ga imenoval svet za kulturo in znanost. Ker do izdaje pravilnika o izvajanju odloka ni prišlo, lahko povzamemo le po nagradnem razpisu za leto 1961 ter po časopisu, da je »o razdelitvi nagrad med posamezne kandidate odločila posebna strokovna komisija«¹. Te pa ni imenoval upravni odbor, pač pa je svet sam formiral »žirijo« z nalogo, da izmed petih kandidatov izbere prve tri Šlandrove nagrajence.²

Pri tej praksi, da je namreč svet sam izbiral in imenoval tri do petčlanske komisije, je ostalo vse do izida zadnjega skupščinskega odloka o nagradi Slavka Šlandra iz leta 1969, ki zahteva kar devetčlansko komisijo, imenovano od občinske skupščine za štiri leta. Določilo se ujema z mislijo, ki je bila izražena že leto dni prej, da bi »žirija morala biti imenovana za daljše obdobje ali pa vsaj za mandatno dobo sveta.«³

Komisije so pri svoji občutljivi nalogi praviloma odločale samostojno — enako seveda svet, če je nalogo komisije opravil sam — lahko pa si je

Plaketa za nagrajence
Slavka Šlandra

že po prvotnih pravilih, pred dokončno odločitvijo priskrbela strokovno mnenje iz vrst izvedencev z delovnih področij kandidatov. Toda komisija iz odloka 1969 se naravnost »posvetuje z organizacijami in posameznimi strokovnjaki z ustreznega področja«, pred predložitvijo svojega predloga občinski skupščini v potrditev pa še »lahko zahteva mnenje pristojnih svetov in komisij občinske skupščine in mnenje družbenopolitičnih organizacij«. Svojo avtonomijo je komisija podredila še splošnemu demokratičnemu načelu z določbo, da »mora upoštevati pripombe skupščine«, če se ta ne strinja z njenim predlogom.⁴

Nagrada »Slavka Šlandra« je ves čas njenega obstoja denarna, čeprav je recimo prvotni pravilnik o podeljevanju nagrad iz leta 1964 dopuščal tudi nagrado v drugi primerni obliki.⁵ Do vključno leta 1969 je nagrade kot namenska sredstva zagotavljal svet za kulturo in znanost, sprva v svojem letnem finančnem načrtu, kasneje — po ustanovitvi sklada za kulturo in znanost — pa v letnem finančnem načrtu sklada, a z odlokom o nagradi Slavka Šlandra iz leta 1969 se pojavi nagrada kot samostojni proračunski uporabnik.

Gibanje vsakoletnih realizacij prikazuje naslednja tabela:

Leto	Nagrade S-din v 000	Indeks 1961 = 100
1961	300	100
1962	250	83
1963	450	150
1964	700*	233
1965	1000	333
1966	500	167
1967	—	—
1968	1000	333
1969	1000*	333
1970	1000	333
1971	1500	500

*nerazdeljeno

Planiranje nagrade v »kritični proračunski situaciji« leta 1966 je bilo utemeljeno z naslednjim komentarjem: »Ob 25-letnici revolucije nagrade ne morejo izostati, toda izbor naj bo ožji (1 do 2).«

Iz finančnega poročila sklada za kulturo in znanost za leto 1967 pa zvemo, da sklad »ni bil zmožen zagotoviti sredstev za podelitev nagrad Slavka Šlandra«; zaradi tega je svet zahteval, da se »v naslednjem letu v ta namen predvidi najmanj 1 milijon dinarjev.«

Pripombe o višini nagradnega zneska so imeli tudi skupščinski odborniki, ko so potrjevali predlog o nagrajencih za leto 1970, češ da bi naj nagrada ne bila preskromna, zlasti kadar gre za kolektivno nagrado. Pripomba naj bi se upoštevala pri oblikovanju proračuna za leto 1971.⁶

Po zadnjem poslovniku iz leta 1969 je nagradna komisija dolžna poleg kandidatov predlagati občinski skupščini v potrditev tudi »višino de-

narnih nagrad» in sicer »glede na sredstva, ki so v ta namen zagotovljena in glede na pomembnost dela oziroma dosežka«.7 Iz pregledov skupščinskih sklepov ni razvidno, da bi se to kdaj zgodilo8, kar pomeni, da je komisija to pravico zadržala zase, kot je to bila praksa vse prejšnja leta.9

Razen denarne nagrade prejemajo nagrajenci tudi listino, prva leta v skromnejši obliki, kasneje le plaketo, od uveljavitve odloka o nagradi iz leta 1969 pa razen prejšnje plakete tudi »diplomo«. Pravilnik k omenjenemu odloku natančno opisuje takó diplomo kakor plaketo v 9. členu:

«Diploma je velikosti 51 X 26 cm.

Na levi polovici diplome je raster v zlati barvi, na katerem je umetnik (Avgust Lavrenčič, op. pis.) simbolično upodobiti razvoj mesta Celja od nastanka dodanes.

Desna polovica diplome je namenjena za posvetilo nagrajencu.

Plaketa je okrogle oblike s premerom 8 cm, je pozlačena in ima lice in naličje. Na licu plakete je naslednje besedilo:

NAGRADA SLAVKA ŠLANDRA
SKUPŠČINA OBČINE CELJE

ki ga obdajata lovorjevi vejici s tremi zvezdami med vrhovoma.

Naličje plakete pa izpolnjuje letnica vsakokratne podelitve nagrade.»

Določilo o obliki plakete je dejansko legalizacija obstoječe, že izza prejšnjih let uporabljene plakete. Že komisiji za nagrade 1963¹⁰ je bilo naloženo, da poskrbi za ustrezne plakete ali diplome, o čemer naj se posvetuje z akad. slikarjem Lavrenčičem. Komisija se je odločila za akad. kiparja Vladimira Štovička, se je pa takoj zbala, da plakete, ki naj bi jih sicer prejeli vsi dosedanji prejemniki nagrade, ne bodo izdelane pravočasno, zato je predlagala kot začasno rešitev »le lepo spisani sklep o podelitvi nagrade«. O plaketi je bilo ponovno govora pred podelitvijo nagrade leta 1965. Ker bi tedaj svet za umetniško izdelane plakete potreboval okoli »četrt milijona dinarjev, kar pri tedanji finančni situaciji ni bilo mogoče«, so se odločili le za »lepo in okusno izdelano diplomo« ter tovarniško (Zlatarna Celje, op. pis.) izdelano spominsko plaketo.¹¹ (Gl. sliko!) Prav to je sprejel tudi zadnji odlok o Šlandrovi nagradi.

OPOMBE

¹ Celjski tednik z dne 13. 1. 1961 in z dne 23. 6. 1961.

² Beri G. G. Komorni moški zbor. Celjski zbornik 1962. Op. št. 1, str. 291.

³ Mila Stamejčič. Zapisnik 1. seje komisije za podelitev Šlandrove nagrade za leto 1968 z dne 5. 4. 1968.

⁴ 6., 7. in 8. čl. cit. poslovnika.

⁵ 7. tč. cit. pravilnika.

⁶ Pregled sklepov 17. seje skupščine občine Celje z dne 2. 6. 1970.

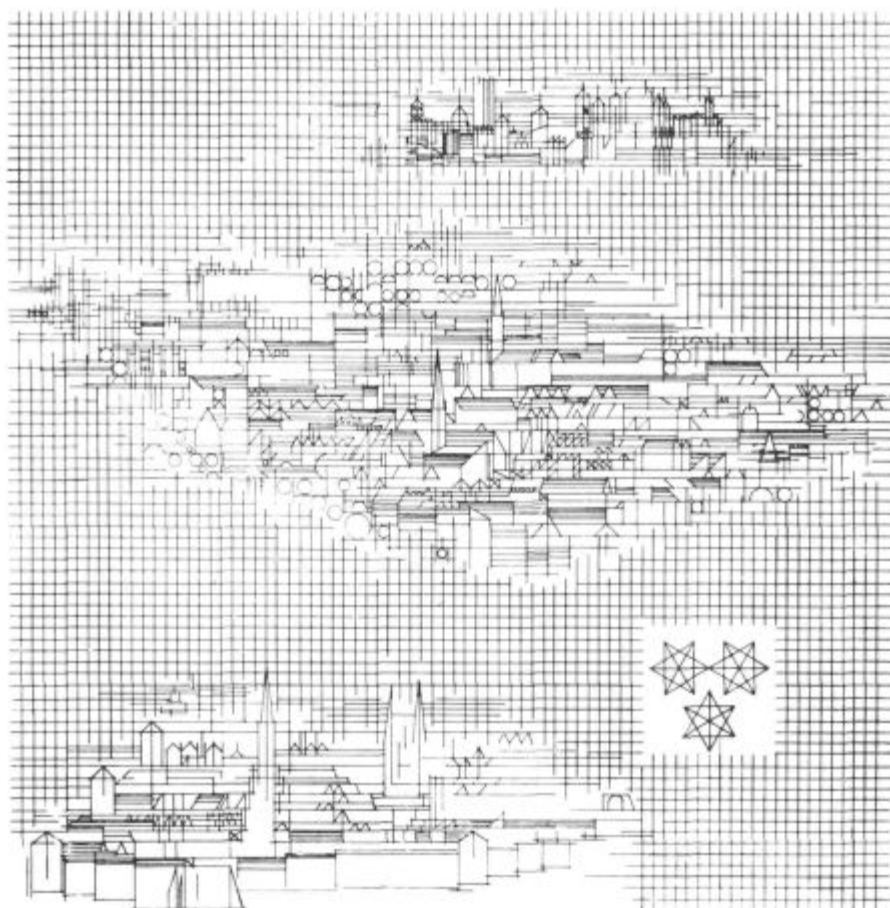
⁷ 9. čl. cit. poslovnika.

⁸ Gl. vir pod op. 6) in pregled sklepov 30. seje z dne 11. 6. 1971.

⁹ Po zapisnikih sej sveta za kulturo in znanost.

¹⁰ Milena Moškon, Slavko Belak in Gustav Grobelnik. Zapisnik 1. seje sveta za kulturo in znanost z dne 6. 7. 1963 in zapisnik zasedanja komisije z dne 10. julija 1963.

¹¹ Po zapisniku 8. redne seje sveta za kulturo in znanost z dne 21. 4. 1965.

Diploma za Šlandrove nagrajence
(Leva stran z dekorativno grafiko akad. slikarja Avgusta Lavrenčiča)

NAGRAJENCI IN UTEMELJITVE*

1961

23. junija je bila javnost po Celjskem tedniku obveščena, da se je do 31. maja, tj. do izteka roka »za prijavo kandidatov oziroma njihovih del za podelitev nagrad sklada »Slavka Šlandra«, prijavilo le pet kandidatov in to: Komorni moški zbor Celje; Stane Terčak, vodja oddelka NOB

* Utemeljitvi navajam v povzetkih po časopisnih poročilih, torej tako, kakor je bila javnost obveščena.

SKUPŠČINA OBČINE CELJE

podeljuje

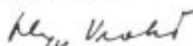
NAGRADO SLAVKA ŠLANDRA

OLEPŠEVALNEMU IN TURISTIČNEMU DRUŠTVU CELJE

ob petdesetletnici uspešnega dela na področju turistične dejavnosti

Celje, 20. julija 1971

Predsednik
Skupščine občine Celje
Olga Vrabič

Diploma za Šlandrove nagrajence
(Desna stran s posvetilom nagrajencu)

v mestnem muzeju; književnik Fran Roš; kulturni in prosvetni delavec Albin Podjavoršek ter akad. kipar Jakob Savinšek. Poročevalec je pri tem izrazil presenečenje, »da med prijavljenimi kandidati ni niti enega gospodarstvenika, medicinskega delavca itd.« Novico je zaključilo obvestilo, da bo nagrajence izbrala »komisija, ki jo bo imenoval upravni odbor sklada »Slavka Šlandra«.¹ Ta je po poročilu predsednice sveta za kulturo in znanost Marice Zorko-Frecetove, na slavnostni seji občinskega ljudskega odbora 20. julija², odločila, da so bili nagrajeni:

KOMORNI MOŠKI ZBOR CELJE za svoje desetletno »ustvarjalno udejstvovanje«, ki je proslavilo Celje v domovini in na tujem³,

FRAN ROŠ, za napredno pedagoško, kulturno-prosvetno in bogato književniško delo, ter

STANE TERČAK, za dolgoletno vodstvo oddelka NOB v mestnem muzeju ter za obsežno publicistično dejavnost na temo NOB.⁴

1962

V Celjskem tedniku ni bilo poročila o Šlandrovih nagrajencih za leto 1962, Večer pa je poročal, da »so denarno nagrado z diplomo prejeli«:

MLADINSKI MEŠANI ZBOR GIMNAZIJE (zborovodja Egon Kunej),
MLADINSKI ZBOR UČITELJIŠČA (zborovodja Boris Ferlinc) ter
JANEZ ZMAVC, »skromni celjski literarni ustvarjalec in že priznani dramatik«.⁵

1963

Tokrat so nagrado podelili »najzaslužnejšim znanstvenim delavcem«. Po predlogih in strokovnih utemeljitvah posebne komisije so bili izbrani:

JANKO OROŽEN, profesor, ravnatelj mestnega arhiva, za delo, ki ga je v svojem življenju opravil na področju zgodovinskega raziskovanja ter za publicistiko s področja pedagogike, zemljepisja in jezikoslovja;

HERBERT ZAVERŠNIK, dr. medic. znanosti, šef gastroenterološkega oddelka internega odd. splošne bolnišnice v Celju, za posebne zasluge pri ustanovitvi gastroenterološkega oddelka, zlasti pa pri uvajanju modernih metod zdravljenja prebavnega trakta;

JANKO LESNIČAR, dr. med., predstojnik infekcijskega oddd. splošne bolnišnice v Celju, za pomembno aktivnost pri zatiranju in zdravljenju poliomeilitisa in za raziskovalno delo na področju infektologije.⁶

1964

Namesto o nagrajencih sta Celjski tednik in Večer obvestila svoje bralce, da za praznik celjske občine Šlandrovih nagrad NISO PODELILI, češ da je »za letošnje nagrade bilo zelo malo zanimanja«, da pa bodo »zaradi tega določili več nagrad prihodnje leto«.⁷ Svet za kulturo in znanost je tedaj zadolžil posebno komisijo⁸, naj sestavi utemeljitev za odločitev sveta. Utemeljitev, ki je bila poslana predlagateljem vsega dveh kandidatov in skupščini, se je glasila: »Svet ni izrazil dvoma nad kvalitetami predlaganih, vendar zaradi premajhnega števila kandidatov, ki niti od daleč ni zajelo vseh v poštev prihajajočih področij, se svet s polno družbeno odgovornostjo ni mogel odločiti za podelitev nagrad. Zato je sklenil, da se nagrade za leto 1964 ne podele.«⁹ Sklenil pa je, da se »celotna sredstva prenesejo v naslednje leto, ko se bo praznovala tudi 20-letnica osvoboditve«.¹⁰

Kljub temu praznik ni minil brez nagrad, ker je občinska skupščina soglasno nagradila nekaj odbornikov, »ki že dve mandatni dobi s svojo tvornostjo mnogo prispevajo in vodijo svete.« Nagrajeni so bili: Marica Frece, Slava Škrabec, Marjan Mazej, Edo Steblovnik in Vlado Bogataj.¹¹

1965

To leto so bili izbrani za Šlandrove nagrajence:

GODALNI ORKESTER »IVAN CANKAR« ob njegovi dvajsetletnici, »zavoljo njegove požrtvovalnosti in visoke kvalitete«;

MARICA FRECE-ZORKO, tedaj predsednica sveta za kulturo in znanost občinske skupščine, »za svoje plodno udejstvovanje na kulturno-prosvetnem področju«, saj »nosi domala vsa kulturna dejavnost v celjski občini pečat njenega dela in njenih prizadevanj. Predvsem velja to tako za ljudsko kot za pionirsko knjižnico«;

EGON KUNEJ, profesor in ravnatelj glasbene šole, »za plodno in kvalitetno zborovodsko delo pri Komornem moškem zboru in pri gimnazijskem mladinskem zboru.«

Ker v letu 1964 niso podelili nagrad, so leta 1965 običajnim nagradam dodali nagrade »za posebno prizadevanje«. Te nagrade so prejeli:

STANA ŠTRAVS, dr. med., »za izredno požrtvovalno delo pri širjenju krvodajalstva in za delo v organizaciji Rdečega križa«;

AVGUST LAVRENČIČ, akad. slikar, »za svoje umetniško ustvarjanje« in

JAKOB REBERNIK, dr. med., za zasluge pri organizaciji zdravstvene službe v Celju.¹²

1966

Dolgoletna kulturno-prosvetna aktivnost je bila razlog, da sta to leto prejela Šlandrovo nagrado:

ŽELEZNIČARSKO PROSVETNO DRUŠTVO »FRANCE PREŠEREN«, ki je že dvajset let najbolj aktivno in kvalitetno amatersko prosvetno društvo v celjski občini, in

GUSTAV GROBELNIK, profesor, »za dvajset let nepretrganega aktivnega organizatorskega delovanja v kulturnem življenju občine«.¹³

Naslednja številka Celjskega tednika je bralce podrobneje seznanila »z zaslugami, ki so motivirale svet za kulturo in znanost pri celjski občinski skupščini pri podelitvi tega visokega priznanja«.¹⁴

1967

Poročila o poteku svečane seje obč. skupščine niti ne omenjajo (Celjski tednik, Večer, Delo), da Šlandrove nagrade že drugič NISO BILE PODELJENE. Na nagrade spominja le pozdrav, ki ga je podpredsednik občinske skupščine Zdravko Trogar uvodoma naslovil na prisotne goste, med njimi tudi na Šlandrove nagrajence preteklih let...¹⁵

1968

Na predlog sveta za kulturo in znanost, ki ga je na slavnostnem zasedanju občinske skupščine utemeljil član sveta Boris Strochsack, so bili nagrajeni:

JANKO HOČEVAR, predsednik železničarskega prosvetnega društva »France Prešeren«, kot dolgoletni kulturno-prosvetni delavec — organizator in dirigent;

ALEKSANDER KROŠL, član Slovenskega ljudskega gledališča, za pomembne igralske dosežke, »predvsem za ustvaritev nekaterih likov Cankarjevih dram«;

ASTRONAVTIČNI IN RAKETNI KLUB CELJE, za »izredne uspehe na področju raketne tehnike; člani kluba so se zlasti uveljavili septembra 1967, ko so na Fruški gori izstrelili tristopenjsko raketo Vega, ki je bila prva tovrstna raketa v Jugoslaviji in največja amaterska raketa v Evropi«. ¹⁶

1969

Pod naslovom ŠLANDROVIH NAGRAD LETOS NISO PODELILI smo v Večeru z dne 21. 7. brali, da »teh priznanj niso podelili zaradi premajhnega števila prijav«; do izteka prijavnega roka, tj. do 31. maja, sta prispeli le dve prijavi, vendar nobena iz gospodarstva, čeprav so »letos hoteli razširiti podeljevanje nagrad tudi na gospodarsko področje.« Zadrego so preprosto premostili z odločitvijo, da nagrad ne podelijo.

Tudi bodičar Novega tehnika ¹⁷ odklanja domnevo, da je izostanek nagrad posledica poostrenega kriterija komisije. Tiste organizacije in posamezniki, ki so storili več, kot je bila njihova dolžnost, naj bi se raje »zamislili nad tem, kaj so storili njim, ki so jih bili dolžni predlagati...«

1970

Tokrat se je ponovilo leto 1965, ko so v preteklem letu opuščeno elekpcijo nadomestili z večjim izborom, zakaj »ta visoka občinska odličja« ¹⁸ je prejelo kar sedem kandidatov, med njimi tudi kandidati iz gospodarstva, kot je bilo predvideno, a ne uresničeno pretekla leta. Prejeli so jih:

ATLETSKO DRUŠTVO KLADIVAR, kot najuspešnejši atletski kolektiv Slovenije, ob svoji dvajsetletnici;

ALOJZ AGREŽ, visokokvalificirani klepar v tovarni EMO, kot novator in racionalizator, s prav posebnimi zaslugami zlasti pri oblikovanju izdelkov tovarne EMO;

OSVIN PEČAR, gradbeni tehnik — obratovodja šamotarne v štorski železarni, za svoje iznajdbe in racionalizacijo v proizvodnji ognjevzdržnega materiala;

DARINKA PAVLETIČ-LORENČAK, akad. slikarka in profesorica likovne vzgoje, za svoje slikarske stvaritve in pedagoške uspehe; ¹⁹

ANTON SORÉ, doktor geografije in profesor, za svoja geografska proučevanja, posvečena celjski regiji;

CVETA IN JURIJ SADAR, inženirja arhitekture, za uspel arhitekturni projekt študijske knjižnice v Celju.

Že dober mesec pred občinskim praznikom, torej pred podelitvijo Šlandrovih nagrad, je javnost zvedela²⁰, da »so odborniki na 30. seji občinske skupščine 11. junija z določenimi pripombami sprejeli poročilo komisije za Šlandrove nagrade«. Zanimali so jih predvsem predlagatelji in število kandidatov. Odbornikom je bil obljubljen pismeni pregled vseh predlagateljev in predlaganih kandidatov. Predlog, da se podele tri nagrade, je bil sprejet ob enem glasu proti predlogu in štirih vzdržanih glasovih izmed 48 navzočih (od 80) odbornikov obeh zborov.

Po tem predlogu²¹ so prejeli Šlandrove nagrade:

TURISTIČNO IN OLEPŠEVALNO DRUŠTVO CELJE ob svoji 50-letnici za »uspehe na področju turistične vzgoje prebivalstva, olepšave in urejanja mesta, turistične propagande, prirejanja prireditev itd.« (Predlog Celjske turistične zveze);

MARIJA GORŠIČ, članica Slovenskega judskega gledališča Celje, za številne in pomembne igralske stvaritve (Predlog vodstva Slov. ljudskega gledališča Celje);

IVAN KOPAČ, dr. med., ravnatelj splošne bolnišnice v Celju, za odločilno sodelovanje pri reorganizaciji bolniške službe v celjskem okolišu ter za ustvarjalno sodelovanje pri koncipiranju in usmerjanju zdravstvene službe v Sloveniji (Predlog sveta boln. del. enote splošne bolnišnice v Celju).

OPOMBE

¹ Celjski tednik 1961, št. 23.

² Celjski tednik z dne 28. 7. 1961.

³ Prim. G. G. Komorni moški zbor, Celjski zbornik 1962, str. 287.

⁴ Večer z dne 21. 7. 1961.

⁵ Večer z dne 21. 7. 1962.

⁶ Celjski tednik z dne 26. 7. 1963.

⁷ Večer z dne 21. 7. 1964.

⁸ Milan Božič, Juro Krašovec, Vlado Novak in Gustav Grobelnik. Gl. zapisnik seje sveta za kulturo in znanost z dne 6. 7. 1964.

⁹ Iz odpravka sklepa št. 65-3/64-5/10 z dne 8. 7. 1964.

¹⁰ Gl. vir pod opombo 8.

¹¹ Celjski tednik z dne 24. 7. 1964.

¹² Celjski tednik z dne 23. 7. 1965.

¹³ Celjski tednik z dne 22. 7. 1966.

¹⁴ Celjski tednik z dne 29. 7. 1966.

¹⁵ Celjski tednik z dne 27. 7. 1967.

¹⁶ Celjski tednik z dne 26. 7. 1968.

¹⁷ Novi tednik z dne 16. 7. 1969.

¹⁸ Novi tednik z dne 22. 7. 1970.

¹⁹ Beri: Juro Kislinger, Nov razmah in kakovostni višek Likovnega salona v Celju. Celjski zbornik 1969/70, str. 417.

²⁰ MB, Tri Šlandrove nagrade. Novi tednik z dne 17. 6. 1971.

²¹ Gl. Pregled sklepov 30. seje skupščine občine Celje z dne 11. junija 1971 in pregled predlogov za Šlandrove nagrade za leto 1971, vročeno občinskim odbornikom na seji obč. skupščine 25. junija 1971.

ZA SKLEP

Družbena veljava in kulturno-politična pomembnost Šlandrove nagrade sta očitno prisotni ves čas njenega obstoja, toda šele zadnja leta s trdnejšo pravno in finančno osnovò. Izbor nagrajencev, ki je sicer naloga posebnega skupščinskega telesa, potem ko se je posvetovalo z ustreznimi strokovnimi in tudi političnimi dejavniki, je dokončen šele po razpravi v občinski skupščini. Isto velja tudi za predlog o višinah posameznih nagrad, kar pa se doslej ni prakticiralo. Primer v občinski skupščini iz leta 1971 meri na težnjo, da bi se skupščina oziroma javnost seznanila tudi o predlagateljih kandidatih, s čimer bi se ji omogočila širša presoja o predlaganem izboru kandidatov in tudi odgovornost za sklepe bi bila jasnejša.

V opisanem razdobju je bilo podeljenih 30 nagrad — 8 kolektivnih, 22 individualnih. Le v osmih primerih lahko rečemo, da so bile nagrade podeljene za enkratni dosežek, v vseh ostalih primerih pa za dolgoletno udejstvovanje ali ustvarjanje. Tudi po izidu odloka iz leta 1969, ki izrecno določa, da se nagrajujejo posebno pomembna »dela in dosežki, ki so bili uresničeni po zadnji podelitvi nagrade« in le izjemoma tudi delo in dosežki »v daljšem obdobju«, prevladujejo — razen v dveh, treh primerih izmed desetih — nagrade za stvaritve in uspehe za ves čas nagrajenčevega delovnega razdobja.

Doslej je bilo znanje celjskih občanov nagrajeno v naslednjih zvrsteh:

Področje	Število nagrad	
Kulturno-prosvetno politično delo	4	
Uporabne vede:		
medicina	6	
tehnika, tehnologija	3	9
Umetnost:		
glasbena	5	
likovna	2	
gledališka	2	
arhitekturna	2	
šport	1	12
Književnost		2
Zgodovinopisje		2
Zemljepis		1
Skupaj		30

Kako v prihodnje? Predvsem bi morali nagrajevati le pomembna »dela in dosežke, ki so bili uresničeni po zadnji podelitvi nagrade«, kar tudi odlok iz leta 1969 postavlja na prvo mesto. Le ob takem stališču je zagotovilo, da si bo umetnik ali znanstvenik, tehnik, ekonomist ali drug strokovnjak bodisi na svojem delovnem področju, bodisi v stroki iz leta v leto

prizadeval od dobrega k boljšemu. »Dosežki in delo daljšega obdobja«, če je s tem razumeti ustvarjanje in delo, opravljeno do nekega življenjskega mejnika, zaslužijo ustrezna državna odlikovanja, za izjemne, trajnejše zasluge za ekonomski, družbeni in politični razvoj občine pa je po statutu občine predvideno posebno odlikovanje — promocija za častnega občana.

Če naj torej obveljajo Šlandrove nagrade kot *vzpodbuda iz leta v leto* za nove dosežke in velike stvaritve na vseh področjih družbenega udejstvovanja, bi morala biti nagrada, kljub svojemu svečanemu ogrinjalu, tudi materialno privlačna, se pravi, da bi moral proračun občine zagotavljati znatnejše denarne zneske kot doslej.

Izbor nagrajencev bo slej ko prej morala pripravljati po že znanem postopku komisija, ki je ne bi upravičeval le njen politični ugled, temveč ki bi jo za to odgovorno funkcijo usposabljala v najmanj isti meri tudi odprtost in dojemljivost pa posluš za posamezne panoge družbenega udejstvovanja. To pa zahteva ljudi iz vrst stalnih in rednih spremljevalcev umetniških, znanstvenih, tehniških, ekonomskih in socialnih manifestacij našega terena, zaradi primerjave pa tudi stik s kulturnimi in znanstvenimi tokovi širše družbe. Primanjkljaj v stimulaciji kulturnoumetniških stvaritev pa lahko odpravi kulturna skupnost z lastnim nagradnim skladom, kakor ga utemeljuje njen statut.

Pomembnosti in odgovornosti okrog podeljevanja Šlandrovih nagrad ne moremo lepše oceniti kot z mislijo samega Slavka Šlandra, za vedno zapisano leta 1940:

»Zdaj so drugi časi: marsikatera mala skrb, marsikatera — v primeru s stvarjo, za katero se borimo — neznatna, mogoče celo samo privatna zadeva bo morala stopiti v ozadnje . . . Zdaj bo treba biti brez dvoma močnejši, naravnejši in zvestejši, tako stvari, kot tudi napram drugim in seveda tudi napram samemu sebi . . .«

GUSTAV GROBELNIK

USTANOVITEV KULTURNE SKUPNOSTI V CELJU

(Delež sveta za kulturo in znanost občinske skupščine)

T ežnjo po organizaciji kulturnih dejavnosti, kakor je danes uzakonjena z zakonom o kulturnih skupnostih in zakonom o sredstvih za financiranje kulturnih skupnosti in kulturne dejavnosti¹, je v našem svetu za kulturo in znanost brati že v imenovanju delovne skupine, ki naj bi do sredine 1968 pripravila »variantne predloge za osamosvojitve sklada za kulturo in znanost izven izključno proračunskih virov financiranja« (7. redna seja dne 22. 4. 1968)². Svet — tedaj mu je predsedoval upravnik Študijske knjižnice Vlado Novak — je še jeseni istega leta ponovno »razpravljaval o samoupravni osamosvojitvi občinskega sklada za kulturo in znanost oziroma o ustanovitvi občinske skupnosti za financiranje kulturnih dejavnosti« (Podčrtal G. G.). V dogovoru s predsedstvom občinske skupščine je svet želel »o tej zadevi izoblikovati čim bolj konkreten načrt in ga še pred koncem leta 1968 predložiti občinski skupščini«. Iz odpravka omenjenega sklepa vsem kulturnim institucijam je videti, da je svet imel v načrtu že imenovanje iniciativnega odbora za ustanovitev kulturne skupnosti, zakaj kulturne institucije je pozval, naj mu predlagajo svoje »predstavnikove za iniciativni odbor bodoče skupnosti za kulturno dejavnost«.

Iz predlogov bi svet v sporazumu s predsedstvom občinske skupščine imenoval pet zastopnikov kulturnih dejavnosti, medtem ko bi mesta ostalih članov zasedli zastopniki gospodarskih in družbenopolitičnih organizacij.³

Svoj predlog je svet sklenil zasnovati na novih, »svežih podatkih o stanju na področju kulture«, zato je od kulturnih institucij zahteval poročila o njihovem delu v letu 1968 ter delovni program za leto 1969, kar je bila sicer vsakoletna praksa med pripravami za sestavo finančnega načrta sklada za kulturo in znanost.

V zgodnji spomladi naslednjega, tj. 1969. leta, je bil »Predlog za ustanovitev skupnosti za kulturo pri občini Celje« pripravljen. Enajst strani obsegajoče gradivo ponazarja kulturnoprosvetne razmere v občini, ob njih nakazuje makro- in mikroorganizacijske probleme kulturnoprosvetne dejavnosti, zaključujejo ga pa načela, ki bi jih mogla v kulturnoprosvetni dejavnosti uveljaviti le ustanovitev kulturne skupnosti.

Aktualnost narekuje objavo tega gradiva v skrajšanem povzetku.⁴

Kultura je bila oziroma večji del še je po svojem družbenoekonomskem položaju največkrat ločena od delovnega človeka in vezana na proračunske vire in ožji krog stalnih potrošnikov. Skupne interese gospodarstva in drugih dejavnosti, torej tudi kulture, so urejali različni posredni organizmi. Gibanja v gospodarstvu se niso dopolnjevala z razvojem gospodarskih dejavnosti in ne s kulturnim razvojem v smeri njihove popolnejše socializacije, pri čemer bi morala kultura s svojim družbenim vplivom postati vidnejši faktor v razvijanju človeka in ljudi v naših pogojih samoupravne družbe.

Pred opisom trenutnega stanja kulture v občini Celje si oglejmo nekatere globalne pokazatelje o strukturi občine.

V občini Celje, ki ima 125 naselij, živi 58.000 ljudi, od tega v mestu Celju 29.561. Kmečkega prebivalstva je 9,5 %. V mestu je 5 krajevnih skupnosti, 3 krajeвне skupnosti zajemajo delno mestno in delno izvenmestno območje, 10 krajevnih skupnosti pa je na območju izven mesta.

V družbenem sektorju je bilo konec leta 1968 zaposlenih 26.152 ljudi, od tega v gospodarstvu 22.433. Izobrazbena struktura zaposlenih v gospodarstvu je bila septembra 1966 naslednja: brez osnovne šole 542 ali 2,4 %, z nedokončano osnovno šolo 9.635 ali 42,3 %, z osnovno šolo 5.132 ali 22,5 %, s srednjo (tudi poklicno) šolo 7.065 ali 31 %, z višjo šolo 159 ali 0,6 %, z visoko šolo oziroma fakulteto pa 281 ali 1,2 %.

TRENTNO STANJE KULTURE V OBČINI CELJE JE NASLEDNJE:

a) poklicne kulturne organizacije

Delovna organizacija	Zaposleni po izobrazbi					skupaj
	vodilni, visoka	višja	srednja	osnov.	ostali	
Slov. ljudsko gledališče	24	6	14	5	5	54
Pokrajinski muzej	4	—	2	1	3	10
Muzej revolucije	3	1	1	2	—	7
Študijska knjižnica	2	3	3	3	4	15
Mestna ljudska knjižnica	1	—	6	4	1	12
Zgodovinski arhiv	1	—	4	1	1	7
Zavod za spom. varstvo	3	—	1	1	—	5
Skupaj	38	10	31	17	14	110

b) na področju kulture delujejo še:

Glasbena šola

Koncertna poslovalnica

Likovni salon v okviru društva likovnih umetnikov

Celjski zbornik kot edicija sveta za kulturo in znanost

Mladinski pevski festival

Delavska univerza

Knjigarne: Mladinska knjiga, Založba Obzorja, Državna založba Slovenije

Kinematografsko podjetje s tremi dvoranami v mestu in dvema dvoranama izven mesta (Štore, Dobrna)

Novi tednik kot glasilo SZDL

Radio Celje.

c) Zveza kulturnoprosvetnih organizacij združuje, povezuje in usmerja delovanje naslednjih amaterskih kulturnih organizacij:

DPD Svoboda Celje	1.200 članov
DPD Svoboda Zagrad	130 članov
DPD Svoboda Štore	1.271 članov
DPD Svoboda Teharje	126 članov
ŽPD France Prešeren Celje	800 članov
Prosvetno društvo I. Cankar Celje	208 članov
Prosvetno društvo Rado Iršič Celje	120 članov
Prosvetno društvo Zarja Trnovlje	245 članov
Prosvetno društvo Cvetke Jerinove Kompole	74 članov
Prosvetno društvo Dani Hriberšek Šmartno v Rožni dolini	45 članov
Prosvetno društvo bratov Dobrotinškov Škofja vas	60 članov
Prosvetno društvo Kajuh Dobrna	80 članov
Prosvetno društvo V. Bezenšek Frankolovo	35 članov
Prosvetno društvo Socka	40 članov
Prosvetno društvo Strmec	40 članov
Prosvetno društvo A. Aškerc gimnazija	40 članov
Prosvetno društvo France Prešeren Vojnik	80 članov
Komorni moški zbor Celje	30 članov
Esperantsko društvo Celje	120 članov
Delavski oder Celje	50 članov
Mladi oder Celje	20 članov

Povzetek:

Območje	Število organizacij	Število aktivnih članov
mesto	9	2.588
izven mesta	12	2.226
Skupaj	21	4.814

V navedenih društvih deluje 54 različnih sekcij (dramske, glasbene, klubske) in 9 krajevnih knjižnic. Prosvetna društva obstajajo torej v vseh krajevnih skupnostih razen Svetine in v treh »primestnih« krajevnih skupnostih (mestno območje je izločeno). Slabše je razvita knjižničarska mreža, saj v sedmih izvenmestnih krajevnih skupnostih ni knjižnice.

Za izvajanje kulturnih programov oziroma za kulturno življenje je v krajih izven mestnega območja 15 dvoran, ki so v manjši meri v sklopu kulturnih domov, povečini pa so to različne, često improvizirane dvorane, ki služijo drugim namenom.

d) Če kot izredno močnega posrednika kulturnih dobrin upoštevamo še radio in televizijo, je pomemben podatek, da je bilo konec leta 1968 na

območju občine Celje 18.141 radijskih in 7.895 televizijskih naročnikov, ali 3,2 prebivalca na 1 radijski in 7,3 prebivalca na 1 televizijski sprejemnik.

Za položaj kulture v občini so značilni predvsem: njena širša regionalna funkcija ob skoro izključno občinskih virih financiranja; skoro izključno proračunsko financiranje te dejavnosti (v skupni realizaciji dohodka v zavodih s področja kulture so izvenproračunski viri leta 1967 predstavljali le 18 %); veliki napor občinske skupščine pri financiranju te dejavnosti, saj daje iz proračuna ca. 10 % sredstev za kulturo (brez investicij in odplačila anuitet) ali 50,40 din na prebivalca; še vedno prisotna miselnost tudi znotraj sfere kulture, da je možno reševati probleme financiranja samo skozi proračun.

Ob tej oceni tudi ne moremo mimo ugotovitve, da med tako imenovano institucionalizirano in amatersko sfero kulture ni povezanosti, da je domet delovanja zavodov s področja kulture omejen v glavnem na stalni krog potrošnikov v mestu in le izjemoma opravljajo svoje poslanstvo tudi na širšem območju občine in so zato kraji izven mestnega območja v zadovoljevanju (ali razvijanju) kulturnih potreb v izredno zapostavljenem položaju.

Makroorganizacijski problemi obstoječega stanja:

1. Ni organizacijskega koncepta. Kljub temu, da je celjska občina (regija, tudi Slovenija) teritorialno in po številu prebivalcev majhna in da se vlagajo v kulturne dejavnosti precejšnja družbena sredstva, zaradi odsotnosti organizacijskih načel za rešitev makroorganizacijskih problemov ni ustreznega učinka. In to kljub izredni razvejanosti kulturnih dejavnosti. Kulturne dobrine so dostopne predvsem prebivalcem na mestnem območju (v centru regije).

Opomba: Kaj so storile druge občine v celjski regiji in kaj so storili obstoječi kulturni zavodi, da bi kulturne dobrine v centru postale pristopnejše njihovim občanom? In kaj storiti, da bodo kulturne dobrine tudi v lasti občanov odročnih krajev? Vloga krajevnih skupnosti. Primerjaj delo partizanskih kulturnih skupin v času NOB in obseg kulturnih dobrin, ki so danes dostopne ljudem izven centrov.

2. Sedanje organizacijsko združevanje kulturnih dejavnosti je v nasprotju z načelom samoupravljanja. To funkcijo opravlja občinska skupščina oziroma svet za kulturo in znanost. Svet oziroma njegova funkcija ima sicer samoupravne elemente, v bistvu pa je vendar politično izvršilna. Takšno organizacijsko združevanje je zato neučinkovito.

Opomba: Ta funkcija, ki je državna (vsebuje etatiistične elemente), ni učinkovita, kajti: ni več »direktiv«, ni več državnega planiranja (v smislu metodologije v času administrativnega socializma); v delovnih organizacijah kulturnih dejavnosti je izvedeno sicer samoupravljanje, samoupravni organi pa po zakonu niso dolžni upoštevati vseh stališč sveta za kulturo in znanost; delovne organizacije stopajo v vsakdanjem življenju v odnose z občani in delovnimi organizacijami neodvisno; odgovarjajo skupščini predvsem v primerih, če kršijo statut in če namensko izrabijo namensko dodeljena sredstva; ti odnosi so tako pestri in dinamični, da jih svet za kulturo in znanost ne more obvladovati.

3. Način financiranja je proračunski in zato neustrezen. V zvezi s tem ne kaže izgubljati mnogo besed, dejstvo je, da proračunsko financiranje negira samoupravljanje znotraj delovnih organizacij in delitev po delu.

Mikroorganizacijski problemi:

1. Zastarela notranja organizacija v delovnih organizacijah.
2. Primitivna delovna sredstva. Za področje kulture je značilna zastalost in nefunktionalnost zgradb (velja še posebej za področje amaterske kulture) itd.
3. Neizkoriščene možnosti integracije, tako funkcionalne (ki jo svet za kulturo in znanost že po svoji družbeni vlogi ni bil sposoben izpeljati, kot organizacijske (kjer bi eventualne skupne tehnične, konjunktne, računovodske in podobne službe ne samo v finančnem, temveč tudi v organizacijskem pogledu razbremenile posamezne zavode).
4. Odsotnost stabilnih delovnih programov.
5. Odsotnost konkretnih meril za delitev po delu.

Za uresničevanje programske osnove drugačnega, aдекватnejšega odnosa do kulture je bilo v zadnjem času dosti prizadevanj. O teh vprašanjih so poglobljeno razpravljali CK ZKS, republiška konferenca SZDL, izvršni svet in skupščina SRS. Večina teh obravnav temelji na materialih, ki jih je v ta namen izdelal republiški sekretariat za prosveto in kulturo. Izhodišča vseh naših prizadevanj bi morala zajemati:

1. Definicijo o funkciji kulture, torej zgodovinsko, sociološko, idejno in estetsko opredelitev kulture.

2. Ocenovsebine kulturnih in družbenih procesov do kulture in v kulturi, ki bi morala zajeti

- moralno človeške procese našega desetletja, zlasti moralno in mentalno komercializacijo;

- detajlno obravnavo družbenih, psiholoških in moralnih procesov, ki se odvijajo v času, ko Slovenci preživljamo opazno obdobje zapiranja ob TV sprejemnike, trganja od živih kontaktov soljudi itd. in s tem v zvezi odmik od klasične kulture (knjiga, gledališče, glasba itd.), ki doživlja v tem procesu prekvalifikacijo;

- analizo amaterizma v funkciji, ki je širša kot smo jo pojmovali doslej (amaterizem je večstranski most med takoimenovano profesionalno kulturo in njenim uživalcem, med alieniranim človekom pred TV sprejemnikom in živim človekom, v političnomoralnem pogledu most, ki ohranja nekatere elemente vrednotenja in vrednosti zunaj ekonomskih in komercialnih kategorij);

- detajlna analiza in ocena ljudi, ki kulturno uživajo glede na teritorialno topografijo (odrežanost), sociološko oziroma socialno analizo (kdo si kulturo lahko sploh privoščiči — glej podatke o izobrazbeni strukturi zaposlenih občanov občine Celje!) in analizo glede na razrede ali plasti družbe — koliko ljudi so institucionalizirane kulturne dejavnosti na novo pritegnile.

3. Definicijo kaj si predstavljamo pod pojmom kulturne politike. Kulturna politika namreč ni samo usmerjanje kulture, ampak ustvarjanje pogojev za sprejemanje kulturnih dobrin. Kulturna politika tudi ni samo zagotavljanje družbenih sredstev, ampak je predvsem funkcionalno integriranje in vraščanje elementov kulture v vse pojavne oblike življenja in delovanja delovnih ljudi.

V vseh razpravah že dalj časa prihaja do izraza spoznanje, da položaj kulturne dejavnosti v marsikaterem pogledu ni tak, kot bi ustrezalo zgodovinsko potrjenemu pomenu te dejavnosti za slovenski narod. Družba je namreč s svojim intelektualnim potencialom v celoti prerasla tradicionalne oblike, njihovo organizacijo, metode dela itd. Za razliko od nekaterih drugih dejavnosti posebnega družbenega pomena, so se na tem področju ohranili izrazito proračunski odnosi, ki predstavljajo največjo oviro za integracijo kulture z drugimi področji družbene dejavnosti in razvoj samoupravljanja v tej sferi.

V republiških skupščinskih organih že dalj časa razpravljajo o predlogih za izdajo republiškega zakona o skupnostih za kulturne dejavnosti ter o financiranju kulturnih dejavnosti.

Ustanovitev skupnosti za kulturne dejavnosti zagotavlja postopno, vendar pospešeno uvedbo naslednjih načel:

1. Načelo samoupravnosti kot temeljno načelo na področju kulturnih dejavnosti: o položaju, razmerah in razvoju kulturnih dejavnosti naj odločajo kulturni delavci kot najbolj neposredno prizadeti, občani in organizacije kot interesi za kulturne dobrine in celotna družbena skupnost po svojih izvoljenih organih in predstavnikih. V sodelovanju in sodeločanju teh treh dejavnikov je treba iskati jamstvo, da se bodo kulturne dejavnosti razvijale v tisti meri in takih smereh, kot ustreza potrebam in možnostim širše ali ožje družbene sredine, in da bo kulturnim delavcem pripadalo v naši družbi mesto, ki jim gre po načelu enakopravnosti in v odvisnosti od rezultatov njihovega dela.

2. Načelo programiranja je treba uvesti tudi v sferi kulturnih dejavnosti. Demokratično izvoljen in ustrezno sestavljen samoupravni organ naj za krajše pa tudi daljše obdobje programira obseg posameznih kulturnih dejavnosti in oblik kulturnega življenja v svoji družbenopolitični skupnosti ali v več skupnostih, za katere je ustanovljen. Okvir takega programiranja predstavljajo ustrezni programi splošnega družbenega razvoja, v katerih so ugotovljene tako družbene potrebe kot tudi materialne možnosti območja. Programi morajo temeljiti na predlogih kulturnih zavodov in drugih nosilcev kulturnih dejavnosti in na možnosti za sodelovanje drugih institucij ter na zakonskih obveznostih glede nekaterih vrst kulturnih dejavnosti (knjižnice, arhivi, spomeniško varstvo).

Programiranje razvoja kulturnih dejavnosti seveda ne bi smelo pomeniti zanikanja ali krnjenja samoupravnih pravic delovnih organizacij s področij kulture, temveč bi ob njihovem polnem upoštevanju zagotavljalo pravilna razmerja med posameznimi kulturnimi dejavnostmi, organski razvoj in racionalnost teh dejavnosti. Program bi bil namreč hkrati temelj za vlaganje družbenih sredstev v kulturne dejavnosti in kulturne vrednote.

3. Načelo dohodka je potrebno uveljaviti tudi na področju kulturnih dejavnosti. Za programirano in opravljeno družbeno koristno delo pripada delovnim organizacijam na tem področju — kolikor iz opravičljivih razlogov ne realizirajo dohodka od neposrednih interesentov — povračilo (materialno vrednotenje!), v katerem se na ustrezen dogovorjen način upoštevajo sredstva za osebne dohodke, za kritje funkcionalnih, režijskih stroškov in amortizacije ter del za zadovoljevanje skupnih potreb delovnih skupnosti. Delovne organizacije je treba tudi s politiko dodeljevanja družbenih sredstev vzpodbujati k temu, da bodo povečale del dohodka, ki ga za svoje programirano in družbeno koristno delo ustvarjajo od neposrednih interesentov oziroma potrošnikov.

4. Načelo delitve po delu bo tudi v tej sferi možno uveljaviti, če bodo samoupravna telesa ugotovila in sprejela osnove in merila za vrednotenje dela v posameznih zvrsteh kulturnih dejavnosti, ki terjajo vlaganje družbenih sredstev. Na podlagi takih osnov in meril naj tudi priznavajo povračila za dejansko opravljeno delo v odvisnosti od njegovega obsega in kakovosti, pri čemer morajo ta sredstva omogočati delovnim organizacijam, da pri neposredni delitvi osebnih dohodkov dosežejo višino osebnih dohodkov enakih kategorij delavcev na drugih področjih družbenega dela.

5. Naslednje temeljno načelo, ki naj ga uveljavi zakon, je načelo stabilnosti družbenih sredstev za kulturno sfero in njihovega trajnega povečevanja v skladu z bogatenjem naše družbe in seveda v skladu s programom razvoja kulturnih dejavnosti samih. Za uresničevanje tega načela, ki hkrati pomeni zagotavljanje zanesljivejše materialne baze samoupravljanja na tem področju, naj bi občinske skupščine iz virov, ki jim pripadajo za zadovoljevanje splošnih družbenih potreb, določale za daljšo dobo tiste vire, ki se neposredno stekajo skupnostim za pospeševanje kulturnih dejavnosti. Kot viri prihajajo v poštev predvsem:

- prispevki iz osebnih dohodkov,
- davek na promet blaga na drobno, ali davek na promet določene vrste blaga,
- občinske turistične takse,
- prispevek iz dohodka od avtorskih pravic,
- opravičljiva bi bila participacija kulturne sfere na občinskem prispevku od skupnih dohodkov občanov, saj so v poprečju občani z visokim standardom tudi pogostejši »potrošniki« kulturnih dobrin, s tem pa tudi v večji meri deležni prispevkov družbe k dejanskim cenam teh dobrin.

Glede na realno predpostavko, da bo omenjena osnovna načela (samoupravnosti, programiranja, dohodka, delitve po delu in stabilnosti družbenih sredstev) možno uveljaviti v skupnosti za kulturne dejavnosti kot širšega samoupravnega organizma, v kateri imajo svoje mesto zastopniki vseh zainteresiranih strani in katerih dolžnost je skrbeti za organizacijo, za povezovanje in usklajevanje teh dejavnosti med seboj, z delovnimi organizacijami drugih področij in z drugimi interesenti, za zagotavljanje sredstev za svojo sfero dejavnosti itd., se svet za kulturo in znanost zavzema za to, da bi skupščina občine Celje osnovala takšno skupnost.

Svet za kulturo in znanost predlaga ustanovitev skupnosti za pospeševanje kulturnih dejavnosti po naslednjem postopku:

Skupščina občine Celje bi ustanovila iniciativni odbor, v katerem naj bi bili ustrezno zastopani kulturni delavci, predstavniki gospodarskih in družbenopolitičnih organizacij ter predstavniki občinske skupščine. Pripravljalni odbor (iniciativni odbor) bi pripravil ustanovno skupščino skupnosti. V najvišjem organu skupnosti mora biti tudi formalno zagotovljena ustrezna vloga predstavnikov neposrednih interesentov in družbenopolitičnih skupnosti. Skupščina kot najvišji organ skupnosti bi izvolila tudi svoj operativno izvršilni organ. Iniciativni odbor bi moral pripraviti splošne akte (statut, program, finančni načrt).

Glede območja, za katero bi ustanovili skupnost za kulturo, se svet opredeljuje za občinsko skupnost. Očitno je sicer, da delovanje nekaterih zavodov, zlasti SLG, spomeniškega varstva, arhivske službe in matične knjižnične službe zahtevajo povezovanje na širših regionalnih relacijah, vendar smatramo, da se bo občinska skupnost za kulturo lahko samoupravno povezovala in dogovarjala v regiji.

Temeljne pristojnosti skupnosti za pospeševanje kulturnih dejavnosti bi bile naslednje:

- načrtovanje kulturnih dejavnosti in njihovega razvoja,
- medsebojno usklajevanje posameznih kulturnih dejavnosti, za kar naj bi se v okviru skupnosti formirala strokovna telesa (centri ali podobni organi),
- pridobivanje sredstev od delovnih in drugih organizacij ter iz drugih neobveznih virov za izvajanje programa in za razvoj kulturnih dejavnosti,
- določanje meril za dodeljevanje sredstev, potrebnih za programirane dejavnosti,
- ugotavljanje in vrednotenje dejansko opravljenega dela in delovnega uspeha,
- zagotavljanje in skrb za usposobljenost osnovnih sredstev za kulturne dejavnosti: dvorane, vadbene in klubski ter drugi prostori itd.,
- posebej še skrb za izpolnjevanje zakonskih obveznosti na področju knjižničarstva, arhiva in spomeniškega varstva.

Kulturna podoba, ki jo razgrinja gornje gradivo, je v našem svetu podkrepila odločitev, da se mora bodoča kulturna skupnost samoupravno povezovati in dogovarjati z ostalimi občinskimi skupnostmi za tiste dejavnosti, ki po svojem pomenu in obsegu nosijo značaj »regijskih« zavodov oz. organizacij.⁵

Tudi ta predlog je bil poslan vsem kulturnim zavodom »s prošnjo, da predlog proučijo, ga pomagajo dopolniti in izboljšati, tako da bi z izboljšano verzijo šli v široko javno razpravo«. In ker na prvi poziv ni bilo odziva, je pošiljko pospremila še urgenca, da naslovniki »dostavijo predloge za člane iniciativnega odbora, ki bo pripravil ustanovitev skupnosti.«

Ob teh startnih pripravah za ustanovitev kulturne skupnosti se je stekel mandat dotedanjega sveta za kulturo in znanost. Nasledniki so po-

prijeli zastavljeno ustanavljanje najprej že z drugo urgenco za imenovanje zastopnikov v bodočo kulturno skupnost.⁶ Ponovna urgenca dokazuje, da pri večjem delu kulturnih delavcev predlog o ustanovitvi kulturne skupnosti ni zbudil potrebnega zanimanja. Vzrok je gotovo iskati še v pomanjkanju prepričljivejšega zakonskega besedila, predvsem pa pravnega zagotovila o učinkovitejšem financiranju njihovega dela, kot pa ga je predstavljalo dotedanje, sicer minimalno, toda z občinskim proračunom zagotovljeno dotiranje.

Do novembra 1969 so bili svetu predloženi naslednji kandidati za člane iniciativnega odbora: Avgust Lavrenčič za Likovni salon in pododbor društva slovenskih likovnih umetnikov; Egon Kunej za Glasbeno šolo in Koncertno poslovalnico; Marjan Ravnikar in Lojze Bolta za Pokrajinski muzej; Marjan Ašič za občinski svet Zveze kulturnoprosvetnih organizacij; Vlado Novak za Študijsko knjižnico ter Lojze Požun za Muzej revolucije.⁷

V tem je bil dan v javno razpravo prvi osnutek zakona o kulturnih skupnostih.⁸ Od kulturnih zavodov prejete pripombe in lastna stališča, izpovedana takoj na naslednji seji, januarja 1970, je svet sklenil izoblikovati v predlog o ustanovitvi kulturne skupnosti, primeren za obravnavo in potrditev v občinski skupščini.⁹

V primerjavi s prvim, tako rekoč že zastarelim predlogom, je ta¹⁰ kot podoba kulturnih razmer v Celju popolnejši, zgovornejši in zato tudi obširnejši (18 strani). Objavljamo odstavke — mestoma se še skladajo s podatki iz prvega predloga — iz katerih je mogoče rekonstruirati zanesljivo podobo celjskih kulturnoprosvetnih razmer petindvajset let po osvoboditvi ali sredi najživahnejših prizadevanj za sistemsko odpravo zadreg v kulturnih dejavnostih.

Ocena dosedanjih prizadevanj ne more mimo nekaterih globalnih kazalcev o družbeno-ekonomski strukturi občine, znotraj katere nastopa kultura kot eden najpomembnejših oblikovalcev človekove duhovne podobe in medsebojnih odnosov, od katerih sta v veliki meri odvisna soglasje in usklajenost osebnosti našega delovnega človeka in družbene skupnosti kot celote.

V občini Celje, ki ima 125 naselij, živi 59.000 prebivalcev. Na mestnem območju živi 34.000 ljudi ali 58⁰/₀. Kmečkega prebivalstva je 9,3⁰/₀.

V mestu je 5 krajevnih skupnosti, 3 krajevne skupnosti obsegajo delno mestno in delno izvenmestno območje, 10 krajevnih skupnosti pa je na območju izven mesta.

V družbenem sektorju je bilo konec leta 1969 zaposlenih 27.064 ljudi, od tega v gospodarstvu 23.265.

Izobrazbena struktura zaposlenih v gospodarstvu je bila septembra 1966 (novejšega podatka ni na razpolago) naslednja:

zaposleni v gospodarstvu	100,0
od tega — brez osnovne šole	2,4
— z nedokončano osnovno šolo	42,3
— z osnovno šolo	22,5

— s srednjo (tudi poklicno) šolo	1,2
— z višjo šolo	0,6
— z visoko šolo oz. fakulteto	31,0

Narodni dohodek je leta 1968 656,117.000 din ali 11,311 din na prebivalca.

Struktura narodnega dohodka po področjih dejavnosti je naslednja:

ustvarjeni narodni dohodek 1968	100,0
od tega v — industriji	49,5
— kmetijstvu	4,3
— gozdarstvu	2,0
— gradbeništvo	6,0
— prometu	6,4
— trgovini	21,7
— gostinstvu	2,4
— proizvodni obrti	5,5
— komunalni	2,2

Ob koncu tega pregleda navajamo še podatek, da v strukturi delitve proračuna po dejavnostih odpade na kulturo 9,24 %. Poprečni proračunski izdatki za kulturo na občana so v letu 1969 znašali 49,83 din, po planu za leto 1970 pa 58,21 din.

2. OBSEG KULTURNIH DEJAVNOSTI

Med kulturne dejavnosti štejejo dejavnosti delovnih in drugih organizacij, društev in posameznikov s področja književnosti, glasbene, likovne, gledališke in filmske umetnosti, knjižničarstva, muzealstva, varstva kulturnih spomenikov, založništva, kinematografije, radia, televizije ter drugih oblik ustvarjanja, posredovanja ali varstva kulturnih vrednot.

V nadaljevanju podajamo oris teh dejavnosti.

Za začetek podatke: v letu 1945 sta bili v Celju le dve poklicni kulturni ustanovi, in sicer skromen Mestni muzej in Mestna ljudska knjižnica. Danes (po 25 letih) jih je 7, razvite so v glavnem vse dejavnosti razen tistih, ki zaradi svojega pomena ali zahtevnosti lahko obstajajo le v večjih kulturnih središčih.

Gledališka dejavnost

Slovensko ljudsko gledališče se je kot poklicno gledališče formiralo konec 1950. leta. Obseg dejavnosti v letu 1969 je naslednji:

— število sedežev	342
— število predstav	175
— število obiskovalcev	56.695

Razmeroma močno je razvita še amaterska dramska dejavnost, ki jo kasneje prikazujemo ločeno.

Občinski svet zveze kulturnoprosvetnih organizacij prireja vsako leto medobčinsko dramsko revijo amaterskih dramskih skupin.

V okviru tekmovanja mladinskih dramskih skupin iz osnovnih in srednjih šol, delovnih organizacij ter terenskih aktivov ZMS »Naša beseda

1969« je bilo v letu 1969 izvedenih 13 nastopov. V letu 1970 je Celje organizator republiškega tekmovanja »Naša beseda 1970«. Nastopilo je 12 mladinskih dramskih skupin.

Koncertna (glasbena) dejavnost

Mladinski pevski festival (z značajem zveznega festivala) se prireja vsaki 2 leti. V okviru festivala 1969 je bilo mimo tekmovalnega sporeda izvedenih 5 javnih koncertov.

Občinska sveta zveze kulturnoprosvetnih organizacij iz Celja in Slov. Konjic sta organizirala, kot že vrsto let prej, medobčinsko pevsko srečanje odraslih zborov, na katerem je nastopilo 15 zborov s preko 600 pevci.

Iz kasnejšega pregleda bo razvidno, da je v Celju zlasti izredno razvita glasbena dejavnost kulturno prosvetnih društev.

Koncertna poslovalnica je v letu 1969 priredila

— 7 večernih koncertov, ki jih je obiskalo	1836 obiskovalcev
— 13 mladinskih koncertov s	3893 obiskovalci
skupaj 20 koncertov	5729 obiskovalcev

Pred leti smo v Celju imeli še godalni orkester, zdaj pa smo brez takega ansambla.

Knjižničarstvo

Obseg dejavnosti 1969	Študijska knjižnica	Mestna ljudska knjižnica
— število zvezkov	105.476	72.072
— število izposojenih zvezkov	23.047	151.812
— število knjig na 1 prebivalca	1,8	1,2
⁰ / ₀ izposoje knjižne zaloge	22	211

Pri frekvenci izposoje knjižnega fonda je treba upoštevati značaj ene in druge knjižnice. Republiški ⁰/₀ izposoje knjižne zaloge znaša za znanstvene knjižnice 22 ⁰/₀ in za ljudske 168 ⁰/₀. Poleg navedenega knjižnega fonda je v ljudskih knjižnicah pri kulturnoprosvetnih društvih še ca. 16.000 knjig.

Muzeji

Obseg dejavnosti v letu 1969	Pokrajinski muzej	Muzej revolucije
— zbrani predmeti	33.617	1.700
— razstavljeni predmeti	1.469	1.612
— obiskovalci stalnih zbirk in občasnih razstav	23.226	55.714
— poslušalci magnetofonskih trakov (NOB)	—	11.707

Poglavitni problem Pokrajinskega muzeja so prostori, saj je od tega odvisna možnost razmestitve zbirk in depojev. V republiškem poprečju je razstavljenih 10,8 % zbranih muzealij, v našem pokrajinskem muzeju pa le 4,4 %.

V Celju obstaja še sekcija etnografskega društva.

Likovna dejavnost

V Celju obstaja pododbor društva likovnih umetnikov, ki ga sestavlja skupno 13 upodablajočih umetnikov. V okviru tega pododbora deluje od leta 1962 v Celju tudi likovni salon. Postopoma se pri likovnem salonu oblikuje stalna zbirka del slovenskih likovnih umetnikov iz obdobja po II. svetovni vojni. Zbirka šteje danes 37 del. Obseg razstavne dejavnosti likovnega salona v letu 1969:

— število razstav	10
— število obiskovalcev	15.704

V okviru amaterske kulturnoprosvetne dejavnosti delujejo trije likovni centri (Dobrna, Vojnik, Kompole). Lani so bile organizirane 3 občasne razstave.

Arhivska dejavnost

Zgodovinski arhiv hrani in urejuje izredno bogat dokumentarni material, pomemben za znanstveno raziskovalno delo.

V letu 1969 ima

— zbranega arhivskega gradiva	1.300 tm
— urejenega arhivskega gradiva	600 tm = 46 % (SRS = 61 %)

Pri urejenem arhivskem gradivu gre za registraturno urejeno gradivo, medtem ko je dokončno za znanstveno raziskovalno obdelavo urejenega le ca. 80 tm gradiva.

Varstvo kulturnih spomenikov

opravlja Zavod za spomeniško varstvo. Na območju občine Celje zajema to varstvo 216 nepremičnih kulturnih spomenikov,

od tega

— profanih spomenikov	32
— sakralnih spomenikov	34
— zavarovanih hiš v mestnem jedru	134
— urbanističnih aglomeracij	4
— zavarovanih območij	2
— arheoloških lokacij	10

Z zakonom o varstvu kulturnih spomenikov je spomeniško varstvo dobilo v določenem obsegu značaj družbene službe. Glede na število spomenikov in njihovo ogroženost je spomeniška služba preslabo razvita, manjka ji zlasti tehnični strokovni kader.

Amaterska kulturnoprosvetna dejavnost

Občinska zveza kulturnoprosvetnih organizacij združuje, povezuje in usmerja delovanje naslednjih organizacij in društev:

Društvo	Število	
	članov	nastopov v letu 1969
1. DPD Svoboda Celje	1200	32
2. DPD Svoboda Zagrad	130	6
3. DPD Svoboda Štore	1271	9
4. DPD Svoboda Teharje	126	3
5. ŽPD »France Prešeren« Celje	800	70
6. Prosvetno društvo »Ivan Cankar« Celje	208	11
7. Prosvetno društvo »Zarja« Trnovlje	245	25
8. Prosvetno društvo »Cvetka Jerin« Kompole	74	7
9. Prosvetno društvo »Dani Hriberšek« Smartno	45	6
10. Prosvetno društvo Škofja vas	60	15
11. Prosvetno društvo »Kajuh« Dobrna	80	6
12. Prosvetno društvo »V. Bezenšek« Frankolovo	35	3
13. Prosvetno društvo Socka	40	6
14. Prosvetno društvo Strmec	40	4
15. Prosvetno društvo »A. Aškerc«, gimnazija Celje	40	17
16. Prosvetno društvo »France Prešeren« Vojnik	80	5
17. Komorni moški zbor Celje	30	31
18. Amatersko gledališče Celje	50	7
19. Mladi oder	20	—
20. Esperantsko društvo Celje	120	—
Skupaj:	4694	263

V povzetku je bila ta dejavnost v letu 1969 naslednja:

— število društev (in drugih samostojnih ansamblov)	20
— število koncertov in dramskih uprizoritev	125
— število proslav, na katerih so sodelovali	67
— število razstav	54
— sodelovanje na pogrebih	54

V navedenih društvih deluje 54 različnih sekcij (dramske, glasbene, klubske) in 9 krajevnih knjižnic. Prosvetna društva delujejo torej (mestno področje je izvzeto) v vseh krajevnih skupnostih, z izjemo Svetine in »primestnih« krajevnih skupnosti. Slabše je razvita knjižničarska mreža, saj v 7 izvenmestnih krajevnih skupnostih ni ljudske knjižnice.

Publicistična dejavnost sveta za kulturo in znanost

Ker Celje nima samostojnega založniškega podjetja, je nekdanji okrajni in pozneje občinski svet za kulturo in znanost vključil v svoje delo tudi založniška prizadevanja. Osrednja publikacija je Celjski zbornik, ki

kot edicija sveta za kulturo in znanost med drugim predstavlja tudi obliko podpiranja strokovnega in znanstvenega dela.

Doslej je izšlo 12 knjig Celjskega zbornika in nekaj posebnih edicij, kot so:

- disertacija dr. Iva Rajšpa s področja interne medicine;
- infektološke razprave dr. Janka Lesničarja;
- drama Janeza Žmavca »V pristanu so orehove lupine«;
- kulturno-zgodovinska turistična fotomonografija CELJE;
- dr. Antona Soreta »Geografija nekaterih delov celjske makroregije«.

V pripravi je izdaja prof. Janka Orožna »Zgodovina Celja« in natis slovenskega prevoda »Celjske kronike« (prevod zgodovinskega vira o rodu celjskih grofov) in Celjski zbornik, tokrat kot dvojna številka 1969/1970.

V drugo leto izhajanja pravkar vstopajo OBRAZI, celjski mladinski literarni časopis, katerega izdajatelj je občinska konferenca ZMS, izhaja pa ob izdatni finančni podpori sklada za kulturo in znanost.

Mimo založniških prizadevanj sveta za kulturo in znanost je v letu 1969 izšla druga, razširjena izdaja poslovnih pisem žrtev za svobodo. Pripravila sta jo celjski Muzej revolucije in mariborski Muzej narodne osvoboditve.

V pripravi je izdaja dveh del, ki sta pomembni za naše območje in sicer »Frankolovski zločin« in »I. Štajerski bataljon«.

Kinematografija v letu 1968

— Število kinematografov	6
— Število sedežev	2.827
— Število predstav	3.144
— Število gledalcev	693.089
— Število prebivalcev na 1 kino	9.688 (SRS 6.592)
— Število prebivalcev na 1 sedež	20 (SRS 23)
— Letni obisk na prebivalca	12 (SRS 7)

V okviru občinske zveze kulturno-prosvetnih organizacij delujeta mladinsko filmsko gledališče in pionirski kino, ki sta v organizirano filmsko vzgojo zajeli 3800 učencev osnovnih in srednjih šol. Lani so si ogledali 6 izbranih filmov, opremljenih s komentarjem.

Radio, televizija, časopisi v letu 1968

— Število radijskih sprejemnikov	18.141 (3 preb. na 1 sprejemnik)
— Število televizijskih sprejemnikov	7.895 (7 preb. na 1 sprejemnik)
— Število dnevnikov (Delo, Večer, Ljubljanski dnevnik)	8.609

V Celju deluje še lokalna radijska postaja z 2 urama programa dnevno.

Če povzamemo samo nekatere podatke, po katerih so različne kulturne prireditve, stalne zbirke, razstave itd. (brez kinoobiskovalcev, brez društvenih prireditev, pri katerih ne razpolagamo s podatki o obisku, in brez obiskovalcev nekaterih centralnih proslav, ki jih je lani ob 50-letnici ZKJ sindikatov bilo še zlasti veliko) imele 157.000 obiskovalcev, da so si bralci v obeh knjižnicah (brez društvenih knjižnic) sposodili skoro 175.000 knjig, potem lahko trdimo, da je kulturna dejavnost v občini bogato razvejana.

Ob tej oceni pa ne moremo mimo ugotovitve, da je domet delovanja zavodov s področja kulture še vedno dokaj omejen na ožji krog stalnih porabnikov.

Prav tako ugotavljamo, da kulturne institucije le izjemoma opravljajo svoje poslanstvo tudi na širšem območju občine in so zato kraji izven mestnega območja v zadovoljevanju (in razvijanju!) kulturnih potreb v zelo zapostavljenem položaju, oziroma da se večajo razlike v intenzivnosti kulturnega življenja med središčem in ostalimi kraji.

3. GMOTNI POLOŽAJ KULTURNIH ZAVODOV IN DRUGIH KULTURNIH ORGANIZACIJ

Že nekaj let ugotavljamo, da gmotni položaj kulture ni zadovoljiv. Zlasti oprema (v manjši meri prostori) kulturnih zavodov je zastarela in nefunkcionalna; razmerje med osebnimi in materialnimi (zlasti funkcionalnimi) izdatki je povsem neustrezno; osebni dohodki kulturnih delavcev so relativno (v nekaterih dejavnostih pa absolutno — glej SLG) nizki.

1. Število zaposlenih — 31. 12. 1969

I z o b r a z b a								
104	36	5	23	8	7	9	2	14
skupaj	visoka	višja	srednja	nižja	VK	KV	PK	NK

Od skupno 104 zaposlenih ima 40^{0/0} visoko ali višjo izobrazbo in 22^{0/0} srednjo izobrazbo.

2. Dohodki zavodov v letih 1968 in 1969

Kulturni zavodi formirajo največji del dohodkov iz proračunov. Delež proračunov (celjske in ostalih občin) je znašal v obeh opazovanih letih 81,8^{0/0} od skupnega dohodka zavodov. Delež dohodka, ki ga formirajo iz proračunov pa je po posameznih dejavnostih različen. V letu 1969 je npr. v gledališču znašal 70^{0/0}, v pokrajinskem muzeju 65^{0/0}, v mestni ljudski knjižnici 85^{0/0}, v ostalih zavodih pa se je gibal okrog 90^{0/0}. Struktura dohodka je odvisna zlasti od vrste dejavnosti.

Dohodki po virih	1968		1969		Indeks 1968 = 100
	din	%	din	%	
— Iz prorač. obč. Celje	2.181.500	74,3	2.426.235	73,8	111,2
— Iz prorač. ostalih občin	220.293	7,5	264.407	8,0	120,0
— Iz rep. sklada za posp. kult. dejavnost	61.304	2,1	3.000	0,1	4,9
— Za storitve od organizacij od prebivalstva	242.476 221.313	8,2 7,6	336.736 214.507	10,3 6,5	138,9 96,9
— Iz drugih virov	8.497	0,3	41.708	1,3	490,8
S k u p a j	2.935.382	100,0	3.286.592	100,0	110,0

Struktura skupnih dohodkov kulturnih zavodov za leto 1969:

Delež proračunskih dohodkov 1969

Skupaj dohodek	Gledališče	Oba muzeja	Obe knjižnici	Arhiv	Spomeniška služba
100	43,3	19,7	25,4	6,1	5,5
100	41,1	18,2	27,4	7,1	6,2

3. Izdatki za tekoče poslovanje v letu 1968 in 1969

Izdatki v letu 1968 so za 49.735.— din višji od dohodkov (nepokrita izguba v SLG). Struktura teh izdatkov nam brez podrobnejšega vpogleda v dejavnost kaže, da razmerje med materialnimi izdatki in osebnimi dohodki ni ustrezno. Takšno razmerje nas opozarja na to, da delovne sposobnosti zaposlenih in tudi zmogljivosti osnovnih sredstev niso polno izkoriščene zaradi prenizkih sredstev za funkcionalne izdatke. Proračunski sistem financiranja, ki dejavnost financira skoraj izključno na podlagi porabe v minulem letu, je takšne razmere podaljševal iz leta v leto.

Izdatki kulturnih zavodov po namenu

Namen	1968		1969		Indeks 1968 = 100
	din	%	din	%	
— Materialni izdatki	812.683	27,2	973.840	29,6	119,8
— Anuitete, obresti, kred.	—	—	—	—	—
— Amortizacija	—	—	—	—	—
— Čisti osebni dohodek	1.342.108	45,0	1.507.292	45,9	112,3
— Prispevki od OD	746.946	25,0	721.073	21,9	96,5
— Sredstva izločena za sklade	76.172	2,6	48.378	1,5	63,5
— Drugi izdatki	7.208	0,2	36.009	1,1	499,6
S k u p a j	2.985.117	100	3.286.592	100	110,0

Čisti mesečni osebni dohodki 1969 na zaposlenega znašajo v povprečju 1.208.— din in se med dejavnostjo gibljejo od 1.065.— din do 1.642.— din. Zlasti nizko povprečje osebnih dohodkov so formirali v gledališču, kjer je 52 % zaposlenih z visoko in višjo izobrazbo, osebni dohodek pa v povprečju znaša 1.078.— din.

V letu 1970 planirana sredstva pa zagotavljajo delovnim ljudem v kulturnih dejavnostih enake osebne dohodke kot v prosveti.

Tudi amatersko kulturno delovanje, ki se odvija v okviru občinskega sveta ZKPO, ima slabo materialno osnovo, ki ne zagotavlja večjega razvoja zlasti v kvalitetnem pogledu.

Amaterska kulturna društva imajo na razpolago 15 dvoran, ki pa v večini ne odgovarjajo namenom kulturnega udejstvovanja in se tudi uporabljajo še za razne druge namene (npr. v Strmcu za shranjevanje hmelja). Stanje teh dvoran je slabo, vrednost najnujnejših popravil bi znašala 144.000 din, za redno vzdrževanje pa je letno potrebno 40.000 din. Od leta 1969 dalje daje občinska skupščina Celje za vzdrževanje kulturnih domov letno 50.000.— din.

Tudi druga materialna sredstva društev so iztrošena in potrebna obnovitve. Folklorna dejavnost se v Celju ne more razviti, ker terja prevelike investicije, saj npr. samo ena narodna noša stane ca. 3.500 din.

Glede ustvarjanja pogojev za amatersko kulturno delovanje bo treba prej ali slej slediti drugim razvitim občinam, kjer za mentorstvo in umetniško vodstvo najemajo proti plačilu strokovnjake z ustrezno strokovno izobrazbo.

4. STALIŠČA K PREDLOGU ZAKONA O KULTURNIH SKUPNOSTIH

Osnutek republiškega zakona o kulturnih skupnostih in financiranju kulture je pravkar šel skozi fazo javne razprave. V Celju je bila o osnutku zakona v obdobju november—december 1969 izvedena poglobljena in izredno konstruktivna javna razprava v vseh delovnih skupnostih s področja kulture, na posebnih sestankih s predstavniki gospodarskih delovnih organizacij v okviru občinske zveze sindikatov, v predsedstvu občinske konference ZMS in v občinskem svetu zveze kulturno prosvetnih organizacij, občinskem svetu za kulturo itd.

Udeleženci razprav so si bili glede tega, da je tak zakon nujno treba sprejeti, povsem edini, različna mnenja so se oblikovala le okoli posameznih določil osnutka, zlasti okrog vprašanj, ali bi bilo treba temeljno kulturno skupnost ustanoviti za področje občine ali regije, kakšni naj bodo programi kulturne skupnosti, kakšen naj bo način pridobivanja sredstev za kulturo itd.

Predsedstvo občinskega sindikalnega sveta, izvršni odbor občinske konference SZDL in predsedstvo medobčinskega odbora sindikata delavcev družbenih dejavnosti v Celju so na skupni seji dne 12. 2. 1970 sprejeli naslednja stališča:

Vodstva omenjenih organizacij menijo, da so v osnutku zakona zahtevane take rešitve glede samoupravljanja in financiranja kulturnih dejavnosti, ki omogočajo pospešen razvoj novih družbenoekonomskih odnosov v kulturi in zagotavljajo relativno usklajen razvoj kulture z razvojem drugih področij združenega dela.

Samoupravna ureditev, kakršno predvideva osnutek, bo v prihodnje lahko zagotovila večji vpliv neposrednih porabnikov — občanov, delovnih organizacij in drugih na oblikovanje kulturne politike, na vrednotenje dela in na porabo sredstev. Predsedstvi in izvršni odbor ob tem opozarjajo, da se bodo morale kulturne skupnosti izogibati vsakršne enostranosti, zato bodo morali biti organi kulturnih skupnosti sestavljeni tako, da ne bo mogoče uveljaviti ozkih in pristranskih gledanj na delovanje in vlogo kulturnih dejavnosti. Osnutek zakona predvideva ustanavljanje samoupravnih kulturnih skupnosti v okviru ene ali več občin in na republiški ravni. S tem je prepuščeno svobodni presoji ustreznih dejavnikov na posameznih območjih, ali bodo organizirali temeljno kulturno skupnost za eno ali več občin. Vodilo za ustanavljanje medobčinskih kulturnih skupnosti naj bi bila resnična potreba in medsebojni interes posameznih dejavnikov, zato bi bilo vsakršno umetno ustvarjanje širših kulturnih skupnosti problematično in v nasprotju z nadaljnjim razvojem samoupravljanja na kulturnem področju.

Podlaga za njihovo ustanovitev pa bi v vsakem primeru morali biti programi razvoja in delovanja kulturnih dejavnosti in ne nazadnje potrebe in hotenja neposrednih porabnikov in ustvarjalcev kulturnih dobrin.

Osnutek zakona daje poudarek tudi potrebi po bolj načelnem in trdnem načinu zagotavljanja sredstev za kulturne dejavnosti.

Pri dosedanjem financiranju kulturnih dejavnosti je prevladoval proračunski način dodeljevanja sredstev. Takšen način kulturnih dejavnosti ni dovolj spodbujal, da bi se hitreje prilagajale novim družbeno ekonomskim razmeram, da bi uvajale sodobnejše načine dela, se približevale porabnikom in se močneje povezovale med seboj in z drugimi področji združenega dela. Družbeno dogovarjanje in uveljavljanje povračil za opravljeno dejavnost na podlagi dogovorjenih programov bosta nedvomno pomenila bistven premik v razvijanju in uresničevanju samoupravnih razmerij na področju kulture.

Takšne možnosti bi moral osnutek zakona še bolj odpirati. Povsem razumljivo pa je, da samo zakon ne bo mogel razrešiti vseh nakopičenih in na novo se porajajočih problemov v kulturi. Zato bi morala biti vedno prisotna dejavna pobuda vseh zainteresiranih; potrebni bodo precejšnji naporji tako družbene skupnosti kot posameznikov, ki delujejo na kulturnem področju.

Med pomanjkljivosti osnutka bi šteli zlasti premajhen poudarek na družbenem in samoupravnem dogovarjanju, ki mora vse bolj postajati poglaviti način za razreševanje problemov in ki lahko močno pospešuje nadaljnje razvijanje kulturnega področja. Družbeno in samoupravno dogovarjanje naj bi postalo tudi v kulturi tista podlaga za uveljavljanje novih odnosov, ki bo lahko najuspešneje utrjevala vezi med kulturnimi

dejavnostmi in neposrednimi porabniki in ki bo lahko spodbudno vplivala na odločanje delovnih ljudi oziroma delovnih kolektivov, da bodo del svojega dohodka namenjali za kulturo.

Druga pomembnejša pomanjkljivost osnutka pa zadeva vrednotenje dela kulturnih dejavnosti. Povračilo za opravljeno dejavnost mora vsebovati vse vrste stroškov, ki nastajajo v zvezi z opravljenim delom. Pri določanju meril za financiranje bi moral osnutek zapisati, da je treba določiti povračila na podlagi realnih osnov in meril in pri tem upoštevati tudi nujnost usklajevanja poprečnih osebnih dohodkov delavcev na področju kulture z osebnimi dohodki zaposlenih na ustreznem delu v gospodarstvu.

Ne glede na to, da zakon o kulturnih skupnostih in financiranju kulture še ni sprejet, daje njegov zlasti drugi delovni osnutek, ki skoro v celoti upošteva pripombe, ki so se oblikovale v javni razpravi v Celju, dovolj trdno osnovo za izvedbo priprav in za ustanovitev skupnosti.

Sledijo povzetki določil o organizaciji kulturne skupnosti, njenih nalogah in dohodkih, kakor jih je predvideval osnutek zakona o kulturnih skupnostih, na koncu pa je izoblikovan:

5. PREDLOG ZA USTANOVITEV KULTURNE SKUPNOSTI V CELJU

Predlagamo občinski skupščini, da imenuje iniciativni odbor za ustanovitev kulturne skupnosti v Celju.

Iniciativnemu odboru bi morali naložiti naslednje naloge:

- pripraviti osnutek statuta kulturne skupnosti;
- pripraviti osnutek poslovnika o delu ustanovne skupščine kulturne skupnosti;
- pripraviti in organizirati ustanovno skupščino kulturne skupnosti;
- pripraviti merila za financiranje kulturne dejavnosti v okviru kulturne skupnosti;
- pripraviti ustrezne pogoje za delovanje organov kulturne skupnosti.

Iniciativnemu odboru naj se za izvršitev nalog določi rok največ štirih mesecev, za tehnično izvedbo nalog pa naj mu nudijo pomoč ustrezni upravni organi občinske skupščine Celje.

Kulturna skupnost naj bi začela delovati v drugi polovici leta 1970. Ker so finančna sredstva s proračunom za leto 1970 že razdeljena, bo kulturna skupnost lahko prevzela razpolaganje s finančnimi sredstvi za kulturo šele 1. januarja 1971. Do tega datuma pa bo morala občinska skupščina Celje izdati svoj odlok o tem, kolikšna finančna sredstva oziroma katere vire finančnih sredstev bo prepusčila kulturni skupnosti.

Svet je mnenja, da se občinska skupščina z ustanovitvijo kulturne skupnosti ne bo razbremenila svojih pristojnosti s področja kulture, temveč se bodo te pristojnosti samo realizirale na drugačen način, tj. podobno kot pri vseh drugih dejavnikih, ki se sicer v občini izvršujejo samostojno na samoupravni način. Svet meni, da bi občinska skupščina v skladu z družbenim planiranjem vseh oblik aktivnega dela v občini morala tudi sprejeti dolgoročni plan razvoja v Celju. V tem planu ne bi bil zajet samo

razvoj kulturnih dejavnosti, temveč tudi usklajenost tega razvoja z drugimi področji delovanja ljudi, razvoj splošne kulturne ravni prebivalcev v načinu delitve kulturnih dobrin in vse drugo, kar je s področja kulture treba upoštevati pri planiranju celotnega razvoja občine Celje.

Gornji predlog je svet potrdil na svoji 4. seji dne 6. 3. 1970 ter z njim nastopil pred občinsko skupščino na njeni seji konec marca 1970.¹¹ Sočasno je zaprosil komisijo za volitve in imenovanja, da pripravi predlog za imenovanje članov iniciativnega odbora kulturne skupnosti s tem, da dotedanji predlog kulturnih zavodov dopolni še s predstavnikom Slovenskega ljudskega gledališča v osebi Bojana Štiha ter — glede na Zavod za spomeniško varstvo in Zgodovinski arhiv, ki sta celo v veljavnih zakonskih predpisih obravnavana kot regionalna zavoda — še z dvema predstavnikoma zunanjih občin.¹²

Neposredno pred zasedanjem občinske skupščine 27. 3. 1970 je svet na zahtevo komisije za volitve in imenovanja izoblikoval na osnovi zadevnih predlogov občinske konference SZDL, kulturnih zavodov in občinskega sindikalnega sveta, predlog celotnega iniciativnega odbora.¹³ Po predlogu sveta naj bi iniciativni odbor sestavljali: Anton AŠKERC, upravnik Mestne ljudske knjižnice; Ivan BELE, obč. javni tožilec in predsednik obč. Zveze kulturnoprosvetnih organizacij; Lojze BOLTA, kustos za arheologijo v Pokrajinskem muzeju; Lojzka GOSTENČNIK, profesorica in poslanka kulturnoprosvetnega odbora republiške skupščine; Jože JORDAN, član obč. Zveze kulturnoprosvetnih organizacij; Juro KISLINGER, novinar in upravnik Likovnega salona; Janez KOVAČIČ, upravni delavec ČGP »Delo« — Informacije in propaganda Celje; Avgust LAVRENČIČ, akad. slikar; Drago MEDVED, urednik časopisa za kulturo in literaturo *Obrazi*; Vlado NOVAK, upravnik Študijske knjižnice in odgovorni urednik Celjskega zbornika; Leopold PERC, dipl. fil., direktor avtoturističnega podjetja *Izletnik Celje*; Mila STAMEJČIČ, analitik za družbene službe občine Celje; Bojan ŠTIH, publicist in upravnik Slovenskega ljudskega gledališča; Zoran TRATNIK, dipl. inž. tovarne EMO Celje. Izmed predlaganih 14 članov je bilo pet članov sveta za kulturo in znanost: Ivan BELE, Juro KISLINGER, Drago MEDVED, Vlado NOVAK in Mila STAMEJČIČ. Kakor je razvidno iz pregleda izvršenih sklepov sveta za kulturo in znanost na njegovi 6. redni seji dne 4. 6. 1970¹⁴, pa navedeni predlog ni bil v celoti sprejet, a za predsednika je bil izvoljen Juro KISLINGER.

Z imenovanjem iniciativnega odbora kulturne skupnosti je svet v tej zadevi odigral svojo vlogo.¹⁵ Njegova nadaljnja aktivnost v tem je obsegala le še kreativno spremljavo pripravljanih del iniciativnega odbora vse do ustanovne skupščine kulturne skupnosti, ta pa je bila 28. I. 1971.

Ustanovitev kulturne skupnosti je svet za kulturo in znanost razrešila funkcije upravitelja sklada za kulturo, ki jo je imel od leta 1964; sredstva omenjenega sklada je bilo namreč treba po zakonu o kulturnih skupnostih odstopiti kulturni skupnosti.¹⁶ Toda kulturnopolitični vpliv našega sveta kot politično izvršilnega organa ljudske skupščine je ostal prisoten, saj je v organih kulturne skupnosti kar šest njegovih članov¹⁷, čeprav utegne

prej ali slej njihova prisotnost postati sporna: ali je mogoče, da bi isti ljudje na enem mestu sprejemali predloge, na drugem mestu pa te svoje predloge potrjevali kot dokončne sklepe?¹⁸ Zato je svet že predlagal ustrežno zamenjavo¹⁹, občinska skupščina pa je sklenila, da bo izvedla zamenjavo šele po posvetu sveta s komisijo za volitve in imenovanja.²⁰

OPOMBE

¹ Uradni list SRS št. 46/70.

² Za vodjo te skupine je bil imenovan novinar Srečko Pratinemer, za člane pa okrožni sodnik Boris Strohsack, finančni inšpektor Franček Maroh, sindikalni delavec Igor Ponikvar ter tajnica sveta Mila Stamejčič.

³ Glej odpravek sklepa z dne 13. 11. 1968!

⁴ Objavljeno po razmnožku, ki je bil pripravljen za sejo sveta v marcu 1969.

⁵ Glej odpravek sklepa 12. seje z dne 11. 4. 1969!

⁶ Beri zapisnik 1. seje sveta za KZ z dne 20. 6. 1969!

⁷ Beri zapisnik 2. seje sveta za KZ z dne 5. 11. 1969!

⁸ Po zapisniku 3. seje sveta za KZ z dne 15. 1. 1970.

⁹ Zadevno delovno skupino so sestavljali predsednik sveta Gustav Grobelnik, tajnik sveta Mila Stamejčič ter člana Juro Kislinger in Ivan Bele. Beri sklep v zapisniku 3. seje sveta za KZ z dne 15. 1. 1970!

¹⁰ Sestavila ga je Mila Stamejčič, februarja 1970.

¹¹ Predlog so utemeljili: podpredsednik obč. skupščine Jože Marolt, Lojzka Gostenčnik kot poslanec kulturnoprosvetnega zbora republ. skupščine ter podpisani kot predsednik sveta za kulturo in znanost.

¹² Zapisnik 4. seje sveta za KZ z dne 6. 3. 1970, str. 4.

¹³ Zapisnik 5. seje sveta za KZ z dne 23. 3. 1970.

¹⁴ Beri zadevni zapisnik, str. 11

¹⁵ Na razgovoru s skupino zveznih poslancev 9. 12. 1970, ki so se tega dne mudili na študijskem obisku v Celju, je izmed njih bilo celo slišati pomislek o upravičenosti nadaljnega obstajanja sveta, češ da bi vse njegove naloge morala prevzeti kulturna skupnost.

¹⁶ Beri Posvet s predsednikom kulturnoprosvetnega zbora SR Slovenije Milošem Poljanškom in dr. Borisom Kuharjem z dne 30. 9. 1970 (Razprava o predlogu zakona o kulturnih skupnostih); zapisnik 7. seje sveta za KZ z dne 20. 10. 1970 (Ocena priprav za ustanovitev kulturne skupnosti); zapisnik skupne seje sveta za KZ ter iniciativnega odbora za ustanovitev kulturne skupnosti z dne 17. 12. 1970; zapisnik zadnje seje iniciativnega odbora za ustanovitev kulturne skupnosti z dne 18. 1. 1971; zapisnik 10. seje sveta za KZ z dne 23. 2. 1971 (Poročilo o ustanovitvi kulturne skupnosti za sejo občinske skupščine).

¹⁷ Franci Križaj, predsednik skupščine kulturne skupnosti; Mila Stamejčič, predsednik izvršnega odbora kulturne skupnosti ter Ivan Bele, Gustav Grobelnik, Drago Medved in Vlado Novak kot člani izvršnega odbora kulturne skupnosti.

¹⁸ Beri Drago Hribar, Kakšen svet? »Delo« — II, izd. z dne 25. 3. 1971.

¹⁹ Glej sklep 10. redne seje z dne 23. 2. 1971!

²⁰ Sklep 26. seje občinske skupščine z dne 26. 2. 1971.

JANEZ ZMAVC

CELJSKO GLEDALIŠČE NA PRELOMNICI V SEZONAH 1969—70 IN 1970—71

V zgodovini celjskega gledališča se zlasti omenja ZLATA DOBA, obdobje dramaturgovanja Lojzeta Filipiča. To so bila pionirska leta mlade poklicne ustanove, ki si je utirala pot v sicer bogato zapuščino celjskega amaterskega gledališkega življenja, katerega srečno vez s profesionalizacijo je predstavljal Fedor Gradišnik. Na voljo so nam dokumenti tega časa, dramaturške eksplikacije, recenzije in skoraj nostalgični spomin na dneve, ko je bilo treba poprijeti za vsako delo, vsi so lepili plakate in često hodili peš na gostovanja. To delo pa je bilo poplačano s hvaležno, gledališča žejno povojno publiko. Ta leta so tudi utrdila repertoarno politiko, ki se je zdela za Celje in njegovo zaledje idealna. Po Filipiču, ki je razumno koncipiral eklektično repertoarno podobo hiše, se tudi dramaturg Herbert Grün ni oddaljil od tega projekta. Eklekticizem je dobil le še dodatne programske obrambne pridevke kakor žlahtni eklekticizem i. p. Ta načelna smer se je bolj ali manj obdržala vse do sezone 1968-69, ko sta Filipič in Grün že davno odšla iz Celja.

Že v ZLATI DOBI je celjsko gledališče v mnogoterem smislu pomembno prispevalo k oblikovanju slovenske dramaturgije, prvo se je načrtno odpiralo sodobnemu evropskemu repertoarju, prvo je organiziralo festival sodobne jugoslovanske drame (še pred Sterijinim pozorjem), prvo se je na Slovenskem preizkušalo v malem eksperimentalnem odru.

V sezoni 1968-69 je po prihodu mlajših igralcev pa tudi že v samem gledališču ta eklekticizem začel klicati po ponovnem trdnejšem umetniškem konceptu. Nekaj klasike, nekaj dobrega sodobnega domačega in tujega repertoarja, vse to pa v ustreznem proporcu: toliko dram in toliko komedij — vsa ta pestra bera se je sprevrgla v ubijajoče, inertno dolgočasje. K temu je pripomoglo še vedno manj razveseljujoče dejstvo, da se je publika navadila na to razdelitev in da je vsak obiskovalec našel med sezono nekaj zase, v celoti pa zadoščenje, da je gledališče menda le poskrbelo za umetniško realizacijo načrta.

Že nekaj let prej se je hotelo gledališče »iznebiti« te meščanske, malomeščanske stalne publike in se je spustilo v obupen boj za delavsko

publiko, ki bi kot nov, živ organizem vendar le pretendiral na neke nove vrednote ljudskega gledališča. Po treh sezonah pred omenjeno letnico je propagandni aparat kapituliral: abonma za delovne organizacije je iz leta v leto bolj šepal, zaključenih predstav za tovarniške kolektive je bilo komaj za pet prstov. Slej ko prej se je moralo gledališče vračati k svoji stalni hvaležni meščanski publiko in na tihem upati, da je v njenih vrstah vendarle nekaj več kot običajni odstotek proletariata.

Zanimivo pa je, da gledališču nikoli ni kaj prida pomenila mlada publika, dobrodošla je bila le pri letnih statističnih poročilih (zadnja leta je mladine vse več, dve tretjini rednih obiskovalcev), in za mlado šolsko publiko lahko z gotovostjo zapišemo, da prihaja iz vseh slojev, iz vaških in mestnih in drugih socialno zemljepisnih področij. Če pravim, da ni kaj prida pomenila, se ne morem otresti misli, da smo jo odpravili s pravljico za najmlajše ob Novem letu, ves drugi repertoar pa je ali pa ni z bolj ali manj srečno roko korespondiral z njenimi potrebami in željami. Zadnji dve leti ji vendarle gremo po malem naproti: poleg novoletne pravljice uvajamo še mladinsko igro, četudi maloštevilni ansambel te napore komaj zmaga.

Ker torej ostaja publika slej ko prej še ne do kraja raziskana stalnica, ki ni nikoli tvorno posegla v spreminjanje gledališča, se je ansambel v svojem ustvarjalnem procesu zagnal prav v to eklektično podobo repertoarja, ki je nastajal vse bolj nenačrtno, z vse manj otipljivim kriterijem. V zagovor eklekticizmu smo sicer govorili, da je posebna usmeritev, repertoarna specializacija možna le tam, kjer je v mestu več gledaliških hiš. Kjer pa je le ena sama, mora pokazati vse, skrbeti za vse, za žalost in veselje, za klasiko in sodobna dela, pa tudi avantgardno mora biti od časa do časa in celo politično angažirano, izpovedno in svet spreminjajoče, revolucionarno in ne nazadnje tudi komercialno — ker pač mora mimo svojih občinskih mecenov tudi samo nekaj proizvajati.

V tem zaganjanju v nepremakljivo, preizkušeno podobo celjske gledališke hiše se je ob koncu sezone 1969-70 iznenada kakor po nekem čudežnem navdihu rodil Pinterjev HIŠNIK, ki je že nekaj sezon prej zaman trkal na vrata, pa mu je vstop preprečevala ugotovitev, da nimamo več eksperimentalnega malega odra, stalne publike pa ne gre vznemirjati z ekskluzivno avantgardo. (Kako zelo kasnimo: mnoga avantgardna dela so že deponirana v zakladnici evropske klasike, danes govorimo o spet novi avantgardi, vse pa je tako zelo povezano s sodobnim gledališkim izrazom!)

Danes, po nastopu umetniškega vodje in upravnika Bojana Štiha, govorimo spet o eklekticizmu, ki pa ima drugačno funkcijo, je umetniško spet otipljiv, natančno vemo, kaj hočemo in kam gremo. Pojav Bojana Štiha lahko že zdaj definiramo. Prišel je v pravem trenutku, v gledališču je vrelo, gledališče je bilo na razpotju, treba se je bilo odločiti: ali ostanemo pri starem in okostenimo s publiko vred, ali izkoristimo progresivne tendence v samem gledališču in stopimo še za odločilni korak naprej. Kljub vsem naprednim hotenjem in željam še takšna kolektivna volja ne more roditi zelenih sadov, če je ne organizira in sistematsko ne opredeli močna umetniška osebnost.

J. P. Sartre: Nepokopani mrtveci. Na sliki: Pavle Jeršin, Marko Simčič, Bogomir Veras in Marjanca Krošlova

Eno samo umetniško integralno delo v sezoni še ne definira gledališča. Gledališče tudi ni samo ena uspešna sezona, marveč skupek več sezon, ki nastajajo po jasnem in enotnem umetniškem kriteriju. Bojan Štih je prišel sredi sezone 1969-70. V programu te sezone je že bil HIŠNIK. Ob njem pa je cvetela in se bohotila bulvarna komedija: Simonova *Bosa v parku*; *Glavno je, da si ljubček*, Wilde-Anouilh; Veberova *Ugrabitev*. Da ne bo pomote: vsaka od teh bulvarov je bila v dobrih režijskih rokah in tudi zasedbeno je bila dobro izpeljana (režiserji Mirč Kragelj, Zvone Šedlbauer, Dušan Jovanović), publika je bila vesela in zadovoljna in — potešena?

Umetnost se je izenačila s potrošnim zabaviščem, gledališče kakor publika sta ostala praznih rok, nobena človečnost ni bila uresničena, nobena resnica potrjena, nobena moralna raziskava dognana, nobena umetnost do kraja osmislena. S Štihovim prihodom je bila bulvarna ukinjena. Ni pa ukinjena komedija.

Sezona 1969-70 je bila vsa v znamenju pričakovane prelomnice, ki smo ji skušali najti mesto v tem pregledu. Troje pomembnih vrhov prejšnja druga dosežke: Sartrovi NEPOKOPANI MRTVECI (režija Franci Križaj), Ibsenov SOVRAŽNIK LJUDSTVA (Križaj) in pa Pinterov HIŠNIK (Zvone Šedlbauer).

H. Ibsen:
Sovražnik
ljudstva.
Na sliki:
Sandi Krošl,
Marija
Goršičeva in
Marjan Dolinar

NEPOKOPANI MRTVECI, to pretresljivo pričevanje o človekovi moči in uporu proti nasilju, v katero je transponirana avtorjeva filozofska miselnost, znana pod imenom eksistencializem, so doživeli adekvatno odrsko postavitev, ki je tako doma kot na gostovanjih žela obilo priznanja. Dramaturg Janez Negro piše po našem gostovanju v ljubljanski Drami: »... vaša predstava v ničemer ni zaostajala za odrsko podobo tega teksta, ki sem jo pred leti videl v Parizu. Vse je v njej natanko odmerjeno tako z režijske kakor z igralske plati. To je tisto, čemur pravimo gledališki čudež. To predstavo bi lahko brez premisleka pokazali kjerkoli v Evropi in prepričan sem, da bi tudi Sartre spoznal v njej svojo globljo misel. To pismo vam pišem zato, ker vidim, da gledališče ni stvar stavbe ali kraja, temveč stvar duha in zavzetosti, ker vidim, da je na Slovenskem še nekaj gledaliških ustvarjalcev, ki kljub neugodnim razmeram skušajo z vso skromnostjo obdržati slovensko gledališko kulturo na visoki umetniški ravnini

Harold Pinter: Hišnik. Na sliki: Sandi Krošl in Branko Grubar

in ki jim je ekipno delo brez zvezdniških kompleksov (to je razvidno iz vaše predstave) prva in mogoča edina ustvarjalna skrb...»

SOVRAŽNIK LJUDSTVA je presenetil. Bridka zgodovinska ironija se kaže z njegovo oživitvijo: po skoraj stoletnem razvoju, ko so se v osnovi spremenili način našega življenja, umetnost in znanost, naša vednost o človeku in družbi — je to delo še vedno presenetljivo aktualno, ne z aluzijami, ki jih sproža, marveč s čisto konkretnimi, direktnimi zgodovinskimi paralelami.

HIŠNIKU je režiser odprl eno izmed mnogih interpretacijskih možnosti, naslonil se je na razčlemba Richarda Schechnerja, Američana. Komunikativnost z avditorijem je bila po njegovi zaslugi in po zaslugi vseh treh interpretov maksimalna. V okvirih čistega realizma je bilo alegorično sporočilo, ki ga vsebuje igra, zajeto v konkreten prostor, ki je hkrati predstavljal univerzum; konkretna situacija treh ljudi, ujetih v neuresničene sanje, je prikaz človekovega položaja na svetu. V tem konkretnem tridimenzionalnem happeningu odrskega prostora se nam je nenadoma odprl odrski prostor tako, kakor ga gleda in uresničuje Peter Brook, ki išče skozi surovo gledališče današnjega časa njegovo ponovno posvetitev.

Največje število ponovitev je imel *Deseti brat* v odrski priredbi Andreja Inkreta in režiji Francija Križaja. Z njim je bila dana stoo odstotna koncesija stilizirani ljudski dramatiki.

Georg Büchner:
Leonce in Lena.
Na sliki:
Branko Grubar
in Stefan Volf

Pretekla sezona 1970-71 je bila v mnogočem odločilna. *Županovi Micki* je drugoval Goethe avstrijskih avtorjev Friedella in Polgarja, groteska, ki je smiselno zapolnila večer. Režiser Mirč Kragelj. Plautova *Mostellaria* (v odličnem prevodu Kajetana Gantarja) je bila ob koncu sezone resničen kulturno uživaški oddih, pred njo pa je bila v prelepem prevodu Jožeta Udoviča uprizorjena subtilna, ironična, antiromantična pravljica LEONCE IN LENA Georga Büchnerja. Režija Miran Herzog. Zgodilo se je, kar smo najmanj pričakovali. Ali je res bila večina publike uprizoritvi in Büchnerju nenaklonjena? Ali je šlo za repertoarni nesporazum? Postavitev je pršla domisljic in gagov, bila je poetična in groteskna, ironična in tragična, uživaška in duhovita, sproščeno filozofska in komedijantska — in vendar: ali je režiser čudovito Büchnerjevo odrsko tkanje tako na gosto prepredel s svojimi imenitnimi domislicami, da se je lahkotnost ovesila pod njihovo »težo«? Gledalec ki je pazljivo sledil samo tekstu, ga je dojel, prikrajšan

pa je bil za njegovo sijajno odrsko odpiranje. Tisti pa, ki so skušali ujeti in povezati igravčevo doživljanje, opremljeno s pršičim vodometom režiserjevih invencij, z iskanjem Leonceja in Lene, pa kar naenkrat niso mogli slediti živahnemu toku besednega dogajanja. Zdi se, da igravski zbor tokrat ni bil izenačen in da je le redkemu igravcu uspelo s sproščenostjo in z nonšalanco, z radoživim poigravanjem in s pravšnjo dozo humorja in zlahtnega komedijantsva prežariti odrski prostor do tiste meje, ko padejo pregrade med njim in avditorijem. Tukaj je bil nesporazum, v igralskem deležu, ki ni bil enakovredno prisoten. Ni bil nesporazum v uvrstitvi Büchnerja. Prepričan sem, da bosta Leonca in Lena še dolgo hodila za nami in nas silila s svojo trpko humorno lepoto k razmišljanju in detajliranju vsega tistega, kar smo ob njunem rojstvu na Slovenskem zamudili. Med tistimi, ki so delo sprejeli brez nagnjenja k tradicionalnim oblikam, brez predsodkov in mozgajoče žehte, pa je bil tudi precejšen del mladine.

Iz dramskega repertoarja po uspehu in številu ponovitev daleč izstopa na začetku sezone uprizorjena Župančičeva VERONIKA DESENIŠKA. Po nenavadni usodi, tako tipični za naše slovenske razmere, je bila na našem odru po petdesetih letih ponovno ali šele zdaj prav oživljena. Ker je Župančiču služila zgodovina le kot motiv, je tudi režiser vzel tekstovno predlogo le za odrsko iskanje, ki ga je bilo treba spraviti v poetični okvir. Delu smo dali rapsodični uvod in epilog z nastopom pevca, ki je uporabil besedilo v celoti vzeto iz samega teksta. Sicer pa smo imeli pred očmi predvsem dramo o političnem umoru in s te strani je bila po režiserjevi zaslugi dramatično intenzivirana in je pobijala njen sloves o prednostih, ki jih daje delo kot velika poezija in manj uporabljiv odrski tekst. Križaju je nadalje uspelo zlit ansambel do absolutne homogenosti, igralske izenačenosti celotnega igralskega zbora. Uprizoritev, nadvse ekonomična v uporabi igralskih sredstev in preprosta, pa zato velika, je imela odzivno občinstvo tako v mestu kakor na podeželju, uspehe pa smo želi tudi onkraj meje na slovenskem Koroškem in v najbolj oddaljenih krajih na vzhodu Slovenije.

Pomembni postavitvi sta bili tudi Strindbergova GOSPODIČNA JULIJA in pa Claudelova ZAMENJAVA. Za Claudela velja povedati, da smo ga po osemdesetih letih končno odkrili tudi pri nas. Rečeno je bilo, da je bil gledališču zapisan in gledališču tuj, nadarjen in nerazumljen, uprizarjan in vedno znova odkrivan, da bi vendarle lahko že porušili tradicionalizem, ki se je držal vseh njegovih uprizoritev. Za celjsko uprizoritev v režiji Zvoneta Šedlbauerja lahko zapišemo, da je bila moderna, da je ohranil v vsej polnosti Claudelov poetični jezik in da je poiskal vse možne dramatične prvine, ki se kažejo v nasilnosti in krutosti te neobičajne vivisekcije s pomočjo nadkriljive pesniške govorice.

GOSPODIČNA JULIJA (režija Dušan Jovanović) je bila stilizirana postavitev, nabita s pravim odrskim ozračjem, v katerem ima beseda sekundarno veljavo. V ospredju so bili igra, gibanje, molk, ambient. Psihologija je ostala v ozadju in prav tako ideologija, pogojena v Strindbergovem naturalizmu, ki je zasledoval atavizme v seciranju konfrontacije mo-

Oton
Župančič:
Veronika
Deseniška.
Na sliki:
Stanko Potisk
Minu Kjudrova

ški ženska. Kar se je idejno že preživelo, je znova vstalo kot prava gledališka igra.

Tudi zadnja sezona ni bila brez krstnih uprizoritev domačih del. Po *Sekiri*, musiclu za vojaški boben in doraščajočo mladino Janeza Žmavca so prišli *GALEBI* Ignaca Kamenika (oboje v režiji Francija Križaja). *GALEBI* sodijo po angažmaju zaradi svoje iskrenosti, prizadetosti in totalnega odpiranja problema, ki ni postavljen na manipulativna, špekulacijska izhodišča, nedvomno med naše najbolj ostre in družbeni situaciji adekvatne tekste. Križaj jim je dal lepo in čisto, ustrezno podobo v omenjenem smislu.

Prav to zadnjo sezono je celotna slovenska kritika ocenila za umetniško najbolj integralno in ji dala prednost pred vsemi slovenskimi gledališči. Obetavna garancija za dosledno in brezkompromisno kompletiranje nadaljnega dela je tudi repertoar sezone 1971-72. Če bo znala celjska publika prav ovrednotiti napore mladega gledališča, če bo znala prisluhniti umetniškim in duhovnim iskanjem, vrednotam njegovih stvaritev, po-

Ignac Kamenik: Galebi. Na sliki: Bogomir Veras, Stanko Potisk, Mija Mencejeva, Janez Bermež in Marija Goršičeva

tem lahko postane Slovensko ljudsko gledališče v Celju eno najpomembnejših žarišč gledališke umetnosti.

V okviru svoje dejavnosti poskrbi gledališče tudi za novoletno pravljico. Predstavo si naročajo šole in delovni kolektivi, ki želijo obdariti svoje male kar v gledališču. Druga polovica meseca decembra je tako rekoč od jutra do večera okupirana z dedkom Mrazom. — Še zanimiv podatek: od sedmih abonmajskih predstav jih je v zadnji sezoni slovenska televizija posnela kar šest. Na magnetoskopu se bodo ohranile naslednje: Veronika Deseniška, Zupanova Micka in Goethe, Gospodična Julija, Leonce in Lena, Zamenjava in Mostellaria. — Na Borštnikovem srečanju v Mariboru smo jeseni gostovali z Veroniko Deseniško. Za režijo tega dela je prejel Franci Križaj prvo nagrado.

V minulem letu so gostovala naslednja gledališča: Mestno gledališče ljubljansko z Labichom v Petanovi priredbi Gospod Evstahij iz Šiške in z Igro v štirih, kdo dobi, ki jo je napisal Anglež Home; eksperimentalno gledališče Glej z Vtracovim Victorjem, Ljubljanska Drama s Strniščevimi Zabami, mariborska z Veselimi Windsorčankami in pa Primorsko dramsko gledališče s Črvi Vitomila Zupana.

V sezoni 1969-70 je imelo gledališče 203 svojih predstav, od tega 150 v Celju. Skupno število obiskovalcev je bilo 64.737, v Celju 46.451, na gostovanjih 18.286. V sezoni 1970-71 pa je bilo 224 predstav, doma 170. Obiskovalcev je bilo 66.376, v Celju 47.971, na gostovanjih 18.405.

SUMMARY

The last two seasons in the Slovene People's Theatre were decisive in many aspects. Three important events are characteristic of the season 1970-71: the staging of Sartre's *Morts sans sépulture*, Ibsen's *The Enemy of the People*, both directed by Franci Križaj, and the staging of Pinter's *Caretaker*, *mise-en-scène* by Zvone Šeldbauer. Apart of these carefully considered artistic intensions the boulevard comedy thrived through all the years. The Theatre had to make a decision whether to develop and perfect its artistic endeavours and to make an end to the boulevard and commercial theatre, or to remain halfway and to make a compromise with both the artistic and commercial theatres, that is both the bourgeois and the real audience.

In the middle of the season 1969-70 one of the leading slovene dramaturgists, Bojan Štih became manager of the theatre. In the next season great works of world and national classics appeared, such as Büchner's *Leonce and Lena*, Claudel's *Exchange*, Plautus' *Mostellaria*, Strindberg's *Miss Julia* *Veronika of Desenice* by Oton Župančič, unjustly neglected for the past 50 years; the first play written in the slovene language *Micka Daughter of the Mayor* by Linhart, and the first performance of the new slovene play *Sea-gulls* by Ignac Kamenik. A promising guarantee for a consequent and uncompromising continuation of the further work is the repertoire for the season 1971-72. All the hard work and endeavours of the young theatre working outside Ljubljana, the officially recognized centre of slovene theatre life has born its first fruit: T. S. Eliot's *Murder in the Cathedral*, this season's performance, directed by Franci Križaj. On the whole, the repertoire of the 1971-72 season is a promising guarantee for a consequent and uncompromising continuation of the present work.

JURO KISLINGER

LIKOVNI SALON V CELJU OD APRILA 1970 DO JULIJA 1971

RAZSTAVNO OBDOBJE 1969/70

(Nadaljevanje iz prejšnjega letnika CeZb)

Izid prejšnjega zvezka Celjskega zbornika ni bil usklajen z zaključkom kulturne sezone. To je vzrok, da sta ostala opis in statistični pregled razstavnega obdobja 1969/70 v sestavku o dejavnosti Likovnega salona Celje (J. Kislinger — Nov razmah in kakovostni višek Likovnega salona v Celju — CZ letnik 1969/70 str. 411) samo torzo, saj so bile po redakcijskem zaključku zbornika v našem likovnem razstavišču še tri razstave do konca razstavnega obdobja 1969/70. Zdaj dopolnjujemo opis in statistični pregled tega razstavnega obdobja.

Razstavi članice celjskega pododbora DSLU, Darinke Pavletič-Lorenčakove v marcu 1970, je sledila v aprilu razstava likovnih del *Poldeta Oblaka*, slovenskega slikarja, ki se je bolj ali manj za stalno naselil v Münchnu in se s peščico tam ustvarjajočih tujih likovnikov povezal v skupino »Fragmentistov«. Skupaj so izdali v Münchnu celo manifest svoje likovne vere — »fragmentizma«. Oblakova likovna iskalska prizadevanja so dovolj zanimiva, da jih je bilo vredno prikazati tudi celjskemu likovnemu občinstvu. Na ta način smo v našem razstavišču lahko prikazali delček na tujem porojenih likovnih iskanj, vendar z deli ustvarjalca našega rodu. Oblaku pa smo s tem skušali pomagati, da bi ohranil stik z domovino. Čeprav ni bil namen celjske razstave Oblakovih del, da bi ob njej že izrekli končno sodbo o njegovem »fragmentizmu«, ni bilo težko izluščiti, da gre bolj za poskus sinteze vrste raznorodnih sodobnih likovnih hotenj kot za resnično likovno »iznajdbo«.

V maju je sledila razstava grafik *Lojzeta Spacala*, v zamejstvu živečega slovenskega ustvarjalca, ki ga moramo šteti med vrhove slovenskega grafičnega snovanja. Njegova razstava je pomenila nov kakovostni višek tega razstavnega obdobja v celjskem razstavišču. Uspeh razstave pri celjskem likovnem občinstvu je bil prodoren, saj je bil kljub za naše razmere

visokim cenam njegovih gratičnih listov dosežen nov rekord zasebnih odkupov z ene razstave v našem razstavišču. Na ogled so bila pretežno novejša mojstrova dela, ki jih do te razstave še ni pokazal na Slovenskem.

Svojevrstno presenečenje je pomenila razstava likovnih del v emajlu in keramiki domačina *Milana Lorenčaka*, ki je Spacalovi sledila za zaključek razstavne sezone v juniju. Presenečenje je bilo toliko večje, ker je Lorenčak svoja ustvarjalna prizadevanja v teh materialih prvič prikazal širši javnosti, hkrati pa s temi svojimi deli nastopil z zanj novimi in doslej neobičajnimi likovnimi slogovnimi značilnostmi. V skladu z okrasno naravo njegovih emajliranih plošč ali krožnikov se je deloma posluževal abstraktnega, dekorativnega slikanja, deloma pa prav tako v nasprotju z njegovim sicer realistično nastrojenim slikarstvom upodabljanja domišljijskih, skoraj pravljicnih morskih bitij, pretežno rib. Gre za obogatitev Lorenčakovega ustvarjanja in za razširitev področja njegovega likovnega snovanja, čeprav se ni izkoristil vseh možnosti, ki mu jih nudi oblikovanje v teh dveh, zanj novih materialih. Njegova razstava je pomenila zanimiv zaključek lanskega razstavnega obdobja v Likovnem salonu Celje.

V izboljšanih finančnih razmerah je bila v razstavnem obdobju 1969/70 znova možna načrtna razstavna politika, iskanje za Celje posebej zanimivih vrhunskih likovnih ustvarjalcev, ki se sicer sami ne prijavljajo za razstavljanje v našem razstavišču, in pestrejši izbor razstav po posameznih likovnih zvrsteh. Posebej velja omeniti, da je Likovni salon Celja z razstavo del Moše Pijade znova začel prikazovati tudi likovno tvornost drugih jugoslovanskih narodov. Tudi v bodoče naj bi bila v vsakem razstavnem obdobju vsaj ena razstava posvečena seznanjanju celjskega likovnega občinstva z likovnimi dosežki iz drugih republik Jugoslavije.

Število poprečnega obiska na razstavah v celjskem likovnem salonu se je znova ustalilo na ravni, ki ustreza številu celjskega prebivalstva. Hkrati vse bolj kaže, da se je v Celju izoblikoval krog zavestnega likovnega občinstva, ki se tudi vse pogosteje odloča za odkupe likovnih umetnin s posameznih razstav. Odkupe skuša Likovni salon olajšati tudi tako, da sporazumno z razstavljaljajočimi avtorji omogoča odplačila na obroke. Na 10 razstavah razstavnega obdobja 1969/70 je bilo v Likovnem salonu Celje skupno 17.215 obiskovalcev; od tega 9807 mladine in 7408 odraslih (v prejšnjem razstavnem obdobju skupno 13.793 obiskovalcev; od tega 6635 mladine in 7158 odraslih).

Zasebniki so odkupili s teh razstav skupno 40 umetnin. Pregled zasebnih odkupov po posameznih razstavljalcih: Boljka — 2, Pirnat — 3, Pavletič-Lorenčakova — 6, Spacal — 16, in Lorenčak — 7. S posebno pomočjo celjskega občinskega sveta za znanost in kulturo pa je bilo za stalno zbirko sodobnih slovenskih likovnih umetnin pri Likovnem salonu Celje odkupljeno po eno delo Štovička, Boljke, Pirnata, Pavletič-Lorenčakove, Oblaka, Spacala in Lorenčaka. Pri tem je treba posebej zabeležiti, da se zasebniki ne omejujejo več samo na odkupe sorazmerno najcenejših grafik, temveč se odločajo tudi za odkupe dokaj dražjih kiparskih stvaritev.

Prva v novem razstavnem obdobju je bila septembra odprta razstava »Sodobne srbske grafike«, ki je bila pripravljena v sodelovanju z »Muzejem savremene umetnosti — Beograd«. Stiki s tem zavodom (posebej s kustodinjo tega muzeja dr. Štefko Cobljevo) so bili navezani že leto prej med pripravami za razstavo del Moše Pijade. S pomočjo tega zavoda je Likovni salon Celje brez večjih težav lahko začel uresničevati svoj načrt o seznanjanju celjskega občinstva z likovnimi dosežki drugih jugoslovanskih narodov. Razstava »Sodobna srbska grafika« je nudila prerez srbskega grafičnega snovanja od začetka tega stoletja naprej. Z njo so bila v našem razstavišču prvič na ogled dela srbskih likovnikov.

Z razstavo oljnih slik *Franceta Godca* v oktobru, prikazal je vrsto upodobitev slovenske pokrajine v konvencionalnem likovnem načinu, je bil uvrščen v razstavni spored celjskega razstavišča predstavnik naše starejše generacije likovnikov. Naletel je na ugoden odmev, zlasti pri tistem delu celjskega občinstva, ki ne more ali noče slediti sodobnejšim likovnim hotenjem. Njegova razstava je pomenila predah pred naslednjimi, ki so od obiskovalcev terjale razumevanje tudi ekstremnih sodobnih likovnih iskanj.

V novembrskem razstavnem roku je *Andrej Jemec* razstavil izbor svojih najnovejših abstraktnih sitotiskov. Po prvotni zamisli naj bi njegova razstava predstavila tudi njegova predhodna grafična ustvarjalna obdobja, vendar ni imel več na voljo odtisov svojih starejših del. Tako smo se v Celju za zdaj lahko seznanili samo z njegovo zadnjo snovalsko fazo, ki se odlikuje predvsem po barvitosti in ni več osnovana na nasprotju med svetlobo in temo. V kolikor nam ni uspelo predstaviti Jemčeve razvojne poti, pa je zato njegova razstava pridobila na enovitosti. Z Jemcem v celjskem salonu pa je bil v Celju predstavljen eden izmed vrhunskih slovenskih grafičnih ustvarjalcev več. Njegova razstava pomeni prvi kakovostni višek te razstavne sezone.

Se bolj šokantno kot v prejšnjem razstavnem obdobju *Oblakova* razstava »fragmentističnih« iskanj z uporabo stiropora kot likovnega materiala, je v decembru učinkovala razstava *Maksima Sedeja mlajšega*, ki je za svoje slike (če jih je še mogoče tako imenovati) uporabil kot material različne plastične mase in iz njih zlepil svoje podobe. Dodaten hud novatorski učinek (in s tem vsaj pri lepem delu občinstva tudi razumljiv odpor) so njegova dela dosegla z brutalnimi in aktualističnimi izpovednimi prizadevanji tudi o zelo kočljivih temah našega sodobnega življenja. Ne glede na objektivno vrednost njegovih likovnih prizadevanj, pa mora razstavni spored Likovnega salona Celje vsebovati tudi takšne likovne eksperimente, če hoče kolikor mogoče slediti vsem sodobnim slovenskim likovnim prizadevanjem in nuditi o njih vsaj osnovne informacije. Gledano s tega stališča so Sedejevi podobne razstave nujne tudi za razbijanje zaverovanosti občinstva samo v že konvencionalne likovne smeri.

Slovensko kiparsko ustvarjanje je v tem razstavnem obdobju v januarju zastopal *Peter Černe* z novim ciklom svojih lesenih plastik, delno pozlačenih. Ta ciklus priča o njegovem odmiku od skoraj povsem abstrakt-

nega ustvarjanja. Njegova razstava v celjskem razstavišču je pridobila na pomenu tudi zaradi tega, ker je na njej prvič prikazal plodove svojega novega ustvarjalnega obdobja, čeprav ga je razstavil že pred leti in pomeni logično razvojno nadaljevanje njegovega predhodnega dela. Njegov novi opus pomeni povratek k zaznavni figuraliki, bodisi človeških, bodisi rastlinskih oblik, ki se prebijajo iz pozlačenih oklepov. Njegova razstava pomeni drugo kakovostno poanto v loku razstavne sezone 1970/71 celjskega likovnega salona. Žal je v veliki meri sovpadala z zimskimi šolskimi počitnicami in zaradi tega doživela nekoliko manjši obisk mladine.

»Pododborova razstava 1971« (bila je že po ustaljeni navadi odprta v počastitev slovenskega kulturnega praznika v februarju) pomeni četrti skupni nastop likovnih ustvarjalcev vsega celjskega območja — združenih v celjskem pododboru Društva slovenskih likovnih umetnikov. Prvič so se je udeležili prav vsi člani pododboru (13 po številu), kar pa je hkrati ponovno pokazalo, da ima Likovni salon Celje premajhne prostorske zmogljivosti tudi za take manjše skupinske razstave. Zaradi tega bo treba razmisliti o spremembi oblike te skupne manifestacije na celjskem območju živečih likovnikov, ker ne kaže, da bi se salon lahko v doglednem času prostorsko razširil. Zaradi tesnega razstavišča ni bilo mogoče razstaviti vseh predloženih del in so bili nekateri avtorji zastopani na razstavi samo z eno svojo stvaritvijo, kar je odločno premalo za vsaj minimalno informacijo o ustvarjanju posameznika, čeprav naj bi bila omejena samo na dosežke enega leta. Razstava pa je znova pokazala rast poprečka kakovosti vseh razstavljalcev in predvsem pozitivne razvojne premike pri nekaterih posameznikih, ki so prejšnja leta stagnirali. Ne gre za revolucionarne razvojne skoke, temveč za počasno, vendar opazno izpopolnjevanje. Najbolj opazen je bil tak premik pri v Velenju živečem Alojzu Zavolovšku. Hkrati se je ob tej razstavi pojavilo tudi vprašanje o vključitvi novih članov v vrste celjskega pododboru, saj se je na celjskem območju v zadnjem času naselilo več mlajših likovnih ustvarjalcev. Z morebitno pomnožitvijo članstva pa bo vprašanje skupne razstave v Likovnem salonu Celje postalo še bolj pereče. Skupina mladih si je že poiskala razstavno možnost v občasnih razstavnih prostorih Muzeja revolucije, medtem ko je kandidatka za člana celjskega pododboru Štovičkova za Dan žena razstavljala svoje plastike in plakete v foyerju SLG Celje. Skupen nastop vseh na celjskem območju živečih likovnih ustvarjalcev v enem razstavišču bo v bodoče postal v Celju neizvedljiv. Toliko bolj bo treba razmisliti o novih oblikah skupnega nastopanja.

Nov primer angažirane sodobne slovenske likovne tvornosti smo doživeli z razstavo kolažev *Melite Vovk-Štihove* v marcu. Njena dela pričajo o živem reagiranju na vse pojave sodobnega sveta. Pri tem se še zdaleč ne omejuje samo na slovensko okolje. Gre za izrazito, prizadeto in poglobljeno izpovedno hotenje, ki je obarvano z ironijo, ki mejí že na sarkazem. Žal njeni kolaži po tehnološki izvedbi niso dovolj trdni. Sama se te hibe dobro zaveda in že išče poti, ki bi ji puščale enak izpovedni način in svobodo zanj, vendar bi hkrati zagotavljali tudi boljše tehnološko obstojnost

njenih stvaritev. Njena razstava je po zvrsti in izpovednosti močno popestrila razstavno sezono celjskega razstavišča.

Izmed članov celjskega pododbora DSLU je v tem razstavnem obdobju edini pripravil samostojno razstavo svojih novih del slikar Avgust Lavrenčič (razstavljal je že v aprilu). Prikazal je že dalj časa pričakovani novi ciklus oljnatih podob v kombinaciji z akrilnimi barvami, ki priča o izraziti novi razvojni stopnji njegovega slikarstva. Za novo samostojno razstavo se je odločil po presledku več let. Njegov novi ciklus zavestno ni enoten po motiviki, marveč izvira iz enovitega umetnikovega likovnega prijema in svetovnega nazora. Pri tem se pri svojem izrazitem izpovednem hotenju o različnih pojavih življenja, razen nadrealističnih prijemov, ki prevladujejo, poslužuje tudi drugih sodobnih likovnih izraznih načinov. Pri tem pa se zavestno vrača na klasični pedantni način slikanja in izloča vse slučajnosti tehnične narave. Tako za avtorja kot tudi za razstavišče pomeni ta razstava nov kakovostni višek.

Razstava »IV. labinski ateljeji«, skupine hrvaških likovnikov v maju je v tem razstavnem obdobju že drugi primer prikaza likovne tvornosti drugih jugoslovanskih narodov. 8 bolj ali manj mladih likovnih ustvarjalcev, po rodu večinoma iz Istre, ali vsaj iz hrvaškega obmorskega sveta, se je na začetku svojega razvoja povezalo v to skupino in ji še zdaj, ko že hodijo posamezniki tudi povsem samosvoje poti, ostajajo zvesti vsaj enkrat na leto s skupno razstavo. Nam nudi njihov skupni nastop vsaj delen vpogled v snovanje mlajšega hrvaškega likovnega rodu. Ob tej razstavi pa je treba zabeležiti nepričakovano ugotovitev. Čeprav so na Slovenskem možnosti seznanjanja z likovno tvornostjo drugih Jugoslovanov redke, pa celjsko občinstvo ni pokazalo posebnega zanimanja niti za razstavo sodobne srbske grafike na začetku sezone niti za to razstavo labinske skupine. To se je celo odrazilo na številu obiskovalcev obeh teh razstav. Ne kaže pa zaradi tega odnehati s prirejanjem razstav del likovnikov iz drugih republik. Nasprotno — to priča, da je treba spodbuditi zanimanje za tvornost drugih in tako pripomoči k boljšemu medsebojnemu spoznanju.

Junijski razstavni rok, zaključni tega razstavnega obdobja, je izpolnil *Miligoj Dominko* s prikazom svojih del treh razvojnih faz in v treh različnih tehnikah. Priča o porajanju nove likovne osebnosti, ki je prav zdaj sredi vročičnega iskanja. Zlasti pri gvaših z marinistično motiviko pa je že dosežena zavirljiva raven tako v obvladanju tehnike kot tudi v samosvoji obdelavi te nikdar izčrpane motivike.

Vse razstavno obdobje 1970/71 odlikuje pestrost in trije kakovostni viški z razstavami: Jemca, Črneteta in Lavrenčiča. Boljše gnotne razmere razstavišča (tudi mecenska pomoč podjetja Tkanine Celje) so omogočile, da je ob vsaki razstavi od novembra dalje izšel katalog, ki pomeni razstavljalcem dostojno dokumentacijo njihovih prizadevanj, likovnemu občinstvu pa popolnejše informiranje. S tem je uspelo tudi povečati likovnovzgojni učinek celjskega razstavišča.

Skupno je 10 razstav sezone 1970/71 obiskalo 15.404 obiskovalcev; od tega 8240 mladine in 7164 odraslih. Zmanjšan obisk v primerjavi s prejšnjim razstavnim obdobjem, ko je znašal skupni obisk 17.215 obiskovalcev,

Avgust Lavrenčič: Kapelica (mešana tehnika)

gre predvsem na račun več razstav, ki so prikazovale manj odmevna ekstremna likovno iskalna prizadevanja. Vloga Likovnega salona Celje pa je pretežno prav v prikazovanju sodobnih likovnih tokov. Zato je treba vztrajati, da se občinstvo navadi novostim, kajti tega ni mogoče doseči čez noč. Iz istega vzroka so zasebniki v tej sezoni odkupili samo 16 del z

vseh razstav. Pri tem pa je treba upoštevati, da na dveh razstavah dela niso bila naprodaj, in devalvacijo dinarja ter gospodarsko nestabilnost. Za stalno zbirko sodobnih slovenskih likovnih umetnin pa je bilo v tem obdobju odkupljenih skupno 8 del.

PREGLED RAZSTAV:

Razstavno obdobje 1969/70 — nadaljevanje pregleda v Celjskem zborniku letnik 1969/70

(Zaporedne številke razstav vodimo od začetka delovanja Likovnega salona Celje)

91. razstava: »Razstava likovnih del Poldeta Oblaka — Fragmentizem od 3. 4. do 24. 4. 1970. Razstavljenih je bilo 11 slikarskih del v mešani tehniki s stiroporom in 4 grafike. 1444 obiskovalcev; od tega 816 mladine in 628 odraslih. Prospekt z eno črno-belo reprodukcijo.

92. razstava: »Razstava grafičnih del Lojzeta Spacala« od 8. 5. do 30. 5. 1970. Razstavljenih je bilo 23 barvnih grafik. 1282 obiskovalcev; od tega 752 mladine in 530 odraslih. Vabilo in katalog z uvodom Jura Kislingerja, z avtorjevim fotografskim portretom, 5 črnobelimi reprodukcijami in kratkim avtorjevim življenjepisom ter navedbo najvažnejših publikacij o Spacalu.

93. razstava: »Razstava emajla in keramike Milana Lorenčaka« od 5. 6. do 27. 6. 1970. Razstavljenih je bilo 51 del v emajlu in 34 keramik. 2468 obiskovalcev; od tega 1348 mladine in 1120 odraslih. Prospekt z dvema črno-belima reprodukcijama.

Razstavno obdobje 1970/71

94. razstava: »Sodobna srbska grafika« od 4. 9. do 26. 9. 1970 Razstava je bila organizirana v sodelovanju z Muzejem savremene umetnosti v Beogradu. Razstavljenih je bilo 37 grafik. Avtorji: Ljuba Ivanović (2), Mihajlo S. Petrov (2), Dušan Jovanović, Mirko Kujačić, Halil Tikveša, Djordje Andrejević-Kun (2), Slavoljub Čvorović, Emir Dragulj, Ljubomir Kokotović, Vukosava Mijatović, Dejloš, Đoković, Božidar Džmerković, Milorad Janković, Radovan Kragulj, Marko Krsmanović, Oto Logo, Bogdan Kršić, Aleksandar Luković, Boško Karanović, Milan Martinović, Mario Maskareli, Brislav Makeš, Branko Miljuš, Miodrag Nagorni, Memnuna Vila-Bogdanović, Mihailo S. Petrov, Ankica Oprešnik, Milivoj Nikolajević, Stojan Čelić, Branko Šotra, Miodrag Šotra, Miodrag Rogić, Dragoslav Stojanović-Sip, Mladen Srbinić in Lazar Vujaklija; skupno — 34 avtorjev, 1441 obiskovalcev; od tega 905 mladine in 536 odraslih. Vabilo. Del naklade kataloga Muzeja savremene umetnosti iz Beograda v srbohrvaškem jeziku in v latinici je bil odkupljen za potrebe razstave v Celju.

95. razstava: »Razstava slikarskih del Franceta Godca« od 2. 10. do 24. 10. 1970. Razstavljenih je bilo 20 olj 1683 obiskovalcev; od tega 922 mladine in 761 odraslih. Vabilo s podatki o avtorju.

96. razstava: »Razstava likovnih del Andreja Jemca« od 6. 11. do 28. 11. 1970. Razstavljenih je bilo 7 slik z akrilnimi barvami in 11 grafik (sitotisk). 1430 obiskovalcev; od tega 802 mladine in 628 odraslih. Vabilo in katalog z uvodom Zorana Kržišnika, osnovnimi biografskimi podatki, s podatki o najpomembnejših avtorjevih razstavah in nagradah ter s 6 črno-belimi reprodukcijami.

97. razstava: »Maksim Sedej mlajši — likovna dela« od 4. 12. do 26. 12. 1970. Razstavljenih je bilo 13 likovnih del — slik iz lepljene plastične mase. 1340 obiskovalcev; od tega 789 mladine in 551 odraslih. Vabilo in katalog z uvodom Tarasa Kermavnerja, avtorjevim fotografskim portretom, osnovnimi biografskimi in razstavnimi podatki ter s 4 črno-belimi reprodukcijami.

98. razstava: »Peter Černe — kiparska dela« od 8. 1. do 30. 1. 1971. Razstavljenih je bilo 19 lesenih plastik, delno pozlačenih in 3 pastelne risbe. 1304 obiskovalci; od tega 624 mladine in 680 odraslih. Vabilo in katalog z avtorjevim fotografskim portretom, uvodom Ivana Sedeja, s 7 črno-belimi reprodukcijami, osnovnimi biografskimi podatki o avtorju in podatki o njegovi razstavnih dejavnosti.

99. razstava: »Pododborova razstava 1971« od 5. 2. do 27. 2. 1971. Prirejena je bila v proslavo slovenskega kulturnega praznika. Razstavljali so naslednji člani celjskega pododbora DSLU: Leopold Hočevar, dve olji, Joža Horvat-Jaki — dve sliki v mešani tehniki, Janez Knez — dve barvni akvatinti, Miroslav Kugler — eno olje in en kolaž z mešano tehniko, Avgust Lavrenčič — en akvarel, Milan Lorenčak — eno olje, Darinka Pavletič-Lorenčak — dve olji, Viktor Povše — eno olje, Milan Rijavec — dve olji, Vladimir Štoviček — dve medalji, Milisav Tomanič — dva bronasta kipca, Alojz Zavolovšek — eno olje ter Jelica Žuža — eno olje; skupno 13 razstavljalcev z 21 deli. 2266 obiskovalcev; od tega 1207 mladine in 1059 odraslih. Vabilo in katalog s po eno črno-belo reprodukcijo dela vsakega avtorja, osnovnimi biografskimi podatki avtorjev in podatki o razstavnih dejavnosti razstavljalajočih v letu 1970. Posebej so tudi navedene nagrade, ki so jih razstavljalci prejeli v letu 1970.

100. razstava: »Razstava likovnih del Melite Vovk-Štih« od 5. 3. do 27. 3. 1971. Razstavljenih je bilo 15 kolažev. 1298 obiskovalcev, od tega 704 mladine in 594 odraslih. Vabilo in katalog z avtoričinim fotografskim portretom, njenimi osnovnimi biografskimi podatki, njeno lastno uvodno besedo, šestimi črno-belimi reprodukcijami, seznamom razstavljenih del in podatki o njeni razstavnih dejavnosti.

101. razstava: »Avgust Lavrenčič — slikarska dela« od 9. 4. do 30. 4. 1971. Razstava je bila prirejena pod pokroviteljstvom mecena — Trgovskega podjetja na debelo in drobno Tkanina Celje. Razstavljenih je bilo 14 slik v mešani tehniki — olje in akril. 1769 obiskovalcev; od tega 847 mladine in 922 odraslih. Vabilo z osnovnimi podatki o avtorju in katalog

z uvodom Jura Kislingerja, z 9 črno-belimi reprodukcijami in osnovnimi biografskimi podatki o avtorju ter njegovi razstavni dejavnosti.

102. razstava: »IV. labinski ateljeji« od 7. 5. do 29. 5. 1971. Razstava je bila pripravljena v sodelovanju s skupino hrvaških likovnikov, povezanih pod skupnim imenom Labinski ateljeji in je bila prirejena v okviru proslav obletnice Labinske republike. Razstavljali so: Quintino Bassani — 3 slike v mešani tehniki, Emil Bobanovič-Čolić — 3 olja, Josip Diminić — 3 plastike iz belega istrskega kamna, Jasna Maretić-Diminić — 2 gvaša, Eugen Kokot — 3 sitotiske, Vera Kos-Paliska — 2 temperi, Karlo Paliska — 2 sliki v mešani tehniki in Renato Percan — 3 bakroreze. Skupno 8 avtorjev z 21 deli. 1569 obiskovalcev; od tega 864 mladine in 705 odraslih. Vabilo in katalog, ki je bil izdan skupno z Narodnim muzejem v Labinu in ima besedila v slovenskem in hrvaškem jeziku. Katalog vsebuje uvod direktorja Narodnega muzeja v Labinu Vorana Tullia po eno črno-belo reprodukcijo dela vsakega razstavljalca in osnovne biografske podatke in podatke o razstavni dejavnosti avtorjev.

103. razstava: »Mili goj Dominko — likovna dela« od 4. 6. do 26. 6. 1971. Razstavljenih je bilo 5 olj, 7 gvašev in 6 risb; skupno 18 del. 1304 obiskovalci; od tega 576 mladine in 728 odraslih. Vabilo in katalog z uvodom Sandija Sitarja, s 7 črno-belimi reprodukcijami in osnovnimi avtorjevimi biografskimi podatki ter podatki o njegovi dosednji razstavni dejavnosti.

V juliju je bila v okviru proslav celjskega občinskega praznika odprta v Likovnem salonu Celje še mala retrospektivna razstava zaslužne celjske amaterske slikarke Vere Fišer-Pristovšek, ki jo je le-ta pripravila sama in je ne gre šteti k razstavni dejavnosti Likovnega salona Celje.

UREDNIŠKI ZAPISEK OB ŠTIRINAJSTEM CELJSKEM ZBORNIKU

Prizadevanja uredništva, da bi štirinajsta knjiga CELJSKEGA ZBORNIKA izšla redno, to je v letu 1971, niso dosegla pričakovanega uspeha. Od številnih obljub, ki so jih izrekli sodelavci, ko so se zbrali ob izidu trinajste knjige v pozni jeseni 1970, je bilo do dogovorjenega termina izpolnjenih mnogo premalo, da bi bilo mogoče končati redakcijo ob pravem času in dati v tisk zbornik, ki bi bil po vsebini vsaj kolikor toliko notranje uravnotežen. Urednike, ki smo pred družbeno skupnostjo in izdajateljem prevzeli odgovornost za izdajanje zbornika, pa čeprav ne kot poklicno dolžnost ampak samo kot prostovoljno dodatno delo tako kot vsi sodelavci, je to dejstvo neprijetno prizadelo. Vendar nismo izgubljali časa in energij z razglabljanjem o tem, v kolikšni meri so neizpolnjene obljube in zamude posledica neke površnosti in premajhne navezanosti sodelavcev na zbornik, prešibkega občutka soodgovornosti za uspeh zbornika in koliko so tega krivi tehtni objektivni razlogi: preobremenjenost sodelavcev, ki povzročijo, da jim obdelava problemov ne more dozoreti tako in takrat, kakor bi želeli oni sami in uredniki, katerim so svoj prispevek obljubili. V prepričanju, da je vzrokov druge vrste vendarle več, smo uredniki poskušali s ponovnim prigovarjanjem pridobiti še nekaj prispevkov ter s tem doseči ne le zadosten zunanji obseg ampak predvsem potrebno vsebinsko tehtnost ter zadostno zaokroženost in raznolikost v problematiki, zaobseženi v zborniku.

Z iskanjem novih prispevkov smo hoteli zapolniti zlasti dve vrzeli v do tedaj prejetem gradivu. Trideseti obletnici vstaje jugoslovanskih narodov smo želeli dati tudi v zborniku primeren poudarek in objaviti vsaj en tehten prispevek iz zgodovine NOB na uvodnem mestu. Ko pa je avtor, ki nam je dal za objavo strnjen pregled narodnoosvobodilnega gibanja na celjskem pokrajinskem območju med leti 1941 in 1945, svoj prispevek umaknil, rekoč, da bi ga moral pred natisom v nekaterih poglavjih precej dopolniti in da ne ve, kdaj mu bo to mogoče, smo si morali namesto umaknjenega zagotoviti druge prispevke, s katerimi smo lahko dali zborniku primerno jubilejno uverturo. Prav tako smo pogrešali tehtne prispevke o problemih gospodarskega razvoja celjske občine in vsega nje-nega pokrajinskega zaledja. Posrečilo se nam je med drugim pridobiti za objavo obsežno študijo, ki je nastala v celjskem zavodu za napredek gospodarstva. Prav je, da dobi z natisom v zborniku širšo publiciteto.

Veseli smo, da ta prizadevanja niso bila zaman, saj nam je poleg omenjenih prišlo v roke še nekaj novih prispevkov z raznih strokovnih področij, tako da je bilo mogoče v dokajšnji meri uresničiti uredniški koncept. Pri tem nas je seveda prehitel čas. Konec leta je bil preblizu, da bi bilo mogoče zbrano gradivo izdati brez zamude. Ker je obseg zbranega gradiva po prejemu teh z dodatnim vzpodbujanjem pridobljenih prispevkov zelo narasel in ker so bili med njimi tudi taki, ki jih ni kazalo odlagati za celo leto, smo se odločili, da tudi štirinajsto knjigo, ki bo dotiskana v prvih mesecih leta 1972, izdamo v dvojnem obsegu in da naj velja za leti 1971 in 1972. Vsebina in obseg pričujočega dvojnega letnika potrjujeta, da je bila ta odločitev pravilna.

Kljub temu pa bi se morali sodelavci, uredniki in izdajatelj že takoj po izidu te knjige točno dogovoriti in zavezati, da bodo brez odlašanja začeli pripravljati in zbirati gradivo za naslednjo knjigo. Samo če se bomo vsi držali premišljeno izoblikovanega dogovora, bo mogoče doseči, da bo odslej zbornik izhajal redno proti koncu vsakega leta v normalnem obsegu okrog 20 tiskovnih pol. Dosedanje izkušnje več kot zgovorno potrjujejo, da je uresničenje te zamisli odvisno predvsem od zrele moštosti sodelavcev. Lahko bi celo rekli, da to ne velja le za termine izhajanja in podobna zunanja organizacijska vprašanja, ampak tudi za vsebinsko uravnoveženost. Uredniki lahko nosimo odgovornost in dajemo zares učinkovite pobude samo ob dovolj obsežni in dovolj močni podpori sodelavcev, saj odgovornost ni bila na naša ramena samo odložena, ampak so nam jo izdajatelj in sodelavci zaupali menda zato, ker smo precej aktivno sodelovali pri oblikovanju sedanjega uredniškega koncepta za CELJSKI ZBORNIK in ga več let uresničevali na dostojni ravni, čeprav včasih z nekoliko večjo, včasih z nekoliko manjšo srečo.

Zaupanje izdajateljev in sodelavcev kakor tudi ugoden sprejem, na katerega so dosedanji letniki CELJSKEGA ZBORNIKA naleteli v širši slovenski javnosti, sta dovolj močna razloga, da bomo še naprej vztrajali pri vsebinski zamisli in usmerjenosti, kakršno smo ponovno deklarirali tudi v dosedanjih uredniških zapiskih na koncu posameznih knjig CELJSKEGA ZBORNIKA. Še naprej bomo zbirali in vzpodbujali razumniške sile k sistematičnemu preiskovanju in obdelovanju problemov, ki vznikajo na celjskem pokrajinskem območju. S tem želimo pripomoči, da bodo odločitve o nadaljnjem razvoju tega območja čim bolj premišljene in znanstveno utemeljene. Hkrati pa naj CELJSKI ZBORNIK ohranja bodočim pokolenjem pravo podobo o tem, kako se celjsko pokrajinsko območje razvija in kolikšen je njegov delež v razvoju slovenske in jugoslovanske družbene skupnosti.

Tak regionalni koncept CELJSKEGA ZBORNIKA, kakršen živi že v dosedanjih njegovih knjigah, je dovolj široka osnova, da bi se ob njem lahko združila vsa prizadevanja te vrste na celjskem pokrajinskem območju. Z zrelim dogovorom med kulturnimi skupnostmi in občinami celjske regije bi bilo mogoče doseči tolikšno strnitev sil za publicistično in raziskovalno dejavnost tega območja, da bi lahko tudi v slovenskem nacionalnem okviru pomenile še več kot zdaj, ko se še niso povsem otrsle razdrobljenosti in zaprtosti v občinske meje. Vprašanja dovolj širokega kroga sodelavcev, primerno oblikovanega uredništva za soodločanje o vsebinskih kriterijih ter dovolj močne denarne podlage za izdajanje publikacij so pri tem medsebojno prepletena. Mnogo razlogov nas sili k mnenju, da je na tem področju položaj morda najbolj dozorel za začetek tvornega sodelovanja med kulturnimi skupnostmi celjskega pokrajinskega območja.

Razen s skrbjo za redno knjigo CELJSKEGA ZBORNIKA je bilo uredništvo v letu 1971 zaposleno tudi z delom za dve izredni izdaji. V začetku februarja 1971 je bila dotiskana knjiga Ivana Stoparja OPATIJSKA CERKEV V CELJU (Načela restavracije in umetnostnozgodovinski rezultati obnovitvenih del v letih 1963 do 1969), katere redakcija je bila zaključena že v novembru 1970, tik preden je izšla prejšnja redna knjiga CELJSKEGA ZBORNIKA za leti 1969 in 1970. Ta izredna knjiga obsega devet tiskovnih pol (= 140 strani). — Dobro polovico leta pa se je tiskala in bila ob avtorjevi osemdesetletnici sredi decembra 1971 dotiskana prva knjiga življenjskega dela prof. Janka Orožna ZGODOVINA CELJA IN OKOLICE, ki popisuje celjsko zgodovino od začetka do leta 1848. Obsežna knjiga (42 tiskovnih pol = 672 strani) je izšla vezana v celo platno in opremljena s štečnim ovitkom. Tiskali smo jo v nakladi 2000 primerkov.

Med bodočimi nalogami uredništva je poleg prihodnje knjige rednega zbornika na prvem mestu skrb za izdajo druge knjige Orožnovne ZGODOVINE CELJA, ki bo segla do leta 1941.

VSEBINA

Jože Marolt: Ob tridesetletnici vstaje slovenskega ljudstva	5
Lojze Požun: Veličkova partizanska četa	9
Fedor Gradišnik ml.: Dosedanji regionalno ekonomski razvoj ter model možnega in verjetnega razvoja celjske občine do leta 1986	63
Milan Natek: Zaposlovanje delavcev s celjskega območja v tujini	145
Ivan Bele: Kazenska odgovornost za delo v samoupravnih organih delovnih organizacij	191
Fran Roš: Srečko Puncer. Njegovo življenje, delo in boj	209
Mirko Roš: Kulturna dejavnost akademske mladine v Celju od leta 1907 do leta 1925	273
Fran Roš: Grob na Plešivcu. Dve sestri — prijateljici Ivana Cankarja	295
France Jesenovec: Dunajsko-celjska Vesna	319
Drago Cvetko: Bibliografija prof. Janka Orožna	331
Janko Orožen: Iz toponomastike. Prispevek k razlagi nekaterih zanimivih krajevnih imen	351
Vera Kolšek: Arheološka izkopavanja v Zidanškovi ulici v Celju	357
Ivan Stopar: Grajski objekti z območja Slovenske Štajerske na Vischerjevem zemljevidu iz leta 1678	369
Lojze Bolta: Novo prazgodovinsko grobišče na Rifniku	435
Fedor Gradišnik st.: Uprizoritev prve celovečerne predstave kabareta v slovenski gledališki zgodovini	441
Dr. Anton Sore: Počitniške hiše in počitniška naselja v porečju Savinje	451
Stane Koželj: Gozdovi na gozdnogospodarskem območju Celje	475
Dr. Aleksander Hrašovec: Nov sistem zdravstvenega zavarovanja. Dokument časa	481
Dr. Janko Lešničar: Infekcijska služba v SRS s posebnim ozirom na ustanove za zdravljenje infekcijskih bolnikov	489
Dr. Franc Planinšek: Higienske in epidemiološke razmere v celjski občini	503
Dr. Janez Kraševac: Medsebojni vplivi socialnega okolja, konfiguracije zgornjih dihal, onesnaženja ozračja in spirometrijske vrednosti pri šolarjih	531
Dr. Marjan Veber: Gibanje otroških nalezljivih bolezni med učenci celjskih šol	537
Gustav Grobelnik: Nagrada Slavka Šlandra. K desetletnici podeljevanja	545
Gustav Grobelnik: Ustanovitev kulturne skupnosti v Celju. Delež sveta za kulturo in znanost občinske skupščine	561
Janez Žmavc: Celjsko gledališče na prelomnici v sezonah 1969-70 in 1970-71	583
Juro Kislinger: Likovni salon v Celju od aprila 1970 do julija 1971	593
Uredniški zapisek ob štirinajstem Celjskem zborniku	603

CELJSKI ZBORNIK 1971—1972

Izdala in založila
Kulturna skupnost Celje
(Predsednik IO: Franci Križan)

Uredi

uredniški odbor:
Gustav Grobelnik, Juro Kislinger, Jože Marolt,
Vlado Novak (odgovorni urednik) in France Sirk

Lektorja:

France Sirk in Vlado Novak

Redakcija končana 16. 8. 1971

Naklada: 800 primerkov

Tisk

AERO
kemična in grafična industrija
Celje 1972

OBVESTILO

Uredništvo in uprava CELJSKEGA ZBORNIKA imata v zalogi še nekaj dosedanjih izdaj po spodaj navedenih cenah:

Redne izdaje:

CELJSKI ZBORNIK 1951 (vezano celo platno)	15,00 din
CELJSKI ZBORNIK 1957 (vezano celo platno)	15,00 din
CELJSKI ZBORNIK 1957 (broš.)	10,00 din
CELJSKI ZBORNIK 1958 (broš.)	10,00 din
CELJSKI ZBORNIK 1960 (broš.)	10,00 din
CELJSKI ZBORNIK 1961 (broš.)	20,00 din
CELJSKI ZBORNIK 1962 (broš.)	15,00 din
CELJSKI ZBORNIK 1963 (broš.)	25,00 din
CELJSKI ZBORNIK 1964 (broš.)	25,00 din
CELJSKI ZBORNIK 1965 (broš.)	50,00 din
CELJSKI ZBORNIK 1967 (broš.)	50,00 din
CELJSKI ZBORNIK 1968 (broš.)	50,00 din
CELJSKI ZBORNIK 1969/70 (broš.)	50,00 din
CELJSKI ZBORNIK 1971/72 (broš.)	75,00 din

V letih 1952 do 1956 ter 1966 zbornik ni izšel, zbornik za leto 1959 pa je razprodan.

Izredne izdaje:

ASKERČEV ZBORNIK 1956 (broš.)	10,00 din
Janez Žmavc: V PRISTANKU SO OREHOVE LUPINE 1958. (broš.)	4,00 din
Dr. Anton Sore: GEOGRAFIJA NEKATERIH DELOV CELJSKE MAKROREGLJE. 1969 (broš.)	25,00 din
Ivan Stopar: OPATIJSKA CERKEV V CELJU 1971 (broš.)	25,00 din
Janko Orožen: ZGODOVINA CELJA IN OKOLICE I. 1971 (vez. celo platno)	100,00 din

Knjigarnam dajemo na zgornje cene 20% rabat. Naročite lahko na naslov:

CELJSKI ZBORNIK

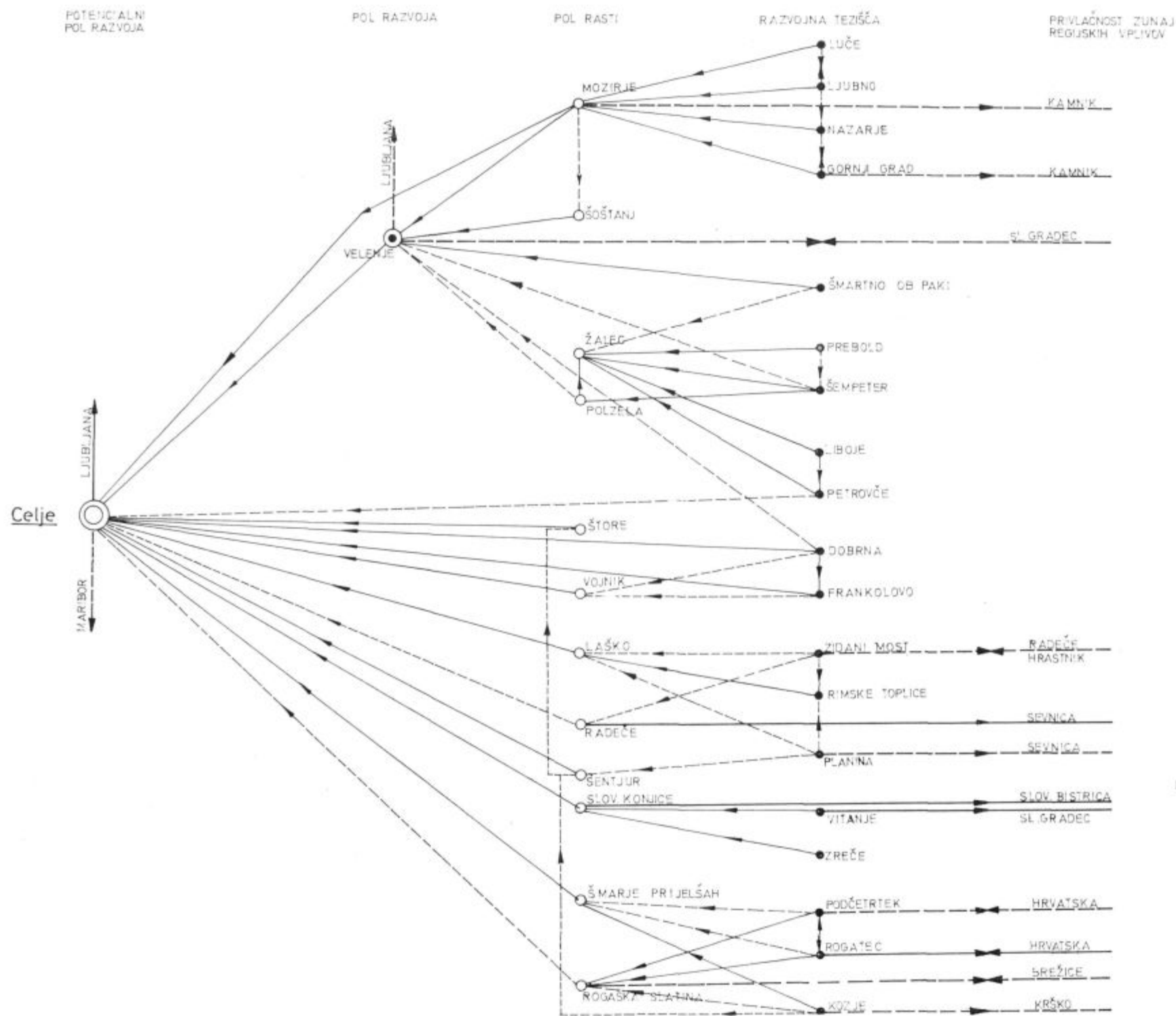
Sedež

Študijska knjižnica

63001 CELJE

p. p. 17

MODEL DOSEDANJEGA REGIONALNEGA RAZVOJA CELJSKE REGIJE

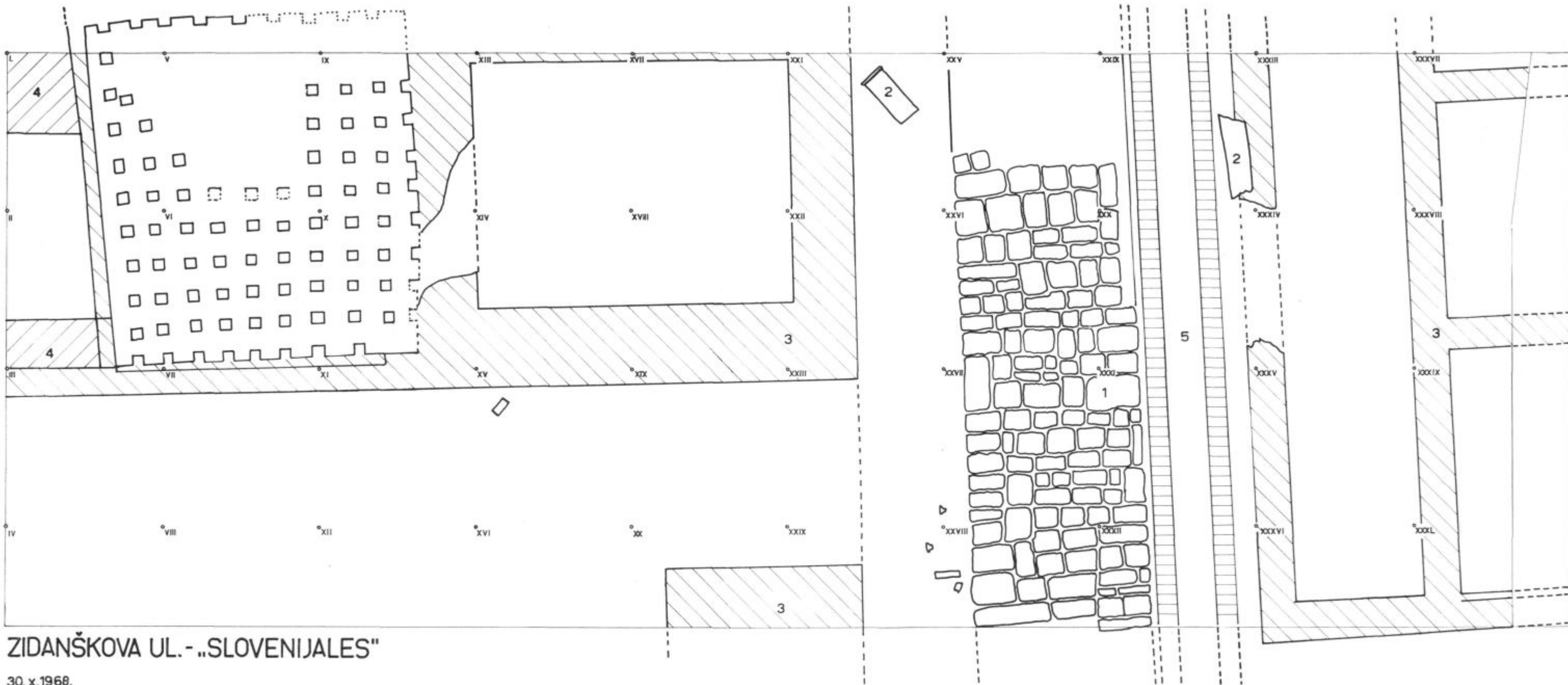
Priloga k prispevku

Fedorja Gradišnika ml.

DOSEDANJI REGIONALNO
EKONOMSKI RAZVOJ TER
MODEL MOŽNEGA IN VERJETNEGA
RAZVOJA CELJSKE OBČINE
DO LETA 1986

LEGENDA:

- ZUNAJ REGIJSKA PRIVLAČNOST
- AGLOMERACIJSKA PRIVLAČNOST I. STOPNJE
- AGLOMERACIJSKA PRIVLAČNOST II. STOPNJE
- SMER AGLOMERACIJSKE PRIVLAČNOSTI

ZIDANŠKOVA UL. - „SLOVENIJALES“

30. x. 1968.

LEGENDA:

1. TLAKOVANA CESTA
2. STEBER - FRAGMENT
3. RIMSKA STAVBA
4. POZNORIMSKI ZID
5. RIMSKI ODTOČNI KANAL

K prispevku
Vere Kolškove

ARHEOLOŠKA IZKOPAVANJA V ZIDANŠKOVI ULICI
V CELJU

Priloga I: Tloris izkopavanj

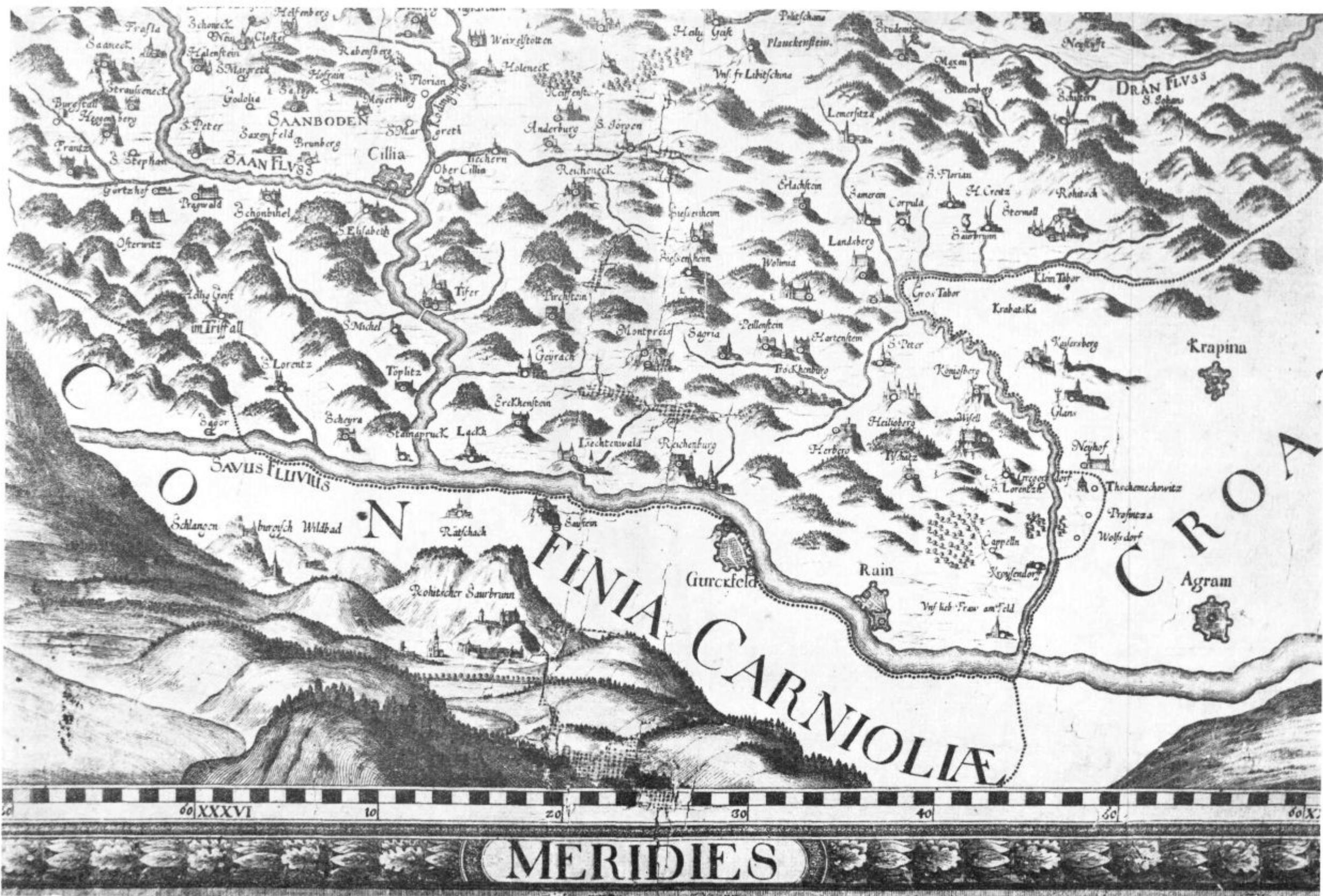

RS

K prispevku
 Ivana Stoparja
 GRAJSKI OBJEKTI Z
 OBMOČJA SLOVENSKE ŠTAJERSKE
 NA VISCHERJEVEM ZEMLJEVIDU
 IZ LETA 1678

Priloga I:
 Vischerjev zemljevid Stajerske
 iz leta 1678
 (Reprodukcija lista št. 8)

K prispevku
Ivana Stoparja
 GRAJSKI OBJEKTI
 Z OBMOČJA SLOVENSKE ŠTAJERSKE
 NA VISCHERJEVEM ZEMLJEVIDU
 IZ LETA 1678

Priloga II:
 Vischerjev zemljevid
 Štajerske iz leta 1678
 (Reprodukcija lista št. 11)

Oddelek za razisk. dejavnost

Per

CELJSKI Z....

1971/72

908(497.12 Celje)

5000023199

COBISS ◊